

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ



ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ

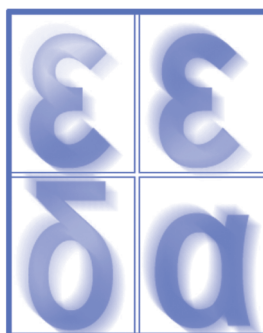
2016



ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
2017

ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2016



ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΑΘΗΝΑ 2017

Η ετήσια έκθεση της ΕΕΔΑ για το 2016 βρίσκεται αναρτημένη
στην ιστοσελίδα της Επιτροπής
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΒΑΜΒΑ 6
106 74, ΑΘΗΝΑ
www.nchr.gr
e-mail: info@nchr.gr
ISSN 2241-259X

Σχεδιασμός εντύπου - σελιδοποίηση:

ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Εκτύπωση - βιβλιοδεσία:

ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Εργασία: 133/17

Η παρούσα έκδοση απαγορεύεται να διατεθεί σε ιδιώτες προς πώληση, σύμφωνα με το δεύτερο
εδάφιο της παρ. 6 του άρθρου 18 του ν. 3469/2006.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του Προέδρου της ΕΕΔΑ Γεώργιου Σταυρόπουλου	15

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Αποστολή	19
B. Σύνθεση	20
Γ. Οργάνωση και Λειτουργία	22

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Συνοπτικός Απολογισμός των Εργασιών της Ολομέλειας και των Τμημάτων	27
B. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας	30
Γ. ΕΕΔΑ και Θεσμικά Όργανα	41
1. Επιτροπές Προσφυγών	41
2. Επιτροπές Πολιτογράφησης	41
3. Επιτροπές Μετανάστευσης	42

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Θεματικές Εκθέσεις της ΕΕΔΑ	45
1. Έκθεση της ΕΕΔΑ για τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ευρώπη υπό το πρίσμα του Ν 4375/2016 (25.4.2016).....	45
2. Έκθεση ΕΕΔΑ: Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση - Κύριοι άξονες (5.5.2016)	53
3. Συστάσεις ΕΕΔΑ: Ελευθερία πληροφορίας και τεκμήριο αθωότητας: η αναζήτηση της αναγκαίας ισορροπίας (1.6.2016)	73
B. Παρατηρήσεις επί Σχεδίων Νόμου και Σχεδίων Υπουργικών Αποφάσεων.....	100
1. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (20.1.2016)	100
2. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου που τροποποιεί τους Ν 3907/2011 και 4251/2014 και προσαρμόζει την Ελληνική νομοθεσία στις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ (7.3.2016).....	104
3. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τη «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» (Ιούλιος 2016).....	110
4. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την «Παροχή Νομικής Βοήθειας σε Φυσικά Πρόσωπα» (Ιούλιος 2016)	120
5. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Για τα παράβολα και τέλη ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων και για τα δικαστικά έξοδα» (Ιούλιος 2016).....	126

6. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Υπουργικής Απόφασης του Υπουργού Υγείας με θέμα: «Πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας του Γραφείου Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας των Νοσοκομείων του ΕΣΥ» (1.9.2016)	130
7. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες διατάξεις» (20.9.2016).....	139
Γ. Παρατηρήσεις επί Εθνικών Εκθέσεων ενώπιον Διεθνών Οργάνων.....	174
1. Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας ενόψει εξέτασής της στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο του δεύτερου κύκλου του μηχανισμού Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης του ΟΗΕ (Universal Periodic Review, UPR), Γενεύη, Μάιος 2016 (25.1.2016)	174
Δ. Έκθεση Αυτοψίας.....	179
1. Οι συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα υποδοχής και φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών (Δεκέμβριος 2016)	179
Ε. Δημόσιες Δηλώσεις και Δελτία Τύπου της ΕΕΔΑ	192
1. Δήλωση της ΕΕΔΑ για τις σοβαρές διαστάσεις που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα (16.3.2016)	192
2. Δήλωση της ΕΕΔΑ για την τροπολογία που αλλάζει τη σύνθεση των Ανεξάρτητων Επιτροπών Προσφυγών (17.6.2016).....	194
3. Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή το Σχέδιο Νόμου «Αναλογική εκπροσώπηση των πολιτικών κομμάτων, διεύρυνση του δικαιώματος εκλέγειν και άλλες διατάξεις περί εκλογής βουλευτών» (20.7.2016).....	198
4. Δήλωση της ΕΕΔΑ για τη διασφάλιση της έγκαιρης έναρξης του σχολικού έτους για τα παιδιά με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (22.7.2016).....	201
5. Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή την εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας των οκτώ τούρκων στρατιωτικών (Ιούλιος 2016)	207
6. Δελτίο Τύπου της ΕΕΔΑ με αφορμή μια ακόμη καταδίκη της Ελλάδας σε θέματα Αντιρρησιών Συνείδησης (ΕΔΔΑ, Παπαβασιλάκης κ. Ελλάδας, 15.9.2016) (27.9.2016)	208
7. Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή την εφαρμογή των Προγραμμάτων Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στα σχολεία (10.10.2016).....	210
8. Ανακοίνωση της ΕΕΔΑ για το Σ/Ν του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που κατατέθηκε στη Βουλή στις 9.11.2016 με τίτλο «Ι) Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία και της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ περί μέτρων που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, ΙΙ) λήψη αναγκαίων μέτρων συμμόρφωσης με τα άρ. 22, 23, 30, 31 παρ. 1, 32 και 34 του Κανονισμού 596/2014 για την κατάχρηση της αγοράς και την κατάργηση της Οδηγίας 2003/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και των οδηγιών της Επιτροπής 2003/124/ΕΚ, 2003/125/ΕΚ και 2004/72/ΕΚ και ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/57/ΕΕ περί ποινικών κυρώσεων για την κατάχρηση αγοράς και	

της εκτελεστικής Οδηγίας 2015/2392, III) ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/62 σχετικά με την προστασία του ευρώ και άλλων νομισμάτων από την παραχάραξη και την κιβδηλεία μέσω του ποινικού δικαίου, και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2000/383/ΔΕΥ του Συμβουλίου και IV) Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» (17.11.2016)	212
9. Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να επανενεργοποιηθεί ο μηχανισμός επιστροφής προσφύγων στο πλαίσιο του συστήματος του Δουβλίνου (19.12.2016).....	217
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ. ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ	
A. Παρεμβάσεις σε Εθνικό Επίπεδο	221
1. Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ Γεώργιου Σταυρόπουλου, προς την Καθηγήτρια Κυρία Ε. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Πρόεδρο Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής Υπουργείου Δικαιοσύνης με αντικείμενο μεταξύ άλλων την κατάρτιση σχεδίου νόμου για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου (23.2.2016).....	221
2. Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια! - Η ΕΕΔΑ υιοθετεί το <i>Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα</i> (27.6.2016)	222
3. Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ Γεώργιου Σταυρόπουλου, προς τον Ε. Τσακαλώτο, Υπουργό Οικονομικών, τον Α. Ξανθό, Υπουργό Υγείας, τον Π. Κουρουμπλή, Υπουργό Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, τον Π. Σκουρλέτη, Υπουργό Περιβάλλοντος, τον Ε. Αποστόλου, Υπουργό Αγροτικής Ανάπτυξης, τον Γ. Σταθάκη, Υπουργό Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού και τον Χ. Σπίρτζη, Υπουργό Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων, σχετικά με το σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης με θέμα: «Έγκριση γενικών κανόνων κοστολόγησης και τιμολόγησης υπηρεσιών ύδατος. Μέθοδος και διαδικασίες για την ανάκτηση κόστους των υπηρεσιών ύδατος στις διάφορες χρήσεις του» (1.9.2016).....	228
B. Παρεμβάσεις σε Διεθνές Επίπεδο	229
1. Παρεμβάσεις σε Διεθνή <i>fora</i>	229
1.1. Συμβολή της ΕΕΔΑ για το Σχέδιο Γενικού Σχολίου στο Άρθρο 24 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (15.1.2016)	229
1.2. Γραπτή Συμβολή της ΕΕΔΑ για το Άρθρο 11 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία για τις καταστάσεις κινδύνου και ανθρωπιστικών κρίσεων (Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 31η Σύνοδος, A/HRC/31/NI/XX, 19.2.2016)	231
1.3. Μαγνητοσκοπημένη Δήλωση της ΕΕΔΑ επί της Έκθεσης του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τις επιπτώσεις του εξωτερικού χρέους στην απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων σχετικά με την επίσκεψή του στην Ελλάδα (Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 31η Σύνοδος, A/HRC/31/NI/XX, 23.2.2016)	235
1.4. Δήλωση της ΕΕΔΑ στο πλαίσιο των UPR Pre-sessions - UPR Info (31.3.2016)	236
1.5. Δήλωση της ΕΕΔΑ επί της Έκθεσης του Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, φυλετικών διακρίσεων, ξενοφοβίας και σχετικής μισαλλοδοξίας (Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 32η Σύνοδος, 27.6.2016)	238

1.6. Γραπτή Συμβολή της ΕΕΔΑ σχετικά με την εφαρμογή στην Ελλάδα της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (Ιούλιος 2016) ..	239
1.7. Προφορική Δήλωση της ΕΕΔΑ για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων στην Ελλάδα, ενώπιον της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (4.8.2016)	285
1.8. Προφορική Δήλωση της ΕΕΔΑ για την υιοθέτηση της Έκθεσης για την Οικουμενική Περιοδική Αξιολόγηση για την Ελλάδα (Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 33η Σύνοδος, 21.9.2016)	287
1.9. Υποβολή παρατηρήσεων της ΕΕΔΑ στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων σχετικά με τη διαρκή παραβίαση του Άρθρου 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη ως προς τους αντιρρησίες συνείδησης στην Ελλάδα (11.11.2016) .	288
2. Συμβολές σε κείμενα του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) και της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (GANHRI)	293
2.1. Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI): Ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου σχετικά με τη συνεχιζόμενη κρίση του μεταναστευτικού συστήματος στην Ευρώπη (21.3.2016)	293
2.2. Δήλωση της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (GANHRI) με την ευκαιρία της Συνόδου του ΟΗΕ για του Πρόσφυγες και Μετανάστες (Νέα Υόρκη, 19.9.2016)	295
2.3. Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) προς στήριξη της Διαδικασίας του Τορίνο για την ενίσχυση των κοινωνικών δικαιωμάτων στην Ευρώπη (10.10.2016)	298

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ. ΑΠΟΔΟΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

A. Συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) για την απόδοση στα Ελληνικά των θεματικών δελτίων νομολογίας	303
B. Καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων για την εικοστή έως την εικοστή δεύτερη περιοδική έκθεση της Ελλάδας	304

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΕΣ

A. Δραστηριότητες σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο και Συνεργασία με Ομόλογες Επιτροπές	317
B. Συναντήσεις με Εκπροσώπους της Πολιτείας, Οργανώσεων και Διεθνών Οργανισμών	318
1. Διεθνείς Συναντήσεις	318
2. Εθνικές Συναντήσεις	319
Γ. Συμμετοχή σε Συνεδριάσεις της Βουλής	321
Δ. Συμμετοχή σε Συμβούλια, Επιτροπές και Ομάδες Εργασίας	321
Ε. Συμμετοχή σε Συνέδρια και Ημερίδες	322
ΣΤ.Ανταπόκριση σε αιτήματα παροχής στοιχείων και ερωτηματολόγια	322
Ζ. Διαβουλεύσεις και ακροάσεις φορέων	323

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΕΕΔΑ

- A. Δημόσια Συζήτηση για τις «Συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών: προβλήματα και προοπτικές» (24.10.2016)..... 327
- B. Τρίτη συνάντηση των εκπροσώπων για την Πλατφόρμα OPRE (COE-FRA-EQUINET-ENNHRI Operational Platform for Roma Equality- "the OPRE Platform")..... 328

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

- A. Σε Εθνικό Επίπεδο 331
1. Η επίδραση των συστάσεων της ΕΕΔΑ στο νομοθετικό έργο 331
- 1.1. Ν 4361/2016 « Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις » (ΦΕΚ Α' 10 /1.2.2016) 331
- 1.2. Ν 4359/2016 «Κύρωση Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη» (ΦΕΚ Α 5' /20.1.2016) 332
- 1.3. Ν 4375/2016 «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης, σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιатύπωση)» (L 180/29.6.2013), διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 51/3.4.2016)..... 333
- 1.4. Ν 4443/2016 «I) Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία και της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ περί μέτρων που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, II) λήψη αναγκαίων μέτρων συμμόρφωσης με τα άρθρα 22, 23, 30, 31 παρ. 1, 32 και 34 του Κανονισμού 596/2014 για την κατάχρηση της αγοράς και την κατάργηση της Οδηγίας 2003/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και των Οδηγιών της Επιτροπής 2003/124/ΕΚ, 2003/125 ΕΚ και 2004/72/ΕΚ και ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/57/ΕΕ περί ποινικών κυρώσεων για την κατάχρηση αγοράς και της εκτελεστικής Οδηγίας 2015/2392, III) ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/62 σχετικά με την προστασία του ευρώ και άλλων νομισμάτων από την παραχάραξη και την κιβδηλεία μέσω του ποινικού δικαίου και για την αντικατάσταση της απόφασης - πλαισίου 2000/383/ΔΕΥ του Συμβουλίου και IV) Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α'232/9.12.2016) 334
- 1.5. Ν 4430/2016 «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις» - Μέρος Δεύτερο-Κεφάλαιο Β': Σύσταση Ειδικής Γραμματείας Ρομά (ΦΕΚ Α' 205/31.10.2016)..... 336
- 1.6. Πρόταση για τη θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων προς το σκοπό της αναμόρφωσης της νομοθεσίας για την Αναπηρία σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία 337

2. Αναφορά στο έργο της ΕΕΔΑ στις Εθνικές Εκθέσεις ενώπιον Διεθνών Οργάνων	338
2.1. Η ΕΕΔΑ στην Εθνική Έκθεση που υπεβλήθη στο πλαίσιο του δεύτερου κύκλου του μηχανισμού Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης του ΟΗΕ.....	338
B. Σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο	342
1. Αναφορά στο έργο της ΕΕΔΑ από όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης	342
1.1. Η ΕΕΔΑ στη Νομολογία του ΕΔΔΑ	342
1.2. Η ΕΕΔΑ στις Δηλώσεις του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης	348
2. Αναφορά στο έργο της ΕΕΔΑ από όργανα του ΟΗΕ.....	349
2.1. Η ΕΕΔΑ στις Εκθέσεις των Ειδικών Εισηγητών του ΟΗΕ	349
2.2. Η ΕΕΔΑ στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων.....	352
 ΜΕΡΟΣ ΕΝΑΤΟ. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΟΡΙΣΕΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΕΔΑ ΓΙΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ	
Εκθέσεις των Υπουργείων που έχουν ορίσει εκπροσώπους στην ΕΕΔΑ για ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	355
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	357

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΕΔΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ του Προέδρου της ΕΕΔΑ Γεώργιου Σταυρόπουλου

Η κοινωνικοοικονομική κρίση αλλά και το προσφυγικό ζήτημα έβαλαν το αποτύπωμά τους και στο 2016, έτος δύσκολο και για τα δικαιώματα του ανθρώπου στην Ελλάδα. Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), παρά τις μικρές οικονομικές και οργανωτικές της δυνατότητες, δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα κατά τη χρονική αυτή περίοδο. Με εκθέσεις, δηλώσεις, συστάσεις, δημόσιες συζητήσεις, παρατηρήσεις σε νομοσχέδια, παρεμβάσεις σε διεθνή fora κλπ, η ΕΕΔΑ διατύπωσε τον δικό της επιστημονικά αμερόληπτο αλλά και θαρραλέο λόγο. Κάτι περισσότερο, με επισκέψεις σε κέντρα υποδοχής και φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών, προσπάθησε να διερευνήσει επί τόπου τα μείζονα προβλήματα που αντιμετωπίζουν όσοι αλλοδαποί διαβιώνουν σε αυτά. Από τα κείμενα που διατυπώθηκαν μέσα στο 2016, αξίζει να αναφερθούν τέσσερις σημαντικές συμβολές με ιδιαίτερα δικαιωματικό περιεχόμενο.

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στο δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση δεν είναι αμελητέες. Ο προσδιορισμός, έτσι, των κύριων αξόνων αυτού του δικαιώματος που επιχειρήθηκε με την από 5.5.2016 Έκθεση της ΕΕΔΑ, μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά, όχι μόνο στην επιστημονική ανάλυση της έννοιας αυτού του κρίσιμου κοινωνικού δικαιώματος, αλλά και στην αναθεώρηση, με σωστό και δίκαιο τρόπο, της αντισυνταγματικής μείωσης των συντάξεων, που αποτελεί έναν ακόμα παράγοντα κοινωνικής αδικίας στη χώρα μας. Οι συνταξιοδοτικές παροχές πρέπει, βέβαια, να στηρίζονται σε ένα βιώσιμο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, οφείλουν όμως παράλληλα να εξασφαλίζουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης για τους συνταξιούχους, το οποίο δεν πρέπει να απέχει πολύ από εκείνο που αυτοί απολάμβαναν όταν εργάζονταν.

Από τις συμβολές της ΕΕΔΑ αναφορικά με το προσφυγικό-μεταναστευτικό ζήτημα, αξίζει να σημειωθούν οι επισκέψεις που διενεργήθηκαν από μέλη της σε κέντρα υποδοχής και φιλοξενίας και η σχετική γενική Έκθεση Αυτοψίας που διατυπώθηκε. Η διαβίωση στα κέντρα αυτά συνήθως

δεν ήταν ούτε είναι ικανοποιητική και ο ρυθμός βελτίωσής της είναι πάντοτε εξαιρετικά αργός. Σημαντική υπήρξε και η από 25.4.2016 Έκθεση της Εθνικής Επιτροπής για τη «Συμφωνία» Ευρωπαϊκής Ένωσης – Τουρκίας, προκειμένου να αντιμετωπιστούν, υποτίθεται, οργανωμένα οι προσφυγικές ροές προς την Ευρώπη. Η Εθνική Επιτροπή εξέφρασε σοβαρές επιφυλάξεις για το περιεχόμενο της εν λόγω «Συμφωνίας», η οποία συνιστά αξιακή υποχώρηση σε σχέση με το ευρωπαϊκό επίπεδο δικαιωμάτων στα προσφυγικά θέματα. Εξάλλου, ως προς τη «Συμφωνία» αυτή, δεν είναι σαφές ποια είναι τα συμβαλλόμενα μέρη (η Ε.Ε. ή τα κράτη-μέλη αυτής), ενώ διευκρινίσεις για το περιεχόμενό της δόθηκαν με Συμπληρωματικό Σημείωμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το οποίο δεν υπογράφει η Τουρκία. Με την πιο πάνω Έκθεση της ΕΕΔΑ ζητήθηκε, μεταξύ άλλων, η τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης, η απρόσκοπτη πρόσβαση των αλλοδαπών χωρίς ταξιδιωτικά έγγραφα στις διαδικασίες διεθνούς προστασίας, η αποτελεσματική λειτουργία των δύο βαθμών εξέτασης αιτημάτων ασύλου, η άμεση τροποποίηση της μεταναστευτικής πολιτικής και ιδίως του συστήματος Δουβλίνου και η διεύρυνση και κυρίως η υποχρεωτική εφαρμογή του προγράμματος μετεγκατάστασης των προσφύγων από την Ελλάδα σε άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Εθνική Επιτροπή, δεν ασχολήθηκε, όμως, μόνο με σημαντικά ζητήματα δικαιωματικής ευαισθησίας που απασχολούν την τρέχουσα επικαιρότητα. Είναι γνωστό ότι μείζον πρόβλημα του προσδιορισμού της έννοιας ορισμένων δικαιωμάτων είναι ο καθορισμός των ορίων τους έναντι άλλων δικαιωμάτων που έχουν την ίδια συχνά σημασία με τα πρώτα. Ο φαινομενικός, όμως, ανταγωνισμός μεταξύ δικαιωμάτων, μπορεί να απομακρυνθεί με τον κατάλληλο εννοιολογικό χειρισμό τους. Η ελευθερία της πληροφορίας π.χ., ως ειδική έκφραση της ελευθερίας της γνώμης, ακόμα και όταν έχει ελεγκτική διάσταση, μπορεί να περιοριστεί ακίνδυνα μπροστά στο τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Η

προσωπικότητα του τελευταίου πρέπει να προστατεύεται, ιδίως, μέχρι την έκδοση αμετάκλητης περί αυτού δικαστικής απόφασης. Η διασφάλιση της μυστικότητας της προδικασίας στις ποινικές υποθέσεις εξυπηρετεί την αμερόληπτη δικαστική δράση και πρέπει να βρίσκεται σε δίκαιη ισορροπία με την ανάγκη πληροφόρησης της κοινής γνώμης, την οποία υπηρετούν τα Μ.Μ.Ε. Η από 1.6.2016 σύσταση της ΕΕΔΑ επιχείρησε να προσδιορίσει τη δίκαιη αυτή ισορροπία.

Η τέταρτη σημαντικότερη συμβολή της ΕΕΔΑ αυτού του χρόνου περιλήφθηκε στην από 10.10.2016 Δήλωσή της με αφορμή την εφαρμογή των Προγραμμάτων Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στα σχολεία. Με αφετηρία πάντα το σεβασμό στο έργο και την αποφασιστική συμβολή της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας στη διαμόρφωση της νεοελληνικής ταυτότητας, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 3 του Συντάγματος, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου θεώρησε ότι έπρεπε να επανέλθει σε παλαιότερες σχετικές θέσεις της τονίζοντας ότι η θρησκευτική αυτοσυνειδησία των πολιτών οφείλει να επιδεικνύει δεκτικότητα στον διάλογο με τον Άλλο και σεβασμό στις υπάρχουσες διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Η ΕΕΔΑ τόνισε ότι, σ' ένα πλουραλιστικό και δημοκρατικό σχολείο, ένα μάθημα, με κατηχητικό και ομολογιακό χαρακτήρα, δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες των μαθητών. Με γνώμονα την κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών, προκρίνεται μια σύγχρονη γνωσιολογικού χαρακτήρα θρησκευτο-παιδαγωγική προσέγγιση που δεν προβαίνει σε δογματική εμφύτευση συγκεκριμένων θρησκευτικών πεποιθήσεων. Η

προσέγγιση αυτή είναι σύμφωνη με την έννοια της «θρησκευτικής συνείδησης», ερμηνευόμενης ως ελεύθερης διαμόρφωσης της θρησκευτικής συνείδησης για όλους τους μαθητές, όπως άλλωστε επιτάσσουν τα άρθρα 5 παρ. 1, 13 παρ. 1 του Συντάγματος, που κατοχυρώνουν την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, αντίστοιχα, αλλά και το άρθρο 16 του Συντάγματος, το οποίο περιλαμβάνει μεταξύ των σκοπών της παιδείας, εκτός από την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλαση ελεύθερων πολιτών. Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση είναι συμβατή, όχι μόνο με τις συνταγματικές επιταγές, αλλά και με τη σύγχρονη ευρωπαϊκή πολιτιστική πραγματικότητα.

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που αποτελεί τον ανεξάρτητο εθνικό θεσμό προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, υπηρέτησε και αυτό το χρόνο τη σημαντική αποστολή που η Πολιτεία της ανέθεσε με πίστη, αφοσίωση, διαρκή εγρήγορση και αγωνιστικότητα. Η προσπάθεια δεν ήταν πάντοτε εύκολη. Οι αρνητές και οι εν γένει υπονομευτές των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μαζί με εκείνους που υπηρετούν ποικίλες σκοπιμότητες, δημιουργούν συχνά προβλήματα. Τα εμπόδια όμως υπάρχουν για να υπερπηδώνται. Το σημαντικότερο πνευματικό δημιούργημα των τελευταίων αιώνων, τα δικαιώματα του ανθρώπου, καθώς υπηρετούν την ανθρωπινή αξία, αποτελούν πηγή έμπνευσης, αλλά και δύναμης για τους υποστηρικτές τους.

Γεώργιος Σταυρόπουλος

Μάιος 2017

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ
ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

Α. Αποστολή

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ) συστάθηκε με το Ν2667/1998 (ΦΕΚ Α' 281), ως ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η βασική ιδέα που ενέπνευσε τη δημιουργία της ΕΕΔΑ είναι η παροχή συμβουλευτικής στήριξης στην κυβέρνηση και τη Διοίκηση για τη χάραξη σωστής πολιτικής όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, η διαρκής παρακολούθηση των εξελίξεων που σχετίζονται με αυτά στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, και η ενημέρωση της κοινής γνώμης αναφορικά με τα δικαιώματα και τους κινδύνους παραβίασής τους. Σκοπός της ΕΕΔΑ είναι η συνεχής επισήμανση σε όλα τα όργανα της Πολιτείας της ανάγκης αποτελεσματικής κατοχύρωσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των προσώπων που βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια.

Ο ιδρυτικός νόμος της ΕΕΔΑ αποτελεί εφαρμογή κανόνων του ΟΗΕ, των λεγομένων «Αρχών των Παρισίων» (*Paris Principles*) που υιοθετήθηκαν με την Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ Α/RES/48/134 (20.12.1993). Τόσο ο ΟΗΕ όσο και το Συμβούλιο της Ευρώπης προωθούν επί σειρά ετών τη σύσταση Εθνικών Επιτροπών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ο βαθμός συμμόρφωσης προς τις Αρχές των Παρισίων είναι η βάση σύμφωνα με την οποία αξιολογούνται – και κατά τακτά χρονικά διαστήματα, επαναξιολογούνται – οι Εθνικοί Θεσμοί Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από το Διεθνές Συντονιστικό Όργανο των Εθνικών Θεσμών και την Ειδική Γραμματεία της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Γενεύης. Με βάση την αξιολόγηση αυτή τους αποδίδεται status A (πλήρης συμμόρφωση), B (ελλιπής συμμόρφωση), ή C (ανεπαρκής συμμόρφωση), το οποίο και καθορίζει τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν σε μία σειρά από μηχανισμούς του ΟΗΕ (συνεργασία με το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Council), ελεγκτικά όργανα (Treaty Bodies), ειδικούς εισηγητές και ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες (Special Procedures), μηχανισμό Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης (Universal Periodic Review), κλπ, του Συμβουλίου

της Ευρώπης (συνεργασία με τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, την Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (CPT), την Επιτροπή κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (ECRI) κλπ, και της ΕΕ (συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (Fundamental Rights Agency), κλπ. Έτσι, συνδιαμορφώνουν το διεθνές τοπίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προωθούν την προστασία τους σε κάθε χώρα. Στην ΕΕΔΑ έχει απονεμηθεί, ήδη από το 2001, βαθμός διαπίστευσης Α (πλήρης εναρμόνιση). Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι από το 2007, η Διεθνής Επιτροπή Επαναδιαπίστευσης, έχει ζητήσει από την ΕΕΔΑ να αυξήσει περαιτέρω και να διασφαλίσει την πλήρη δημοσιονομική της αυτονομία – όπως απαιτείται από τις Αρχές των Παρισίων –, συμφωνώντας να επανεξετάσει τις ενέργειες της ΕΕΔΑ προς αυτή την κατεύθυνση στις αρχές του 2010. Το Διεθνές Συντονιστικό Όργανο των Εθνικών Θεσμών αναγνωρίζοντας τις προσπάθειες της ΕΕΔΑ για αυτονόμηση του προϋπολογισμού της, παρά τη μη ευδοκίμησή τους, και λαμβάνοντας υπόψη τη γενικότερη οικονομική κατάσταση της χώρας κατά τη συνεδρίασή το Μάιο του 2010, αποφάσισε τη διατήρηση του βαθμού διαπίστευσης Α' από την ΕΕΔΑ και το 2015.

Ομόλογοι Εθνικοί Θεσμοί Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπιστευμένοι με Α status λειτουργούν ήδη στις περισσότερες χώρες της ΕΕ (Αγγλία και Β. Ιρλανδία [Ηνωμένο Βασίλειο], Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία, Πολωνία, Σουηδία, Λουξεμβούργο), ενώ οι υπόλοιπες χώρες-μέλη είτε βρίσκονται σε μία διαδικασία εναρμόνισης υπαρχόντων θεσμών με τις Αρχές του Παρισιού, είτε δημιουργίας νέων θεσμών που θα πληρούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις. Αυτή τη στιγμή, περίπου 80 χώρες στον κόσμο διαθέτουν πλήρως εναρμονισμένους Εθνικούς Θεσμούς Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και αρκετές άλλες έχουν δρομολογήσει την ίδρυση των δικών τους Εθνικών Θεσμών (βλ. www.nhri.net).

Η ΕΕΔΑ ήταν από το 2002 έως και το 2008 εκλεγμένο μέλος του τετραμελούς Ευρωπαϊκού

Συντονιστικού Οργάνου των Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και, συνακόλουθα, μέλος του δεκαεξαμελούς Διεθνούς Συντονιστικού Οργάνου των ομολόγων οργανισμών. Από τον Σεπτέμβριο του 2009 έως και τον Σεπτέμβριο του 2011, η ΕΕΔΑ ήταν προεδρεύουσα της Ειδικής Ομάδας των Ευρωπαϊκών Εθνικών Θεσμών για την Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Το έργο και η συμβολή της ΕΕΔΑ στην προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα αναγνωρίστηκαν για ακόμη μία φορά σε διεθνές επίπεδο, με την εκλογή της ΕΕΔΑ, το Δεκέμβριο του 2015, στην Ευρωπαϊκή Συντονιστική Επιτροπή (European Coordinating Committee, ECC), η οποία αποτελεί το εκτελεστικό όργανο του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Ευρωπαϊκών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (European Network of National Human Rights Institutions, ENNHRI). Την ΕΕΔΑ θα εκπροσωπεί η Μαρία Γαβουνέλη, Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος της ΕΕΔΑ για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία.

Μετέχει δε ενεργά στις συναντήσεις, εκδηλώσεις και Ομάδες Εργασίας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΕΘΑΔ-ENNHRI) και του Διεθνούς Συντονιστικού Οργάνου των Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο μετονομάστηκε το Μάρτιο του 2016 από ICC σε GANHRI (Global Alliance of National Human Rights Institutions). Μάλιστα η ΕΕΔΑ προεδρεύει από κοινού με το Ολλανδικό Ινστιτούτο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Netherlands Institute for Human Rights) στην Ομάδα Εργασίας για το Άσυλο και τη Μετανάστευση του ΕΔΕΘΑΔ (ENNHRI).

Σύμφωνα με τον ιδρυτικό της νόμο, η ΕΕΔΑ έχει τις ακόλουθες καθ' ύλην αρμοδιότητες:

α) Την εξέταση ζητημάτων που αφορούν στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου τα οποία εγείρει είτε η Κυβέρνηση είτε η Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής ή προτείνονται από τα μέλη της ή από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

β) Την υποβολή συστάσεων και προτάσεων, την εκπόνηση μελετών, την υποβολή εκθέσεων και γνωμοδοτήσεων για τη λήψη νομοθετικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που συμβάλλουν στη βελτίωση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

γ) Την ανάπτυξη πρωτοβουλιών για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης σε θέματα σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

δ) Την ανάληψη πρωτοβουλιών για την καλλιέργεια του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος.

ε) Τη διατήρηση μόνιμης επικοινωνίας και συνεργασίας με διεθνείς οργανισμούς, παρεμφερή όργανα άλλων χωρών, καθώς και εθνικές ή διεθνείς Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

στ) Τη γνωμοδότηση για εκθέσεις που πρόκειται να υποβάλει η χώρα σε διεθνείς οργανισμούς για θέματα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

ζ) Τη δημόσια γνωστοποίηση των θέσεων της με κάθε πρόσφορο τρόπο.

η) Τη σύνταξη ετήσιας έκθεσης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

θ) Την οργάνωση Κέντρου Τεκμηρίωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

ι) Την εξέταση της προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τη σχετική γνωμοδότηση προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας.

B. Σύνθεση

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Ν 2667/1998, η ΕΕΔΑ απαρτίζεται από 33 μέλη οριζόμενα από ισάριθμους φορείς για τριετή θητεία. Η πλουραλιστική σύνθεσή της επιτρέπει να συνυπάρξουν δημιουργικά πρόσωπα διαφορετικής προέλευσης και διαφορετικών απόψεων, με γνώσεις και εμπειρία σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ανεξαρτησία γνώμης: πανεπιστημιακοί, συνδικαλιστές, πρόσωπα προερχόμενα από την κοινωνία των πολιτών ή οριζόμενα από ανεξάρτητες αρχές, πρόσωπα οριζόμενα από τη Διοίκηση ή κόμματα. Η ανταλλαγή απόψεων, στο πλαίσιο της λειτουργίας της Επιτροπής, χαρακτηρίζεται από σεβασμό στη διαφορετική γνώμη και κλίμα συνεργασίας, με ζητούμενο την ευρύτερη κάθε φορά δυνατή συναίνεση, πράγμα το οποίο έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων.

Το 2016 η ΕΕΔΑ απαρτίστηκε από τα ακόλουθα μέλη:

α) **Την Πρόεδρο της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας**, την Αναστασία Χριστοδουλοπούλου από τον Φεβρουάριο 2016.

β) **Ένα μέλος ορισθέν από τη ΓΣΕΕ**, τον Γιάννη Παναγόπουλο (αναπληρώτρια η Έλλη Βαρχαλαμά) **και ένα από την ΑΔΕΔΥ** τον Αντώνη Καραβά (αναπληρώτρια η Ελένη Τζιώτα).

γ) **Έξι μέλη ορισθέντα από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις**, των οποίων η δράση καλύπτει το πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου γενικά. Ειδικότερα, το 2016 είχαν ορισθεί από το ελληνικό Τμήμα της **Διεθνούς Αμνηστίας** η Αικατερίνη Καλογερά (αναπληρωτής ο Φοίβος Ιατρέλλης), από την **Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** ο Μιχάλης Τσαπόγας (αναπληρώτρια η Λυδία-Μαρία Μπολάνη), από το **Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** ο Γεώργιος Σταυρόπουλος (αναπληρώτρια η Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου), από το **Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες** η Αγγελική Χρυσοχοϊδου-Αργυροπούλου (αναπληρωτής ο Ιωάννης Παπαγεωργίου), από το **Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας** η Μαρία Γαβουνέλη (αναπληρώτρια η Μαρία-Ηλιάνα Πραβίτα), από την **Πανελλήνια Ομοσπονδία Σωματείων Ελλήνων Ρομ** ο Ελευθέριος Δημητρίου (αναπληρωτής ο Βασίλειος Δημητρίου).

δ) **Μέλη ορισθέντα από αναγνωρισμένα κόμματα κατά τον Κανονισμό της Βουλής**. Ειδικότερα, το 2016 υποδειχθέντες από τα κόμματα ήταν: από τη Νέα Δημοκρατία ο Χαράλαμπος Ναούμης (αναπληρωτής ο Γεώργιος Νίκας), από το ΠΑΣΟΚ ο Ιωάννης Ιωαννίδης (αναπληρωτής ο Βασίλειος Χρονόπουλος), από το ΚΚΕ ο Αντώνιος Αντανασιώτης, από το ΣΥΡΙΖΑ ο Σπύρος Απέργης (αναπληρώτρια η Ελένη Σπαθανά), από Το Ποτάμι η Ιωάννα Παναγοπούλου (αναπληρώτρια η Φωτεινή Λεομπίλλα), από τους Ανεξάρτητους Έλληνες η Δέσποινα Χαλκίδη (αναπληρώτρια η Ευρυδίκη Κουρνέτα) και από την Ένωση Κεντρώων ο Παναγιώτης Σφάελος (αναπληρώτρια η Άννα Αρχοντούλη).

ε) **Ένα μέλος ορισθέν από τον Συνήγορο του Πολίτη**, τον Ανδρέα Ποττάκη από τον

Αύγουστο 2016 (αναπληρωτής ο Βασίλειος Καρύδης και από τον Νοέμβριο 2016 ο Γεώργιος Νικολόπουλος).

στ) **Ένα μέλος ορισθέν από την Αρχή Προστασίας του Ατόμου από την Επεξεργασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα**, τον Αναστάσιο-Ιωάννη Μεταξά (αναπληρωτής ο Κωνσταντίνος Χριστοδούλου) και από τον Οκτώβριο 2016 τον Χαράλαμπο Ανθόπουλο (αναπληρωτής ο Χαράλαμπος Τσιλιώτης).

ζ) **Ένα μέλος ορισθέν από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης**, την Ορσαλία Αλεξίου (αναπληρωτής ο Κωνσταντίνος Αποστολάς) και από τον Δεκέμβριο 2016 την Ευαγγελία Μήτρου (αναπληρωτής Νικόλαος Κιάος).

η) **Ένα μέλος ορισθέν από την Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής**, προερχόμενο από τις επιστήμες της Βιολογίας, της Γενετικής ή της Ιατρικής, ο Χαράλαμπος Σαββάκης (αναπληρωτής ο Νικόλαος Ανάγνου).

θ) **Δύο πρόσωπα εγνωσμένου κύρους με ειδικές γνώσεις σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου ορισθέντα από τον Πρωθυπουργό**, ο Κωνσταντίνος Δουζίνας και η Αθηνά Αθανασίου.

ι) **Ανά έναν εκπρόσωπο των Υπουργείων που εκπροσωπούνται στην ΕΕΔΑ, δηλαδή των Υπουργείων Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης (Τομέα Προστασίας του Πολίτη και Τομέα Μεταναστευτικής Πολιτικής), Εξωτερικών, Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Ενημέρωσης και επικοινωνίας**, οι οποίοι ορίζονται με απόφαση των αρμόδιων υπουργών. Ειδικότερα, το 2016, είχαν οριστεί από το Υπουργείο Εσωτερικών (α) Τομέας Προστασίας του Πολίτη: η Σοφία Βιδάλη (αναπληρωτής ο Αλέξανδρος Σούκουλης), από το Υπουργείο Εσωτερικών, (β) Τομέας Μεταναστευτικής Πολιτικής: η Ελένη Τάκου (αναπληρωτής ο Βασίλειος Παπαδόπουλος) και από τον Ιούνιο 2016 η Ελένη Πετράκη (αναπληρωτής ο Κωνσταντίνος Κιντής), από το Υπουργείο Εξωτερικών: η Μαρία Τελαλιάν (αναπληρωτής ο Ηλίας Καστανάς), από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: η Αγόρω-Ελισσάβετ Λαζάρου (αναπληρώτρια η Μαρία

Ρωσσίδη), από το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων: ο Θεοδόσιος Πελεγρίνης έως τον Νοέμβριο 2016 (αναπληρώτρια η Αικατερίνη Τούρα), από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης: η Ευαγγελία Ζέρβα (αναπληρώτρια η Σουζάνα Λασκαρίδου) και τέλος από τη Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης και Επικοινωνίας: ο Ελευθέριος Κρέτσος (αναπληρωτής ο Γεώργιος Φλωρεντής).

ια) **Τρεις καθηγητές ή αναπληρωτές καθηγητές του Δημοσίου Δικαίου ή του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου**, οι οποίοι κληρώνονται από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ κατά την πρώτη μετά τη συγκρότησή της συνεδρίαση από Τμήματα των ΑΕΙ της Χώρας που προβλέπει ο Ν 2667/1998 (σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 2, παρ. 1 (ιβ), στην κλήρωση συμμετέχουν α) τη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, β) τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γ) τη Νομική Σχολή του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, δ) το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, ε) το Γενικό Τμήμα Δικαίου του Πάντειου Πανεπιστημίου και στ) το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου Πανεπιστημίου). Έπειτα από κλήρωση για την έκτη θητεία της ΕΕΔΑ, το 2016 συμμετείχαν οι ακόλουθοι και ακόλουθες καθηγητές και καθηγήτριες που ορίστηκαν από αντίστοιχα Πανεπιστημιακά Τμήματα της χώρας: από τη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών: ο Γεώργιος Γεραπετρίτης (αναπληρωτής ο Σπυρίδων Βλαχόπουλος), από τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: η Ιφιγένεια Καμτσιδου (αναπληρώτρια η Τριανταφυλλιά Παπαδοπούλου) και από το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Πάντειου Πανεπιστημίου: η Βασιλική Γεωργιάδου (αναπληρωτής ο Ανδρέας Κόλλιας).

ιβ) **Ένα μέλος ορισθέν από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών**, ο Βασίλειος Τζούφης (αναπληρωτής ο Χρήστος Κλειώσης).

Γ. Οργάνωση και Λειτουργία

Το Προεδρείο της ΕΕΔΑ, το οποίο εκλέγεται από τα έχοντα δικαίωμα ψήφου μέλη της

Επιτροπής, απαρτίζεται από τον Πρόεδρο και δύο Αντιπροέδρους. Για το έτος 2016, Πρόεδρος διετέλεσε ο *Γεώργιος Σταυρόπουλος*, Α' Αντιπρόεδρος η *Αγγελική Χρυσοχοΐδου-Αργυροπούλου* και Β' Αντιπρόεδρος η *Έλλη Βαρχαλαμά*.

Η λειτουργία της ΕΕΔΑ διέπεται από τον Κανονισμό της, ο οποίος καταρτίστηκε σε κατάργηση του προηγούμενου (ΦΕΚ 2474/Β'/2016), με την από 1.8.2016 πράξη του Προέδρου της ΕΕΔΑ, μετά την από 13.6.2016 απόφαση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ, σύμφωνα με τα οριζόμενα στην παράγραφο 7 του άρθρου 4 του Ν 2667/1998 «Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου» (ΦΕΚ 281/Α'/1998), όπως τροποποιήθηκε με την παράγραφο 11 του άρθρου 12 της από 24.12.2015 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου (ΦΕΚ Α' 182/24.12.2015), η οποία κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του Ν 4366/2016 (ΦΕΚ Α' 18/15.2.2016).

Σύμφωνα με τον Κανονισμό της ΕΕΔΑ λειτουργούν τα παρακάτω Τμήματα:

- α) Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων,
- β) Κοινωνικών, Οικονομικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων,
- γ) Εφαρμογής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στους Αλλοδαπούς,
- δ) Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,
- ε) Διεθνούς Επικοινωνίας και Συνεργασίας.

Το 2016 η ΕΕΔΑ επικουρήθηκε επιστημονικά από τις Επιστημονικές Συνεργατίδες:

- *Αννα Ειρήνη Μπάκα*, Διδάκτορα Νομικής του Πανεπιστημίου του Χονγκ Κονγκ (The University of Hong Kong), κάτοχο μεταπτυχιακών τίτλων στο «Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Συγκριτικό Δίκαιο» (Institute for European Studies, Free University of Brussels) και στο «Δημόσιο Δίκαιο και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση» (Πάντειο Πανεπιστήμιο), πτυχιούχο της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Δικηγόρο

- *Αικατερίνη Τσαμπή*, Υπ. Δ.Ν Πανεπιστημίου του Στρασβούργου, Μ2 «Droit public spécialisé» Πανεπιστημίου Αθηνών και Πανεπιστημίου Montesquieu-Bordeaux IV, Μ2 «Droits de l'homme et droit humanitaire» Πανεπιστημίου Panthéon-Assas, Paris II, πτυχιούχο της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Δικηγόρο

- *Ρωξάνη Φράγκου*, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια στο ΑΠΘ, Διδάκτορα Νομικής του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου, κάτοχο Μεταπτυχιακού τίτλου στο Δημόσιο Δίκαιο (DEA en Droit public) του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου (Université Robert Schuman-Strasbourg III), πτυχιούχο της Νομικής Σχολής του ΔΠΘ, Δικηγόρο. [Σε άδεια μητρότητας από την 1.11.2016]

Καθήκοντα Γραμματέα της ΕΕΔΑ εκτελεί από το 2002 η *Κατερίνα Πάντου*, υπάλληλος ΠΕ Διοικητικού (πτυχιούχος του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, MA in European Political Studies, University of Bath).

Η ΕΕΔΑ επικουρήθηκε κατά τη συγκεκριμένη περίοδο επίσης από έξι ασκούμενους νομικούς και πολιτικούς επιστήμονες: την *Όλγα Κούτσικα* (Νοέμβριος 2015 – Φεβρουάριος 2016), το *Βασίλειο Χριστόγιωργο* (Δεκέμβριος 2015 – Φεβρουάριος 2016), τη *Ναταλία Αθανασούλη* (Μάρτιος 2016-Μάιος 2016), το *Δημήτριο Γαλανάκη* (Μάρτιος 2016 – Ιούνιος 2016), την *Ελεάνα Μπαλαμπάνη* (Ιούνιος 2016

– Σεπτέμβριος 2016), τον *Ορέστη Μυλωνά-Λέκκα* (Σεπτέμβριος 2016 – Δεκέμβριος 2016), τον *Παναγιώτη Κοντάκο* (Οκτώβριος 2016 – Δεκέμβριος 2016) και τη *Χριστίνα Ζαρόγιαννη* (Νοέμβριος 2016 – Δεκέμβριος 2016), καθώς επίσης και από δύο ασκούμενες μεταφράστριες: την *Ελεάνα Παπαδοπούλου* (Οκτώβριος 2015 – Φεβρουάριος 2016) και την *Ελένη Χριστοδούλου*, νομικό (από το Νοέμβριο 2016).

Οι εργασίες και συνεδριάσεις της ΕΕΔΑ (της Ολομέλειας και των Τμημάτων) για το έτος 2016 πραγματοποιήθηκαν στην έδρα της (Νεοφύτου Βάμβα 6, 106 74 Αθήνα), την οποία της παραχώρησε η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου το 2003. Από το Φεβρουάριο του 2013 η ΕΕΔΑ συστεγάζεται με την Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής.

Όλα τα κείμενα της ΕΕΔΑ (στα ελληνικά και αγγλικά) καθώς και άλλα κείμενα που άπτονται ζητημάτων της εθνικής, διεθνούς και ευρωπαϊκής προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, προς ενημέρωση όλων των ενδιαφερομένων στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, καταχωρούνται στον ιστότοπό της (www.nchr.gr).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

Α. Συνοπτικός Απολογισμός των Εργασιών της Ολομέλειας και των Τμημάτων

Συνοπτικός Απολογισμός των Εργασιών της Ολομέλειας

Η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, για το διάστημα από την 1^η Ιανουαρίου 2016 έως και την 31^η Δεκεμβρίου 2016, συνήλθε οκτώ (8) φορές:

Κατά τη συνεδρίαση της 25^{ης} Ιανουαρίου 2016, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ συζήτησε εξελίξεις ενδιαφέροντος της ΕΕΔΑ που εντάσσονται στην αρμοδιότητα των Υπουργείων που μετέχουν στη σύνθεσή της. Ειδική συζήτηση έγινε για τις ρυθμίσεις στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Ακολούθησε ο προγραμματισμός δράσεων για το έτος 2016.

Στις 28 Μαρτίου 2016, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ συνήλθε και συζήτησε το ρόλο της ΕΕΔΑ στην προσφυγική κρίση ενώ επίσης ενημερώθηκε για τα συμπεράσματα της ακρόασης προσώπων και φορέων σχετικά με τις αρχές που διέπουν το δικαίωμα για κοινωνική ασφάλιση που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο συνεδρίασης του Α' και Β' Τμήματος στις 18.2.2016. Συζητήθηκαν επίσης εξελίξεις ενδιαφέροντος της ΕΕΔΑ και αρμοδιότητας των Υπουργείων που μετέχουν στη σύνθεσή της.

Στη συνεδρίαση της 1^{ης} Ιουνίου 2016, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε Συστάσεις με θέμα *Ελευθερία Πληροφορίας και Τεκμήριο Αθωότητας: η αναζήτηση της αναγκαίας ισορροπίας και Γνώμη για τους θεματικούς άξονες του σχεδίου Σύστασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόσβαση των Ρομά και Ταξιδευτών στη δικαιοσύνη*. Αποφασίστηκε επιπλέον η υιοθέτηση από την ΕΕΔΑ της Διακήρυξης Αρχών για την Παιδική Προστασία. Η Ολομέλεια ενημερώθηκε για ζητήματα που αφορούν την επαναδιαπίστευσης της ΕΕΔΑ, καθώς και για εξελίξεις ενδιαφέροντος της ΕΕΔΑ και αρμοδιότητας των Υπουργείων που μετέχουν στη σύνθεσή της.

Στη συνεδρίαση της 13^{ης} Ιουνίου 2016, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε νέο Κανονισμό λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Συζήτηση έγινε και για εξελίξεις ενδιαφέροντος της ΕΕΔΑ και αρμο-

διότητας των Υπουργείων που μετέχουν στη σύνθεσή της.

Στη συνεδρίαση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ της 20^{ης} Ιουλίου 2016, κεντρικό σημείο συζήτησης αποτέλεσε η τροποποίηση του Νόμου της Επιπλέον, υιοθετήθηκε *Δήλωση σχετικά με την προσήκουσα λειτουργία των σχολείων ειδικής αγωγής* και συζητήθηκαν εξελίξεις ενδιαφέροντος της ΕΕΔΑ και αρμοδιότητας των Υπουργείων που μετέχουν στη σύνθεσή της.

Στη συνεδρίαση της 26^{ης} Σεπτεμβρίου 2016, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ ενέκρινε το τελικό κείμενο-πρόταση για την τροποποίηση του Νόμου της ΕΕΔΑ και το αίτημα της ΕΣΑμεΑ για συμμετοχή της στη σύνθεση της ΕΕΔΑ. Ακολούθησε ενημέρωση για θέματα που άπτονται του Γ' Τμήματος της ΕΕΔΑ σχετικά με τα δικαιώματα των αλλοδαπών. Ενημέρωση δόθηκε και για την πορεία της διαδικασίας επαναδιαπίστευσης της ΕΕΔΑ.

Κατά τη συνεδρίαση της 31^{ης} Οκτωβρίου 2016, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ συζήτησε τις εξελίξεις ενδιαφέροντος της ΕΕΔΑ που εντάσσονται στην αρμοδιότητα των Υπουργείων που μετέχουν στη σύνθεσή της, ήτοι του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Υπουργείου Εξωτερικών, Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και της Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης και Επικοινωνίας.

Στη συνεδρίαση της 19^{ης} Δεκεμβρίου 2016, η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ έλαβε απόφαση σχετικά με τη διαδικασία κατάρτισης καταλόγου νομικών που η ΕΕΔΑ προτείνει για τις Επιτροπές Προσφυγών του ΠΔ 114/2010. Στην ίδια αυτή συνεδρίαση, υιοθετήθηκε *Δήλωση σχετικά με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να επανενεργοποιηθεί ο μηχανισμός επιστροφής προσφύγων στο πλαίσιο του συστήματος του Δουβλίνου*. Τέθηκαν, επίσης, τα θέματα που αφορούν το Σχέδιο νόμου για την επιτροπεία ασυνόδευτων ανηλίκων τρίτων χωρών και τις Παρατηρήσεις ΕΕΔΑ ενόψει της εξέτασης των εκθέσεων της Ελλάδας για τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη-άρθρα 3,11,12,13,14 του ΕΚΧ και άρθρο 4 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Συνοπτικός Απολογισμός των Εργασιών των Τμημάτων

Κατ' εφαρμογή του Κανονισμού της ΕΕΔΑ έχουν συσταθεί πέντε τμήματα, με διαφορετικό πεδίο ενασχόλησης το καθένα. Ειδικότερα, τα πέντε αυτά τμήματα είναι τα ακόλουθα:

- Α' Τμήμα: Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων,**
- Β' Τμήμα: Κοινωνικών, Οικονομικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων,**
- Γ' Τμήμα: Εφαρμογής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στους Αλλοδαπούς,**
- Δ' Τμήμα: Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και**
- Ε' Τμήμα: Διεθνούς Επικοινωνίας και Συνεργασίας.**

Σε θέματα που από τη φύση τους εμπίπτουν στη θεματική αρμοδιότητα περισσοτέρων του ενός τμημάτων, τα τμήματα αυτά συνεργάζονται.

Μέλη του Α' Τμήματος, κατά την έκτη (ΣΤ') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Σταυρόπουλος Γεώργιος (Προεδρεύων), Καμτσιδου Ιφιγένεια (Αν. Προεδρεύουσα), Αποστολάς Κωνσταντίνος, Βιδάλη Σοφία, Βλαχόπουλος Σπυρίδων, Γαβουνέλη Μαρία, Γεραπετρίτης Γεώργιος, Γεωργιάδου Βασιλική, Ζαγορίτης Λευτέρης, Ιατρέλλης Φοίβος, Ιωαννίδης Γιάννης, Καραβάς Αντώνης, Κοντογιάννη Αθηνά, Παναγοπούλου Γιάννα, Παπαδοπούλου Λίνα, Ρωσσίδη Μαρία, Σαββάκης Χαράλαμπος, Σπαθανά Ελένη, Τελαλιάν Μαρία, Τζούφης Βασίλειος, Τσαπόγας Μιχάλης.

Μέλη του Β' Τμήματος, κατά την έκτη (ΣΤ') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Βαρχαλαμά Έλλη (Προεδρεύουσα), Αθανασίου Αθηνά, Απέργης Σπύρος, Αποστολάς Κωνσταντίνος, Βλαχόπουλος Σπυρίδων, Δημητρίου Ελευθέριος, Ζαγορίτης Λευτέρης, Ζέρβα Ευαγγελία, Ιατρέλλης Φοίβος, Καμτσιδου Ιφιγένεια, Καστανάς Ηλίας, Κόλλιας Ανδρέας, Κοντογιάννη Αθηνά, Κουρνέτα Ευρυδίκη, Κρέτσος Ελευθέριος, Λασκαρίδου Σουζάνα, Παναγοπούλου Γιάννα, Παπαδόπουλος Βασίλης, Σταυρόπουλος Γεώργιος, Τζιώτα Ελένη, Τσαπόγας Μιχάλης, Φλωρεντής Γεώργιος.

Μέλη του Γ' Τμήματος, κατά την έκτη (ΣΤ') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Χρυσόχοϊδου-Αργυροπούλου Αγγελική (Προεδρεύουσα), Απέργης Σπύρος (Αν. Προεδρεύων), Αρχοντούλη Άννα,

Καλογερά Κατερίνα, Καραβάς Αντώνης, Λαζάρου Αγόρω-Ελισσάβετ, Λεομπίλλα Φωτεινή, Μπολάνη Λυδία-Μαρία, Νικολόπουλος Γιώργος, Πραβίτα Μαρία-Ηλιάνα, Πελεγρίνης Θεοδόσης, Ρωσσίδη Μαρία, Σαββάκης Χαράλαμπος, Σούκουλης Αλέξανδρος, Σφαέλος Παναγιώτης, Τελαλιάν Μαρία, Τούρα Αικατερίνη, Χρονόπουλος Βασίλειος.

Μέλη του Δ' Τμήματος, κατά την έκτη (ΣΤ') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Μαρία-Ηλιάνα Πραβίτα (Προεδρεύουσα), Γεωργιάδου Βασιλική (Αν. Προεδρεύουσα), Αθανασίου Αθηνά, Βαρχαλαμά Έλλη, Δημητρίου Ελευθέριος, Δουζίνας Κώστας, Ιωαννίδης Γιάννης, Καλογερά Κατερίνα, Λεομπίλλα Φωτεινή, Μπολάνη Λυδία-Μαρία, Νικολόπουλος Γιώργος, Τζιώτα Ελένη, Τούρα Αικατερίνη, Χρονόπουλος Βασίλειος.

Μέλη του Ε' Τμήματος, κατά την έκτη (ΣΤ') θητεία της ΕΕΔΑ, ήταν οι: Γαβουνέλη Μαρία (Προεδρεύουσα), Δουζίνας Κώστας (Αν. Προεδρεύων), Ανάγνου Νικόλαος, Αρχοντούλη Άννα, Γεραπετρίτης Γεώργιος, Ζέρβα Ευαγγελία, Καστανάς Ηλίας, Κόλλιας Ανδρέας, Κουρνέτα Ευρυδίκη, Κρέτσος Ελευθέριος, Λασκαρίδου Σουζάνα, Παπαδοπούλου Λίνα, Πετράκη Ελένη, Σπαθανά Ελένη, Σφαέλος Παναγιώτης, Τζούφης Βασίλειος, Φλωρεντής Γεώργιος, Χρυσόχοϊδου-Αργυροπούλου Αγγελική.

-

Τα Α' και Β' Τμήματα της ΕΕΔΑ συνεδρίασαν από κοινού την 18η Φεβρουαρίου 2016 και ώρα 15:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με θέμα της ημερήσιας διάταξης *Ακρόαση προσώπων-φορέων και συζήτηση γύρω από τις αρχές που διέπουν το δικαίωμα για κοινωνική ασφάλιση*. Στη διαβούλευση συμμετείχαν ο Αναστάσιος Γιαννίτσης, Ομότιμος Καθηγητής Οικονομικών, Πρώην Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ο Γεώργιος Κουτρουμάνης, Πρώην Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ο Γεώργιος Ρωμανιάς, Πρώην Γενικός Γραμματέας Κοινωνικής Ασφάλισης, η Πατρίνα Παπαρρηγοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Δημοσίου Δικαίου ΕΚΠΑ, ο Άγγελος Στεργίου, Καθηγητής Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης ΑΠΘ εκπροσωπώντας την ΕΔΕΚΑ (Εταιρία Δικαίου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης), η Άρτεμις Αναγνώστου-Δεδούλη, Πρόεδρος της Ένωσης για την Προάσπιση των Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΚΠΟΔΙ), και η

Παυλίνα Κοντογεωργοπούλου, Δρ. Εργατικού Δικαίου Πανεπιστημίου Παρισίων και Ειδική Επιστήμονας στο Συνήγορο του Πολίτη. Είχαν επίσης προσκληθεί, αλλά λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων δεν μπόρεσαν να παραβρεθούν, ο Αναστάσιος Πετρόπουλος, Υφυπουργός του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ο Σάββας Ρομπόλης, Ομότιμος Καθηγητής Οικονομικών και Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου, και ο Κωνσταντίνος Παπαδάκης, εκπρόσωπος της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας στην Ελλάδα-liaison officer ILO. Η πρόσκληση για τη διαβούλευση ήταν ανοικτή στα μέλη της ΕΕΔΑ που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στη συνεδρίαση.

Το Β' Τμήμα συνεδρίασε την 13^η Ιουλίου 2016 και ώρα 14:30 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με θέμα της ημερήσιας διάταξης, *Διαβούλευση φορέων και συζήτηση για τη σύνταξη Δήλωσης της ΕΕΔΑ σχετικά με τη διασφάλιση της προσήκουσας λειτουργίας των σχολείων ειδικής αγωγής*. Στη διαβούλευση συμμετείχαν εκπρόσωποι του Συνηγόρου του Πολίτη (Κύκλος Δικαιωμάτων Παιδιού), της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑμεΑ), του Κέντρου Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής της ΓΣΕΕ (ΚΑΝΕΠ-ΓΣΕΕ), της Ομοσπονδίας Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Ελλάδας (ΟΙΕΛΕ), των Αποφοίτων Τμημάτων Ειδικής Αγωγής (ΣΑΤΕΑ), του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού και του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων Παιδιών με Δυσλεξία και Μαθησιακές Δυσκολίες προέβη σε έγγραφη υποβολή των θέσεών της για το θέμα της διαβούλευσης. Η πρόσκληση για τη διαβούλευση ήταν ανοικτή στα μέλη της ΕΕΔΑ που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στη συνεδρίαση.

Τα Α', Β' και Δ' Τμήματα συνεδρίασαν από κοινού την 22^η Σεπτεμβρίου 2016 και ώρα 15:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με σκοπό τη διαβούλευση με αρμόδια Υπουργεία για θέματα Ρομά. Στη διαβούλευση μετείχαν εκπρόσωποι του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, του Υπουργείου Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, του Υπουργείου Υγείας, του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και

Θρησκευμάτων και του Υπουργείου Εξωτερικών καθώς και το μέλος της ΕΕΔΑ που ορίζεται από την ΠΟΣΕΡ, Ελευθέριος Δημητρίου.

Το Γ' Τμήμα συνεδρίασε την 15^η Φεβρουαρίου 2016 και ώρα 15:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, για να συζητήσει εξελίξεις στη νομοθεσία για θέματα μεταναστών και προσφύγων, καθότι επέκειτο η ψήφιση του νομοσχεδίου «Τροποποιήσεις του νόμου 3907/2011 του ν. 4251/2014 προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας».

Το Γ' Τμήμα συνεδρίασε την 8^η Σεπτεμβρίου 2016 και ώρα 15:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, για να συζητήσει θέματα σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων, τη μεταστέγαση των προσφύγων και τους ασυνόδευτους ανήλικους. Στο πλαίσιο αυτό διενεργήθηκε διαβούλευση με εκπροσώπους του ΚΕΕΛΠΝΟ και του IRC που υλοποιεί σε κέντρα φιλοξενίας προσφύγων, μεταξύ άλλων, το πρόγραμμα WASH (Water and Sanitation Hygiene) καθώς και του Γενικού Γραμματέα Πρόνοιας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης.

Το Γ' Τμήμα συνεδρίασε την 5^η Δεκεμβρίου 2016 και ώρα 14:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, με σκοπό τη διαβούλευση με φορείς για το σχέδιο νόμου για την επιτροπεία ασυνόδευτων ανηλίκων τρίτων χωρών. Στη διαβούλευση μετείχαν εκπρόσωποι του Νομικού Τμήματος της Υπηρεσίας Ασύλου και του ΕΣΠ. Η πρόσκληση για τη διαβούλευση ήταν ανοικτή στα μέλη της ΕΕΔΑ που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στη συνεδρίαση.

Το Δ' Τμήμα συνεδρίασε την 18^η Φεβρουαρίου 2016 και ώρα 14:00 στα γραφεία της ΕΕΔΑ, για την εκλογή Αν. Προεδρεύοντος του Τμήματος και προκειμένου να συζητηθεί η ανάληψη πρωτοβουλιών σε συνεργασία με το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Συζητήθηκε επίσης το ζήτημα της προώθησης του έργου της ΕΕΔΑ στα ΜΜΕ. Η πρόσκληση για τη συνεδρίαση του τμήματος ήταν ανοικτή σε όλα τα μέλη της ΕΕΔΑ.

Το Δ' Τμήμα συνεδρίασε την 26^η Σεπτεμβρίου 2016 και ώρα 16:00, στο πλαίσιο της συνεδρίασης της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ, προκειμένου να εκλεγεί ο Προεδρεύων και Αν. Προεδρεύων του Τμήματος.

Το Δ' Τμήμα συνεδρίασε την 31^η Οκτωβρίου 2016 και ώρα 14:30, στα γραφεία της ΕΕΔΑ, προκειμένου να αποφασιστεί ο προγραμματισμός των ενεργειών του Τμήματος.

Το Δ' Τμήμα συνεδρίασε την 19^η Δεκεμβρίου 2016 και ώρα 14:30, στα γραφεία της ΕΕΔΑ για να συζητήσει τη σύνταξη ηλεκτρονικού βιβλίου για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη σύναψη μνημονίων συνεργασίας της ΕΕΔΑ με ΑΕΙ της χώρας. Αναφορικά με το θέμα της σύνδεσης του Πανεπιστημίου με την ΕΕΔΑ, συζητήθηκε η δυνατότητα πρακτικής άσκησης στην Επιτροπή για φοιτητές (προπτυχιακούς ή μεταπτυχιακούς), με στόχο την υποβοήθηση του έργου της Επιτροπής και της επαφής των φοιτητών με τον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επίσης, δόθηκε έμφαση στην ανάγκη δημιουργίας ενός ορθώς δομημένου Πρωτοκόλλου, που θα ρυθμίζει τις εν λόγω συνεργασίες ανά Πανεπιστημιακό Τμήμα, καθώς και η πιστοποίηση της Επιτροπής από το σύστημα Άτλας (<http://atlas.grnet.gr/>). Τέλος, εξετάστηκε η πιθανότητα συνεργασίας σε επιστημονικό επίπεδο με τα Πανεπιστήμια και εκφράστηκε η αναγκαιότητα εξέτασης προτύπων παρομοίων μνημονίων. Αναφορικά με το θέμα του ηλεκτρονικού βιβλίου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, τονίστηκε η ανάγκη διαβούλευσης με εθνικούς φορείς και επισημάνθηκε η πιθανότητα δημιουργίας μιας ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων, η οποία δεν θα αποτελεί πρωτογενές κείμενο της Επιτροπής, αλλά θα παραπέμπει σε αντίστοιχες πηγές ανά κατηγορία δικαιώματος. Επιπροσθέτως, συζητήθηκε η διδασκαλία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα πλαίσια της εγκύκλιας εκπαίδευσης, και ειδικότερα το ζήτημα της κατάλληλης εκπαίδευσης των προσώπων στα οποία ανατίθεται η διδασκαλία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Συζητήθηκε επίσης το ζήτημα της κατάρτισης στα δικαιώματα του ανθρώπου των προσώπων που συμμετέχουν στα ΜΜΕ ως φορείς δημοσίου λόγου.

Β. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας

Συνοπτική παρουσίαση Ετήσιας Έκθεσης 2016¹

Ι. Λειτουργία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας

Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας, οι οποίοι παρουσιάζονται αναλυτικά προκειμένου να ενισχύσουν τη διαφάνεια ως προς τη δράση του και την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού ως προς τα αποτελέσματά του.

Α. Θεσμικές επισημάνσεις

Η παρούσα έκθεση αποτελεί την έκτη κατά σειρά έκθεση του Δικτύου. Από τον Οκτώβριο του 2011, χρονικό σημείο εκκίνησης της έναρξης των καταγραφών, έως σήμερα, η δράση του Δικτύου διαρκώς διευρύνεται. Υπενθυμίζεται ότι η πρωτοβουλία για τη δημιουργία του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας προωθήθηκε στα μέσα του έτους 2011 από την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) και το Γραφείο της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα (UNHCR) σε συνέχεια δύο σημαντικών διαπιστώσεων: α) της απουσίας επίσημου και αποτελεσματικού συστήματος καταγραφής της ρατσιστικής βίας και β) της ανάγκης διασύνδεσης των φορέων οι οποίοι κατέγραφαν με δική τους πρωτοβουλία τα περιστατικά ρατσιστικής βίας σε βάρος προσώπων τα οποία προσέρχονταν στις υπηρεσίες τους.

Για τους σκοπούς του Δικτύου, περιστατικά ρατσιστικής βίας θεωρούνται εγκληματικές πράξεις ή βίαιες ενέργειες ή συμπεριφορές εις βάρος ατόμων, τα οποία στοχοποιούνται λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, χρώματος, θρησκευτικής προέλευσης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή αναπηρίας. Καταγράφονται

1. Το πλήρες κείμενο της Ετήσιας Έκθεσης του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.rvrn.org.

επίσης εγκληματικές πράξεις ή βίαιες ενέργειες ή συμπεριφορές σε βάρος των *υπερασπιστών* ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή όσων ατόμων προωθούν και προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και στοχοποιούνται λόγω αυτής τους της ιδιότητας.

Το Δίκτυο απαρτίζουν φορείς οι οποίοι προσφέρουν ιατρικές, κοινωνικές και νομικές υπηρεσίες ή/και έρχονται σε άμεση επαφή με τα θύματα ρατσιστικής βίας ή θύματα άλλων βιαιών επιθέσεων που υποκινούνται από μίσος ή προκαταλήψεις και τέλος, οργανώσεις που έχουν δημιουργηθεί από τις ίδιες τις ομάδες που συνήθως γίνονται στόχος ρατσιστικής βίας. Προϋπόθεση για τη συμμετοχή στο Δίκτυο αποτελεί ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα, τη διαφορετικότητα, την πολυπολιτισμικότητα και την ανεξίτηλη, καθώς και η δράση για την αντιμετώπιση των διακρίσεων και της μισαλλοδοξίας. Εκτός από τους συντονιστές, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στο Δίκτυο συμμετέχουν 37 Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και φορείς της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και ο Συνήγορος του Πολίτη και το Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών του Δήμου Αθηναίων ως παρατηρητές². Οι συμμετέχοντες φορείς αναγνωρίζουν και

επιδιώκουν ως κοινό στόχο την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας καθώς και όλων των πράξεων που τελούνται από μίσος προκαλούμενο λόγω της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της ταυτότητας φύλου, των χαρακτηριστικών φύλου και της αναπηρίας.

Στο πλαίσιο επιδίωξης του κοινού σκοπού, το Δίκτυο: α) διατυπώνει συστάσεις προς τις Ελληνικές αρχές σύμφωνα με την ελληνική και διεθνή νομοθεσία προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, β) προωθεί την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης σχετικά με την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας, γ) διαβουλεύεται ως προς ειδικά ζητήματα σχετικά με τη ρατσιστική βία, δ) ενισχύει τη συνεργασία με άλλους φορείς οι οποίοι επιδιώκουν την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας, ε) οργανώνει και συμμετέχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα της κοινωνίας των πολιτών αλλά και αρμόδιων θεσμικών φορέων για ζητήματα σχετικά με την ανagnώριση, την καταγραφή και την αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους.

B. Μεθοδολογία

Η αυστηρή μεθοδολογία του Δικτύου, η οποία επιβάλλει την καταγραφή αποκλειστικά μέσω της συνέντευξης με τα θύματα, εξαρτά την επιτυχία της καταγραφής από την επιθυμία του θύματος να καταγράψει την εμπειρία του. Όλοι οι φορείς που συμμετέχουν στο Δίκτυο έχουν υιοθετήσει την ενοποιημένη φόρμα καταγραφής του Δικτύου. Οι καταγραφείς κάθε φορέα, είτε πρόκειται για κοινωνικούς, νομικούς ή άλλους επιστήμονες, επαγγελματίες ή εθελοντές, ορίζονται από το φορέα και εκπαιδεύονται από το Δίκτυο. Η συμπλήρωση της φόρμας καταγραφής βασίζεται στη μαρτυρία του θύματος, είναι ανώνυμη και χρησιμοποιείται αποκλειστικά και μόνο από το Δίκτυο με σκοπό την καταπολέμηση του ρατσισμού και των εγκλημάτων μίσους.

Η τεκμηρίωση της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα από το Δίκτυο οδήγησε κάποιους φορείς να χρηματοδοτήσουν ειδικά προγράμματα για την ενίσχυση των καταγραφών, με αποτέλεσμα αρκετά από τα μέλη του Δικτύου να υλοποιούν

2. Μέλη του Δικτύου κατά το 2016: Αίτημα, Αλληλεγγύη Solidarity Now, Αντιγόνη-Κέντρο Πληροφόρησης και Τεκμηρίωσης, Άρσις, Γιατροί του Κόσμου, Διεθνής Αμνηστία, Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, "Ελληνική Δράση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα" - Πλειάδες, Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών, Ελληνικό Φόρουμ Προσφύγων, Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Δικηγορικού Συλλόγου Ρόδου, Θετική Φωνή, Ιατρική Παρέμβαση, Κάριτας Ελλάς, Κέντρο Ημέρας «Βαβέλ», Κέντρο Συμπαραστάσεως Παλινοστούτων και Μεταναστών-Οικουμενικό Πρόγραμμα Προσφύγων, Κίνηση Υπεράσπισης των Δικαιωμάτων Προσφύγων και Μεταναστών/-στριών (Πάτρα), Κόσμος χωρίς Πολέμους και Βία, ΛΑΘΡΑ; - Επιτροπή αλληλεγγύης στους πρόσφυγες Χίου, ΜΕΤΑδραση, Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, Ομάδα Δικηγόρων για τα Δικαιώματα Προσφύγων και Μεταναστών, Ομάδα Νομικών για την Υπεράσπιση των Δικαιωμάτων Προσφύγων και Μεταναστών (Θεσσαλονίκη), Ομοφυλοφιλική και Λεσβιακή Κοινότητα Ελλάδας (ΟΛΚΕ), Πρωτοβουλία για τα Δικαιώματα των Κρατουμένων, Σύλλογος Ενωμένων Αφγανών, Σύνδεσμος Κοινωνικών Λειτουργιών Ελλάδας, Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, Φόρουμ Μεταναστών Κρήτης, Act Up Hellas, ASANTE, Colour Youth - Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας, Generation 2.0 RED, PRAKSIS.

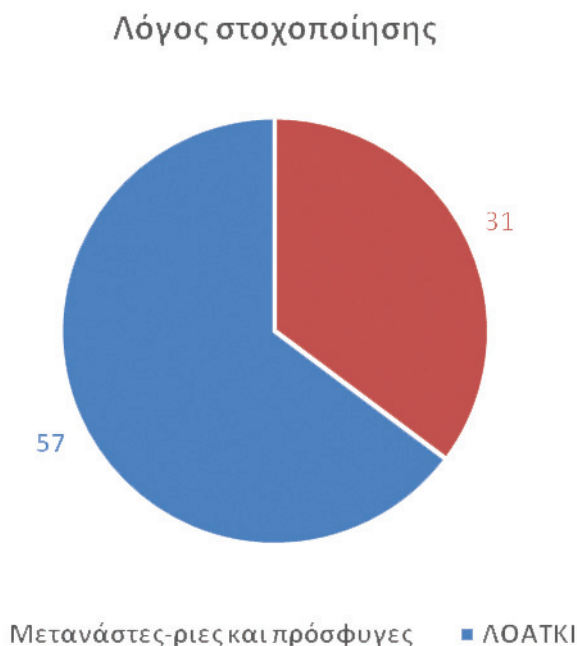
επιμέρους δράσεις με αντικείμενο την καταγραφή και άλλες υποστηρικτικές υπηρεσίες στα θύματα ρατσιστικής βίας. Έτσι, ενώ το Δίκτυο παραμένει μια συλλογική πρωτοβουλία με κοινούς κανόνες λειτουργίας και κοινούς στόχους, οι επιμέρους δράσεις των μελών του λειτουργούν συμπληρωματικά και αμφίδρομα ενδυναμωτικά. Με βάση την εμπειρία της υλοποίησης τέτοιων προγραμμάτων, το Δίκτυο αναγνωρίζει τη θετική τους επίδραση τόσο στη διάδοση του εργαλείου του Δικτύου όσο και στην κάλυψη περισσότερων θυμάτων από τις παρεχόμενες υποστηρικτικές υπηρεσίες.

III. Γενικά στοιχεία σχετικά με τις καταγραφές του έτους 2016³

Κατά την περίοδο Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου

3. Για τις επιμέρους αναλύσεις των καταγραφών ανά ομάδα, βλ. Ετήσια Έκθεση Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής βίας (2016), σελ. 9-17.

2016, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας κατέγραψε μέσω συνεντεύξεων με τα θύματα 95 περιστατικά ρατσιστικής βίας με περισσότερα από 130 θύματα. Σε 31 περιστατικά στοχοποιήθηκαν μετανάστες-ριες ή πρόσφυγες λόγω εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης, θρησκείας ή χρώματος και σε 1 περιστατικό στοχοποιήθηκε το προσωπικό οργάνωσης και το κτίριο που προοριζόταν για την φιλοξενία προσφύγων. Καταγράφηκε 1 περιστατικό κατά δημοσιογράφου που στοχοποιήθηκε λόγω της κάλυψης του προσφυγικού. Σε 57 περιστατικά στοχοποιήθηκαν ΛΟΑΤΚΙ άτομα και άτομα που συνδέονται με κάποιο άτομο ΛΟΑΤΚΙ. Σε 5 περιστατικά στοχοποιήθηκαν ιεροί ή συμβολικοί χώροι και η εβραϊκή κοινότητα. Σε 31 περιστατικά στοχοποιήθηκαν περισσότερα του ενός θύματος, ενώ σε 54 περιστατικά η επίθεση τελέστηκε από ομάδα (τουλάχιστον 2 ατόμων).



Γεωγραφική διασπορά: 52 περιστατικά έλαβαν χώρα στην **Απτική**, κυρίως σε περιοχές πλησίον της Αθήνας, αλλά και άλλες περιοχές, όπως στον Πειραιά, στον Ασπρόπυργο, στις Αχαρνές (Αμυγδαλέζα), στον Άγιο Δημήτριο, στη Νέα Χαλκηδόνα, στο Μαρούσι. Από την υπόλοιπη επικράτεια, αξίζει να τονιστεί ότι καταγράφηκαν 9 περιστατικά στη Θεσσαλονίκη, 6 περιστατικά στη Λέρο, 3 περιστατικά στη Χίο, 3 περιστατικά στα Ιωάννινα, 2 περιστατικά στη Σάμο, 2 περιστατικά στο Κιλκίς, 2 περιστατικά στην Εύβοια, και από 1 περιστατικά στην Αλεξανδρούπολη, στον Έβρο, στην Κοζάνη, στην Ιτέα, στο Ρέθυμνο, στη Λάρισα, στην Ξάνθη, στην Πάτρα, στη Σπάρτη, στα Φιλιατρά, στα Χανιά.

Χώρος τέλεσης: 48 περιστατικά έλαβαν χώρα στο δημόσιο χώρο (δρόμος, πλατείες, άλσος, παραλία), 14 περιστατικά έλαβαν χώρα στην οικία του θύματος ή του δράστη, 5 περιστατικά σε ΜΜΜ και σταθμούς, 7 περιστατικά σε χώρους εστίασης και μπαρ, 2 περιστατικά σε Αστυνομικό Τμήμα Συνοριοφυλακής και 1 στα σύνορα, 1 σε καταυλισμό, 1 σε κέντρο κράτησης ασυνόδευτων ανηλίκων, 1 σε κτίριο φιλοξενίας προσφύγων, 1 σε δημόσιο νοσοκομείο, 1 σε στρατόπεδο, 2 σε συναγωγή, 2 σε σχολείο, 1 σε ΤΕΙ και 1 σε φροντιστήριο, 1 σε τράπεζα, 1 σε χώρο εργασίας, 3 περιστατικά έλαβαν χώρα μέσω διαδικτύου και 1 τηλεφωνικά.

Χαρακτηριστικά των επιθέσεων: Σημαντικός αριθμός των επιθέσεων είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση **σωματικών βλαβών και άλλα σοβαρά αδικήματα**. Καταγράφηκαν 33 περιστατικά με σωματικές βλάβες ή σε συνδυασμό με εξύβριση και απειλές, απόπειρα ασέλγειας, κλοπή και άλλες φθορές ξένης ιδιοκτησίας, 50 περιστατικά απειλών, εξύβρισης και έργω εξύβρισης, 1 περιστατικό εμπρησμού και απειλών, 4 περιστατικά βεβήλωσης μνημείων και ιερών χώρων, 6 περιστατικά παρενόχλησης λεκτικής ή άλλου τύπου, 1 περιστατικό φθοράς ξένης ιδιοκτησίας σε συνδυασμό με εξύβριση.

Θύματα: Σε 62 περιστατικά, τα θύματα, τα οποία ήρθαν σε επαφή με το Δίκτυο, ήταν **άνδρες**, ενώ σε 22 περιστατικά ήταν **γυναίκες**, εκ των οποίων 8 **τρανς**. Σε 2 περιστατικά τα θύματα αυτοπροσδιορίζονται ως **κουήρ**. Σε 4 περιστατικά η ομάδα των θυμάτων ήταν **μεικτή**.

Σε 16 περιστατικά στοχοποιήθηκαν ανήλικοι 15-18 ετών λόγω αλλοδαπότητας ή λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, ενώ σε 52 περιστατικά τα θύματα ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα **19-30 ετών**. Σε 35 περιστατικά στοχοποιήθηκαν άτομα μεταξύ **31-45 ετών και σε τουλάχιστον 11 περιστατικά άτομα άνω των 45 ετών έως και 62 ετών**. Εκτός από τα περιστατικά κατά ατόμων, καταγράφηκαν 5 περιστατικά βανδαλισμού που στοχοποίησαν την **ισραηλιτική κοινότητα**.

Δράστες: Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των θυμάτων, σε 65 περιστατικά οι δράστες των επιθέσεων που καταγράφηκαν ήταν **άνδρες**, σε 12 περιστατικά ήταν **γυναίκες και σε 11 περιστατικά** η επίθεση προήλθε από **μεικτές ομάδες ανδρών και γυναικών**. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις οι δράστες δεν ήταν ορατοί/ αντιληπτοί από τα θύματα (π.χ. περίπτωση βεβήλωσης ιερών χώρων). Μείωση παρουσιάζουν οι καταγραφές περιστατικών στα οποία συμμετείχαν ανήλικοι. Σε 4 περιστατικά οι δράστες ήταν **ανήλικοι**, σε 36 περιστατικά ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα **19-30 ετών**. Σε 36 περιστατικά οι δράστες ήταν μεταξύ 31-50 ετών, ενώ καταγράφηκαν και 10 περιστατικά με μεγαλύτερους σε ηλικία δράστες (έως και 83 ετών).

Κατά δήλωση των θυμάτων, οι δράστες είναι στη **συντριπτική τους πλειοψηφία Έλληνες** (78 περιστατικά). Καταγράφονται επίσης 4 **περιστατικά** στα οποία οι δράστες ήταν αλλοδαποί και 1 περιστατικό από ομάδα μικτών εθνικοτήτων. Στην πλειονότητα των επιθέσεων αναφέρθηκαν περισσότεροι θύτες. Οι 54 επιθέσεις έγιναν **από ομάδες των 2-10 ατόμων**, ενώ σε 38 επιθέσεις αναφέρεται **ένας μόνο θύτης**.

IV. Βασικές τάσεις για το 2016

Το Δίκτυο επιδιώκει διαρκώς να διευρύνει τη δράση του θεματικά και γεωγραφικά και προσπαθεί να ανταποκριθεί στις προκλήσεις της καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας. Προκειμένου να καταγράψει την ενδεχόμενη αύξηση των περιστατικών ρατσιστικής βίας δεδομένων των συνθηκών που περιεγράφηκαν ανωτέρω, επέκτεινε τις εκπαιδεύσεις των μελών του στη μεθοδολογία του Δικτύου και προσπάθησε να

μοιραστεί τη γνώση του για το ρατσισμό και το ρατσιστικό έγκλημα και με άλλες ανθρωπιστικές οργανώσεις, διεθνείς και μη, που δεν συμμετέχουν στο Δίκτυο. Παράλληλα, πραγματοποίησε με την υποστήριξη των συντονιστών στοχευμένες επισκέψεις σε περιοχές όπου η ένταση κλιμακώνονταν.

Ωστόσο, κατά το έτος 2016, οι καταγραφές επιθέσεων μειώθηκαν σε σχέση με τις καταγραφές κατά το 2015, έτος της αλληλεγγύης. Πρόκειται για ένα πολυπαραγοντικό αποτέλεσμα βάσει των ακόλουθων δεδομένων: α) ειδικά προγράμματα καταγραφής ρατσιστικών εγκλημάτων που υλοποιούνταν από μέλη του Δικτύου ολοκληρώθηκαν στις αρχές του 2016, με αποτέλεσμα να αποδυναμωθούν οι υπηρεσίες υποστήριξης και οι εκστρατείες ενημέρωσης εντός των στοχοποιούμενων ομάδων, β) τα περισσότερα μέλη του Δικτύου έχουν μεν διευρύνει τη δράση τους και επομένως, το προσωπικό τους, αλλά βρίσκονται στην «πρώτη γραμμή» του προσφυγικού με αποτέλεσμα να δίνεται έμφαση στις κατεπείγουσες ανάγκες του εξυπηρετούμενου πληθυσμού, γ) τα μέλη του Δικτύου που δέχονταν παλαιότερα τα περισσότερα θύματα κρίνουν ότι η πλαισίωση και στέγαση μέρους του προσφυγικού πληθυσμού σε αξιοπρεπείς συνθήκες έχει λειτουργήσει στην ουσία προληπτικά και προστατευτικά για τα θύματα. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούνται οι οργανώσεις του Δικτύου δεδομένου ότι τα προηγούμενα έτη, τα περισσότερα θύματα ήταν άτομα χωρίς στέγη και εκτός πλαισίου.

Ανεξάρτητα όμως από τους ως άνω λόγους, η εικόνα που αποτυπώνεται βάσει των καταγραφών του Δικτύου δείχνει μια ροπή προς την επανεμφάνιση οργανωμένων ή άτυπων ομάδων και την αύξηση σοβαρών επιθέσεων με ρατσιστικό κίνητρο, χωρίς ωστόσο η τάση αυτή να είναι ακόμα κυρίαρχη.

Τα ακόλουθα συμπεράσματα βάσει των καταγραφών του Δικτύου περιγράφουν συνοπτικά την ποσοτική και ποιοτική εικόνα για το 2016:

1. Παρά τη μείωση σε σχέση με το 2015 των καταγραφών περιστατικών κατά προσφύγων και μεταναστών/-ριών, το Δίκτυο κατέγραψε περιστατικά που αποτυπώνουν τα νέα δεδομένα στη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος. Στη συντριπτική πλειοψηφία των περιστατικών

που καταγράφηκαν κατά αλλοδαπών, τα θύματα υπέστησαν σωματικές βλάβες σε συνδυασμό με εξύβριση, απειλές, φθορά ξένης ιδιοκτησίας, γεγονός που καταδεικνύει τη σοβαρότητά τους. Αντίθετα καταγράφηκαν κατά το 2016 λιγότερα περιστατικά λεκτικής βίας τα οποία θεωρούνται, δυστυχώς, ως «κανονικότητα» από τα θύματα, «ανάξια» της οποιας προσπάθειας περαιτέρω ανάδειξης και καταδίκης τους, όταν δεν συνοδεύονται από σωματική βία. Ωστόσο, ο λόγος μείωσης καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής λεκτικής βίας σε σχέση με το 2015, οφείλεται επίσης στην απουσία στοχευμένων προγραμμάτων αντίστοιχα με εκείνα που υλοποιούνταν το 2015.

Στα περιστατικά που καταγράφηκαν περιλαμβάνονται τόσο αυτά που προσομοιάζουν με αντίστοιχα περιστατικά προηγούμενων χρόνων, όσο και άλλα που ευδοκίμησαν πάνω στο ιδιαίτερο κλίμα που δημιούργησε η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού προσφύγων και μεταναστών στα νησιά – σημεία πρώτης εισόδου, με συνεπακόλουθες πιέσεις στις τοπικές κοινωνίες. Στην πρώτη ομάδα, ξεχωρίζουν περιστατικά που τεκμηριώνουν τη μη εξάλειψη της οργανωμένης βίας κατά αλλοδαπών όπως τη γνωρίζαμε. Στη δεύτερη ομάδα, ξεχωρίζουν οι ακόλουθες τάσεις: οι επιθέσεις από ομάδες κατά μικρών ομάδων προσφύγων στα νησιά που έχουν ως στόχο τον εκφοβισμό, η κακομεταχείριση ασυνόδευτων ανηλίκων κυρίως σε χώρους κράτησης, οι σποραδικές επιθέσεις σε οικογένεια Σύριων ή κατά Σύριων ανηλίκων από προσωπικό του ΚΤΕΛ, αλλά και η επίθεση κατά προσωπικού οργάνωσης και χώρου φιλοξενίας.

2. Μειώθηκαν οι καταγραφές επιθέσεων κατά ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων σε σχέση με το 2015, αλλά ο αριθμός τους παραμένει υψηλός. Το 2016 καταγράφηκαν επιθέσεις κάθε δυνατής εμβέλειας, δηλαδή βίαια περιστατικά με δράστες αγνώστους στο θύμα αλλά και με δράστες από το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον του θύματος. Καταγράφηκαν επίσης περιστατικά στα οποία η εξύβριση τελείται με πράξη που μαρτυρά την περιφρόνηση, εξυβρίσεις και φθορές της ιδιοκτησίας των θυμάτων. Καταγράφηκε επίσης επίθεση κατά ατόμου λόγω της σχέσης του με τρανς άτομο.

3. Παρατηρείται μείωση των καταγραφών στα περιστατικά που εμπλέκονται ένστολοι δρά-

στες. Στην πλειοψηφία των περιστατικών, ένστολοι σύμφωνα με τον ισχυρισμό των θυμάτων κακομεταχειρίστηκαν ασυνόδευτους ανηλίκους. Οι καταγραφές αυτές πραγματοποιήθηκαν χάρις στις συνοδευτικές υπηρεσίες τις οποίες προσφέρουν οργανώσεις του Δικτύου σε ασυνόδευτους ανηλίκους.

4. Προβληματισμό προκαλεί η καταγραφή περιστατικών με δράστες δημόσιους υπαλλήλους, όχι τόσο λόγω του αριθμού τους όσο λόγω των ποιοτικών χαρακτηριστικών τους. Καταγράφηκε έντονη λεκτική επίθεση κατά ασυνόδευτων ανηλίκων από ιατρό μεγάλου νοσοκομείου, καθώς και προβληματική διαχείριση ατόμου ΛΟΑΤΚΙ+ στο πλαίσιο της στρατιωτικής θητείας.

5. Σταθερός παραμένει ο αριθμός των καταγραφών αντισημιτικών περιστατικών, κυρίως βεβηλώσεων μνημείων και ιερών χώρων.

6. Τέλος, είναι γεγονός η προοδευτική βελτίωση στην αντιμετώπιση του εγκλήματος με ρατσιστικά χαρακτηριστικά από τις αρχές. Όμως, αρκετά μένουν να γίνουν, ώστε να διασφαλιστεί ότι κανένα ρατσιστικό έγκλημα δεν θα αντιμετωπίζεται ως «κοινό» και κανένα θύμα ρατσιστικής βίας δεν θα θυματοποιείται δευτερογενώς.

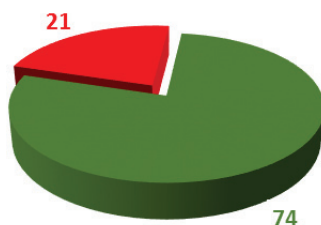
III. Καταγγελίες και αντίδραση των αρχών

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται ορισμένα

στοιχεία του Δικτύου ως προς τις καταγγελίες (Α), καθώς και επισημάνσεις ως προς την αντιμετώπιση του ρατσιστικού εγκλήματος από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων των δράσεων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Β).

A. Ανάλυση στοιχείων του Δικτύου

Από τα 95 περιστατικά, **21** είχαν καταγγεληθεί στην αστυνομία κατά την καταγραφή τους από το Δίκτυο. 11 περιστατικά εξ αυτών σχετίζονται με επιθέσεις κατά προσφύγων και μεταναστών-ριών ή με το προσφυγικό ζήτημα εν γένει. Στα έξι περιστατικά που καταγγέλλθηκαν στις αρχές, έχουν στοχοποιηθεί άτομα ΛΟΑΤΚΙ. Τα υπόλοιπα 4 περιστατικά είναι εκείνα στα οποία βεβηλώθηκαν εβραϊκά μνημεία και χώροι λατρείας. Σε 8 περιστατικά το θύμα δήλωσε κατά την καταγραφή ότι δεν είχε καταγγείλει ακόμα το περιστατικό αλλά ότι ήθελε να προβεί σε καταγγελία. Σε 50 περιστατικά, το θύμα δήλωσε ότι δεν ήθελε να προβεί σε περαιτέρω ενέργειες λόγω φόβου, ή γιατί δεν είχε εμπιστοσύνη στις αρχές, ή γιατί προτιμούσε να «αφήσει το περιστατικό πίσω του», ή γιατί δεν ήθελε να μάθουν οι γονείς του το σεξουαλικό προσανατολισμό του, ή γιατί δεν θεωρούσε το περιστατικό αρκετά σοβαρό και σημαντικό ώστε να εμπλακεί σε μια ποινική διαδικασία.



- Περιστατικά που είχαν καταγγεληθεί στην αστυνομία
- Περιστατικά ρατσιστικής βίας που καταγγέλλθηκαν στις οργανώσεις του Δικτύου

Για πρώτη φορά, τα ποσοτικά στοιχεία δείχνουν, τα ποσοτικά στοιχεία δείχνουν ότι καταγγέθηκαν περισσότερες επιθέσεις κατά προσφύγων και μεταναστών-ριών παρόλο που στο σύνολό τους είναι λιγότερες από τις επιθέσεις κατά ΛΟΑΤΚΙ. Τα προηγούμενα έτη, η αύξηση των καταγγελιών αποδιδόταν κυρίως στην αύξηση των καταγγελιών από ΛΟΑΤΚΙ άτομα με ελληνική ιθαγένεια. Επομένως, παρατηρούμε ότι μειώθηκαν οι καταγγελίες από ΛΟΑΤΚΙ άτομα, ενώ αυξήθηκαν οι καταγγελίες από πρόσφυγες και μετανάστες-ριες. Εξετάζοντας προσεκτικά αυτά τα περιστατικά που καταγγέλλθηκαν, το Δίκτυο παρατηρεί ότι πρόκειται για επιθέσεις που είχαν ως αποτέλεσμα σωματικές βλάβες και εμπρησμό.

Οσοδήποτε υπενθυμίζεται ότι βασικό εμπόδιο για τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα αποτελούν προηγούμενες δυσάρεστες εμπειρίες από τις επαφές τους με την αστυνομία, αλλά και η στάση της αστυνομίας προς τα θύματα. Στην ακόλουθη ενότητα, εξετάζεται αυτή η διάσταση.

Β. Αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την Πολιτεία

Κατά τη διάρκεια του 2016, η παρέμβαση του Δικτύου σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές υπήρξε καθοριστική σε ορισμένες περιπτώσεις. Παρά την ικανοποίηση για την ανταπόκριση των αρχών στις επισημάνσεις του, το Δίκτυο προβληματίζεται λόγω των κενών που αναδεικνύουν τα περιστατικά αυτά, σε συνδυασμό με περιγραφές θυμάτων σε άλλες περιπτώσεις για τις οποίες το Δίκτυο δεν έλαβε γνώση εγκαίρως.

1. Ο ρόλος της αστυνομίας

Στην παρούσα ενότητα αποτιμάται η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία σε θεσμικό επίπεδο και στη συνέχεια, στην πράξη.

α) Η θεσμική διάσταση

Μια σειρά από θετικά βήματα έχουν γίνει σε θεσμικό επίπεδο. Η συνεργασία του Δικτύου με την ΕΛ.ΑΣ. είναι σημαντική και γενικά αποτελεσματική σε επίπεδο θεσμών, όπως στο πλαίσιο του

Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, που λειτουργεί στο πλαίσιο της Γενικής Γραμματείας Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η ανταπόκριση των αρμόδιων και εξειδικευμένων μελών της ΕΛ.ΑΣ. στην αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας είναι άμεση και με γνώμονα την εξυπηρέτηση του θύματος.

Μια από τις σταθερές επισημάνσεις του Δικτύου και άλλων διεθνών και εθνικών οργάνων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η ανάγκη εκπαίδευσης και διαρκούς επιμόρφωσης των στελεχών της ΕΛ.ΑΣ. ως προς τη διαχείριση του ρατσιστικού εγκλήματος. Το Δίκτυο αναγνωρίζει ότι η Πολιτεία σήμερα είναι πιο δεκτική σε προγράμματα κατάρτισης και επιτρέπει τη συμμετοχή των αστυνομικών, τουλάχιστον καθ' όσον δεν προκύπτει επιπρόσθετη δαπάνη. Αποτέλεσμα αυτή της στάσης είναι ότι τέτοια προγράμματα υλοποιούνται με τη συμμετοχή κυρίως αστυνομικών στην Αττική και κυρίως από ΜΚΟ ή άλλους φορείς. Όσο κι αν η επαφή μεταξύ των αστυνομικών και εξειδικευμένων επαγγελματιών από το χώρο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων λειτουργεί αμφίδρομα θετικά, το Δίκτυο επισημαίνει ότι οι προσπάθειες αυτές θα πρέπει να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα εκπαίδευσης για να μην παραμένουν αποσπασματικές. Από την άλλη πλευρά, πρέπει να σημειωθεί ότι παρά τις προσπάθειες του Δικτύου να διευκολύνει την οργάνωση ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για αστυνομικούς από διεθνείς οργανισμούς εξειδικευμένους στο ρατσιστικό έγκλημα, αυτό δεν έχει καταστεί ακόμα δυνατό.

β) Η πρακτική διάσταση

Παρά τα θετικά βήματα που ήδη αναλύθηκαν, το Δίκτυο θεωρεί ότι δεν έχει ακόμα εδραιωθεί μια συγκεκριμένη διαδικασία υποδοχής, εντοπισμού, διαχείρισης και διερεύνησης ρατσιστικών και ομοφοβικών/τρανσφοβικών εγκλημάτων. Είναι αλήθεια ότι ο εντοπισμός και η κατανόηση του ρατσιστικού κινήτρου προϋποθέτει ουσιαστικά σε ορισμένες περιπτώσεις την απουσία στερεοτύπων από την πλευρά της αστυνομίας. Για το λόγο αυτό, το Δίκτυο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία

σε αντικειμενικά στοιχεία και κριτήρια βάσει των οποίων, ο αστυνομικός της πρώτης γραμμής ή ο αστυνομικός που θα κληθεί να συμπληρώσει την αναφορά του περιστατικού ή να λάβει την κατάθεση του θύματος και του δράστη, θα είναι υποχρεωμένος να διερευνήσει το ρατσιστικό κίνητρο.

Σύμφωνα με την εγκύκλιο διαταγή της ΕΛ.ΑΣ. του 2014⁴, ο αστυνομικός οφείλει να ελέγχει την ύπαρξη ρατσιστικού κινήτρου, είτε αυτοτελούς είτε επιμέρους, ιδίως όταν: α. το ομολογούν οι φερόμενοι ως δράστες ενός εγκλήματος, β. το επικαλούνται οι παθόντες και οι μάρτυρες ενός εγκλήματος, γ. υφίστανται ενδείξεις με βάση στοιχεία αποδεκτά από τον ΚΠΔ, δ. οι φερόμενοι ως δράστες και τα θύματα του εγκλήματος αυτοπροσδιορίζονται ή ανήκουν σε διαφορετικές φυλετικές, θρησκευτικές ή κοινωνικές ομάδες. Επομένως, προκαλεί ιδιαίτερη απορία στο Δίκτυο η ενημέρωση για περιπτώσεις, στις οποίες καμία αιτιολογία δεν παρέχεται για το χαρακτηρισμό εγκλήματος ως μη ρατσιστικού, ιδίως δεδομένης της μεγάλης αξίας της συλλογής του αποδεικτικού υλικού σε κατάλληλο χρόνο πριν τον σχηματισμό της δικογραφίας.

Επιπλέον, το Δίκτυο εκφράζει την ανησυχία του για την πλημμελή συμμόρφωση με τη νομοθεσία προστασίας θυμάτων και ουσιωδών μαρτύρων εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Στο Δίκτυο έχουν αναφερθεί – και άλλες έχουν έρθει στη δημοσιότητα – περιπτώσεις αλλοδαπών χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, οι οποίοι αν και θύματα ρατσιστικών εγκλημάτων, τίθενται υπό κράτηση έως την έκδοση της σχετικής πράξης του Εισαγγελέα. Ωστόσο υπενθυμίζεται ότι για το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ της έγκλησης ή της προκαταρκτικής εξέτασης και της διάταξης του Εισαγγελέα για τον χαρακτηρισμό ατόμου ως θύματος ή ουσιωδώς μάρτυρα, ισχύει η ακόλουθη διάταξη:

«Απαγορεύεται η επιστροφή αλλοδαπού που είναι θύμα ή ουσιωδής μάρτυρας εγκλήματος με ρατσιστικά χαρακτηριστικά ή ρητορικής του μίσους (ν. 927/1979) και προσέρχεται προς υποβολή καταγγελίας ή αναφορά του περιστατικού στις αρμόδιες αστυνομικές αρχές (άρθρο 41 του Ν. 3907/2011)».

4. Εγκύκλιος διαταγή υπ' αριθμ. 7100/25/14-δ από 8/11/2014.

Επομένως, η κράτηση είναι αμφίβολης νομιμότητας, ως μη συνδεόμενη με το επικείμενο της επιστροφής/απέλασης του θύματος.

Επιπλέον, όπως προκύπτει από τις καταγραφές του Δικτύου, η ανταπόκριση των αστυνομικών δεν είναι πάντα αυτή που θα ενθάρρυνε το θύμα να καταγγείλει. Το Δίκτυο αντιλαμβάνεται ότι η ΕΛ.ΑΣ. και ενδεχομένως τα αστυνομικά τμήματα κάποιων περιοχών ακολουθούν πολιτικές κατευνασμού στην προσπάθειά τους να αποφύγουν μη σοβαρές εγκλήσεις και υποθέσεις. Ενδεχομένως, στις ευαίσθητες περιοχές όπου πίεση ασκείται τόσο στον τοπικό πληθυσμό όσο και στους εγκλωβισμένους πρόσφυγες και μεταναστεύοντες, η αστυνομία να αποφεύγει ενέργειες που θα κλιμάκωναν την ένταση. Ωστόσο το Δίκτυο τονίζει με έμφαση ότι όταν αξιόποινες πράξεις λαμβάνουν χώρα ενώπιον των αστυνομικών αρχών, ο κατευνασμός δεν είναι πάντα η ενδεχόμενη λύση, καθώς δύναται να ευνοήσει την ατιμωρησία. Οι αστυνομικοί και όλοι οι ανακριτικοί υπάλληλοι οφείλουν να ανακοινώσουν χωρίς χρονοτριβή στον αρμόδιο εισαγγελέα οτιδήποτε πληροφορούνται με κάθε τρόπο για αξιόποινη πράξη που διώκεται αυτεπαγγέλτως (άρθρο 37 παρ. 1 Κώδικα Ποινικής Δικονομίας).

2. Αντιμετώπιση του ρατσιστικού εγκλήματος από τις εισαγγελικές και δικαστικές αρχές

Το Δίκτυο εκφράζει την ικανοποίησή του για τον ορισμό Ειδικών Εισαγγελέων για το ρατσιστικό έγκλημα, εκτός από την Αθήνα και τον Πειραιά, στη Θεσσαλονίκη, στην Πάτρα και στο Ηράκλειο. Έχει αποδειχτεί μια καλή πρακτική και για το λόγο αυτό το Δίκτυο είχε προτείνει στην Πολιτεία την επέκτασή της στις μεγάλες αυτές πόλεις βάσει των καταγραφών του⁵.

Ωστόσο το Δίκτυο επαναλαμβάνει ότι θα ήταν αποτελεσματικότερο εάν ο Ειδικός Εισαγγελέας είναι επιφορτισμένος μόνο με τα ρατσιστικά εγκλήματα ή έστω και με το συναφές έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων, ώστε να έχει τον απαιτούμενο χρόνο να εντρυφήσει σε αυτά τα ιδιαίτερης φύσης εγκλήματα. Επιπλέον, ο ορισμός

5. Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Ετήσια Έκθεση, 2015, σελ. 27.

Ειδικού Εισαγγελέα εξυπηρετεί κυρίως τον σκοπό της σωστής καθοδήγησης της ανάκρισης και της διασφάλισης ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που είναι απαραίτητα για την απόδειξη του ρατσιστικού κινήτρου θα συλλεχθούν και διαφυλαχθούν καταλλήλως. Άλλωστε η διασφάλιση της έγκαιρης «χρέωσης» στον Ειδικό Εισαγγελέα μιας υπόθεσης με πιθανολογούμενο ρατσιστικό κίνητρο συντέμνει τα χρονικά διαστήματα κατά τα οποία το θύμα κινδυνεύει από δευτερογενή θυματοποίηση, είτε λόγω ακατάλληλης αντιμετώπισής του, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις συνεπάγεται ακόμα και την κράτησή του.

Επιπλέον, το Δίκτυο επαναλαμβάνει ότι η διарκής επιμόρφωση για σχετικά νέου τύπου εγκλήματα, όπως το έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά, είναι απολύτως απαραίτητη και για τις δικαστικές και εισαγγελικές αρχές της χώρας. Είναι σε γνώση του Δικτύου η προσπάθεια διαμόρφωσης ενός τέτοιου προγράμματος με τη συνεργασία της Σχολής Δικαστών. Το θετικό αυτό βήμα δεν αρκεί. Παρά την ολοένα μεγαλύτερη εξοικείωση των Εισαγγελέων και των Δικαστών με το ρατσιστικό έγκλημα, όσο αυξάνονται οι υποθέσεις που φτάνουν στη δικαιοσύνη, πρέπει να γίνουν περισσότερες προσπάθειες για να διασφαλιστεί η πλήρης και κατάλληλη ενημέρωση των ήδη εν ενεργεία δικαστικών λειτουργών σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 81Α ΠΚ.

4. Το Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ΕΡΣΜ)

Κατά το 2016, το Δίκτυο συμμετείχε στις εργασίες του Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ΕΡΣΜ) με δύο εκπροσώπους και είχε την ευκαιρία να συμβάλει έμπρακτα στον σχεδιασμό των δράσεων του, ιδίως μέσω της τιμητικής υπόδειξής του ως συντονιστή της Ομάδας Εργασίας που ασχολείται με το ρατσιστικό έγκλημα. Στο πλαίσιο της ομάδας αυτής, το Δίκτυο προώθησε την κατάρτιση ειδικού εγχειριδίου και οδηγιών για τη διαχείριση του ρατσιστικού εγκλήματος από τις αστυνομικές και εισαγγελικές αρχές, καθώς και τη δημόσια διοίκηση. Επιπλέον, το Δίκτυο συμμετείχε σε ειδική ομάδα για την προετοιμασία τηλεοπτικού σποτ

σχετικά με την ένταξη των προσφυγοπαίδων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Με βάση τη έως τώρα λειτουργία του ΕΣΡΜ στην πράξη, το Δίκτυο επισημαίνει ότι όντως λειτουργεί σε κλίμα συνεργασίας μεταξύ των μελών. Η Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων παρέχει στο ΕΣΡΜ συνθήκες που ευνοούν τη συνεργασία μεταξύ των αρχών και της κοινωνίας των πολιτών. Ωστόσο, το ΕΣΡΜ θα μπορούσε να ενισχυθεί περαιτέρω με την υιοθέτηση κανονισμού λειτουργίας και τη διάθεση επαρκών ανθρωπίνων πόρων. Η θεσμοθέτηση αυτού του οργάνου έχει μια βέβαιη συμβολική αξία και δύναται στην πράξη να διευκολύνει τη σύμπραξη φορέων κατά του ρατσισμού. Παρόλα αυτά, κάθε θεσμός χρειάζεται εγγυήσεις μακρόπνοης λειτουργίας.

Στο πλαίσιο της σύστασης διεθνών οργάνων προς την Ελλάδα προκειμένου να υιοθετηθεί εθνική στρατηγική κατά του ρατσισμού και τη μισαλλοδοξίας, το Δίκτυο υπενθυμίζει ότι η ουσιαστική και βαθιά επιστημονική κατανόηση του ρατσισμού σε κάθε κοινωνία με σκοπό την εξεύρεση και το σχεδιασμό των πλέον στοχευμένων πολιτικών καταπολέμησης δεν δύναται να επιδιωχθεί χωρίς τη διάθεση των κατάλληλων πόρων.

Συστάσεις προς την Πολιτεία:

Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας απευθύνει τις ακόλουθες προτάσεις προς την ελληνική πολιτεία για την καταπολέμηση των ρατσιστικών εγκλημάτων.

Προς το Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης

Α. Διαχείριση του ρατσιστικού εγκλήματος

1. Υιοθέτηση ειδικού επιχειρησιακού σχεδίου πρόληψης και αντιμετώπισης των ρατσιστικών εγκλημάτων με ειδική πρόβλεψη για τις περιφερειακές αστυνομικές διευθύνσεις και τα αστυνομικά τμήματα.

2. Ενίσχυση των Τμημάτων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας: κατάλληλη στελέχωση, μη μετακίνηση των Διοικητών και υπηρετούντων σε αυτά τα Τμήματα με μεγάλη συχνότητα και απο-

χή από ταυτόχρονη μετακίνηση μεγάλου τμήματος των υπηρετούντων.

3. Διεξαγωγή εκπαιδευτικού προγράμματος, με συνδρομή από διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς με εξειδίκευση και εμπειρία στην εκπαίδευση των σωμάτων ασφαλείας και δικαιοσύνης, σταδιακά για το σύνολο των υπηρετούντων της ΕΛ.ΑΣ.

4. Ενημέρωση των αστυνομικών σχετικά με την υποχρέωση συνδρομής των θυμάτων, παρέμβασης για τη διάσωσή τους και μέριμνας για την παραπομπή τους στις κατάλληλες υπηρεσίες.

5. Κατάλληλη διάχυση εντός του σώματος των υποχρεώσεων που απορρέουν από την Εγκύκλιο «Η αντιμετώπιση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των διακρίσεων κατά την αστυνομική δράση» (8/11/2014). Ρητή επιφόρτιση των Διοικητών των αστυνομικών τμημάτων με τη διάδοση του περιεχομένου της εγκυκλίου.

6. Κατάλληλη διάχυση της απαγόρευσης επιστροφής αλλοδαπού που είναι θύμα ή ουσιώδης μάρτυρας εγκλήματος με ρατσιστικά χαρακτηριστικά ή ρητορικής του μίσους (ν. 927/1979) και προσέρχεται προς υποβολή καταγγελίας ή αναφορά του περιστατικού στις αρμόδιες αστυνομικές αρχές (άρθρο 41 του Ν. 3907/2011).

7. Συνεργασία των αστυνομικών τμημάτων όλης της επικράτειας με κυβερνητικούς ή μη κυβερνητικούς φορείς και μεταναστευτικές κοινότητες για την παροχή ιατρο-κοινωνικής βοήθειας, νομικής συνδρομής και διερμηνείας ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση του θύματος στην αστυνομία.

8. Έκδοση ειδικής εγκυκλίου για την αξιοπρεπή μεταχείριση ΛΟΑΤΚΙ ατόμων προκειμένου οι αστυνομικοί να έχουν σαφείς οδηγίες και να αποφεύγεται η δευτερογενής θυματοποίηση.

9. Προστασία των δικαιωμάτων των υπερασπιστών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή όσων ατόμων και φορέων προωθούν και προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

B. Αντιμετώπιση της αστυνομικής βίας με ρατσιστικό κίνητρο

1. Πρόβλεψη ειδικής διαδικασίας στο πλαίσιο του πειθαρχικού ελέγχου εντός της ΕΛ.ΑΣ. για

την ταχύτερη εξέταση αυθαιρεσιών με ρατσιστικό κίνητρο.

Προς το Υπουργείο Δικαιοσύνης

1. Εκπαίδευση των εν ενεργεία εισαγγελικών και δικαστικών αρχών ως προς τη διαχείριση του εγκλήματος μίσους.

2. Περιορισμός της ύλης των Ειδικών Εισαγγελέων σε συναφή μόνο εγκλήματα και διασφάλιση της εξειδικευμένης διαχείρισης της υπόθεσης από την προανάκριση μέχρι και την έκδοση της απόφασης.

3. Νομοθετική πρόβλεψη για την προστασία των υπερασπιστών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

4. Επικύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας⁶.

5. Νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου δεδομένου ότι η μη αναγνώριση συμβάλλει καθοριστικά στη δημιουργία στερεοτύπων και αποτελεί εμπόδιο στην πρόσβαση των θυμάτων στη δικαιοσύνη.

Προς το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

1. Εκπόνηση οδηγού για την σχολική κοινότητα σχετικά με την κατανόηση και τη διαχείριση περιστατικών βίας με ρατσιστικό, ομοφοβικό και τρανσφοβικό κίνητρο.

2. Ενίσχυση του ρυθμιστικού πλαισίου καταπολέμησης της ενδοσχολικής ρατσιστικής, ομοφοβικής και τρανσφοβικής βίας με την έμπρακτη συμμετοχή των εκπαιδευτικών, των μαθητών και των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων.

3. Προώθηση διαπολιτισμικού και διαθρησκευτικού διαλόγου με σκοπό την άρση στερεοτύπων και προκαταλήψεων.

Προς το Υπουργείο Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων

1. Εκπόνηση οδηγού για τους εργαζομένους στα ΜΜΜ (συμπεριλαμβανομένων των ΚΤΕΛ)

⁶ Σύσταση που απευθύνεται επίσης στο Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.

για την κατανόηση των υποχρεώσεων σεβασμού κάθε επιβάτη ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου.

2. Πρόβλεψη ειδικών σχετικών ρητρών στις συμβάσεις παραχώρησης δρομολογίων.

Προς το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής

Ανάληψη πρωτοβουλιών και λήψη μέτρων που (πέραν των άλλων ευεργετικών τους επιπτώσεων) μπορούν να συμβάλουν στον περιορισμό των εντάσεων μεταξύ προσφυγικών/μεταναστευτικών πληθυσμών, στον περιορισμό των πιέσεων που δέχονται οι τοπικές κοινωνίες (ιδίως των νησιών-σημείων εισόδου), και επομένως στην πρόληψη ή ελαχιστοποίηση των κοινωνικών εντάσεων, που με τη σειρά τους δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για ξενοφοβικές εκδηλώσεις και ρατσιστική συμπεριφορά. Τέτοια μέτρα, ενδεικτικά, είναι:

1. Σημαντική βελτίωση των συνθηκών υποδοχής και λήψη κατάλληλων μέτρων για τα ευάλωτα άτομα, καθώς και δημιουργία συνθηκών ουσιαστικής ασφάλειας σε όλους τους χώρους φιλοξενίας χωρίς τη μετατροπή τους σε κλειστά κέντρα και δομές.

2. Ταχύτερη καταγραφή και διαχείριση των αιτημάτων ασύλου όλων των εθνικοτήτων.

3. Σημαντική αύξηση του αριθμού των ατόμων που μεταφέρονται προς την ενδοχώρα σε κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης.

Προς το Υπουργείο Επικρατείας - Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης και Επικοινωνίας

1. Επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση διοικήσεων και δημοσιογράφων, συντακτών και παρουσιαστών ηλεκτρονικών, έντυπων και τηλεοπτικών ΜΜΕ, αναφορικά με την ειδησεογραφική κάλυψη εγκλημάτων μίσους, την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τον τερματισμό (ανα)παραγωγής αρνητικών στερεοτύπων για συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, μέσω της διοργάνωσης ειδικών εκπαιδευτικών εκδηλώσεων και της έκδοσης κατευθυντήριων οδηγιών.

Το Δίκτυο επισημαίνει ότι οι παραπάνω προτάσεις για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των πράξεων ρατσιστικής βίας πρέπει να συνδυαστούν με επιστημονικές μελέτες των περιστάσεων που διαμορφώνουν τις εκδηλώσεις ρατσισμού στην Ελλάδα, καθώς και με πολιτικές βελτίωσης του κλίματος ασφάλειας, τήρησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καταπολέμησης της διακίνησης ανθρώπων, της εμπορίας ναρκωτικών, της πορνείας και της εγκληματικότητας, αλλά και με μέτρα ανακούφισης του συνόλου του πληθυσμού.

Γ. ΕΕΔΑ και Θεσμικά Όργανα

1. Επιτροπές Προσφυγών

Το διαρκές ενδιαφέρον που έχει επιδείξει η ΕΕΔΑ, ως συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, για θέματα που άπτονται της προστασίας των αλλοδαπών και, ειδικότερα, της διαδικασίας παροχής διεθνούς προστασίας, αναγνωρίστηκε από το νομοθέτη μέσω της θεσμικής κατοχύρωσης της συνδρομής της στη στελέχωση και λειτουργία των Επιτροπών Προσφυγών που έχουν συσταθεί δυνάμει του ΠΔ 114/2010 όπως ισχύει, καθώς επίσης και αυτών της Αρχής Προσφυγών.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 26 του ΠΔ 114 (ΦΕΚ Α' 195/22.11.2010) για τη «διαδικασία αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας», προβλέπεται η σύσταση Επιτροπών Προσφυγών που θα λειτουργούν στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και θα έχουν αποφασιστική αρμοδιότητα. Η κάθε Επιτροπή Προσφυγών απαρτίζεται μεταξύ άλλων και από έναν νομικό – καθώς και αναπληρωτή του – με εξειδίκευση στο προσφυγικό δίκαιο ή το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η επιλογή των νομικών γίνεται από σχετικό κατάλογο που καταρτίζεται με ευθύνη της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου σύμφωνα με τον Κανονισμό λειτουργίας της.

Ανάλογη ήταν και η πρόβλεψη του άρθρου 3, παρ. 3, του Ν 3907/2011 «Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής», σύμφωνα με το οποίο ο πρόεδρος και το τρίτο μέλος των τριμελών Επιτροπών Προσφυγών της Αρχής Προσφυγών, καθώς και οι αναπληρωτές τους επιλέγονταν από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη από σχετικό κατάλογο που κατάρτιζε η ΕΕΔΑ, σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας της. Η πρόβλεψη αυτή τροποποιήθηκε με τον Ν 4375/2016 καθώς και με το άρθρο 86 του Ν 4399/2016, σύμφωνα με το οποίο η ΕΕΔΑ καλείται να υποδείξει μέλη προς τον Υπουργό Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης,

μόνο σε περίπτωση που παρέλθει άπρακτη η αποκλειστική προσθεσμία των επτά ημερών ή σε περίπτωση αδυναμίας συμπλήρωσης του ζητούμενου αριθμού υποδεικνυόμενων μελών από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.

Η ΕΕΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο θεσμό της διεθνούς προστασίας, τον οποίο παρακολουθεί στενά και έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων.

2. Επιτροπές Πολιτογράφησης

Δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 12 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (Ν 3284/2004, ΦΕΚ Α' 217/10.11.2004), όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 8 του Ν 3838/2010 (ΦΕΚ Α' 49/24.3.2010) «Σύγχρονες διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις» και αντικαταστάθηκε με το άρθρο 26, παρ. 1 και 2 του Ν 3938/2011 (ΦΕΚ Α' 61/31.3.2011) «Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις», συνιστάται Επιτροπή Πολιτογράφησης σε καθεμία από τις Αποκεντρωμένες Διοικήσεις, η οποία γνωμοδοτεί για τη συνδρομή των ουσιαστικών προϋποθέσεων που πρέπει να πληροί ο αλλοδαπός που επιθυμεί να γίνει έλληνας πολίτης (άρθρο 3 Ν 3838/2010). Σε καθεμία από τις Επιτροπές Πολιτογράφησης συμμετέχει μέλος που υποδεικνύεται, μαζί με τον αναπληρωτή του, σύμφωνα με τον Κανονισμό λειτουργίας της από την ΕΕΔΑ.

Η ΕΕΔΑ με βάση το Ν 3838/2010 απέστειλε με το από 5.7.2010 έγγραφό της (ΑΠ 225) προς το Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης κατάλογο των υποδειχθέντων μελών – τακτικών και αναπληρωτών – στις Επιτροπές Πολιτογράφησης που συγκροτήθηκαν στις 13 Περιφέρειες της Ελλάδας. Έκτοτε, και σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 6 και 280 του Ν 3852/2010 (ΦΕΚ Α' 87/7.6.2010) «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης-Πρόγραμμα Καλλικράτης», αλλά και του Ν 3938/2011, η ΕΕΔΑ υποδεικνύει, κάθε φορά που αυτό της ζη-

τείται, μέλη – τακτικά και αναπληρωματικά – σε όλες τις Επιτροπές Πολιτογράφησης που λειτουργούν σε καθεμία από τις Αποκεντρωμένες Διοικήσεις της Ελλάδας: α) Θεσσαλίας-Στερεάς Ελλάδας, β) Ηπείρου-Δυτικής Μακεδονίας, γ) Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίου, δ) Κρήτης, ε) Αττικής στην οποία συνιστώνται 4 Επιτροπές Πολιτογράφησης με τοπική αρμοδιότητα, στ) Μακεδονίας-Θράκης στην οποία συνιστώνται 3 Επιτροπές Πολιτογράφησης με τοπική αρμοδιότητα, ζ) Αιγαίου στην οποία συνιστώνται 2 Επιτροπές Πολιτογράφησης με τοπική αρμοδιότητα. Το 2016 η ΕΕΔΑ υπέδειξε εκ νέου μέλη σε ορισμένες Επιτροπές Πολιτογράφησης, των οποίων έληγε η διετής θητεία.

3. Επιτροπές Μετανάστευσης

Βάσει του άρθρου 11 του Ν 4147/2013 (ΦΕΚ Α' 98/26.04.2013), που αντικατέστησε την πρώτη παράγραφο του άρθρου 89 του Ν 3386/2005 (ΦΕΚ Α' 212/23.8.2005), η οποία είχε αντικατασταθεί με το άρθρο 42, παρ. 3, του Ν 3907/2011 (ΦΕΚ Α' 7/26.1.2011), στο Υπουργείο Εσωτερικών

συνιστώνται πέντε Επιτροπές Μετανάστευσης, οι οποίες γνωμοδοτούν σχετικά με τη συνδρομή σε πολίτες τρίτων χωρών ιδιαίτερων δεσμών με την κοινωνική ζωή της Χώρας, προκειμένου να τους χορηγηθεί άδεια διαμονής, καθώς και σε κάθε περίπτωση που παραπέμπεται σε αυτές αίτημα στο πλαίσιο χορήγησης ή ανανέωσης άδειας διαμονής με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών. Με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών συγκροτούνται οι Επιτροπές και ορίζονται ο πρόεδρος, τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη τους και οι γραμματείς με τους αναπληρωτές τους. Καθεμία από αυτές αποτελείται από α) τρεις υπαλλήλους του Υπουργείου Εσωτερικών κατηγορίας ΠΕ, β) έναν εκπρόσωπο της Κοινωνίας των Πολιτών, που προτείνει η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και γ) έναν εκπρόσωπο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων Ελλάδος.

Η ΕΕΔΑ, ανταποκρινόμενη στις θεσμικές της υποχρεώσεις, προβαίνει, κάθε φορά που αυτό της ζητείται, στον ορισμό εκπροσώπων της Κοινωνίας των Πολιτών.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

Α. Θεματικές Εκθέσεις της ΕΕΔΑ

1. Έκθεση της ΕΕΔΑ για τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας της 18^{ης} Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ευρώπη υπό το πρίσμα του Ν 4375/2016 (25.4.2016)¹

I. Εισαγωγικά

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οφείλει, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που της αναγνωρίζει ο ιδρυτικός της νόμος, να παρακολουθεί θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, να φροντίζει για τη δημόσια ενημέρωση και να αναπτύσσει πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, να εξετάζει την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου εκφέροντας σχετική γνώμη προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας. Εξάλλου, μέσω της πρόσφατης Δήλωσης του Βελιγραδίου της 25.11.2015 υπήρξε σαφής δέσμευση μεταξύ των Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να καταδικάζουν και να αντιτίθενται δημόσια στην προσβολή των δικαιωμάτων των μεταναστών και των προσφύγων².

Η ΕΕΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο θεσμό της διεθνούς προστασίας και έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων, συνεχίζει δε να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της παροχής διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα. Στις 16

Μαρτίου 2016 η ΕΕΔΑ εξέδωσε Δήλωση για τις σοβαρές διαστάσεις που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα³. Στη Δήλωση αυτή η ΕΕΔΑ υπέδειξε ορισμένα θέματα μεγάλης σημασίας που θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη πριν ολοκληρωθεί η σχετική συμφωνία μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας. Ειδικότερα, επανήλθε στην ανάγκη να υπάρξει άμεσος συντονισμός για την καλύτερη δυνατή διαχείριση της προσφυγικής και μεταναστευτικής κρίσης καλώντας, συγχρόνως, την ελληνική Πολιτεία, τον ΟΗΕ, το σύνολο των κρατών μελών της ΕΕ, τα όργανα της ΕΕ, καθώς και όλους τους εμπλεκόμενους διεθνείς οργανισμούς να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία της ανθρωπίνης ζωής, της υγείας και ασφάλειας όλων των διαβιούντων στην ελληνική επικράτεια προσώπων καθώς και της αποτελεσματικής διαχείρισης, σε συνθήκες σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και του διεθνούς δικαίου των μεταναστευτικών ροών προς την ΕΕ.

II. Το περιεχόμενο της συμφωνίας

Στις 18 Μαρτίου 2016 η ΕΕ συνήψε τελικά συμφωνία με την Τουρκία⁴, η οποία μεταξύ άλλων περιλαμβάνει τα ακόλουθα βασικά σημεία:

- Όλοι οι «παράτυποι μετανάστες»⁵ που θα φθάνουν από την Τουρκία στην Ελλάδα μετά τις 20 Μαρτίου 2016 θα επιστρέφονται στην Τουρκία στη βάση διμερούς συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας.

- Όλοι όσοι δεν καταθέτουν αίτημα ασύλου και όσων η αίτηση κρίνεται αβάσιμη ή απαράδεκτη θα επιστρέφονται στην Τουρκία.

- Ελλάδα και Τουρκία, επιβοηθούμενες από τα ευρωπαϊκά όργανα, θα υπογράψουν όλες τις απαραίτητες διμερείς συμφωνίες, συμπεριλαμβανομένης αυτής που θα προβλέπει τη σταθερή πλέον παρουσία Τούρκων αξιωματικών στα ελληνικά νησιά και Ελλήνων αξιωματικών στην

1. Εισηγήτριες: Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου, Α' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ, Προεδρεύουσα Τρίτου Τμήματος Εφαρμογής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στους Αλλοδαπούς, Άννα-Ειρήνη Μπάκα ΔΝ, επιστημονική συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

2. Ombudsman/National Human Rights Institutions Declaration on the Protection and Promotion of the Rights of Refugees and Migrants, «5. Condemn and oppose publicly the violation of migrants' or refugees' rights and encourage the spirit of tolerance and compassion for refugees and migrants, including ensuring their protection in reception centres and other accommodation facilities.» http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/belgrade_declaration_en.pdf.

3. Δήλωση ΕΕΔΑ για τις σοβαρές διαστάσεις που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα, 16.3.2016, http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/prosfigiki_krisi.pdf.

4. European Council, Foreign Affairs & International Relations, 18.3.2016, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/>.

5. Γίνεται χρήση της ορολογίας όπως ακριβώς χρησιμοποιήθηκε στο κείμενο της Συμφωνίας της 18ης Μαρτίου.

Τουρκία από τις 20 Μαρτίου και μετά, με σκοπό την υλοποίηση των συμφωνιών αυτών.

- Για κάθε Σύρο που θα επιστρέφει στην Τουρκία από τα ελληνικά νησιά, ένας Σύρος θα εγκαθίσταται στην ΕΕ. Για την υλοποίηση της αρχής «ένας για έναν» θα θεσμοθετηθεί σχετικός μηχανισμός σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ευρωπαϊκές Υπηρεσίες, την Υπ. Αρμοστεία του ΟΗΕ και Κράτη-Μέλη που θα τεθεί σε εφαρμογή από την πρώτη ημέρα των επιστροφών.

- Προτεραιότητα επανεγκατάστασης (resettlement) στην ΕΕ έχουν πλέον Σύροι από την Τουρκία και όχι από την Ελλάδα, καθώς προτεραιότητα επανεγκατάστασης στην ΕΕ δίδεται σε μετανάστες που δεν έχουν στο παρελθόν εισέλθει ή προσπαθήσει να εισέλθουν στην ΕΕ⁶.

- Στο πλαίσιο του μηχανισμού επανεγκατάστασης υπενθυμίζεται πως 18,000 θέσεις σε χώρες της ΕΕ απομένει να συμπληρωθούν από τη συμφωνία της 20ης Ιουλίου 2015 του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.⁷ Η νέα συμφωνία προβλέπει επιπλέον 54,000 θέσεις κατ'άνωτατο όριο σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Επικράτεια. 72,000 Σύριοι πρόσφυγες προβλέπεται, επομένως, κατ'άνωτατο όριο, να επανεγκατασταθούν μέσω της Τουρκίας στην ΕΕ. Ως προς τον αριθμό αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εισηγείται *συμψηφισμό* με παλαιότερες μη διατεθείσες θέσεις επανεγκατάστασης δυνάμει της Συμφωνίας της 22ας Σεπτεμβρίου 2015 (120,000 θέσεις επανεγκατάστασης από Ελλάδα, Ιταλία και Ουγγαρία σε βάθος δύο ετών)⁸. Σε περίπτωση που αυτοί οι διακανονισμοί δεν οδηγήσουν σε παύση των «παράτυπων μεταναστευτικών ροών» και ο αριθμός επιστροφών παραμένει κοντά στους ως άνω αριθμούς η συμφωνία θα επανεξεταστεί. Αν

ο αριθμός των επιστροφών ξεπεράσει τους παραπάνω αριθμούς ο μηχανισμός θα παύσει.

- Η Τουρκία θα λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να αποτρέψει τη δημιουργία νέων θαλάσσιων ή χερσαίων οδών «παράτυπης μετανάστευσης» μεταξύ Τουρκίας και ΕΕ και θα συνεργαστεί με την ΕΕ για το σκοπό αυτό.

- Μόλις μειωθούν ή εξαλειφθούν οι οδοί «παράτυπης μετανάστευσης» θα δημιουργηθεί από τα Κράτη Μέλη της ΕΕ εθελοντικό πρόγραμμα εισδοχής των «παράτυπων μεταναστών» για ανθρωπιστικούς λόγους.

- Η ΕΕ θα φροντίσει, σε συνεργασία με την Τουρκία, να επιταχύνει τη διάθεση των αρχικώς συμφωνηθέντων τριών δισεκατομμυρίων ευρώ για τη διαχείριση του προσφυγικού προβλήματος στην Τουρκία. Πρόσθετο πακέτο τριών δισεκατομμυρίων ευρώ θα εγκριθεί από την ΕΕ εφόσον αυτό κριθεί αναγκαίο.

- Η ΕΕ και τα Κράτη-Μέλη θα συνεργαστούν με την Τουρκία προς την κατεύθυνση της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης στη Συρία, ιδιαίτερα σε περιοχές κοντά στα τουρκικά σύνορα προκειμένου να μπορούν να παραμείνουν με ασφάλεια τοπικοί πληθυσμοί και πρόσφυγες. Έχει επομένως διατυπωθεί σαφώς η πρόθεση από πλευράς ΕΕ και Τουρκίας να επαναπροωθηθεί, έστω σε δεύτερο χρόνο, μέρος των Σύρων προσφύγων στη Συρία⁹.

Συμπληρωματικό σημείωμα για τη Συμφωνία της 18^{ης} Μαρτίου ΕΕ-Τουρκίας εξέδωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹⁰. Το σημείωμα που είναι αμφίβολης νομικής δεσμευτικότητας και αξίας περιέχει τις ακόλουθες πρόσθετες πληροφορίες ως προς την εφαρμογή της συμφωνίας:

- Εκφράζεται έμμεσα αλλά ρητά το ενδεχόμενο η Τουρκία να χαρακτηριστεί ασφαλής τρίτη χώρα στην οποία περίπτωση η εξέταση ασύλου στην Ελλάδα θα κρίνεται απαράδεκτη και θα επιστρέφει ο αιτών άσυλο στην Τουρκία.¹¹

6. "For every Syrian being returned to Turkey from Greek islands, another Syrian will be resettled from Turkey to the EU taking into account the UN Vulnerability Criteria. A mechanism will be established, with the assistance of the Commission, EU agencies and other Member States, as well as the UNHCR, to ensure that this principle will be implemented as from the same day the returns start. Priority will be given to migrants who have not previously entered or tried to enter the EU irregularly".

7. Βλ. Justice and Home Affairs Council, 20.7.2015, <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/jha/2015/07/20/> και http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-15-5697_en.htm.

8. Justice and Home Affairs Council, 22.9.2015, <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/jha/2015/09/22/>.

9. "The EU and its Member States will work with Turkey in any joint endeavour to improve humanitarian conditions inside Syria, in particular in certain areas near the Turkish border which would allow for the local population and refugees to live in areas which will be more safe".

10. European Commission, Factsheet on the EU-Turkey Agreement, 19.3.2016, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-963_en.htm.

11. "On what legal basis will asylum seekers be returned

Σε αυτό το συμπέρασμα κατατείνει και πρόσφατη Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο σχετικά με την πορεία των εργασιών υλοποίησης των δράσεων προτεραιότητας στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκής Ατζέντας για τη Μετανάστευση, όπου αναφέρεται ρητά πως η έννοια της ασφαλούς τρίτης χώρας, όπως ορίζεται στην Οδηγία για τις διαδικασίες ασύλου, δεν προϋποθέτει απουσία επιφυλάξεων και γεωγραφικών περιορισμών στην εφαρμογή της Σύμβασης της Γενεύης, αλλά επί της αρχής δυνατότητα να λάβει κανείς προστασία κατά τα οριζόμενα στη Σύμβαση¹².

- Όλοι οι «παράτυποι μετανάστες» θα κρατούνται πλέον σε κέντρα κράτησης κλειστού τύπου. Αντίθετα όσοι κάνουν αίτηση ασύλου θα παραμένουν σε ανοικτά κέντρα.

- Συμφωνήθηκε τα Κράτη Μέλη να συνδρά-

from the Greek islands of Turkey? People who apply for asylum in Greece will have their applications treated on a case by case basis, in line with EU and international law requirements and the principle of non-refoulement. There will be individual interviews, individual assessments and rights of appeal. There will be no blanket and no automatic returns of asylum seekers. The EU asylum rules allow Member States in certain clearly defined circumstances to declare an application "inadmissible", that is to say, to reject the application without examining the substance. There are two legal possibilities that could be envisaged for declaring asylum applications inadmissible, in relation to Turkey: 1) first country of asylum (Article 35 of the Asylum Procedures Directive): where the person has been already recognised as a refugee in that country or otherwise enjoys sufficient protection there; 2) safe third country (Article 38 of the Asylum Procedures Directive): where the person has not already received protection in the third country but the third country can guarantee effective access to protection to the readmitted person".

12. *In this context, the Commission underlines that the concept of safe third country as defined in the Asylum Procedures Directive³⁹ requires that the possibility exists to receive protection in accordance with the Geneva Convention, but does not require that the safe third country has ratified that Convention without geographical reservation. Moreover, as regards the question whether there is a connection with the third country in question, and whether it is therefore reasonable for the applicant to go to that country, it can also be taken into account whether the applicant has transited through the safe third country in question, or whether the third country is geographically close to the country of origin of the applicant. " Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on the State of Play of Implementation of the Priority Actions under the European Agenda on Migration, 10.2.2016, COM (2016) 85 final, σελ. 18.*

μουν την Ελλάδα σε θέματα ασύλου, ιδίως στη στελέχωση του πρώτου βαθμού ασύλου και των επιτροπών προσφυγών. Ειδικότερα, για τον πρώτο βαθμό υπάρχει πρόβλεψη στελέχωσης με 200 Έλληνες υπαλλήλους και 400 εμπειρογνώμονες από άλλα Κράτη Μέλη της ΕΕ καθώς και 400 διερμηνείς, ενώ για το δεύτερο βαθμό προβλέπεται η στελέχωση δέκα επιτροπών προσφυγών με 60 μέλη, εκ των οποίων 30 Έλληνες και 30 δικαστικοί λειτουργοί από Κράτη Μέλη της ΕΕ καθώς και 30 διερμηνείς.

- Υπάρχει πρόβλεψη για τη δημιουργία 20,000 προσωρινών καταλυμάτων στα ελληνικά νησιά.

- Με απόφαση του Jean Claude Juncker, ο Maarten Verwey θα λειτουργεί στο εξής ως συντονιστής της ΕΕ για την εφαρμογή της Συμφωνίας με την Τουρκία. Ο Verwey βρίσκεται στην Ελλάδα ήδη από τον Οκτώβριο του 2015 και συνεργάζεται με τις ελληνικές αρχές.

III. Νομικό πλαίσιο και προβληματισμοί της ΕΕΔΑ αναφορικά με την εφαρμογή της συμφωνίας υπό το πρίσμα του Ν 4375/2016

Κατά τα διακηρυχθέντα στη συμφωνία, η υλοποίησή της θα είναι σε αρμονία, ή οπωσδήποτε δε θα παραβιάζει, το ευρωπαϊκό και το διεθνές δίκαιο και ειδικότερα τις αρχές της μη-επαναπροώθησης και της ατομικής εξέτασης των αιτημάτων ασύλου. Υπάρχει διαβεβαίωση πως όλοι οι αιτούντες άσυλο θα εξετάζονται με ατομικές συνεντεύξεις, ατομικές αξιολογήσεις και θα υπάρχει δικαίωμα προσφυγής. Αναφέρεται στο κείμενο της κοινής Δήλωσης του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου με την Τουρκία πως η συμφωνία αποτελεί έκτακτο μέτρο για λόγους δημόσιας τάξης και πως σε κάθε περίπτωση θα δίδεται ιδιαίτερη προσοχή σε αιτήσεις απόρων που έχουν μέλη της οικογένειας τους σε άλλη χώρα μέλος της ΕΕ και για τους οποίους οι κανόνες του Δουβλίνου θα εφαρμόζονται σε κάθε περίπτωση.

Εντούτοις, η ΕΕΔΑ θεωρεί πως η συμφωνία εμπεριέχει ασάφειες και κενά που μπορούν να δημιουργήσουν ερμηνευτικά και πρακτικά προβλήματα. Επιπλέον, εκφράζει τη βαθιά ανησυχία της τόσο για το περιεχόμενο όσο και για

τον τρόπο με τον οποίο πρόκειται η συμφωνία αυτή να εφαρμοστεί στην ελληνική έννομη τάξη. Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ εκφράζει τον έντονο προβληματισμό της για τα ακόλουθα σημεία:

1) Η πρόβλεψη ότι μόνο Σύροι θα γίνονται πλέον δεκτοί ως πρόσφυγες στην ΕΕ όσο και η συμφωνία περί ανώτατου ορίου προσφύγων που θα εγκαθίστανται στην ΕΕ συνιστούν ευθεία παρβαίαση της Σύμβασης της Γενεύης του 1951.

2) Η εφαρμογή της αρχής «έναν για έναν» που θα εφαρμόζεται σε σχέση με την Τουρκία, παρά την τύποις διακήρυξη ότι θα τηρείται η αρχή της μη-επαναπροώθησης και της ατομικής εξέτασης των αιτημάτων ασύλου, είναι εξίσου προβληματική. Υπενθυμίζεται πως βάσει των συμφωνηθέντων όρων επανεγκατάστασης, η Τουρκία δεσμεύεται να δεχτεί έναν συγκεκριμένο αριθμό Σύρων προσφύγων. Γεννάται, συνεπώς, το ερώτημα πώς θα μπορούσε η Ελλάδα να χαρακτηρίσει την Τουρκία ασφαλή τρίτη χώρα στο μέτρο που θα εφαρμόζονται αυτοί οι ποιοτικοί και ποσοτικοί περιορισμοί και δεδομένου ότι ο αριθμός των προσφύγων στην Τουρκία αριθμεί εκατομμύρια. Η συμφωνία αυτή δημιουργεί, επιπλέον, άτυπο ανταγωνισμό μεταξύ των Σύρων καθώς οι πιθανότητες να τελεσφορήσει η επανεγκατάστασή τους αυξάνονται από προηγούμενες αποτυχημένες απόπειρες ομοεθνών τους να εισέλθουν στην ΕΕ.

3) Είναι προβληματικός, άλλωστε, ο ενδεχόμενος χαρακτηρισμός της Τουρκίας ως ασφαλούς τρίτης χώρας, στο μέτρο που η Τουρκία έχει διαιτυπώσει γεωγραφικό περιορισμό (geographical reservation) στην κύρωση της Σύμβασης της Γενεύης της 28ης Ιουλίου 1951, βάσει του οποίου η Τουρκία υποχρεούται να χορηγεί άσυλο σε άτομα προερχόμενα μόνο από την Ευρώπη¹³. Ο

χαρακτηρισμός της Τουρκίας ως ασφαλούς τρίτης χώρας αντίκειται και στο ίδιο το ευρωπαϊκό κεκτημένο και ειδικότερα στο άρθρο 38 της ευρωπαϊκής Οδηγίας 2013/32/ΕΕ σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας το οποίο ορίζει πως «[Τα] κράτη μέλη μπορούν να εφαρμόζουν την έννοια των ασφαλών τρίτων χωρών μόνο εφόσον οι αρμόδιες αρχές κρίνουν ότι η μεταχείριση του αιτούντος διεθνή προστασία στην οικεία τρίτη χώρα θα πληροί τα εξής κριτήρια... (ε) υπάρχει η δυνατότητα να ζητηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα και, στην περίπτωση που ο αιτών αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, να του χορηγηθεί προστασία σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης»¹⁴.

4) Ως προς την προβλεπόμενη από το συμπληρωματικό σημείωμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής συμβολή κρατών-μελών στη στελέχωση του πρώτου βαθμού ασύλου και των επιτροπών προσφυγών, αξίζει να σημειωθεί πως ο νέος Ν 4375/2016 (ΦΕΚ Α 51/3-4-2016) «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση

granting to refugees greater rights than those accorded to Turkish citizens in Turkey”, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-5&chapter=5&lang=en#EndDec.

14. Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on common procedures for granting and withdrawing international protection, OJ L 180, 29.6.2013, p. 60–95. Αναλυτικότερα, το άρθρο 38 ορίζει «Τα κράτη μέλη μπορούν να εφαρμόζουν την έννοια των ασφαλών τρίτων χωρών μόνο εφόσον οι αρμόδιες αρχές κρίνουν ότι η μεταχείριση του αιτούντος διεθνή προστασία στην οικεία τρίτη χώρα θα πληροί τα εξής κριτήρια: α) δεν απειλούνται η ζωή και η ελευθερία λόγω φυλής, θρησκείας, ιθαγένειας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, β) δεν υπάρχει κίνδυνος σοβαρής βλάβης, όπως ορίζεται στην Οδηγία 2011/95/ΕΕ, γ) τηρείται η αρχή της μη επαναπροώθησης σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης, δ) τηρείται η απαγόρευση της απομάκρυνσης κατά παράβαση του δικαιώματος αποφυγής των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, όπως ορίζεται στο διεθνές δίκαιο και ε) υπάρχει η δυνατότητα να ζητηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα και, στην περίπτωση που ο αιτών αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, να του χορηγηθεί προστασία σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης.»

13. Η επιφύλαξη της Τουρκίας στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 και ειδικότερα το πρόσθετο Πρωτόκολλο της 31ης Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώτος των προσφύγων, είναι η ακόλουθη: “The instrument of accession stipulates that the Government of Turkey maintains the provisions of the declaration made under section B of article 1 of the Convention relating to the Status of Refugees, done at Geneva on 28 July 1951, according to which it applies the Convention only to persons who have become refugees as a result of events occurring in Europe, and also the reservation clause made upon ratification of the Convention to the effect that no provision of this Convention may be interpreted as

ση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιатύπωση)» δεν προβλέπει συμμετοχή ευρωπαίων εμπειρογνομόνων και δικαστικών λειτουργών στη νέα Υπηρεσία Ασύλου και Αρχή Προσφυγών, το οποίο σε κάθε περίπτωση θα ήγειρε σοβαρά θέματα συνταγματικότητας.¹⁵ Ο νόμος ειδικότερα αναφέρει στο άρθρο 72 παρ. 5 πως «για την κάλυψη των έκτακτων και κατεπείγουσών αναγκών... επιτρέπεται η διάθεση ή η πρόσληψη με συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού δικαίου ορισμένου χρόνου, κατά παρέκκλιση κάθε άλλης διάταξης της κείμενης νομοθεσίας, πολιτών κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και πολιτών, που εργάζονται σε διεθνείς ή ευρωπαϊκούς οργανισμούς. Στα καθήκοντα, που ανατίθενται στο προσωπικό του προηγούμενου εδαφίου, δεν επιτρέπεται να περιλαμβάνεται η άσκηση δημόσιας εξουσίας, όπως είναι η έκδοση διοικητικών πράξεων. Σε κάθε περίπτωση, το προσωπικό της παραγράφου αυτής υποχρεούται να εκτελεί τις οδηγίες της αρμόδιας υπηρεσίας.»

5) Προκύπτει σωρεία ερωτημάτων ως προς την εμπλοκή της Ύπατης Αρμοστείας και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) στα hotspots και τις διαδικασίες επιστροφών, στο μέτρο που έχουν ήδη αρχίσει να «αποχωρούν» έστω εν μέρει, εξαιτίας των συνθηκών αλλά και της διαφωνίας τους με τη συμφωνία και ιδίως τη μετατροπή ορισμένων hotspots σε κέντρα κλειστού τύπου. Θα πρέπει οπωσδήποτε να διασαφηνισθεί ποιά θα είναι η συνεισφορά, στο εξής, τόσο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ όσο και των ΜΚΟ. Να υπενθυμισθεί πως στο νέο Ν 4375/2016 προβλέπε-

ται πλέον θεσμική εμπλοκή ΜΚΟ στη διαδικασία υποδοχής και ταυτοποίησης. Συγκεκριμένα, ο νόμος ορίζει πως «για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής λειτουργίας Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης ή Δομής Προσωρινής Φιλοξενίας εξαιρουμένων αυτών που συνιστούν άσκηση δημόσιας εξουσίας, όπως η έκδοση διοικητικών πράξεων, η διεκπεραίωση επιμέρους αρμοδιοτήτων της υπηρεσίας αυτής μπορεί να ανατίθεται για ορισμένο χρόνο, σε φορείς της κοινωνίας των πολιτών που ανταποκρίνονται σε κατάλληλες προδιαγραφές ποιότητας ή σε δημόσιους φορείς όπως εποπτευόμενα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Η ανωτέρω ανάθεση γίνεται με σύναψη προγραμματικών συμβάσεων μεταξύ της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης και των ενδιαφερόμενων φορέων. Η διαδικασία, τα κριτήρια, οι ειδικότεροι όροι, το περιεχόμενο και κάθε σχετική λεπτομέρεια για την επιλογή φορέα υλοποίησης θα προσδιορίζονται σε σχετική πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος την οποία θα εκδίδει ο Διευθυντής της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης». Ενόψει της κρισιμότητας των συμβάσεων έργου, και των παρεχόμενων βάσει αυτών υπηρεσιών, θα πρέπει να διευκρινίζονται με όρους δημοσιότητας και διαφάνειας οι προδιαγραφές καθώς και τα κριτήρια επιλογής των σχετικών προτάσεων των συμβάσεων μεταξύ της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης και των ενδιαφερόμενων φορέων. Επιπλέον, θα πρέπει να εξασφαλισθεί διαρκής και αποτελεσματική επόπτευση της διαδικασίας υλοποίησης των συμβάσεων αυτών από τις αρμόδιες αρχές.

6) Τεράστιο πρόβλημα γεννάται με τους πρόσφυγες/μετανάστες/αιτούντες άσυλο που ήδη βρίσκονται στην Ελλάδα, καθώς ζουν ήδη υπό άθλιες συνθήκες και η οποιαδήποτε φροντίδα παρέχεται, ιδίως στις ευάλωτες ομάδες, προέρχεται από ΜΚΟ και εθελοντές με φανερή απουσία οποιασδήποτε κρατικής συμμετοχής και παρέμβασης. Για τις συνθήκες αυτές υπενθυμίζεται πως η Ελλάδα έχει ήδη καταδικαστεί από το ΕΔΔΑ για παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ (απαγόρευση βασανιστηρίων, απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης) στην Μ.Σ.Σ. κατά Βελγίου και Ελλάδος¹⁶.

15. *The implementation of the agreement will require huge operational efforts from all involved, and most of all from Greece. EU Member States agreed to provide Greece at short notice with the necessary means, including border guards, asylum experts and interpreters. The Commission estimates that Greece will need: Around 4,000 staff from Greece, Member States, the European Asylum Support Office (EASO) and FRONTEX; For the asylum process: 200 Greek asylum service case workers, 400 asylum experts from other Member States deployed by EASO and 400 interpreters; For the appeals process: 10 Appeals Committees made up of 30 members from Greece as well as 30 judges with expertise in asylum law from other Member States and 30 interpreters; For the return process: 25 Greek readmission officers, 250 Greek police officers as well as 50 return experts deployed by Frontex. 1,500 police officers seconded on the basis of bilateral police cooperation arrangements (costs covered by FRONTEX).*

16. *M.S.S. v. Belgium and Greece [GC], No. 30696/09,*

7) Εξάλλου, ο μηχανισμός και η διαδικασία ασύλου που προβλέπεται στην Συμφωνία δεν είναι ακόμα σαφές πώς θα εφαρμοστεί, ενώ η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της και για την εφαρμογή του Ν 4375/2016 ο οποίος προβλέπει εξαιρετικά σύντομες – βάσει των διδαγμάτων του παρελθόντος – προθεσμίες για τις αιτήσεις ασύλου στα σύνορα (πρώτος και δεύτερος βαθμός)¹⁷, επιχειρησιακά δε, προβλέπει διαδικασίες πολύπλοκες και χρονοβόρες, οι οποίες απαιτούν ιδιαίτερο συντονισμό μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων. Άλλωστε, η σωρεία κατ'έξουσιοδότηση Υπουργικών Αποφάσεων και Προεδρικών Διαταγμάτων που προβλέπονται προκειμένου να οριστικοποιηθούν σε μεταγενέστερο χρόνο οι προβλεπόμενες δομές και διαδικασίες (άρθρο 7 του Ν 4375/2016), δεν συνάδει με το χαρακτήρα του κοινωνικού και ανθρωπιστικού κατεπείγοντος στον οποίο ο νόμος καλείται να ανταποκριθεί. Η

01/09/2012, ιδίως παράγραφοι 233-4 και 263-4. "In the contrary, in the light of the available information on the conditions at the holding centre next to Athens International Airport, the Court considers that the conditions of detention experienced by the applicant were unacceptable. It considers that, taken together, the feeling of arbitrariness and the feeling of inferiority and anxiety often associated with it, as well as the profound effect such conditions of detention indubitably have on a person's dignity, constitute degrading treatment contrary to Article 3 of the Convention. In addition, the applicant's distress was accentuated by the vulnerability inherent in his situation as an asylum seeker. 234. There has therefore been a violation of Article 3 of the Convention. ... In the light of the above and in view of the obligations incumbent on the Greek authorities under the Reception Directive... the Court considers that the Greek authorities have not had due regard to the applicant's vulnerability as an asylum-seeker and must be held responsible, because of their inaction, for the situation in which he has found himself for several months, living on the street, with no resources or access to sanitary facilities, and without any means of providing for his essential needs. The Court considers that the applicant has been the victim of humiliating treatment showing a lack of respect for his dignity and that this situation has, without doubt, aroused in him feelings of fear, anguish or inferiority capable of inducing desperation. It considers that such living conditions, combined with the prolonged uncertainty in which he has remained and the total lack of any prospects of his situation improving, have attained the level of severity required to fall within the scope of Article 3 of the Convention. 264. It follows that, through the fault of the authorities, the applicant has found himself in a situation incompatible with Article 3 of the Convention. Accordingly, there has been a violation of that provision".

17. Άρθρο 60 «Διαδικασίες στα σύνορα».

ΕΕΔΑ κρίνει πως αυτό πιθανότατα να δημιουργήσει πρακτικά εμπόδια στην ταχεία και εύρυθμη λειτουργία της Υπηρεσίας Ασύλου, ενδεχομένως και ζητήματα σύγκρουσης αρμοδιοτήτων, για όσον καιρό εκκρεμεί η έκδοσή τους.

8) Η παρουσία και δραστηριότητα στην Ελλάδα του Ευρωπαίου Συντονιστή κ. Maarten Verwey παρουσιάζει αρκετά κενά ως προς την έκταση των αρμοδιοτήτων του. Για λόγους διαφάνειας, θα πρέπει αυτές να οριοθετηθούν αναλυτικά και με όρους δημοσιότητας να διευκρινισθεί το πλαίσιο συνεργασίας του με τις ελληνικές αρχές. Ο Ν 4375/2016 ορίζει πως «υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Υποστήριξης για το Άσυλο και ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης δύνανται να παρέχουν συνδρομή στις διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους... Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης δύνανται να παρακολουθούν τις ως άνω διαδικασίες, να παρέχουν πληροφορίες στους υπαγόμενους σε διαδικασία υποδοχής και ταυτοποίησης και να παρέχουν κάθε συνδρομή, ανάλογα με την εντολή και τις αρμοδιότητες του κάθε οργανισμού. *Λεπτομέρειες της συνεργασίας των προηγούμενων εδαφίων ρυθμίζονται με μνημόνια που συνάπτονται μεταξύ της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης και των ως άνω φορέων.*» Η ΕΕΔΑ επισημαίνει πως το περιεχόμενο των μνημονίων αυτών θα πρέπει να καταστεί γνωστό. Θα πρέπει, επιπλέον, να διευκρινιστεί ποια και σε ποια έκταση θα είναι η παρουσία και η αρμοδιότητα των Τούρκων αξιωματικών στα hotspots στα νησιά και σε τι ακριβώς θα εξυπηρετεί.

IV. Καταληκτικές παρατηρήσεις και διατύπωση συστάσεων προς την ΕΕ και την ελληνική Πολιτεία

Καταληκτικά, η ΕΕΔΑ εκφράζει σοβαρές επιφυλάξεις για το περιεχόμενο της συμφωνίας μεταξύ ΕΕ-Τουρκίας ενώ διαπιστώνει μία άνευ ετέρου αξιακή υπαναχώρηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρω-

που¹⁸. Η ΕΕΔΑ επανέρχεται για πολλοστή φορά σε θεμελιώδους αξίας διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα που διακηρύσσουν και διασφαλίζουν ανθρώπινα δικαιώματα και ιδίως τη Σύμβαση της Γενεύης της 28ης Ιουλίου 1951, το Πρωτόκολλο της 31ης Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώτος των προσφύγων, την ΕΣΔΑ και ιδίως τα άρθρα 2,3 και 5, τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδίως το άρθρο 18 καθώς και το Ψήφισμα 1821 (2011) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αναχαίτιση και διάσωση στη θάλασσα, αιτούντων άσυλο, προσφύγων και παράτυπων μεταναστών, υπενθυμίζοντας πως το δικαίωμα πρόσβασης στο άσυλο και η απαγόρευση επαναπροώθησης αποτελούν θεμελιώδη πυλώνια τόσο του δικαιού των προσφύγων όσο και των οικονομικών αρχών της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, πάνω στα οποία η παγκόσμια και ευρωπαϊκή κοινότητα έχουν οικοδομηθεί.

Επιπλέον, υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες για τον τρόπο με τον οποίο πρόκειται να εφαρμοστεί η συμφωνία αυτή στην ελληνική έννομη τάξη. Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ιδιαίτερη ανησυχία και το φόβο πως η συμφωνία δημιουργεί νομικά τετελεσμένα ενώ προβλήματα εφαρμογής που τυχόν ανακύψουν θα τα χρεωθεί αποκλειστικά η Ελλάδα, ενώ εκκρεμεί ήδη απόφαση της μείζονος σύνθεσης του ΕΔΔΑ αναφορικά με το επίπεδο προστασίας του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ.¹⁹ Τα

συμπεράσματα της εν λόγω απόφασης θα έχουν άμεσες και σοβαρές επιπτώσεις για την Ελλάδα, σε περίπτωση που ευδοκιμήσει το επιχείρημα ότι η προστασία που παρέχει το εν λόγω άρθρο δεν δύναται να περιοριστεί εξαιτίας των εξαιρετικών συνθηκών που δημιουργούν οι αυξημένες προσφυγικές και μεταναστευτικές ροές ή οι ιδιαίτερες συνθήκες στα νησιά.

Τα ερωτήματα που εγείρονται είναι επομένως πολλά και πολύπλευρα. Ο δε Ν 4375/2016 μολονότι αποτιμάται θετικά στο μέτρο που α) επιτελείται η θεσμική και λειτουργική αναβάθμιση της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης μέσω της ίδρυσης κεντρικής υπηρεσίας, περιφερειακών υπηρεσιών και ανοιχτών δομών υποδοχής και φιλοξενίας, β) προστίθεται ως αρμοδιότητα της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης ο εντοπισμός ευάλωτων ομάδων, γ) αναγνωρίζει για πρώτη φορά το καθεστώς του ανιθαγενούς, η απουσία του οποίου συνιστούσε σοβαρό κενό για την εν λόγω ευάλωτη κατηγορία, δ) ενσωματώνει πλήρως την Οδηγία 2013/32/ΕΕ σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας και ε) αναγνωρίζει, πλέον, σε αιτούντες και δικαιούχους διεθνούς προστασίας καθώς και σε κατόχους άδειας παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους το δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά εργασίας, εγείρει, ωστόσο, και ορισμένα ζητήματα «υλοποίησης» αλλά και συμβατότητας με τη συμφωνία της 18^{ης} Μαρτίου μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η ΕΕΔΑ διατυπώνει τις ακόλουθες συστάσεις βάσει των οποίων καλεί τόσο τις ελληνικές αρχές όσο και τα όργανα της ΕΕ να προβούν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να διασφαλίσουν:

- την τήρηση της αρχής της μη-επαναπροώθησης (non-refoulement)
- την απρόσκοπτη, έγκαιρη και αποτελεσματική πρόσβαση των αλλοδαπών χωρίς ταξιδιωτικά έγγραφα στις διαδικασίες διεθνούς προστασίας
- την άμεση, απρόσκοπτη και αποτελεσματική λειτουργία και των δύο βαθμών εξέτασης αιτημάτων ασύλου στην Ελλάδα

18. Βλ. σχετικά και Report to the Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons "The situation of refugees and migrants under the EU- Turkey Agreement of 18 March 2016, Rapporteur: Ms Tineke STRIK, Doc. 14028/19.04.2016 <http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbnVncveG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yMjYxMiZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZXQvWHNsdC9QZG9vWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA=&xsltparams=ZmlsZWlkaWkPTyNjEy>.

19. «127. La Cour ne sous-estime pas les problèmes que rencontrent les États contractants lors de vagues d'immigration exceptionnelles comme celle à l'origine de la présente affaire. Elle est également consciente de la multitude d'obligations qui pesaient sur les autorités italiennes, contraintes de prendre des mesures pour garantir, à la fois, le sauvetage en mer, la santé et l'accueil des migrants et le maintien de l'ordre public sur une île habitée par une communauté de population restreinte. 128. Ces facteurs ne peuvent cependant pas exonérer l'État défendeur de son obligation de garantir que toute personne qui, comme les requérants, vient à être privée de sa liberté

puisse jouir de conditions compatibles avec le respect de sa dignité humaine. [...]» Khlaifia and others v. Italy [referred to the GC], No. 16483/12, 01/02/2016.

- την άμεση χρηματοδότηση και αποτελεσματική λειτουργία των απαιτούμενων δομών και διαδικασιών, ιδίως μέσω της δημιουργίας νέων και αξιοπρεπών χώρων υποδοχής και φιλοξενίας στην Ελλάδα με ιδιαίτερη μέριμνα για τις ευάλωτες ομάδες και τους ασυνόδευτους ανήλικους

- την πλήρη εφαρμογή στην Ελλάδα της ενωσιακής νομοθεσίας για τα εναλλακτικά μέτρα αντί της κράτησης

- την ενσωμάτωση και πλήρη εφαρμογή και στην Ελλάδα, το συντομότερο δυνατό, της ευρωπαϊκής Οδηγίας 2013/33/ΕΕ σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία στα κράτη-μέλη της ΕΕ

- την άμεση τροποποίηση της μεταναστευτικής πολιτικής της ΕΕ και ιδίως του συστήματος του Δουβλίνου, η οποία έχει αποδειχθεί ανακόλουθη με τις ανάγκες της πραγματικότητας και ασύμβατη με τις αρχές του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλληλεγγύης και δικαιοσύνης κατανομής βαρών μεταξύ των Κρατών Μελών

- τη διεύρυνση και υποχρεωτική εφαρμογή του προγράμματος μετεγκατάστασης (relocation) των προσφύγων από την Ελλάδα προς άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ στο πλαίσιο μιας δικαιότερης αριθμητικής κατανομής μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, όπως επιβάλλουν ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και οι Συνθήκες.

Ειδικότερα, ως προς την εφαρμογή του Ν 4367/2016, η ΕΕΔΑ κρίνει απαραίτητη τη γνωστοποίηση, με όρους δημοσιότητας και διαφάνειας α) των ειδικότερων όρων συνεργα-

σίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων και ειδικότερα της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης, της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο, του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για τη Διαχείριση της Επιχειρησιακής Συνεργασίας στα Εξωτερικά Σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης, του Ευρωπαίου Συντονιστή στην Ελλάδα κ. Maarten Verwey και β) του περιεχομένου, καθώς και της πορείας υλοποίησης, των προγραμματικών συμβάσεων μεταξύ της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης και των ενδιαφερόμενων φορέων της κοινωνίας των πολιτών.

Τέλος, η ΕΕΔΑ καλεί τις ελληνικές αρχές, να επιδείξουν ιδιαίτερη προσοχή ώστε η εφαρμογή της συμφωνίας της 18ης Μαρτίου μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας να μην οδηγήσει σε προσβολή θεμελιωδών δικαιωμάτων των μεταναστών και προσφύγων όπως αυτά *κατοχυρώνονται* παραδοσιακά από το ευρωπαϊκό και το διεθνές δίκαιο αλλά και όπως *ερμηνεύονται* από διεθνή και ευρωπαϊκά δικαιοδοτικά όργανα. Επιπλέον, καλεί την ΕΕ, ως συμβαλλόμενο μέρος της συμφωνίας με την Τουρκία, να μην μετακυλίζει τη νομική και ηθική ευθύνη της προσφυγικής και μεταναστευτικής κρίσης στην Ελλάδα. Η ΕΕ οφείλει να αναλάβει το μερίδιο ευθύνης που της αναλογεί λαμβάνοντας όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου η συμφωνία με την Τουρκία να μην αποβεί εις βάρος δικαιωμάτων των μεταναστών και προσφύγων.

2. Έκθεση ΕΕΔΑ: Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση - Κύριοι άξονες (5.5.2016)¹

Εισαγωγή

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως επίσημου ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, έχει από το 2010² με επανειλημμένες αποφάσεις και συστάσεις της επισημάνει τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης σε σειρά δικαιωμάτων, ανάμεσα στα οποία και το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση. Το 2015, λαμβάνοντας υπόψη τη διαπίστωση της παραβίασης από τα διαδοχικά θεσπιζόμενα και εφαρμοζόμενα νομοθετικά μέτρα και του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση τόσο από τα ανώτατα εθνικά Δικαστήρια όσο και από τις εκθέσεις εθνικών, ευρωπαϊκών και διεθνών ελεγκτικών οργάνων, η ΕΕΔΑ με ομόφωνη απόφασή της εξέδωσε Δήλωση³ με την οποία επανήλθε στις επισημάνσεις της ότι:

α) τα μέτρα λιτότητας παραβιάζουν θεμελιώδεις συνταγματικές αρχές και θίγουν συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως την αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ. 1 και 2 Σ) και την ειδικότερη έκφραση αυτής, ήτοι τη συνεισφορά των πολιτών στα δημόσια βάρη ανάλογα με τις δυνάμεις τους (άρθρο 4 παρ. 5 Σ), τα δικαιώματα σε ισότιμη πρόσβαση στην παιδεία (άρθρο 16 παρ. 2 Σ), στην ιδιοκτησία (άρθρο

17 Σ), στην υγεία (άρθρο 21 παρ. 3 και άρθρο 5 παρ. 5 Σ), το δικαίωμα στην εργασία (άρθρο 22 παρ. 1 Σ) και στην κοινωνική ασφάλιση (άρθρο 22 παρ. 5 Σ), τη συνδικαλιστική ελευθερία (άρθρο 23 Σ), την αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 Σ), την αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης (άρθρο 25 παρ. 4 Σ) καθώς και την αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης. Προσβάλλουν την αξία του ανθρώπου, ο σεβασμός και η προστασία της οποίας αποτελούν πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας (άρθρο 2 Σ), δυσχεραίνουν σοβαρά την ανάπτυξη της προσωπικότητας καθενός (άρθρο 5 Σ), κλονίζουν το κοινωνικό κράτος δικαίου (άρθρο 25 παρ. 1 Σ) και υπονομεύουν την οικονομική ανάπτυξη της χώρας (άρθρο 106 Σ),

β) αρμόδια ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα διαπιστώνουν ότι τα μέτρα λιτότητας παραβιάζουν ευρωπαϊκούς και διεθνείς κανόνες ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παράλληλα τονίζουν ότι οι όροι χρηματοδότησης των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ή άλλων μηχανισμών, ευρωπαϊκών ή διεθνών, οικονομικής ή χρηματοπιστωτικής στήριξης ενός Κράτους δεν μπορούν να παρακάμπτουν την υποχρέωση σεβασμού των κανόνων του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδιαίτερα όταν δεσμεύει εξίσου και Κράτη που μετέχουν στους μηχανισμούς αυτούς, όπως τα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

Συνεπώς αποτελεί πλέον γενική διαπίστωση, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, ότι το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση αγνοείται ή και αμφισβητείται από πολιτικές που εκπορεύονται από μη εθνικούς παράγοντες διαμόρφωσης πολιτικής, μεταξύ των οποίων και οι διεθνείς χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης η προστασία του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική ασφάλεια έχει αποτελέσει αντικείμενο ειδικής ενασχόλησης από τα διεθνή όργανα δικαιωμάτων του ανθρώπου⁵.

1. Εισηγητές, Γ. Σταυρόπουλος, Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ και Α. Τσαμπί, Επιστημονική συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

2. ΕΕΔΑ, Κείμενο παρατηρήσεων της ΕΕΔΑ επί της 24ης Ελληνικής Έκθεσης για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και της 9ης Ελληνικής Έκθεσης για την εφαρμογή του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (2014), ΕΕΔΑ, Σύσταση της ΕΕΔΑ και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013), ΕΕΔΑ, Σύσταση ΕΕΔΑ: "Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων" (2011), ΕΕΔΑ, Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους (2010).

3. ΕΕΔΑ, Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015).

4. Βλ. σχετικά UN, Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, A/HRC/29/31, 27.5.2015, σημ. 51. Βλ. σχετικά και UN, Extreme poverty and human rights, Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights, A/69/297, 11.8.2014, σημ. 12.

5. OHCHR, Report on austerity measures on economic and

Περαιτέρω, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι συγκεκριμένες διαπιστώσεις της για τις επιπτώσεις από την εφαρμογή συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας, αφορούν και στο δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης και συνεχίζουν να παραμένουν επίκαιρες, όπως αυτές που αναφέρονται στο ότι η εφαρμογή μέτρων λιτότητας επί μακρό χρόνο, κατά τρόπο που λαμβάνει χαρακτηριστικά διαρκούς κατάστασης:

- οδηγεί σε υποβάθμιση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τελικά σε μη πραγμάτωσή τους,

- αντιστρέφει την ιεράρχηση των αξιών και των στόχων της ΕΕ, δίνοντας προτεραιότητα στους δημοσιονομικούς στόχους σε βάρος θεμελιωδών κοινωνικών αξιών και διαταράσσοντας τη δίκαιη ισορροπία οικονομικών και κοινωνικών στόχων κατά την εφαρμογή εθνικής πολιτικής ανάκαμψης από την κρίση χρέους,

- υπονομεύει τη δυνατότητα της Πολιτείας να εγγυηθεί βασικά οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα εξαιτίας των δραστικών περικοπών στις κοινωνικές δαπάνες,

- αποδομεί το Κοινωνικό Κράτος και εντείνει την υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου του λαού, με αποτέλεσμα να φτωχοποιείται και να εξαθλιώνεται ολοένα και μεγαλύτερη μερίδα του πληθυσμού, να διευρύνεται το κοινωνικό χάσμα και να διαρρηγνύεται ο κοινωνικός ιστός, όπως τονίζουν διεθνή όργανα.

Ο θεσμικός ρόλος της ΕΕΔΑ δεν περιορίζεται μόνο στην παρακολούθηση της εφαρμογής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από την Πολιτεία. Στην ΕΕΔΑ, ως φορέα προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει επίσης ανατεθεί και η θεσμική αποστολή για δημόσια ενημέρωση για τα ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου (άρθρο 1 παρ. 5 Ν 2667/1998). Ως εκ τούτου, λαμβάνοντας υπόψη ότι, υπό το φως πρόσθετων περιοριστικών παρεμβάσεων, το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση παραμένει στην επικαιρότητα, η ΕΕΔΑ προβαίνει στην υπενθύμιση των βασικών αξόνων του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση⁶.

Προς τον ως άνω σκοπό, η ΕΕΔΑ αφενός οριοθετεί το πλαίσιο προστασίας της κοινωνικής ασφάλισης ως δικαιώματος (Ι) αφετέρου παραθέτει τα θεμελιώδη στοιχεία και τις αρχές που διέπουν την προστασία αυτή (ΙΙ). Η ανάλυση αυτή, αναγνωρίζοντας και τις νομολογιακές επιδράσεις στη διαμόρφωση του ελληνικού δικαίου κοινωνικών ασφαλίσεων⁷, επιτρέπει τη συνόψιση των βασικών αξόνων που πρέπει να διέπουν την προστασία του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση (ΙΙΙ)⁸.

που διέπουν το δικαίωμα για κοινωνική ασφάλιση. Σε αυτήν συμμετείχαν ο κ. Αναστάσιος Γιαννίτης, Ομότιμος Καθηγητής Οικονομικών, Πρώην Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ο κ. Γεώργιος Κουτρουμάνης, Πρώην Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Πρώην Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Εργαζομένων στα Ασφαλιστικά Ταμεία, ο κ. Γεώργιος Ρωμανιάς, Πρώην Γενικός Γραμματέας Κοινωνικής Ασφάλισης, η κα Πατρίνα Παπαρρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, Επίκουρη Καθηγήτρια Δημοσίου Δικαίου ΕΚΠΑ, ο κ. Άγγελος Στεργίου, Καθηγητής Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης ΑΠΘ εκπροσωπώντας την Εταιρία Δικαίου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΕΚΑ), η κα Άρτεμις Αναγνώστου-Δεδούλη, Πρόεδρος της Ένωσης για την Προάσπιση των Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΚΠΟΔΙ) και η κα Παυλίνα Κοντογεωργοπούλου, Δρ. Εργατικού Δικαίου Πανεπιστημίου Παρισιών, Ειδική Επιστήμονας στο Συνήγορο του Πολίτη.

7. Βλ. Γ. Σταυρόπουλος, «Νομολογιακές επιδράσεις στη διαμόρφωση του ελληνικού δικαίου των κοινωνικών ασφαλίσεων», Επιθεώρηση Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου, 1990, Τόμος 33, Τεύχος 2, σελ. 161 επ., Γ. Σταυρόπουλος, Οι θεμελιώδεις αρχές, οι γενικές αρχές και άλλες σημαντικές νομολογιακές πλευρές του γαλλικού δικαίου κοινωνικής ασφάλειας (Les principes fondamentaux, les principes généraux et quelques autres aspects juridictionnels du droit français de sécurité sociale), Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1990, Αθήνα-Κομοτηνή.
8. Ενδεικτική ελληνική βιβλιογραφία: Α. Αναγνώστου-Δεδούλη, Κοινωνική ασφάλιση από νομικά πρόσωπα δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2005, Αθήνα-Κομοτηνή, Κ. Καλατζόπουλος, Κοινωνική Ασφάλεια, Γενικά αρχαί, Ανωτάτη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς, 1964, Αθήνα, Γ. Αμίτσης, «Νομικά προβλήματα ρύθμισης και εφαρμογής ενός κατώτατου εισοδήματος στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλειας», ΕΛΛΔ 4/1992, σελ. 504-513, Ξ. Κοντιάδης, Συνταγματικές εγγυήσεις και θεσμική οργάνωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2004, Αθήνα-Κομοτηνή, Π. Κοντογεωργοπούλου, «Η εφαρμογή των ρητρών κατοικίας και η κρίση συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας», ΕΔΚΑ 2012, σελ. 857, Κ. Κρεμαλής, Δίκαιο κοινωνικών ασφαλίσεων, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1985, Αθήνα-Κομοτηνή, Κ. Λαναρά, Η ασφάλιση στο ΙΚΑ, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2015, Αθήνα-Κομοτηνή, Γ. Λεβέντης, «Το δικαίωμα για κοινωνική ασφάλιση», ΝοΒ 25/1997, σελ. 628-631, Ν. Μηλιώνης, «Σύγχρονες όψεις του συνταξιοδοτικού δικαιώματος», ΕΔΚΑ, 45/2003, σελ. 161-175, Β. Μωυσίδης, Κοινωνική ασφάλιση, Εκδόσεις Σάκκουλας, 2004, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Η. Νικολακοπούλου-

social rights, 2013 και OHCHR, Key advocacy messages on austerity measures and the right to social security.

6. Στο πλαίσιο αυτό, έλαβε χώρα στις 18.2.2016, σε κοινή συνεδρίαση των Α' και Β' Τμημάτων της ΕΕΔΑ, Ακρόαση προσώπων-φορέων και συζήτηση γύρω από τις αρχές

I. Η κοινωνική ασφάλιση ως δικαίωμα του ανθρώπου

Η κοινωνική ασφάλιση αποτελεί δικαίωμα που κατοχυρώνεται τόσο από το ελληνικό Σύνταγμα όσο και από σειρά ευρωπαϊκών και διεθνών κειμένων (Α). Η κατοχύρωση αυτή συνεπάγεται για το Κράτος συγκεκριμένες υποχρεώσεις που οριοθετούν τις ευρύτερες αρχές που διέπουν την προστασία του ως κοινωνικού δικαιώματος (Β).

A. Η κατοχύρωση του δικαιώματος κοινωνικής ασφάλισης από το ελληνικό Σύνταγμα και από ευρωπαϊκές και διεθνείς συμβάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου

Σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ. 5 του ελληνικού Συντάγματος, «Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως

ο νόμος ορίζει». Κατοχυρώνεται έτσι η κοινωνική ασφάλιση όλων όσων παρέχουν εργασία ως δικαίωμα και θεσμική εγγύηση και ανάγεται η μέριμνα για την προαγωγή της σε σκοπό του Κράτους⁹.

Πέραν τούτου, η κοινωνική ασφάλιση αποτελεί δικαίωμα που κατοχυρώνεται από διεθνείς και Ευρωπαϊκές συμβάσεις που δεσμεύουν την Ελλάδα. Η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 102 για τα ελάχιστα όρια κοινωνικής ασφάλειας¹⁰ (Διεθνής Οργάνωση Εργασίας)¹¹ και ο Ευρωπαϊκός

9. Βλ. και άρθρο 25 παρ. 1: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως απόμυου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους».

10. Ν 3231/1955 (ΦΕΚ Α' 139/2.6.1955).

11. Για την Διεθνή Οργάνωση Εργασίας και την κοινωνική ασφάλιση, βλ. <http://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/social-security/lang--en/index.htm>: C102 - Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102), R067 - Income Security Recommendation, 1944 (No. 67), R202 - Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202), R017 - Social Insurance (Agriculture) Recommendation, 1921 (No. 17), R068 - Social Security (Armed Forces) Recommendation, 1944 (No. 68), C130 - Medical Care and Sickness Benefits Convention, 1969 (No. 130), R134 - Medical Care and Sickness Benefits Recommendation, 1969 (No. 134), R069 - Medical Care Recommendation, 1944 (No. 69), C024 - Sickness Insurance (Industry) Convention, 1927 (No. 24), C025 - Sickness Insurance (Agriculture) Convention, 1927 (No. 25), R029 - Sickness Insurance Recommendation, 1927 (No. 29), C128 - Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention, 1967 (No. 128), R131 - Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Recommendation, 1967 (No. 131), C035 - Old-Age Insurance (Industry, etc.) Convention, 1933 (No. 35), C036 - Old-Age Insurance (Agriculture) Convention, 1933 (No. 36), C037 - Invalidity Insurance (Industry, etc.) Convention, 1933 (No. 37), C038 - Invalidity Insurance (Agriculture) Convention, 1933 (No. 38), C039 - Survivors' Insurance (Industry, etc.) Convention, 1933 (No. 39), C040 - Survivors' Insurance (Agriculture) Convention, 1933 (No. 40), R043 - Invalidity, Old-Age and Survivors' Insurance Recommendation, 1933 (No. 43), C121 - Employment Injury Benefits Convention, 1964 [Schedule I amended in 1980] (No. 121), R121 - Employment Injury Benefits Recommendation, 1964 (No. 121), C012 - Workmen's Compensation (Agriculture) Convention, 1921 (No. 12), C017 - Workmen's Compensation (Accidents) Convention, 1925 (No. 17), C018 - Workmen's Compensation (Occupational Diseases) Convention, 1925 (No. 18), R024 - Workmen's Compensation (Occupational Diseases) Recommendation, 1925 (No. 24), C042 - Workmen's Compensation (Occupational Diseases) Convention (Revised), 1934 (No. 42), R022 - Workmen's Compensation (Minimum Scale) Recommendation, 1925 (No. 22), R023 - Workmen's Compensation (Jurisdiction) Recommendation, 1925 (No. 23), C168 - Employment

Στεφάνου, Σύγκλιση συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στη Δυτική Ευρώπη, Ι. Σιδέρης, 1992, Αθήνα, Π. Παπαρρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, Αθήνα, Αθ. Πετρόγλου, «Η ανταποδοτικότητα και η κοινωνική αλληλεγγύη στην κοινωνική ασφάλιση. Σκέψεις με αφορμή τη νομολογία των ανωτάτων δικαστηρίων της χώρας μας για τη συνταγματικότητα ή μη της επιβολής ανωτάτου ορίου στα εφάπαξ και στις συντάξεις», ΘΠΔΔ 6/2009, σελ. 695-704, Αντ. Πετρόγλου, Δίκαιον κοινωνικής ασφαλίσεως, 1974, Αθήνα, Σ. Ρομπόλης, Κοινωνική Ασφάλιση, Εκδ. Επίκεντρο, 2005, Θεσσαλονίκη, Σ. Ρομπόλης, Γ. Ρωμανιάς και Β. Μαργιός, Αναλογιστική Μελέτη του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης στην Ελλάδα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, 2001, Αθήνα, Αχ. Σκόρδας και Λ. Σισιλιάνος, «Προστατεύει το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ το ύψος των συνταξιοδοτικών παροχών;», Γνωμοδότηση, ΝοΒ 8/2000, σελ. 1221-1232, Επ. Σπηλιωτόπουλος, «Η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου. Σκέψεις για την ερμηνεία της παραγράφου 1 του άρθρου 25 του Συντάγματος», in Ελληνική πολιτεία. Ευρωπαϊκή συμπολιτεία. Αφιέρωμα στον Δημήτρη Θ. Τσάτσο, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2004, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 437-443, Γ. Σταυρόπουλος, «Νομολογιακές επιδράσεις στη διαμόρφωση του ελληνικού δικαίου των κοινωνικών ασφαλίσεων», Επιθεώρηση Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου, 1990, Τόμος 33, Τεύχος 2, σελ. 161 επ., Γ. Σταυρόπουλος, Οι θεμελιώδεις αρχές, οι γενικές αρχές και άλλες σημαντικές νομολογιακές πλευρές του γαλλικού δικαίου κοινωνικής ασφάλειας (Les principes fondamentaux, les principes généraux et quelques autres aspects juridictionnels du droit français de sécurité sociale), Αντ. Ν. Σάκκουλας, 1990, Αθήνα-Κομοτηνή, Α. Στεργίου, Αυτοασχολούμενος και μισθωτός στην κοινωνική ασφάλιση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005, Α. Στεργίου, Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης, Β' έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, Φ. Χατζηδημητρίου και Γ. Ψηλού, Το νέο δίκαιο των κοινωνικών ασφαλίσεων, Εκδόσεις Δελτίου Εργατικής Νομοθεσίας, 1993, Αθήνα.

Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλειας¹² (Συμβούλιο της Ευρώπης) αποτελούν τα κύρια παραδείγματα. Επιπλέον, η κοινωνική ασφάλιση αποτελεί δικαίωμα που περιλαμβάνεται στην Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹³ και κατοχυρώνεται μαζί με άλλα δικαιώματα σε σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών συμβάσεων δεσμευτικών για την Ελλάδα¹⁴, όπως ο Χάρτης των Θεμελιωδών

Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁵, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης¹⁶, η Διεθνής

Promotion and Protection against Unemployment Convention, 1988 (No. 168), R176 - Employment Promotion and Protection against Unemployment Recommendation, 1988 (No. 176), R044 - Unemployment Provision Recommendation, 1934 (No. 44), C044 - Unemployment Provision Convention, 1934 (No. 44), R011 - Unemployment (Agriculture) Recommendation, 1921 (No. 11), R045 - Unemployment (Young Persons) Recommendation, 1935 (No. 45), C118 - Equality of Treatment (Social Security) Convention, 1962 (No. 118), C157 - Maintenance of Social Security Rights Convention, 1982 (No. 157), R167 - Maintenance of Social Security Rights Recommendation, 1983 (No. 167), C019 - Equality of Treatment (Accident Compensation) Convention, 1925 (No. 19), R025 - Equality of Treatment (Accident Compensation) Recommendation, 1925 (No. 25), C048 - Maintenance of Migrants' Pension Rights Convention, 1935 (No. 48).

12. Ν 1136/1981 (ΦΕΚ Α' 61/13-3-1981).

13. Άρθρο 22 «Κάθε άτομο, ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, έχει δικαίωμα κοινωνικής προστασίας. Η κοινωνία, με την εθνική πρωτοβουλία και τη διεθνή συνεργασία, ανάλογα πάντα με την οργάνωση και τις οικονομικές δυνατότητες κάθε κράτους, έχει χρέος να του εξασφαλίσει την ικανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπεια και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του». Άρθρο 25 «1. Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία, και ειδικότερα τροφή, ρουχισμό, κατοικία, ιατρική περίθαλψη όπως και τις απαραίτητες κοινωνικές υπηρεσίες. Έχει ακόμα δικαίωμα σε ασφάλιση για την ανεργία, την αρρώστια, την αναπηρία, τη χρεία, τη γεροντική ηλικία, όπως και για όλες τις άλλες περιπτώσεις που στερείται τα μέσα της συντήρησής του, εξαιτίας περιστάσεων ανεξαρτήτων της θέλησής του. 2. Η μητρότητα και η παιδική ηλικία έχουν δικαίωμα ειδικής μέριμνας και περίθαλψης. Όλα τα παιδιά, ανεξάρτητα αν είναι νόμιμα ή εξώγαμα, απολαμβάνουν την ίδια κοινωνική προστασία».

14. Επιστημαίνεται ότι παρόλο που η ΕΣΔΑ δεν κατοχυρώνει ρητά το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια, η ερμηνεία σειράς άρθρων της από το ΕΔΔΑ διασφαλίζουν την προστασία του δικαιώματος αυτού. Οι κοινωνικές παροχές, ανταποδοτικού ή μη χαρακτήρα, εμπίπτουν ως περιουσιακά δικαιώματα στο πεδίο προστασίας του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνει το δικαίωμα στην περιουσία. Σύμφωνα με το ΣτΕ (βλ. 724/2010), η κατά το άρθρο 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ προστατευόμενη περιουσία περιλαμβάνει το δικαίωμα που αποκτά υπό ορισμένες προϋποθέσεις ο εργαζόμενος για την κατ'αρχήν χορήγηση συνταξιοδοτικής παροχής. Για την νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το δικαίωμα στην κοινωνική

ασφάλεια υπό το άρθρο 1 του ΠΠΠ ΕΣΔΑ, βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Stefanetti κατά Ιταλίας, [αριθ. προσφ. 21838/10, 21849/10, 21852/10, 21855/10, 21860/10, 21863/10, 21869/10 και 21870/10], 15.4.2014, ΕΔΔΑ, Andrejeva κατά Λετονίας, [αριθ. προσφ. 55707/00], 18.2.2009, ΕΔΔΑ, Stec και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, [αριθ. προσφ. 65731/01 και 65900/01], 12.4.2006, ΕΔΔΑ, Kjartan Asmundsson κατά Ισλανδίας, [αριθ. προσφ. 60669/00], 12.10.2004, ΕΔΔΑ, Solodjuk και Solodjuk κατά Ρωσίας, [αριθ. προσφυγής 67099/01], 3.6.2004, ΕΔΔΑ, Αζινάς κατά Κύπρου, [αριθ. προσφ. 56679/00], 20.6.2002, ΕΔΔΑ, Gaygusuz κατά Αυστρίας, [αριθ. προσφ. 17371/90], 16.9.1996. Για την νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια υπό το άρθρο 3 ΕΣΔΑ, βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Pancenko κατά Λετονίας, [αριθ. προσφ. 40772/98], 28.10.1999, ΕΔΔΑ, Larioshina κατά Ρωσίας, [αριθ. προσφ. 56869/00], 23.4.2002, ΕΔΔΑ, Budina κατά Ρωσίας, [αριθ. προσφ. 45603/05], 18.6.2009. Για την νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια υπό το άρθρο 6 ΕΣΔΑ, βλ. ΕΔΔΑ, Feldbrugge κατά Ολλανδίας, [αριθ. προσφ. 8562/79], 29.5.1986, ΕΔΔΑ, Deumeland κατά Γερμανίας, [αρ. προσφ. 9384/81], 29.5.1986, ΕΔΔΑ, Salesi κατά Ιταλίας, [αριθ. προσφ. 13023/87], 26.2.1993. Για την νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια υπό το άρθρο 8 ΕΣΔΑ, βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Petrovic κατά Αυστρίας, [αρ. προσφ. 20458/92], 27.3.1998, ΕΔΔΑ, Konstantin Markin κατά Ρωσίας, [αριθ. προσφ. 30078/06], 22.3.2012, ΕΔΔΑ, Niedzwiecki κατά Γερμανίας, [αριθ. προσφ. 58453/00], 25.10.2005.

15. Άρθρο 34 «Κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή: 1. Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στις κοινωνικές υπηρεσίες που εξασφαλίζουν προστασία σε περιπτώσεις όπως η μητρότητα, η ασθένεια, το εργατικό ατύχημα, η εξάρτηση ή το γήρας καθώς και σε περίπτωση απώλειας της απασχόλησης, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. 2. Κάθε πρόσωπο που διαμένει και διακινείται νομίμως εντός της Ένωσης έχει δικαίωμα στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. 3. Η Ένωση, προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια, αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής βοήθειας προς εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης σε όλους όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές».

16. Ν 1426/1984 (ΦΕΚ Α' 32/21.3.1984): Δικαίωμα για κοινωνική ασφάλεια, Άρθρο 12 «Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για κοινωνική ασφάλεια, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση: 1. Να καθιερώνουν ή να διατηρούν σύστημα κοινωνικής ασφάλειας. 2. Να διατηρούν το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας σε ικανοποιητικό επίπεδο ίσο τουλάχιστο με εκείνο που απαιτείται για την επικύρωση της 102 Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας σχετικά με τα ελάχιστα όρια κοινωνικής ασφάλειας. 3. Να καταβάλλουν προσπάθειες για την ανύψωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας

Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού¹⁷, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα¹⁸, η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία¹⁹,

σε ψηλότερο επίπεδο. 4. Να λαμβάνουν μέτρα με τη σύναψη των κατάλληλων διμερών ή πολυμερών συμβάσεων ή με άλλα μέσα και με την επιφύλαξη των προϋποθέσεων που καθορίζονται με τις συμφωνίες αυτές, για να διασφαλίζουν : α) την ισότητα μεταχείρισης ανάμεσα στους υπηκόους του κάθε Συμβαλλόμενου Μέρους και τους υπηκόους άλλων Μερών αναφορικά με τα δικαιώματα για κοινωνική ασφάλεια, περιλαμβάνοντας και τις διαφυλάξεις των πλεονεκτημάτων που έχουν παραχωρηθεί από τις νομοθεσίες κοινωνικής ασφάλειας, ανεξάρτητα με τις μετακινήσεις που θα ήταν δυνατόν να πραγματοποιήσουν τα προστατευόμενα πρόσωπα στο έδαφος των Συμβαλλομένων Μερών, β) την παροχή, διατήρηση και αποκατάσταση των δικαιωμάτων για κοινωνική ασφάλεια με μέσα όπως είναι ο συνυπολογισμός των περιόδων ασφάλισης ή απασχόλησης που πραγματοποιούνται σύμφωνα με τη νομοθεσία του καθενός από τα Συμβαλλόμενα Μέρη». Βλ. και τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα στον ΕΚΧ που επικυρώθηκαν με το Ν 2595/98 (ΦΕΚ Α' 63/24.3.1998). Με τον Ν 2422/1996 (ΦΕΚ Α' 144/4.7.1996) κυρώθηκε το τροποποιητικό πρωτόκολλο του 1991 που βελτίωσε τη διαδικασία ελέγχου της εφαρμογής του ΕΚΧ.

17. Ν 2101/1992 (ΦΕΚ Α' 192/2.12.1992): Άρθρο 26 «1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν σε κάθε παιδί το δικαίωμα να επωφελείται από την κοινωνική πρόνοια, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών ασφαλίσεων, και παίρνουν τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσουν την πλήρη πραγματοποίηση του δικαιώματος αυτού, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία τους. 2. Τα ωφελήματα, όπου είναι αναγκαία, πρέπει να δίνονται, αφού ληφθούν υπόψη οι πόροι και η κατάσταση του παιδιού και των προσώπων που έχουν αναλάβει την ευθύνη της συντήρησής του, καθώς και κάθε άλλη εκτίμηση σχετιζόμενη με την αίτηση παροχής ωφελημάτων που γίνεται από το παιδί ή για λογαριασμό του».
18. Ν 1532/1985 (ΦΕΚ Α' 45/19.3.1985): Άρθρο 9 «Τα συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για την κοινωνική ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένων και των κοινωνικών ασφαλίσεων».
19. Ν 4074/2012 (ΦΕΚ Α' 88/11.4.2012): Άρθρο 28 «Ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης και κοινωνική προστασία: 1. Τα Κράτη Μέρη αναγνωρίζουν το δικαίωμα των ΑμεΑ για ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης για τα ίδια και τις οικογένειές τους, συμπεριλαμβανομένης της ικανοποιητικής διατροφής, ενδυμασίας και στέγασης, συγχρόνως δε και το δικαίωμα της συνεχούς βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης τους, και λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία και την προώθηση αυτού του δικαιώματος χωρίς διάκριση λόγω της αναπηρίας. 2. Τα Κράτη Μέρη αναγνωρίζουν το δικαίωμα των ΑμεΑ στην κοινωνική προστασία και στην απόλαυση του δικαιώματος αυτού χωρίς διάκριση λόγω της αναπηρίας και λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα για να εγγυηθούν και να προωθήσουν το δικαίωμα αυτό, συμπεριλαμβανομένων μέτρων για: (α) να εξασφαλίσουν ίση πρόσβαση των ΑμεΑ σε υπηρεσίες παροχής πόσιμου νερού και να εξασφαλίσουν πρόσβαση σε κατάλληλες και οικονομικά ανεκτές υπηρεσίες, εξοπλισμό και άλλη βοήθεια

η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεως κατά των Γυναικών²⁰ και η Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων²¹.

Επισημαίνεται ότι το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση αποτελεί αντικείμενο και άλλων διεθνών και ευρωπαϊκών συμβάσεων που όμως η Ελλάδα δεν έχει επικυρώσει, όπως η Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους²², η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 118 για την ισότιμη μεταχείριση

για σχετικές με την αναπηρία ανάγκες, (β) να διασφαλίσουν την πρόσβαση των ΑμεΑ, και συγκεκριμένα γυναικών και κοριτσιών με αναπηρία και ηλικιωμένων ατόμων με αναπηρία, στα προγράμματα κοινωνικής προστασίας και προγράμματα εξάλειψης φτώχειας, (γ) να διασφαλίσουν πρόσβαση των ΑμεΑ και των οικογενειών τους, που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, σε βοήθεια από το κράτος, όσον αφορά τις σχετικές με την αναπηρία δαπάνες, συμπεριλαμβανομένης επαρκούς εκπαίδευσης, συμβουλευτικής, οικονομικής βοήθειας και φροντίδα ανάπαυλας, (δ) να διασφαλίσουν πρόσβαση των ΑμεΑ σε κρατικά προγράμματα στέγασης, (ε) να διασφαλίσουν ίση πρόσβαση των ΑμεΑ σε συνταξιοδοτικά επιδόματα και προγράμματα».

20. Ν 1342/1983 (ΦΕΚ Α' 39/1.4.1983): Άρθρο 11 «1. Τα κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξάλειψουν τη διάκριση κατά των γυναικών στον τομέα της απασχολήσεως ώστε να εξασφαλιστούν σε βάση ισότητας του άνδρα και της γυναίκας τα ίδια δικαιώματα, και ιδιαίτερα: [...] ε) Το δικαίωμα κοινωνικής ασφαλίσεως, κυρίως το δικαίωμα παροχών συντάξεως, ανεργίας, ασθενείας, αναπηρίας και γήρατος ή για κάθε άλλη αιτία απώλειας της ικανότητας προς εργασία, καθώς και το δικαίωμα πληρωμένων αδειών». Άρθρο 14 «[...] 2. Τα κράτη μέλη θα λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών στις αγροτικές περιοχές αποσκοπώντας στο να διασφαλίσουν, με βάση την αρχή της ισότητας ανδρών και γυναικών, την συμμετοχή τους στην αγροτική ανάπτυξη και την απόληψη οφέλους από αυτήν και ειδικότερα θα εξασφαλίσουν στις γυναίκες αυτές το δικαίωμα: [...], γ) Να απολαμβάνουν τα άμεσα ωφελήματα που προκύπτουν από τα προγράμματα κοινωνικής ασφαλίσεως».
21. ΝΔ 494/1970 (ΦΕΚ Α' 77/3.4.1970): Άρθρο 5 «Συμφώνως προς τις θεμελιώδεις υποχρεώσεις της αναγραφόμενες εις το 2ον άρθρον της παρούσης Συμβάσεως, τα Κράτη μέλη αναλαμβάνουν την υποχρέωσιν απαγορεύσεως και εξαλείψεως της φυλετικής διακρίσεως υπό πάσας αυτής τας μορφάς και όπως εγγυηθώσι το δικαίωμα εκάστου ισότιμος ενώπιον του νόμου άνευ διακρίσεως φυλής, χρώματος ή εθνικής ή εθνολογικής προελεύσεως κυρίως καθ' όσον αφορά την απόλαυσιν των κάτωθι δικαιωμάτων: [...] ε) Των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων και ιδίως: [...] ιν) του δικαιώματος υγείας, ιατρικής περιθάλψεως, κοινωνικής ασφαλίσεως και κοινωνικών υπηρεσιών».
22. Βλ. ιδίως το άρθρο 27.

στην κοινωνική ασφάλιση, η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας 157 για τη διατήρηση των δικαιωμάτων κοινωνικής ασφάλισης, ο αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλειας²³ και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Κοινωνικής Ασφάλισης²⁴. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ καλεί την ελληνική Πολιτεία να προβεί στις αναγκαίες για την επικύρωση των ως άνω συμβάσεων ενέργειες.

Β. Η προστασία της κοινωνικής ασφάλισης ως υποχρέωση του Κράτους

Το Σύνταγμά μας κατοχυρώνει το θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης και ανάγει τη μέριμνα για την προαγωγή της σε σκοπό του Κράτους. Η προστασία της κοινωνικής ασφάλισης από το Σύνταγμα ως θεσμού δε σημαίνει παραγκωνισμό του ασφαλισμένου. Αντιθέτως, «η θεσμική διάσταση δεν καταργεί την υποκειμενική αλλά την εμπεριέχει και την ενδυναμώνει»²⁵. Βέβαια, η διάταξη του άρθρου 22 παρ. 5 Σ δεν καθορίζει ευθέως αξίωση των εργαζομένων για ορισμένο είδος ή συγκεκριμένη έκταση προστασίας²⁶. Εντούτοις, η κοινωνική ασφάλιση διαθέτει έναν απρόσβλητο πυρήνα που δεν δύναται να περιορίζεται νομοθετικά.

Το τελευταίο αυτό συμπέρασμα προκύπτει και από το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παρόλο που η προσέγγιση της κοινωνικής ασφάλισης υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν υπαγορεύει στο Κράτος συγκεκριμένα μέτρα και πολιτικές, επιβάλλεται εντούτοις σε αυτό να λαμβάνει υπόψη του τις διεθνείς του υποχρεώσεις υπό το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου²⁷.

Ως δικαίωμα του ανθρώπου η κοινωνική ασφάλιση επισύρει την ευθύνη του Κράτους σε σεβασμό, σε προστασία και σε εκπλήρωση. Όπως

ισχύει για κάθε κοινωνικό δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, το Κράτος «αναλαμβάνει την υποχρέωση να ενεργεί τόσο με δικές του προσπάθειες όσο και με τη διεθνή βοήθεια και συνεργασία, ιδιαίτερα στο οικονομικό και τεχνικό πρόγραμμα, με όλα τα διαθέσιμα μέσα του, με σκοπό να εξασφαλίσει προοδευτικά την πλήρη άσκηση»²⁸ του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση.

Μάλιστα, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου, το Κράτος στο πλαίσιο των ελάχιστων κεντρικών υποχρεώσεών του (minimum core obligations) οφείλει να εξασφαλίζει σε κάθε περίπτωση ένα ελάχιστο επίπεδο οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Για την εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής το Κράτος οφείλει να διαθέτει το μέγιστο των διαθέσιμων του πόρων (maximum available resources) κατά τρόπο που, σύμφωνα και με την αρχή της μη-οπισθοδρόμησης (non-retrogression), δεν παρεμποδίζεται η προαγωγή του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση²⁹.

Η ΕΕΔΑ διευκρινίζει ότι οι ως άνω υποχρεώσεις του Κράτους δεν αφορούν μόνο τα τελικά αποτελέσματα των προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλισης αλλά και τη διαδικασία που ακολουθείται για την υιοθέτηση και εφαρμογή τους³⁰.

23. Υπεγράφη από την Ελλάδα στις 6.11.1990. Η Ελλάδα δεν έχει επικυρώσει ούτε το Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κώδικα Κοινωνικής Ασφάλειας, το οποίο υπέγραψε στις 25.5.1978.

24. Υπεγράφη από την Ελλάδα στις 21.4.1977.

25. Βλ. σχετικά, Α. Στεργίου, *Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης*, Β' έκδοση, σελ. 151-152.

26. Βλ. ΤριμΔιοικΠρωτΑθ 7666/04.

27. M. Sepúlveda και C. Nyst, *The Human Rights Approach to Social Protection*, Erweko Oy, 2012, Helsinki, σελ. 19 και 26.

28. Άρθρο 2 παρ. 1 ΔΣΟΚΠΔ. Βλ. και το άρθρο 12 παρ. 3 ΕΚΧ για την υποχρέωση των Κρατών «Να καταβάλλουν προσπάθειες για την ανύψωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας σε ψηλότερο επίπεδο». Για σχετικές αποφάσεις κατά της Ελλάδος: ΕΕΚΔ, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOPDEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 66/2011], 23.5.2012, παρ. 47, ΕΕΚΔ, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 76/2012], 7.12.2012, ΕΕΚΔ, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 77/2012], 7.12.2012, ΕΕΚΔ, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 78/2012], 7.12.2012, ΕΕΚΔ, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 79/2012], 7.12.2012, ΕΕΚΔ, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 80/2012], 7.12.2012.

29. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), op. cit., παρ. 41.

30. M. Sepúlveda και C. Nyst, *The Human Rights Approach to Social Protection*, op. cit., σελ. 11.

Στο πλαίσιο αυτό είναι αναγκαίο να επισημανθούν οι ειδικότεροι άξονες μίας τέτοιας προσέγγισης σε ό,τι ιδίως αφορά το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση³¹.

II. Το περιεχόμενο του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, προστατεύει το δικαίωμα κάθε προσώπου «για την κοινωνική ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένων και των κοινωνικών ασφαλίσεων». Κατά την ερμηνεία που δίνεται στο δικαίωμα αυτό, οι πυλώνες της κοινωνικής ασφάλειας είναι εννέα στον αριθμό και αφορούν την φροντίδα υγείας, την ασθένεια, το γήρας, την ανεργία, το εργατικό ατύχημα, την στήριξη της οικογένειας και των παιδιών, τη μητρότητα, την αναπηρία καθώς και την χηρεία/ορφανά τέκνα³².

Στην ελληνική έννομη τάξη, το ευρύτερο αυτό δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια³³ περιλαμβάνει το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, το οποίο διακρίνεται από το δικαίωμα στην κοινωνική πρόνοια³⁴.

Σύμφωνα με το Συμβούλιο Επικρατείας (ΣΤΕ) βασικό περιεχόμενο της κοινωνικής ασφάλισης αποτελεί «η, έναντι καταβολής εισφοράς, προστασία του ασφαλισμένου από την επέλευση κινδύνων (γήρας, ασθένεια, αναπηρία κλπ.) οι οποίοι αναιρούν την ικανότητά του να εργάζεται

(ασφαλιστικοί κίνδυνοι), και, συνακόλουθα, τείνουν να υποβαθμίσουν τις συνθήκες διαβιώσεώς του»³⁵. Διακρίνοντας την κοινωνική ασφάλιση από την κοινωνική πρόνοια ο ανώτατος δικαστής επισημαίνει ότι «[ο]ι ανωτέρω καταστάσεις (γήρας, ασθένεια, αναπηρία) –ασυνδέτως, όμως, προς την παροχή εργασίας και την καταβολή εισφοράς– αποτελούν, μεταξύ άλλων, και περιπτώσεις που, κατά το άρθρο 21 παρ. 1, 2, 3 και 6 του Συντάγματος, επιβάλλουν στο κράτος την παροχή διακεκριμένης μορφής κοινωνικής προστασίας, υπό μορφήν παροχών εις χρήμα ή εις είδος, προς συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, με σκοπό την εξασφάλιση στοιχειώδους επιπέδου αξιοπρεπούς, κατά το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, διαβιώσεως («κοινωνική πρόνοια»)»³⁶.

Όπως και το ευρύτερο δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια έτσι και το ειδικότερο στην κοινωνική ασφάλιση πρέπει να είναι διαθέσιμο (Α), επαρκές (Β) και προσβάσιμο (Γ). Η προστασία του δικαιώματος αυτού στη βάση των τριών αυτών αξόνων συνεπάγεται συγκεκριμένες ειδικότερες υποχρεώσεις για το Κράτος.

Α. Ένα δικαίωμα διαθέσιμο³⁷

Η εξασφάλιση της διαθεσιμότητας του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση αποτελεί συνάρτηση πολλών παραγόντων. Πέραν από την αρτιότητα του θεσμικού πλαισίου που αφορά την κοινωνική ασφάλιση (1) αναγκαία είναι καθαυτή η ύπαρξη ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (2) και δη βιώσιμου (3).

1. Ένα ισχυρό θεσμικό πλαίσιο

Καμία πολιτική κοινωνικής ασφάλισης δεν μπορεί να εξασφαλίσει την προστασία του αντίστοιχου δικαιώματος χωρίς την ύπαρξη ενός ισχυρού και σταθερού θεσμικού πλαισίου³⁸.

31. Βλ. και Γνωμοδότηση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής με θέμα «Αρχές για αποτελεσματικά και αξιόπιστα συστήματα κοινωνικών παροχών» (γνωμοδότηση πρωτοβουλίας) (2016/C 013/08), OJ C 13, 15.1.2016, σελ. 40-48.

32. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 12-21.

33. «Η πλειονότητα των διεθνών Διακηρύξεων και Συμβάσεων, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, προσφεύγοντας στη χρήση του όρου «Κοινωνική ασφάλεια», έχουν αποδεδειγμένη από τις κοινωνικές ασφαλίσεις. Η κοινωνική ασφάλιση έχει πλέον μεταμορφωθεί σε κοινωνική ασφάλεια, υπό την επίδραση των σύγχρονων αντιλήψεων, και έχει αναχθεί διεθνώς σε θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου». Βλ. Α. Στεργίου, Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης, *op. cit.*, σελ. 230-231.

34. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρο 34) διακρίνει μεταξύ «κοινωνικής ασφάλισης» και «κοινωνικής αρωγής».

35. Βλ. ΣΤΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015.

36. *Ibid.*

37. Από την αναφορά στον όρο «availability»: UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 11.

38. M. Sepúlveda και C. Nyst, *The Human Rights Approach to Social Protection*, *op. cit.*, σελ. 27.

Στην Ελλάδα, όπως παρατηρεί και η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, η νομοθεσία κοινωνικής ασφάλισης αποτελείται από ένα «μωσαϊκό γεμάτο ειδικά καθεστώτα και κενά», περιλαμβάνοντας 5,436 διαφορετικούς νόμους (επίσης 2600 αποφάσεις δικαστηρίων και 26 ευρωπαϊκές ή διεθνείς οδηγίες, εκτείνεται δε σε 39,000 σελίδες)³⁹.

Η διασπορά νομοθετικών διατάξεων αποτελεί τυπικό και ουσιαστικό πρόβλημα το οποίο αφού διαπιστώνεται οφείλει να αντιμετωπίζεται. Το ίδιο ισχύει για την πανσπερμία και την έλλειψη συνοχής μεταξύ προγραμμάτων, φορέων και επιπεδών διακυβέρνησης που αποτρέπουν την αποτελεσματικότητα των μέτρων που λαμβάνει ένα Κράτος για την κοινωνική ασφάλιση⁴⁰. Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση απαιτεί συνεκτικές και συντονισμένες πολιτικές⁴¹.

Σημαντικές για τη διασφάλιση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση είναι και οι γενικές αρχές του δικαίου των κοινωνικών ασφαλίσεων που έχουν διαπλαστεί νομολογιακά στην ελληνική έννομη τάξη, στη βάση της αντίληψης ότι ο ασφαλισμένος αποτελεί ειδική περίπτωση διοικούμενου, την ασθενέστερη πλευρά της κοινωνικοασφαλιστικής σχέσης που πρέπει επομένως να τυγχάνει ιδιαίτερης προστασίας⁴². Σύμφωνα με την αρχή της εύνοιας προς τον ασφαλισμένο, οι διατάξεις των ασφαλιστικών νόμων δεν πρέπει να ερμηνεύονται δυσμενώς για τον ασφαλισμένο⁴³, ενώ σε περίπτωση αμφιβολίας πρέπει να επικρατεί η υπέρ του ασφαλισμένου αντίληψη⁴⁴. Η συμπεριφορά, δε, των ασφαλιστικών οργανισμών προς τους ασφαλισμένους πρέπει να

διέπεται από την αρχή της καλής πίστης⁴⁵. Τέλος, σύμφωνα με την αρχή της τυπικής ασφάλισης πρέπει να προστατεύεται ο ασφαλισμένος που επί μακρύ διάστημα κατέβαλε καλόπιστα ασφαλιστικές εισφορές σε ασφαλιστικό οργανισμό που δεν ήταν αρμόδιος να τον ασφαλίσει αλλά που δεν αντιτάχτηκε στην πραγματική αυτή κατάσταση⁴⁶.

2. Ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης

Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια απαιτεί για την εφαρμογή του τη διαθεσιμότητα ενός συστήματος⁴⁷, αποτελούμενο από ένα ή περισσότερα σχήματα, ικανό να διασφαλίζει παροχές για κάθε ασφαλιστικό κίνδυνο⁴⁸. Τα συστήματα κοινωνικής ασφάλειας πρέπει να θεσπίζονται και να διέπονται από το νόμο, να στηρίζονται σε μακροπρόθεσμες στρατηγικές και να ενισχύονται από ένα κατάλληλο και επαρκώς χρηματοδοτούμενο θεσμικό πλαίσιο⁴⁹.

Στην Ελλάδα, κατοχυρώνεται συνταγματικά κοινωνική ασφάλιση «των εργαζομένων»⁵⁰. Επί τη βάση, δε, του άρθρου 22 παρ. 5 του ελληνικού Συντάγματος και του δημοσίου σκοπού της κοινωνικής ασφάλισης, κατοχυρώνεται από το νομοθέτη η κοινωνική ασφάλιση ως υποχρεωτική (με θέσπιση υποχρεώσεως καταβολής ασφαλιστικών εισφορών) και, εντεύθεν, η παροχή αυτής αποκλειστικώς από το κράτος ή από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου⁵¹. Στο πλαίσιο αυτό, δεν κατοχυρώνεται συνταγματικώς στην κοινωνική

39. CoE, *Committee of Ministers, Resolution on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2013 to 30 June 2014)*, (Adopted by the Committee of Ministers on 10 September 2015 at the 1234th meeting of the Ministers' Deputies), CM/ResCSS(2015)8.

40. M. Sepúlveda και C. Nyst, *The Human Rights Approach to Social Protection*, op. cit., σελ. 30.

41. Id. σελ. 3.

42. Έχει προταθεί και η ρητή νομοθετική αποτύπωση των γενικών αρχών του δικαίου κοινωνικής ασφάλισης για τις οποίες θα υπήρχε γενικότερη συναίνεση. Βλ. Γ. Σταυρόπουλος, «Νομολογιακές επιδράσεις στη διαμόρφωση του ελληνικού δικαίου των κοινωνικών ασφαλίσεων», op. cit., σελ. 161 επ.

43. ΣτΕ 249/1945.

44. ΣτΕ 96/1961.

45. ΣτΕ 545/1965, 2557/1968, 2905/1981 και 837/1982.

46. Βλ. ΣτΕ 1861/2014. Η αρχή όμως της τυπικής ασφάλισης κάμπτεται στην περίπτωση ρητής περί του αντιθέτου διάταξης ή διάταξης, από το περιεχόμενο της οποίας σαφώς συνάγεται ότι δεν είναι ανεκτή, στα θέματα που αυτή ρυθμίζει, η εφαρμογή της πιο πάνω γενικής αρχής (ΣτΕ 1336/2009, 3052/2007).

47. Σύμφωνα και με το άρθρο 12 παρ. 1 ΕΚΧ τα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση «Να καθιερώνουν ή να διατηρούν σύστημα κοινωνικής ασφάλειας».

48. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant)*, op. cit., παρ. 11.

49. M. Sepúlveda και C. Nyst, *The Human Rights Approach to Social Protection*, op. cit., σελ. 29.

50. Για τις διαφορές των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης Bismarck και Beveridge βλ. την αντιπαραβολή που προτείνεται σε Π. Παπαρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, *Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. [337].

51. ΑΕΔ 87/1997, ΣτΕ [Ολομ.] 5024/1987, [Ολομ.] 2692/1993, [Ολομ.] 3096-3101/2001.

ασφάλιση η ευθεία αναλογία (αμιγής ανταποδοτικότητα) μεταξύ εισφορών και παροχών (ΣΤΕ 3487/2008 Ολ. κ.ά.), επιτρέπονται δε η θέσπιση ανωτάτου ορίου παροχών, η απονομή συντάξεως επί εργατικού ατυχήματος ανεξαρτήτως καταβολής εισφορών ή η μη χορήγηση συντάξεως, παρά την καταβολή εισφορών, σε περίπτωση μη θεμελιώσεως του ασφαλιστικού δικαιώματος⁵². Εφ' όσον επέλθει ο ασφαλιστικός κίνδυνος, ο ασφαλισμένος παύει να καταβάλλει εισφορές και αποκτά, κατ' αρχήν, αξίωση έναντι του ασφαλιστικού φορέα να του χορηγήσει παροχή⁵³.

Όπως προκύπτει και από τη νομολογία του ΣΤΕ, η κρατική μέριμνα για την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση (κύρια και επικουρική) απαιτεί την ίδρυση από το Κράτος των οικείων δημοσίων φορέων, τον ορισμό των διοικούντων αυτούς οργάνων, την άσκηση εποπτείας της δραστηριότητάς τους και της διαχειρίσεως της περιουσίας τους καθώς και τη θέσπιση των σχετικών κανόνων⁵⁴.

3. Ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης βιώσιμο

1.Ο εγγυητικός ρόλος του Κράτους και η συμμετοχή του στην χρηματοδότηση

Όπως όμως έχει επισημάνει το ΣΤΕ, η κρατική μέριμνα για την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση (κύρια και επικουρική) δεν εξαντλείται στα ως άνω. Το Κράτος οφείλει να εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.

Η μέριμνα επομένως του Κράτους «περιλαμβάνει και τη μέριμνα για την προστασία του ασφαλιστικού τους κεφαλαίου, δηλαδή για τη βιωσιμότητά τους χάριν και των επομένων γενεών, μέριμνα η οποία εκδηλώνεται, μεταξύ άλλων, με τη θέσπιση ρυθμίσεων για την προστασία και την αξιοποίηση της περιουσίας τους και την επωφελή διαχείριση των αποθεματικών τους, με τον καθορισμό εκάστοτε των οικείων συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων, με την πρόβλεψη κοινωνικών πόρων, και, κυρίως, με την απ' ευθείας συμμετοχή στη χρηματοδότηση των εν λόγω

φορέων μέσω του κρατικού προϋπολογισμού»⁵⁵. Σύμφωνα μάλιστα με το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας το Κράτος φέρει την κύρια ευθύνη για την κάλυψη των ελλειμμάτων των ασφαλιστικών οργανισμών. «Και τούτο διότι, εφ' όσον καθιερώνει υποχρέωση των εργαζομένων και των εργοδοτών τους να καταβάλλουν ασφαλιστικές εισφορές, το κράτος, ως εγγυητής, οφείλει να διασφαλίζει την επάρκεια των παροχών και τη βιωσιμότητα των οικείων ασφαλιστικών οργανισμών (η οποία, κατά τα ανωτέρω, δεν συναρτάται, αποκλειστικώς ή προεχόντως, με το ύψος των εισφορών), φέρει δε την κύρια ευθύνη για την κάλυψη των ελλειμμάτων τους (βλ. γνωμοδότηση Ολομέλειας Ελεγκτικού Συνεδρίου 24.6.2010)»⁵⁶.

Η υποχρέωση εξασφάλισης της βιωσιμότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας προκύπτει και από το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου. Όπως έχει επισημάνει και η Επιτροπή του ΟΗΕ για Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα τα σχήματα κοινωνικής ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αφορούν την παροχή συντάξεων, πρέπει να είναι βιώσιμα, με σκοπό να διασφαλίζεται ότι το δικαίωμα σε κοινωνική ασφάλεια θα πραγματοποιείται για τις παρούσες και μελλοντικές γενεές⁵⁷.

Εξειδικεύοντας τις απαιτήσεις που απορρέουν από τη βιωσιμότητα τους συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης καλεί τα Κράτη να διαφυλάξουν και να ενισχύσουν την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών (« intra- and intergenerational solidarity ») και να προωθήσουν την διεθνή συνεργασία στις συντάξεις, δεδομένου ότι οι συντάξεις ολοένα και αποτελούν ένα διεθνικό ζήτημα⁵⁸.

Σε σχετικό του ψήφισμα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο επεσήμανε ότι, σε ορισμένα κράτη μέλη, η γήρανση του πληθυσμού, τα χαμηλά ποσοστά γεννητικότητας και οι μεταβαλλόμενες

55. *Ibid.*

56. ΣΤΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015. Βλ. σχετικά και ΕΛΣ [Ολομ.], Πρακτικά της 1ης ειδικής συνεδρίασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου της 20ης Απριλίου 2016.

57. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 11.

58. CoE, Parliamentary Assembly, Resolution 1882 (2012) Final version-Decent pensions for all, 27.4.2012.

52. ΣΤΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015.

53. *Ibid.*

54. *Ibid.*

αγορές εργασίας μπορεί να καθιστούν ακόμη πιο επείγουσα την ανάγκη για μεταρρύθμιση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, συμπεριλαμβανομένων των συνταξιοδοτικών συστημάτων, προκειμένου να διασφαλιστεί η βιωσιμότητά τους⁵⁹.

Όπως βέβαια επισημαίνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) του Συμβουλίου της Ευρώπης, αναγνωρίζοντας την ανάγκη λήψης μέτρων σε περιόδους οικονομικής κρίσης για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας του συστήματος, τα μέτρα αυτά δεν πρέπει να υποβαθμίζουν το κύριο πλαίσιο του εθνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ή να αρνούνται στα άτομα την ευκαιρία να χαίρουν της προστασίας που αυτό παρέχει έναντι σημαντικών κινδύνων⁶⁰. Όποιες μεταρρυθμίσεις εισάγονται δεν πρέπει να απορρυθμίζουν υπέρμετρα την κατάσταση όσων χαίρουν των δικαιωμάτων που εγγυάται ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης⁶¹.

Για τη βιώσιμη χρηματοδότηση και διαχείριση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα, η Επιτροπή Εφαρμογής των Διεθνών Προτύπων Εργασίας της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας⁶² έχει προτείνει σειρά συγκεκριμένων μέτρων τα οποία έχουν ως εξής: διατήρηση της οικονομικής ισορροπίας του συστήματος, διασφάλισης της αποτελεσματικής συλλογής ασφαλιστικών εισφορών και φόρων λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική κατάσταση της χώρας και τις τάξεις των προστατευόμενων προσώπων, τη διενέργεια των απαραίτητων αναλογιστικών και οικονομικών μελετών για την αξιολόγηση των επιπτώσεων από οποιαδήποτε μεταβολή σε επιδόματα, φόρους ή εισφορές, τη διασφάλιση της χορήγησης των παροχών που κατοχυρώνονται από τη ΔΣΕ 102 και

την αποφυγή πρόσθετης επιβάρυνσης των ατόμων περιορισμένου εισοδήματος.

II. Οι αναλογιστικές μελέτες

Συνταγματικού επιπέδου πρέπει να θεωρείται η αρχή σύμφωνα με την οποία εκπονείται επισημονική αναλογιστική μελέτη πριν από κάθε νομοθετική ρύθμιση που αφορά τις παροχές, τα έσοδα και την οργάνωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης⁶³. Το ΣτΕ έχει κρίνει ότι διάταξη που εξαρτά από τη διακριτική ευχέρεια της Διοικήσεως την υποχρέωση σύνταξης αναλογιστικών μελετών στις περιπτώσεις μεταβολής των όρων χρηματοδότησεως και καταβολής των παροχών των ΟΚΑ αντίκειται στο άρθρο 22 παρ. 5 του Συντάγματος⁶⁴.

B. Ένα δικαίωμα επαρκές

1. Ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης

Από τη νομολογία του ΣτΕ προκύπτει ως θεμελιώδης αρχή η εξασφάλιση στον ασφαλισμένο δια των παροχών της κοινωνικής ασφάλισης ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης, όσο το δυνατόν εγγύτερο προς εκείνο που είχε κατακτήσει κατά τη διάρκεια του εργασιακού του βίου.

Το ΣτΕ προσεγγίζει την αρχή αυτή με αναφορά και στην αρχή της ανταποδοτικότητας η οποία, κατά πάγια νομολογία, δεν δεσμεύει τον νομοθέτη⁶⁵: «Εφ' όσον επέλθει ο ασφαλιστικός κίνδυνος, ο ασφαλισμένος παύει να καταβάλλει εισφορές και αποκτά, κατ' αρχήν, αξίωση έναντι του ασφαλιστικού φορέα να του χορηγήσει παροχή η οποία, χωρίς να απαιτείται να αντιστοιχεί ευθέως σε καταβληθείσες εισφορές του ή να αντισταθμίζει πλήρως την απώλεια του εισοδήμα-

59. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Κοινωνική προστασία για όλους, συμπεριλαμβανομένων των αυτοαπασχολούμενων, Ψήφισμα της 14 Ιανουαρίου 2014.

60. ΕΕΚΔ, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOPDEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 66/2011], 23.5.2012, παρ. 47.

61. ΕΕΚΔ, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOPDEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 65/2011], 23.5.2012, παρ. 17.

62. ILO, Individual Case (CAS) - Discussion: 2014, Publication: 103rd ILC session (2014), C102. Βλ. επίσης ILO, Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102) - Greece (Ratification: 1955).

63. ΕΛΣ [Ολομ.], Πρακτικά της 1^{ης} ειδικής συνεδρίασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου της 20^{ης} Απριλίου 2016.

64. ΣτΕ 141/1996. Μάλιστα παρά την αντίθετη νομολογία (ΣτΕ [Ολομ.] 2199/2010) η αναλογιστική μελέτη δεν θεωρείται ισοδύναμη με την ειδική οικονομική μελέτη. Πρβλ. ΣτΕ 1285/2012.

65. ΣτΕ 3251/96. Βλ. και ΣτΕ 528/09 και ΣτΕ 317/09. Πρβλ. Π. Παπαρρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, «Οικονομική βιωσιμότητα και ανταποδοτικότητα ως συνταγματικές αρχές της κοινωνικής ασφάλισης - Ανάγκη νομολογιακής καθιέρωσής τους», ΘΠΔΔ 2012, σελ. 112 επ.

τός του, πρέπει να είναι ικανή να του εξασφαλίσει ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης, όσο το δυνατόν εγγύτερο προς εκείνο που είχε κατακτήσει κατά τη διάρκεια του εργασιακού του βίου»⁶⁶.

Με την αρχή για ένα «ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης, όσο το δυνατόν εγγύτερο προς εκείνο που είχε κατακτήσει ο εργαζόμενος κατά τη διάρκεια του εργασιακού του βίου», εξασφαλίζεται στην ελληνική έννομη τάξη υπέρτερη προστασία του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση από αυτήν που προβλέπεται κατ'αρχήν στο διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Και στο διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου, η προστασία του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση απαιτεί την επάρκεια του δικαιώματος⁶⁷ προϋποθέτοντας ότι οι παροχές

πρέπει να είναι επαρκείς σε ύψος και σε διάρκεια με σκοπό να εξασφαλίζουν στους δικαιούχους ένα «ανεκτό επίπεδο διαβίωσης»⁶⁸. Πράγματι, η προστασία του δικαιώματος σε κοινωνική ασφάλεια, ως κατοχυρώνεται από το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, βρίσκεται σε συνάρτηση και με το άρθρο 11 του ίδιου Συμφώνου που προβλέπει «το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβίωσης ανεκτό για το ίδιο και την οικογένειά του, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης διατροφής, ενδυμασίας και κατοικίας, συγχρόνως δε και το δικαίωμα της συνεχούς βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσής του». Μάλιστα, η επάρκεια του δικαιώματος κοινωνικής ασφάλειας θα πρέπει να ελέγχεται τακτικά ώστε να διασφαλίζεται ότι οι δικαιούχοι είναι σε θέση να διαθέτουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες που απαιτούνται για την πραγμάτωση των δικαιωμάτων τους που προκύπτουν από το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα⁶⁹.

Δεν παραβλέπεται επίσης ότι και στο δίκαιο της ΕΕ κατοχυρώνεται το «αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης», ως εκδήλωση του θεμελιώδους δικαιώματος στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια⁷⁰ που εντάχθηκε στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρο 1: ανθρώπινη αξιοπρέπεια, άρθρο 25: δικαίωμα ηλικιωμένων σε αξιοπρεπή και ανεξάρτητη ζωή, άρθρο 31 παρ. 1: δικαίωμα κάθε εργαζομένου σε συνθήκες εργασίας που σέβονται την υγεία, ασφάλεια και αξιοπρέπεια του, άρθρο 34 παρ. 3: δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής βοήθειας προς εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης) και ως θεμελιακή αξία της Ένωσης (άρθρα 2, 3 παρ. 1 ΣυνθΕΕ)⁷¹. Στο πλαίσιο αυτό,

66. ΣΤΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015.

67. Σε ό,τι συγκεκριμένα αφορά την επάρκεια των συντάξεων γήρατος η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης καλεί τα Κράτη να ακολουθήσουν συγκεκριμένες αρχές στις εθνικές τους πολιτικές. Μεταξύ άλλων, προκρίνει την ανάγκη να διασφαλίζεται στους συνταξιούχους ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης με την παροχή ενός ελάχιστου εισοδήματος τουλάχιστον ίσου με το εθνικό όριο φτώχειας, CoE, Parliamentary Assembly, Resolution 1882 (2012) Final version-Decent pensions for all, *op. cit.* Η επάρκεια του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση συγκεκριμένα στην Ελλάδα κατά τα τελευταία έτη, σε συνάρτηση και με τις επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας, έχει αποτελέσει σημείο αξιολόγησης εθνικών και διεθνών οργάνων ελέγχου. Η ΕΕΔΑ έχει εξετάσει αναλυτικά την θεματική αυτή στις πρόσφατες θέσεις της (βλ. υποσημ. 3 του παρόντος). Κατά το διάστημα που μεσολάβησε, η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων του ΟΗΕ εξέφρασε, στο πλαίσιο των τελευταίων καταληκτικών παρατηρήσεών της, την ανησυχία της για την αναδιάρθρωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας της Ελλάδας συνεπεία των εφαρμοσθέντων μέτρων λιτότητας, συνιστώντας την αποκατάσταση των περικοπών στα επιδόματα κοινωνικής ασφάλισης το ταχύτερο δυνατόν. Παραπέμποντας στο γενικό της σχόλιο Νο 19 (2007) για το δικαίωμα σε κοινωνική ασφάλεια, η Επιτροπή συνιστά στην Ελλάδα να αναλάβει μια προσέγγιση βασισμένη στα δικαιώματα του ανθρώπου για την εκτίμηση των επιπτώσεων από τις περικοπές και να παράσχει αναλυτικά στατιστικά στοιχεία στην επόμενη περιοδική έκθεση σχετικά με το πώς τα μέτρα λιτότητας έχουν επηρεάσει την απόλαυση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλεια (UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), Concluding observations on the second periodic report of Greece, E/C.12/GRC/CO/2, 27.10.2015, παρ. 23-24). Στην πρόσφατη έκθεσή του για την αποστολή του στην Ελλάδα, ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας για το εξωτερικό χρέος παρατηρεί συγκεκριμένα ότι το τρέχον επίσημο όριο φτώχειας των 12,63 Ευρώ ανά ημέρα ήτοι 384 ανά μήνα για κάθε πρόσωπο βρίσκεται στα όρια αυτού που μπορεί να θεωρείται ελάχιστο όριο ικανό να διασφαλίσει μία αξιοπρεπή

ζωή (UN, Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights on his mission to Greece, A/HRC/31/60/Add.2, 29.2.2016, παρ. 67).

68. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 22.

69. *Ibid.*

70. ΔΕΕ 9.10.2001 C-377/98, Ολλανδία κατά Κοινοβουλίου, Συλλ. 2001, I-7079, παρ. 70, 27.9.2012 C-179/11, CIMADE, Συλλ. 2012, παρ. 42 και 56.

71. Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, «Μέτρα λιτότητας που παραβιάζουν τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, δίκαιο της Ένωσης και Ολ. ΣΤΕ 2287-2290/2015», *Επιθεώρησης Ερ-*

άλλωστε η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αποτελεί ισχυρό ανάχωμα στη λιτότητα⁷².

Όπως άλλωστε έχει δεχτεί και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), ένα πλήρως ανεπαρκές ποσό σύνταξης μπορεί, επί της αρχής, να θέτει ζήτημα υπό το άρθρο 3 ΕΣΔΑ που απαγορεύει την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση⁷³. Η ευθύνη του Κράτους δεν αποκλείεται όταν ένα πρόσωπο που εξαρτάται πλήρως από την κρατική βοήθεια βρίσκεται ενώπιον της αδιαφορίας των αρχών όσο τελεί υπό συνθήκες στέρησης και ελλείψεων σε τόσο σοβαρό βαθμό που να καθίστανται ασυμβίβαστες με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια⁷⁴.

2. Η κοινωνική αλληλεγγύη

Η εξασφάλιση ενός «ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης, όσο το δυνατόν εγγύτερο προς εκείνο που είχε κατακτήσει ο εργαζόμενος κατά τη διάρκεια του εργασιακού του βίου» αποτελεί δημόσιο σκοπό της κοινωνικής ασφάλισης. Όπως όμως έχει κρίνει το ΣτΕ, «[η] έραν του ανωτέρω δημοσίου σκοπού, μέσω του θεσμού της κοινωνικής ασφαλίσσεως, εκδηλώνεται –όπως και μέσω της κοινωνικής πρόνοιας– η κοινωνική αλληλεγγύη και ασκείται κοινωνική πολιτική, ειδικότερα δε, αναδιανομή εισοδήματος με σκοπό την άμβλυνση

κοινωνικών αντιθέσεων και ανισοτήτων»⁷⁵. Είναι «[σ]το πλαίσιο αυτό», που «δεν κατοχυρώνεται συνταγματικώς στην κοινωνική ασφάλιση η ευθεία αναλογία (αμιγής ανταποδοτικότητα) μεταξύ εισφορών και παροχών (ΣτΕ 3487/2008 Ολ. κ.ά.), επιτρέπονται δε η θέσπιση ανωτάτου ορίου παροχών, η απονομή συντάξεως επί εργατικού ατυχήματος ανεξαρτήτως καταβολής εισφορών ή η μη χορήγηση συντάξεως, παρά την καταβολή εισφορών, σε περίπτωση μη θεμελιώσεως του ασφαλιστικού δικαιώματος»⁷⁶. Με τον τρόπο αυτό επιβεβαιώνει η Ολομέλεια του ΣτΕ πως η κοινωνική αλληλεγγύη έχει προβάδισμα έναντι της ανταποδοτικής αρχής.

Η κοινωνική διάσταση της κοινωνικής ασφάλισης έχει, άλλωστε, διακηρυχθεί και σε διεθνές επίπεδο. «Η κοινωνική ασφάλεια πρέπει να θεωρείται κοινωνικό αγαθό και όχι απλό εργαλείο οικονομικής ή δημοσιονομικής πολιτικής». Την επιταγή αυτή έχει απευθύνει η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα στο Γενικό Σχόλιο υπ' αριθμ. 19 για το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια⁷⁷. Επιπλέον, από το 2001, η Διεθνής Συνδιάσκεψη Εργασίας επεσήμανε ότι η κοινωνική ασφάλεια αποτελεί βασικό δικαίωμα του ανθρώπου και θεμελιώδες μέσο για την δημιουργία κοινωνικής συνοχής⁷⁸.

3. Εξαιρετικά δυσμενείς δημοσιονομικές συνθήκες

Για την εξασφάλιση της επάρκειας του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση έχουν επίσης τεθεί οι αρχές που πρέπει να διέπουν τον περιορισμό των παροχών κοινωνικής ασφάλισης σε περιπτώσεις εξαιρετικά δυσμενών δημοσιονομικών συνθηκών.

1. Διασφάλιση πυρήνα κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος

Το ΣτΕ αναγνωρίζει ότι στην περίπτωση

γατικού Δικαίου, Τόμος 74ος, Τεύχος 6, Έτος 2015, σελ. 759, σημ. 53.

72. *Ibid.*

73. ΕΔΔΑ, *Larioshina κατά Ρωσίας*, *op. cit.* Επισημαίνεται ότι το άρθρο 1 ΠΠΠ ΕΣΔΑ δεν ερμηνεύεται κατά τρόπο ώστε να παρέχει δικαίωμα σε σύνταξη συγκεκριμένου ύψους (βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ, *Skórkiewicz κατά Πολωνίας*, [αριθ. προσφ. 39860/98], 1.6.1999, ΕΔΔΑ, *Schwengel κατά Γερμανίας*, [αριθ. προσφ. 52442/99], 2.3.2000, ΕΔΔΑ, *Janconi κατά Κροατίας*, [αριθ. προσφ. 43440/98], 12.10.2000 και ΕΔΔΑ, *Lalogaux κατά Βελγίου*, [αριθ. προσφ. 73511/01], 9.3.2006). Σε ό,τι δε αφορά το άρθρο 12 παρ. 3 ΕΚΧ, η ΕΕΚΔ έχει επισημάνει ότι οι μειώσεις στις παροχές κοινωνικής ασφάλειας δεν συνεπάγονται αυτόματα παραβίασή του (ΕΕΚΔ, *Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) κατά Ελλάδος*, *op. cit.*, ΕΕΚΔ, *Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) κατά Ελλάδος*, *op. cit.*, ΕΕΚΔ, *Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) κατά Ελλάδος*, *op. cit.*, ΕΕΚΔ, *Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) κατά Ελλάδος*, *op. cit.*, ΕΕΚΔ, *Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) κατά Ελλάδος*, *op. cit.*

74. ΕΔΔΑ, *Budina κατά Ρωσίας*, *op. cit.*

75. ΣτΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015.

76. *Ibid.*

77. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant)*, E/C.12/GC/19, 4.2.2008, παρ. 10.

78. ILO, *International Labour Conference, 89th session, Report of the Committee on Social Security, resolutions and conclusions concerning social security, 2001.*

εξαιρετικά δυσμενών δημοσιονομικών συνθηκών οπότε και «προκύπτει αιτιολογημένως ότι το κράτος αδυνατεί να παράσχει επαρκή, κατά τα άνω, χρηματοδότηση στους ασφαλιστικούς οργανισμούς και ότι δεν υφίσταται δυνατότητα διασφάλισης της βιωσιμότητας αυτών με άλλα μέσα (τροποποίηση συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων, αποτελεσματικότερη διαχείριση αποθεματικών και περιουσίας, πρόβλεψη κοινωνικών πόρων, αύξηση ασφαλιστικών εισφορών)», ο νομοθέτης μπορεί να θεσπίζει μέτρα όπως είναι «η μείωση των συντάξεων όσων συνταξιοδοτούνται από το δημόσιο ή από χρηματοδοτούμενους από αυτό ασφαλιστικούς οργανισμούς, λόγω της άμεσης εφαρμογής και της αποτελεσματικότητας των μέτρων αυτών για τον περιορισμό του δημοσίου ελλείμματος»⁷⁹.

Επισημαίνει όμως ότι «[κ]αι στις εξαιρετικές [...] αυτές περιπτώσεις, η δυνατότητα του νομοθέτη να περικόπτει τις ασφαλιστικές παροχές δεν είναι απεριορίστη, αλλά οριοθετείται κατά πρώτον από τις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης (άρθρο 25 παρ. 4 του Συντάγματος) και της ισότητας στα δημόσια βάρη (άρθρο 4 παρ. 5 του Συντάγματος), οι οποίες επιτάσσουν να κατανέμεται εξ ίσου το βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής μεταξύ όλων των πολιτών, καθώς και από την αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος), σύμφωνα με την οποία το συγκεκριμένο μέτρο πρέπει να είναι πράγματι πρόσφορο και αναγκαίο για την αντιμετώπιση του προβλήματος (πρβλ. ΣΤΕ 2192-2196/2014 Ολ.)»⁸⁰.

Θεμελιώδες κριτήριο για τη συνταγματικότητα των περικοπών των συντάξεων αποτελεί η μη προσβολή του πυρήνα του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος, ο οποίος ορίζεται νομολογιακά με σαφήνεια. Όπως παρατηρεί η Ολομέλεια του ΣΤΕ: «Σε κάθε δε περίπτωση, η περικοπή των συντάξεων δεν μπορεί να παραβιάζει αυτό που αποτελεί, κατά τα ανωτέρω, τον συνταγματικό πυρήνα του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος, τη χορήγηση δηλαδή στον συνταξιούχο παροχών τέτοιων που να του επιτρέπουν να διαβιώνει με αξιοπρέπεια, εξασφαλίζοντας τους όρους όχι μόνο της φυσικής του υποστάσεως (διατρο-

φή, ένδυση, στέγαση, βασικά οικιακά αγαθά, θέρμανση, υγιεινή και ιατρική περίθαλψη όλων των βαθμίδων), αλλά και της συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή με τρόπο που δεν αφίσταται, πάντως, ουσιωδώς από τις αντίστοιχες συνθήκες του εργασιακού του βίου (πρβλ. απόφαση του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας της 9.2.2010, -1 BvL 1/09-, -1 BvL 3/09-, -1 BvL 4/09-, ιδίως Rn. 135)»⁸¹.

II. Εμπεριστατωμένη μελέτη

Στην τελευταία δήλωσή της για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου, η ΕΕΔΑ συνέστησε τη διαμόρφωση μόνιμου μηχανισμού αξιολόγησης και αποτίμησης των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας, όχι μόνο ως προς την απόλαυση, αλλά και ως προς την πρόσβαση στα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των προσώπων που διαβιούν στο έδαφος της ΕΕ (Human Rights Impact Assessment)⁸².

Ειδικά για το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια, η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στις πρόσφατες καταταληκτικές παρατηρήσεις για την Ελλάδα της, παραπέμποντας στο γενικό της σχόλιο Νο 19 (2007) για το δικαίωμα σε κοινωνική ασφάλεια, συνέστησε στη χώρα μας να αναλάβει μια προσέγγιση βασισμένη στα δικαιώματα του ανθρώπου για την εκτίμηση των επιπτώσεων από τις περικοπές των επιδομάτων και να παράσχει αναλυτικά στατιστικά στοιχεία στην επόμενη περιοδική έκθεση σχετικά με το πώς τα μέτρα λιτότητας έχουν επηρεάσει την απόλαυση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλεια⁸³.

Ιδιαίτερης όμως σημασίας καταδεικνύονται οι πρόσφατες αποφάσεις της Ολομέλειας του ΣΤΕ⁸⁴ σύμφωνα με την οποία οι επανειλημμένες περικοπές συνταξιοδοτικών παροχών απαιτούν από τον νομοθέτη εμπεριστατωμένη μελέτη στο πλαίσιο

81. *Ibid.*

82. ΕΕΔΑ, Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015). Για τη σχετική ανάλυση βλ. σελ. 11 επ.

83. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *Concluding observations on the second periodic report of Greece*, op. cit., παρ. 23-24.

84. ΣΤΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015.

79. ΣΤΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015.

80. *Ibid.*

της ορθής νομοθέτησης. Από την μελέτη αυτή, που διακρίνεται από την αναλογιστική, πρέπει να διαπιστώνεται και να αναδεικνύεται τεκμηριωμένα, με τρόπο επιστημονικό και δικαστικά ελέγξιμο, ότι η λήψη των συγκεκριμένων μέτρων ήταν συμβατή με τις σχετικές συνταγματικές δεσμεύσεις, τις απορρέουσες, μεταξύ άλλων, από τον θεσμό της κοινωνικής ασφαλίσεως, τις αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας και την προστασία της αξίας του ανθρώπου.

Ο έλληνας δικαστής προσδιορίζει αναλυτικά το περιεχόμενο της μελέτης αυτής και των υποχρεώσεων που αυτή συνεπάγεται για τον νομοθέτη. Πρώτον, «στο πλαίσιο της μελέτης αυτής, όφειλε, κατ' αρχάς, ο νομοθέτης να προβεί σε συνολική εκτίμηση των παραγόντων που προκάλεσαν το πρόβλημα το οποίο επικαλείται ως προς τη βιωσιμότητα των ασφαλιστικών οργανισμών (και, μάλιστα, ενός εκάστου εξ αυτών, εν όψει της διοικητικής και οικονομικής του αυτοτέλειας), και, εν όψει των παραγόντων αυτών [...] να κρίνει για την προσφορότητα των επίδικων αυτών μέτρων»⁸⁵. Μάλιστα, αυτή η εκτίμηση γίνεται «εν όψει και της διαπιστώσεώς του ότι τα αντίστοιχα μέτρα που είχε λάβει μέχρι τότε (μειώσεις συντάξεων και μισθών) δεν είχαν αποδώσει τα αναμενόμενα και ότι η οικονομική ύφεση είχε ενταθεί με ρυθμούς που είχαν ανατρέψει τις αρχικές προβλέψεις».

Δεύτερον, «[α]κόμη δε και αν τα επίδικα μέτρα κρίνονταν πρόσφορα, κατά τα ανωτέρω, ο νομοθέτης έπρεπε περαιτέρω να μελετήσει και να αποφανθεί αιτιολογημένα για την αναγκαιότητά τους, εξετάζοντας την ύπαρξη τυχόν εναλλακτικών επιλογών και συγκρίνοντας τα οφέλη και τα μειονεκτήματα της καθεμιάς για τους επιδιωκόμενους δημόσιους σκοπούς (δημοσιονομική προσαρμογή, βιωσιμότητα των ασφαλιστικών οργανισμών, διασφάλιση ικανοποιητικού, κατ' άρθρο 22 παρ. 5 Συντ., επιπέδου ζωής των ασφαλισμένων)»⁸⁶.

85. Οι αποφάσεις του ΣτΕ αναφέρονται ενδεικτικά στη μείωση της αξίας, μέσω του PSI (ν. 4050/2012), των διαθεσίμων κεφαλαίων των εν λόγω οργανισμών, κυρίως δε, στην παρατεινόμενη ύφεση και τη συνακόλουθη αύξηση της ανεργίας, στις οποίες ουσιαστικά συμβάλλει η πτώση του βιοτικού επιπέδου μεγάλων κατηγοριών του πληθυσμού συνεπεία μέτρων αντίστοιχων με τα επίδικα (μειώσεις συντάξεων και μισθών) ή φορολογικών επιβαρύνσεων.

86. ΣτΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015.

Τρίτον, «εφ' όσον, πάντως, κατόπιν των ανωτέρω, ο νομοθέτης επέλεγε, όπως εν προκειμένω, να προβεί σε συγκεκριμένες περικοπές συντάξεων (επιλογή, κατ' αρχήν, δικαστικώς ανέλεγκτη), όφειλε προηγουμένως να εξετάσει με τρόπο επιστημονικό και δικαστικά ελέγξιμο, αν οι επιπτώσεις των περικοπών τούτων στο βιοτικό επίπεδο των θιγομένων, αθροιζόμενες με τις επιπτώσεις από τα ήδη ληφθέντα γενικά μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης (όπως οι αλληπάλληλες, κατά τα εκτεθέντα, φορολογικές επιβαρύνσεις) και συνδυαζόμενες με τις ευρύτερες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της διανυόμενης έκτακτης περιόδου (κόστος αγαθών και υπηρεσιών, περικοπές παροχών υγείας, ανεργία και επίδρασή της στο οικογενειακό εισόδημα, έκταση και περιεχόμενο δανειοληπτικών υποχρεώσεων), οδηγούν σε ανεπίτρεπτη μείωση του επιπέδου ζωής των συνταξιούχων κάτω του ορίου εκείνου που συνιστά, κατά τα προεκτεθέντα, τον πυρήνα του κοινωνικοασφαλιστικού τους δικαιώματος»⁸⁷.

Γ. Ένα δικαίωμα προσβάσιμο

1. Κάλυψη και κριτήρια επιλεξιμότητας

Όπως προαναφέρθηκε, στη χώρα μας η κοινωνική ασφάλιση που κατοχυρώνεται όχι για κάθε πολίτη αλλά για τον πληθυσμό που παρέχει εργασία, έχει υποχρεωτικό και δημόσιο χαρακτήρα. Επί τη βάση του άρθρου 22 παρ. 5 του ελληνικού Συντάγματος και του δημοσίου σκοπού της κοινωνικής ασφάλισης, κατοχυρώνεται από το νομοθέτη η κοινωνική ασφάλιση ως υποχρεωτική (με θέσπιση υποχρέωσης καταβολής ασφαλιστικών εισφορών) και, εντεύθεν, η παροχή αυτής αποκλειστικώς από το κράτος ή από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου⁸⁸. Μάλιστα, η δημόσια κοινωνική ασφάλιση έχει κύριο χαρακτήρα υπό την έννοια ότι αυτή αποκλειστικά πρέπει να καλύπτει επαρκώς τον ασφαλισμένο⁸⁹.

Επιπλέον, του υποχρεωτικού και δημόσιου, η κοινωνική ασφάλιση έχει και καθολικό χαρακτή-

87. Ibid.

88. Βλ. για την σχετική προσέγγιση και ΣτΕ [Ολομ.] 2287-2290/2015.

89. ΣτΕ [Ολομ.] 5024/1987.

ρα⁹⁰. Σύμφωνα με τη νομολογία, ο συντακτικός νομοθέτης στην Ελλάδα περιέβαλε με συνταγματικό κύρος την κοινωνική ασφάλιση με γνώμονα την ασφαλιστική κάλυψη ολόκληρου του εργαζόμενου πληθυσμού⁹¹.

Την ανάγκη καθολικότητας επισημαίνει και η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων του ΟΗΕ τονίζοντας ότι κάθε πρόσωπο πρέπει να καλύπτεται από το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας γενικά⁹², ενώ οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται προκειμένου να τυγχάνει κανείς παροχών πρέπει να είναι εύλογες και διαφανείς⁹³.

Βέβαια, η ΕΕΔΑ έχει ήδη επισημάνει ότι σε ό,τι αφορά στην υιοθέτηση ενός συστήματος βασικής κοινωνικής ασφάλειας για τους μη δικαιούχους κοινωνικών παροχών, η κοινωνική αρωγή και στήριξη έχει επικουρικό / συμπληρωματικό χαρακτήρα και δεν νοείται να αντικαθιστά την κοινωνική ασφάλιση η οποία πρέπει να διατηρεί τον καθολικό της χαρακτήρα⁹⁴.

Στη διατήρηση του καθολικού και υποχρεωτικού χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης έχει επιμείνει και η ΕΕΚΔ με αφορμή τα μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης στη χώρα μας. Η ΕΕΚΔ επισημαίνει συγκεκριμένα ότι: «Κάθε αλλαγή του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης πρέπει να διατηρεί επαρκώς ευρύ σύστημα υποχρεωτικής ασφάλισης και να μην αποκλείει ολόκληρες κατηγορίες εργαζομένων από την κοινωνική προστασία που παρέχει το σύστημα. Μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης μη σεβόμενα αυτά τα όρια συνιστούν οπισθοδρόμηση αντίθετη στο άρθρο 12 § 3 ΕΚΧ»⁹⁵.

Πέραν τούτου, όπως συμπληρώνει η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων του ΟΗΕ η διακοπή, μείωση ή αναστολή⁹⁶ των παροχών πρέπει να βασίζεται σε εύλογες αιτίες, να υπόκειται σε νόμιμες διαδικασίες και να προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο⁹⁷.

Άλλωστε, βασική αρχή για την προστασία του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση αποτελεί η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης, η οποία τίθεται σε κίνδυνο με την υιοθέτηση δυσμενέστερων ρυθμίσεων που θίγουν γεγεννημένα δικαιώματα ή ασφαλιστικές προσδοκίες. Η προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης καθίσταται πιο επιτακτική στην κοινωνική ασφάλιση δεδομένου του βιοποριστικού χαρακτήρα των παροχών⁹⁸.

Την προστασία των θεμελιωμένων οικονομικών προσδοκιών έχει τονίσει και η ΕΕΚΔ, επισημαίνοντας «όπως το [ΕΔΔΑ]⁹⁹», ότι κάθε απόφαση κρατικού οργάνου σχετική με συνταξιοδοτικά δικαιώματα «πρέπει να σέβεται την ανάγκη συμβιβασμού του γενικού συμφέροντος με τα δικαιώματα και τις νόμιμες προσδοκίες των απόρων για σταθερότητα των σχετικών με παροχές κατόντων»¹⁰⁰.

Electric Power Corporation (GENOPDEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 66/2011], 23.5.2012.

96. Βλ. την ελληνικού ενδιαφέροντος υπόθεση Αποστολάκης, στην οποία ΕΔΔΑ έκρινε αντίθετη με το άρθρο 1 ΠΠΠ την πλήρη και αυτόματη απώλεια των συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων και του δικαιώματος σε κοινωνική ασφάλεια του προσφεύγοντος συνεπεία ποινικής καταδίκης του, επισημαίνοντας μεταξύ άλλων ότι με τον τρόπο αυτό στερήθηκε του βασικού μέσου διαβίωσής του ένα πρόσωπο σε ηλικία συνταξιοδότησης (ΕΔΔΑ, Αποστολάκης κατά Ελλάδος, [αριθ. προσφ. 39574/07], 22.10.2009, παρ. 41). Επισημαίνεται και ΕΔΔΑ, Lakićević και λοιποί κατά Μαυροβουνίου και Σερβίας, [αριθ. προσφ. 27458/06, 33604/07, 37205/06 και 37207/06, 13.12.2011, σχετικά με την αναστολή καταβολής σύνταξης μετά από τροποποίηση της νομοθεσίας για το δικαίωμα μερικής απασχόλησης.
97. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 24.
98. ΕΛΣ [Ολομ.], 1984/1995.
99. Η ΕΣΔΑ εφαρμόζεται από τη στιγμή που υφίσταται θεμελιωμένο δικαίωμα, όταν δηλαδή το εθνικό δίκαιο αναγνωρίζει στον ασφαλισμένο αξίωση για την καταβολή παροχών.
100. ΕΕΚΔ, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 76/2012], 7.12.2012, ΕΕΚΔ, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 77/2012], 7.12.2012, ΕΕΚΔ, Pensioners' Union

90. Για τον καθολικό και δημόσιο χαρακτήρα της επικουρικής ασφάλισης βλ. ΣτΕ [Ολομ.] 5024/1987.

91. ΣτΕ [Ολομ.] 2180/2004.

92. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 23.

93. *Id.*, παρ. 24. Στην ελληνική έννομη τάξη αποτελεί γενική αρχή ότι ο περιορισμός ή διεύρυνση του κύκλου των ασφαλιστέων προσώπων που καθορίζεται από το νόμο, δεν μπορεί να τελεστεί έγκυρα με διάταγμα παρά μόνο αν αυτό στηρίζεται σε ειδική νομοθετική εξουσιοδότηση (ΣτΕ 3391/1974 και 1428-1430/1979).

94. ILO, R202 - Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202), Recommendation concerning National Floors of Social Protection Adoption: Geneva, 101st ILC session (14 Jun 2012).

95. ΕΕΚΔ, General Federation of Employees of the National

2. Ισότητα και μη διάκριση

Κάθε πρόσωπο πρέπει να καλύπτεται από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης χωρίς διάκριση, σε συμφωνία άλλωστε και με την αρχή της ισότητας όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 του ελληνικού Συντάγματος. Όπως έχει δεχτεί και το ΕΔΔΑ, παρόλο που τα Κράτη χαίρουν ευρέος περιθωρίου εκτίμησης για τη διαμόρφωση της κοινωνικής τους πολιτικής¹⁰¹, άπαξ και αποφασίσουν να δημιουργήσουν ένα σύστημα παροχών ή συντάξεων, πρέπει να το πράττουν με τρόπο συμβατό με το άρθρο 14 ΕΣΔΑ για την απαγόρευση των διακρίσεων¹⁰².

Η αρχή αυτή συνεπάγεται υποχρέωση του Κράτους προς δύο κατευθύνσεις. Το Κράτος έχει αφενός την αρνητική υποχρέωση να μην εισάγει ή να καταργεί διατάξεις νόμου και πολιτικές που οδηγούν σε διάκριση, αφετέρου τη θετική υποχρέωση να λαμβάνει κατά προτεραιότητα ειδικά μέτρα για την προστασία των πιο ευάλωτων ομάδων.

Η απαγόρευση των διακρίσεων αφορά κάθε στάδιο εφαρμογής ενός προγράμματος κοινωνι-

κής ασφάλισης, από τη στιγμή της επιλογής των δικαιούχων μέχρι την αξιολόγηση των επιπτώσεων αυτού¹⁰³.

Τα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης πρέπει επομένως να περιλαμβάνουν τη διάσταση του φύλου, λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών¹⁰⁴, αναγνωρίζοντας ότι οι γυναίκες υπόκεινται σε πολλαπλές μορφές διάκριση¹⁰⁵.

Επίσης, ειδική μέριμνα απαιτείται για ομάδες εργαζομένων που προστατεύονται ελλιπώς από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης όπως οι μερικώς απασχολούμενοι, οι αυτοαπασχολούμενοι¹⁰⁶ ή οι κατ'οίκον εργαζόμενοι¹⁰⁷, οι μετακινούμενοι εργαζόμενοι¹⁰⁸ καθώς και όσοι απασχολούνται στην ανεπίσημη οικονομία.

103. Βλ. και την υποχρέωση των ασφαλιστικών οργανισμών να τηρούν την αρχή της ίσης μεταχείρισης εφαρμόζοντας ενιαίο μέτρο κρίσης απέναντι στους ασφαλισμένους (ΣΤΕ 2709/1982). Βλ. και ΕΛΣ [Ολομ.], Πρακτικά της 1ης ειδικής συνεδρίασης της Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου της 20ης Απριλίου 2016.

104. Βλ. Α. Τσαμπάση, «Η κοινοτική επιταγή της ίσης μεταχείρισης των φύλων στην κοινωνική ασφάλιση και η πρόσφατη νομολογία του ΣΤΕ», ΕΔΚΑ 1994, σελ. 65. Για την ισότητα των φύλων στα νομοθετικά καθεστώτα βλ. Οδηγία 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 19ης Δεκεμβρίου 1978 περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης. Για την ισότητα των φύλων στα επαγγελματικά καθεστώτα κοινωνικής ασφάλισης βλ. Οδηγία 86/378 καταργηθείσα από οδηγία 2006/54.

105. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε σχετικό ψήφισμά του «τονίζει το γεγονός ότι οι γυναίκες, συχνότερα απ' ό,τι οι άνδρες, διακόπτουν τη σταδιοδρομία τους και εργάζονται σε θέσεις μερικής απασχόλησης προκειμένου να αναλάβουν τη φροντίδα παιδιών και άλλων εξαρτώμενων απόρων, πράγμα που μπορεί να έχει αρνητικό αντίκτυπο στις συντάξεις τους και να τις καταστήσει πιο ευάλωτες στον κίνδυνο της φτώχειας· καλεί, συνεπώς, τα κράτη μέλη να θεωρήσουν αυτές τις περιόδους διακοπής της σταδιοδρομίας ως ασφαλιστικές περιόδους για τον καθορισμό και τον υπολογισμό των δικαιωμάτων σύνταξης» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Κοινωνική προστασία για όλους, συμπεριλαμβανομένων των αυτοαπασχολούμενων, *op. cit.*).

106. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Κοινωνική προστασία για όλους, συμπεριλαμβανομένων των αυτοαπασχολούμενων, *op. cit.*

107. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), Concluding observations on the second periodic report of Greece, *op. cit.*, παρ. 26.

108. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Κοινωνική προστασία για όλους, συμπεριλαμβανομένων των αυτοαπασχολούμενων, *op. cit.* Για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης που να επιτρέπει στους ευρωπαίους πολίτες να μετακινηθούν εντός της ΕΕ χωρίς να απολέσουν τα κεκτημένα δικαιώματά τους στην κοινωνική ασφάλιση βλ. Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 883/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004.

of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 78/2012], 7.12.2012, ΕΕΚΔ, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 79/2012], 7.12.2012, ΕΕΚΔ, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) κατά Ελλάδος, [συλλ. αναφ. 80/2012], 7.12.2012. Βλ. και Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, «Μέτρα λιτότητας που παραβιάζουν τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, δίκαιο της Ένωσης και Ολ. ΣΤΕ 2287-2290/2015», Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου, Τόμος 74ος, Τεύχος 6, Έτος 2015, σελ. 763, σημ. 73.

101. Βλ. μεταξύ άλλων ΕΔΔΑ, Koufaki and Adedy κατά Ελλάδος, [αριθ. προσφ. 57665/12 και 57657/12], 7.5.2013, παρ. 31.

102. ΕΔΔΑ, Carson και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, [αριθ. προσφ. 42184/05], 16.3.2010, ΕΔΔΑ, Stec και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου, [αριθ. προσφ. 65731/01 και 65900/01], 12.4.2006, ΕΔΔΑ, Grant κατά Ηνωμένου Βασιλείου, [αριθ. προσφ. 32570/03], 23.5.2006, ΕΔΔΑ, Koua Poirrez κατά Γαλλίας, [αριθ. προσφ. 40892/98], 30.9.2003, ΕΔΔΑ, Willis κατά Ηνωμένου Βασιλείου, [αριθ. προσφ. 36042/97], 11.6.2002, ΕΔΔΑ, Wessels-Bergervoet κατά Ολλανδίας, [αριθ. προσφ. 34462/97], 4.6.2002, ΕΔΔΑ, Gaygusuz κατά Αυστρίας, *op. cit.* Βλ. για το άρθρο 34 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης όσον αφορά την κοινωνική ασφάλιση, την κοινωνική αρωγή και την κοινωνική προστασία: ΔΕΕ, 24.4.2012 C-571/10, Servet Kamberaj κατά Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES), Giunta della Provincia autonoma di Bolzano, Provincia autonoma di Bolzano.

3. Οικονομική προσιτότητα

Η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων του ΟΗΕ έχει επισημάνει ότι η προστασία του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση επίσης προϋποθέτει ότι στις περιπτώσεις ανταποδοτικών παροχών, οι εισφορές πρέπει να προσδιορίζονται εκ των προτέρων, ενώ οι άμεσες και οι έμμεσες επιβαρύνσεις που συνδέονται με τις εισφορές αυτές πρέπει να είναι οικονομικά προσιτές σε όλους, χωρίς να υποβαθμίζουν την πραγμάτωση των λοιπών δικαιωμάτων που προστατεύει το Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα¹⁰⁹.

4. Φυσική προσβασιμότητα

Η χωρίς διάκριση πρόσβαση στο δικαίωμα στην ασφάλεια αφορά τόσο τη διοικητική όσο και τη φυσική πρόσβαση στις κοινωνικές παροχές. Αυτό προϋποθέτει ότι πρέπει να δίνεται ειδική μέριμνα για τα άτομα με αναπηρίες, μετανάστες και άτομα που διαβιούν σε απομακρυσμένες περιοχές¹¹⁰.

Στο ίδιο πνεύμα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει απευθύνει κάλεσμα προς τα κράτη μέλη «να φροντίσουν να καταστούν οι κοινωνικές υπηρεσίες περισσότερο προσβάσιμες σε όλες τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και τα άτομα που χρήζουν μακροπρόθεσμης φροντίδας, ειδικότερα στις αγροτικές περιοχές και στις μειονεκτούσες περιφέρειες»¹¹¹.

5. Αποτελεσματική συμμετοχή

Οι δικαιούχοι κοινωνικής ασφάλισης πρέπει να είναι σε θέση να συμμετέχουν στη διοίκηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Αυτό αποτελεί αρχή που προτείνεται από την Επιτροπή του ΟΗΕ¹¹², απορρέει επίσης και από το άρθρο 72

παρ. 1 της 102 ΔΟΕ σύμφωνα με το οποίο «Όταν δεν ασκεί την διοίκησην Ιδρυμα διεπόμενον υπό κανονισμού θεσπισθέντος υπό των Δημοσίων αρχών ή κρατικής υπηρεσίας υπεύθυνου απέναντι του Κοινοβουλίου, δέον όπως μετέχουν εις την διοίκησην ή να παρακάθηνται με ψήφον συμβουλευτικήν αντιπρόσωποι των προστατευομένων προσώπων υπό καθωρισμένους όρους».

Η συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων καθώς και των σχετικών ενδιαφερομένων μερών πρέπει να διασφαλίζεται και στις μεταρρυθμίσεις σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και πρακτική, καθώς και η ορθή ενημέρωση των πολιτών για τις μεταρρυθμίσεις¹¹³.

Στο πλαίσιο αυτό το Κράτος θα όφειλε να λαμβάνει μέτρα για την ενθάρρυνση και τη διασφάλιση της ευρύτερης δυνατής συμμετοχής των πλέον ευάλωτων και μειονεκτούντων ομάδων¹¹⁴. Αυτό επίσης συνεπάγεται ανάγκη στήριξης της οργάνωσης των ομάδων αυτών και την παροχή πλήρους πληροφόρησης¹¹⁵.

6. Διαφάνεια και πρόσβαση στην πληροφορία

Η διαφάνεια και η πρόσβαση στην πληροφορία επίσης περιλαμβάνονται στο δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση. Το εθνικό σύστημα οφείλει να διασφαλίζει το δικαίωμα του κάθε ατόμου αλλά και οργανώσεων να ζητούν και να λαμβάνουν πληροφόρηση για το σύνολο των κοινωνικών παροχών κατά τρόπο διαφανή και σαφή¹¹⁶.

Στην ελληνική έννομη τάξη, η αρχή της χρηστής διοίκησης, έτσι όπως έχει ερμηνευτεί νομολογιακά, παρέχει εγγυήσεις προς την κατεύθυνση αυτή. Σύμφωνα λοιπόν με την αρχή αυτή οι ασφαλιστικοί οργανισμοί οφείλουν να καθιστούν προσιτά στους ασφαλισμένους τα εκάστοτε δεδομένα

109. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 25.

110. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), Concluding observations on the second periodic report of Greece, *op. cit.*, παρ. 27.

111. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Κοινωνική προστασία για όλους, συμπεριλαμβανομένων των αυτοαπασχολούμενων, *op. cit.*

112. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights

(CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 26.

113. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Κοινωνική προστασία για όλους, συμπεριλαμβανομένων των αυτοαπασχολούμενων, *op. cit.*

114. M. Sepúlveda και C. Nyst, The Human Rights Approach to Social Protection, *op. cit.*, σελ. 59.

115. Ibid.

116. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), *op. cit.*, παρ. 26.

της ασφαλιστικής τους κατάστασης¹¹⁷. Επίσης, η απόφαση του ασφαλιστικού οργάνου για χορήγηση ή μη ασφαλιστικής παροχής πρέπει να είναι ειδικά αιτιολογημένη¹¹⁸. Υποχρέωση ενημέρωσης υπάρχει από την πλευρά της Διοίκησης και όταν τα δικαιολογητικά που έχουν υποβληθεί από τον ασφαλισμένο πρέπει να συμπληρωθούν¹¹⁹.

Η διαφάνεια και η πρόσβαση στην πληροφορία επίσης αφορά και την πληροφόρηση επί μετارئθμίσεων των εν ισχύ σχημάτων κοινωνικής ασφάλισης ώστε οι επιπτώσεις αυτών να γίνονται κατανοητές από όλους¹²⁰. Εκδήλωση της αρχής της διαφάνειας αποτελεί και η δημοσίευση των ετήσιων ισολογισμών, απολογισμών, και προϋπολογισμών, των αναλογιστικών και εν γένει οικονομικών μελετών, η τήρηση διπλογραφικών στοιχείων κλπ¹²¹.

III. Σύνοψη των βασικών αξόνων για την προστασία του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση

A. Ένα δικαίωμα διαθέσιμο

1. Ένα ισχυρό θεσμικό πλαίσιο

Εξασφάλιση ενός ισχυρού και συνεκτικού νομικού και θεσμικού πλαισίου που να περικλείει και τις νομολογιακά διαμορφωμένες αρχές του δικαίου της κοινωνικής ασφάλισης.

Διαμόρφωση συνεκτικών και συντονισμένων πολιτικών κοινωνικής ασφάλισης.

2. Ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης

Διασφάλιση ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης διεπόμενο από το νόμο, στη βάση μακροπρόθεσμων στρατηγικών και με τη στήριξη

ενός κατάλληλου και επαρκώς χρηματοδοτούμενου θεσμικού πλαισίου.

Κρατική μέριμνα για την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση (κύρια και επικουρική) δια της ίδρυσης από το κράτος των οικείων δημοσίων φορέων, του ορισμού των διοικούντων αυτούς οργάνων, της άσκησης εποπτείας της δραστηριότητάς τους και της διαχείρισης της περιουσίας τους και της θέσπισης των σχετικών κανόνων.

3. Ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης βιώσιμο

Εξασφάλιση της βιωσιμότητας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης με σεβασμό στην αρχή της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών («intra- and intergenerational solidarity»), χωρίς απορρύθμιση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Κρατική μέριμνα για την προστασία του ασφαλιστικού κεφαλαίου και την κάλυψη των ελλειμμάτων των ασφαλιστικών οργανισμών (στη βάση της νομολογίας του ΣτΕ) με τη θέσπιση ρυθμίσεων για την προστασία και την αξιοποίηση της περιουσίας τους και την επωφελή διαχείριση των αποθεματικών τους, με τον καθορισμό εκάστοτε των οικείων συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων, με την πρόβλεψη κοινωνικών πόρων, και, κυρίως, με την απ' ευθείας συμμετοχή στην χρηματοδότηση των εν λόγω φορέων μέσω του κρατικού προϋπολογισμού. Η υποχρέωση χρηματοδότησης των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης δεν αναπληρώνεται από παροχές προνοιακού χαρακτήρα.

Βιώσιμη διαχείριση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (στη βάση των συστάσεων της ΔΟΕ) μέσω της διατήρησης της οικονομικής ισορροπίας του συστήματος, της διασφάλισης της αποτελεσματικής συλλογής ασφαλιστικών εισφορών και φόρων λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική κατάσταση της χώρας και τις κατηγορίες των προστατευόμενων προσώπων, της διενέργειας των απαραίτητων αναλογιστικών και οικονομικών μελετών για την αξιολόγηση των επιπτώσεων από οποιαδήποτε μεταβολή σε επιδόματα, φόρους ή εισφορές, της διασφάλισης της χορήγησης των παροχών που κατοχυρώνονται από τη ΔΣΕ 102 και της αποφυγής πρόσθετης επιβάρυνσης των ατόμων περιορισμένου εισοδήματος.

117. ΣτΕ 1968/1962 αλλά και 2414/1985 και 1611/1982.

118. ΣτΕ 3006/1972, 1856/1974 και 2254/1996.

119. ΣτΕ 2852/1968.

120. CoE, *Parliamentary Assembly, Resolution 1882 (2012) Final version-Decent pensions for all*, *op. cit.*, σημ. 6.1.4 και Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Κοινωνική προστασία για όλους, συμπεριλαμβανομένων των αυτοαπασχολούμενων*, *op. cit.*

121. Π. Παπαρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, *Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης, Νομική Βιβλιοθήκη*, 2013, σελ. 47.

Β. Ένα δικαίωμα επαρκές

1. Ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης

Εξασφάλιση στον ασφαλισμένο δια των παροχών της κοινωνικής ασφάλισης ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης, όσο το δυνατόν εγγύτερο προς εκείνο που είχε κατακτήσει κατά τη διάρκεια του εργασιακού του βίου.

2. Η κοινωνική αλληλεγγύη

Εκδήλωση μέσω της κοινωνικής ασφάλισης της κοινωνικής αλληλεγγύης και άσκηση κοινωνικής πολιτικής, ειδικότερα δε, αναδιανομή εισοδήματος με σκοπό την άμβλυνση κοινωνικών αντιθέσεων και ανισοτήτων.

3. Εξαιρετικά δυσμενείς δημοσιονομικές συνθήκες

Σε περιπτώσεις εξαιρετικά δυσμενών δημοσιονομικών συνθηκών, ο περιορισμός των κοινωνικών παροχών διενεργείται μόνο υπό προϋποθέσεις, δηλαδή πρέπει:

Να προκύπτει αιτιολογημένως ότι το κράτος αδυνατεί να παράσχει επαρκή χρηματοδότηση στους ασφαλιστικούς οργανισμούς και ότι δεν υφίσταται δυνατότητα διασφάλισης της βιωσιμότητας αυτών με άλλα μέσα (τροποποίηση συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων, αποτελεσματικότερη διαχείριση αποθεματικών και περιουσίας, πρόβλεψη κοινωνικών πόρων, αύξηση ασφαλιστικών εισφορών).

Να μην αντιστρατεύονται θεμελιώδεις αρχές του Συντάγματος. Η δυνατότητα περικοπών των ασφαλιστικών παροχών δεν είναι απεριορίστη, αλλά οριοθετείται κατά πρώτον από τις αρχές της κοινωνικής αλληλεγγύης (άρθρο 25 παρ. 4 του Συντάγματος) και της ισότητας στα δημόσια βάρη (άρθρο 4 παρ. 5 του Συντάγματος), οι οποίες επιτάσσουν να κατανέμεται εξίσου το βάρος της δημοσιονομικής προσαρμογής μεταξύ όλων των πολιτών, καθώς και από την αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος), σύμφωνα με την οποία το συγκεκριμένο μέτρο πρέπει να είναι πράγματι πρόσφορο και αναγκαίο για την αντιμετώπιση του προβλήματος».

Να μην παραβιάζεται ο συνταγματικός πυρήνας του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος, η χορήγηση δηλαδή στο συνταξιούχο παροχών τέτοιων που να του επιτρέπουν να διαβιώνει με αξιοπρέπεια, εξασφαλίζοντας τους όρους όχι μόνο της φυσικής του υποστάσεως (διατροφή, ένδυση, στέγαση, βασικά οικιακά αγαθά, θέρμανση, υγιεινή και ιατρική περίθαλψη όλων των βαθμίδων), αλλά και της συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή με τρόπο που δεν αφίσταται, πάντως, ουσιωδώς από τις αντίστοιχες συνθήκες του εργασιακού του βίου.

Οι επανειλημμένες περικοπές συνταξιοδοτικών παροχών απαιτούν από το νομοθέτη εμπεριστατωμένη μελέτη στο πλαίσιο της ορθής νομοθέτησης. Από τη μελέτη αυτή, που διακρίνεται από την αναλογιστική, πρέπει να διαπιστώνεται και να αναδεικνύεται τεκμηριωμένα, με τρόπο επιστημονικό και δικαστικά ελέγξιμο, ότι η λήψη των συγκεκριμένων μέτρων ήταν συμβατή με τις σχετικές συνταγματικές δεσμεύσεις, τις απορρέουσες, μεταξύ άλλων, από το θεσμό της κοινωνικής ασφαλίσεως, τις αρχές της ισότητας και της αναλογικότητας και την προστασία της αξίας του ανθρώπου.

Γ. Ένα δικαίωμα προσβάσιμο

1. Κάλυψη και κριτήρια επιλεξιμότητας

Διασφάλιση δημόσιου, υποχρεωτικού και καθολικού χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης.

Εύλογες και διαφανείς προϋποθέσεις για την παροχή κοινωνικής ασφάλισης.

Διασφάλιση του ότι η διακοπή, μείωση ή αναστολή των παροχών βασίζεται σε εύλογες αιτίες, υπόκειται σε νόμιμες διαδικασίες και να προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο.

2. Ισότητα και μη διάκριση

Ασφαλιστικό σύστημα που διέπεται από την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Το Κράτος έχει αφενός την αρνητική υποχρέωση να μην εισάγει ή να καταργεί διατάξεις νόμου και πολιτικές που οδηγούν σε διάκριση, αφετέρου τη θετική υποχρέω-

ση να λαμβάνει κατά προτεραιότητα ειδικά μέτρα για την προστασία των πιο ευάλωτων ομάδων.

3. Οικονομική προσιτότητα

Διασφάλιση της οικονομικής προσιτότητας των ανταποδοτικών παροχών. Οι εισφορές πρέπει να προσδιορίζονται εκ των προτέρων, ενώ οι άμεσες και οι έμμεσες επιβαρύνσεις που συνδέονται με τις εισφορές αυτές πρέπει να είναι οικονομικά προσιτές σε όλους, χωρίς να υποβαθμίζουν την πραγμάτωση των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων των ασφαλισμένων.

4. Φυσική προσβασιμότητα

Διασφάλιση της, χωρίς διάκριση, φυσικής προσβασιμότητας στις παροχές της κοινωνικής ασφάλισης με ειδική μέριμνα στις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

5. Αποτελεσματική συμμετοχή

Διασφάλιση της αποτελεσματικής συμμετοχής των δικαιούχων κοινωνικής ασφάλισης στη διοίκηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, κατά τον σχεδιασμό, εφαρμογή και αξιολόγηση των προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και κατά τη μεταρρύθμιση αυτών. Λήψη ειδικών μέτρων για τη στήριξη, ενθάρρυνση και διασφάλιση της ευρύτερης δυνατής συμμετοχής των πλέον ευάλωτων και μειονεκτούντων ομάδων.

6. Διαφάνεια και πρόσβαση στην πληροφορία

Διασφάλιση του δικαιώματος κάθε ατόμου αλλά και των οργανώσεων να ζητούν και να λαμβάνουν πληροφόρηση, κατά τρόπο διαφανή και σαφή, για το σύνολο των κοινωνικών παροχών. Το ίδιο ισχύει και επί των μεταρρυθμίσεων των εν ισχύ σχημάτων κοινωνικής ασφάλισης, ώστε οι επιπτώσεις αυτών να γίνονται κατανοητές από όλους.

3. Συστάσεις ΕΕΔΑ: Ελευθερία πληροφορίας και τεκμηρίο αθωότητας: η αναζήτηση της αναγκαίας ισορροπίας (1.6.2016)¹

Παραφράζοντας και συμπληρώνοντας τη γνωστή ρήση του μεγάλου αμερικανού νομικού, στοχαστή και φιλοσόφου Ronald Dworkin, «η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων και η ίδια η έννοια του δικαιώματος θα ήταν κενή περιεχομένου αν ο σεβασμός τους δεν σήμαινε και την αποδοχή κάποιων περιορισμών»².

Ασφαλώς η διασφάλιση «ελευθέρων, αλογόκριτων και ανεπηρέαστων» Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (εφεξής ΜΜΕ) συνιστά έναν εκ των θεμελίων λίθων σε μια δημοκρατική κοινωνία³. Και αυτή, ωστόσο, η ενάσκηση της ελευθερίας της έκφρασης συνεπάγεται ειδικές ευθύνες και καθήκοντα και υπόκειται σε περιορισμούς, οι οποίοι αποτελούν συχνά αναγκαία προϋπόθεση για την ίδια την άσκηση του δικαιώματος. Αυτό γίνεται περισσότερο εμφανές στην περίπτωση της ταυτόχρονης άσκησης της ελευθερίας του Τύπου – και ειδικότερα της ελευθερίας της πληροφορίας – και του τεκμηρίου αθωότητας, ως ειδικότερης έκφρασης και *conditio sine qua non* του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη⁴.

Η συνύπαρξη της ελευθερίας πληροφορίας και του τεκμηρίου αθωότητας, δυο φαινομενικά ανταγωνιστικών δικαιωμάτων, καθιστά αναγκαία τη συμφιλίωσή τους. Η δύσκολη αυτή συνύπαρξη των δύο δικαιωμάτων συνιστά επιλογή της κοινωνίας. Είναι άραγε δυνατό να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ της ελευθερίας πληροφορίας και

του τεκμηρίου αθωότητας; Η ουσία της συνύπαρξης μεταξύ των δύο (βλ. πιο κάτω υπό Ι) ανοίγει τις πόρτες για τη διερεύνηση μιας αναγκαίας ισορροπίας μεταξύ τους (βλ. πιο κάτω υπό ΙΙ).

Τα ερωτήματα αυτά έχουν απασχολήσει και στο παρελθόν την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία έχει από την ίδρυσή της επανειλημμένως γνωμοδοτήσει σχετικά με ζητήματα που άπτονται τόσο της ελευθερίας έκφρασης⁵, όσο και του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη⁶. Αξίζει, δε, να σημειωθεί ότι ειδικότερα η σύγκρουση μεταξύ του τεκμηρίου αθωότητας, από τη μία, και της ελευθερίας του πληροφορείν και του πληροφορείσθαι, από την άλλη, έχει αποτελέσει αντικείμενο διατύπωσης ειδικότερης γνώμης από την ΕΕΔΑ, σε συνέχεια δήλωσης του Υπουργού Δικαιοσύνης στη Βουλή με την οποία προέτρεπε τους εισαγγελείς Εφετών και Πρωτοδικών να προβαίνουν κατ' εφαρμογή του Ν 3625/2007 στην έκδοση διάταξης που επιτρέπει τη δημοσιοποίηση των ονομάτων των εμπλεκόμενων στα εγκλήματα που αναφέρει ο νόμος⁷.

1. Η παρούσα Γνώμη υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ, στη συνεδρίαση της 1ης Ιουνίου 2016. Εισηγητές: Σπ. Βλαχόπουλος, Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και Ρ. Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτις της ΕΕΔΑ.

2. Η ακριβής φράση του Ronald Dworkin είναι η ακόλουθη: «η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων και η ίδια έννοια του δικαιώματος θα ήταν κενή περιεχομένου αν ο σεβασμός τους δεν σήμαινε και την αποδοχή κάποιων κινδύνων» ("Rights would be worthless – and the idea of a right incomprehensible – unless respecting rights meant taking some risk"). Βλ. R. Dworkin, «Terror and the Attack on Civil Liberties», *The New York Review of Books*, 6.11.2003.

3. Βλ. έτσι Human Rights Committee, General comment No. 34-Article 19: Freedoms of opinion and expression, *op.cit.*, παρ. 13.

4. Έτσι Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, Εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 227 επ.

5. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου (2011), Απόφαση για ζητήματα ελευθερίας του λόγου και προστασίας της συνδικαλιστικής ελευθερίας των δικαστικών λειτουργιών (2008).

6. Βλ. ενδεικτικά ΕΕΔΑ, Φάκελος ΕΕΔΑ: Το Δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (2015), Προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, στα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια και στο Ελεγκτικό Συνέδριο» (2014), Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής" (2012), Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις" (2010), Η συμμόρφωση της διοίκησης προς τις εθνικές δικαστικές αποφάσεις (2009), Η δημοσιοποίηση δεδομένων σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες (2008), Γνωμοδότηση επί του νομοσχεδίου του Υπουργείου Δικαιοσύνης για την 'Παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος' (2003) κ.ά.

7. ΕΕΔΑ, Η δημοσιοποίηση δεδομένων σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες (2008).

Ι. Ελευθερία της πληροφορίας και τεκμήριο Αθωότητας: Η Αναγκαία Συνύπαρξη δυο δικαιωμάτων

Η ελευθερία της έκφρασης έχει ένα ευρύτατο περιεχόμενο, στο οποίο εμπίπτει αναμφίβολα και η ελευθερία της πληροφορίας. Μια ελευθερία που προϋποθέτει, για την αποτελεσματική διασφάλισή της, την παρουσία των ΜΜΕ σε όλες τις φάσεις της ποινικής δίκης, ως κεκτημένο της σύγχρονης δημοκρατικής κοινωνίας⁸. Από την άλλη πλευρά, το δικαίωμα του πολίτη και η αντίστοιχη υποχρέωση της Πολιτείας για μια χρηστή, σύμφωνη με τις αρχές του Κράτους δικαίου δίκη με ανεξάρτητους δικαστές, προϋποθέτει τη διεξαγωγή της δίκης χωρίς εξωτερικές πιέσεις και επιρροές⁹.

Οι προβληματισμοί που γεννώνται είναι εύλογοι. Δικαιολογεί, άραγε, η επιταγή ενημέρωσης της κοινής γνώμης για θέματα δημόσιου ενδιαφέροντος την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας; Ή, αντίστροφα, η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας νομιμοποιεί ένα γενικό και απόλυτο περιορισμό της ελευθερίας της πληροφορίας; Πριν απαντηθούν τα ουσιώδη αυτά ερωτήματα, είναι σημαντικό να προηγηθεί σύντομη παρουσίαση του περιεχομένου, του χαρακτήρα και των λειτουργιών που επιτελούν ξεχωριστά τόσο η ελευθερία της πληροφορίας (βλ. πιο κάτω υπό Α), όσο και το τεκμήριο αθωότητας (βλ. πιο κάτω υπό Β).

Α. Ελευθερία της Πληροφορίας

Η ελευθερία της πληροφορίας περιέχει τόσο την ελευθερία του πληροφореϊν το κοινό (ενεργητική ελευθερία της πληροφορίας), όσο και την ελευθερία του πληροφореϊσθαι (παθητική ελευθερία της πληροφορίας), δηλαδή την ελευθερία αναζήτησης ή λήψης πληροφοριών, αναγκαία προϋπόθεση για την ενεργοποίηση του δικαιώματος συμμετοχής καθενός στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας¹⁰, όπως αυτό

κατοχυρώνεται στο άρθρο 5, παρ. 1, του Συντ. Η ελευθερία της πληροφορίας, και στις δύο εκφάνσεις της, ερείδεται στις συνταγματικές διατάξεις των άρθρων 14, παρ. 1, του Συντ. (ελευθερία του πληροφореϊν) και 5Α του Συντ. (ελευθερία του πληροφореϊσθαι).

Ακρογωνιαίος λίθος κάθε δημοκρατικής κοινωνίας και *conditio sine qua non* για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου, η ελευθερία της πληροφορίας συνιστά ειδική έκφανση της ελευθερίας της γνώμης (βλ. πιο κάτω υπό α)¹¹, ενώ η ελεγκτική διάσταση της λειτουργίας της είναι νευραλγικής σημασίας για τη λειτουργία της δημοκρατίας (βλ. πιο κάτω υπό β).

α. Η ελευθερία της πληροφορίας ως ειδική έκφανση της ελευθερίας της γνώμης

«Ένα από τα πολυτιμότερα δικαιώματα του ανθρώπου», σύμφωνα με τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789¹², η ελευθερία της γνώμης συνιστά συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας του ανθρώπου, όχι μόνο γιατί αποτελεί την κατεξοχήν εκδήλωσή της, αλλά κυρίως γιατί είναι το σπουδαιότερο μέσο ανθρώπινης επικοινωνίας¹³.

ρά της ελευθερίας της πληροφορίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και σαν κοινωνικό δικαίωμα, απαίτηση, ώστε το ίδιο το Κράτος με θετικές ενέργειες, όπως πχ. τακτικές ανακοινώσεις από τον Τύπο, το ραδιόφωνο ή την τηλεόραση, να ενημερώνει τους πολίτες καθημερινά για τα γεγονότα εκείνα που ασκούν επιρροή στο δημόσιο βίβ της Χώρας. Βλ. έτσι Π. Παραράς, *Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 2001, σελ. 84.

11. Κατά τις διεθνείς και ευρωπαϊκές μάλιστα συμβάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η ελευθερία της γνώμης περιλαμβάνει και την ελευθερία της πληροφορίας. Βλ. άρθρα 19, παρ. 2, ΔΣΑΠΔ, 10, παρ. 1, ΕΣΔΑ, 11, παρ. 1, ΧΘΔ. Αντίθετα, όπως αναφέρει ο Π.Δ. Δαγτόγλου, ορισμένοι συνταγματικοί νομοθέτες έχουν κάνει την επιλογή της αυτόνομης συνταγματικής κατοχύρωσης της ελευθερίας της πληροφορίας, ξεχωριστά από την ελευθερία της γνώμης. Βλ. έτσι άρθρα 5, παρ. 1, γερμ.ΘεμΝ, 20, παρ. 1 (δ'), ισπαν. Συντ. ή 37, παρ. 1, πορτογ. Συντ. Βλ. σχετικά Π. Δ. Δαγτόγλου, *Συνταγματικό Δίκαιο. Ατομικά Δικαιώματα. Τόμος Α'*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005, σελ. 523.
12. «La libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de l'Homme: tout Citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la Loi», *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*, άρθρο 11.
13. Όπως ορθά παρατηρεί ο Π.Δ. Δαγτόγλου, *ορ. cit.*, σελ. 487.

8. Γεγονός που για μερίδα της θεωρίας αποτελεί «αμφιλεγόμενο νομικό πρόβλημα». Βλ. έτσι Ν. Λίβος, «Η ποινική δίκη ως αποικία των ΜΜΕ», *Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, Πρώτο Νομικό Συνέδριο, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1995, σελ. 75.

9. Π. Κωστάκος, «Η επιρροή των ΜΜΕ στο δικαίωμα για μια δίκαιη δίκη», *Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, *ορ. cit.*, σελ. 62.

10. Ο Π. Παραράς μάλιστα υποστηρίζει ότι η παθητική πλε-

Η ελευθερία της γνώμης, ως ελευθερία έκφρασης και διάδοσης, γραπτά, προφορικά ή δια του Τύπου, των στοχασμών, κατοχυρώνεται στο άρθρο 14, παρ. 1, του Συντ.¹⁴ και περιλαμβάνει το δικαίωμα της διαμόρφωσης, κατοχής, έκφρασης, διάδοσης ή αποσιώπησης και λήψης μιας γνώμης.

Το δικαίωμα κάθε προσώπου στην ελευθερία της γνώμης κατοχυρώνεται άλλωστε από πληθώρα διεθνών και ευρωπαϊκών διακηρύξεων για τα δικαιώματα του ανθρώπου μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Ειδικότερα, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (εφεξής ΔΣΑΠΔ) προστατεύει στο άρθρο 19, παρ. 2, την «ελευθερία της έκφρασης [...μια ελευθερία που εμπεριέχει] την ελευθερία της αναζήτησης, της λήψης και της μετάδοσης πληροφοριών και απόψεων κάθε είδους, ανεξαρτήτως συνόρων, προφορικά, γραπτά, σε έντυπα, σε κάθε μορφή τέχνης ή με κάθε άλλο μέσο της επιλογής του». Πρόκειται ουσιαστικά για «το δικαίωμα να έχει κανείς γνώμη χωρίς παρέμβαση, [...] ένα δικαίωμα στο οποίο το Σύμφωνο δεν επιτρέπει καμία εξαίρεση ή περιορισμό»¹⁵. Για το λόγο αυτό, μάλιστα, η προστασία που παρέχεται από το ΔΣΑΠΔ, σύμφωνα με το Γενικό Σχόλιο αριθ. 34 της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, όχι μόνο καλύπτει «[όλους τους τύπους των γνώμων], συμπεριλαμβανομένων των απόψεων για ένα πολιτικό, επιστημονικό, ιστορικό, ηθικό ή θρησκευτικό θέμα»¹⁶, αλλά και καθιστά ασύμβατη με τις διατάξεις του κάθε ποινικοποίηση της άποψης¹⁷.

Η σημασία της ελευθερίας της έκφρασης της γνώμης για την ολοκλήρωση του ατόμου και την ενδυνάμωση της δημοκρατικής κοινωνίας κατα-

δεικνύεται περίτρανα και από το άρθρο 10, παρ. 1, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ), το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα κάθε προσώπου στην ελευθερία έκφρασης¹⁸ και περιλαμβάνει όχι μόνο πληροφορίες ή ιδέες, οι οποίες τυγχάνουν ευνοϊκής αποδοχής ή θεωρούνται μη προσβλητικές ή αδιόφορες, αλλά και όσες προσβάλλουν, σοκάρουν ή ενοχλούν, κατ' επιταγή του πλουραλισμού και της ανεκτικότητας, χαρακτηριστικά χωρίς τα οποία δεν νοείται δημοκρατική κοινωνία, όπως έχει κρίνει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής ΕΔΔΑ) ήδη από το 1976¹⁹. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και η διάταξη του άρθρου 11, παρ. 1, του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (εφεξής ΧΘΔ) της ΕΕ, η οποία αναγνωρίζει την ελευθερία έκφρασης σε κάθε πρόσωπο, ορίζοντάς την ως «ελευθερία γνώμης και [...] λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών, χωρίς την ανάμειξη δημοσίων αρχών και αδιακρίτως συνόρων».

Η ελευθερία της γνώμης, άλλωστε, όπως πολλά από τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, αποτελεί βάση για την πλήρη απόλαυση ενός ευρέος φάσματος άλλων δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως για παράδειγμα η απόλαυση του δικαιώματος της ελευθερίας της συνάθροισης και συνεταιρισμού ή του δικαιώματος ψήφου²⁰.

β. Η ελεγκτική διάσταση της ενημέρωσης

Η ελευθερία της γνώμης δεν ανταποκρίνεται μόνο σε μια εσωτερική ανάγκη του ανθρώπου, αλλά, ως συστατικό στοιχείο του δημοκρατικού πολιτεύματος, αποτελεί τον θεμέλιο λίθο για κάθε ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία²¹ και μία από τις βασικές προϋποθέσεις για την πρόοδό της²². Η ελευθερία της γνώμης είναι αναγκαίος όρος για

14. «Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του Τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους».

15. Όπως ορίζεται στο Γενικό Σχόλιο αριθ. 34 για το άρθρο 19 του ΔΣΑΠΔ για τις ελευθερίες της γνώμης και της έκφρασης. Βλ. έτσι Human Rights Committee, General comment No. 34-Article 19: Freedoms of opinion and expression, 102nd session, 11-29 July 2011, παρ. 9 και 10.

16. Βλ. έτσι Human Rights Committee, General comment No. 34-Article 19: Freedoms of opinion and expression, op.cit., παρ. 9.

17. ΟΗΕ, Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Robert Faurisson κ. Γαλλίας [υποθ. αριθ.: 550/1993], 8 Νοεμβρίου 1996, UN Doc. CCRP/C/58/D/550/1993(1996).

18. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Τ. Σταυρινάκη, «Άρθρο 10 – Ελευθερία έκφρασης», σε Λ.Α. Σισιλιάνος, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρον, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 395 επ.

19. ΕΔΔΑ, Handyside κ. Ηνωμένου Βασιλείου [αριθ. προσφ.: 5473/72], 7 Δεκεμβρίου 1976, παρ. 49.

20. Human Rights Committee, General comment No. 34-Article 19: Freedoms of opinion and expression, op.cit., παρ. 4.

21. Idem, παρ. 2.

22. Α. Μάνεσης, «Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων και η εφαρμογή της στην πράξη», Το Σ 1977, Τεύχ. 1ο, σελ. 2.

την πραγμάτωση των αρχών της διαφάνειας και της λογοδοσίας, για τον έλεγχο των δημόσιων πραγμάτων, τη διαμόρφωση γνώσης κοινής γνώμης και την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος. Χωρίς αυτήν δεν είναι δυνατή καμιά δημοκρατική διαδικασία²³.

Κι αυτό οφείλεται κυρίως στην ουσιαστική ελεγκτική διάσταση που ενέχει η ενημέρωση, ειδικά σε ό,τι αφορά στον έλεγχο των δικαστικών και διοικητικών Αρχών και του τρόπου με τον οποίο αυτές επιτελούν τη λειτουργία τους. Την ελεγκτική αυτή διάσταση αναγνωρίζει άλλωστε και το ΕΔΔΑ, το οποίο ήδη από το 1995 έχει χαρακτηριστικά επισημάνει ότι «τα ΜΜΕ είναι ένα από τα μέσα με τα οποία οι πολιτικοί και οι πολίτες μπορούν να ελέγχουν και να επαληθεύουν εάν οι δικαστές ανταποκρίνονται στην ιδιαίτερη ευθύνη τους κατά τρόπο που να εναρμονίζεται προς το σκοπό της αποστολής που τους ανατέθηκε»²⁴. Ο καθοριστικής σημασίας ρόλος που διαδραματίζουν τα ΜΜΕ σε μια δημοκρατική κοινωνία έχει τονιστεί από το ΕΔΔΑ σε σειρά αποφάσεών του, στις οποίες δεν περιορίζεται μόνο στο να υπενθυμίζει την ανάγκη διασφάλισης των εγγυήσεων που πρέπει να παρέχονται στα ΜΜΕ σε κάθε δημοκρατική κοινωνία²⁵, αλλά κάνοντας ένα βήμα πιο πέρα δίνει έμφαση, αφενός, στο καθήκον των ΜΜΕ να ενημερώνουν το κοινό για υποθέσεις και θέματα που έχουν δημόσιο ενδιαφέρον και, αφετέρου, στο δικαίωμα του κοινού να ενημερώνεται για ζητήματα και υποθέσεις γενικού ενδιαφέροντος²⁶.

Με άλλα λόγια, το ΕΔΔΑ διαπιστώνει με έμφαση την ελεγκτική λειτουργία των ΜΜΕ²⁷, αναγνω-

ρίζοντάς τους το ρόλο των δημόσιων φρουρών ("public watchdogs"), που στηλιτεύουν τα κακώς κείμενα με τη δημοσιοποίηση και δημόσια κριτική τους²⁸. Το καθήκον τους μάλιστα αυτό επεκτείνεται και στη δημοσιογραφική κάλυψη δικαστικών υποθέσεων που εκκρεμούν, η οποία, υπό την επιφύλαξη της τήρησης των ορίων που έχουν τεθεί με σκοπό τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των εμπλεκόμενων προσώπων, την προστασία της υπόληψής τους και την ορθή διοίκηση και απονομή της δικαιοσύνης, συνάδει με τις θεμελιώδεις αρχές της ΕΣΔΑ. Η μετάδοση, άλλωστε, των πληροφοριών και των ιδεών, όπως έχει γίνει δεκτό από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, δεν συνιστά μόνο υποχρέωση των ΜΜΕ (ενεργητική ελευθερία της πληροφορίας). Είναι ταυτόχρονα και δικαίωμα της κοινής γνώμης (παθητική ελευθερία της πληροφορίας)²⁹.

Η σημασία της διασφάλισης των αναγκαίων εγγυήσεων για τον ελεύθερο, αλογόκριτο και ανεπηρέαστο χαρακτήρα των ΜΜΕ σε μια δημοκρατική κοινωνία έχει, άλλωστε, τονιστεί και από την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, η οποία στο Γενικό Σχόλιο αριθ. 34 για το άρθρο 19 του ΔΣΑΠΔ έχει επισημάνει την ουσιαστική συμβολή της ελεύθερης επικοινωνίας των πληροφοριών και ιδεών για τα δημόσια και πολιτικά θέματα στην προστασία και προώθηση του δικαιώματος των πολιτών στην πληροφορία³⁰. Ασφαλώς, δεόν είναι να τονιστεί στο ση-

23. Βλ. έτσι Π.Δ. Δαγτόγλου, *op.cit.*, σελ. 488.

24. ΕΔΔΑ, *Prager και Oberschlick κ. Αυστρίας* [αριθ. προσφ.: 15974/90], 26 Απριλίου 1995, παρ. 34.

25. ΕΔΔΑ, *Jersild κ. Δανίας* [αριθ. προσφ.: 15890/89], 23 Σεπτεμβρίου 1994, παρ. 37; *Worm κ. Αυστρίας* [αριθ. προσφ.: 22714/93] 29 Αυγούστου 1997, παρ. 47; *Özgür Gündem κ. Τουρκίας* [αριθ. προσφυγής 23144/93], 16 Μαρτίου 2000, παρ. 43.

26. ΕΔΔΑ, *De Haes και Gijssels κ. Βελγίου* [αριθ. προσφ.: 19983/92], 24 Φεβρουαρίου 1997, παρ. 37; *Bladet Tromsø και Stensaas κ. Νορβηγίας* [αριθ. προσφ.: 21980/93], παρ. 62; *Thoma κ. Λουξεμβούργου* [αριθ. προσφ.: 38432/97], 29 Μαρτίου 2001, παρ. 43-45; *Tourancheau και July κ. Γαλλίας* [αριθ. προσφ.: 53886/00], 12 Απριλίου 2006, παρ. 65-66.

27. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι το ίδιο το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι, παρότι οι αρχές αυτές διατυπώνονται κυρίως σε σχέση με τα έντυπα μέσα ενημέρωσης, αναμφίβολα ισχύουν και για τα οπτικοακουστικά μέσα. Βλ. έτσι ΕΔΔΑ, *Jersild κ. Δανίας* [αριθ. προσφ.: 15890/89], 23 Σεπτεμβρίου 1994, παρ. 31.

28. ΕΔΔΑ, *Jersild κ. Δανίας* [αριθ. προσφ.: 15890/89], 23 Σεπτεμβρίου 1994, παρ. 31, 35; *Bladet Tromsø και Stensaas κ. Νορβηγίας* [αριθ. προσφ.: 21980/93], παρ. 59; *Dalban κ. Ρουμανίας* [αριθ. προσφ.: 28114/95], 28 Σεπτεμβρίου 1999, παρ. 49; *Bergens Tidende και άλλοι κ. Νορβηγίας* [αριθ. προσφ.: 26132/95], 2 Αυγούστου 2000, παρ. 49, 57; *Thoma κ. Λουξεμβούργου* [αριθ. προσφ.: 38432/97], 29 Μαρτίου 2001, παρ. 45; *Colombani και άλλοι κ. Γαλλίας* [αριθ. προσφ.: 51279/99], 25 Σεπτεμβρίου 2002, παρ. 55, 65; *Stoll κ. Ελβετίας* [αριθ. προσφ.: 69698/01], 10 Δεκεμβρίου 2007, παρ. 110, 128, 154; *Fatullayev κ. Αζερμπαϊτζάν* [αριθ. προσφ.: 40984/07], 4 Οκτωβρίου 2010, παρ. 88; *Węgrzynowski και Smolczewski κ. Πολωνίας* [αριθ. προσφ.: 33846/07], 16 Οκτωβρίου 2013, παρ. 59.

29. ΕΔΔΑ, *Worm κ. Αυστρίας* [αριθ. προσφ.: 22714/93] 29 Αυγούστου 1997, παρ. 50, *News Verlags GmbH και Co.KG κ. Αυστρίας* [αριθ. προσφ.: 31457/96] 11 Απριλίου 2000, παρ. 56, *Egeland και Hanseid κ. Νορβηγίας* [αριθ. προσφυγή: 34438/04], 16 Ιουλίου 2009, παρ. 49.

30. Βλ. έτσι *Human Rights Committee, General comment No. 34-Article 19: Freedoms of opinion and expression, op.cit.*, παρ. 13.

μείο αυτό, όπως άλλωστε επισημαίνεται εκτενώς και πιο κάτω, ότι η ελεγκτική αυτή διάσταση της λειτουργίας της ελευθερίας της πληροφορίας σε καμία περίπτωση δεν συνεπάγεται την ιεράρχηση της ελευθερίας της πληροφορίας σε βάρος του τεκμηρίου αθωότητας ή την υπεροχή των ΜΜΕ έναντι των δικαστικών Αρχών. Μετά τη σύντομη σκιαγράφιση των βασικών συστατικών της ελευθερίας της πληροφορίας, επιχειρείται η διερεύνηση του περιεχόμενου και της λειτουργίας του τεκμηρίου αθωότητας.

Β. Τεκμήριο Αθωότητας

Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος έως ότου αποδειχθεί η ενοχή του. Η δίκλη, η σύλληψη και η κράτηση ενός προσώπου δεν προϋποθέτουν – πολλώ δεν μάλλον δεν αποδεικνύουν – την ενοχή του. Σε αυτές τις δυο φράσεις θα μπορούσε να συμπυκνωθεί το νόημα του τεκμηρίου αθωότητας, το οποίο αποτελεί θεμελιώδη αρχή του σύγχρονου ποινικού δικαίου και *conditio sine qua non* για την προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη³¹.

Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου μέχρι να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του δεν κατοχυρώνεται ρητά στο Σύνταγμα³². Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν υπονοείται κατά λογική ανάγκη τόσο από τις συνταγματικές εγγυήσεις της προσωπικής ασφάλειας και της απαγόρευσης επιβολής ποινής χωρίς νόμο (άρθρα 6 και 7 Συντ.), όσο και ως ειδικότερη εκδήλωση της προστασίας της προσωπικότητας και του απαραβίαστου του ιδιωτικού βίου (άρθρα 5 και 9 Συντ.)³³. Ο εθνικός νομοθέτης ανταποκρίνεται στην επιταγή αυτή, κατοχυρώνοντας πολλαπλά τα δικαιώματα του κατηγορούμενου στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας³⁴. Σε κάθε, δε, περίπτωση, το τεκ-

μήριο αθωότητας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύει κάθε άλλης αντίθετης διάταξη νόμου³⁵, καθώς κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 6, παρ. 2, της ΕΣΔΑ οι διατάξεις του οποίου ορίζουν ότι «[κ]άθε πρόσωπο το οποίο κατηγορείται για αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο μέχρι της νόμιμης απόδειξης της ενοχής του».

Για πρώτη φορά καθιερώθηκε στο άρθρο 9 της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789, δυνάμει του οποίου «[κ]αθένας τεκμαίρεται αθώος μέχρι να κηρυχθεί ένοχος»³⁶, ενώ έκτοτε σωρεία διεθνών και ευρωπαϊκών νομικά δεσμευτικών κειμένων το συμπεριλαμβάνουν μεταξύ των θεμελιωδών εγγυήσεων που ανάγονται σε προστατευόμενα δικαιώματα. Έτσι, το άρθρο 11, παρ. 1, της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΟΔΔΑ) ορίζει ότι «[κ]άθε κατηγορούμενος για ποινικό αδίκημα πρέπει να θεωρείται αθώος, ωστόσο διαπιστωθεί η ενοχή του σύμφωνα με τον νόμο, σε ποινική δίκη, κατά την οποία θα του έχουν εξασφαλιστεί όλες οι απαραίτητες για την υπεράσπισή του εγγυήσεις», ενώ στο ίδιο πλαίσιο κινούνται και τα άρθρα 14, παρ. 2, ΔΣΑΠΔ³⁷, 40, παρ. 2, ΔΣΔΠ³⁸ και 48, παρ. 1, ΧΘΔ της ΕΕ³⁹.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η φύση του τεκμηρίου αθωότητας είναι διττή⁴⁰: αφενός, αποτελεί

(άρθρα 102 επ., 273, παρ. 2 και 36 ΚΠΔ), το δικαίωμα κλήτευσης μαρτύρων (άρθρα 326, 327 και 581, παρ. 2, ΚΠΔ), το δικαίωμα διερμηνείας για τους αγνοούντες την ελληνική γλώσσα (233 επ. ΚΠΔ) κ.ά.

35. Σύμφωνα με το άρθρο 28, παρ. 1, Συντ.

36. «*Tout homme étant présumé innocent jusqu'à ce qu'il ait été déclaré coupable, s'il est jugé indispensable de l'arrêter, toute rigueur qui ne serait pas nécessaire pour s'assurer de sa personne doit être sévèrement réprimée par la loi*», *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789*, άρθρο 9.

37. «Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εωσότου η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο», άρθρο 14, παρ. 2, ΔΣΑΠΔ.

38. «[...] τα Συμβαλλόμενα Κράτη επαγρυπνούν ιδιαίτερα ώστε : β. Κάθε παιδί ύποπτο ή κατηγορούμενο για παράβαση του ποινικού νόμου να έχει τουλάχιστον δικαίωμα στις ακόλουθες εγγυήσεις: ι. Να θεωρείται αθώο μέχρι να αποδειχθεί νόμιμα η ενοχή του [...]», άρθρο 40, παρ. 2, ΔΣΔΠ.

39. «Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με τον νόμο», άρθρο 48, παρ. 1, ΧΘΔ της ΕΕ.

40. Για τη διττή αυτή φύση του τεκμηρίου αθωότητας βλ. Ι. Ανδρουλάκης, *Κριτήρια της δίκαιης ποινικής δίκης*, Εκδ.

31. Ν. Ανδρουλάκης, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, Εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2007, σελ. 227 επ.

32. Όπως αναφέρεται στον Π.Δ. Δαγτόγλου, το τεκμήριο «μη ενοχής» είχε περιληφθεί στο άρθρο 15 του Συντάγματος της Τροιζήνας του 1827, αλλά δεν επαναλήφθηκε έκτοτε. Βλ. έτσι Π.Δ. Δαγτόγλου, *op.cit.*, σελ. 322.

33. Βλ. έτσι ενδεικτικά ΣτΕ 3336/2007, ΣτΕ 1380/2005.

34. Ενδεικτικά αναφέρονται το δικαίωμα ανακοίνωσης των εγγράφων της ανάκρισης (άρθρο 101 ΚΠΔ), το δικαίωμα συνηγόρου (άρθρα 100 και 376 ΚΠΔ), το δικαίωμα απολογίας

μια γενική αρχή της ποινικής διαδικασίας, και ειδικότερα μια διαδικαστική εγγύηση υπέρ του ύποπτου ή κατηγορούμενου για την τέλεση αξιόποινης πράξης προσώπου (βλ. υπό α), αφετέρου, έχει μια ευρύτερη προστατευτική εμβέλεια, αποσκοπώντας ταυτόχρονα στη διασφάλιση του σεβασμού της τιμής και της ακεραιότητας του δικώμενου προσώπου (βλ. υπό β).

α. Το τεκμήριο αθωότητας ως διαδικαστική εγγύηση υπέρ του κατηγορούμενου

Ως μια από τις θεμελιώδεις αρχές της ποινικής δίκης⁴¹ και αναπόσπαστο στοιχείο της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6, παρ. 1, της ΕΣΔΑ⁴², το τεκμήριο αθωότητας κατοχυρώνεται πρωταρχικά ως μια διαδικαστική εγγύηση, η οποία παραβιάζεται όταν δικαστική κρίση στο πλαίσιο εκκρεμούς ποινικής διαδικασίας υποδηλώνει ότι το ύποπτο ή κατηγορούμενο για τέλεση αξιόποινης πράξης πρόσωπο αντιμετωπίζεται ως ένοχο από το δικαστήριο παρά

το γεγονός ότι το ίδιο δεν έχει επισήμως και οριστικά αποφανθεί σχετικά⁴³. Πρόκειται για μια γενικότερη ρήτρα προστασίας των ατομικών και υπερασπιστικών δικαιωμάτων του ύποπτου ή κατηγορούμενου στην ποινική δίκη, όπως αυτά προσδιορίζονται στο άρθρο 6, παρ. 1 και 3, της ΕΣΔΑ, το Σύνταγμα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και αφορά κυρίως ζητήματα κατανομής του βάρους απόδειξης, εφαρμογής τεκμηρίων ενοχής του κατηγορούμενου, καθώς και τη διατύπωση προβληματικών κρίσεων από το δικαστήριο εκκρεμούσης της ποινικής διαδικασίας. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 2 της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 9^{ης} Μαρτίου 2016 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορούμενου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, το τεκμήριο αθωότητας εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας από τη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για την τέλεση αξιόποινης πράξης ή εικαζόμενης αξιόποινης πράξης μέχρι την απόφαση για την τελική εκτίμηση του κατά πόσον το εν λόγω πρόσωπο διέπραξε τη σχετική αξιόποινη πράξη και μέχρι η εν λόγω απόφαση να καταστεί οριστική.

Παραμένει, δε, το τεκμήριο αθωότητας ισχυρό από το χρονικό σημείο της επίσημης γνωστοποίησης από την αρμόδια Αρχή ότι το άτομο τέλεσε ποινικό αδίκημα⁴⁴ έως και την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής ή αθωωτικής απόφασης ή απαλλακτικού βουλεύματος⁴⁵. Το πεδίο εφαρμογής του, τέλος, εκτείνεται στο πλαίσιο οποιασδήποτε κατασταλτικής διαδικασίας κατά την οποία ο προσφεύγων ζητά την απαλλαγή του, επομένως και διοικητικής⁴⁶.

Π. Ν. Σάκκουλα, 2000, σελ. 19, Π. Βογιατζής, «Το τεκμήριο αθωότητας (άρθρο 6, παρ. 2, ΕΣΔΑ)», σε Λ.Α. Σισιλιάνος, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρον, *op.cit.*, σελ. 252 επ., Γ. Κασσιμάτης, Παρέμβαση, σε Εταιρία Δικαστικών Μελετών, Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1993, σελ. 130 επ., Γ. Τριανταφύλλου, «Τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου», σε Λ. Κοτσαλής, Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο. Ερμηνεία και εφαρμογή των άρθρων 1-10 ΕΣΔΑ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σελ. 471-472. Έχει διατυπωθεί και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί δικαίωμα του κατηγορούμενου και δεν πρέπει να αναχθεί σε γενική αρχή του δικαίου, γιατί κάτι τέτοιο μπορεί να λειτουργήσει σε βάρος του κατηγορούμενου. Βλ. έτσι Στ. Αλεξιάδης, «Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου», σε Εταιρία Δικαστικών Μελετών, Ένωση Ελλήνων Συνταγματολόγων, Η δημοκρατική νομιμοποίηση του δικαστή και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου, *op.cit.*, σελ. 103 επ.

41. Βλ. σχετικά R. Badinter, «La présomption d'innocence, histoire et modernité», σε *Mélanges Catala: le droit privé français à la fin du XXe siècle*, Paris, Litec, 2001, σελ. 133 επ., Π. Βογιατζής, *op.cit.*, σελ. 252 επ.
42. ΕΔΔΑ, Deweer κ. Βελγίου [αριθ. προσφ.: 6903/75], 27 Φεβρουαρίου 1980, παρ. 56, Minelli κ. Ιταλίας [αριθ. προσφ.: 8660/79], 25 Μαρτίου 1983, παρ. 27, Kamasinski κ. Αυστρίας [αριθ. προσφ.: 9783/82], 19 Δεκεμβρίου 1989, παρ. 62, Allenet de Ribemont κ. Γαλλίας [αριθ. προσφ.: 15175/89], 10 Φεβρουαρίου 1995, παρ. 35, Ismoilov κ.ά. κ. Ρωσίας [αριθ. προσφ.: 2947/06], 24 Απριλίου 2008, παρ. 161, Lizaso Azconobieta κ. Ισπανίας [αριθ. προσφ.: 28834/08], 28 Ιουνίου 2011, παρ. 37.

43. Βλ. σχετικά Π. Βογιατζής, *op.cit.*, σελ. 252-256.

44. ΕΔΔΑ, Deweer κ. Βελγίου [αριθ. προσφ.: 6903/75], 27 Φεβρουαρίου 1980, παρ. 46.

45. ΕΔΔΑ, Κώνστας κ. Ελλάδας [αριθ. προσφ.: 53466/07], 28 Νοεμβρίου 2011, παρ. 36, ΕΕπιτροπήΔΑ, Englert κ. Γερμανίας [αριθ. προσφ.: 10282/83], Έκθεση της 9^{ης} Οκτωβρίου 1985, παρ. 49, Nölkenbockhoff κ. Γερμανίας [αριθ. προσφ.: 10300/83], Έκθεση της 9^{ης} Οκτωβρίου 1985, παρ. 45.

46. Δεν περιορίζεται, συνεπώς, μόνο στις περιπτώσεις όπου ο προσφεύγων έχει την ιδιότητα του κατηγορούμενου στο πλαίσιο μίας ποινικής δίκης. Βλ. έτσι ΕΔΔΑ, Öztürk κ. Γερμανίας [αριθ. προσφ.: 22479/93], 21 Φεβρουαρίου 1984, Lutz κ. Γερμανίας [αριθ. προσφ.: 9912/82], 25 Αυγού-

β. Το τεκμήριο αθωότητας ως έκφανση της προσωπικότητας του κατηγορούμενου και η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας

Η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6, παρ. 2, της ΕΣΔΑ και ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ, δεν περιορίζεται μόνο σε δικαστικές διαδικασίες, ποινικές ή μη, αλλά επεκτείνεται και σε σχόλια και κρίσεις που διατυπώνονται από μη δικαστικές Αρχές εκκρεμώσεως της ποινικής διαδικασίας⁴⁷. Όπως πολύ ορθά έχει επισημανθεί στη θεωρία, ο εμπλουτισμός αυτός του περιεχομένου του τεκμηρίου αθωότητας με μια νέα εξωτερική όψη αποβλέπει στην προστασία της υπόληψης του προσώπου που είναι ύποπτο ή κατηγορείται για την τέλεση αξιόποινης πράξης (reputation related aspect)⁴⁸ και θεμελιώνεται στο γεγονός ότι «η μη διακρίβωση ποινικής ευθύνης ή ακόμη περισσότερο η αθώωση του προσφεύγοντος αποτελεί αυτοτελές στοιχείο της προσωπικότητάς του, το οποίο τον συνοδεύει εσαεί και οφείλει να γίνεται σεβαστό από τις κρατικές Αρχές πέρα από τα στενά όρια της ποινικής δίκης»⁴⁹. Υπ' αυτή την έννοια, μάλιστα, το ίδιο το ΕΔΔΑ έχει παραδεχτεί ότι το τεκμήριο αθωότητας και η προστασία που παρέχει το άρθρο 6, παρ. 2, της ΕΣΔΑ αλληλεπικαλύπτονται σε ένα βαθμό με την προστασία που παρέχεται από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του κατηγορούμενου⁵⁰.

Εάν η επέκταση του πεδίου εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας εκτός του στενού πλαισίου της ποινικής δίκης όπου κρίνεται η κατηγορία κατά του προσφεύγοντος είναι, σύμφωνα με την ερμηνεία που κάνει ο δικαστής του Στρασβούργου, αδιαμφισβήτητη, δεν ισχύει το ίδιο για τον κύκλο

των προσώπων που δεσμεύονται από το τεκμήριο, καθώς η θεωρία φαίνεται να είναι διχασμένη στο θέμα αυτό. Ενώ δηλαδή, και υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, δεν αμφισβητείται ότι το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύει εκτός από τον κρίνοντα ποινικό δικαστή και κάθε φορέα κρατικής λειτουργίας, είτε ασκεί καθήκοντα στην ποινική διαδικασία είτε όχι, η απάντηση στο ερώτημα αν μεταξύ των αποδεκτών του τεκμηρίου συγκαταλέγονται και ιδιώτες δεν είναι ευχερής. Πιο συγκεκριμένα, και με δεδομένη την παραδοχή ότι τα ΜΜΕ έχουν σήμερα εισβάλει στην ποινική διαδικασία και προβάλλουν την αξίωση να επηρεάζουν τον τρόπο διεξαγωγής και έκβασής της⁵¹, δεχόμενα μάλιστα έντονη κριτική για την κατάφωρη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, η ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας απέναντι στα ΜΜΕ⁵², ως ξένους προς το δικαστήριο παράγοντες, αμφισβητείται.

Σύμφωνα με μια άποψη της θεωρίας, το τεκμήριο αθωότητας δεν εφαρμόζεται στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, κυρίως διότι ως διαδικαστική εγγύηση υπέρ του κατηγορούμενου προστατεύει μόνο εκείνον που είναι ύποπτος ή κατηγορείται για αξιόποινη πράξη και βρίσκεται σε στενή σχέση με το δικαίωμα αυτού να αποκρούσει τη σε βάρος του κατηγορία σε μια δίκαιη δίκη. Πολλώ δε μάλλον, όταν ο κατηγορούμενος έχει στη διάθεσή του ένα ολόκληρο πλέγμα συνταγματικών και άλλων νομοθετικών διατάξεων για την προστασία της προσωπικότητας. Σύμφωνα, δε, με την άποψη αυτή, έμμεσα μόνο μπορεί να προκύψει δέσμευση των ιδιωτών από το τεκμήριο αθωότητας, καθώς γίνεται δεκτό ότι το Κράτος έχει υποχρέωση να λαμβάνει θετικά μέτρα για τη διασφάλιση της τήρησης και του σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας από τους ιδιώτες και δη τα ΜΜΕ⁵³.

στου 1987, παρ. 55-57, Βασίλειος Σταυρόπουλος κ. Ελλάδας [αριθ. προσφ.: 35522/04], 27 Δεκεμβρίου 2007, παρ. 28, Μαμιδάκης κ. Ελλάδας [αριθ. προσφ.: 35533/04], 11 Απριλίου 2007, παρ. 20-21.

47. ΕΔΔΑ, Κώνστας κ. Ελλάδας [αριθ. προσφ.: 53466/07], 28 Νοεμβρίου 2011, παρ. 32.

48. Γ. Τριανταφύλλου, «Τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου», *op.cit.*, σελ. 470-471. Βλ. έτσι και ΕΔΔΑ, Allen κ. Ηνωμένου Βασιλείου [αριθ. προσφ.: 25424/09], 12 Ιουλίου 2013, παρ. 94.

49. Π. Βογιατζής, *op.cit.*, σελ. 257.

50. ΕΔΔΑ, Allen κ. Ηνωμένου Βασιλείου [αριθ. προσφ.: 25424/09], 12 Ιουλίου 2013, παρ. 94.

51. Η. Αναγνωστόπουλος, «Η ποινική προστασία της προσωπικότητας έναντι των μέσων μαζικής επικοινωνίας (Επίκαιρα ζητήματα)», ΝοΒ, Τόμ. 57, Τεύχ. 1, 2009, σελ. 43.

52. Κι εδώ προφανώς αναφερόμαστε σε ιδιωτικά ΜΜΕ, καθώς η ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας έναντι ΜΜΕ που ελέγχονται από το Κράτος δεν αμφισβητείται. Βλ. έτσι Γ. Τριανταφύλλου, «Τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου», *op.cit.*, σελ. 477.

53. Για την άποψη αυτή βλ. Ι. Μυλωνάς, Πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994, σελ. 93, 95, 101 επ., Στ. Αλεξιάδης, «Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου», *op.cit.*, σελ. 115, Δ. Πρωτοπαπάς, Το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου στην ποινική δίκη,

Αντίθετη άποψη, που υποστηρίζεται ευρέως στην ελληνική θεωρία, αναγνωρίζει ότι το τεκμήριο αθωότητας δεσμεύει οριζόντια και τους ιδιώτες⁵⁴. Η άποψη αυτή θεμελιώνεται με ευθεία αναφορά στο άρθρο 25, παρ. 1 γ', του Συντ. και τη θεωρία της άμεσης τριτενέργειας των ατομικών δικαιωμάτων⁵⁵ και δημιουργεί στα ΜΜΕ την υποχρέωση, στο βαθμό που ενημερώνουν την κοινή γνώμη σχετικά με υποθέσεις της ποινικής δικαιοδοσίας, να σέβονται το τεκμήριο αθωότητας ως νομοθετικό όριο που τα δεσμεύει. Η νομολογία του ΕΔΔΑ δεν αναγνωρίζει κατά τρόπο ευθύ και ρητό την εφαρμογή της θεωρίας της άμεσης τριτενέργειας του τεκμηρίου αθωότητας. Έμμεσα, ωστόσο, ο δικαστής του Στρασβούργου έχει επανειλημμένως αποδεχθεί ότι μια επίμονη δημοσιογραφική εκστρατεία, που εμφανίζει τον κατηγορούμενο ως ένοχο πριν την νόμιμη απόδειξη της ενοχής του, προσβάλλει το δικαίωμά του σε δίκαιη δίκη, επηρεάζοντας την κοινή γνώμη και, μέσω αυτών, τυχόν ενόρκους που καλούνται να αποφασίσουν για την ενοχή του κατηγορούμενου⁵⁶. Έχει δεχτεί, με άλλα λόγια, το ΕΔΔΑ ότι σε περίπτωση προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6, παρ. 2, της ΕΣΔΑ, από ιδιώτες (τα ΜΜΕ εν προκειμένω), η προσβολή αυτή καταλογίζεται στο Κράτος στο οποίο διεξάγεται η ποινική διαδικασία.

Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2006, σελ. 202-203, Γ. Κάβουρας, Το τεκμήριο Αθωότητας. Η έκταση ισχύος και η λειτουργία του – Η δικονομική θέση του κατηγορούμενου στο σύστημα δικαίου, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003, σελ. 125-126.

54. Ν. Ανδρουλάκης, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, *op.cit.*, σελ. 242, Γ. Τριανταφύλλου, «Τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου», *op.cit.*, σελ. 477-478, Γ. Κάβουρας, Το τεκμήριο Αθωότητας. Η έκταση ισχύος και η λειτουργία του – Η δικονομική θέση του κατηγορούμενου στο σύστημα δικαίου, *op.cit.*, σελ. 126-127.

55. Ενώ μερίδα της θεωρίας δέχεται την ενεργοποίηση της ισχύος του τεκμηρίου αθωότητας έναντι των ιδιωτών χωρίς απαραίτητα να τη θεμελιώνει στην αρχή της τριτενέργειας των δικαιωμάτων. Βλ. πχ. έτσι Ι. Ανδρουλάκης, Κριτήρια της δίκαιης ποινικής δίκης, *op.cit.*, σελ. 28.

56. "[A] virulent press campaign can adversely affect the fairness of a trial by influencing public opinion and, consequently, jurors called upon to decide the guilt of an accused". Βλ. έτσι ΕΔΔΑ, Akay κ. Τουρκίας [αριθ. προσφ.: 34501/97], (απόφ. επί του παραδεκτού) 19 Φεβρουαρίου 2002, Mircea κ. Ρουμανίας [αριθ. προσφ.: 41250/02], 29 Ιουνίου 2007, παρ. 73, Viorel Burzo κ. Ρουμανίας [αριθ. προσφ.: 75109/01 και 12639/02], 30 Σεπτεμβρίου 2009, παρ. 158, GCP κ. Ρουμανίας [αριθ. προσφ.: 20899/03], 4 Ιουνίου 2012, παρ. 46.

Στην πραγματικότητα, η θεωρητική αυτή συζήτηση έχει μικρή πρακτική αξία, στο βαθμό που στην ελληνική έννομη τάξη το τεκμήριο αθωότητας κατοχυρώνεται ευθέως νομοθετικά από σειρά διατάξεων, που επιχειρούν να βρουν τη σωστή ισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων που συνδέονται με την ελευθερία της πληροφορίας και των δικαιωμάτων που απορρέουν από την αρχή της δίκαιης δίκης που προσδοκά ο κατηγορούμενος. Το Συμβούλιο της Επικρατείας (εφεξής ΣΤΕ), άλλωστε, απορρίπτοντας αίτηση ακύρωσης απόφασης του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης (εφεξής ΕΣΡ), έχει δεχτεί ότι το τεκμήριο της αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 6, παρ. 2, της ΕΣΔΑ, δεν είναι αντιτάξιμο μόνο έναντι των δημόσιων Αρχών, αλλά και έναντι ιδιωτών, ακόμη κι αν αυτό συνεπάγεται τον περιορισμό της ελευθερίας του Τύπου να μεταδίδει ειδήσεις σχετικά με την τέλεση αξιόποινων πράξεων και να πληροφορεί το κοινό σχετικά με το θεωρούμενο από τις αρμόδιες Αρχές ως ένοχο ή ύποπτο τέλεσης των πράξεων αυτών⁵⁷.

Πόσο εύκολη όμως είναι η επίτευξη αυτής της ισορροπίας μεταξύ δύο δικαιωμάτων που φαινομενικά εκπληρώνονται μέσω εκ διαμέτρου αντίθετων εγγυήσεων: δημοσιότητα και εντυπωσιασμός για το πρώτο, μυστικότητα της προδικασίας, προστασία της προσωπικότητας και διασφάλιση του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του κατηγορούμενου για το δεύτερο; Μήπως η δημοσιοποίηση και η έμμεση δημοσιότητα της ποινικής διαδικασίας από τα ΜΜΕ ακυρώνουν στην πράξη το σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας ως θεμελιώδους προϋπόθεσης πραγμάτωσης της δίκαιης δίκης⁵⁸;

57. Βλ. ΣΤΕ 152/2004, σκ. 4.

58. Στα ερωτήματα αυτά έχει επιχειρήσει να δώσει απαντήσεις η ΕΕΔΑ και σε παλαιότερες Παρατηρήσεις της, όπου σχολίασε την τελευταία τροποποίηση του Ν 2472/1997 με το Ν 3625/2007 για την Κύρωση, εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α' 290/24.12.2007), επισημαίνοντας με έμφαση τον περιορισμό της προστασίας του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Βλ. ΕΕΔΑ, Η δημοσιοποίηση δεδομένων σχετικά με ποινικές δίωξεις ή καταδίκες (2008).

II. Ελευθερία της πληροφορίας και τεκμήριο Αθωότητας: Η δύσκολη ισορροπία μεταξύ των δυο δικαιωμάτων

«Το τεκμήριο αθωότητας δεν υπερισχύει ούτε κατισχύει της ελευθερίας του Τύπου»⁵⁹. Στη διαπίστωση αυτή, που συμπυκνώνει την ανάγκη αμοιβαίας οριοθέτησής τους κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η προστασία και προώθηση και των δύο, εντοπίζεται η δυσκολία της επίλυσης της σύγκρουσης μεταξύ του δικαιώματος στην πληροφόρηση και του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς και τα δυο αγαθά αξιολογούνται ως ιδιαίτερα σημαντικά σε ένα δημοκρατικό και ευνομούμενο Κράτος δικαίου. Άλλωστε, δεν είναι νέο το φαινόμενο. Ο σπουδαιότερος περιορισμός των ατομικών δικαιωμάτων, όπως συχνά επισημαίνεται στη θεωρία, προέρχεται από την ανάγκη αμοιβαίας οριοθέτησης των βιοτικών σχέσεων που ρυθμίζουν, κατά τρόπο ώστε να καθίσταται εφικτή η υλοποίησή τους⁶⁰.

Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, αυτό δεν συνεπάγεται την ιεράρχηση ή την *in abstracto* προτίμηση ενός δικαιώματος σε βάρος άλλου. Αντίθετα, οποιαδήποτε προσπάθεια επίλυσης της ενδεχόμενης σύγκρουσης μεταξύ δύο δικαιωμάτων οφείλει να έχει ως αφηγήρια τη θεμελιώδη παραδοχή της «τυπικής νομικής ισοδυναμίας όλων των διατάξεων, οι οποίες περιλαμβάνονται στο Σύνταγμα»⁶¹. Δεδομένου, συνεπώς, ότι πρόκειται για τυπικά ισοδύναμης ισχύος διατάξεις, η σύγκρουσή τους μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με βάση «μια *ad hoc* σχέση προτίμησης ανάμεσά τους, με γνώμονα τη βέλτιστη δυνατή έκβαση στη σύγκρουση των διακυβευόμενων δικαιωμάτων και έννομων αγαθών»⁶². Την πρακτική αυτή εναρμόνιση της ελευθερίας της πληροφορίας και του σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας στη συγκεκριμένη εφαρ-

μογή τους επιχειρεί ο έλληνας νομοθέτης μέσα από μία σειρά νομοθετικών διατάξεων που οριοθετούν τη δεοντολογική υποχρέωση των ΜΜΕ και των δημοσιογράφων να σέβονται το τεκμήριο αθωότητας (βλ. πιο κάτω υπό Α). Μια σειρά περιορισμών που απ' ό,τι φαίνεται στην πράξη δεν υπήρξαν αρκετοί για να προστατεύσουν αποτελεσματικά το τεκμήριο αθωότητας. Το παρόν προτεινόμενο πλαίσιο Συστάσεων που αναπτύσσει η ΕΕΔΑ φιλοδοξεί να ενισχύσει όχι τόσο το υπάρχον σχετικό νομοθετικό πλαίσιο, αλλά κυρίως την εμπέδωσή του από τα ΜΜΕ (βλ. πιο κάτω υπό Β).

A. Οι περιορισμοί της ελευθερίας της πληροφορίας: εχέγγυο για το σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας

«Ο κατηγορούμενος οδηγείται στο δικαστήριο για να δικαστεί σε μια δίκαιη δίκη, να αθωωθεί ή να καταδικαστεί, να τιμωρηθεί, αλλά όχι να διαπομπευθεί»⁶³. Στη φράση αυτή συμπυκνώνεται η ανάγκη οριοθέτησης της ελευθερίας της πληροφορίας απέναντι στο επίσης θεμελιώδες δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Μιας οριοθέτησης που γνώμονά της οφείλει να έχει, αφενός, τη διασφάλιση της ελευθερίας του Τύπου και της ελεύθερης και αντικειμενικής πληροφόρησης της κοινής γνώμης και, αφετέρου, την προστασία της προσωπικότητας, της τιμής και της υπόληψης του κατηγορούμενου, ο οποίος πρέπει να προστατευθεί απέναντι στο ιδιότυπο τηλεοπτικό (ή και ηλεκτρονικό) ποινικό αρχείο που έχουν πια στη διάθεσή τους τα ΜΜΕ.

Η οριοθέτηση του ατομικού δικαιώματος της πληροφορίας, ως αναγκαία προϋπόθεση για την άσκηση του, θεμελιώνεται καταρχάς στο **άρθρο 19, παρ. 3, ΔΣΑΠΔ**, με την επιφύλαξη οι επιβαλλόμενοι περιορισμοί «να προβλέπονται με σαφήνεια από το νόμο και να είναι απαραίτητοι α. για το σεβασμό των δικαιωμάτων ή της υπόληψης των άλλων, β. για την προστασία της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας τάξης, της δημόσιας υγείας ή των χρηστών ηθών». Οι περιορισμοί αυτοί, ακόμη και στις δύο περιοχές που ρητά καλύπτονται

59. B. Mouffe, St. Hoebeke, *Le droit de la presse: presse écrite, presse audiovisuelle, presse électronique*, Louvain-La-Neuve: Academia-Bruyant, 2005, παρ. 691 επ.

60. Π.Δ. Δαγτόγλου, *op.cit.*, σελ. 132. Κ. Χ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002, σελ. 102-103.

61. ΣΤΕ Ολομ., 292/1984, ΤοΣ 1985, σελ. 511 επ. Βλ. έτσι και Π.Δ. Δαγτόγλου, *op.cit.*, σελ. 132. Κ. Χ. Χρυσόγονος, *op.cit.*, σελ. 102-103.

62. Κ. Σταμάτης, *Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων. Εισαγωγή στη μεθοδολογία του Δικαίου*, 1997, σελ. 345, Π.Δ. Δαγτόγλου, *op.cit.*, σελ. 132.

63. Π. Κωστάκος, «Η επιρροή των ΜΜΕ στο δικαίωμα για μια δίκαιη δίκη», *Δικαιοσύνη και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, *op.cit.*, σελ. 65.

από το ΔΣΑΠΔ, πρέπει όχι μόνο να «*προβλέπονται από το νόμο*», αλλά και να είναι συμβατοί με τον αυστηρό έλεγχο της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας⁶⁴. Οφείλουν, δε, σύμφωνα με την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, να εφαρμόζονται μόνο για τους σκοπούς για τους οποίους έχουν προβλεφθεί και να συνδέονται άμεσα με τη συγκεκριμένη ανάγκη για την οποία θεσπίστηκαν⁶⁵. Ειδάλλως, τυχόν καταχρηστικοί ή υπερβολικά αυστηροί περιορισμοί κινδυνεύουν να εξοβελίσουν το ίδιο το δικαίωμα. Είναι πολύ σημαντικό, για το λόγο αυτό, «να μην ανατρέπεται η σχέση ανάμεσα στο δικαίωμα και τον περιορισμό, [...] τον κανόνα και την εξαίρεση»⁶⁶.

Ο κατάλογος των περιπτώσεων που δύναται να οδηγήσουν σε περιορισμό της ελευθερίας της πληροφορίας διευρύνεται ακόμη περισσότερο από την **ΕΣΔΑ (άρθρο 10, παρ. 2)**, προκειμένου να συμπεριλάβει κάθε μέτρο που είναι αναγκαίο σε μια δημοκρατική κοινωνία «για την εθνική ασφάλεια, την εδαφική ακεραιότητα ή τη δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη του εγκλήματος, την προστασία της υγείας ή της ηθικής, την προστασία της υπόληψης ή των δικαιωμάτων των τρίτων, την παρεμπόδιση της αποκάλυψης εμπιστευτικών πληροφοριών ή τη διασφάλιση του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας». Οι διατάξεις αυτές δεν αναιρούν σε καμία περίπτωση την ευρεία προστασία που απολαμβάνει ο Τύπος ως δημόσιος φύλακας της δημοκρατίας. Αντίθετα, η πλούσια νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με το άρθρο 10 ενισχύει το σεβασμό της ελευθερίας της έκφρασης και της ελευθερίας του Τύπου ενόψει των ολοένα και πιο σημαντικών προκλήσεων που

αυτές αντιμετωπίζουν εξαιτίας της διαρκούς μεταβολής των συνθηκών και των όρων του δημόσιου διαλόγου⁶⁷.

Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τις διατάξεις της **Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία του ατόμου από την αυτοματοποιημένη επεξεργασία πληροφοριών προσωπικού χαρακτήρα**, η οποία μετά την κύρωσή της από το Ν 2068/1992⁶⁸ έχει υπερνομοθετική ισχύ, πληροφορίες προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν ποινικές καταδίκες συγκαταλέγονται μεταξύ των ειδικά προστατευόμενων κατηγοριών πληροφοριών που δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο αυτοματοποιημένης επεξεργασίας παρά μόνο εφόσον προβλέπονται ειδικές εγγυήσεις⁶⁹. Ο σεβασμός και η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τις διωκτικές Αρχές, όπως κατοχυρώνονται από την εν λόγω Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης, εξειδικεύτηκαν περαιτέρω από την Επιτροπή Υπουργών με δύο Συστάσεις της: τη **Σύσταση (87)15 για τη ρύθμιση της χρήσης προσωπικών δεδομένων από τις αστυνομικές Αρχές της 17^{ης} Σεπτεμβρίου 1987**⁷⁰, καθώς επίσης και τη **Σύσταση (2003)13 σχετικά με τη διάθεση πληροφοριών από τα ΜΜΕ σχετικά με ποινικές διαδικασίες της 10^{ης} Ιουλίου 2003**⁷¹. Και τα δύο αυτά κείμενα, καίτοι στερούμενα δεσμευτικής ισχύος, έρχονται να συμπληρώσουν την προστασία του ιδιωτικού βίου του προσώπου σε περίπτωση που εκκρεμεί εις βάρος του ποινική δίωξη, προβλέποντας ότι η διάθεση πληροφοριών από τα ΜΜΕ για ύποπτους, κατηγορούμενους, καταδικασθέντες ή πρόσωπα που εμπλέκονται σε εκκρεμή ποινική υπόθεση πρέπει να σέβεται το δικαίωμα

64. ΟΗΕ, Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Vladimir Velichkin κ. Λευκορωσίας [υπόθ. αριθ. 1022/2001], 20 Οκτωβρίου 2005, UN Doc. CCPR/C/85/D/1022/2001 (2005), παρ. 7.3.

65. Βλ. έτσι Human Rights Committee, General comment No. 34-Article 19: Freedoms of opinion and expression, op.cit., παρ. 22 και General comment No. 22, Official Records of the General Assembly, Forty-eighth Session, Supplement No. 40 (A/48/40), annex VI.

66. Βλ. έτσι Human Rights Committee, General comment No. 34-Article 19: Freedoms of opinion and expression, op.cit., παρ. 21 και General comment No. 27 on article 12, Official Records of the General Assembly, Fifty-fifth Session, Supplement No. 40, vol. I (A/55/40 (Vol. I)), annex VI, sect. A.

67. Βλ. σχετικά Τ. Σταυρινάκη, «Άρθρο 10 – Ελευθερία έκφρασης», op.cit., σελ. 430-431.

68. ΦΕΚ Α' 118/9.7.1992.

69. Συμβούλιο της Ευρώπης, Σύμβαση για την προστασία του ατόμου από την αυτοματοποιημένη επεξεργασία πληροφοριών προσωπικού χαρακτήρα, Στρασβούργο, 28.1.1981, Σύμβαση αριθ. 108, άρθρο 6, παρ. 2.

70. Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation No R(87)15 of the Committee of Ministers to member states regulating the use of personal data in the police sector, 17 September 1987.

71. Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation Rec(2003)13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, 10 July 2003.

τους για προστασία της ιδιωτικής ζωής, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Η προστασία, δε, αυτή εξειδικεύεται και ενισχύεται όταν τα προστατευόμενα πρόσωπα είναι ανήλικοι ή άλλες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως θύματα, μάρτυρες ή μέλη των οικογενειών των φερόμενων ως δραστών εγκληματικών πράξεων. Αυτό που σε κάθε περίπτωση επισημαίνεται με έμφαση και από την Επιτροπή Υπουργών συνίσταται στις επιβλαβείς επιπτώσεις που μπορεί να έχει η δημοσιοποίηση στοιχείων προσδιοριστικών της ταυτότητας του προσώπου. Όπως τονίζεται άλλωστε και στην εμπεριστατωμένη σχετική **Εισηγητική Έκθεση της Σύστασης (2003)13**, που εκπονήθηκε από τη Συντονιστική Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα ΜΜΕ, «η απλή αναγραφή του ονόματος του κατηγορούμενου ή καταδικασθέντος δύναται να αποτελέσει από μόνη της κύρωση πιο αυστηρή και από την ίδια την ποινική κύρωση που επιδικάζει το Δικαστήριο. Περαιτέρω, μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την επανένταξη του ενδιαφερόμενου προσώπου στην κοινωνία»⁷².

Περαιτέρω, η **Οδηγία 95/46/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Οκτωβρίου 1995 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών** αναγνωρίζει ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς στα «δεδομένα σχετικά με παραβάσεις, ποινικές καταδίκες ή μέτρα ασφαλείας», ορίζοντας, στο άρθρο 8, παρ. 5, ότι η επεξεργασία τους επιτρέπεται μόνον υπό τον έλεγχο της δημόσιας Αρχής και υπό τον όρο της τήρησης επαρκών και ειδικών εγγυήσεων. Οι εγγυήσεις, δε, αυτές, σύμφωνα με την ερμηνεία της εν λόγω ρύθμισης, θα πρέπει «να προσανατολίζονται στην προστασία του προσώπου έναντι αδικαιολόγητων δυσμενών διακρίσεων και να λαμβάνουν υπόψη το χρονικό διάστημα που έχει μεσολαβήσει από την τέλεση του εγκλήματος»⁷³.

72. Council of Europe, Steering Committee on the Mass Media, Draft Explanatory Memorandum to Recommendation Rec (2003)13 on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, CM(2003)85, 12 Ιουνίου 2003, Παράρτημα IV, Αρχή 8.

73. Βλ. έτσι Λ. Μήτρου, *Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας*, Εκδ. Σάκκουλα, 2012, σελ. 118-119.

Το πνεύμα αυτό της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αποτυπώνεται και στην **Απόφαση Πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΕΕ) της 27ης Νοεμβρίου 2008 για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που τυγχάνουν επεξεργασίας στο πλαίσιο της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις**, η οποία δίνει το στίγμα της στο πρώτο κιόλας άρθρο, το οποίο υπενθυμίζει την υποχρέωση των Κρατών Μελών να «προστατεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες των φυσικών προσώπων, ιδίως δε το δικαίωμά τους για ιδιωτική ζωή», σε κάθε περίπτωση που τίθεται ζήτημα επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για λόγους πρόληψης, διερεύνησης, διαπίστωσης ή δίωξης αξιόποινων πράξεων ή εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων⁷⁴. Προς το σκοπό αυτό μάλιστα και για την αποτελεσματικότερη εκπλήρωσή του, γίνεται ιδιαίτερη μνεία στο Προοίμιο της Απόφασης Πλαίσιο στην ανάγκη σύστασης από τα Κράτη μέλη Αρχών ελέγχου, οι οποίες θα είναι επιφορτισμένες με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που τυγχάνουν επεξεργασίας στο πλαίσιο της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας μεταξύ των Κρατών Μελών⁷⁵.

Πρόσφατα, τέλος, στις 9 Μαρτίου 2016, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της ΕΕ, υιοθέτησαν την **Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 9ης Μαρτίου 2016 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορούμενου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας**, με σκοπό μεταξύ άλλων τη διασφάλιση επαρκούς βαθμού εμπιστοσύνης στα συστήματα απονομής ποινικής δικαιοσύνης Κρατών Μελών της ΕΕ και την ενίσχυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Ειδικότερα, στο Προοίμιο της Οδηγίας επισημαίνεται ότι «τα Κράτη Μέλη θα πρέπει να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν ότι κατά την παροχή

74. Βλ. ειδικότερα άρθρο 1, παρ. 2, Απόφασης Πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου της ΕΕ.

75. Βλ. ειδικότερα Προοίμιο, σκ. 33, Απόφασης Πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου της ΕΕ.

πληροφοριών στα μέσα ενημέρωσης οι δημόσιες Αρχές δεν αναφέρονται στους ύποπτους ή τους κατηγορούμενους ως να είναι ένοχοι όσο δεν έχει αποδειχτεί η ενοχή των προσώπων αυτών κατά τον νόμο»⁷⁶. Για το σκοπό μάλιστα αυτό, η Οδηγία εστιάζει στην ανάγκη ενημέρωσης των δημόσιων Αρχών σχετικά με την υποχρέωσή τους να λαμβάνουν δεόντως υπόψη τους την αρχή του τεκμηρίου αθωότητας όταν παρέχουν ή διαδίδουν πληροφορίες στα ΜΜΕ. Σε κάθε περίπτωση, οι αρμόδιες Αρχές θα πρέπει να αποφεύγουν να εμφανίζουν τους ύποπτους ή τους κατηγορούμενους ως ενόχους, είτε στο δικαστήριο είτε δημόσια, μέσω της εφαρμογής μέτρων σωματικού περιορισμού, όπως χειροπέδων, γυάλινων κουβούκλιων, κλωβών και πέδων ποδιών⁷⁷, ενώ οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι πρέπει να διαθέτουν αποτελεσματικό ένδικο μέσο προστασίας σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους σε δίκαιη δίκη⁷⁸.

Στο ελληνικό Σύνταγμα, οι περιορισμοί του δικαιώματος στην πληροφόρηση μπορούν να θεμελιωθούν κυρίως με την επίκληση λόγων «εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων» (**άρθρο 5Α Συντ.**), καθώς επίσης και με τη γενική επιφύλαξη τήρησης των νόμων του **άρθρου 14, παρ. 1, του Συντ.**⁷⁹, η οποία ισχύει και για την ελευθερία έκφρασης. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, όπως γίνεται δεκτό και από το ΣτΕ, και λαμβάνοντας ασφαλώς υπόψη το συνταγματικά προβλεπόμενο ελάχιστο όριο προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης και του Τύπου, η άσκηση των δικαιωμάτων του πληροφορείν και του πληροφορείσθαι μπορεί να περιοριστεί «υπό

την προϋπόθεση [...] ότι παρίστανται οι περιορισμοί αυτοί, εν όψει της αρχής της αναλογικότητας (**άρθρο 25, παρ. 1, του Συντ.**), ως απολύτως αναγκαίοι για την επίτευξη των επιδιωκομένων, θεμιτών καταρχήν [...] σκοπών»⁸⁰. Η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, εν προκειμένω, λειτουργεί ως ο απόλυτος «περιορισμός των περιορισμών» που επιβάλλονται σε έναν καταρχήν επιτρεπτό περιορισμό θεμελιωδών δικαιωμάτων, δηλαδή ως το κριτήριο με το οποίο θα αποφασιστεί κατά πόσο ο περιορισμός ενός θεμελιώδους ατομικού δικαιώματος είναι συνταγματικά ανεκτός⁸¹.

Η απόπειρα «συμφιλίωσης» των δύο δικαιωμάτων, ειδικότερα σε ό,τι αφορά στις υποχρεώσεις των ΜΜΕ, αντανακλάται μεταξύ άλλων και στη **νομολογία του ΕΔΔΑ**, η οποία έχει λειτουργήσει διαπλαστικά⁸², καθώς ήδη, από την απόφαση *Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου* της 26 Απριλίου 1979, το Δικαστήριο του Στρασβούργου επεσήμανε την ανάγκη επίτευξης της σωστής ισορροπίας μεταξύ της ελευθερίας του Τύπου και της διασφάλισης της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας⁸³. Όπως έχει έκτοτε επανειλημμένως τονίσει το ΕΔΔΑ, ο Τύπος, αναλαμβάνοντας την υποχρέωση και την ευθύνη της ενημέρωσης της κοινής γνώμης σε σοβαρά ζητήματα γενικού ενδιαφέροντος, διαδραματίζει έναν εξέχοντα ρόλο σε μια δημοκρατική κοινωνία, τον οποίο ωστόσο οφείλει να φέρει σε πέρας σεβόμενος τα όρια που έχουν τεθεί και αφορούν ιδίως στην προστασία

76. Προοίμιο, σκ. 19.

77. Βλ. έτσι Προοίμιο, σκ. 20 και άρθρο 5, παρ. 1. Εξαιρείται από τον κανόνα αυτό προβλέπεται στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η εφαρμογή μέτρων σωματικού περιορισμού επιβάλλεται για συγκεκριμένους λόγους που αφορούν είτε την ασφάλεια, μεταξύ άλλων προκειμένου να εμποδιστούν οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι να βλάψουν τους εαυτούς τους ή άλλους ή να καταστρέψουν κάποιο αντικείμενο, είτε την παρεμπόδιση των ύποπτων ή των κατηγορούμενων να φυγοδικήσουν ή να έλθουν σε επαφή με τρίτα πρόσωπα, όπως μάρτυρες ή θύματα. Βλ. έτσι Προοίμιο, σκ. 20 και άρθρο 5, παρ. 2.

78. Άρθρο 10.

79. «Καθένας μπορεί να εκφράζει και να διαδίδει προφορικά, γραπτά και δια του Τύπου τους στοχασμούς του τηρώντας τους νόμους του Κράτους».

80. ΣτΕ Ολομ. 1213/2010, ΣτΕ 1215/2014, ΣτΕ 1432/2014, ΣτΕ 891/2015.

81. Στο ίδιο πλαίσιο άλλωστε, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων επιδιώκει την επίτευξη ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει με εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, ορίζοντας ότι δε νοείται περιορισμός στην άσκηση δικαιώματος ή ελευθερίας αν δεν προβλέπεται ρητά από το νόμο και δεν τηρεί την αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 52, παρ. 1, ΧΘΔ), ενώ το άρθρο 29, παρ. 2, ΟΔΔΑ ορίζει ότι «[σ]την άσκηση των δικαιωμάτων του και στην απόλαυση των ελευθεριών του κανείς δεν υπόκειται παρά μόνο στους περιορισμούς που ορίζονται από τους νόμους, με αποκλειστικό σκοπό να εξασφαλιστεί η αναγνώριση και ο σεβασμός των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων, και να ικανοποιούνται οι δίκαιες απαιτήσεις της ηθικής, της δημόσιας τάξης και του γενικού καλού, σε μια δημοκρατική κοινωνία».

82. A. Spielmann, D. Spielmann, «Cour européenne des droits de l'homme. Présomption d'innocence (1982-1996)», *Annales du droit luxembourgeois*, 1996, pp. 496-497.

83. ΕΔΔΑ, *Sunday Times κ. Ηνωμένου Βασιλείου* [αριθ. προσφ.: 6538/74], 26 Απριλίου 1979.

της υπόληψης και των δικαιωμάτων κάθε προσώπου⁸⁴. Οι δημοσιογράφοι έχουν καθήκον να σέβονται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και ιδίως το τεκμήριο αθωότητας των εμπλεκόμενων προσώπων σε εκκρεμείς ποινικές υποθέσεις⁸⁵, χωρίς να υπερβαίνουν τα όρια που θέτει η ορθή διοίκηση και απονομή της δικαιοσύνης⁸⁶.

Τα όρια, δε, αυτά επιχειρεί το Δικαστήριο του Στρασβούργου να προσδιορίσει με μεγαλύτερη σαφήνεια, τονίζοντας ότι οι δημοσιογράφοι πρέπει να απέχουν από κάθε δημοσίευση που θα διακύβευε το δικαίωμα ενός προσώπου σε δίκαιη δίκη παραβιάζοντας το τεκμήριο αθωότητας, θα υπονόμειε την εμπιστοσύνη του κοινού στο ρόλο των δικαστηρίων θέτοντας σε κίνδυνο το κύρος και την αμεροληψία της δικαιοσύνης ή θα αμφισβητούσε τον απόρρητο χαρακτήρα της ποινικής διαδικασίας, ο οποίος εξυπηρετεί ουσιαστικά τη διευκόλυνση του έργου της ανάκρισης και την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας τους ανακριτικού έργου⁸⁷. Προκύπτει συνεπώς ξεκάθαρα από τη νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου ότι οι σχετικοί περιορισμοί της ελευθερίας της πληροφορίας δεν στοχεύουν αποκλειστικά και μόνο στην προστασία του κατηγορούμενου, της προσωπικότητας και των δικονομικών του δικαιωμάτων, αλλά αποβλέπουν ταυτόχρονα στην προστασία της ίδιας της κοινής γνώμης και της παροχής της έννομης προστασίας ως θεσμού και τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας και αμεροληψίας της δικαιοσύνης⁸⁸.

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι δικαιολογεί-

ται η αδιάκριτη εφαρμογή ποινικών ρυθμίσεων που απαγορεύουν κατά τρόπο γενικό και απόλυτο, κατά παράβαση της ελευθερίας της πληροφορίας, τη δημοσίευση κάθε πληροφορίας σχετικά με εκκρεμείς ποινικές υποθέσεις⁸⁹. Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε το ΕΔΔΑ και στην υπόθεση *Verlagsgruppe News GMBH κ. Αυστρίας*, όπου σταθμίζοντας την προστασία της εικόνας ή της προσωπικής ζωής ενός προσώπου⁹⁰ και την ελευθερία της έκφρασης⁹¹ και λαμβάνοντας υπόψη τη συμβολή μιας φωτογραφίας ή ενός άρθρου στο δημόσιο διάλογο, έκρινε ότι δυσχερώς συμβιβάζεται με το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης μια γενική και απόλυτη νομοθετική απαγόρευση δημοσίευσης φωτογραφίας ή άλλων πληροφοριών σχετικών με εκκρεμή ποινική υπόθεση στο πλαίσιο δημοσιογραφικής έρευνας⁹². Μια τέτοια απαγόρευση, όπως άλλωστε έχει γίνει δεκτό κι από το ΣΤΕ «δεν επιτρέπει στα αρμόδια εθνικά όργανα να προβούν σε στάθμιση, αφενός, των προστατευόμενων από την εσωτερική νομοθεσία και αφορώντων την εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης εννόμων αγαθών και, αφετέρου, των συμφερόντων του κοινού προς ενημέρωση επί ζητημάτων γενικού ενδιαφέροντος, τα οποία προστατεύονται από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ⁹³. Αντίθετα, γίνεται σαφές ότι το τεκμήριο αθωότητας, υπό το φως του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, δεν εμποδίζει καθόλου ούτε τις αρμόδιες Αρχές να αναφέρονται σε εκκρεμείς ποινικές υποθέσεις, αλλά ούτε και τον Τύπο να ενημερώνει την κοινή γνώμη, υπό τον όρο ότι «οι σχετικές αναφορές γίνονται με όλη τη διακριτικότητα και όλη την επιφύλαξη που επιβάλλει ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας»⁹⁴.

84. ΕΔΔΑ, *De Haes και Gijssels κ. Βελγίου* [αριθ. προσφ.: 19983/92], 24 Φεβρουαρίου 1997, παρ. 37, *Bladet Tromsø και Stensaas κ. Νορβηγίας* [αριθ. προσφ.: 21980/93], παρ. 62, *Thoma κ. Λουξεμβούργου* [αριθ. προσφ.: 38432/97], 29 Μαρτίου 2001, παρ. 43-45, *Tourancheau και July κ. Γαλλίας* [αριθ. προσφ.: 53886/00], 12 Απριλίου 2006, παρ. 65-66.

85. ΕΔΔΑ, *Worm κ. Αυστρίας* [αριθ. προσφ.: 22714/93], 29 Αυγούστου 1997, παρ. 50.

86. ΕΔΔΑ, *Du Roy και Malaurie κ. Γαλλίας* [αριθ. προσφ.: 34000/96], 3 Ιανουαρίου 2001, παρ. 34.

87. ΕΔΔΑ, *Worm κ. Αυστρίας* [αριθ. προσφ.: 22714/93], 29 Αυγούστου 1997, παρ. 50, *Tourancheau και July κ. Γαλλίας* [αριθ. προσφ.: 53886/00], 12 Απριλίου 2006, παρ. 66, *Campos Dâmaso κ. Πορτογαλίας* [αριθ. προσφ.: 17107/05], 24 Ιουλίου 2008, παρ. 31, *Pinto Coelho κ. Πορτογαλίας* [αριθ. προσφ.: 28439/08], 28 Νοεμβρίου 2011, παρ. 33.

88. Λ. Μήτρου, *Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας*, *op.cit.*, σελ. 151.

89. ΕΔΔΑ, *Du Roy και Malaurie κ. Γαλλίας* [αριθ. προσφ.: 34000/96], 3 Ιανουαρίου 2001, παρ. 35, *Pinto Coelho κ. Πορτογαλίας* [αριθ. προσφ.: 28439/08], 28 Νοεμβρίου 2011, παρ. 40.

90. Άρθρο 8 ΕΣΔΑ.

91. Άρθρο 10 ΕΣΔΑ.

92. ΕΔΔΑ, *Verlagsgruppe News GMBH κ. Αυστρίας* (αριθ. 2) [αριθ. προσφ.: 10520/02], 14 Μαρτίου 2007, παρ. 40.

93. ΣΤΕ 891/2015.

94. ΕΔΔΑ, *Allenet de Ribemont κ. Γαλλίας* [αριθ. προσφ.: 15175/89], 10 Φεβρουαρίου 1995, παρ. 38, *Garycki κ. Πολωνίας* [αριθ. προσφ.: 14348/02], 6 Μαΐου 2009, παρ. 69, *Fatullayev κ. Αζερμπαϊτζάν* [αριθ. προσφ.: 40984/07], 4 Οκτωβρίου 2010, παρ. 159, *Peša κ. Κροατίας* [αριθ. προσφ.: 40523/08], 8 Ιουλίου 2010, παρ. 139, *Κώνστας κ. Ελλάδας* [αριθ. προσφ.: 53466/07], 28 Νοεμβρίου

Πέραν της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, πάντως, και παρά την παραδοχή της αναγκαίας αμοιβαίας οριοθέτησης του δικαιώματος στην πληροφόρηση και του τεκμηρίου αθωότητας και τη διαπίστωση της δυσκολίας της επίλυσης της σύγκρουσης μεταξύ τους, σε επίπεδο κανονιστικού πλαισίου, τα κριτήρια για τη στάθμιση μεταξύ των δύο «συγκρουόμενων δικαιωμάτων» δεν αποτυπώνονται με τρόπο σαφή, ομοιόμορφο και δεσμευτικό. Κατά καιρούς, έχουν αξιοποιηθεί από τις αρμόδιες ανακριτικές ή δικαστικές Αρχές, ως κριτήρια που συνηγορούν υπέρ της ονομαστικής αναφοράς ενός υπόπτου ή της δημοσιοποίησης της εικόνας του προσώπου του, η βαρύτητα της πράξης, η ένταση της υποψίας, η ένταση του ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης ή η ενδεχόμενη συμβολή της δημόσιας αναφοράς στη διαλεύκανση ενός εγκλήματος⁹⁵.

Ειδικότερα, στις περιπτώσεις της λεγόμενης «βαριάς εγκληματικότητας», όπως είναι για παράδειγμα τα εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας, υποστηρίζεται ότι όποιος παραβιάζει σκόπιμα προστατευόμενα με ποινικές κυρώσεις αγαθά «θα πρέπει καταρχήν να ανέχεται την ικανοποίηση του δικαιολογημένου ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης για ενημέρωση που ο ίδιος προκάλεσε»⁹⁶. Ομοίως, σε περιπτώσεις «μέτριας ή ελαφριάς εγκληματικότητας», γίνεται δεκτό ότι η δημοσιοποίηση μπορεί να δικαιολογηθεί υπό προϋποθέσεις όταν η αξιόποινη συμπεριφορά σχετίζεται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο με την άσκηση κρατικής αρμοδιότητας. Η διαπίστωση αυτή βρίσκει πλήρη εφαρμογή σε υποθέσεις στις οποίες εμπλέκονται πολιτικά πρόσωπα, τα οποία, όπως άλλωστε έχει γίνει δεκτό από το ΕΔΔΑ, οφείλουν να δείχνουν απέναντι στον Τύπο μεγαλύτερη ανοχή σε σχέση με το μέσο πολίτη⁹⁷. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, ακόμη και όταν πράγματι υπάρχει δικαιολογημένο συμφέρον για τη δημοσιοποίηση δεδομένων σχετικά με την τέλεση ποινικών αδικημάτων, για τη δικαιολόγηση της

δημοσιοποίησης πρέπει να λαμβάνονται υπόψη συγκεκριμένα κριτήρια, όπως η κοινωνική θέση και λειτουργία του ύποπτου ή κατηγορούμενου για την τέλεση αξιόποινης πράξης και πάντα να εξυπηρετούνται σκοποί εγκληματολογικής πολιτικής.

Με σκοπό την προσφορότερη οριοθέτηση της ελευθερίας της πληροφορίας απέναντι στο επίσης θεμελιώδες δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, κάθε προσπάθεια χάραξης των ορίων οφείλει να λάβει υπόψη της το σύνολο των πτυχών της υποχρέωσης που υπέχουν τα ΜΜΕ έναντι του ύποπτου ή κατηγορούμενου για τέλεση αξιόποινης πράξης προσώπου και, πιο συγκεκριμένα, την υποχρέωση σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας μέχρι την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης (βλ. πιο κάτω υπό α), την απαγόρευση χρησιμοποίησης εικόνων των προσώπων που θεωρούνται ύποπτα τέλεσης αξιόποινων πράξεων (βλ. πιο κάτω υπό β), την απαγόρευση μαγνητοσκόπησης και τηλεοπτικής μετάδοσης των προσώπων που οδηγούνται ενώπιον των αρμόδιων ανακριτικών και λοιπών Αρχών (βλ. πιο κάτω υπό γ), τη διασφάλιση της μυστικότητας της προδικασίας και την απαγόρευση υποκατάστασης αστυνομικών και δικαστικών Αρχών (βλ. πιο κάτω υπό δ), καθώς επίσης και την ανάγκη προστασίας των ανήλικων προσώπων που φέρονται ως δράστες εγκληματικών πράξεων (βλ. πιο κάτω υπό ε).

α. Σεβασμός τεκμηρίου αθωότητας μέχρι την έκδοση αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης

Πέραν των διατάξεων υπερνομοθετικής ισχύος, ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας κατοχυρώνεται στην ελληνική έννομη τάξη τόσο νομοθετικά, όσο και κανονιστικά. Πιο συγκεκριμένα, οι διατάξεις του **άρθρου 3, παρ. 3, του Ν 1730/1987 σχετικά με την Ελληνική Ραδιοφωνία – Τηλεόραση, Ανώνυμη Εταιρία**⁹⁸ σκιαγραφούν το πλαίσιο γενικών αρχών που πρέπει να διέπουν τη λειτουργία των ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών, ορίζοντας ειδικότερα σε ό,τι αφορά γεγονότα που σχετίζονται με αξιόποινες πράξεις ότι οι ραδιοτηλεοπτικές εκπο-

2011, παρ. 34.

95. Βλ. σχετικά Λ. Μήτρου, *Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας*, *op.cit.*, σελ. 141 επ.

96. *Idem*, σελ. 143.

97. Βλ. σχετικά ΕΔΔΑ, *Karhuvaara και Iltalehti κ. Φινλανδίας* [αριθ. προσφ.: 53678/00], 16 Φεβρουαρίου 2005, παρ. 44, *Campos Dâmaso κ. Πορτογαλίας* [αριθ. προσφ.: 17107/05], 24 Ιουλίου 2008, παρ. 33.

98. ΦΕΚ Α' 145/18.8.1987.

μπές οφείλουν όχι μόνο να σέβονται την αρχή ότι «ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την καταδίκη του», αλλά ακόμη περισσότερο «να μην περιέχουν κρίσεις για πρόσωπα που φέρονται ως ενεχόμενα ή ύποπτα για τις πράξεις αυτές». Αξίζει, δε, να επισημανθεί ότι, δυνάμει των διατάξεων του **άρθρου 3, παρ. 1, Ν 2328/1995 για το Νομικό καθεστώς της ιδιωτικής τηλεόρασης και της τοπικής ραδιοφωνίας, ρύθμιση θεμάτων της ραδιοτηλεοπτικής αγοράς και άλλες διατάξεις**⁹⁹, το δεοντολογικό αυτό πλαίσιο κανόνων δεν αφορά αποκλειστικά και μόνο τη Δημόσια Τηλεόραση, αλλά δεσμεύει, ως προϋπόθεση μάλιστα για την άδεια λειτουργίας των σταθμών, τις ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές του συνόλου των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών που εκπέμπουν στην ελληνική Επικράτεια. Η υποχρέωση αυτή απορρέει ευθέως από το ίδιο το Σύνταγμα¹⁰⁰ και το δευτερογενές δίκαιο της ΕΕ¹⁰¹.

Ο σεβασμός της αρχής ότι «ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την καταδίκη του» συμπεριλήφθηκε αρχικά μεταξύ των βασικών αρχών του **Κώδικα Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας**, όπως αυτός υιοθετήθηκε ήδη από το **1991** από το ΕΣΡ¹⁰². Σήμερα, ο **Κώδικας Δεοντολογίας ειδησεογραφικών και άλλων δημοσιογραφικών και πολιτικών εκπομπών** (ΠΔ 77/2003)¹⁰³ περιέχει ειδική διάταξη, στο άρθρο 11 που τιτλοφορείται «Ποινική διαδικασία», η οποία ορίζει ότι «[η] αρχή ότι ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του γίνεται σεβαστή και συνεπώς δεν προεξοφλείται το αποτέλεσμα της δίκης ούτε οι κατηγορούμενοι αναφέρονται, άμεσα ή έμμεσα, ως ένοχοι»¹⁰⁴. Η αρχή μάλιστα του τεκμηρίου αθωότητας εξειδικεύεται και ενισχύεται, ώστε να καθίσταται σαφές, με τρόπο ρητό και αδιαμφισβήτητο, ότι θεμελιώδης συνέπειά της είναι ο

σεβασμός της προσωπικότητας, της τιμής, της υπόληψης και του ιδιωτικού βίου κάθε προσώπου που είναι ύποπτο τέλεσης εγκληματικής πράξης και η προστασία του από τη δημοσιοποίηση του ονόματος ή στοιχείων επαρκών για τον προσδιορισμό της ταυτότητάς του ή της εικόνας του από τα ΜΜΕ. Προς το σκοπό αυτό, απαγορεύεται ρητά όχι μόνο κάθε αναφορά με απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς στο πρόσωπο του φερόμενου ως δράστη¹⁰⁵, αλλά ακόμη περισσότερο απαγορεύεται και κάθε αναφορά στο όνομα ή άλλο δηλωτικό της ταυτότητάς του στοιχείο, καθώς επίσης και η χρησιμοποίηση της εικόνας του¹⁰⁶.

Η αρχή του σεβασμού της προσωπικότητας, της τιμής, της υπόληψης και του ιδιωτικού βίου κάθε «ύποπτου» τέλεσης αξιόποινης πράξης επιβεβαιώνεται και από την ιδιαίτερη προστασία που επιφυλάσσει η έννομη τάξη σε δεδομένα που αφορούν σε ποινικές διώξεις ή καταδίκες, δεδομένα δηλαδή που δηλώνουν καταρχήν ιδιότητες και συμπεριφορές που η έννομη τάξη και το κοινωνικό σύνολο αντιμετωπίζουν με απαξία και κατ' επέκταση εκθέτουν και στιγματίζουν ένα πρόσωπο κατά τρόπο μόνιμο και απόλυτο¹⁰⁷. Τα δεδομένα αυτά χαρακτηρίζονται από το νομοθέτη ως «ευαίσθητα»¹⁰⁸ και τους επιφυλάσσεται ιδιαίτερη μεταχείριση. Αξίζει βέβαια να σημειωθεί, στο σημείο αυτό, ότι στο ιδιαίτερο αυτό *status* των «ευαίσθητων δεδομένων» προσώπων που είναι ύποπτα ή έχουν καταδικασθεί για την τέλεση αξιόποινων πράξεων έχουν επέλθει σημαντικές μεταβολές. Πιο συγκεκριμένα, επικαλούμενος την ανάγκη προστασίας του κοινωνικού συνόλου και τη διευκόλυνση της αξίωσης της Πολιτείας για τον κολασμό των αξιόποινων πράξεων, ο νομοθέτης προέβλεψε, στο **άρθρο 2, περ. β', του Ν 2472/1997**, τη δυνατότητα δημοσιοποίησης από τις Αρχές προσωπικών δεδομένων σχετι-

99. ΦΕΚ Α' 159/3.8.1995.

100. Βλ. άρθρο 15, παρ. 2, Συντ.

101. Οδηγία 89/552/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 3ης Οκτωβρίου 1989 για το συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την άσκηση τηλεοπτικών δραστηριοτήτων (L 298/17.10.1989, σελ. 23-30).

102. Βλ. έτσι άρθρο 10, παρ. 1, του Κανονισμού υπ' αρ. 1/1991 του ΕΣΡ «περί δημοσιογραφικής δεοντολογίας στη ραδιοτηλεόραση» (ΦΕΚ Β' 421/21.6.1991).

103. ΦΕΚ Α' 75/28.3.2003.

104. Άρθρο 11, παρ. 1 εδ. α', ΠΔ 77/2003.

105. Άρθρο 11, παρ. 1 εδ. β', ΠΔ 77/2003.

106. Άρθρο 11, παρ. 5, ΠΔ 77/2003.

107. Λ. Μήτρου, Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, *op.cit.*, σελ. 118.

108. Άρθρο 2 Ν 2472/1997 σχετικά με την Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (ΦΕΚ Α' 50/10.4.1997), όπως αντικαταστάθηκε με τα άρθρα 18, παρ. 1, του Ν 3471/ 2006 (ΦΕΚ Α' 133/28.6.2006), όγδοο, παρ. 3, του Ν 3625/2007 (ΦΕΚ Α' 290/24.12.2007) και 79 του Ν 4139/2013 (ΦΕΚ Α' 74/20.3.2013).

κά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες, αίροντας τη μέχρι τότε αυξημένη προστασία των δεδομένων αυτών ως «ευαίσθητων» και αποτυπώνοντας έτσι μια σημαντική αλλαγή στην ιεράρχηση των προτεραιοτήτων του.

Με άλλα λόγια, ο νομοθέτης εισήγαγε στο Ν 2472/1997 τη δυνατότητα δημοσιοποίησης δεδομένων σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες, εισάγοντας σοβαρή παρέκκλιση από το καθεστώς προστασίας των προσωπικών και μάλιστα ευαίσθητων δεδομένων. Κι αυτό παρότι, όπως έχει στο παρελθόν επισημάνει η ΕΕΔΑ, θα ήταν εύλογο η ρύθμιση αυτή να εισαχθεί στο **άρθρο 7, παρ. 2, του Ν 2472/1997**, το οποίο προβλέπει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η, κατ' εξαίρεση και ύστερα από άδεια της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (εφεξής ΑΠΔΠΧ), συλλογή και η επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων¹⁰⁹. Η προσθήκη της εν λόγω τροποποίησης στον ορισμό των «ευαίσθητων δεδομένων» (άρθρο 2, περ. β', του Ν 2472/1997) και όχι στην κατ' εξαίρεση επεξεργασία τους φαίνεται ότι εντάσσεται σε μια ευρύτερη λογική εξαίρεσης των ποινικών διώξεων και καταδικών από τον κατάλογο των ευαίσθητων δεδομένων¹¹⁰. Η δημοσιοποίηση ονομάτων, δεδομένων και εικόνων από τις εισαγγελικές Αρχές πράγματι εγείρει σοβαρά ζητήματα τόσο σε ό,τι αφορά στην αναλογία του επιβαλλόμενου μέτρου προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, όσο και αναφορικά με την προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας. Ορισμένες από τις ενστάσεις αυτές, ωστόσο, γίνεται δεκτό ότι θα μπορούσαν να θεραπευθούν με τον περιορισμό του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 2, περ. β', του Ν 2472/1997 στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες ο προσδιορισμός ενός ύποπτου ή ενός κατηγορούμενου ενδέχεται να συνδράμει στη συλλογή αποδείξεων, να διευκολύνει τη σύλληψη καταζητούμενου δράστη ή δραπέτη ή να συμβάλει στην εξιχνίαση άλλων αξιόποινων πράξεων.

Με την άποψη αυτή συντάσσεται άλλωστε και η ΑΠΔΠΧ, η οποία, σε απάντησή της σε αίτημα του Γενικού Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, με

αφορμή τη δημοσίευση των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων των οροθετικών γυναικών, επεσήμανε την ανάγκη τροποποίησης του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου προς την κατεύθυνση της «αποτελεσματικότερη[ς] εφαρμογή[ς] των θεμελιωδών αρχών της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και ειδικότερα αυτής της αναλογικότητας» και του περιορισμού των «δυσμενών συνεπειών που ενδέχεται να προκαλέσει σε ένα πρόσωπο η δημοσιοποίηση δεδομένων του σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες, αλλά και συνδεομένων με αυτές προσωπικών και δη ευαίσθητων δεδομένων του»¹¹¹. Πολύ πριν άλλωστε από την υπόθεση των οροθετικών γυναικών, ήδη από το 2002, η ΑΠΔΠΧ είχε δεχθεί ότι για να επιτραπεί η ανακοίνωση ονόματος και λοιπών στοιχείων προσώπου που φέρεται ως ύποπτο ή έχει καταδικασθεί για την τέλεση αξιόποινων πράξεων, πρέπει να ικανοποιούνται σκοποί εγκληματολογικής πολιτικής, όπως ενδεικτικά είναι η σύλληψη του καταζητούμενου δράστη ή δραπέτη, ο εντοπισμός του φερόμενου ως συνεργού του συλληφθέντος ή η διακρίβωση του εγκλήματος¹¹². Έτσι, λοιπόν, αν δεν συντρέχουν ειδικοί συγκεκριμένοι λόγοι, η ανακοίνωση από τις Αρχές του ονόματος του συλληφθέντος ως φερόμενου δράστη αξιόποινης πράξης είναι κατά κανόνα παράνομη αφού δεν νοείται ότι ικανοποιεί εγκληματολογική πολιτική¹¹³.

Οι σκοποί πάντως αυτοί δεν εξυπηρετούνταν στην περίπτωση δημοσίευσης προσδιοριστικών της ταυτότητας στοιχείων και φωτογραφιών των οροθετικών γυναικών που εργάζονταν σε οίκο ανοχής της Αθήνας, οι οποίες όχι μόνο συνελήφθησαν, κατόπιν διάταξης του Εισαγγελέα Πρωτοδικών Αθηνών κατ' εφαρμογή του άρθρου 2, περ. β', του Ν 2472/1997, για βαριά σκοπούμενη σωματική βλάβη, αλλά και διαπομπεύθηκαν

111. ΑΠΔΠΧ, Απόφαση αριθ. 128/2012, σελ. 9-10.

112. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα κατά το οποίο συλλαμβάνεται ο ύποπτος ανθρωποκτονίας και επιδιώκεται η ανεύρεση και σύλληψη του άμεσου συνεργού του οποίου λοιπά στοιχεία δεν γνωρίζει η αστυνομία, ελπίζει όμως ότι θα ανεύρει με τη συνδρομή τρίτων που τυχόν θα προσδιορίσουν τον άγνωστο συνεργό, διότι γνωρίζουν τον αποκλειστικό συνεργάτη του συλληφθέντος. Βλ. έτσι ΑΠΔΠΧ, Απόφαση αριθ. 67/2002, 12.6.2002, σελ. 2-3.

113. Βλ. έτσι ΑΠΔΠΧ, Απόφαση αριθ. 67/2002, 12.6.2002, σελ. 2-3.

109. ΕΕΔΑ, *Η δημοσιοποίηση δεδομένων σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες* (2008), σελ. 3.

110. *Ibidem*.

και στιγματίστηκαν με τη δημοσίευση φωτογραφιών τους. Η δημοσίευση αυτή δικαιολογήθηκε με επίκληση «της προστασίας του κοινωνικού συνόλου»¹¹⁴ και μάλιστα χωρίς την άδεια της ΑΠΔΠΧ, δεδομένου ότι η συγκεκριμένη περίπτωση εμπίπτει στην εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 3, παρ. 2 εδ. β', του Ν 2472/1997, σύμφωνα με την οποία «[ο]ι διατάξεις του παρόντος νόμου δεν εφαρμόζονται στην επεξεργασία δεδομένων η οποία πραγματοποιείται: [...] β) από τις δικαστικές – εισαγγελικές αρχές και τις υπηρεσίες που ενεργούν υπό την άμεση εποπτεία τους στο πλαίσιο της απονομής της δικαιοσύνης ή για την εξυπηρέτηση των αναγκών της λειτουργίας τους με σκοπό τη βεβαίωση εγκλημάτων, που τιμωρούνται ως κακουργήματα ή πλημμελήματα με δόλο και ιδίως εγκλημάτων κατά της ζωής, κατά της γενετήσιας ελευθερίας, της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής, κατά της προσωπικής ελευθερίας, κατά της ιδιοκτησίας, κατά των περιουσιακών δικαιωμάτων, παραβάσεων της νομοθεσίας περί ναρκωτικών, επιβουλής της δημόσιας τάξης, ως και τελουμένων σε βάρος ανηλίκων θυμάτων».

Η ΕΕΔΑ, μάλιστα, με το από 25 Μαΐου 2012 Δελτίο Τύπου της είχε κρούσει τον κώδωνα του κινδύνου, επισημαίνοντας τη βαριά ευθύνη της Πολιτείας, αφενός, για τη βάνανυση και εξευτελιστική μεταχείριση των γυναικών αυτών στο όνομα, δήθεν, της προστασίας της δημόσιας υγείας, αφετέρου, για τη βαρύτατη προσβολή της αρχής του Κράτους Δικαίου και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που εκμηδενίζει την ανθρώπινη αξία, κλονίζει την κοινωνική συνοχή και υποβαθμίζει τον πολιτισμό μας¹¹⁵.

Γίνεται αντιληπτό, συνεπώς, όπως άλλωστε η ΕΕΔΑ το έχει επισημάνει με έμφαση με αφορμή τις Συστάσεις τις για την τροποποίηση του Ν 2472/1997 με το Ν 3625/2007, ότι η κατ' εξαίρεση επεξεργασία δεδομένων σχετικών με ποινικές καταδίκες πρέπει να περιβληθεί τις ειδικές θεσμικές και νομοθετικές εγγυήσεις, ενώ δημιουρ-

γούνται σίγουρα αμφιβολίες για το κατά πόσο, ο αρμόδιος Εισαγγελέας, από τη φύση του ρόλου του στην ποινική διαδικασία, και λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν υπάρχει δυνατότητα επανεξέτασης της σχετικής απόφασης, διαθέτει την επιβαλλόμενη για μια δίκαιη και αμερόληπτη δίκη αμεροληψία για τη στάθμιση εν λευκώ του κινδύνου και της παράλληλης προστασίας της προσωπικότητας του διωκόμενου¹¹⁶. Παρότι οι προβληματισμοί αυτοί επιβεβαιώνονται από τα προαναφερθέντα, οφείλουμε να σχολιάσουμε θετικά την εισαγωγή στο Ν 2472/1997 ειδικού ένδικου βοηθήματος κατά της εισαγγελικής διάταξης δημοσιοποίησης «ευαίσθητων δεδομένων». Πράγματι, με το άρθρο 79 του Ν 4139/2013¹¹⁷ προστέθηκε στο άρθρο 2, περ. β', του Ν 2472/1997 πρόβλεψη για τη δυνατότητα προσφυγής, εντός 2 ημερών από τη γνωστοποίηση στον κατηγορούμενο ή κατάδικο, ενώπιον του αρμόδιου Εισαγγελέα, ο οποίος αποφαινεται εντός 2 ημερών. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα και μέχρι την έκδοση απόφασης, απαγορεύεται η εκτέλεση της διάταξης και η δημοσιοποίηση δεδομένων.

Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, η κατ' εξαίρεση επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων, όπως επιτρέπεται ρητά υπό προϋποθέσεις από το άρθρο 7, παρ. 2, του Ν 2472/1997, πρέπει να περιβάλλεται από συγκεκριμένες εγγυήσεις διασφάλισης της προστασίας των εμπλεκόμενων προσώπων, όπως είναι ιδίως η αρχή της αναλογικότητας. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση της ΑΠΔΠΧ, με την οποία απάντησε στις καταγγελίες σχετικά με τη δημοσιοποίηση φωτογραφιών και λοιπών προσδιοριστικών της ταυτότητας στοιχείων των οροθετικών γυναικών κατόπιν εισαγγελικής διάταξης, η οποία εστιάζει κυρίως στην αρχή της αναλογικότητας¹¹⁸. Ειδικότερα, σύμφωνα με την ΑΠΔΠΧ, όπως κάθε περιορισμός ατομικού δικαιώματος, έτσι και αυτός της δημοσιοποίησης δεδομένων σχετικών με ποινικές διώξεις ή καταδίκες

114. Διάταξη Εισαγγελέα Πρωτοδικών Αθηνών αριθμ. 22/2012 (28.4.2012), κατ' εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 2 στοιχ. β' εδ. β' του Ν 2472/1997.

115. ΕΕΔΑ, Δελτίο Τύπου σχετικά με Βάνανυση και εξευτελιστική μεταχείριση συνανθρώπων μας: η ευθύνη της Πολιτείας (2012).

116. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, Η δημοσιοποίηση δεδομένων σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες, 13.11.2008, σελ. 8.

117. ΦΕΚ Α' 74/20.3.2013.

118. Την οποία, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην απόφαση, «τυγχάνει αυτονόητο ότι οι εισαγγελικές αρχές, κατά την άσκηση της εν λόγω αρμοδιότητάς τους, ως εγγυητές της τήρησης του Συντάγματος και του νόμου, θα εφαρμόζουν». Βλ. έτσι ΑΠΔΠΧ, Απόφαση αριθ. 128/2012, σελ. 8.

του άρθρου 7, παρ. 2, του Ν 2472/1997 είναι ανεκτός «μόνον όταν τα δημοσιοποιούμενα προσωπικά δεδομένα είναι απολύτως αναγκαία και πρόσφορα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου και αναφερόμενου, κατά περίπτωση, στην εισαγωγική διάταξη σκοπού της προστασίας του κοινωνικού συνόλου, των ανηλίκων ή της βεβαίωσης καθ' όλη της την έκταση της συγκεκριμένης αξιόποινης πράξης, για την οποία ασκήθηκε ποινική δίωξη και διενεργείται προανάκριση ή κυρία ανάκριση, στο πλαίσιο της οποίας και αποφασίσθηκε η δημοσιοποίηση»¹¹⁹.

Εξάλλου, δεν είναι λίγες οι αποφάσεις εκείνες της ΑΠΔΠΧ, στις οποίες η Αρχή έχει επιμεινεί, εκτός από την εφαρμογή της συνταγματικής αρχής της αναλογικότητας, στην ανάγκη αποφυγής της πλεοναστικής δημοσιοποίησης προσωπικών δεδομένων και ανωνυμοποίησης των στοιχείων των φυσικών προσώπων¹²⁰ κατά τη δημοσίευση αποφάσεων στον Τύπο¹²¹, ενόψει μάλιστα και των επαχθών συνεπειών της έκθεσης στη δημοσιότητα των εν λόγω δεδομένων¹²², οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις είναι μη αναστρέψιμες. Πιο συγκεκριμένα, η ΑΠΔΠΧ, επισημαίνει ότι όταν «από κανένα στοιχείο του φακέλου της υπόθεσης (ούτε καν από το επίμαχο δημοσίευμα) δεν προκύπτει ότι ο προσφεύγων κατέχει δημόσια θέση ή/και χρησιμοποιεί δημόσιο χρήμα ή ακόμα διαδραματίζει ρόλο στη δημόσια ζωή» και άρα δεν πρόκειται για δημόσιο πρόσωπο που να δικαιολογεί την ανάγκη ενημέρωσης του κοινού για το ονοματεπώνυμό του, γίνεται δεκτό ότι η αναφορά σε ευαίσθητα δεδομένα σχετικά με ποινική δίωξη θίγει καίρια την «ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντος, καθώς το δημοσίευμα αυτό μπορεί να συμβάλει στη διαπόμπευσή του και μάλιστα όσο εκκρεμεί ποινική δίκη, κάτι που έρχεται σε αντίθεση και με βασικές αρχές της ποινικής

διαδικασίας, όπως το τεκμήριο της αθωότητας και η αρχή της εξωτερικής μυστικότητας της διαδικασίας»¹²³. Εξάλλου, όπως ορθά καταλήγει η ΑΠΔΠΧ, «[η] ανάγκη ενημέρωσης του κοινού για την ποινικά κολάσιμη συμπεριφορά ενός πολίτη θα μπορούσε να ικανοποιηθεί με απλή και ανωνυμοποιημένη αναφορά στο συμβάν»¹²⁴.

Το ΕΣΡ, αναγνωρίζοντας ότι το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη αποτελεί καθοριστική αξία του κράτους δικαίου και λαμβάνοντας υπόψη την επιρροή την οποία ασκεί ο δημοσιογραφικός λόγος, και κυρίως η τηλεοπτική εικόνα, έχει στο παρελθόν, στο πλαίσιο των γνωμοδοτικών του αρμοδιοτήτων, σταθεί με έμφαση στην ανάγκη τήρησης των βασικών αρχών που πρέπει να διέπουν την ενημέρωση της κοινής γνώμης από τα ΜΜΕ με γνώμονα πάντα το σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας¹²⁵. Αναγνωρίζοντας με λύπη ότι «η προσπάθεια αύξησης της τηλεθέασης από ορισμένες τηλεοπτικές ενημερωτικές εκπομπές και δελτία ειδήσεων, με τρόπο που ξεφεύγει από τα όρια της δημοσιογραφικής δεοντολογίας, έχει αποκτήσει μια αρνητική δυναμική ανεξέλεγκτου ανταγωνισμού, έντασης, συγκρουσιακής αντιπαράθεσης, ανευθυνότητας, υπερβολής και έλλειψης ψυχραιμίας»¹²⁶, επισημαίνει στους τηλεοπτικούς σταθμούς την υποχρέωση που έχουν από το νόμο να επιδεικνύουν τη δέουσα σύνεση και αυτοσυγκράτηση κατά τη μετάδοση των δελτίων ειδήσεων και των υπόλοιπων ενημερωτικών εκπομπών τους¹²⁷ και καλεί σε διαρκή εγρήγορση απέναντι στον κίνδυνο «μετατροπής της [δίκης] σε ιδιόμορφο εμπόρευμα με ιδιωτικό οικονομικό όφελος και κοινωνικό κόστος την έκπτωση του νομικού πολιτισμού μας»¹²⁸.

Οι συστάσεις του ΕΣΡ, ωστόσο, θα ήταν ανεπαρκείς χωρίς την επιτέλεση του ελεγκτικού και κυρωτικού του έργου¹²⁹, το οποίο, όπως κατα-

119. *Idem*, σελ. 9.

120. Στα στοιχεία αυτά των φυσικών προσώπων συμπεριλαμβάνονται σύμφωνα με την ΑΠΔΠΧ ονοματεπώνυμα, διευθύνσεις, καθώς και κάθε άλλο στοιχείο από το οποίο θα μπορούσε εμμέσως να προκύψει η ταυτότητα των φυσικών προσώπων. Βλ. έτσι ΑΠΔΠΧ, Γνωμοδότηση αριθ. 2/2006, 3.8.2006, σκ. 7.

121. ΑΠΔΠΧ, Απόφαση αριθ. 1319/2000, 25.10.2000 και Γνωμοδότηση αριθ. 2/2006, 3.8.2006, σκ. 7.

122. Πολλώ δε μάλλον όταν πρόκειται για «ευαίσθητα» προσωπικά δεδομένα.

123. ΑΠΔΠΧ, Απόφαση αριθ. 8/2010, 22.2.2010, σκ. 9. Βλ. έτσι και ΑΠΔΠΧ, Απόφαση 26/2007, 22.3.2007, σκ. 7-8.

124. ΑΠΔΠΧ, Απόφαση αριθ. 8/2010, 22.2.2010, σκ. 9.

125. ΕΣΡ, Σύσταση (μη κυρωτική), αριθ. 2/5.8.2008, Οδηγία 1/28.2.2003, Σύσταση αριθ. 1/18.9.2002.

126. ΕΣΡ, Σύσταση αριθ. 1/18.9.2002, σελ. 1.

127. ΕΣΡ, Σύσταση (μη κυρωτική), αριθ. 2/5.8.2008, σελ. 2.

128. ΕΣΡ, Οδηγία 1/2003, 28 Φεβρουαρίου 2003, σελ. 1.

129. Βλ. έτσι άρθρο 15, παρ. 2 β', Συντ., σύμφωνα με τις διατάξεις του οποίου, «[ο] έλεγχος και η επιβολή των διοικητικών κυρώσεων υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης που

δεικνύεται από το σύνολο των αποφάσεων του, είναι πλούσιο. Έτσι, έχει δεχτεί ότι οι αναφορές στο φερόμενο ως δράστη εγκλήματος απαγωγής ως «εγκέφαλου της απαγωγής» και «άνθρωπο που σχεδίασε και εκτέλεσε την απαγωγή» είναι ικανές, κατά παράβαση του τεκμηρίου αθωότητας, να δημιουργήσουν τη βεβαιότητα ότι πρόκειται περί προσώπου που διέπραξε το έγκλημα¹³⁰. Επιπλέον, έχει κρίνει ότι λεζάντες και υπότιτλοι τηλεοπτικών εκπομπών με αναφορές, όπως «βί-αζε επί πέντε χρόνια τη 14χρονη κόρη του»¹³¹ ή «μάννα έπνιξε το μωρό της που έπασχε από σύνδρομο Down»¹³², παραβιάζουν κατάφωρα το τεκμήριο αθωότητας των εμπλεκόμενων προσώπων, καθώς οι εν λόγω αναφορές συνοδεύονταν από ακριβή προσδιορισμό της ταυτότητας του κατηγορούμενου¹³³, αποβλέποντας στην αύξηση της τηλεθέσης μέσω του διασυρμού των φερόμενων ως δραστών και της οικογένειάς τους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση εμπλοκής βουλευτή σε θανατηφόρο αυτοκινητιστικό δυστύχημα, ο οποίος είχε καταδικαστεί πρωτοβάθμια. Το ΕΣΡ δέχτηκε προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας του φερόμενου ως δράστη, ο οποίος εμφανιζόταν από συγκεκριμένη τηλεοπτική εκπομπή ως ένοχος, κι αυτό μάλιστα παρά τη ρηματική αναφορά σεβασμού του τεκμηρίου, καθότι κρίθηκε ότι μέχρι την έκδοση αμετάκλητης δικαστικής απόφασης ο κατηγορούμενος, καίτοι καταδικασθείς πρωτοβάθμια, εξακολουθεί να τεκμαίρεται αθώος¹³⁴. Το ΣΤΕ, άλλωστε, έχει δεχτεί σχετικά ότι πράγματι «δεν είναι απαραίτητη για τη στοιχειοθέτηση της παράβασης του κανόνα δεοντολογίας που απαγορεύει την παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας ο ευθύς χαρακτηρισμός του δράστη ως ενόχου, [...] αλλά αρκούν

και αξιολογικές κρίσεις, όπως αυτή που περιείχε-το στην λεζάντα 'δάσκαλε τι διδασκες'»¹³⁵.

Πράγματι, σε ό,τι αφορά στη χρονική έκταση ισχύος του, το τεκμήριο αθωότητας εφαρμόζεται όσο διαρκεί η προθεσμία άσκησης ενδίκων μέσων και μετά από αυτή μέχρι την έκδοση της απόφασης του ανώτερου δικαστηρίου, εφόσον τα ένδικα μέσα τελικά ασκηθούν. Συνεπώς, και εφόσον παρέχεται στον πρωτοδίκως καταδικασθέντα το δικαίωμα να αμφισβητήσει την ορθότητα της καταδίκης του, αυτός εξακολουθεί να τεκμαίρεται αθώος εωσότου (και εφόσον) η καταδίκη του καταστεί αμετάκλητη. Έτσι, λοιπόν, το ΕΣΡ, σε περίπτωση αναξιοπρεπών αναφορών τηλεπαρουσιαστή στο πρόσωπο του φερόμενου ως δράστη, ο οποίος ωστόσο είχε ασκήσει έφεση κατά της πρωτοβάθμιας καταδικαστικής απόφασης, έκανε δεκτή την προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας¹³⁶.

Αναγνωρίζοντας τον εξαιρετικά δραστικό χαρακτήρα που παρουσιάζει η ραδιοτηλεοπτική έκθεση ενός προσώπου, το ΣΤΕ έχει επισημάνει την επέκταση της χρονικής ισχύος του τεκμηρίου αθωότητας των κατηγορούμενων μέχρι του χρονικού σημείου που εκδίδεται αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση για τα πρόσωπα αυτά, όπως άλλωστε ορίζεται ρητά στο άρθρο 11, παρ. 1, του ΠΔ 77/2003, τονίζοντας παράλληλα ότι σε καμία περίπτωση δεν συνάγεται κάτι διαφορετικό από το άρθρο 6, παρ. 2, της ΕΣΔΑ¹³⁷. Η ειδική αυτή επιταγή προς τους ασκούντες δημοσιογραφία και τους ραδιοφωνικούς ή τηλεοπτικούς σταθμούς, άλλωστε, συνάδει και με τις διατάξεις του άρθρου 2 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, οι οποίες κατοχυρώνουν την καταρχήν θεσμοθέτηση δύο βαθμών ουσιαστικής κρίσης στις ποινικές υποθέσεις.

Ομοίως, αξίζει να σημειωθεί ότι η αναφορά σε ιδιαίτερα προσωπικά χαρακτηριστικά ισοδυναμεί με προσδιορισμό της ταυτότητας. Πράγματι, το ΣΤΕ έχει κρίνει ότι το τεκμήριο αθωότητας του φερόμενου ως δράστη μιας αξιόποινης πράξης παραβιάζεται, ακόμη κι όταν αυτός δεν κατονομάζεται ρητά, εφόσον τα στοιχεία που γνωστοποιούνται καθιστούν εντοπίσιμη την ταυτότητα του εμπλεκόμενου προσώπου, ανεξαρτήτως του

είναι ανεξάρτητη αρχή».

130. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 198/8.4.2013, σελ. 41.

131. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 336/11.7.2006, σελ. 4-5.

132. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 324/4.7.2006, σελ. 14. Βλ. έτσι και αναφορές τηλεπαρουσιάστριας σε κατηγορούμενο ως «παιδοκτόνο» και «δολοφόνο», με λεζάντες αντίστοιχου περιεχομένου να προβάλλονται κατά τη μετάδοση των επίμαχων δελτίων ειδήσεων. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 247/14.7.2015, σελ. 9.

133. Βλ. έτσι σειρά αποφάσεων του ΕΣΡ αριθ. 4/3.7.2002, αριθ. 5/3.7.2002, αριθ. 6/3.7.2002, αριθ. 7/3.7.2002, αριθ. 8/10.7.2002.

134. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 190/28.4.2009, σελ. 24. Βλ. έτσι και Απόφαση 296/3.6.2008, σελ. 5-6.

135. ΣΤΕ 3336/2007, σκ. 8.

136. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 140/20.3.2007, σελ. 6.

137. ΣΤΕ 4157/2015.

μεγέθους του κύκλου προσώπων που θα αναγνωρίσουν το εν λόγω πρόσωπο. Έτσι, στην περίπτωση μετάδοσης δελτίων ειδήσεων που έκαναν αναφορά στην αποπλάνηση ανήλικης μαθήτριας γυμνασίου από το Διευθυντή του σχολείου, κατά τα οποία αναφέρθηκαν ως γεγονότα η ηλικία της μαθήτριας, ο τόπος καταγωγής της, η ιδιότητα του αναφερόμενου ως δράστη και μεταδόθηκε εικόνα χώρου του σχολείου και της παθούσης με αρνητικό του προσώπου της, το ΣτΕ δέχτηκε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας του Διευθυντή του σχολείου¹³⁸. Ειδικότερα, το ΣτΕ έκρινε ότι η μη ευθεία αναφορά των στοιχείων της ταυτότητας του εν λόγω προσώπου, εφόσον μεταδόθηκαν παρόλα αυτά όλα τα στοιχεία από τα οποία θα μπορούσε να εντοπισθεί η ταυτότητά του, έστω και μόνο στο πλαίσιο του μικρού κύκλου των μαθητών, των καθηγητών και των γονέων των μαθητών του συγκεκριμένου σχολείου, συνιστά απαγορευμένη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας¹³⁹.

Το τεκμήριο, δε, αθωότητας μπορεί να παραβιαστεί από αναφορές που πλήττουν την τιμή και την υπόληψη προσώπου που παρουσιάζεται από τα ΜΜΕ ως δράστης συγκεκριμένης εγκληματικής πράξης ακόμη κι αν δεν προκύπτει άσκηση ποινικής δίωξης για τις αναφερόμενες αξιόποινες πράξεις, δεδομένου ότι την προστασία του τεκμηρίου αθωότητας απολαμβάνουν τα πρόσωπα και πριν από την άσκηση ποινικής δίωξης¹⁴⁰.

Τέλος, έχει γίνει δεκτή η παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας σε περιπτώσεις κατά τις οποίες τα ΜΜΕ στέκονται με έμφαση στην άσκηση νέας ποινικής δίωξης κατά προσώπου φερόμενου ως δράστη ορισμένης εγκληματικής πράξης, αποσιωπώντας επιμελώς ωστόσο την αθωωτική απόφαση επί της πρώτης κατηγορίας κατά του ίδιου προσώπου¹⁴¹, καθώς επίσης και σε περιπτώσεις

κατά τις οποίες, κατά παράβαση του άρθρου 11, παρ. 3, ΠΔ 77/2003¹⁴², γίνεται αναφορά σε καταδίκη προσώπου που έχει ήδη εκτίσει την ποινή του. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στην τελευταία αυτή υπόθεση σεναρίου, το ΕΣΡ έχει κρίνει ότι η ονομαστική αναφορά σε πρόσωπο που έχει καταδικαστεί για την τέλεση εγκληματικής πράξης, παρά το γεγονός ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο είχε εκτίσει την ποινή του και είχε ήδη αποφυλακιστεί εδώ και πάνω από μία δεκαετία, παραβίασε τις κανονιστικές επιταγές του άρθρου 11, παρ. 3, ΠΔ 77/2003. Αφενός, γιατί δεν υπήρχε κανένας λόγος δημοσίου συμφέροντος που να νομιμοποιεί την αναφορά στο εν λόγω πρόσωπο, αφετέρου, γιατί ο σκοπός της ενημέρωσης του κοινού για μία σειρά από ειδεχθή εγκλήματα του παρελθόντος μπορούσε να εξυπηρετηθεί χωρίς απαραίτητα να γίνει αναφορά στο όνομα του συγκεκριμένου προσώπου, πολλώ δε μάλλον χωρίς να προβληθεί στην τηλεοπτική οθόνη το πρόσωπό του¹⁴³.

β. Απαγόρευση χρησιμοποίησης της εικόνας προσώπων που θεωρούνται ύποπτα τέλεσης αξιόποινων πράξεων

Η προστασία του τεκμηρίου αθωότητας μέσω της απαγόρευσης κρίσεων για πρόσωπα που φέρονται ως ενεχόμενα ή ύποπτα για εγκληματικές πράξεις, συμπληρώνεται μέσω της απαγόρευσης μετάδοσης της εικόνας των προσώπων αυτών, όπως αυτή κατοχυρώνεται από τις διατάξεις του **άρθρου 3, παρ. 3, Ν 1730/1987**¹⁴⁴. Το προστατευτικό, δε, αυτό πλαίσιο ενισχύεται από το **άρθρο 11, παρ. 5, του ΠΔ 77/2003**, το οποίο δεν επιτρέπει τη χρησιμοποίηση της εικόνας προσώπων που θεωρούνται ύποπτα τέλεσης αξιόποινων πράξεων.

Το ΕΣΡ, στο πλαίσιο της εκπλήρωσης των

138. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 5/3.7.2002, σελ. 2.

139. ΣτΕ 3336/2007, σκ. 8, ΣτΕ 891/2015, σκ. 11.

140. Βλ. έτσι περίπτωση εταιρίας με πλαστές ασφαλιστικές και φορολογικές ενημερότητες, όπου η αναφορά περί αξιόποινων πράξεων δεν περιορίστηκε μόνο στη διοίκηση της επιχείρησης, αλλά επεκτάθηκε και στο διδακτικό προσωπικό, με την απαξιωτική φράση: «μπορούν να διδάσκουν στα παιδιά μας άνθρωποι οι οποίοι στήνουνε ολόκληρες κομπίνες και εικονικές εταιρίες για να κλέβουν το ΙΚΑ;». ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 91/4.2.2013, σελ. 7.

141. ΕΣΡ, Αποφάσεις αριθ. 397/29.7.2013, σελ. 4 και 489/9.10.2007, σελ. 3.

142. Σύμφωνα με το οποίο, «[δ]εν αναφέρεται η καταδίκη προσώπου για ορισμένο έγκλημα μετά την έκτιση της ποινής του, παρά μόνο για λόγους δημοσίου συμφέροντος».

143. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 249/14.7.2015, σελ. 11-12, Απόφαση 269/30.7.2015, σελ. 13-14.

144. Εξαίρεση στην αρχή αυτή προβλέπεται σε περίπτωση που αυτό καθίσταται αναγκαίο για τη διαλεύκανση του εγκλήματος ή αν οι επίμαχες εγκληματικές πράξεις στρέφονται κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος. Βλ. άρθρο 3, παρ. 3 (γ'), Ν 1730/1987.

ελεγκτικών του αρμοδιοτήτων, έχει δεχτεί σχετικά ότι η προβολή της εικόνας προσώπου που φέρεται ως ύποπτο για την τέλεση εγκληματικής πράξης είναι ικανή να δημιουργήσει την εντύπωση βεβαιότητας για την τέλεση από το εν λόγω πρόσωπο αξιόποινης πράξης, σε ευθεία παράβαση του τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορούμενου μέχρι τη αμετάκλητη καταδίκη του¹⁴⁵. Για το λόγο αυτό, το ΣΤΕ, απορρίπτοντας αίτηση ακύρωσης, επιβεβαίωσε απόφαση του ΕΣΡ, σύμφωνα με την οποία η μετάδοση ειδήσεων που αφορούν στην αποδιδόμενη τέλεση ορισμένου εγκλήματος όχι μόνο δεν πρέπει να περιλαμβάνει κρίσεις ή επιχειρήματα υπέρ της ενοχής του, αλλά ακόμη περισσότερο δεν μπορεί να συνοδεύεται από τη δημοσιοποίηση της εικόνας του κατηγορούμενου, καθώς κάτι τέτοιο έχει ως άμεση συνέπεια την προσβολή της προσωπικότητας του κατά τον τρόπο αυτό στιγματιζόμενου προσώπου και οδηγεί ταυτόχρονα σε μια όχι δίκαιη δίκη¹⁴⁶.

γ. Απαγόρευση μαγνητοσκόπησης και τηλεοπτικής μετάδοσης προσώπου που οδηγείται ενώπιον των αρμόδιων ανακριτικών και λοιπών Αρχών

Εκτός από τη χρησιμοποίηση της εικόνας προσώπου που θεωρείται ύποπτο τέλεσης εγκληματικών πράξεων, αυτοτελώς απαγορεύεται νομοθετικά, στο **άρθρο 8, παρ. 2, του Ν 3090/2002**¹⁴⁷, και η μετάδοση από την τηλεόραση ή η κινηματογράφηση ή μαγνητοσκόπηση ή φωτογράφιση των προσώπων που οδηγούνται ενώπιον των δικαστικών ή εισαγγελικών ή αστυνομικών και λοιπών Αρχών. Στη συγκεκριμένη, δε, απαγόρευση, όχι μόνο δεν χωρούν εξαιρέσεις και περιορισμοί όσον αφορά στο ρυθμιστικό της περιεχόμενο, όπως ρητά αναφέρει το ΕΣΡ¹⁴⁸,

αλλά η παράβαση της επιφέρει βαρύτατες ποινικές κυρώσεις, καθώς σύμφωνα με την αμέσως επόμενη παράγραφο (**άρθρο 8, παρ. 3, του Ν 3090/2002**) στον παραβάτη των ανωτέρω διατάξεων επιφυλάσσεται ποινή φυλάκισης μέχρι τριών (3) ετών και χρηματική ποινή είκοσι χιλιάδων (20.000) έως διακοσίων χιλιάδων (200.000) ευρώ. Από τη διάταξη αυτή, σε συνδυασμό μάλιστα με το **άρθρο 5, παρ. 1, της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 9ης Μαρτίου 2016 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορούμενου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας**¹⁴⁹, προκύπτει σαφώς η υποχρέωση των αρμόδιων Αρχών να λαμβάνουν κάθε θετικό μέτρο για την αποτροπή της δημόσιας εμφάνισης των ύποπτων ή των κατηγορούμενων ως ενόχων μέσω της εφαρμογής μέτρων σωματικού περιορισμού, όπως χειροπέδων, γυάλινων κουβούκλιων, κλωβών και πέδων ποδιών. «Η απαγόρευση», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη θεωρία, «δεν αφορά προφανώς μόνο το πρόσωπο (το κεφάλι) του προσαγόμενου αλλά (ολόκληρο!) τον προσαγόμενο ενώπιον των Αρχών άνθρωπο»¹⁵⁰. Είναι σαφές, συνεπώς, ότι η κατάφωρη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας του προσαγόμενου ενώπιον των Αρχών προσώπου δεν θεραπεύεται με την ημικάλυψη, με το γνωστό «μωσαϊκό», των χαρακτηριστικών του προσώπου του. Τα ΜΜΕ οφείλουν να μην αναμεταδίδουν καθόλου τις εικόνες αυτές.

Η αυστηρότερη αυτή αντιμετώπιση από το νομοθέτη δικαιολογείται από το γεγονός ότι η προσβολή της προσωπικότητας στην περίπτωση αυτή είναι εντονότερη, καθώς το άτομο απεικονίζεται συνήθως υπό συνθήκες μειωτικές – δέσμιση, συνήθως, οδηγείται για να λογοδοτήσει για την τέλεση ορισμένης αξιόποινης πράξης – και

145. ΕΣΡ, Απόφαση 292/17.9.2015, σελ. 16-17, Απόφαση 269/30.7.2015, σελ. 13, Απόφαση αριθ. 258/22.7.2015, σελ. 20, Απόφαση αριθ. 247/14.7.2015, σελ. 9, Απόφαση αριθ. 124/17.3.2015, σελ. 6.

146. ΣΤΕ 152/2004, σκ. 5.

147. Ν 3090/2002 για τη Σύσταση σώματος επιθεώρησης και ελέγχου των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α' 329/24.12.2002).

148. ΕΣΡ, Απόφαση 292/17.9.2015, σελ. 17, Απόφαση αριθ. 258/22.7.2015, σελ. 20, Απόφαση αριθ. 247/14.7.2015, σελ. 13, Απόφαση αριθ. 246/14.7.2015, σελ. 12.

149. Σύμφωνα με το οποίο «[τ]α κράτη μέλη λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι δεν εμφανίζονται ως ένοχοι, σε δικαστήριο ή δημόσια, μέσω της χρήσης μέτρων σωματικού περιορισμού».

150. Η. Αναγνωστόπουλος, «Η ποινική προστασία της προσωπικότητας έναντι των μέσων μαζικής επικοινωνίας (Επίκαιρα ζητήματα)», *op.cit.*, σελ. 46.

η εικόνα αποκτά ιδιαίτερη διακριτική δύναμη¹⁵¹. Η προστασία που παρέχει συνεπώς ο νομοθέτης στο πρόσωπο αυτό, κατά τη δραματική στιγμή της προσαγωγής του, οφείλει να είναι ενισχυμένη¹⁵². Ακόμα όμως και στην υποθετική περίπτωση που γινόταν αποδεκτό ότι μπορούν να υπάρξουν εξαιρέσεις χάριν της πληροφορίας του κοινού για ένα ζήτημα γενικού ενδιαφέροντος, είναι πάντως αναμφισβήτητο ότι υπάρχει σαφής υπέρβαση του αναγκαίου μέτρου ενημέρωσης των τηλεθεατών από την επαναλαμβανόμενη προβολή πλάνων προσαγωγής των κατηγορούμενων με τη χρήση μάλιστα τεχνικών που καθιστούν ακόμα πιο ευκρινή στο κοινό τα χαρακτηριστικά του προσώπου τους¹⁵³.

Έτσι, στην περίπτωση δελτίου ειδήσεων κατά τη διάρκεια του οποίου εμφανίστηκε ο συλληφθείς για το φόνο γνωστού ηθοποιού την ώρα της προσαγωγής του στο δικαστικό Μέγαρο, ο οποίος μάλιστα ζητούσε με σκυμμένο το κεφάλι συγνώμη μπροστά στις κάμερες της τηλεόρασης, το ΕΣΡ αναγνώρισε την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, σε κανένα από τα πλάνα στα οποία εμφανίστηκε κατά τη διάρκεια του ρεπορτάζ ο φερόμενος ως δράστης δεν υπήρχε μωσαϊκό στο πρόσωπό του¹⁵⁴. Ομοίως, το ΕΣΡ διαπίστωσε ότι η μαγνητοσκοπήση και μετάδοση της εικόνας της προσαγωγής τριών συλληφθέντων προσώπων φερό-

ντων χειροπέδες και οδηγούμενων από τις αστυνομικές στις εισαγγελικές και δικαστικές αρχές, πέραν του ότι παραβιάζουν ευθέως το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 11, παρ. 1, ΠΔ 7/2003, συνιστά έγκλημα κατά τις διατάξεις του άρθρου 8, παρ. 3, του Ν 3090/2002. Επισημαίνεται, δε, από το ΕΣΡ ότι το γεγονός ότι ο Προϊστάμενος του Πρωτοδικείου Αθηνών επέτρεψε την είσοδο των τηλεοπτικών συνεργείων εντός των δικαστικών μεγάρων δεν αίρει ουδόλως την υποχρέωση του τηλεοπτικού σταθμού να σεβαστεί το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου¹⁵⁵.

δ. Διασφάλιση μυστικότητας προδικασίας και απαγόρευση υποκατάστασης αστυνομικών και δικαστικών Αρχών

Το προβλεπόμενο προστατευτικό των δικαιωμάτων του κατηγορούμενου πλαίσιο συμπληρώνεται με δύο ακόμη διατάξεις του **Κώδικα Δεοντολογίας (ΠΔ 77/2003)**, οι οποίες, αφενός, απαγορεύουν την παράνομη υποκατάσταση των αστυνομικών και ανακριτικών Αρχών από τη δημοσιογραφική έρευνα¹⁵⁶, αφετέρου, προς το σκοπό της αποτελεσματικότερης εκπλήρωσης του ανωτέρω στόχου, κατοχυρώνουν τη μυστικότητα της ποινικής προδικασίας, απαγορεύοντας κάθε δημοσιοποίηση εγγράφων ή άλλων στοιχείων που γίνονται γνωστά στις αρμόδιες Αρχές κατά το στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, της έκτακτης προανάκρισης και γενικότερα της ποινικής προδικασίας¹⁵⁷.

Η απαγόρευση δημοσιοποίησης του υλικού της ποινικής προδικασίας, η μυστικότητα της οποίας αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την εύρυθμη λειτουργία κάθε συστήματος απονομής δικαιοσύνης, συνιστά βασική υποχρέωση των ΜΜΕ. Τα ΜΜΕ οφείλουν να μην υποκαθιστούν στο έργο τους τις αρμόδιες αστυνομικές και ανακριτικές Αρχές, οι οποίες, όπως υπενθυμίζεται από το ΕΣΡ, είναι οι μόνες στις οποίες έχει ανατε-

151. Τ.Ε. Συνοδινού, *Η εικόνα στο δίκαιο*, Εκδ. Σάκκουλα, 2007, σελ. 273. Υποστηρίζεται βέβαια από μερίδα της θεωρίας ότι η μετάδοση από τα ΜΜΕ εικόνων από σύλληψη-προσαγωγή προσώπων φερόμενων ως δραστών αξιόποινων πράξεων μπορεί δυνητικά να εκπληρώνει την αποστολή της ενημέρωσης, όταν η παρουσίαση της είδησης γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να ασκείται κριτική στις μεθόδους και τις συμπεριφορές των αστυνομικών δυνάμεων. Βλ. σχετικά Λ. Μήτρου, *Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας*, *op.cit.*, σελ. 148.

152. Βλ. έτσι Η. Αναγνωστόπουλος, «Η ποινική προστασία της προσωπικότητας έναντι των μέσων μαζικής επικοινωνίας (Επίκαιρα ζητήματα)», *op.cit.*, σελ. 46.

153. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 270/30.7.2015, σελ. 10-11, Απόφαση αριθ. 258/22.7.2015, σελ. 20, Απόφαση αριθ. 246/14.7.2015, σελ. 12, Απόφαση αριθ. 247/14.7.2015, σελ. 13, Απόφαση αριθ. 248/14.7.2015, σελ. 13-14. Οι τηλεοπτικοί σταθμοί οφείλουν, κατά το ΕΣΡ, να μεταδίδουν τις εικόνες αυτές φροντίζοντας για την τεχνική επεξεργασία των στοιχείων του προσώπου της κατηγορούμενης. Βλ. ενδεικτικά ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 292/17.9.2015, σελ. 17.

154. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 525/21.10.2008, σελ. 2.

155. ΕΣΡ, Αποφάσεις αριθ. 459/10.10.2006, αριθ. 460/10.10.2006, αριθ. 461/10.10.2006, αριθ. 462/10.10.2006, αριθ. 463/10.10.2006, αριθ. 464/10.10.2006, αριθ. 465/10.10.2006, αριθ. 466/10.10.2006.

156. Άρθρο 13, παρ. 3, ΠΔ 77/2003.

157. Άρθρο 11, παρ. 6, ΠΔ 77/2003.

θεί θεσμικά το έργο ανίχνευσης των αιτιών ενός εγκλήματος και διαπίστωσης των ενόχων¹⁵⁸.

Το ΣτΕ, έχει χαρακτηριστικά δεχθεί ότι «η αυτόκλητη ανάμιξη των ΜΜΕ στις εκκρεμείς ποινικές δίκες και ιδίως στο στάδιο της ανάκρισης παραβιάζει κατάφωρα το τεκμήριο αθωότητας και προσβάλλει την προσωπικότητα του στιγματιζόμενου κατηγορούμενου, οδηγεί δε ταυτόχρονα σε μια όχι δίκαιη δίκη»¹⁵⁹. Προς το σκοπό αυτό, συνεπώς, και με στόχο την αποφυγή της μεταβολής του χώρου της ενημέρωσης «σε θεατρική σκηνή αυτόκλητων δημοσίων κατηγορών λαϊκού δικαστηρίου»¹⁶⁰, το ΕΣΡ δέχεται σε σειρά αποφάσεών του ότι το τεκμήριο αθωότητας προσβάλλεται με τη δημοσιοποίηση από τα ΜΜΕ εγγράφων της ποινικής προδικασίας¹⁶¹, όπως ειδικότερα στοιχεία της προανάκρισης και της ανάκρισης, ευρήματα της έκθεσης αυτοψίας της ιατροδικαστικής έκθεσης ή αποσπάσματα από την κατάθεση του φερόμενου ως κατηγορούμενου ενώπιον της ανακρίτριας¹⁶². Στις ανωτέρω υποθέσεις, μάλιστα, το ΕΣΡ έκρινε ότι τα επίμαχα δελτία ειδήσεων που αποκάλυψαν τα στοιχεία της ανακριτικής έρευνας επιχείρησαν να υποκαταστήσουν τις ανακριτικές αρχές, παρουσιάζοντας τα γεγονότα «χωρίς αίσθημα ευθύνης και σεβασμού προς τη δικαιοσύνη και τα εμπλεκόμενα πρόσωπα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία συγχύσεως στο κοινό περί του ποιος τελικά είναι αρμόδιος να αποφανθεί περί των αιτιών του θανάτου του προαναφερθέντος προσώπου»¹⁶³. Ομοίως, παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας και παράνομη υποκατάσταση των αρμόδιων δικαστικών Αρχών διαπίστωσε το ΕΣΡ σε υπόθεση που, παρότι βρισκόταν στο στάδιο της ανάκρισης, η τηλεπαρουσίαστρια, υποκαθιστώντας τις ανακριτικές αρχές, εξέτασε, σαν να ήταν μάρτυρες, συγγενείς των κατηγορούμενων και του θύματος, καθώς επίσης και τρίτα πρόσωπα, ενώ παράλληλα κατά τη διάρκεια

της εκπομπής προέβαλε την κατάθεση ενός εκ των κατηγορούμενων και εξέτασε και το δεύτερο κατηγορούμενο¹⁶⁴.

Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση κατά την οποία σε εκπομπή προβλήθηκαν αυτούσια αποσπάσματα από την έκθεση των διορισθέντων ως πραγματογνωμόνων ψυχολόγου και ψυχιάτρου, η οποία συνιστούσε μέρος της προανακριτικής δικογραφίας. Στο εν λόγω απόσπασμα, μάλιστα, του πορίσματος της ψυχολόγου όχι μόνο αναφέρονταν τα ονόματα των εμπλεκόμενων στην υπόθεση ανηλίκων, αλλά στο πρόσωπό τους γίνονταν και συγκεκριμένες αξιολογικές κρίσεις και αναφορές¹⁶⁵. Στην υπόθεση αυτή, το ΣτΕ απέρριψε την αίτηση ακύρωσης κατά της απόφασης του ΕΣΡ, υπενθυμίζοντας ότι, χάριν της διασφάλισης των δικαιωμάτων του κατηγορούμενου και των λοιπών τυχόν εμπλεκόμενων προσώπων, απαγορεύεται η αποκάλυψη και η αναπαραγωγή του περιεχομένου εγγράφων ή άλλων στοιχείων της ποινικής προδικασίας¹⁶⁶. Κάτι τέτοιο δεν ισοδυναμεί με γενική και απόλυτη απαγόρευση ενημέρωσης του κοινού, στο πλαίσιο ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών εκπομπών, επί υποθέσεων που εκκρεμούν στο στάδιο της ποινικής προδικασίας. Αντίθετα, συμβάλλει στην αποτελεσματικότερη διεξαγωγή της δικαστικής έρευνας και του ανεπηρέαστου των αρμοδίων δικαστικών Αρχών¹⁶⁷.

Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι γίνεται δεκτή ως δικαιολογημένη η δημοσιοποίηση στοιχείων της ποινικής προδικασίας, σε όλως εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν, κατ'εκτίμηση των συνθηκών, κρίνεται, αφενός, μεν ότι συντρέχουν λόγοι υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος, οι οποίοι καθιστούν επιτρεπτή την ανακοίνωση των στοιχείων αυτών προς ενημέρωση του τηλεοπτικού κοινού επί ζητήματος ιδιαιτέρως αυξημένου γενικού ενδιαφέροντος, αφετέρου, δε ότι, με τη δημοσιοποίηση των στοιχείων αυτών, δεν διακυβεύονται τα δικαιώματα του κατηγορούμενου και των λοιπών εμπλεκόμενων προσώπων και το συμφέρον της αποτελεσματικής διεξαγωγής της δικαστικής έρευνας¹⁶⁸. Και σε

158. ΕΣΡ, Σύσταση (μη κυρωτική), αριθ. 2/5.8.2008, σελ. 2.

159. ΣτΕ 152/2004.

160. ΕΣΡ, Σύσταση αριθ. 1/18.9.2002, σελ. 1.

161. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 397/29.7.2013, σελ. 4, Απόφαση αριθ. 489/9.10.2007, σελ. 3.

162. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 433/16.9.2013, σελ. 14-15, Απόφαση αριθ. 234/15.5.2007, σελ. 15, Απόφαση αριθ. 238/15.5.2007, σελ. 13-14, Απόφαση αριθ. 245/15.5.2007, σελ. 15.

163. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 433/16.9.2013, σελ. 15.

164. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 224/6.5.2008, σελ. 33-34.

165. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 426/31.7.2007, σελ. 3.

166. ΣτΕ 891/2015, σκ. 6 και 8.

167. Ibidem.

168. ΣτΕ 891/2015, 4153/2015.

αυτήν την περίπτωση, όμως, τα ΜΜΕ οφείλουν να είναι ιδιαίτερος προσεκτικά στην επιλογή των διατυπώσεων που χρησιμοποιούν και να είναι βέβαια, προτού προβούν σε δημοσίευση στοιχείων της προδικασίας ως μέσο έσχατης ανάγκης, ότι ο στόχος της ενημέρωσης του τηλεοπτικού κοινού δεν εξυπηρετείται με μια γενική αναφορά στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, αποφεύγοντας έτσι λεπτομερή παράθεση αυτούσιων αποσπασμάτων των καταθέσεων του φερομένου ως δράστη ενώπιον των δικαστικών¹⁶⁹.

Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, ακόμη κι όταν λόγοι δημοσίου συμφέροντος ή άλλοι λόγοι επιβάλλουν τη δημοσίευση είτε του ονόματος του φερόμενου ως δράστη ορισμένης αξιόποινης πράξης, είτε συγκεκριμένων στοιχείων της ποινικής προδικασίας, δεν δικαιολογείται η αναφορά άλλων προσωπικών δεδομένων, ούτε ασφαλώς η απεικόνιση του προσώπου του. Όπως ορθά αναφέρεται στη θεωρία, η μετάδοση της εικόνας του προσώπου που φέρεται ως ο δράστης αξιόποινων πράξεων δεν μπορεί να θεωρηθεί συνεισφορά σε ένα θέμα γενικού ενδιαφέροντος κυρίως γιατί συνήθως εξαντλεί τη χρηστική αξία της στην ικανοποίηση της νοσηρής περιέργειας του κοινού¹⁷⁰.

ε. Προστασία ανηλίκων που φέρονται ως δράστες αξιόποινων πράξεων

Ο νομοθέτης, τέλος, λαμβάνει μέριμνα και για την προστασία των ανήλικων προσώπων που φέρονται ως ενεχόμενα ή ύποπτα για την τέλεση εγκληματικών πράξεων. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις του **άρθρου 3, παρ. 3 (δ), του Ν 1730/1987** «[ο]ι ραδιοτηλεοπτικές εκπομπές, για γεγονότα που σχετίζονται με αξιόποινες πράξεις, [...οφείλουν] να μην αναφέρουν ονόματα ή μεταδίδουν εικόνες ανηλίκων εγκληματιών ή ανηλίκων που είναι θύματα εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας και εγκλημάτων οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής». Διαπνεύμενο από το ίδιο πνεύμα προστασίας των

ανήλικων δραστών, το **άρθρο 10, παρ. 2, του ΠΔ 77/2003** πάει ένα βήμα πιο πέρα και εισάγει απόλυτη απαγόρευση κάθε παρουσίας ανηλίκου ως δράστη εγκληματικών ενεργειών ή ως υπαιτίου δυστυχήματος.

Στην ανάγκη πρόβλεψης ενός ειδικού προστατευτικού πλαισίου για επιμέρους ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως είναι οι ανήλικοι, εστιάζει η **Σύσταση (2003)13 σχετικά με τη διάθεση πληροφοριών από τα ΜΜΕ σχετικά με ποινικές διαδικασίες της 10^{ης} Ιουλίου 2003**¹⁷¹, η οποία αποσκοπεί στην ενίσχυση της προστασίας του ιδιωτικού βίου του προσώπου σε περίπτωση που εκκρεμεί εις βάρος του ποινική δίωξη. Ειδικότερα, η Σύσταση, μετά τη γενική πρόβλεψη ότι η διάθεση πληροφοριών από τα ΜΜΕ για ύποπτους, κατηγορούμενους, καταδικασθέντες ή πρόσωπα που εμπλέκονται σε εκκρεμή ποινική υπόθεση πρέπει να σέβεται το δικαίωμά τους για προστασία της ιδιωτικής ζωής, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, εξειδικεύει και αναφέρεται στην ανάγκη λήψης ειδικότερων μέτρων προστασίας όταν τα εμπλεκόμενα πρόσωπα είναι ανήλικα¹⁷².

Με ιδιαίτερη ευαισθησία, λοιπόν, στα ζητήματα που ανακύπτουν σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των ανήλικων παραβατών, το ΕΣΡ έχει στο παρελθόν διαπιστώσει κατάφωρη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας στην περίπτωση αναφοράς από τηλεοπτικό σταθμό στα τρία ανήλικα πρόσωπα που φέρονταν ως δράστες εγκλήματος εις βάρος τρίτου ανηλίκου. Μάλιστα, η παρουσίαση των ανηλίκων συνοδευόταν από ερωτήσεις προς αυτούς και το περιβάλλον τους για τη δήθεν εξιχνίαση του εγκλήματος, καθώς επίσης και από σχετική λεζάντα της εκπομπής «[κ]αταθέσεις και ανακρίσεις ανηλίκων» που καθιστούσε σαφές σε όλους ότι η εν λόγω τηλεο-

171. Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation Rec(2003)13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, 10 July 2003.

172. Αρχή 8. Βλ. έτσι και Council of Europe, Steering Committee on the Mass Media, Draft Explanatory Memorandum to Recommendation Rec (2003)13 on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings, CM(2003)85, 12 Ιουνίου 2003, Παράρτημα IV, Αρχή 8.

169. Ibidem, ΣτΕ 1216/2014, σκ. 6, ΣτΕ 1217/2014, ΣτΕ 1432/2014, σκ. 6.

170. Λ. Μήτρου, Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, *op.cit.*, σελ. 148.

πτική εκπομπή είχε αναλάβει οιοσδήποτε «ανακριτικά καθήκοντα», παρεμβαίνοντας κατά τον τρόπο αυτό στο έργο των ανακριτικών Αρχών και υποκαθιστώντας τες παράνομα στα καθήκοντά τους. Το ΕΣΡ δέχτηκε ότι παρά το γεγονός ότι τα πρόσωπα των εν λόγω ανηλίκων ήταν ήδη γνωστά στο πανελλήνιο, η τηλεοπτική παρουσίασή τους υπό την ιδιότητά τους αυτή (ως δραστών) εξακολουθούσε να είναι απολύτως απαγορευμένη¹⁷³. Το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της συνέντευξης εμφανίστηκε μόνο η πλάτη των ανηλίκων δεν αίρει σε καμία περίπτωση την ευθύνη του τηλεοπτικού σταθμού, δεδομένου ότι και μόνο η αναφορά των μικρών ονομάτων τους και της φωνής τους η ταυτότητά τους είχε καταστεί πασιφανής¹⁷⁴.

Β. Η ανάγκη εμπέδωσης της υποχρέωσης σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, εύλογα γεννάται το ερώτημα κατά πόσο το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο για τη *de jure* κατοχύρωση και προστασία του τεκμηρίου της αθωότητας λειτουργεί αποτελεσματικά ή αν αντίθετα αποτυγχάνει να εκπληρώσει την αποστολή του αυτή, οδηγώντας στη *de facto* παραβίασή του. Η απάντηση δυστυχώς είναι μάλλον αποθαρρυντική.

Τα ΜΜΕ, όπως παρατηρείται με ανησυχία, φαίνεται να έχουν εισβάλει στην ποινική διαδικασία και να αξιώνουν να επηρεάζουν τον τρόπο διεξαγωγής και έκβασής της, λειτουργώντας κάποιο τρόπο ως «*de facto* εισβολέας-χειριστής των ποινικών υποθέσεων»¹⁷⁵. Δεν είναι σπάνιο φαινόμενο οι διάδικοι να πληροφορούνται από τις εφημερίδες ποια καινούργια έγγραφα έχουν οι δικαστικές ή οι ανακριτικές Αρχές¹⁷⁶, ενώ η διαπόμπευση την οποία υφίστανται, προς παραδειγματισμό τρίτων, οι αναφερόμενοι ως δράστες αξιόποινων πράξεων υπερβαίνει συχνά σε σκλη-

ρότητα ακόμη και την τελικώς επιβληθείσα από το αρμόδιο δικαστήριο ποινή¹⁷⁷. Στην επιθυμία, βέβαια, αυτή των ΜΜΕ να καλύψουν τηλεοπτικά, με οποιοδήποτε θεμιτό ή αθέμιτο τρόπο, την εμφάνιση των προσώπων εκείνων που πιθανολογείται ότι έχουν διαπράξει κάποια αξιόποινή πράξη ή να αποκαλύψουν έγγραφα της (μυστικής) προδικασίας, δεν φαίνεται να βάζουν φραγμό ούτε οι δικαστικές και εισαγγελικές Αρχές. Η παραβίαση θεμελιωδών κανόνων της δημοσιογραφικής δεοντολογίας και – το σημαντικότερο – η προσβολή βασικών δικονομικών αρχών και δικαιωμάτων του κατηγορούμενου που στόχο τους έχουν την προώθηση και προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη γίνεται καταφανώς με την ανοχή των αρμόδιων Αρχών.

Το ΕΔΔΑ έχει ήδη από το 1979 εκφράσει την ανησυχία του για τον κίνδυνο να εξοικειωθεί η κοινή γνώμη με το τακτικό θέμα των «ψευδοδικών» που στήνονται από τα ΜΜΕ, γεγονός που αναπόφευκτα πλήττει καίρια την εμπιστοσύνη του πολίτη απέναντι στη δικαστική εξουσία και την αποτελεσματικότητα της δικαστικής επίλυσης των διαφορών¹⁷⁸. Ο φόβος που εύλογα υπάρχει είναι τα ΜΜΕ να αναλάβουν ένα ρόλο «τιμωρού», θέτοντας εν αμφιβόλω έτσι το μονοπώλιο του ποινικού καταναγκασμού που έχει ανατεθεί στο Κράτος¹⁷⁹.

Τους ίδιους προβληματισμούς μοιράζεται και το ΕΣΡ, το οποίο έχει απευθύνει Οδηγίες προς τα ηλεκτρονικά ΜΜΕ με σκοπό την αποφυγή της μεταβολής του χώρου της ενημέρωσης «σε θεατρική σκηνή αυτόκλητων δημοσίων κατηγορών λαϊκού δικαστηρίου»¹⁸⁰. Επισημαίνοντας ότι απειλείται η μεταβολή των ΜΜΕ σε βήμα αυτόκλητων κατηγορών της δημοκρατικής έννομης τάξης της Χώρας και των θεσμικών οργάνων της, προειδοποιεί ότι «αν δεν επικρατήσει η σύνεση, η αυτοσυγκράτηση και η στοιχειώδης τήρηση κανόνων δεοντολογίας, θα κυριαρχήσει ο εκχυδαϊσμός του χώρου της ενημέρωσης και μάλιστα με τον πιο αποτρό-

173. ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 434/19.9.2006, σελ. 3. Έτσι βλ. και ΕΣΡ, Απόφαση αριθ. 426/31.7.2007, σελ. 3.

174. ΕΣΡ, Απόφαση 313/20.6.2006, σελ. 4-5.

175. Η. Αναγνωστόπουλος, «Η ποινική προστασία της προσωπικότητας έναντι των μέσων μαζικής επικοινωνίας (Επίκαιρα ζητήματα)», *op.cit.*, σελ. 43-44.

176. Α. Δημάκη, «Η σχέση ποινικής δίκης και μέσων μαζικής ενημέρωσης», σε Λ. Κοτσαλής, Γ. Τριανταφύλλου, Ανθρώπινα δικαιώματα και ποινικό δίκαιο, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, 2007, σελ. 263 επ.

177. Λ. Μήτρου, Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, *op.cit.*, σελ. 155-156.

178. ΕΔΔΑ, Sunday Times κ. Ηνωμένου Βασιλείου [αριθ. προσφ.: 6538/74], 26 Απριλίου 1979, παρ. 63.

179. Λ. Μήτρου, Η δημοσιότητα της κύρωσης ή η κύρωση της δημοσιότητας, *op.cit.*, σελ. 153.

180. ΕΣΡ, Σύσταση (μη κυρωτική), αριθ. 2/5.8.2008, Οδηγία 1/28.2.2003, Σύσταση αριθ. 1/18.9.2002.

παιο τρόπο που προσβάλλει βαθύτατα όχι μόνο τη μνήμη των θυμάτων και περιφρονεί το πένθος και τον πόνο των συγγενών τους, αλλά και το δημοκρατικό χαρακτήρα της κοινωνίας μας»¹⁸¹.

Λαμβανομένης, συνεπώς, υπόψη της ανάγκης ανεύρεσης της σωστής ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων που συνδέονται με την ελευθερία της πληροφορίας και των δικαιωμάτων που απορρέουν από την αρχή της δίκαιης δίκης που προσδοκά ο κατηγορούμενος, η ΕΕΔΑ συνοψίζει και απευθύνει τις εξής συστάσεις:

α. Για την ενίσχυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη γενικά:

- Η Πολιτεία οφείλει να λάβει κάθε αναγκαίο μέτρο για την εμπέδωση και την ουσιαστική και αποτελεσματική εφαρμογή των δικαιωμάτων, των ελευθεριών και των αρχών που κατοχυρώνονται σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο για το σεβασμό και την προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.

- Ειδικότερα, η Πολιτεία οφείλει να λάβει κάθε αναγκαίο μέτρο για τη διασφάλιση επαρκούς βαθμού εμπιστοσύνης στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης, σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, κατοχύρωσης του δικαιώματος αποτελεσματικού μέσου ένδικης προστασίας, ενίσχυσης του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και αποτελεσματικής εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας και των δικαιωμάτων της υπεράσπισης.

- Προς το σκοπό αυτό, δεν αρκεί μόνο η εξασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης εντός των δικαστικών αιθουσών. Πρέπει να καλλιεργηθεί στην κοινωνία ένα κλίμα σεβασμού για τη δικαστική λειτουργία και κατανόησης της δυσκολίας και του βάρους του έργου των δικαστικών λειτουργών και του συνόλου των παραγόντων της δίκης.

- Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι, για την ενίσχυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, είναι νευραλγικής σημασίας η κατεπείγουσα αντιμετώπιση του συστημικού και χρόνιου προβλήματος της μακράς διάρκειας των δικών, που θίγει το κατοχυρωμένο από το Σύνταγμα, διεθνείς συνθήκες προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το δίκαιο της

ΕΕ, θεμελιώδες δικαίωμα σε αποτελεσματική δικαστική προστασία, επισύροντας σωρεία καταδικών της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ. Επανερχεται, για το λόγο αυτό, στις συστάσεις που έχει επανειλημμένως διατυπώσει στο παρελθόν αναφορικά με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη¹⁸², επισημαίνοντας ότι η λύση στο πρόβλημα της υπερφόρτωσης των δικαστηρίων και της συνακόλουθης καθυστέρησης της απονομής της δικαιοσύνης δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μόνο με μια γενναία και εκτεταμένη δικονομική μεταρρύθμιση. Προς την κατεύθυνση αυτή, συστήνεται μεταξύ άλλων και η απομαγνητοφώνηση της ποινικής δίκης, η οποία αναμένεται ότι θα συμβάλει όχι μόνο στην επιτάχυνση της διαδικασίας ενώπιον των δικαστηρίων, αλλά και στην ενίσχυση του εσωτερικού ελέγχου και της διαφάνειας στη Δικαιοσύνη.

β. Για την εμπέδωση της υποχρέωσης σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας ειδικότερα:

- Η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι το ήδη υπάρχον προστατευτικό νομοθετικό πλαίσιο είναι ικανό να διασφαλίσει το σεβασμό της αρχής του τεκμηρίου αθωότητας. Συνεπώς, δεν εμμένει στην ενίσχυση ή αυστηροποίησή του. Κρίνει αναγκαία, ωστόσο, την εμπέδωση της εφαρμογής του και ενδεχομένως τη λήψη μέτρων και πρωτοβουλιών που θα επιτρέψουν την αποτελεσματικότερη γενικοπροληπτική του λειτουργία. Προς το σκοπό αυτό, μάλιστα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει την προθυμία της, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, να συνδράμει με τον προσφορότερο τρόπο στην προσπάθεια αυτή εμπέδωσης της αρχής του τεκμηρίου αθωότητας και διαβεβαιώνει για την ετοιμότητά της να συνεργαστεί με τους αρμόδιους φορείς, δημοσιογραφικές ενώσεις και εκπροσώπους τηλεοπτικών σταθμών, για τη διάχυση και περαιτέρω επικοινωνία των αρχών, δικαιωμάτων και ελευθεριών που κατοχυρώνουν το σεβασμό και την προστασία του τεκμηρίου αθωότητας.

182. Βλ. ιστοσελίδα ΕΕΔΑ, διαθέσιμες σε: <http://www.nchr.gr/index.php/2013-04-03-10-23-48/2013-04-03-10-30-24>.

181. ΕΣΡ, Σύσταση αριθ. 1/18.9.2002, σελ. 1.

▪ Συστήνεται επίσης η ενίσχυση του ΕΣΡ στο απαιτητικό γνωμοδοτικό, ελεγκτικό και κυρωτικό έργο του, ώστε να επικουρηθεί, αφενός, στην οριοθέτηση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των ΜΜΕ, αφετέρου, στη διασφάλιση επαρκούς βαθμού εμπιστοσύνης στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, την περιφρούρηση της μυστικότητας της προδικασίας και την απαγόρευση υποκατάστασης αστυνομικών και δικαστικών Αρχών. Εκφράζεται παράλληλα η ευχή για την επαναδραστηριοποίησή του και τη διασφάλιση της απρόσκοπτης λειτουργίας του.

▪ Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει για ακόμη μία φορά την ανάγκη αμοιβαίας οριοθέτησης των πεδίων των δύο δικαιωμάτων, του δικαιώματος στην πληροφόρηση και του τεκμηρίου αθωότητας, και επίλυσης της σύγκρουσης μεταξύ τους με αφετηρία τη θεμελιώδη παραδοχή της τυπικής νομικής ισοδυναμίας τους, κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η προστασία και προώθηση και των δύο.

▪ Με ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να αντιμετωπίζεται και η απεικόνιση και μετάδοση σκηνών από τη σύλληψη ή προσαγωγή ύποπτων στις αρμόδιες Αρχές, δεδομένης της εντονότερης προσβολής που υφίσταται η προσωπικότητα του ενδιαφερόμενου ατόμου. Το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο προβλέπει ήδη αυστηρές ποινές, οπότε η ΕΕΔΑ επισύρει την προσοχή στην ανά-

γκη εγρήγορσης απέναντι στον κίνδυνο προσβολής της τιμής και αξιοπρέπειας του προσώπου, υπό το πρίσμα δημιουργίας εντυπώσεων και της αύξησης της τηλεθέασης, σε μια δραματική μάλι-στα στιγμή της ζωής του.

▪ Συστήνεται, επίσης, η ενίσχυση του ήδη προβλεπόμενου προστατευτικού νομοθετικού πλαισίου για τις ευάλωτες ομάδες δραστών και τα ανήλικα πρόσωπα που φέρονται ως δράστες εγκληματικών πράξεων.

▪ Τέλος, σε ό,τι αφορά ειδικότερα στην εισαγγελική δυνατότητα της δημοσιοποίησης προσωπικών δεδομένων σχετικά με ποινικές διώξεις ή καταδίκες του άρθρου 2, περ. β', του Ν 2472/1997, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στα σοβαρά ζητήματα συνταγματικότητας και συμβατότητας της εν λόγω ρύθμισης με την ΕΣΔΑ, λαμβανομένων υπόψη ιδίως της αμφισβητούμενης αναγκαιότητας και της αμφίβολης αποτελεσματικότητας του μέτρου της δημοσιοποίησης σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό και προτείνει τον περιορισμό του πεδίου εφαρμογής της σχετικής διάταξης στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η ανακοίνωση «ευαίσθητων δεδομένων» προσώπου, που φέρεται ως ύποπτο ή έχει καταδικασθεί για την τέλεση αξιόποινων πράξεων, ικανοποιεί σκοπούς εγκληματολογικής πολιτικής.

Β. Παρατηρήσεις επί Σχεδίων Νόμου και Σχεδίων Υπουργικών Αποφάσεων

1. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (20.1.2016)¹

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έχει επιδείξει διαρκές ενδιαφέρον για θέματα που άπτονται της ελευθερίας συνείδησης, έχοντας ειδικότερα ασχοληθεί επανειλημμένως με ζητήματα που προκύπτουν από την εκπλήρωση εναλλακτικής υπηρεσίας και την προστασία των δικαιωμάτων των αντιρρησιών συνείδησης.

Πράγματι, ήδη από το 2001 η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει την ανάγκη ανάληψης συνολικής πρωτοβουλίας νομοθετικής ρύθμισης του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης, εστιάζοντας ιδίως στην ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου της εναλλακτικής θητείας², ενώ το 2004 επανήλθε με σειρά συγκεκριμένων προτάσεων για την πρόβλεψη ουσιαστικών εγγυήσεων με στόχο τη διασφάλιση του γνήσια πολιτικού (μη στρατιωτικού) χαρακτήρα της εναλλακτικής υπηρεσίας και της μη τιμωρητικής φύσης και διάρκειάς της³. Μάλιστα, ένα χρόνο αργότερα, ενόψει της ψήφισης του Ν 3421/2005 «Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες

διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 302/13.12.05), η ΕΕΔΑ είχε επισύρει την προσοχή του νομοθέτη στη διάταξη του άρθρου 64, παρ. 5, του εν λόγω σχεδίου νόμου, η οποία προέβλεπε την έκπτωση από την ιδιότητα του αντιρρησία συνείδησης όσων ασκούσαν συνδικαλιστική δραστηριότητα ή συμμετείχαν σε απεργία κατά το χρονικό διάστημα της εναλλακτικής υπηρεσίας τους, τονίζοντας ότι προσέκρουε σε θεμελιώδεις συνταγματικές διατάξεις⁴.

Η ΕΕΔΑ δράττεται μάλιστα της ευκαιρίας για να εκφράσει την ικανοποίησή της για το γεγονός ότι η σύστασή της αυτή εισακούστηκε – αν και όχι πλήρως. Πράγματι, παρότι η επίμαχη διάταξη συμπεριλήφθηκε τελικά στο άρθρο 64 του Ν 3421/2005, πέντε χρόνια αργότερα τροποποιήθηκε εν μέρει από το άρθρο 78, παρ. 1β' και 1γ', του Ν 3883/2010 «Υπηρεσιακή εξέλιξη και ιεραρχία των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεων – Θέματα διοίκησης των Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας και συναφείς διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 167/24.9.2010), προβλέποντας όχι έκπτωση από την ιδιότητα του αντιρρησία συνείδησης, αλλά προσαύξηση της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας. Αξίζει, δε, να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι η διατύπωση της διάταξης του άρθρου 78, παρ. ιγ', Ν 3883/2010 (βάσει της οποίας «προσαυξάνεται η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας κάθε φορά που οι αντιρρησίες συνείδησης: α. Ασκούν συνδικαλιστική δραστηριότητα ή συμμετέχουν σε απεργία κατά το χρονικό διάστημα της εναλλακτικής υπηρεσίας τους. Στην περίπτωση αυτή η εναλλακτική υπηρεσία αυξάνεται για χρόνο ίσο με τις ημέρες απεργίας»), συνεχίζει να είναι προβληματική. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η προσαύξηση του χρόνου αναφέρεται μόνο στην περίπτωση της απεργίας, καθίσταται σαφές ότι η φράση «ασκούν συνδικαλιστική δραστηριότητα» στερείται αντικρίσματος. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι πρέπει να απαλειφθεί.

II. Γενικές Παρατηρήσεις επί του παρόντος ΣχΝ

Το παρόν Σχέδιο Νόμου με τίτλο «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσω-

1. Για την επεξεργασία του παρόντος κειμένου ελήφθη υπόψη η συμβολή του κ. Φ. Ιατρέλλη, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από το Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας. Επιμέλεια σύνταξης: Ρ. Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτις της ΕΕΔΑ.

2. ΕΕΔΑ, Προτάσεις για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας, 5.7.2001.

3. ΕΕΔΑ, Προτάσεις της 10.6.2004 όπως τροποποιήθηκαν την 1.7.2004 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα, 2.7.2004. Για πιο πρόσφατες Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ, βλ. Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), 5.12.2013, σελ. 56.

4. ΕΕΔΑ, Πρόταση επί της παρ. 5, άρθρου 64 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις», 25.11.2005.

πικού και άλλες διατάξεις» (εφεξής ΣχΝ) τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 8 Ιουνίου 2015 έως τις 12 Ιουνίου 2015⁵ και κατατέθηκε στη Βουλή προς επεξεργασία από την αρμόδια Διάρκη Επιτροπή Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών Υποθέσεων στις 22 Δεκεμβρίου 2015.

Παρόλα αυτά, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με λύπη της, όπως προκύπτει και από την από 14.1.2016 ακρόαση των αρμοδίων φορέων κατά τη συνεδρίαση της Διάρκους Επιτροπής Εθνικής Άμυνας και Εξωτερικών Υποθέσεων, ότι το παρόν ΣχΝ δεν της κοινοποιήθηκε προκειμένου να τοποθετηθεί επ' αυτού, ως οφείλει στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου, αλλά ούτε και κλήθηκε να εκθέσει τις απόψεις της κατόπιν της κατάθεσης του υπό εξέταση ΣχΝ στην καθ' ύλην αρμόδια Κοινοβουλευτική Επιτροπή.

III. Ειδικές Παρατηρήσεις επί του άρθρου 12 του ΣχΝ

Η ΕΕΔΑ παρακολουθεί με προσοχή και ικανοποίηση την ανάληψη νομοθετικής πρωτοβουλίας, έστω και με καθυστέρηση πολλών ετών, για την εφαρμογή παλαιότερων ψηφισμάτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου⁶ για στρατολογική τακτοποίηση των παλαιών και μεγάλης ηλικίας αντιρρησιών συνείδησης⁷. Διαβεβαιώνει μάλιστα για την ετοιμότητά της, στο πλαίσιο της αποστολής της ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας, να συνδράμει την Πολιτεία στο έργο της για τη λήψη των αναγκαίων και πρόσφορων νομοθετικών μέτρων για την εξάλειψη κάθε διάκρισης σε βάρος των αντιρρησιών συνείδησης.

Δεν μπορεί ωστόσο να μην επισημάνει ότι το παρόν ΣχΝ εξακολουθεί να αφήνει άλυτα πολλά από τα χρόνια ζητήματα παραβιάσεων των δικαιωμάτων των αντιρρησιών συνείδησης, μη ανταποκρινόμενο ουσιαστικά στις συστάσεις που

έχει διατυπώσει επανειλημμένως, μεταξύ άλλων, η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ. Ειδικότερα, στις από 3 Νοεμβρίου 2015 Καταληκτικές Παρατηρήσεις της επί της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (CCPR/C/GRC/2)⁸, η «Επιτροπή επαναλαμβάνει την προηγούμενη ανησυχία της (CCPR/CO/83/GRC, παρ. 15) για (α) τη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας που είναι σημαντικά μεγαλύτερη από τη στρατιωτική υπηρεσία, (β) τη σύνθεση της Ειδικής Επιτροπής και την αναφερθείσα έλλειψη ανεξαρτησίας και αμεροληψίας, ιδίως στις περιπτώσεις όπου λαμβάνουν χώρα ακροαματικές διαδικασίες χωρίς την παρουσία όλων των μελών της, (γ) τις καταγγελίες που υποδεικνύουν διάκριση στη βάση διαφορετικών λόγων αντίρρησης στην παροχή υπηρεσίας και (δ) την επανειλημμένη τιμωρία αντιρρησιών συνείδησης κατά παραβίαση της αρχής «κανείς δε διώκεται, ούτε τιμωρείται ποινικά δις για το ίδιο αδίκημα» (*“ne bis in idem”*) (άρθρο 14 και 18 ΔΣΑΠΔ)⁹.

Λόγω της σπουδαιότητας, συνεπώς, του ζητήματος, σε συνδυασμό με την ανάγκη εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας με τα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως αυτή προκύπτει από τις επανειλημμένες συστάσεις διεθνών και ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων, η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαίο να επανέλθει στις ακόλουθες παρατηρήσεις:

1. Η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας θα πρέπει να είναι μεγαλύτερη κατά 50% της διάρκειας της κανονικής στρατιωτικής θητείας. Η πρόταση συμβαδίζει με τις πολύ πρόσφατες συστάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ¹⁰, με τις οποίες η Επιτροπή τονίζει ότι η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας

5. Δημόσια Διαβούλευση για το σχέδιο νόμου «Ρύθμιση Θεμάτων Μεταθέσεων Οπλιτών», ανάρτηση 8 Ιουνίου 2015 έως 12 Ιουνίου 2015.

6. Βλ. ενδεικτικά European Parliament, Resolution on respect for human rights in the European Union, 1996, Doc. A4-0034/98, 17.2.1998, παρ. 126, OJ C80/54, 16.3.1998.

7. Βλ. ΕΕΔΑ, Προτάσεις της 10.6.2004 όπως τροποποιήθηκαν την 1.7.2004 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα, *op.cit.*

8. UN, Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, 115th session (19 October-6 November 2015), CCPR/C/GRC/CO/2, παρ. 37-38.

9. Για την ελληνική μετάφραση των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ βλ. στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ, Η ΕΕΔΑ παραθέτει στα ελληνικά τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας, Νοέμβριος 2015.

10. UN, HRC, Concluding observations on the second periodic report of Greece, *op.cit.*

είναι πολύ μεγαλύτερη από τη διάρκεια της στρατιωτικής θητείας και καλεί την ελληνική Πολιτεία στην προσαρμογή της νομοθεσίας ώστε η εναλλακτική υπηρεσία να μη συνεπάγεται για τους αντιρρησίες συνείδησης κυρώσεις ή διακρίσεις ως προς τη φύση, το κόστος ή τη διάρκειά της.

2. Η δυνατότητα συνεχών και αλληπάλ-ληλων διώξεων των αντιρρησιών συνείδησης για την άρνηση εκπλήρωσης της στρατιωτικής θητείας, κατά παραβίαση της αρχής «κανείς δε διώκεται, ούτε τιμωρείται ποινικά δις για το ίδιο αδίκημα» (*ne bis in idem*), θα πρέπει να καταργηθεί. Υπέρ της κατάργησης της δυνατότητας αυτής συνηγορούν και οι πρόσφατες συστάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ¹¹, στις οποίες η Επιτροπή με ανησυχία διαπιστώνει ότι το φαινόμενο δεν έχει εξαλειφθεί στη Χώρα μας.

3. Ως προς το εποπτικό όργανο των αντιρρησιών συνείδησης, την αρμοδιότητα θα πρέπει αρχικά να έχει το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, αλλά εφόσον οι ενδιαφερόμενοι υπαχθούν στο καθεστώς των αντιρρησιών συνείδησης και διαγραφούν από το Στρατολογικό Μητρώο του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, να υπάρχει συναρμοδιότητα των Υπουργείων Εσωτερικών και Υγείας.

4. Η αρμόδια Αρχή που θα αποφασίζει για το αν ένα άτομο θα πρέπει να εκπληρώσει εναλλακτική υπηρεσία ή όχι, θα πρέπει να είναι ανεξάρτητη και να μην περιλαμβάνει μέλη της στρατιωτικής διοίκησης. Η θέση αυτή, που περιλήφθηκε στις Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα¹², στηρίζεται σε παλαιότερη απόφαση της ΕΕΔΑ¹³, που ζητούσε την τήρηση των όσων προβλέπει η Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης R 87 (8). Η πρόταση συμβαδίζει με τις πρόσφατες συστάσεις

της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ¹⁴, στις οποίες ουσιαστικά επαναλαμβάνεται η από 2005 προτροπή της Επιτροπής να τεθεί η εξέταση των αιτήσεων υπό τον πλήρη έλεγχο πολιτικών αρχών¹⁵. **Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει οι απορριπτικές αποφάσεις της Επιτροπής Ελέγχου Συνείδησης να είναι πλήρως αιτιολογημένες και να υπάρξει τροποποίηση της σύνθεσης της Επιτροπής Ελέγχου Συνείδησης με την προσθήκη δύο επιπλέον πολιτικών εκπροσώπων: ενός από το Υπουργείο Εσωτερικών και ενός από το Υπουργείο Υγείας.**

5. Θα πρέπει να καταρτιστεί από Διυπουργική Επιτροπή ειδική λίστα Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) κοινής ωφέλειας, οι οποίες θα περιλαμβάνονται στους φορείς στους οποίους μπορούν να υπηρετήσουν οι αντιρρησίες συνείδησης.

6. Το γεωγραφικό κριτήριο του τόπου εκπλήρωσης της εναλλακτικής υπηρεσίας θα πρέπει να υπάγεται στους ίδιους κανόνες που ισχύουν για την κανονική στρατιωτική θητεία των ενόπλων υπηρετούντων. Το παρόν νομοσχέδιο δεν προβλέπει για τους αντιρρησίες συνείδησης ανάλογες ρυθμίσεις με αυτές που προβλέπει για τις μεταθέσεις των ενόπλων υπηρετούντων. Συγκεκριμένα, παρά την τροποποίηση που επιφέρει το άρθρο 12, παρ. 9, του παρόντος ΣχΝ στο άρθρο 61, παρ. 1, του Ν 3421/2005, δεν αίρεται ο περιορισμός της απαγόρευσης να μετατεθούν οι αντιρρησίες συνείδησης (έστω και για ένα μέρος της υπηρεσίας τους) στον τόπο κατοικίας τους, ο οποίος μάλιστα ορίζεται πλέον σε επίπεδο περιφέρειας. Ο εν λόγω περιορισμός δεν προβλέπεται για τους ενόπλους υπηρετούντες.

IV. Συμπληρωματικές Παρατηρήσεις για την αναγνώριση ως συντάξιμου του χρόνου φυλάκισης των αντιρρησιών συνείδησης (άρθρα 40 του Ν 3996/2011 και 26 του Ν 4331/2015)

Η ΕΕΔΑ θα ήθελε, τέλος, να επισημάνει ένα

11. *Ibidem*.

12. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), *op.cit.*, σελ. 56.

13. ΕΕΔΑ, Προτάσεις για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας, *op.cit.*

14. UN, HRC, *Concluding observations on the second periodic report of Greece*, *op.cit.*

15. UN, HRC, *Concluding observations on initial report of Greece*, CCPR/CO/83/GRC, 25 Απριλίου 2005, παρ. 15.

ακόμη ζήτημα που αφορά στη μη ισότιμη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης σε βάρος των αντιρρησιών συνείδησης¹⁶. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 26, παρ. 1, του Ν 4331/2015 (ΦΕΚ Α' 69/2.7.2015) (Αναγνώριση χρόνου θητείας αντιρρησιών συνείδησης ασφαλισμένων σε φορείς αρμοδιότητας Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης), «οι ασφαλισμένοι των φορέων κύριας και επικουρικής ασφάλισης αρμοδιότητας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, που θεμελιώνουν δικαίωμα συνταξιοδότησης με προϋποθέσεις που ίσχυαν μέχρι και 31.12.2010, καθώς και όσοι θεμελιώνουν δικαίωμα συνταξιοδότησης από 1.1.2011 και εφεξής με προϋποθέσεις συνταξιοδότησης που δεν τροποποιήθηκαν με τις διατάξεις του άρθρου 10 του Ν 3863/2010 (Α' 115), μπορούν, μετά από σχετική αίτηση, να αναγνωρίζουν ως χρόνο ασφάλισης, το χρόνο προσωρινής

16. Βλ. σχετικά και την πρόταση νομοθετικής ρύθμισης του Συνηγόρου του πολίτη, Κύκλος Κοινωνικής Προστασίας, Πόρισμα: Αναγνώριση χρόνου προσωρινής κράτησης ή φυλάκισης για το αδίκημα της ανυπακοής ή της ανυποταξίας που υπέπεσαν στρατεύσιμοι, επικαλούμενοι θρησκευτικές ή ιδεολογικές πεποιθήσεις, Ιανουάριος 2014.

κράτησης ή φυλάκισης που εξέτισαν μέχρι την έναρξη ισχύος του Ν 2510/1997 (Α' 136) για το στρατιωτικό αδίκημα της ανυπακοής ή της ανυποταξίας του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα». Παρά τη **ρητή και ανεπιφύλακτη αυτή νομοθετική αναγνώριση του χρόνου φυλάκισης των αντιρρησιών συνείδησης ως συντάξιμου**, οι αρμόδιες υπηρεσίες των ασφαλιστικών ταμείων δεν έχουν ακόμη εκδώσει τη σχετική ερμηνευτική εγκύκλιο, με αποτέλεσμα η σχετική νομοθετική διάταξη να παραμένει ανεφάρμοστη, επτά σχεδόν μήνες μετά τη θέση της σε ισχύ.

Λόγω του αυξημένου αριθμού αιτήσεων συνταξιοδότησης αντιρρησιών συνείδησης που εκκρεμούν και της ζωτικής σημασίας που έχει για τη θεμελίωση του δικαιώματος συνταξιοδότησής τους η αναγνώριση ως συντάξιμου του χρόνου φυλάκισής τους και λαμβάνοντας υπόψη τη βούληση του έλληνα νομοθέτη για άρση των υφιστάμενων διακρίσεων σε βάρος μιας ομάδας πολιτών που για θρησκευτικούς ή ιδεολογικούς λόγους αρνήθηκαν την ένοπλη θητεία και φυλακίστηκαν υποστηρίζοντας το δικαίωμά τους, **η ΕΕΔΑ προτρέπει τις αρμόδιες διοικητικές Αρχές να προβούν στη λήψη των απαραίτητων και πρόσφορων διοικητικών και άλλων μέτρων.**

2. Παρατηρήσεις ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου που τροποποιεί τους Ν 3907/2011 και 4251/2014 και προσαρμόζει την Ελληνική νομοθεσία στις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ (7.3.2016)¹

I. Εισαγωγικά

Ο Αναπληρωτής Υπουργός Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, έθεσε την Παρασκευή, 5 Φεβρουαρίου 2016 και ώρα 18:00 σε δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση το σχέδιο νόμου (Σ/Ν) «Τροποποιήσεις του νόμου 3907/2011 (ΦΕΚ Α' 7), τροποποιήσεις του ν. 4251/2014 (ΦΕΚ Α' 80), προσαρμογή της Ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιτύπωση)» (L 180/29.6.2013) και άλλες διατάξεις» και προσκάλεσε κάθε ενδιαφερόμενο να συμμετάσχει καταθέτοντας προτάσεις, προκειμένου να βελτιωθούν οι διατάξεις του νομοσχεδίου. Η διαβούλευση διήρκεσε μέχρι την 12/02/2016 και ώρα 12:00 κατόπιν σύντομης διήμερης παράτασης έως την Παρασκευή, 14/02/2016 και ώρα 12:00.

Η ΕΕΔΑ, ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας σε θέματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κρίνει πως, δεδομένης της σπουδαιότητας, της έκτασης και της τεχνικότητας του Σ/Ν, το διάστημα που δόθηκε για διαβούλευση ήταν εξαιρετικά μικρό. Σε κάθε περίπτωση η ΕΕΔΑ διατυπώνει τις ακόλουθες παρατηρήσεις.

1. Οι παρούσες παρατηρήσεις εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ. Εισηγήτρια: Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, Α' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ. Επιμέλεια σύνταξης: Άννα-Ειρήνη Μπάκα, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Για τις παρατηρήσεις ελήφθησαν υπόψη τα σχόλια και οι συμβολές των: Σπυρίδωνος Απέργη, προσώπου ορισθέντος από τον Συνασπισμό Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥ.ΡΙΖ.Α), μέλους της ΕΕΔΑ, του ΕΣΠ όπως αναρτήθηκαν στη διαβούλευση, της Λυδίας-Μαρίας Μπολάνη, προσώπου ορισθέντος από την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, μέλους της ΕΕΔΑ, και του Βασιλείου Χρονόπουλου, προσώπου ορισθέντος από το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ), μέλους της ΕΕΔΑ.

II. Γενικές παρατηρήσεις στο Σ/Ν επί της αρχής

Η ΕΕΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στο θεσμό της διεθνούς προστασίας και έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων, συνεχίζει δε να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της παροχής διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα. Επισημαίνεται ότι έχει εκδηλώσει στο παρελθόν εμπράκτως την ενεργό υποστήριξή της στην νέα Υπηρεσία Ασύλου και με την ενεργό συμμετοχή της στις από τον νόμο προβλεπόμενες διαδικασίες, εκφράζοντας έτσι την εμπιστοσύνη της ειδικότερα στο έργο της Αρχής Προσφυγών, παρά τις ενέργειες αρμοδίων δημοσίων υπηρεσιών που κλόνισαν σοβαρά την εμπιστοσύνη της².

Η ΕΕΔΑ θεωρεί πως, σε γενικές γραμμές, η τροποποίηση του Ν 3907/2011 όπως σκοπείται με το παρόν είναι στη σωστή κατεύθυνση στο μέτρο που επιτελείται η λειτουργική και οικονομική αναβάθμιση της Αρχής Προσφυγών και ειδικότερα η στελέχωσή της με περισσότερους υπαλλήλους και τμήματα καθώς και η οικονομική της αυτοτέλεια και ανεξαρτησία μέσω της δημιουργίας ειδικού τμήματος οικονομικών με αρμοδιότητες τη σύνταξη και εκτέλεση του προϋπολογισμού της Αρχής Προσφυγών, τη σύνταξη προτάσεων και υλοποίηση δράσεων με χρηματοδότηση από ευρωπαϊκούς ή άλλους πόρους καθώς και τη διαχείριση θεμάτων προσωπικού της υπηρεσίας.

Δεδομένων των διαρκώς αυξανόμενων προσφυγικών ροών, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της, ωστόσο, για τον βαθμό στο οποίο το παρόν Σ/Ν είναι σε θέση να ανταποκριθεί ρεαλιστικά, άμεσα και αποτελεσματικά στην ήδη διαμορφωθείσα —και διαρκώς επιδεινούμενη— ευρωπαϊκή και εθνική κατάσταση. Δεδομένης της απουσίας αιτιολογικής έκθεσης στη διαδικασία της διαβούλευσης, η ΕΕΔΑ διατυπώνει το ερώτημα ποιές ακριβώς ανάγκες προτίθεται να καλύψει το παρόν και εάν αυτές εντάσσονται σε ένα ευρύτερο

2. Βλ. σχετικά Δήλωση ΕΕΔΑ σχετικά με τη συγκρότηση των Επιτροπών Προσφυγών του Ν 3907 με την οποία εξέφραζε την έντονη ανησυχία της σχετικά με τις σοβαρότατες και πολυεπίπεδες επιπτώσεις από τα προφανή ζητήματα νομιμότητας που είχε εγείρει στο παρελθόν η διαδικασία συγκρότησης των Επιτροπών Προσφυγών του Ν.3907/2011, http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/deltia_tupou/Dhm_Dhl_EEDA_prosf.pdf.

επιχειρησιακό σχέδιο διαχείρισης της κρίσης είτε σε εθνικό είτε (και) σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Προς τούτο, και ιδίως ενόψει της κατεπείγουσας ανάγκης για την όσο το δυνατόν ταχύτερη θέσπιση ενός αποτελεσματικού θεσμικού πλαισίου για την υποδοχή, ταυτοποίηση και περαιτέρω διαχείριση των προσφυγικών ροών το οποίο, συγχρόνως, θα σέβεται τόσο τα δικαιώματα τόσο των μεταναστών και προσφύγων όσο και των τοπικών πληθυσμών, η ΕΕΔΑ εκφράζει το φόβο ότι η σωρεία των κατ'εξουσιοδότηση Υπουργικών Αποφάσεων και Προεδρικών Διαταγμάτων που προβλέπονται στο παρόν Σ/Ν προκειμένου να οριστικοποιηθούν οι προβλεπόμενες δομές, δεν συνάδει με τον χαρακτήρα του κοινωνικού και ανθρωπιστικού κατεπείγοντος στον οποίο το Σ/Ν καλείται να ανταποκριθεί. Για το λόγο αυτό, όπως παρουσιάζεται και παρακάτω στον κατ'άρθρο σχολιασμό του Σ/Ν, κρίνεται στις περισσότερες περιπτώσεις σκόπιμο να υπάρξει απευθείας νομοθετική πρόβλεψη για την οριστικοποίηση της λειτουργίας της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης.

Σε συνέχεια αυτού του προβληματισμού, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ιδιαίτερη ανησυχία της αναφορικά με τη μεταβατική περίοδο που θα προηγηθεί της εφαρμογής του παρόντος Σ/Ν, και καλεί όλους τους εμπλεκόμενους φορείς να λάβουν κατάλληλα μέτρα τα οποία, σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να υλοποιηθούν με γνώμονα το σεβασμό των δικαιωμάτων των μεταναστών και αιτούντων άσυλο, και με ιδιαίτερη φροντίδα για τις ευάλωτες ομάδες.

Ως προς τις μεταβατικές διατάξεις, η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει τον προβληματισμό της για την προβλεπόμενη δυνατότητα μείωσης του αριθμού των μελών ή ακόμα και του ίδιου του αριθμού των Επιτροπών Προσφυγών μέσω μίας, ουσιαστικά, συγχώνευσης των τελευταίων σε περίπτωση που για οποιοδήποτε λόγο ελλείπει Πρόεδρος, τακτικό μέλος και αναπληρωτές τους. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει πως ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες και τον όγκο της ύλης με την οποία είναι βέβαιο ότι θα επιφορτιστούν οι μεταβατικές Επιτροπές Προσφυγών, λαμβανομένων υπόψη των ήδη σωρευθεισών εκκρεμών υποθέσεων ασύλου σε δεύτερο βαθμό. Για τους παραπάνω λόγους και ενόψει των έκτακτων συνθηκών, η ΕΕΔΑ εισηγείται

την όσο δυνατόν εξασφάλιση επαρκούς αριθμού Προέδρων και μελών των Επιτροπών και ως προς τούτο προτείνει, κατά παρέκκλιση, και μόνο σε περίπτωση που παρατηρηθεί οποιαδήποτε έλλειψη σε Προέδρους, τακτικά και αναπληρωματικά μέλη, το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής να ανατρέξει για την κάλυψη τυχόν κενών θέσεων, και κατ'αποκλειστική σειρά βαθμολογίας στον από ΑΠ 349/02.05.2014 κατάλογο που απέστειλε η ΕΕΔΑ στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη για τη στελέχωση των Επιτροπών Προσφυγών του Ν 3907/2011.

Η ΕΕΔΑ κρίνει επιπλέον, πως στην πραγματικότητα, το παρόν Σ/Ν φαίνεται να οδηγεί σε μία μεταβατική *de facto* διατήρηση των υπαρχουσών δομών πρώτης υποδοχής οι οποίες μέχρι τώρα δεν κρίνονταν επαρκείς και, συνεπώς, αποτελεσματικές. Ως προς τούτο, η ΕΕΔΑ κάνει έκκληση να διασφαλιστεί με το παρόν η διαρκής, απρόσκοπτη και επαρκής χρηματοδότηση της Υπηρεσίας Ασύλου και ιδίως της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης με πόρους από το AMIF, ευρωπαϊκούς ή εθνικούς πόρους και συνακόλουθα η άμεση στελέχωση της Υπηρεσίας Ασύλου και ιδίως της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης με επαρκές προσωπικό.

Ως προς τα τεχνικά του Σ/Ν, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει περιπτώσεις κακής διατύπωσης (άρθρο 12) αλλά και, επί της ουσίας, σημεία που προκαλούν σύγχυση αναφορικά με την έκταση και τα όρια μεταξύ των αρμοδιοτήτων των διαφόρων Υπηρεσιών, όπως η φαινόμενη αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων μεταξύ της Διεύθυνσης Υποδοχής και Κοινωνικής Ένταξης και της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης (άρθρο 14 παρ. 1 του Σ/Ν).

Ως προς τις αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων φορέων, η ΕΕΔΑ παρατηρεί με ανησυχία πως δεν προκύπτει νομοθετική θεσμοθέτηση της σύμπραξης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO) με τον Ευρωπαϊκό οργανισμό για τη διαχείριση της επιχειρησιακής συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα (FRONTEX) στις διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης, με αποτέλεσμα η ρύθμιση αυτών να εναπόκειται αποκλειστικά σε μνημόνια. Αυτό εγείρει ζητήματα ελέγχου νομιμότητας των πρακτικών των εν λόγω υπηρεσιών και οργανισμών,

ιδίως ενόψει καταγγελιών σε βάρος της FRONTEX υποθέσεις απώθησης που έχει ήδη επιληφθεί ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής³.

Βάσει των ανωτέρω, η ΕΕΔΑ κρίνει πως πρέπει να γίνουν τα ακόλουθα επιμέρους σχόλια στις προτεινόμενες διατάξεις.

IV. Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν κατ' άρθρο

Άρθρο 2

Ειδικότερα ως προς το προτεινόμενο άρθρο 2 παράγραφος 10, είναι απαραίτητο με την εκδοθησόμενη υπουργική απόφαση να διασφαλίζονται τα εργασιακά δικαιώματα των διερμηνέων και η νόμιμη και έγκαιρη καταβολή των αποδοχών τους⁴.

Άρθρο 4

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται στην ανάγκη της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των μελών των Επιτροπών Προσφυγών καθώς και της διασφάλισης των απαραίτητων εχεγγύων αναφορικά με την καλή, αποτελεσματική και αδιάλειπτη λειτουργία των τελευταίων όπως επιτάσσουν οι διεθνείς και ευρωπαϊκοί κανόνες και ειδικότερα οι οδηγίες 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Κοινοβουλίου «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρانونώς διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» (Άρθρο 13) και 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές

για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» (Άρθρο 8).

Αναβαθμίζεται, πράγματι, με το παρόν Σ/Ν η Αρχή Προσφυγών, καθώς αυξάνονται τα τμήματα και το προσωπικό της, ενώ καθιερώνεται αδιάβλητη διαδικασία πρόσληψης μη μόνιμου προσωπικού στις Επιτροπές Προσφυγών. Ως προς τις αρμοδιότητες του Διευθυντή της Αρχής Προσφυγών πρέπει να καταστεί σαφές ότι σε αυτόν εναπόκειται μόνο η εύρυθμη και αποτελεσματική διοικητική λειτουργία και υποστήριξη των Επιτροπών, ώστε να αποκλειστεί κάθε δυνατότητα παρέμβασης στην κρίση και εσωτερική λειτουργία των Επιτροπών Προσφυγών η οποία θα έθετε εν κινδύνω την λειτουργική τους ανεξαρτησία. Για το λόγο αυτό πρέπει να προβλεφθεί ρητά πως τα μέλη των Επιτροπών Προσφυγών θα πρέπει να απολαμβάνουν τόσο προσωπικής όσο και λειτουργικής ανεξαρτησίας.

Κρίνεται, επιπλέον, προβληματική η δυνατότητα που παρέχει ο νομοθέτης να μετέχουν στις Επιτροπές Προσφυγών άτομα χωρίς νομική κατάρτιση, δεδομένου ότι πρόκειται για μία οιονει δικαιοδοτική διαδικασία που ασφαλώς προαπαιτεί καλή νομική γνώση των δικαιωμάτων των αιτούντων ασύλου.

Ως προς το καθεστώς λειτουργίας του δεύτερου βαθμού ασύλου, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει πως οι Επιτροπές Προσφυγών πρέπει να είναι σε θέση να εξετάζουν τόσο τα νομικά όσο και τα πραγματικά ζητήματα που ανακύπτουν (δηλαδή να έχουν πλήρη δικαιοδοσία επί των ενδικοφανών προσφυγών) ώστε να λογίζονται ως αποτελεσματικά δικαιοδοτικά όργανα. Προς τούτο παραπέμπει στο κεφάλαιο V της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, με την οποία η Ελλάδα οφείλε να συμμορφωθεί έως τις 20 Ιουλίου 2015. Η εν λόγω Οδηγία ρυθμίζει τα σχετικά με τις διαδικασίες άσκησης ένδικου μέσου ("appeals procedures") αντικαθιστώντας τις σχετικές ρυθμίσεις του κεφαλαίου V της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ ως προς τις «διαδικασίες άσκησης ένδικου μέσου» ("appeals procedure"). Το άρθρο 46 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ επαναλαμβάνει τη διατύπωση του άρθρου 39 παρ. 1 της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ αναφορικά με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου ("right to an effective remedy before a court or

3. Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής έχει ξεκινήσει έρευνα από τον Οκτώβριο 2014 που αφορά την FRONTEX σχετικά με τις πρακτικές που χρησιμοποιεί σχετικά με τις επιστροφές αλλοδαπών στις χώρες καταγωγής τους. Βλ. Own initiative inquiry OI/9/2014/MHZ concerning the means through which Frontex ensures respect for fundamental rights in joint return operations, http://www.ombudsman.europa.eu/en/cases/correspondence.faces/en/58135/html.bookmark#_ftn2.

4. Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση έχει αποτελέσει, πρόσφατα, αντικείμενο μελέτης για την ΕΕΔΑ. Βλ. ΕΕΔΑ, «Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών», 23.11.2015, http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/dikaih_dikh/FAKELOS_Dier_Met-Enhlm.pdf.

tribunal”), ενώ στο άρθρο 46, παρ. 1 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ αναφέρεται ότι, προκειμένου να τηρούν τα προβλεπόμενα στην παράγραφο 1, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε η πραγματική προσφυγή να εξασφαλίζει πλήρη και *ex nunc* εξέταση τόσο των πραγματικών όσο και των νομικών ζητημάτων, ιδίως, κατά περίπτωση, εξέταση των αναγκών διεθνούς προστασίας σύμφωνα με την Οδηγία 2011/95/ΕΕ, τουλάχιστον κατά τις διαδικασίες άσκησης ένδικου μέσου ενώπιον πρωτοβάθμιου δικαστηρίου (σε περίπτωση που προβλέπεται η άσκηση περισσότερων ενδίκων μέσων κατά της απορριπτικής απόφασης, βλ. και άρθρο 21 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ).

Το δικαίωμα σε πραγματική προσφυγή ενώπιον δικαστικής αρχής (“court or tribunal”) αποτελεί θεμελιώδη αρχή του δικαίου της Ένωσης, που προβλέπεται μεταξύ άλλων στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Το ζήτημα, εάν ένα δικαιοδοτικό όργανο αποτελεί «δικαστική αρχή» (“court or tribunal”) κατά το Ενωσιακό δίκαιο είναι ζήτημα που εμπίπτει αποκλειστικά στο δίκαιο της Ένωσης, εξαρτάται από σαφώς καθορισμένα από το ΔΕΕ κριτήρια και δεν συνδέεται με τον χαρακτηρισμό του οργάνου ως δικαστηρίου κατά την εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών. Το ως άνω επιβεβαιώθηκε στην υπόθεση C 175/2011 της 31 Ιανουαρίου 2013, στην οποία το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διερεύνησε εάν το ιρλανδικό “Refugee Appeal Tribunal”, τα τακτικά μέλη του οποίου ορίζονται από τον Υπουργό και πρέπει να έχουν τουλάχιστον 5ετή εμπειρία ως “barrister ή solicitor” πριν το διορισμό, συνιστά «δικαστική αρχή» (“court or tribunal”) κατά το Ενωσιακό δίκαιο⁵. Προτείνεται, συνεπώς, να καταστεί σαφές στο παρόν Σ/Ν ότι οι Επιτροπές προσφυγών θα πρέπει να είναι σε θέση να εξετάζουν όλα τα πραγματικά και νομικά ζητήματα επί των ενδικοφανών προσφυγών.

Ως προς την τριμελή άμισθη επιτροπή της παραγράφου 6 του Σ/Ν, η διατύπωση χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, δεδομένου ότι η «διασφάλιση της ποιότητας των διαδικασιών και των αποφάσεων των Επιτροπών», ενέχει τον κίνδυνο να υπονο-

μεύσει την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των μελών των Επιτροπών Προσφυγών κατά την επιτέλεση των καθηκόντων τους.

Άρθρο 6

Αποτιμάται θετικά η καθιέρωση της οικονομικής αυτοτέλει της Αρχής Προσφυγών.

Άρθρο 7

Κρίνεται θετικά η παροχή, για πρώτη φορά, νομοθετικής εξουσιοδότησης για το καθορισμό του καθεστώτος ανιθαγενούς, η έλλειψη της οποίας συνιστούσε σοβαρό κενό για την εν λόγω ευάλωτη κατηγορία.

Άρθρο 8 επ.

Αποτιμάται θετικά η θεσμική και λειτουργική αναβάθμιση της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης μέσω της ίδρυσης κεντρικής υπηρεσίας, περιφερειακών υπηρεσιών και ανοιχτών δομών υποδοχής και φιλοξενίας. Η ΕΕΔΑ κρίνει, ωστόσο, πως η καθορισμός σε μεταγενέστερο χρόνο, μέσω Προεδρικού Διατάγματος και πληθώρας υπουργικών αποφάσεων, του ειδικότερου οργανογράμματος, των τμημάτων και των θέσεων προσωπικού της Υπηρεσίας θα δημιουργήσει πρακτικά εμπόδια στη ταχεία και εύρυθμη λειτουργία της –ενδεχομένως και ζητήματα αρμοδιοτήτων για όσο καιρό εκκρεμεί η έκδοσή τους.

Άρθρο 9

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει το γεγονός ότι προστίθεται ως αρμοδιότητα της Υπηρεσίας Υποδοχής και ταυτοποίησης ο εντοπισμός ευάλωτων ομάδων.

Σε μια γενικότερη εκτίμηση των διατάξεων του άρθρου 9 του Σ/Ν το οποίο τροποποιεί τις διατάξεις των άρθρων 6-15 του Ν 3907/2011 στις διαδικασίες πρώτης υποδοχής η ΕΕΔΑ έχει να σχολιάσει τα ακόλουθα:

- Από το σύνολο των διατάξεων που τροποποιούνται, και ιδίως το προτεινόμενο νέο άρθρο 12, προκύπτει ότι συνεχίζουν οι διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης να λαμβάνουν χώρα υπό

5. *H. I. D. and B. A. v Refugee Applications Commissioner and Others*, C-175/11, OJ C 86/4, 23.3.2013.

καθεστώς κράτησης. Στο άρθρο 12 (όπως και κατά το προϊσχύον θεσμικό πλαίσιο του Ν 3907/2011) θεσπίζεται υποχρεωτική τριήμερη κράτηση με δυνατότητα παράτασης μέχρι 25 ημέρες για όλους (συμπεριλαμβανομένων των ευάλωτων ομάδων) εφόσον η καταγραφή και ταυτοποίηση δεν έχει ολοκληρωθεί εντός του προβλεπόμενου αρχικού διαστήματος των 3 ημερών, με μοναδική εξαίρεση την περίπτωση συνδρομής σοβαρών λόγων υγείας οπότε μπορεί να χορηγηθεί άδεια εξόδου. Ως προς τα παραπάνω, η ΕΕΔΑ παραπέμπει στη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ⁶ και την αρχή της αναλογικότητας η οποία προαπαιτεί μία στάθμιση αναγκαιότητας και ευλόγου του μέτρου κράτησης, και η οποία θα λαμβάνει υπόψη τόσο το χρόνο όσο και τις ίδιες τις συνθήκες της κράτησης⁷. Επιπλέον, δεν προβλέπεται ένδικο βοήθημα κατά τον αρχικό τριήμερο περιορισμό, ενώ δυνατότητα δικαστικής προστασίας δια της κατάθεσης αντιρρήσεων προβλέπεται μόνο σε περίπτωση παράτασης του περιορισμού μετά το τριήμερο, κατά παράβαση των άρθρου 5 παρ 4 της ΕΣΔΑ και άρθρου 6 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Η συγκεκριμένη τροποποίηση οδηγεί ενδεχομένως και σε παραβίαση του άρθρου 8 της Οδηγίας 2013/33/ΕΚ (η οποία έχει πλέον άμεση εφαρμογή στην ελληνική έννομη τάξη λόγω παρέλευσης της προθεσμίας ενσωμάτωσής της) το οποίο ορίζει πως τα κράτη μέλη δεν υποβάλλουν σε κράτηση ένα πρόσωπο απλώς και μόνο διότι είναι αιτών ασύλου.

• Επ' ευκαιρία της τροποποίησης διατάξεων του Ν 3907/2011, η Διοίκηση οφείλει να ευθυγραμμίσει την εθνική νομοθεσία με τις απαιτήσεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16^{ης} Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την

επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών. Η δυνατότητα διατήρησης ή παράτασης της κράτησης για λόγους δημόσιας τάξης δεν καλύπτεται από την οδηγία και τα κράτη μέλη δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν την κράτηση ενόψει απομάκρυνσης ως ήπια μορφή φυλάκισης. Πρωταρχικός σκοπός της κράτησης ενόψει απομάκρυνσης είναι να εξασφαλίζεται ότι οι επιστρέφοντες δεν θα υπονομεύσουν, διαφεύγοντας, την εκτέλεση της υποχρέωσης επιστροφής. Σκοπός του άρθρου 15 δεν είναι, συνεπώς, η προστασία της κοινωνίας από άτομα που συνιστούν απειλή για τη δημόσια τάξη ή τη δημόσια ασφάλεια. Άλλωστε, ο εύλογος στόχος της «προστασίας της κοινωνίας» καλύπτεται από άλλα νομοθετήματα, ιδίως το ποινικό δίκαιο, το διοικητικό δίκαιο και τη νομοθεσία σχετικά με τη λήξη της νόμιμης παραμονής για λόγους δημόσιας τάξης⁸.

• Αποτιμάται θετικά η πρόβλεψη συμμετοχής Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) στη διαδικασία υποδοχής και ταυτοποίησης. Είναι, ωστόσο, ασαφές πώς αυτές θα μπορούν να εισέρχονται στα κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης καθώς και στις ανοιχτές δομές καθώς και πώς ακριβώς θα συνδράμουν. Η απουσία σαφούς οργανωτικής δομής ενδεχομένως δημιουργήσει προβλήματα, ιδίως σε τομείς που ορισμένες ΜΚΟ έχουν ειδική τεχνογνωσία και έμπειρο προσω-

6. *M.S.S. v. Belgium and Greece [GC]*, No. 30696/09, 01/09/2012.

7. Ως προς αυτό, αξίζει να γίνει αναφορά στη δυσκολία θεμελίωσης αναγκαιότητας στην επιβολή περιορισμού της ελευθερίας σε νησιά. Βλ. *Louled Massoud v. Malta*, No. 24340/08, 27.7.2010: «68. Moreover, the Court finds it hard to conceive that in a small island like Malta, where escape by sea without endangering one's life is unlikely and fleeing by air is subject to strict control, the authorities could not have had at their disposal measures other than the applicant's protracted detention to secure an eventual removal in the absence of any immediate prospect of his expulsion.»

8. Βλ. επίσης απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση *Said Shamilovich Kadzoev (Huchbarov)*, C-357/09, OJ C 267, 30.11.2009, σκέψη 70: «Η οδηγία 2008/115 δεν μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για την κράτηση ενός ατόμου για λόγους δημόσιας τάξης ή δημόσιας ασφάλειας. Κανένα συνεπώς από τα στοιχεία που αναφέρει το αιτούν δικαστήριο (επιδεικνύει επιθετική συμπεριφορά, δεν διαθέτει βιοποριστικά μέσα ούτε κατάλυμα) δεν μπορεί, καθαυτό, να συνιστά λόγο κράτησης του ενδιαφερομένου δυνάμει των διατάξεων της οδηγίας αυτής». Η συμπεριφορά του προσώπου στο παρελθόν, η οποία έθεσε σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη ή τη δημόσια ασφάλεια (π.χ. μη συμμόρφωση με το διοικητικό δίκαιο σε άλλους τομείς πέραν της μεταναστευτικής νομοθεσίας ή παραβιάσεις του ποινικού δικαίου), μπορεί, ωστόσο, να λαμβάνεται υπόψη κατά την αξιολόγηση του κινδύνου διαφυγής (βλέπε ενότητα 1.6 ανωτέρω): Εάν από την συμπεριφορά του ενδιαφερομένου στο παρελθόν προκύπτει το συμπέρασμα ότι είναι πιθανόν το πρόσωπο αυτό να μην ενεργήσει σύμφωνα με τον νόμο και να αποφύγει την επιστροφή, αυτό μπορεί να δικαιολογήσει την ύπαρξη κινδύνου διαφυγής» (http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/return_handbook_el.pdf).

πικό. Χρειάζεται, επομένως, αποσαφήνιση των σχετικών διατάξεων.

- Αντίστοιχα, προβλέπεται εμπλοκή υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις διαδικασίες καταγραφής και ταυτοποίησης των αλλοδαπών χωρίς νόμιμες διατυπώσεις. Συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ παρατηρεί με ανησυχία πως δεν προκύπτει νομοθετική θεσμοθέτηση της σύμπραξης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο (EASO) με τον Ευρωπαϊκό οργανισμό για τη διαχείριση της επιχειρησιακής συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα (FRONTEX) στις διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης, με αποτέλεσμα η ρύθμιση αυτών να εναπόκειται αποκλειστικά σε μνημόνια. Αυτό κρίνεται ιδιαίτερα προβληματικό, ιδίως ενόψει καταγγελιών σε βάρος της FRONTEX σε υποθέσεις απώθησης που έχει ήδη επιληφθεί ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής⁹, εγείρει δε ζητήματα νομικής προστασίας.

Άρθρο 17

Κατά παρέκκλιση των διατάξεων των παρ. 1 και 2 του άρθρου 28 του ΠΔ 114/2010, όπως έχουν τροποποιηθεί και ισχύουν, ο Γενικός Γραμματέας Δημόσιας Τάξης του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης χορηγεί καθεστώς παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους σε αιτούντες διεθνούς προστασίας, που είναι κάτοχοι δελτίου αιτήσαντος σε ισχύ, των οποίων η αίτηση είχε υποβληθεί έως και 5 έτη πριν την έναρξη ισχύος του παρόντος και η εξέτασή της εκκρεμεί σε β' βαθμό, εκτός εάν συντρέχει κίνδυνος για την εθνική ασφάλεια ή για την κοινωνία της χώρας, λόγω τελεσίδικης καταδίκης του αιτούντος για τη διάπραξη σοβαρού εγκλήματος. Οι σχετικές εκκρεμείς προσφυγές δεν εξετάζονται, πλέον, κατά τα προβλεπόμενα στο ΠΔ 114/2010 και η σχετική διοικητική διαδικασία καταργείται. Όσοι αιτούντες το επιθυμούν μπορούν να κάνουν εκ νέου αίτηση για εξέτασης της προσφυγής τους ως προς τις προϋποθέσεις

χορήγησης καθεστώτος διεθνούς προστασίας ενώπιον των Επιτροπών Προσφυγών, εντός δύο μηνών από την επίδοση της απόφασης περί χορήγησης καθεστώτος παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους.

Η ΕΕΔΑ κρίνει την απόδοση ανθρωπιστικού καθεστώτος στους αιτούντες διεθνούς προστασίας καταρχήν θετική, δεδομένου ότι το άνω των 5 ετών backlog, σε συνδυασμό με τα προβλήματα που ανέκυψαν σε περιπτώσεις ανανέωσης δελτίων αιτήσαντος ασύλου, οφείλεται σε ολιγοριθμία της ελληνικής διοίκησης. Φαίνεται, ωστόσο, να προκύπτουν κάποια προβλήματα από την επιλογή αυτή του νομοθέτη. Είναι προφανές ότι δημιουργούνται ανακολουθίες στους νομικούς χαρακτηρισμούς καθώς αρκετοί από τους αιτούντες διεθνούς προστασίας που βρίσκονται σε αναμονή εξέτασης της αίτησής τους προέρχονται από χώρες που παράγουν κατ' εξοχήν πρόσφυγες. Πιθανολογείται βάσιμα, συνεπώς, ότι πολλοί αλλοδαποί θα επιδιώξουν να ζητήσουν αντίστοιχη διεθνή προστασία. Η ΕΕΔΑ θεωρεί πως θα πρέπει να διασφαλιστεί ότι η επίδοση της απόφασης χορήγησης άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους θα συνοδεύεται από έγγραφο της αρμόδιας αρχής επίδοσης με το οποίο ο αλλοδαπός θα ενημερώνεται εγγράφως και σε γλώσσα που κατανοεί ότι έχει δικαίωμα να ζητήσει εκ νέου διεθνή προστασία εντός της προβλεπόμενης αποκλειστικής προθεσμίας.

Ως προς αυτό, η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει πως βάσει του ισχύοντος νομικού πλαισίου (ΠΔ 189/1998), οι κάτοχοι άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους δεν έχουν επί της ουσίας πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Είναι κρίσιμο να διασφαλισθεί η πλήρης και ουσιαστική πρόσβαση στην αγορά εργασίας για όλους τους κατόχους άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, συμπεριλαμβανομένων βέβαια και όσων θα λάβουν βάσει του παρόντος Σ/Ν το καθεστώς με απόφαση του Γενικού Γραμματέα Δημόσιας Τάξης του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.

9. Βλ. ανωτέρω σημ. 3.

3. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τη «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» (Ιούλιος 2016)¹

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Με την από ΑΠ 687/6.7.2016 επιστολή του Γενικού Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, εστάλη στην ΕΕΔΑ προς ενημέρωση και τυχόν παρατηρήσεις το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (εφεξής «ΣχΝ»), με τίτλο «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης».

Το ΣχΝ εστάλη, προτού τεθεί σε δημόσια διαβούλευση², στην Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής «ΕΕΔΑ»), η οποία, ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου και δεδομένου ότι τα υπό ρύθμιση ζητήματα εμπίπτουν στην κατά νόμο αρμοδιότητά της, κρίνει αναγκαίο να διατυπώσει τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

1. Οι παρούσες Παρατηρήσεις εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ. Επιμέλεια σύνταξης: Α. Τσαμπή, Επιστημονική συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Στην επεξεργασία του κειμένου ελήφθησαν υπόψη οι συμβολές των μελών της ΕΕΔΑ: Γ. Σταυρόπουλου, Προέδρου της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ), Β. Καρύδη, Αν. Συνηγόρου του Πολίτη, Φ. Ιατρέλλη, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από το Ελληνικό Τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας, Σ. Απέργη, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από το Συνασπισμό Ριζοσπαστικής Αριστεράς και Σ. Βιδάλη, Μέλους της ΕΕΔΑ, Εκπροσώπου του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Μεταρρύθμισης.
2. Το ΣχΝ «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» αναρτήθηκε σε δημόσια διαβούλευση στις 12 Ιουλίου 2016. Η δημόσια διαβούλευση θα παραμείνει ανοικτή σε σχόλια έως 22 Ιουλίου 2016.

Παρατηρήσεις επί της διαδικασίας νομοθέτησης

Το παρόν ΣχΝ έρχεται να προστεθεί σε σειρά λοιπών Σχεδίων Νόμων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που πρόκειται να κατατεθούν, εντός βραχείας προθεσμίας, στη Βουλή και για τα οποία η δημόσια διαβούλευση έχει ήδη ολοκληρωθεί. Πρόκειται μάλιστα για Σχέδια Νόμων που στην πλειοψηφία τους ρυθμίζουν ζητήματα σημαντικής βαρύτητας για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα και τα οποία η ΕΕΔΑ έχει διαχρονικά αναδείξει στα κείμενά της³.

Το γεγονός ότι η ρύθμιση επιμέρους ζητημάτων επιχειρείται στο πλαίσιο περισσοτέρων του ενός Σχεδίων Νόμων, και όχι σωρευτικά σε ένα, αποτιμάται θετικά καθώς βρίσκεται σε συμφωνία με τις συστάσεις που έχει απευθύνει σχετικά η ΕΕΔΑ. Πράγματι, στο πλαίσιο της προ μηνών εξέτασης του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο «Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις», η ΕΕΔΑ είχε και πάλι επισημάνει ότι η σωρευτική νομοθέτηση διαφορικών ζητημάτων στο πλαίσιο ενός κειμένου νόμου συνιστά παραβίαση της συνταγματικά προβλεπόμενης νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας (τυπική αντισυνταγματικότητα), η οποία δεν μπορεί ούτε να προσβληθεί από τον πολίτη, ούτε να ελεγχθεί αλλιώς δικαστικά, και εγκυμονεί τον κίνδυνο της υποβάθμισης των διαφορετικών αλλά εξίσου σοβαρών υπό νομοθέτηση θεμάτων⁴.

3. ΣχΝ για την «Παροχή νομικής βοήθειας σε φυσικά πρόσωπα» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για την «Αναδιοργάνωση των υποθηκοφυλακείων της χώρας» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για «Παράβολα και τέλη ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων και δικαστικά έξοδα» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες Διατάξεις» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 13 Ιουλίου 2016).
4. Βλ. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (2015).

Η αντιμετώπιση του ως άνω ζητήματος δεν επαρκεί, όμως, για τη διασφάλιση μίας ποιότητας νομοθέτησης που θα εγγυάται επαρκώς την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το γεγονός ότι τίθενται, εντός ιδιαιτέρως σύντομου χρονικού διαστήματος, προς παράλληλη κατάθεση στη Βουλή σειρά νομοσχεδίων καθιστά αβέβαιο τον έγκαιρο και αποτελεσματικό έλεγχο της συμβατότητάς τους με το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της διατίθεται να συμβάλει με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο στην εξέταση των υπό κατάθεση Σχεδίων Νόμων. Η παράλληλη όμως κατάθεση μεγάλου αριθμού Σχεδίων Νόμου, με σύντομη προθεσμία δημόσιας διαβούλευσης, σε συνδυασμό με τη μη έγκαιρη - πλην εξαιρέσεων⁵ - αποστολή των Σχεδίων Νόμων για παρατηρήσεις στην ΕΕΔΑ, υπονομεύουν την προσπάθεια επαρκούς ελέγχου των υπό νομοθέτηση διατάξεων. Μάλιστα, στην ΕΕΔΑ δεν αποστέλλονται οι Αιτιολογικές Εκθέσεις των Σχεδίων Νόμων που αποτελούν κείμενα απαραίτητα προς τον σκοπό της πλήρους αποτίμησης του περιεχομένου των Σχεδίων Νόμων.

Το γεγονός αυτό, το οποίο είναι άλλωστε επαναλαμβανόμενο, καθιστά και πάλι επίκαιρη τη διαχρονική σύσταση της ΕΕΔΑ για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού μηχανισμού για την αποτίμηση των επιπτώσεων - ιδίως των κανονιστικών ρυθμίσεων - στα δικαιώματα του ανθρώπου⁶.

Υπό το φως των ανωτέρω, η ΕΕΔΑ περιορίζεται στις κάτωθι επισημάνσεις και επιφυλάσσεται για την ανάλυση των λοιπών ζητημάτων που άπτονται της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε χρόνο και υπό συνθήκες που αρμόζουν στο κύρος της θεσμικής της αποστολής.

5. Εξαιρέση αποτελούν το παρόν ΣχΝ και αυτό για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες Διατάξεις».
6. Βλ. ιδίως το Παράρτημα υπό τον τίτλο «IV. Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως μέσο για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης», στη Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015).

Παρατηρήσεις επί των ρυθμίσεων του Σχεδίου Νόμου

Γενική αποτίμηση

Η σύσταση και αποτελεσματική λειτουργία ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών για την αστυνομική κακομεταχείριση, αποτελεί πάγια σύσταση της ΕΕΔΑ⁷.

Το παρόν ΣχΝ καλείται να ρυθμίσει εκ νέου τα ζητήματα που αφορούν έναν τέτοιο μηχανισμό. Πράγματι, με το παρόν ΣχΝ συστήνεται *Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης* (εφεξής «*Εθνικός Μηχανισμός*»), σε αντικατάσταση του *Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας* που είχε συσταθεί με το άρθρο 1 του Ν 3938/2011⁸ στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη.

Κατόπιν καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ⁹, εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων (εφεξής ΕΠΒ)¹⁰,

7. Βλ. για τη σχετική επισκόπηση, ΕΕΔΑ, *Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* (2013), σελ. 32 επ.
8. Βλ. και Ν 4249/2014.
9. Ενδεικτικά: υπό το Άρθρο 2 ΕΣΔΑ (βλ. ΕΔΔΑ, *Μακαράτζης κατά Ελλάδας* [αριθ. προσφ. 50385/99], 20.12.2004, ΕΔΔΑ, *Καραγιαννόπουλος κατά Ελλάδας* [αριθ. προσφ. 27850/03], 21.6.2007, ΕΔΔΑ, *Celiknku κατά Ελλάδας*, 05.07.2007, ΕΔΔΑ, *Λεωνίδης κατά Ελλάδας* [αριθ. προσφ. 43326/05, 08.1.2009]). Υπό το Άρθρο 3 της ΕΣΔΑ και εν προκειμένω για κακομεταχείριση των προσφευγόντων από την Αστυνομία (βλ. ΕΔΔΑ, *Μπέκος και Κουτρόπουλος κατά Ελλάδας*, [αριθ. προσφ. 15250/02], 13.12.2005, ΕΔΔΑ, *Zelilof κατά Ελλάδας* [αριθ. προσφ. 17060/03], 24.5.2007, ΕΔΔΑ, *Galotskin κατά Ελλάδας* [αριθ. προσφ. 2945/07], 14.1.2010, ΕΔΔΑ, *Στεφάνου κατά Ελλάδας* [αριθ. προσφ. 2954/07], 22.4.2010).
10. Βλ. CPT, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 September to 5 October 2001*, CPT/Inf (2002) 31 (20.11.2002), παρ. 11-22, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 August to 9 September 2005*, CPT/Inf (2006) 41 (20.12.2006),

του ΣΤΠ¹¹, της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων¹² και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας¹³ που είχαν θέσει επανειλημμένως και το ζήτημα της ανεπαρκούς ή μη αποτελεσματικής διερεύνησης των καταγγελιών περί κακομεταχείρισης είτε στο πλαίσιο πειθαρχικού είτε και ακόμα δικαστικού ελέγχου, η ΕΕΔΑ είχε αρχικά καλωσορίσει την ίδρυση του *Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας*¹⁴.

Εντούτοις, το *Γραφείο Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας* δεν κατάφερε να λειτουργήσει προσηκόντως. Επιπλέον, όπως είχε παρατηρήσει εξαρχής η ΕΕΔΑ, θεσμικά η λειτουργία του διεπόταν από επιμέρους διατάξεις που δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες που καλούνταν να καλύψει και στο σκοπό που όφειλε να εκπληρώσει¹⁵. Όπως παρατήρησε και η Επιτροπή

του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων ο ρόλος του εξαντλούταν στην εξέταση του παραδεκτού των προσφυγών-καταγγελιών οι οποίες στη συνέχεια αναπέμπονταν στο αρμόδιο πειθαρχικό όργανο των σωμάτων ασφαλείας για περαιτέρω διερεύνηση¹⁶.

Η ΕΕΔΑ είχε καλέσει σε αναμόρφωσή του ως άνω πλαισίου, βάσει των συστάσεων των διεθνών οργάνων ελέγχου, όπως αυτών που περιλαμβάνονται στη Γνώμη του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τα πρότυπα που πρέπει να πληροί ένας ανεξάρτητος και αποτελεσματικός μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών κατά της αστυνομίας σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ¹⁷.

Είναι υπό το φως αυτών των προτύπων που η ΕΕΔΑ καλείται και αυτή τη φορά να εξετάσει το θεσμικό πλαίσιο του υπό σύσταση *Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας*, ακόμη περισσότερο όταν το παρόν ΣχλΝ δεν προβλέπει την ίδρυση νέας ανεξάρτητης αρχής αλλά ουσιαστικά μεταφέρει τις αρμοδιότητες του *Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας* στο Συνήγορο του Πολίτη, διατηρώντας σε σημαντικό ποσοστό αυτούσιες τις ρυθμίσεις του Ν 3938/2011.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ αποτιμά κατ' αρχήν θετικά τη μεταφορά των αρμοδιοτήτων σε μία ανεξάρτητη αρχή όπως είναι ο Συνήγορος του Πολίτη, θεωρώντας ότι η θεσμική του ανεξαρτησία αφενός και η πρακτική του εμπειρία¹⁸

παρ.12-21, Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 27 February 2007, CPT/Inf (2008) 3 (8.2.2008), παρ. 11-20, Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 29 September 2008, CPT/Inf (2009) 20 (30.6.2009), παρ. 10-18. Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 29 September 2009, CPT/Inf (2010)33 (17.11.2010), παρ. 16. Βλ. και την τελευταία σχετική έκθεση, CPT, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 14 to 23 April 2015, CPT/Inf (2016) 4 (1.4.2016), παρ. 9.

11. ΣΤΠ, Ετήσια Έκθεση 2006, σελ. 68-69, Ετήσια Έκθεση 2007, σελ. 68-69. Βλ. και Ειδική έκθεση: Πειθαρχική-διοικητική διερεύνηση καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών υπαλλήλων, Ιούλιος 2004.
12. Committee Against Torture, UN Committee against Torture: Conclusions and Recommendations, Greece, 10 December 2004, CAT/C/CR/33/2 και UN Committee Against Torture (CAT), Concluding observations of the Committee against Torture, 27 June 2012, CAT/C/GRC/CO/5-6, παρ. 13.
13. ECRI, ECRI Report on Greece, CRI(2009)31 (15.9.2009), παρ. 175-179.
14. Βλ. και CPT, Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 19 to 27 January 2011, CPT/Inf (2012) 1 (10.1.2012), παρ. 88-90.
15. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου

ου Προστασίας του Πολίτη "Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις" (2010).

16. Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, op. cit., παρ. 13.

17. Commissioner for Human Rights, Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police, CommDH(2009)4, 12.3.2009.

18. Βλ. τις παλαιότερες παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για την απουσία πρόβλεψης επιστημονικού και πολιτικού προσωπικού, αναγκαίου για τη στήριξη της λειτουργίας του *Γραφείου (ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη "Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις", op. cit.)*. Ο Συνήγορος του Πολίτη με αλληπάλληλα πορίσματά του, με την Ειδική Έκθεση «Πειθαρχική-διοικητική διερεύνηση καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών υπαλλήλων» (2004) και σχεδόν σε κάθε Ετήσια Έκθεσή του από το 1998 μέχρι σήμερα, εντοπίζει και διατυπώνει μακρά σειρά αναλυτικών παρατηρήσεων

αφετέρου αποτελούν εχέγγυα για την αποτελεσματικότερη ανταπόκριση στις ανάγκες που καλείται να καλύψει ένας μηχανισμός διερεύνησης περιστατικών αυθαιρεσίας¹⁹.

Εντούτοις, το νέο ρυθμιστικό πλαίσιο δεν αντιμετωπίζει τα θεσμικά κενά και τις παθογένειες του προηγούμενου πλαισίου που ενδεικτικά αναλύονται αμέσως πιο κάτω.

Ειδικότερα ζητήματα

Άρθρο 1 παρ. 1, 4, 5, 6 και 9 : Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας και πειθαρχικός έλεγχος

Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 του παρόντος ΣχΝ, ο «Συνήγορος του Πολίτη ορίζεται ως Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας με αρμοδιότητα τη συλλογή, την καταγραφή, την αξιολόγηση, την οίκοθεν διερεύνηση ή την περαιτέρω προώθηση προς άσκηση πειθαρχικού ελέγχου²⁰ στις αρμόδιες Υπηρεσίες» των καταγγελιών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ΣχΝ.

Η διάταξη αυτή παρέχει στον υπό σύσταση Εθνικό Μηχανισμό ευρύτερες αρμοδιότητες από αυτές που διέθετε το Γραφείο Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας του Ν 3938/2011. Πράγματι, ο υπό σύσταση Εθνικός Μηχανισμός μπορεί να προωθήι τις καταγγελίες που δέχεται «προς άσκηση πειθαρχικού ελέγχου» ενώ η αντίστοιχη αρμοδιότητα του Γραφείου περιοριζόταν στην περαιτέρω προώθηση «προς διερεύνηση» στις αρμόδιες Υπηρεσίες. Για τις περιορισμένες αυτές αρμοδιότητες η ΕΕΔΑ είχε εκφράσει τις αντιρρήσεις της, επισημαίνοντας ότι ο ρόλος

του Γραφείου περιοριζόταν με τον τρόπο αυτό «σε μία κρίση επί του παραδεκτού και μόνο της καταγγελίας κάτι που σαφώς δεν ανταποκρίνεται στην ουσία του αιτήματος και της ανάγκης ίδρυσης ανεξάρτητου μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών»²¹.

Παρόλο που με τη νέα ρύθμιση προβλέπονται ευρύτερες αρμοδιότητες για το νέο Εθνικό Μηχανισμό, η ΕΕΔΑ κρίνει εντούτοις ότι αυτές δεν επαρκούν για την εγγύηση της πλήρους και αποτελεσματικής λειτουργίας ενός ανεξάρτητου μηχανισμού διερεύνησης της αστυνομικής αυθαιρεσίας, στο μέτρο ιδίως που η προώθηση αφορά μόνο την άσκηση πειθαρχικού ελέγχου και που ο έλεγχος αυτός τελικά διενεργείται από τα αρμόδια πειθαρχικά όργανα²².

Μάλιστα, σύμφωνα με το τρίτο εδάφιο της παραγράφου 4 του Άρθρου 1 και το τρίτο εδάφιο της παραγράφου 8 του Άρθρου 1 του ΣχΝ²³, το πόρισμα του Συνηγόρου του Πολίτη δεν είναι δεσμευτικό για την κρίση των πειθαρχικών οργάνων, τα οποία με ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία μπορούν να αποκλίνουν.

Το κατά πόσον μια αιτιολογία είναι πράγματι ειδική και εμπεριστατωμένη μόνο τα δικαστήρια είναι αρμόδια να κρίνουν δεσμευτικά, με όλες τις αρνητικές συνέπειες που συνεπάγεται η ανάγκη προσφυγής και στην περίπτωση αυτή στη Δικαιοσύνη. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θα ήταν χρήσιμο ο νομοθέτης να προβλέψει τη δεσμευτικότητα του πορίσματος του Συνηγόρου του Πολίτη χωρίς δυνατότητα

για ποικίλες πλημμέλειες στη μέχρι στιγμής διενέργεια διοικητικών εξετάσεων ιδίως από την ΕΛ.ΑΣ.

19. Εκτός του νέου Μηχανισμού, ο Συνήγορος του Πολίτη διατηρεί, φυσικά, τη γενική αρμοδιότητά του και για καταγγελίες κάθε άλλου περιεχομένου, οι οποίες θα συνεχίσουν να διερευνώνται με τα υπάρχοντα νομοθετημένα μέσα του Ν 3094/2003, επιπλέον δε, ειδικά για τα Καταστήματα Κράτησης, με τις διαδικασίες του «Εθνικού Μηχανισμού Πρόληψης των Βασανιστηρίων» βάσει του ν. 4228/2014 (Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων).

20. Προσδίδεται έμφαση από τον συντάκτη του παρόντος.

21. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη "Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις" *op. cit.*

22. Βλ. Commissioner for Human Rights, Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police, *op. cit.*, παρ. 80 επ. Η προσδοκία ότι μετά από την διερεύνηση της καταγγελίας θα ακολουθήσουν ποινικές ή πειθαρχικές διαδικασίες σε βάρος του προσώπου για το οποίο υπάρχει ένδειξη αυθαιρεσίας κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό για την αντιμετώπιση της ατιμωρησίας. Ανάλογα και με το νομικό και συνταγματικό σύστημα κάθε Κράτους, ορισμένοι ανεξάρτητοι θεσμοί με αρμοδιότητες ανεξάρτητου μηχανισμού διερεύνησης περιστατικών αυθαιρεσίας διαθέτουν την αρμοδιότητα για ποινική δίωξη των υπευθύνων παραπέμποντας στο αρμόδιο προς αυτό όργανο.

23. Για τις περιπτώσεις αντίστοιχα της οίκοθεν διερεύνησης μίας καταγγελίας ή περιστατικού και για την μετά από προώθηση της καταγγελίας σε πειθαρχικό όργανο.

απόκλισης. Εναλλακτικά, αντί της δυνατότητας απόκλισης θα μπορούσε να παρέχεται στα πειθαρχικά όργανα το δικαίωμα να ζητήσουν από το Συνήγορο του Πολίτη επανεξέταση της υπόθεσης, οπότε το νέο πόρισμα θα ήταν πλέον δεσμευτικό άνευ ετέρου.

Δεδομένου, δε, επίσης ότι και στο παρόν ΣχΝ παραμένει η διάταξη που προβλέπει ότι (Άρθρο 1 παρ. 9) «[η] λειτουργία του Συνηγόρου του Πολίτη ως Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας δεν υποκαθιστά τις υφιστάμενες δομές υποβολής και εξέτασης καταγγελιών αυθαιρεσίας σε άλλα όργανα ή αρχές», παραμένουν τα ευρύτερα ερωτήματα για τη σχέση του νέου *Μηχανισμού* με τα όργανα πειθαρχικού ελέγχου των σωμάτων ασφαλείας και ιδίως: α) εάν ο *Μηχανισμός* κρίνει μία καταγγελία ως απαράδεκτη, μπορεί στη συνέχεια ο καταγγέλλων να υποβάλει την καταγγελία του στην Αστυνομία; β) οι καταγγελίες που υποβάλλονται στα σώματα ασφαλείας και που *prima facie* εμπίπτουν στην καθ' ύλην αρμοδιότητα του *Μηχανισμού* πρέπει να διαβιβάζονται σε αυτόν ή μπορούν να επιληφθούν εξ αρχής τα σώματα ασφαλείας²⁴;

Στα ερωτήματα αυτά προστίθεται και σειρά άλλων καθώς το κείμενο του Σχεδίου νόμου παραμένει αόριστο και ασαφές σε πολλά σημεία. Επί παραδείγματι, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι δυνάμει της παραγράφου 1 του Αρθρου 1, παρέχεται στο Συνήγορο του Πολίτη η δυνατότητα συλλογής, καταγραφής, αξιολόγησης, οίκοθεν διερεύνησης ή περαιτέρω προώθησης προς άσκηση πειθαρχικού ελέγχου, χωρίς να προσδιορίζεται με ποια κριτήρια θα αποφασίζεται το αν η εκάστοτε υπόθεση θα διερευνηθεί από τον Συνήγορο ή θα παραπεμφθεί στο αρμόδιο πειθαρχικό όργανο. Επιπλέον, δεν διευκρινίζεται η δυνατότητα τυχόν

ανάμειξης του Συνηγόρου στις υποθέσεις που αποφασίζει να παραπέμψει στα αρμόδια πειθαρχικά όργανα (π.χ. με το να προβλεφθεί δικαίωμα ενστάσεώς του σε δευτεροβάθμιο πειθαρχικό όργανο). Περαιτέρω, σύμφωνα με το Άρθρο 1 παρ. 5, ο Συνήγορος του Πολίτη επιλαμβάνεται επίσης υποθέσεων για τις οποίες έχει εκδοθεί καταδικαστική απόφαση από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής «ΕΔΔΑ») σε βάρος της Ελλάδας για παράβαση των διατάξεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το κείμενο του ΣχΝ δεν οριοθετεί με ακρίβεια την στο εξής αρμοδιότητα του *Μηχανισμού* και περιορίζεται στην πρόβλεψη ότι ο Συνήγορος «επανεξετάζει την υπόθεση λαμβάνοντας υπόψη του ιδίως όσα έκανε δεκτά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και αποφασίζει επί της εκ νέου διερεύνησης της υπόθεσης». Επίσης, στην παράγραφο 6 ορίζεται ότι «[ο] Συνήγορος του Πολίτη, επιφυλασσόμενος της αρμοδιότητας του προς οίκοθεν διερεύνηση και διαμόρφωση σχετικού πορίσματος, γνωστοποιεί την απόφασή του για την εκ νέου διερεύνηση της υπόθεσης με όλα τα στοιχεία του φακέλου στην αρμόδια Υπηρεσία που δεσμεύεται από την ανωτέρω απόφαση και διατάσσει νέα έρευνα». Από τη διάταξη αυτή δεν προκύπτει με σαφήνεια και βεβαιότητα ποια είναι τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας στα οποία διατάσσεται η έρευνα αυτή.

Υπό το φως των ως άνω παρατηρήσεων, η ΕΕΔΑ προτείνει τη συνολική επανεκτίμηση των αρμοδιοτήτων του νέου Μηχανισμού με γνώμονα την επάρκεια²⁵ της διερεύνησης των περιστατικών αλλά και το σαφή προσδιορισμό των αρμοδιοτήτων των εν γένει εμπλεκόμενων δημοσίων υπηρεσιών.

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, οι αρχές του Κράτους οφείλουν να διεξαγάγουν μία εμπεριστατωμένη και πραγματική έρευνα²⁶

24. Η ΕΕΔΑ έχει ήδη επισημάνει ότι ακόμα και αν η απόρριψη μίας καταγγελίας ως απαράδεκτη λόγω αναξιπιστίας δεν συνεπάγεται ότι δεν μπορεί να υποβληθεί σε άλλα όργανα προς διερεύνηση, το γεγονός ότι θα έχει ήδη απορριφθεί από τον Μηχανισμό διερεύνησης θα συνιστά ένα αρνητικό τεκμήριο επί της βασιμότητάς της με συνέπειες στην περαιτέρω διερεύνησή της. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη "Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις" *ορ. cit.*

25. *Commissioner for Human Rights, Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police, ορ. cit.* παρ. 67 και ενδεικτικά ΕΔΔΑ, *Ramsahai και λοιποί κατά Ολλανδίας* [ΤΕΣ] [αριθ. προσφ. 52391/99], 15.5.2007, παρ. 324, και ΕΔΔΑ, *Mustafa Tunç and Fecire Tunç κατά Τουρκίας* [ΤΕΣ] [αριθ. προσφ. 24014/05], 14.4.2015, παρ. 172.

26. Ενδεικτικές πρόσφατες αποφάσεις, ΕΔΔΑ, *Jeroniņš κατά Λετονίας* [ΤΕΣ] [αριθ. προσφ. 44898/10], 5.7.2016,

που μπορεί να οδηγήσει στην αναγνώριση και στην τιμωρία των υπευθύνων²⁷. Αυτή η πλευρά της θετικής υποχρέωσης δεν απαιτεί αναγκαστικά μία καταδίκη αλλά την πραγματική εφαρμογή των νόμων, ιδίως των ποινικών, για την εξασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από τα άρθρα 2 και 3 της Σύμβασης²⁸. Το αποτέλεσμα των ερευνών καθώς και των επακόλουθων ποινικών διαδικασιών, συμπεριλαμβανομένων των ποινών που επιβάλλονται και των πειθαρχικών μέτρων που λαμβάνονται, έχουν κριθεί ως έχοντα καθοριστική σημασία²⁹. Άλλωστε, οι αρχές οφείλουν να έχουν λάβει όλα τα εύλογα μέτρα που διαθέτουν για να εξασφαλίσουν την συλλογή των αποδείξεων οι οποίες σχετίζονται με τα επίδικα πραγματικά περιστατικά³⁰.

Άρθρο 1 παρ. 1 και 2: Η αυτεπάγγελτη διερεύνηση

Το Άρθρο 1 παρ. 1 του ΣχΝ που οριοθετεί τις αρμοδιότητες του νέου *Μηχανισμού* προβλέπει ότι η αρμοδιότητά του αφορά «την οίκοθεν διερεύνηση ή την περαιτέρω προώθηση προς άσκηση πειθαρχικού ελέγχου στις αρμόδιες Υπηρεσίες, καταγγελιών».

Στο έβδομο εδάφιο της παραγράφου 2 του Άρθρου 1 του ΣχΝ, προβλέπεται ότι «[ο] Συνήγορος του Πολίτη επιλαμβάνεται και αυτεπαγγέλτως, μετά από πληροφορίες με συγκεκριμένα στοιχεία για περιστατικά της παραγράφου 1

και ιδίως όσων προέρχονται από δημοσιεύματα ή εκπομπές Μ.Μ.Ε. ή μετά από παραπομπή της υπόθεσης από τον καθ' ύλην αρμόδιο Υπουργό ή Γενικό Γραμματέα».

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την πρόβλεψη της ως άνω αυτεπάγγελτης διερεύνησης, καθώς είχε διατυπώσει τη σύσταση να επιλαμβάνεται το Γραφείο αυτεπαγγέλτως περιπτώσεων, όταν για παράδειγμα υπάρχουν δημοσιεύματα στον Τύπο για περιστατικά κακομεταχείρισης³¹.

Εντούτοις, για λόγους συστημικής συνέπειας του κειμένου αλλά και για την αρμόζουσα ορατότητα της αρμοδιότητας αυτής, είναι προτιμότερο η σχετική διάταξη να προταχθεί στην παράγραφο 1 του Άρθρου 1 του ΣχΝ ή να αποτελέσει ξεχωριστή παράγραφο.

Επίσης, θα μπορούσαν να διευκρινιστούν και οι λοιπές περιπτώσεις πηγών από τις οποίες αντλεί πληροφορίες ο Συνήγορος του Πολίτη. Σύμφωνα, δε, με τις διεθνείς συστάσεις, όπως διαμορφώνονται και υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ, διερεύνηση διενεργείται ανεξάρτητα από το αν κατετέθη καταγγελία σε βάρος της Αστυνομίας³². Μάλιστα, θα ήταν χρήσιμο ο *Μηχανισμός* να επιλαμβάνεται αυτεπαγγέλτως σε περιπτώσεις όπου τίθεται θέμα προστασίας του δημόσιου συμφέροντος³³. Τέλος, η αυτεπάγγελτη διερεύνηση, χωρίς να απαιτείται σχετική καταγγελία, είναι πολύ σημαντική σε περιπτώσεις θανάτου ή σοβαρού τραυματισμού κατά την κράτηση³⁴.

Άρθρο 1 παρ. 1: Καταγγελίες για «πράξεις [...] οι οποίες [...] αφορούν»

Είναι σημαντικό στην αρμοδιότητα ενός εθνικού μηχανισμού διερεύνησης περιστατικών αυθαιρεσίας να εμπίπτει η διερεύνηση όλου του φάσματος της αστυνομικής αυθαιρεσίας.

παρ. 103, ΕΔΔΑ, *Bouyid κατά Βελγίου* [ΤΕΣ] [αριθ. προσφ. 23380/09], 28.9.2015, παρ. 114-123, ΕΔΔΑ, *El-Masri κατά Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας* [ΤΕΣ], [αριθ. προσφ. 39630/09], 13.12.2012, παρ. 182-185, ΕΔΔΑ, *Мосану και λοιποί κατά Ρουμανίας* [ΤΕΣ][αριθ. προσφ. 10865/09, 45886/07, 32431/08 και 17/09/2014], 17.9.2014, παρ. 316-326.

27. Βλ. μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ, *Krastanov κατά Βουλγαρίας* [αριθ. προσφ. 50222/99], 30.9.2004, παρ. 48, ΕΔΔΑ, *Çamdereli κατά Τουρκίας* [αριθ. προσφ. 28433/02], 17.7.2008, παρ. 28-29 και ΕΔΔΑ, *Vladimir Romanov κατά Ρωσίας* [αριθ. προσφ. 41461/02], 24.7.2008, παρ. 79 και 81.

28. Βλ. μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ, *Begonović κατά Κροατίας* [αριθ. προσφ. 46423/06], 25.6.2009, παρ. 69 επ. και ΕΔΔΑ, *Ebcin κατά Τουρκίας* [αριθ. προσφ. 19506/05], 1.2.2011, παρ. 29.

29. Βλ. μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ, *Gäfgen κατά Γερμανίας* [αριθ. προσφ. 22978/05], 1.6.2010, παρ. 121.

30. Βλ. μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ, *Šečić κατά Κροατίας* [αριθ. προσφ. 40116/02], 31.5.2007, παρ. 54.

31. ΕΕΔΑ, *Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη "Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις"* *op. cit.*

32. *Commissioner for Human Rights, Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police*, *op. cit.* παρ. 7.

33. *Ibid*, παρ. 40.

34. *Ibid*, παρ. 49.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ παρατηρεί τα εξής:

- Παρόλο που στην έννοια των «πράξεων» του Άρθρου 1 παρ. 1 του ΣχΝ περιλαμβάνονται τόσο οι πράξεις όσο και οι παραλείψεις, θα ήταν χρήσιμο να προκύπτει ρητά ότι στο πεδίο εφαρμογής του ΣχΝ εμπίπτουν και οι παραλείψεις των κρατικών οργάνων.

- Σύμφωνα με το Άρθρο 1 παρ. 1 περ. β. οι πράξεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ΣχΝ αφορούν μεταξύ άλλων «παράνομες εκ προθέσεως προσβολές κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας ή υγείας ή της προσωπικής ή γενετήσιας ελευθερίας». Η διατύπωση αυτή αποκλείει τον ενδεχόμενο δόλο. Επιπλέον δυσχεραίνει την επιβολή κυρώσεων διότι θα πρέπει πρώτα να αποδειχθεί δόλος. Θα ήταν επομένως, ορθότερο να καταργηθεί η φράση «εκ προθέσεως».

- Με βάση τη θεωρία και την έρευνα αλλά και τα κείμενα του ΟΗΕ είναι γνωστό ότι οι παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την αστυνομία όπως βασανιστήρια, διακριτική μεταχείριση κλπ αποτελούν ένα μόνον μέρος ενός ευρύτερου κύκλου βίας που πλαισιώνει τη διαφθορά (και εν μέρει «την προστατεύει»/συγκαλύπτει).

Επομένως, εκτός από την δικαιοπολιτική/ανθρωπιστική διάσταση των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, υπάρχει και η οικονομική, που καθιστά σαφές και κατανοητό και το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπαράγονται αυτές οι παραβιάσεις και τη σχέση ανάμεσα στη διαφθορά, ιδίως τη μικρή διαφθορά και τους μηχανισμούς ανοχής συγκάλυψης και κοινωνικής οργάνωσης των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Δημιουργούνται έτσι κίνητρα που έχουν άμεσες επιπτώσεις στις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και επομένως, τέτοιες περιπτώσεις δεν μπορεί να εξαιρούνται της διερεύνησης από έναν Εθνικό Μηχανισμό³⁵.

Στο πλαίσιο αυτό, το Άρθρο 1 παρ. 1 περ. δ του ΣχΝ θα ήταν χρήσιμο να αναδιατυπωθεί ως εξής: «Κάθε άλλη παράνομη συμπεριφορά αυτοτελώς ή σε συνδυασμό με τα παραπάνω για την οποία υπάρχουν ενδείξεις ότι διενεργήθηκε με

ρατσιστικό κίνητρο ή η οποία ενέχει άλλου είδους διακριτική μεταχείριση λόγω χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου ή διενεργήθηκε με σκοπό το κέρδος ή τη συγκάλυψη διαφθοράς μέσω της εκμετάλλευσης της ευάλωτης ή υποδεέστερης θέσης του παθόντος, ο οποίος βρίσκεται στα χέρια του προσωπικού των Υπηρεσιών του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου».

Άρθρο 2 παρ. 2 και 3: Διαδικασία υποβολής των καταγγελιών και διερεύνησης των περιστατικών από τον Εθνικό Μηχανισμό

Τόσο η διαδικασία υποβολής καταγγελιών όσο και η διερεύνηση περιστατικών αυθαιρεσίας πρέπει να πληροί συγκεκριμένες προδιαγραφές. Πρέπει μεταξύ άλλων η διαδικασία υποβολής να είναι προσβάσιμη και η διαδικασία διερεύνησης έγκαιρη.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ παρατηρεί τα εξής:

- Το ΣχΝ παρατηρεί ότι οι καταγγελίες υποβάλλονται στο Συνήγορο του Πολίτη, αυτοπροσώπως ή μέσω πληρεξούσιου. Θα ήταν χρήσιμο για την προάσπιση των δικαιωμάτων των καταγγελλόντων να προβλέπεται οικονομική στήριξη όσων την χρειάζονται ώστε να εκπροσωπούνται καταλλήλως ενώπιον του νέου *Μηχανισμού*³⁶.

- Σύμφωνα με το ΣχΝ οι καταγγελίες που υποβάλλονται στον *Εθνικό Μηχανισμό* πρέπει να είναι επώνυμες και γραπτές και να υποβάλλονται στο Συνήγορο του Πολίτη, αυτοπροσώπως ή μέσω πληρεξούσιου. Αν ο καταγγέλλων αδυνατεί να γράψει, η καταγγελία γίνεται προφορικώς, καταγράφεται από υπάλληλο του Συνηγόρου του Πολίτη και συντάσσεται έκθεση στην οποία γίνεται ειδική μνεία της αδυναμίας του καταγγέλλοντος να γράψει.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι θα ήταν χρήσιμο να προβλεφθεί ότι η υποβολή καταγγελίας δύναται να διενεργείται και μέσω επιστολής προς το

35. *Committee against Torture, Seventh annual report of the Subcommittee on the Prevention of Torture, CAT/C/52/2, 20.3.2014.*

36. *Commissioner for Human Rights, Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police, op. cit., παρ. 45.*

Συνήγορο³⁷, ιδίως όταν πρόκειται για περιστατικά κακομεταχείρισης σε βάρος υπό κράτηση προσώπων.

- Σε περίπτωση θανάτου ή σοβαρών τραυματισμών των υπό κράτηση προσώπων, θα ήταν χρήσιμο να προβλέπεται τόσο η αυτεπάγγελτη όσο και η άμεση διερεύνηση των περιστατικών από τον *Εθνικό Μηχανισμό*³⁸. Στις περιπτώσεις αυτές η αποκλειστική προθεσμία των 3 μηνών που προβλέπεται από την παραγράφου 3 του Άρθρου 1 του ΣχΝ για την σύνταξη πορίσματος θα μπορούσε να συντμηθεί.

- Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του Άρθρου 1 του ΣχΝ «[ο]ι καταγγελίες πρέπει να είναι επώνυμες και γραπτές και να υποβάλλονται στο Συνήγορο του Πολίτη, αυτοπροσώπως ή μέσω πληρεξουσίου». Καθότι δεν προσδιορίζεται άλλως, προκύπτει ότι κάθε ενδιαφερόμενο πρόσωπο έχει τη δυνατότητα υποβολής καταγγελίας. Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θα ήταν αναγκαίο να προσδιοριστεί ενδεικτικά ο κύκλος προσώπων που έχουν δικαίωμα υποβολής καταγγελίας ώστε να καθίσταται σαφές ότι η δυνατότητα καταγγελίας ανήκει όχι μόνον στα θύματα αλλά και σε συγγενείς ή εκπροσώπους τους, στο ίδιο το προσωπικό που υπηρετεί σε Υπηρεσίες στις οποίες λαμβάνουν χώρα περιστατικά αυθαιρεσίας ή σε όποιον άλλο πολίτη έλαβε άμεσα ή έμμεσα γνώση περιστατικών αυθαιρεσίας. Κάτι τέτοιο μπορεί εναλλακτικά να περιέχεται δυννητικά στην αιτιολογική έκθεση.

Σε ό,τι ειδικά αφορά το προσωπικό των Υπηρεσιών που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του παρόντος ΣχΝ, είναι κρίσιμο να προβλέπεται στο κείμενο του νόμου η δυνατότητα του να προβαίνει και αυτό σε καταγγελίες ενώπιον του *Μηχανισμού* και να ενθαρρύνεται στην πράξη προς την κατεύθυνση αυτή³⁹. Το προσωπικό των Υπηρεσιών αυτών έχει στην πραγματικότητα δύο επιλογές: ή θα «κάνει πως δεν βλέπει» και άρα υπό μία έννοια ανέχεται και συγκαλύπτει ή θα πρέπει να διασφαλιστεί ότι κάθε του κίνηση για να καταγγείλει περιστατικά αυθαιρεσία θα του διασφαλίζει σε ένα πρώτο στάδιο απόλυτη προστα-

σία μέσω της απόλυτης εχεμύθειας ενώ σε ένα δεύτερο στάδιο θα πρέπει να υπάρχει μια ουσιαστικότερη ασφάλεια.

Σε κάθε περίπτωση, θα ήταν σκόπιμο να τύχει ιδιαίτερης προσοχής μια πρόσθετη διάταξη που θα αφορά την προστασία κάθε καταγγέλλοντος τόσο διοικητικά όσο και ουσιαστικά.⁴⁰

- Το Άρθρο 1 παρ. 2 εδ. 4 προβλέπει ότι «[α]ν ο καταγγέλλων αγνοεί την ελληνική γλώσσα, μπορεί να παραστεί με διερμηνέα». Η δυνατότητα παράστασης με διερμηνέα είναι πολύ σημαντική και διασφαλίζει τα δικαιώματα του καταγγέλλοντος κατά τη διαδικασία. Για το λόγο αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει ξεχωριστή παράγραφο το τμήμα της παραγράφου που ακολουθεί το σχετικό χωρίο και να διευκρινιστεί περαιτέρω ότι αν ο καταγγέλλων αγνοεί την ελληνική γλώσσα ή άλλη γλώσσα με την οποία να μπορεί να επικοινωνεί με το Συνήγορο του Πολίτη παρίσταται με διερμηνέα της επιλογής του ή του Συνηγόρου του Πολίτη, χωρίς να επωμίζεται ο ίδιος τα έξοδα⁴¹.

- Από το γράμμα της παραγράφου 2 του Άρθρου 1 του ΣχΝ δεν προκύπτει προθεσμία εντός της οποίας πρέπει να υποβάλλεται η καταγγελία. Στο πλαίσιο αυτό θα ήταν σκόπιμο να διευκρινιστεί ρητά ότι η καταγγελία μπορεί να υποβληθεί οποτεδήποτε.

Άρθρο 1 παρ. 5 και 6: Υποθέσεις για τις οποίες έχει εκδοθεί καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ

Όπως και υπό το καθεστώς του Ν 3938/2011, έτσι και υπό το παρόν ΣχΝ, «[ο] Συνήγορος του Πολίτη επιλαμβάνεται επίσης υποθέσεων για τις οποίες έχει εκδοθεί καταδικαστική απόφαση από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε βάρος της Ελλάδας για παράβαση των διατάξεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΝΔ 53/1974), με την οποία διαπιστώνονται ελλείψεις της πειθαρχικής διαδικασίας ή νέα στοιχεία που δεν αξιολογή-

37. *Ibid*, παρ. 46.

38. *Ibid*, παρ. 49.

39. Βλ. και *Ibid*, παρ. 54.

40. *Committee against Torture, Concluding observations of the Committee against Torture, op. cit., παρ. 13 περ. d).*

41. Βλ. γενικά Φάκελος ΕΕΔΑ για το Δικαίωμα σε διερμηνεία με μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών (2015).

θηκαν στην πειθαρχική έρευνα ή την εκδίκαση της υπόθεσης». Στο πλαίσιο αυτό, «[ο] Συνήγορος του Πολίτη, επιφυλασσόμενος της αρμοδιότητας του προς οίκοθεν διερεύνηση και διαμόρφωση σχετικού πορίσματος, γνωστοποιεί την απόφασή του για την εκ νέου διερεύνηση της υπόθεσης με όλα τα στοιχεία του φακέλου στην αρμόδια Υπηρεσία που δεσμεύεται από την ανωτέρω απόφαση και διατάσσει νέα έρευνα, σύμφωνα και με όσα γίνονται δεκτά από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου».

Όπως είχε και παλαιότερα παρατηρήσει η ΕΕΔΑ, η διάταξη αυτή στην ουσία προβλέπει περίπτωση επανάληψης της διαδικασίας ακολουθώντας σε ένα βαθμό τα πρότυπα του άρθρου 525 ΚΠΔ (επανάληψη της διαδικασίας) και του άρθρου 49 του ΠΔ 120/2008 «Πειθαρχικό Δίκαιο Αστυνομικού Προσωπικού» (επανάληψη πειθαρχικής δίκης). Στο πλαίσιο αυτό η διατήρησή της και υπό το παρόν ΣχΝ κρίνεται θετική. Και πάλι όμως οι αρμοδιότητες του Εθνικού Μηχανισμού οριοθετούνται στενά⁴².

42. Αντιπάρβαλε επί παραδείγματι ΕΔΔΑ, *Zontul κατά Ελλάδος* [αριθ. προσφ. 12294/07], 17.1.2012, ιδίως παρ. 99 (Το ΕΔΔΑ εκφράζει τις αμφιβολίες του σχετικά με την ύπαρξη μίας σε βάθος και αποτελεσματικής έρευνας στο πλαίσιο των πειθαρχικών διαδικασιών σε βάρος αξιωματικού της Ελληνικής ακτοφυλακής. Η υπόθεση συγκεκριμένα αφορούσε το βιασμό με κλοπή ενός μετανάστη στο στρατόπεδο των αιτούντων άσυλο, από έναν αξιωματικό της Ελληνικής ακτοφυλακής ο οποίος τον επέβλεπε. Ο προσφεύγων παραπονέθηκε επίσης ότι οι αρχές αρνήθηκαν να του επιτρέψουν να εξεταστεί από το γιατρό που βρισκόταν στις εγκαταστάσεις και ότι οι υπεύθυνοι δεν είχαν επαρκώς τιμωρηθεί καθώς το Εφετείο δε θεώρησε ότι ο βιασμός του με κλοπή συνιστούσε διακεκριμένη μορφή βασανισμού) και ΕΔΔΑ, *Sakir κατά Ελλάδος* [αριθ. προσφ. 48475/09], 24.3.2016 (Εν προκειμένω, το Δικαστήριο διαπίστωσε σειρά ελλείψεων κατά τη διερεύνηση της επίθεσης. Συγκεκριμένα, παρόλο που οι αρχές είχαν τον χρόνο δεδομένου ότι ο προσφεύγων, θύμα ρατσιστικής επίθεσης, κρατήθηκε στο ΑΤ δεν ζητήθηκε από το θύμα να καταθέσει ή/και να «αναγνωρίσει» τα άτομα που είχαν υποδειχτεί ως κύριοι δράστες από τον αυτόπτη μάρτυρα ή και άλλα άτομα τα οποία συμμετείχαν σε παρόμοιες επιθέσεις εκείνη την χρονική περίοδο. Επιπλέον, οι αστυνομικές και εισαγγελικές αρχές δεν προσπάθησαν να διαπιστώσουν λεπτομερώς τη φύση και την αιτία των τραυμάτων που προκλήθηκαν στο θύμα με τη βοήθεια ιατροδικαστή, τα συμπεράσματα του οποίου θα μπορούσαν να διαφωτίσουν τις τεχνικές πτυχές της επίθεσης και να συμβάλουν στον εντοπισμό των δράστων).

Άρθρο 1 παρ. 8: Εξέταση από τα πειθαρχικά όργανα των υποθέσεων που προωθούνται από τον Εθνικό Μηχανισμό

Σύμφωνα με το Άρθρο 1 παρ. 8 του παρόντος ΣχΝ «[τα] πειθαρχικά όργανα της Ελληνικής Αστυνομίας, του Λιμενικού Σώματος - Ελληνικής Ακτοφυλακής, του Πυροσβεστικού Σώματος, και των υπαλλήλων των καταστημάτων κράτησης υποχρεούνται να εξετάζουν κατά προτεραιότητα κάθε πειθαρχική υπόθεση που τους προωθείται από το Συνήγορο του Πολίτη και αφορά πράξεις της παραγράφου 1 [...]». Θα ήταν προτιμότερο ο νομοθέτης να προσδιορίσει το αργότερο χρονικό όριο για τη διενέργεια της, κατά τα ανωτέρω, εξέτασης της υπόθεσης. Θα μπορούσε όπως και στην περίπτωση του Άρθρου 1 παρ. 3 εδ. 1 να τεθεί τρίμηνη προθεσμία, προβλέποντας την «κατά προτεραιότητα και, εν πάση περιπτώσει, εντός τριών μηνών» εξέταση της υπόθεσης, με δυνατότητα αιτιολογημένης απόκλισης.

Άρθρο 2 παρ. 3: Έρευνα-Πληροφόρηση-Ευαισθητοποίηση-Εκθέσεις

Σύμφωνα με το Άρθρο 2 παρ. 3 του παρόντος ΣχΝ, ο Εθνικός Μηχανισμός «διενεργεί έρευνες, μεριμνά για την πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των πολιτών επί σχετικών θεμάτων και δημοσιεύει σχετικές ειδικές εκθέσεις. Οι εκθέσεις αυτές περιλαμβάνουν και εισηγήσεις μέτρων για την πρόληψη και την καταπολέμηση των περιστατικών αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης και κοινοποιούνται στον Αναπληρωτή Υπουργό Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, αρμόδιο για θέματα Προστασίας του Πολίτη, στον Υπουργό Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής και στον Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων».

Τα ζητήματα που ρυθμίζει η ως άνω παράγραφος θεωρούνται κεφαλαιώδους σημασίας για την θεσμική αποστολή ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού μηχανισμού διερεύνησης περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας⁴³, καθότι

43. *Commissioner for Human Rights, Opinion concerning Independent and Effective Determination of Complaints against the Police*, op. cit., ιδίως παρ. 74 επ.

εξασφαλίζουν την ενημέρωση των πολιτών, την αποτελεσματική απόδοση ευθυνών και την συνυπόχρεωση εδραίωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στο νέο Μηχανισμό.

Μάλιστα, τα όσα στοιχεία περιλαμβάνονται στην ως άνω ρύθμιση, αποτελούν υλικό, το οποίο είναι απαραίτητο να κοινοποιείται προσηκόντως όχι μόνο στα κυβερνητικά όργανα αλλά και στην ΕΕΔΑ, τον Εθνικό Θεσμό Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΘΑΔ) της Ελλάδας. Δεδομένου ότι οι κατά νόμο αρμοδιότητες της ΕΕΔΑ (Άρθρο 1 παρ. 5 Ν 2667/1998) περιλαμβάνουν τη διαρ-

κή παρακολούθηση θεμάτων που άπτονται των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τη δημόσια ενημέρωση και την προώθηση της σχετικής έρευνας, την ανταλλαγή εμπειριών σε διεθνές επίπεδο με ανάλογα όργανα διεθνών οργανισμών και τη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής σε θέματα του αντικειμένου της, η επίσημη γνώση των εκθέσεων του *Εθνικού Μηχανισμού* από την ΕΕΔΑ είναι αναγκαία για τη αδιάλειπτη εκτίμηση του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου που σχετίζονται με τη λειτουργία του νέου αυτού θεσμού.

4. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την «Παροχή Νομικής Βοήθειας σε Φυσικά Πρόσωπα» (Ιούλιος 2016)¹

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Το παρόν Σχεδίου Νόμου (εφεξής «ΣχΝ») του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την «Παροχή Νομικής Βοήθειας σε Φυσικά Πρόσωπα» ετέθη σε δημόσια διαβούλευση από την 28^η Ιουνίου 2016 έως 5^η Ιουλίου 2016.

Παρά το γεγονός ότι τα ζητήματα που ρυθμίζονται με το ως άνω ΣχΝ άπτονται θεμάτων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου που εμπίπτουν στην κατά νόμο αρμοδιότητα της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής «ΕΕΔΑ»), το ΣχΝ δεν εστάλη προς σχολιασμό στην ΕΕΔΑ.

Επί της διαδικασίας νομοθέτησης

Το παρόν ΣχΝ έρχεται να προστεθεί σε σειρά λοιπών Σχεδίων Νόμων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που πρόκειται να κατατεθούν, εντός βραχείας προθεσμίας, στη Βουλή και για τα οποία η δημόσια διαβούλευση έχει ήδη ολοκληρωθεί. Πρόκειται μάλιστα για Σχέδια Νόμων που στην πλειοψηφία τους ρυθμίζουν ζητήματα σημαντικής βαρύτητας για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα και τα οποία η ΕΕΔΑ έχει διαχρονικά αναδείξει στα κείμενά της².

Το γεγονός ότι η ρύθμιση επιμέρους ζητημάτων επιχειρείται στο πλαίσιο περισσοτέρων του ενός Σχεδίων Νόμων, και όχι σωρευτικά σε ένα, αποτιμάται θετικά καθώς βρίσκεται σε συμφωνία με τις συστάσεις που έχει απευθύνει σχετικά η ΕΕΔΑ. Πράγματι, στο πλαίσιο της προ μηνών εξέτασης του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο «Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις», η ΕΕΔΑ είχε και πάλι επισημάνει ότι η σωρευτική νομοθέτηση διαφορικών ζητημάτων στο πλαίσιο ενός κειμένου νόμου συνιστά παραβίαση της συνταγματικά προβλεπόμενης νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας (τυπική αντισυνταγματικότητα), η οποία δεν μπορεί ούτε να προσβληθεί από τον πολίτη, ούτε να ελεγχθεί αλλιώς δικαστικά, και εγκυμονεί τον κίνδυνο της υποβάθμισης των διαφορετικών αλλά εξίσου σοβαρών υπό νομοθέτηση θεμάτων³.

Η αντιμετώπιση του ως άνω ζητήματος δεν επαρκεί, όμως, για τη διασφάλιση μίας ποιότητας νομοθέτησης που θα εγγυάται επαρκώς την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το γεγονός ότι τίθενται, εντός ιδιαιτέρως σύντομου χρονικού διαστήματος, προς παράλληλη κατάθεση στη Βουλή σειρά νομοσχεδίων καθιστά αβέβαιο τον έγκαιρο και αποτελεσματικό έλεγχο της συμβατότητάς τους με το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της διατίθεται να συμβάλει με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο στην εξέταση των υπό κατάθεση Σχεδίων Νόμων. Η παράλληλη όμως κατάθεση μεγάλου

1. Οι παρούσες Παρατηρήσεις εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ. Επιμέλεια σύνταξης: Α. Τσαμπή, Επιστημονική συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Στην επεξεργασία του κειμένου ελήφθησαν υπόψη οι συμβολές των μελών της ΕΕΔΑ: Γ. Σταυρόπουλου, Προέδρου της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ), Α. Χριστοδουλοπούλου, Μέλους της ΕΕΔΑ, Προέδρου της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής, Β. Τζούφη, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από το Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών, Χ. Ναούμη, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από τη Νέα Δημοκρατία και Ε. Σπαθανά, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από το Συνασπισμό Ριζοσπαστικής Αριστεράς.

2. ΣχΝ για «Παράβολα και τέλη ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων και δικαστικά έξοδα» (ολοκλήρωση δι-

αβούλευσης 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για την «Αναδιοργάνωση των υποθηκοφυλακείων της χώρας» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες Διατάξεις» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 13 Ιουλίου 2016). Βλ. και το ΣχΝ «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» που αναρτήθηκε σε δημόσια διαβούλευση στις 12 Ιουλίου 2016. Η δημόσια διαβούλευση θα παραμείνει ανοικτή σε σχόλια έως 22 Ιουλίου 2016.

3. Βλ. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (2015).

αριθμού Σχεδίων Νόμου, με σύντομη προθεσμία δημόσιας διαβούλευσης, σε συνδυασμό με την μη έγκαιρη - πλην εξαιρέσεων⁴ - αποστολή των Σχεδίων Νόμων για παρατηρήσεις στην ΕΕΔΑ, υπονομεύουν την προσπάθεια επαρκούς ελέγχου των υπό νομοθέτηση διατάξεων. Μάλιστα, στην ΕΕΔΑ δεν αποστέλλονται οι Αιτιολογικές Εκθέσεις των Σχεδίων Νόμων που αποτελούν κείμενα απαραίτητα προς τον σκοπό της πλήρους αποτίμησης του περιεχομένου των Σχεδίων Νόμων.

Το γεγονός αυτό, το οποίο είναι άλλωστε επαναλαμβανόμενο, καθιστά και πάλι επίκαιρη τη διαχρονική σύσταση της ΕΕΔΑ για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού μηχανισμού για την αποτίμηση των επιπτώσεων - ιδίως των κανονιστικών ρυθμίσεων - στα δικαιώματα του ανθρώπου⁵.

Υπό το φως των ανωτέρω, η ΕΕΔΑ περιορίζεται στις κάτωθι επισημάνσεις και επιφυλάσσεται για την ανάλυση των λοιπών ζητημάτων που άπτονται της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε χρόνο και υπό συνθήκες που αρμόζουν στο κύρος της θεσμικής της αποστολής.

Παρατηρήσεις επί των ρυθμίσεων του Σχεδίου Νόμου

Γενική αποτίμηση

«Η παροχή νομικής συνδρομής σε ιδιαίτερα ευάλωτα, άπορα άτομα, για τη διασφάλιση της νομικής προστασίας τους, δηλαδή της αποτελεσματικής προστασίας των δικαιωμάτων τους στο πλαίσιο ενός σύγχρονου Κράτους Δικαίου, έχει εδραιωθεί στην Ευρώπη ως ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δι-

καίωμα»⁶. Στο πλαίσιο αυτό, τα ζητήματα νομικής βοήθειας έχουν αποτελέσει αντικείμενο ειδικής μελέτης της ΕΕΔΑ τόσο σε επίπεδο ανάλυσης των βασικών αρχών που διέπουν την προστασία του δικαιώματος νομικής συνδρομής⁷ όσο και σε συνάρτηση με συγκεκριμένο σχέδιο νόμου που καλούνταν να ρυθμίσει τα σχετικά θέματα⁸.

Ένα μέρος των αρχών αυτών και των συνακόλουθων συστάσεων της ΕΕΔΑ φαίνεται πως όντως γίνονται σεβαστές από το παρόν ΣχΝ. Στο μέτρο αυτό και δεδομένου ότι το παρόν ΣχΝ επιχειρεί να συμβάλει στη διεύρυνση, εξορθολογισμό και εκσυγχρονισμό του προβληματικού και αποσπασματικά ρυθμιζόμενου, έως σήμερα, θεσμού της παροχής νομικής βοήθειας, η σχετική νομοθετική πρωτοβουλία αποτιμάται θετικά.

Ωστόσο, το δημοσιευθέν για διαβούλευση ΣχΝ χρήζει σημαντικών βελτιώσεων προκειμένου να καταστεί το κατάλληλο εργαλείο για την εξυπηρέτηση του σκοπού ενός τέτοιου νομοθετήματος, ήτοι την παροχή εξειδικευμένης και αξιόπιστης νομικής βοήθειας σε κάθε πρόσωπο, χωρίς διάκριση, που βρίσκεται στην ελληνική επικράτεια και που, λόγω της ευαλωτότητάς του σε κοινωνικό αποκλεισμό ή/και λόγω της οικονομικής του κατάστασης, βρίσκεται σε αδυναμία πρόσβασης στην αναγκαία νομική συνδρομή για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ή/και των εννόμων συμφερόντων του.

Συνολικά προκύπτει, ότι το παρόν ΣχΝ δεν καταφέρνει να θεραπεύσει ένα πάγιο πρόβλημα του ζητήματος νομικής βοήθειας, που αφορά το εύρος των δικαιούχων. Παρά τις προσαρμογές που επιχειρούνται, λόγω της οξείας οικονομικής κρίσης, και αυτό το ΣχΝ ορίζει ιδιαίτερα χαμηλά εισοδηματικά κριτήρια για τον ορισμό του πολίτη χαμηλού εισοδήματος, με αποτέλεσμα, να εξακολουθούν να μην δικαιούνται νομική βοήθεια πολλά πρόσωπα τα οποία πράγματι αδυνατούν να αντεπεξέλθουν στις ιδιαίτερα κοστοβόρες και χρονοβόρες δικαστικές διαδικασίες.

4. Εξαιρέση αποτελούν το ΣχΝ για τη «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» και αυτό για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες Διατάξεις».

5. Βλ. ιδίως το Παράρτημα υπό τον τίτλο «IV. Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως μέσο για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης», στη Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015).

6. ΕΕΔΑ, Το δικαίωμα νομικής συνδρομής – βασικές σχετικές ευρωπαϊκές αρχές και μείζονα ζητήματα της ελληνικής νομοθεσίας και πράξης (2001).

7. Ibid.

8. ΕΕΔΑ, Γνωμοδότηση επί του νομοσχεδίου του Υπουργείου Δικαιοσύνης για την 'Παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος' (2003).

Τέλος το παρόν ΣχΝ δεν προβλέπει το δικαίωμα σε νομική συνδρομή μιας ιδιαίτερα ευάλωτης ομάδας προσώπων, των αιτούντων διεθνούς προστασίας, οι οποίοι κατά τεκμήριο δεν διαθέτουν τα αναγκαία προς τούτο οικονομικά μέσα. Η σχετική υποχρέωση της Ελληνικής Πολιτείας⁹ και το αντίστοιχο δικαίωμα των αιτούντων άσυλο, όπως έχουν αποτυπωθεί στο Ν 4375/2016 (Άρθρο 44), περιορίζεται κατά το στάδιο της προσφυγής ενώπιον του δευτεροβάθμιου οργάνου υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις που διαλαμβάνονται σε αυτόν (στην παρούσα δε φάση δεν παρέχεται στην πράξη αυτή η νομική συνδρομή λόγω μη έκδοσης της αναγκαίας υπουργικής απόφασης). Πλην όμως η παροχή νομικής συνδρομής είναι αναγκαία καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου δεδομένου ότι, μεταξύ άλλων, η πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου είναι εξαιρετικά προβληματική, η διαδικασία κατά το στάδιο της προσφυγής είναι κατά κανόνα έγγραφη, χωρίς προσωπική συνέντευξη με τον αιτούντα, με συνέπεια πλημμέλειες της διαδικασίας στον α' βαθμό να μην είναι δυνατόν να προβληθούν και εν συνεχεία να θεραπευθούν κατά το στάδιο της έγγραφης διαδικασίας του β' βαθμού. Δεδομένης της ανάγκης τήρησης αυξημένων διαδικαστικών εγγυήσεων κατά τις διαδικασίες απομάκρυνσης/απέλασης/επιστροφής πολιτών τρίτων χωρών, πρέπει να προβλεφθεί το δικαίωμα σε νομική συνδρομή σε αυτές τις διαδικασίες.

Παρατηρήσεις επί συγκεκριμένων διατάξεων του ΣχΝ

Άρθρο 1 ΣχΝ: Αντικείμενο παροχής νομικής βοήθειας

Άρθρο 1 παρ. 1

Η γενική πρόβλεψη ότι η «*νομική βοήθεια παρέχεται σε υποθέσεις ιδιωτικού, δημοσίου και*

ποινικού δικαίου ενώπιον δικαστηρίων οποιουδήποτε βαθμού και δικαιοδοσίας», συμπεριλαμβανομένων και των υποθέσεων «*ενώπιον ανακριτικών και προανακριτικών αρχών*» αποτιμάται κατ'αρχήν θετικά από την ΕΕΔΑ. Στην εν λόγω ρύθμιση του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 1 του άρθρου 1 του παρόντος ΣχΝ, θα μπορούσε περαιτέρω να περιλαμβάνεται πρόβλεψη για παροχή νομικής βοήθειας και το στάδιο προσφυγής ενώπιον διεθνών δικαστηρίων και οργάνων.

Άρθρο 1 παρ. 2

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι σε ό,τι αφορά τις υποθέσεις ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου, η παροχή νομικής βοήθειας περιορίζεται στις περιπτώσεις «*[...] όπου είναι υποχρεωτική η παράσταση του διαδίκου με πληρεξούσιο δικηγόρο*». Στο σημείο αυτό προτείνεται να απαλειφθεί ο εν λόγω περιορισμός, λαμβανομένης ιδίως υπ' όψιν της μη υποχρέωσης παράστασης με δικηγόρο, παρά την αναγκαιότητα νομικής συμπαράστασης (π.χ. διοικητική δίκη, όπου κατά κανόνα έγγραφος τύπος).

Άρθρο 1 παρ. 3

Σε ό,τι ειδικά αφορά τις υποθέσεις ποινικού δικαίου, η ΕΕΔΑ παρατηρεί τα εξής:

• Σύμφωνα με το Άρθρο 1 παρ. 3 περ. Α α) του ΣχΝ «*Για τις υποθέσεις ποινικού δικαίου, η παροχή νομικής βοήθειας δίνεται, κατά την έκταση και το περιεχόμενο που ορίζεται στο άρθρο 4, αν ο διάδικος δεν έχει συνήγορο και εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα, ως εξής: Α. Στον κατηγορούμενο: α) για κακούργημα, κατά το στάδιο της προανάκρισης, της ανάκρισης και της συζήτησης της υπόθεσης στο ακροατήριο [...]*»,

Από τη διάταξη αυτή, προκύπτει, επομένως με σαφήνεια η βούληση του νομοθέτη να κατοχυρώσει το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο ήδη από το στάδιο της προδικασίας. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θα ήταν σκόπιμο να προβλεφθεί η δυνατότητα παράστασης με συνήγορο και σε πράξεις χαρακτηριζόμενες ως πλημμελήματα, μιας και στο στάδιο της αυτοφώρου διαδικασίας ο ποινικός χαρακτηρισμός της πράξεως ως κακούργηματος ή πλημμελήματος ερείδεται στην εκτίμηση των αστυνομικών οργάνων και όχι ακόμη στην εκτίμηση της Εισαγγελικής Αρχής

9. Μεταξύ άλλων, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, στο άρθρο 47 προβλέπει ως βασική προϋπόθεση της διασφάλισης της δυνατότητας πραγματικής προσφυγής ότι «*κάθε πρόσωπο έχει τη δυνατότητα να συμβουλευτεί δικηγόρο και να του αναθέτει την υπεράσπιση και εκπροσώπησή του...*» καθώς και ότι «*σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους παρέχεται δικαστική αρωγή εφόσον η αρωγή αυτή είναι αναγκαία για να εξασφαλισθεί η αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη*».

(περιπτώσεις αστυνομικής προανάκρισης). Με δεδομένο λοιπόν ότι σχεδόν πάντα τα αστυνομικά όργανα προβαίνουν στη λήψη προανακριτικής απολογίας στο στάδιο της λεγομένης αστυνομικής προανάκρισης, είναι ανάγκη να διασφαλισθεί απολύτως το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο και στις περιπτώσεις που χαρακτηρίζονται εκ πρώτης όψεως ως πλημμέλημα.

Πέραν των ανωτέρω, όμως, παρ' όλο που προκύπτει προδήλως η νομοθετική βούληση για την πρόσβαση σε συνήγορο και στο πλαίσιο της αστυνομικής προανάκρισης, απουσιάζει πλήρως μία ειδική διάταξη στη συνέχεια, η οποία θα καθιερώνει εξαιρετική διαδικασία για το διορισμό συνηγόρων στις περιπτώσεις των αυτοφώρων εγκλημάτων. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 10 του σχεδίου νόμου προβλέπεται: «1. Η Επιτροπή Νομικής Βοήθειας συνεδριάζει καθημερινά, με πρόσκληση του Προέδρου της, που κοινοποιείται στα μέλη με κάθε πρόσφορο μέσο τουλάχιστον μια ημέρα πριν τη συνεδρίαση, για την εξέταση των αιτήσεων παροχής νομικής βοήθειας που υποβάλλονται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου, επί των οποίων αποφαινεται αιτιολογημένα **εντός τριών εργάσιμων ημερών από την υποβολή** τους, κατόπιν εισήγησης του αρμόδιου Συντονιστή. Σε περίπτωση υποβολής αιτήματος ανάκλησης ή τροποποίησης της σχετικής απόφασης, η Επιτροπή αποφαινεται εντός δύο εργάσιμων ημερών από την παραλαβή του».

Εγείρεται λοιπόν το ερώτημα: Ποιος θα αποστέλλει την αίτηση του κατηγορουμένου στην Επιτροπή Νομικής Βοήθειας στις περιπτώσεις των αυτοφώρων εγκλημάτων; Θα υπάρχει πράγματι ο αναγκαίος χρόνος για το διορισμό δικηγόρου, όταν η Επιτροπή θα αποφαινεται εντός τριών εργάσιμων ημερών από την υποβολή του αιτήματος, τη στιγμή που ο κατηγορούμενος πρέπει εντός των συνταγματικών χρονικών ορίων (άρθρο 6 παρ. 2 Σ) να προσαχθεί στον ανακριτή; Θα διορίζει ο ανακριτής πλέον συνήγορο στον κατηγορούμενο με αποστολή αιτήματος στην Επιτροπή; Θα προλάβει η Επιτροπή να απαντήσει; Και τί θα γίνει στην περίπτωση που ήδη έχει ληφθεί προανακριτική απολογία στο στάδιο της λεγομένης αστυνομικής προανάκρισης και αυτή φυσικά διαδραμάτισε ρόλο και για την απάντηση στην κατηγορία (ισχυρισμοί του κατηγορουμέ-

νου), αλλά και για το χαρακτηρισμό της πράξης (π.χ. χαρακτηρισμός αυτής ως κακούργημα βάσει της χωρίς δικηγόρο προανακριτικής απολογίας);

▪ Σύμφωνα με το Άρθρο 1 παρ. 3 περ. Α ε) του ΣχΝ «Για τις υποθέσεις ποινικού δικαίου, η παροχή νομικής βοήθειας δίνεται, κατά την έκταση και το περιεχόμενο που ορίζεται στο άρθρο 4, αν ο διάδικος δεν έχει συνήγορο και εφόσον υποβληθεί σχετικό αίτημα, ως εξής: Α. Στον κατηγορούμενο: [...] ε) για την παράσταση ενώπιον δικαστικού συμβουλίου ή για την άσκηση και την παράσταση στη συζήτηση ενδίκου μέσου κατά της απόφασης του συμβουλίου εφετών, στο πλαίσιο της διαδικασίας του ν. 3251/2004 (Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης)».

Η ΕΕΔΑ συστήνει να προστεθεί στο σημείο αυτό πρόβλεψη για την παροχή νομικής βοήθειας για την παράσταση ενώπιον δικαστικού συμβουλίου ή την άσκηση και την παράσταση στη συζήτηση ενδίκου μέσου κατά της απόφασης του συμβουλίου εφετών, στο πλαίσιο της διαδικασίας έκδοσης, πέραν του Ν 3251/2004 (Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης), και στις περιπτώσεις δηλαδή που η έκδοση ζητείται δυνάμει διεθνούς εντάλματος σύλληψης.

▪ Το Άρθρο 1 παρ. 3 περ. Β α) και β) του ΣχΝ προβλέπει τις περιπτώσεις στις οποίες παρέχεται νομική βοήθεια στον παθόντα στις υποθέσεις ποινικού δικαίου. Η ΕΕΔΑ προτείνει η πρόβλεψη για παροχή νομικής βοήθειας στον παθόντα να περιλαμβάνει και την άσκηση πολιτικής αγωγής που μπορεί να προηγείται της παράστασης στο δικαστήριο.

Άρθρο 1 παρ. 4

▪ Σύμφωνα με το Άρθρο 1 παρ. 4 στ. ii) «Η νομική βοήθεια παρέχεται υποχρεωτικά, ανεξάρτητα αν πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις του παρόντος νόμου, στις περιπτώσεις: [...] ii) στις υποθέσεις που αφορούν πράξεις που τέλεσε ανήλικος, οι οποίες εάν τελούνταν από ενήλικο θα ήταν κακούργηματα».

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η παροχή νομικής βοήθειας σε ανηλικούς πρέπει να διασφαλίζεται χωρίς περιορισμό ή συναρτήσεις με το αδίκημα. Επιβάλλεται συνεπώς, να απαλειφθεί ο περιορισμός στο στοιχείο ii) της παραγράφου 4 του

Άρθρου 1. Το δικαίωμα σε νομική συνδρομή θα πρέπει να προβλέπεται σε κάθε περίπτωση όταν ο κατηγορούμενος είναι ανήλικος.

▪ Αναγκαία επίσης κρίνεται η ρητή συμπερίληψη στην παράγραφο 4 του Άρθρου 1 ως στοιχείο vii), της υποχρέωσης παροχής νομικής συνδρομής για την υποβολή και συζήτηση ενδίκων μέσων κατά τις διαδικασίες επιστροφής/απέλασης/επανεισδοχής (σύμφωνα και με ενωσιακή υποχρέωση, η οποία έχει ενσωματωθεί με το Ν 3907/2011(ΦΕΚ 7 Α') «*Ιδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προ τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη-μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» και λοιπές διατάξεις*») καθώς και για την υποβολή και συζήτηση των προσφυγών ενώπιον της Αρχής Προσφυγών και ενώπιον δικαστηρίου, κατά τη διαδικασία ασύλου (και εν προκειμένω ενωσιακή υποχρέωση, η οποία έχει ενσωματωθεί με το Ν 4375/2016 (ΦΕΚ 51 Α') «*Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης, σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας», διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις*»). Παρότι, δε, προβλέπεται ειδική ρύθμιση της παροχής νομικής βοήθειας κατά τη διαδικασία ασύλου με το ως άνω πλαίσιο, θα ήταν σκόπιμο να ενταχθεί στο γενικό πλαίσιο που εισάγει το σχέδιο νόμου για την παροχή νομικής βοήθειας ή/και να υπάρξει ειδική μνεία και παραπομπή στις ειδικότερες διατάξεις.

Άρθρο 2 ΣχΝ: Δικαιούχοι νομικής βοήθειας

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η παροχή νομικής βοήθειας πρέπει να διασφαλίζεται, χωρίς διάκριση, σε κάθε πρόσωπο που βρίσκεται στην ελληνική επικράτεια και που, λόγω της ευαλωτότητάς του σε κοινωνικό αποκλεισμό ή/και λόγω της οικονομικής του κατάστασης, βρίσκεται σε αδυναμία πρόσβασης στην αναγκαία νομική συνδρομή για

την προάσπιση των δικαιωμάτων του ή/και των εννόμων συμφερόντων του. Ως εκ τούτου, η προϋπόθεση νόμιμης κατοικίας ή συνθήκης διαμονής στην Ευρωπαϊκή Ένωση που τίθεται στο Άρθρο 2 παρ. 1 ΣχΝ για την παροχή νομικής βοήθειας σε πολίτες τρίτου κράτους και ανιθαγενείς, εισάγει διάκριση και πρέπει να απαλειφθεί.

Άρθρο 4 ΣχΝ: Περιεχόμενο και έκταση της νομικής βοήθειας

Καθότι το άρθρο 4 ΣχΝ οριοθετεί το περιεχόμενο και την έκταση της νομικής βοήθειας, σκόπιμη θα ήταν η συμπερίληψη γενικής εισαγωγικής διατύπωσης ως παράγραφος 1, που θα προσδιορίζει ότι «Η νομική βοήθεια καλύπτει α) την αναγκαία νομική συμπαράσταση σε όλα τα στάδια των διαδικασιών ενώπιον i) κάθε δικαστηρίου και κάθε είδους και βαθμού δικαιοδοσίας και δη, ενώπιον των όλων των ποινικών, πολιτικών, διοικητικών και στρατιωτικών δικαστηρίων της χώρας ii) Διεθνών Δικαστηρίων ή Διεθνών Οργάνων β) την αναγκαία νομική συνδρομή στο πλαίσιο εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών γ) την αναγκαία νομική συμβουλευτική και ενημέρωση δ) τις αναγκαίες υποστηρικτικές υπηρεσίες δικαστικών επιμελητών, συμβολαιογράφων, διερμηνέων, πραγματογνωμόνων και τεχνικών συμβούλων».

Άρθρα 8, 9, 11 και 12 ΣχΝ: Συγκρότηση, Σύνθεση και Αρμοδιότητες Επιτροπών Νομικής Βοήθειας και τη Σύνθεσή τους - Ρόλος των Συντονιστών

Για την οργάνωση της νομικής βοήθειας, το παρόν ΣχΝ προβλέπει τη συγκρότηση και λειτουργία σε κάθε Δικηγορικό Σύλλογο που εδρεύει στην έδρα Εφετείου «Επιτροπή Νομικής Βοήθειας». Η πρόβλεψη αυτή είναι κατ'αρχήν θετική, χωρίς όμως να ελλείπουν ζητήματα ως προς τον τρόπο οργάνωσης τους και τη συνολική βιωσιμότητα του μοντέλου που προτείνεται.

Οι Επιτροπές που συστήνονται στους Δικηγορικούς Συλλόγους και θα αποτελούνται από μέλη του δ.σ. φαίνονται να επιφορτίζονται με ένα έργο, το οποίο ιδίως για τους Συλλόγους της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης διαφαίνεται ιδιαίτερα βαρύ. Θα ήταν ενδεχομένως πιο αποτελεσματική μια Επιτροπή, η οποία θα στελεχωνόταν από τα πρόσωπα τα οποία το παρόν ΣχΝ

περιγράφει ως Συντονιστές και η οποία θα λογοδοτούσε στο δ.σ. του Συλλόγου.

Καθοριστικής σημασίας είναι όντως ο ρόλος των Συντονιστών. Υπάρχει ωστόσο ασάφεια ως προς την «ιεραρχική»/διοικητική υπαγωγή τους, ιδίως όπου προβλέπεται μεγαλύτερος του ενός αριθμός τους (επί παραδείγματι, 15 για την Αθήνα). Σκόπιμη η περαιτέρω επεξεργασία του σχήματος, με πρόβλεψη, ενδεχομένως, επικεφαλής συντονιστών ανά τομέα εξειδίκευσης. Εξίσου αναγκαία θα ήταν ο περαιτέρω προσδιορισμός του περιεχομένου των συμβάσεων έργου που θα υπογράφουν οι δικηγόροι, το είδος της απασχόλησης, το ύψος της αμοιβής κ.ο.κ.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί επιπλέον ότι είναι πρακτικά δύσκολη η λειτουργία των Επιτροπών υπό το προτεινόμενο σχήμα ιδίως εν σχέσει με την αρμοδιότητα απόφασης επί των αιτημάτων νομικής βοήθειας. Λογικότερη η ως άνω αρμοδιότητα να ανήκει στους συντονιστές με την Επιτροπή να διατηρεί την εποπτεία και την αρμοδιότητα αντικατάστασης ή παύσης συνηγόρου¹⁰.

10. Σε ό,τι αφορά τους δικηγόρους, θα ήταν επίσης σκόπιμο να προβλεφθεί η τήρηση μητρώου υποθέσεων ιδιωτών δι-

Τέλος, στο πλαίσιο διαμόρφωσης ενός μηχανισμού για την οργάνωση της νομικής βοήθειας, **σκόπιμη θα ήταν και η συμπερίληψη διατάξεων που να διασφαλίζουν λογοδοσία όπως η υποχρέωση κάθε Επιτροπής Νομικής Βοήθειας** να συντάσσει και να δημοσιεύει ετήσια έκθεση στην οποία παρουσιάζει το έργο της σύμφωνα με ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια, να παρουσιάζει τις σημαντικότερες υποθέσεις και την πρόδοό τους, να καταγράφει τον αριθμό των επωφελουμένων καθώς και των απορριφθέντων αιτημάτων για νομική βοήθεια και τους λόγους αυτών, να διατυπώνει προτάσεις για τη βελτίωση της παροχής έννομης προστασίας, καθώς και αιτήματα για τη διασφάλιση πόρων. Στην έκθεση πρέπει να περιλαμβάνονται και ο ετήσιος οικονομικός απολογισμός, καθώς και ο τρέχων προϋπολογισμός της κάθε Επιτροπής.

δικηγόρων που παρέχουν εθελοντικά, pro bono, τις νομικές υπηρεσίες τους, στο πλαίσιο υποστήριξης των συγκεκριμένων υποθέσεων. Οι υποθέσεις αυτές δεν μπορεί να είναι περισσότερες από δύο ανά ιδιώτη δικηγόρο.

5. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Για τα παράβολα και τέλη ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων και για τα δικαστικά έξοδα» (Ιούλιος 2016)¹

Το παρόν Σχεδίου Νόμου (εφεξής «ΣχΝ») του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Για τα παράβολα και τέλη ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων και για τα δικαστικά έξοδα» ετέθη σε δημόσια διαβούλευση από την 28^η Ιουνίου 2016 έως 5^η Ιουλίου 2016.

Παρά το γεγονός ότι τα ζητήματα που ρυθμίζονται με το ως άνω ΣχΝ άπτονται θεμάτων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου που εμπίπτουν στην κατά νόμο αρμοδιότητα της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), το ΣχΝ δεν εστάλη προς σχολιασμό στην ΕΕΔΑ.

Επί της διαδικασίας νομοθέτησης

Το παρόν ΣχΝ έρχεται να προστεθεί σε σειρά λοιπών Σχεδίων Νόμων του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που πρόκειται να κατατεθούν, εντός βραχείας προθεσμίας, στη Βουλή και για τα οποία η δημόσια διαβούλευση έχει ήδη ολοκληρωθεί. Πρόκειται μάλιστα για Σχέδια Νόμων που στην πλειοψηφία τους ρυθμίζουν ζητήματα σημαντικής βαρύτητας για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα και τα οποία η ΕΕΔΑ έχει διαχρονικά αναδείξει στα κείμενά της².

Το γεγονός ότι η ρύθμιση επιμέρους ζητημάτων επιχειρείται στο πλαίσιο περισσοτέρων του ενός Σχεδίων Νόμων, και όχι σωρευτικά σε ένα, αποτιμάται θετικά καθώς βρίσκεται σε συμφωνία με τις συστάσεις που έχει απευθύνει σχετικά η ΕΕΔΑ. Πράγματι, στο πλαίσιο της προ μηνών εξέτασης του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο «Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις», η ΕΕΔΑ είχε και πάλι επισημάνει ότι η σωρευτική νομοθέτηση διαφορικών ζητημάτων στο πλαίσιο ενός κειμένου νόμου συνιστά παραβίαση της συνταγματικά προβλεπόμενης νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας (τυπική αντισυνταγματικότητα), η οποία δεν μπορεί ούτε να προσβληθεί από τον πολίτη, ούτε να ελεγχθεί αλλιώς δικαστικά, και εγκυμονεί τον κίνδυνο της υποβάθμισης των διαφορετικών αλλά εξίσου σοβαρών υπό νομοθέτηση θεμάτων³.

Η αντιμετώπιση του ως άνω ζητήματος δεν επαρκεί, όμως, για τη διασφάλιση μίας ποιότητας νομοθέτησης που θα εγγυάται επαρκώς την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το γεγονός ότι τίθενται, εντός ιδιαιτέρως σύντομου χρονικού διαστήματος, προς παράλληλη κατάθεση στη Βουλή σειρά νομοσχεδίων καθιστά αβέβαιο τον έγκαιρο και αποτελεσματικό έλεγχο της συμβατότητάς τους με το δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της διατίθεται να συμβάλει με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο στην εξέταση των υπό κατάθεση Σχεδίων Νόμων. Η παράλληλη όμως κατάθεση μεγάλου αριθμού Σχεδίων Νόμου, με σύντομη προθεσμία δημόσιας διαβούλευσης, σε συνδυασμό με την

1. Οι παρούσες Παρατηρήσεις εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ. Επιμέλεια σύνταξης: Α. Τσαμπή, Επιστημονική συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Στην επεξεργασία του κειμένου ελήφθησαν υπόψη οι συμβολές των μελών της ΕΕΔΑ: Γ. Σταυρόπουλου, Προέδρου της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπροέδρου της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ) και Χ. Ναούμη, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από τη Νέα Δημοκρατία.

2. ΣχΝ για την «Παροχή νομικής βοήθειας σε φυσικά πρόσωπα» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για την «Αναδιοργάνωση των υποθηκοφυλακείων της χώρας» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως

φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες Διατάξεις» (ολοκλήρωση διαβούλευσης 13 Ιουλίου 2016). Βλ. και το ΣχΝ «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» που αναρτήθηκε σε δημόσια διαβούλευση στις 12 Ιουλίου 2016. Η δημόσια διαβούλευση θα παραμείνει ανοικτή σε σχόλια έως 22 Ιουλίου 2016.

3. Βλ. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (2015).

μη έγκαιρη - πλην εξαιρέσεων⁴ - αποστολή των Σχεδίων Νόμων για παρατηρήσεις στην ΕΕΔΑ, υπονομεύουν την προσπάθεια επαρκούς ελέγχου των υπό νομοθέτηση διατάξεων. Μάλιστα, στην ΕΕΔΑ δεν αποστέλλονται οι Αιτιολογικές Εκθέσεις των Σχεδίων Νόμων που αποτελούν κείμενα απαραίτητα προς τον σκοπό της πλήρους αποτίμησης του περιεχομένου των Σχεδίων Νόμων.

Το γεγονός αυτό, το οποίο είναι άλλωστε επαναλαμβανόμενο, καθιστά και πάλι επίκαιρη τη διαχρονική σύσταση της ΕΕΔΑ για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού μηχανισμού για την αποτίμηση των επιπτώσεων - ιδίως των κανονιστικών ρυθμίσεων - στα δικαιώματα του ανθρώπου⁵.

Υπό το φως των ανωτέρω, η ΕΕΔΑ περιορίζεται στις κάτωθι επισημάνσεις και επιφυλάσσεται για την ανάλυση των λοιπών ζητημάτων που άπτονται της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε χρόνο και υπό συνθήκες που αρμόζουν στο κύρος της θεσμικής της αποστολής.

Επί των ρυθμίσεων του Σχεδίου Νόμου

Το παρόν ΣχΝ καλείται ιδίως να ρυθμίσει ζητήματα σχετικά με το ύψος παράβολων και τελών ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων καθώς και λοιπών δικαστικών εξόδων. Η ΕΕΔΑ δεν κρίνει σκόπιμη την από πλευράς της αναλυτική εξέταση μίας προς μίας των διατάξεων που περιέχονται στο παρόν ΣχΝ, στη βάση των κάτωθι παρατηρήσεων:

Α) Οι αλληπάλληλες τροποποιήσεις στα ζητήματα που ρυθμίζει το ΣχΝ

4. Εξαιρέση αποτελούν το ΣχΝ για τη «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» και αυτό για την «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες Διατάξεις».

5. Βλ. ιδίως το Παράρτημα υπό τον τίτλο «IV. Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως μέσο για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης», στη Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015).

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι το παρόν ΣχΝ, ρυθμίζοντας ζητήματα σχετικά με το ύψος παράβολων και τελών ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων καθώς και λοιπών δικαστικών εξόδων, επιφέρει νέες τροποποιήσεις σε διατάξεις του δικονομικού δικαίου. Οι τροποποιήσεις αυτές έρχονται να προστεθούν σε τροποποιήσεις των αντίστοιχων ρυθμίσεων που έχουν προηγηθεί στο πρόσφατο παρελθόν, χωρίς να προκύπτει ευχερώς η αναγκαιότητα κάθε μίας από τις ρυθμίσεις που περιέχονται στο ΣχΝ. Με τον τρόπο αυτό, οι αλληπάλληλες τροποποιήσεις, στο μέτρο που δεν βασίζονται σε διαφανή και συνεκτική μελέτη των επιπτώσεών τους δεν εξασφαλίζουν τη θωράκιση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα υπό ρύθμιση ζητήματα. Καθίσταται ιδίως αμφίβολη η κρίση του κατά πόσο μία αύξηση ή μία μείωση παραβόλου/τέλους/δικαστικών εξόδων εγγυάται ή αντίθετα παραβιάζει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο.

Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι θα ήταν φρονιμότερο οι τροποποιήσεις των ως άνω ζητημάτων να διενεργούνται μετά από συνεκτική μελέτη. Ήδη με το άρθρο 12 παρ. 1 του παρόντος ΣχΝ προβλέπεται ότι «*Με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που εκδίδεται το αργότερο εντός ενός (1) μήνα από τη δημοσίευση του παρόντος νόμου συνίσταται νομοπαρασκευαστική επιτροπή που αναλαμβάνει την κωδικοποίηση της νομοθεσίας για τα δικαστικά τέλη, τα παράβολα και, εν γένει, τη δικαστική δαπάνη ως προς όλες τις διαδικασίες όλων των δικαιοδοσιών*». Μάλιστα, προβλέπεται περαιτέρω ότι «*Μετά την παράδοση του έργου της Επιτροπής με απόφαση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συστήνεται μόνιμη Ομάδα Εργασίας στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τα μέλη της οποίας ερευνούν, μελετούν και προτείνουν τη λήψη περαιτέρω μέτρων που απαιτούνται για την απλοποίηση και ενοποίηση της νομοθεσίας που αφορά τις δαπάνες του πρώτου εδαφίου*».

Στο πλαίσιο αυτό, θα ήταν προτιμότερο οι όποιες μεταβολές στο ήδη ισχύον καθεστώς για το ύψος των παραβόλων/τελών/δικαστικών εξόδων να έπονται της έρευνας που προτείνεται ως

άνω και η οποία θα περιλαμβάνει τη σαφή εκτίμηση των επιπτώσεων των κανονιστικών ρυθμίσεων που προτείνονται στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Β) Οι βασικές αρχές όπως έχουν ήδη επισημανθεί από την ΕΕΔΑ

Με αφορμή τις νέες ρυθμίσεις του ΣχΝ, η ΕΕΔΑ καλεί την Πολιτεία να λάβει υπόψη της τις βασικές αρχές που έχει ήδη εκφράσει στα κείμενά της για τα σχετικά θέματα. Ο περιορισμός στην πρόσβαση σε δικαστήριο με τη μορφή επιβολής οικονομικής επιβάρυνσης προς το συμφέρον της καλής απονομής της Δικαιοσύνης, έχει αποτελέσει αντικείμενο εξέτασης από την ΕΕΔΑ, ιδίως στις παρατηρήσεις της με αφορμή τη ψήφιση των ΣχΝ για τον «Εξορθολογισμό διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις» (μετέπειτα Ν 3900/2010)⁶ και για τη «δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής» (μετέπειτα Ν 4055/2012)⁷.

Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ κατοχυρώνει αποτελεσματικό δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο. Το δικαίωμα αυτό δεν είναι απόλυτο. Δεδομένου ότι υπόκειται από τη φύση του σε κρατική ρύθμιση, επιδέχεται κάποιους περιορισμούς, οι οποίοι όμως δεν επιτρέπεται να θίγουν την ουσία του δικαιώματος. Ένας περιορισμός της πρόσβασης σε δικαστήριο δεν είναι σύμφωνος προς το άρθρο 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ, παρά μόνον εάν έχει ένα νόμιμο σκοπό και αν υπάρχει εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του επιδιωκόμενου σκοπού⁸.

Ο εκ μέρους του ΕΔΔΑ έλεγχος της συμβατότητας συγκεκριμένων περιορισμών προς το άρθρο 6, παρ. 1, «στηρίζεται στην αρχή ότι η ΕΣΔΑ αποσκοπεί στην προστασία δικαιωμάτων όχι θεωρητικών και ανώφελων, αλλά συγκεκριμένων και αποτελεσματικών. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημα-

σία για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, λόγω της εξέχουσας θέσης που έχει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη»⁹. Αυτά ισχύουν και για τις προϋποθέσεις παραδεκτού ενός ένδικου βοηθήματος ή μέσου.

Το ΕΔΔΑ δέχεται καταρχήν το επιτρεπτό περιορισμών με τη μορφή επιβολής οικονομικής επιβάρυνσης προς το συμφέρον της καλής απονομής της Δικαιοσύνης. Πρέπει όμως οι περιορισμοί να δικαιολογούνται από τις ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης ή την οικονομική κατάσταση του προσώπου που προσφεύγει στη Δικαιοσύνη. Έκρινε δε αντίθετο προς το άρθρο 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ ένα πάγιο και ενιαίο τέλος επιβαλλόμενο από τον νόμο σε όλους, αδιακρίτως, για την άσκηση ένδικου βοηθήματος ή μέσου. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδει το ΕΔΔΑ στο στάδιο κατά το οποίο επιβάλλεται ο περιορισμός. Έτσι, σε περίπτωση που η καταβολή ενιαίου και πάγιου τέλους επιβαλλόταν κατά το αρχικό στάδιο της διαδικασίας, ως προϋπόθεση του παραδεκτού του ένδικου βοηθήματος (όπως συμβαίνει με το παράβολο), το ΕΔΔΑ έκρινε ότι θιγόταν η ουσία του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο. Κι αυτό, επειδή δεν εξασφαλιζόταν δίκαιη ισορροπία μεταξύ, αφενός, του συμφέροντος του κράτους να εισπράττει έξοδα της διαδικασίας, και αφετέρου, του συμφέροντος των προσφευγόντων να ασκήσουν τις αξιώσεις τους ενώπιον των δικαστηρίων¹⁰. Κάτι τέτοιο δεν είναι προφανές σε περιπτώσεις καταχρηστικών αιτημάτων αναβολής από τους διαδίκους.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ, με αφορμή τη ψήφιση του ΣχΝ για τη «δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής», μετέπειτα Ν 4055/2012, είχε παρατηρήσει ότι «είναι, συνεπώς, προφανές ότι, όταν ένα πολύ μεγάλο και ραγδαία αυξανόμενο τμήμα του πληθυσμού της Ελλάδας είναι εκτεθειμένο σε φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό, όταν, κατά την ε.γ.σ.σ.ε. 2011, το κατώτατο ημερομίσθιο είναι 33,57 Ευρώ και ο κατώτατος μηνιαίος μισθός 751,39 Ευρώ, και βάσει του 2^{ου} Μνημονίου μειώνονται κατά 22%, η εισαγωγή ή αύξηση με το Σ/Ν παραβόλων, σε απόλυτο και ενιαίο ύψος που φτάνει έως τα 300-400 Ευρώ, και μάλιστα

6. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις" (2010).

7. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής" (2012).

8. ΕΔΔΑ Kreuz κατά Πολωνίας, 19.06.2001, σκ. 52-55, V. M. κατά Βουλγαρίας, 08.09.2006, σκ. 41-44.

9. ΕΔΔΑ Kreuz κατά Πολωνίας, σκ. 57, Weissman κατά Ρουμανίας, σκ. 37.

10. ΕΔΔΑ Weissman κατά Ρουμανίας, 23.10.2006, σκ. 35-43, Apostol κατά Γεωργίας, 28.02.2007, σκ. 65.

με ποινή απαραδέκτου του ένδικου βοηθήματος ή μέσου, θα θίξει καίρια το δικαίωμα σε δικαστική προστασία μεγάλου αριθμού προσώπων. Κι αυτό, σε περίοδο σοβαρών και εντεινόμενων αναταράξεων στον εργασιακό και ασφαλιστικό τομέα και περιορισμού ή στέρησης θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων, οπότε μεγάλος αριθμός ατόμων έχει εντονότερη από ποτέ ανάγκη αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας¹¹.

Μάλιστα, η ΕΕΔΑ είχε προτείνει, ως μέτρο στήριξης των βαριά πληττομένων από την ανεργία, την εργασιακή ανασφάλεια και την απορρύθμιση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, σε συμμόρφωση προς τις επιταγές των άρθρων 21, 22, παρ. 1 και 5, και 25 του Συντάγματος, να καταργηθούν τα παράβολα, τουλάχιστον για τις εργατικές και κοινωνικο-ασφαλιστικές υποθέσεις, και να μειωθούν δραστικά για τις λοιπές υποθέσεις¹². Παράλληλα, η ΕΕΔΑ είχε προτείνει να αναδιοργανωθεί και να επεκταθεί ο θεσμός της νομικής βοήθειας¹³.

Περαιτέρω, η ΕΕΔΑ έχει παρατηρήσει ότι με την αύξηση των παραβόλων δυσχεραίνεται η πρόσβαση στη Δικαιοσύνη μόνο για τους ιδιώτες, αφού μόνον αυτοί τα καταβάλλουν, πράγμα ασύμβατο με την ΕΣΔΑ. Την κύρια ευθύνη όμως για την επιβάρυνση των δικαστηρίων φέρουν το Δημόσιο και τα ν.π.δ.δ. (πιο πάνω αριθ. 6-10). Γι' αυτό, η ΕΕΔΑ έχει προτείνει, όταν απορρίπτεται ένδικο βοήθημα ή μέσο που έχει ασκήσει το Δημόσιο ή ν.π.δ.δ., να του επιβάλλεται σημαντικά αυξημένη δικαστική δαπάνη και σημαντική χρηματική ποινή που θα ενεργήσουν αποτρεπτικά. Έτσι μπορεί να ελαφρυνθεί το βάρος των δικαστηρίων χωρίς να δημιουργείται ζήτημα ισότητας των διαδικιών, ενόψει και του ότι η ΕΣΔΑ προστατεύει τον ιδιώτη έναντι της Διοίκησης και όχι τη Διοίκηση έναντι του ιδιώτη¹⁴.

11. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής", *op. cit.*, σημ. 27.

12. Η ΕΕΔΑ είχε επίσης υπενθυμίσει ότι έχει ήδη επιβαρυνθεί πολύ η πρόσβαση σε δικαστήριο με την επιβολή δικαστικού ενσήμου και για τις αναγνωριστικές αγωγές και πρότεινε την κατάργηση της σχετικής διάταξης του άρθρου 70 Ν. 3994/2011 ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής", *op. cit.*, σημ. 30. Αποτιμάται θετικά, επομένως, το γεγονός ότι η σύσταση της αυτή τυχάνει θετικής ανταπόκρισης από το παρόν ΣχΝ (διατάξεις του Άρθρου 1).

13. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής", *op. cit.*, σημ. 30. Βλ. και την εκεί παραπεμπόμενη (σημ. 31) απόφαση του ΣτΕ 601/2012, στην οποία το Δικαστήριο έκρινε με τη διαδικασία της «πilotικής δίκης» (άρθρο 1 Ν. 3900/2010) το ζήτημα της συνταγματικότητας του άρθρου 45, παρ. 2, του Ν. 3900/2010, κατά το μέρος που αυξάνει το παράβολο για το παραδεκτό προσφυγής, από 25 σε 100 ευρώ. Αποφάνθηκε δε ότι η υποχρέωση καταβολής παραβόλου αυτού του ποσού δεν αντίκειται ούτε στα άρθρα 20, παρ. 1, του Συντάγματος και 6, παρ. 1, ΕΣΔΑ, ούτε στην αρχή της αναλογικότητας, επειδή «δεν είναι κατά κοινή πείρα τέτοιου ύψους, ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι παρεμποδίζει το δικαίωμα του διοικουμένου να προσφύγει ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων». Από την απόφαση αυτή, ενόψει και όσων προεκτέθηκαν (αριθ. 27-29), μπορεί να συναχθεί ότι παράβολο ανώτερο των 100 ευρώ (και μάλιστα 300-400 ευρώ) παρεμποδίζει το δικαίωμα προσφυγής σε δικαστήριο.

14. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής", *op. cit.*, σημ. 28. Βλ. και ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις της σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις" (2010), σημ. 28 επ, σχετικά με το Άρθρο 9 του ΣχΝ που προέβλεπε τον εικοσαπλασιασμό παραβόλου για προφανώς अपαράδεκτο ή αβάσιμο ένδικο βοήθημα ή μέσο. Η ΕΕΔΑ είχε τότε παρατηρήσει ότι «Το ισχύον άρθρο 36, παρ. 4, 4ο εδάφιο ΠΔ 18/1989 ορίζει ότι το ΣτΕ, όταν απορρίπτει ένδικο βοήθημα ή μέσο ως προφανώς अपαράδεκτο ή αβάσιμο, μπορεί να απαγγείλει το διπλασιασμό του παραβόλου. Το άρθρο 9 του Σ/Ν δίνει τη δυνατότητα εικοσαπλασιασμού του παραβόλου σε τέτοιες περιπτώσεις. Κατά την Αιτιολογική Έκθεση, πρόκειται για «αυτονόμητη ρύθμιση για τον περιορισμό των «προπετών» ένδικων μέσων». Έτσι όμως, τιμωρούνται πάλι μόνον οι ιδιώτες διádικοι, και όχι το Δημόσιο και τα ΝΠΔΔ που φέρουν την κύρια ευθύνη για την επιβάρυνση των δικαστηρίων. Γι' αυτό, όταν το απορριπτόμενο ένδικο βοήθημα ή μέσο έχει ασκηθεί από το Δημόσιο ή ΝΠΔΔ πρέπει να του επιβάλλεται σημαντικά αυξημένη δικαστική δαπάνη, και σημαντική χρηματική ποινή που θα ενεργήσει αποτρεπτικά. Με τον τρόπο αυτόν υλοποιείται η αρχή της προστασίας του διοικουμένου (πιο πάνω αριθ. 4) χωρίς να δημιουργείται ζήτημα ισότητας των διαδικιών, ενόψει και του ότι η ΕΣΔΑ προστατεύει τον ιδιώτη έναντι της Διοίκησης και όχι τη Διοίκηση έναντι του ιδιώτη. Η ρητή πρόβλεψη των προαναφερομένων είναι αναγκαία ενόψει και του ότι το άρθρο 40 ΠΔ 18/1989, που προβλέπει ανάλογη εφαρμογή διατάξεων του ΚΠολΔ, σπάνια οδηγεί σε εφαρμογή του άρθρου 205 ΚΠολΔ (χρηματική ποινή σε στρεψοδικούς), αλλά και του ότι προϋπόθεση της εφαρμογής άρθρου 205 ΚΠολΔ είναι η γνώση του προφανώς αβασίμου του ένδικου βοηθήματος ή μέσου, ενώ ο πολλαπλασιασμός του παραβόλου δεν εξαρτάται από τέτοια προϋπόθεση».

6. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Υπουργικής Απόφασης του Υπουργού Υγείας με θέμα: «Πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας του Γραφείου Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας των Νοσοκομείων του ΕΣΥ» (1.9.2016)¹

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Με την από 30 Μαΐου 2016 επιστολή του Διευθυντή του Γραφείου του Υπουργού Υγείας (ΑΠ 2077/30.5.2016), διαβιβάστηκε στην Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ), προς ενημέρωση και τυχόν παρατηρήσεις, το Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης του Υπουργείου Υγείας με θέμα το Πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας του Γραφείου Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας των Νοσοκομείων του ΕΣΥ (εφεξής ΣχΥπΑπόφασης).

Λόγω της σπουδαιότητας των ζητημάτων που ρυθμίζει το παρόν ΣχΥπΑπόφασης και δεδομένου ότι τα προς ρύθμιση ζητήματα εμπίπτουν στην κατά νόμο αρμοδιότητά της, η ΕΕΔΑ, ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κρίνει αναγκαίο να τοποθετηθεί διατυπώνοντας τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

II. Γενικές παρατηρήσεις επί του παρόντος Σχεδίου Υπουργικής Απόφασης

«Φιλοδοξία μου είναι η υγεία τελικά να αντιμετωπιστεί όχι απλά ως ευλογία την οποία ελπίζουμε, αλλά ως θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου για το οποίο αγωνιζόμαστε».

Πρώην Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ,
Kofi Annan²

Το παρόν σχέδιο Υπουργικής Απόφασης επιχειρεί τη ρύθμιση ειδικότερων θεμάτων που σχετίζονται με την οργάνωση και λειτουργία των Γραφείων Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας, τα οποία συστάθηκαν με το άρθρο 9 του Ν 3868/2010 για την Αναβάθμιση του Εθνικού Συστήματος Υγείας και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης³, όπως αυτό αντικαταστάθηκε από το άρθρο 60 του Ν 4368/2016⁴.

Ο θεσμός του Γραφείου Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας, συνεπώς, δεν είναι καινούργιος, αλλά αποτελεί τη συνέχεια σειράς νομοθετικών πρωτοβουλιών με στόχο την κατοχύρωση και προαγωγή των δικαιωμάτων του νοσοκομειακού ασθενή. Νομοθετικών πρωτοβουλιών που, πάντως, δεν φαίνεται να ευοδώθηκαν κατά το παρελθόν, αν αναλογιστεί κανείς ότι η εμπειρία από ανάλογα εγχειρήματα των τελευταίων αλλά και παλαιότερων ετών είναι μάλλον αποθαρρυντική. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρώντας κανείς μια σύντομη ιστορική αναδρομή, εύκολα διαπιστώνει ότι ένα από τα βασικά προβλήματα λειτουργίας του συστήματος υγείας στην Ελλάδα, και δη των νοσοκομείων, υπήρξε η απουσία θεσμικού πλαισίου για την προστασία και προαγωγή των δικαιωμάτων του νοσοκομειακού ασθενή. Αυτό που με άλλα λόγια ονομάζουμε καταστατικό χάρτη των δικαιωμάτων του νοσοκομειακού ασθενή και που σε άλλες χώρες είχε ήδη θεσμοθετηθεί από τη δεκαετία του '70⁵, στην Ελλάδα έφτασε με αρκετά μεγάλη καθυστέρηση, καθώς μέχρι και το 1992 δεν υπήρχε άμεση ρητή νομοθετική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των ασθενών.

Βέβαια, παρά την απουσία σχετικών διατάξεων στο προϊσχύσαν δίκαιο, έγινε προσπάθεια το νομοθετικό αυτό κενό να καλυφθεί έμμεσα μέσω των κανονισμών λειτουργίας του προσωπικού των Υπηρεσιών Υγείας και κυρίως των ιατρών, οι διατάξεις των οποίων αναφέρονταν στην υπο-

1. Οι παρούσες Παρατηρήσεις εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ. Εισηγήτριες: Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ), Ρ. Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ.

2. "It is my aspiration that health will finally be seen not as a blessing to be wished for, but as a human right to be fought for", United Nations Secretary General, Kofi Annan. Βλ. WHO, 25 Questions and Answers on Health and Human Rights, Health and Human Rights Publication Series Issue No 1, July 2002.

3. ΦΕΚ 129/Α'/3.8.2010.

4. Μέτρα για την επιτάχυνση του κυβερνητικού έργου και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 21/Α'/21.2.2016).

5. Βλ. ενδεικτικά τον Κώδικα Δικαιωμάτων των Ασθενών στις ΗΠΑ (Patient Bill of Rights, 1973) ή τη Χάρτα του Νοσοκομειακού Ασθενή στη Γαλλία (Charte du malade hospitalisé, 1974).

χρέωσή τους να παρέχουν σε όλους τους ασθενείς ίση περιθαλψη, να σέβονται την αξιοπρέπεια και τη θρησκευτική ελευθερία των ασθενών και να τηρούν το ιατρικό απόρρητο⁶. Ωστόσο, οι προσπάθειες αυτές δεν ήταν αρκετές, καθώς η έλλειψη της ρητής νομοθετικής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των ασθενών προκαλούσε στις Υπηρεσίες Υγείας σοβαρή δυσλειτουργία εξαιτίας των διαρκών συγκρούσεων και τριβών μεταξύ ασθενών και επαγγελματιών Υγείας. Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν η ύπαρξη ενός κλίματος ανασφάλειας για τους ασθενείς των νοσοκομείων και των λοιπών μονάδων υγείας, για δε τα νοσοκομεία μια διαρκής αναταραχή⁷.

Ασφαλώς, αξίζει να σημειωθεί ότι το δικαίωμα στην προστασία της υγείας είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο, ως ειδικότερη πτυχή του δικαιώματος της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, καθώς, σύμφωνα με τα άρθρα 5, παρ. 5 και 21, παρ. 3, του Συντάγματος, το Κράτος οφείλει να μεριμνά για την υγεία όλων των πολιτών⁸, λαμβάνοντας, για το σκοπό αυτό, όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία του θεμελιώδους αυτού κοινωνικού δικαιώματος του πολίτη στην Υγεία, και δη των ιδιαίτερα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως είναι οι νέοι, η τρίτη ηλικία, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και οι άποροι.

Σε επίπεδο κοινού νόμου, παρόλα αυτά, το κενό καλύφθηκε για πρώτη φορά το 1992, οπότε και ο νομοθέτης, στο άρθρο 47 του Ν 2071/1992 για τον Εκσυγχρονισμό και οργάνωση συστήματος υγείας⁹, έχοντας ως βάση τον Ευρωπαϊκό Χάρτη του Νοσοκομειακού Ασθενή¹⁰,

καθιέρωσε για πρώτη φορά τα δικαιώματα του νοσοκομειακού ασθενή. Ο νόμος αυτός ήταν η αρχή της θεσμικής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των ασθενών και ακολουθήθηκε από το Ν 2519/1997 σχετικά με την Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό ΕΣΥ, οργάνωση των Υγειονομικών υπηρεσιών, ρυθμίσεις για το φάρμακο και άλλες διατάξεις¹¹, ο οποίος στο άρθρο 1 καθόρισε το ειδικό νομικό πλαίσιο σύστασης και λειτουργίας των Οργάνων προστασίας των δικαιωμάτων του νοσοκομειακού ασθενή, ιδρύοντας στο πλαίσιο του Υπουργείου Υγείας Αυτοτελή Υπηρεσία Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ασθενών και Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας Δικαιωμάτων των Ασθενών. Δυο χρόνια μετά, με το Ν 2716/1999 για την Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις¹², δημιουργήθηκαν σε κάθε νοσοκομείο Γραφείο επικοινωνίας με τον πολίτη και Επιτροπή προάσπισης δικαιωμάτων του πολίτη, οι οποίες δυστυχώς έμειναν ανενεργές ή υποβαθμίστηκαν σε μεγάλο βαθμό. Κάνοντας ένα βήμα πιο πέρα, ο Ν 3293/2004¹³ ίδρυσε το Συνήγορο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, που εντάχθηκε στον κύκλο Κοινωνικής Προστασίας της ανεξάρτητης Αρχής του Συνηγόρου του Πολίτη¹⁴.

Ο θεσμός του Γραφείου Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας (εφεξής Γραφείο) συστάθηκε με το άρθρο 60 του Ν 4368/2016 σχετικά με Μέτρα για την επιτάχυνση του κυβερνητικού έργου και άλλες διατάξεις¹⁵

Charter of the Hospital patient, Luxembourg, 9 May 1979.

6. Βλ. ενδεικτικά ΑΝ 1565/1939 Περί κώδικος ασκήσεως του ιατρικού επαγγέλματος (ΦΕΚ 16/Α'/14.1.1939) ή ΒΔ της 25.5/6/7.1955 Περί Κανονισμού ιατρικής δεοντολογίας (ΦΕΚ 171/Α'/6.7.1955).

7. Α. Δ. Αλεξιάδης, Εισαγωγή στο Δίκαιο της Υγείας, Εκδ. Μ. Δημοπούλου, 1999, σελ. 15 επ. και του ιδίου, «Η προστασία του νοσοκομειακού ασθενούς», Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής 2000, 17(1), σελ. 101.

8. Η άποψη αυτή σχετικά με το δικαίωμα στην υγεία κάθε ανθρώπου, ημεδαπού ή αλλοδαπού, ενισχύεται άλλωστε και από τις διατάξεις του άρθρου 2, παρ. 1, του Συντάγματος, το οποίο ορίζει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας των ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», καθώς η πραγμάτωση του περιεχομένου της αρχής αυτής είναι αδύνατο να επιτευχθεί δίχως την προστασία του θεμελιώδους αγαθού της υγείας.

9. ΦΕΚ 123/Α'/15.7.1992.

10. European Economic Community, Hospital Committee,

11. ΦΕΚ 165/Α'/21.8.1997.

12. ΦΕΚ 96/Α'/17.5.1999.

13. Πολυκλινική Ολυμπιακού Χωριού, Συνήγορος Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και λοιπές διατάξεις (ΦΕΚ 231/Α'/26.11.2004).

14. Σημαντικές, επίσης, εξελίξεις στην προώθηση των δικαιωμάτων του ασθενή αποτελούν η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, γνωστή και ως Σύμβαση του Οβιέδο, την οποία έχει ενσωματώσει η Ελλάδα στη νομοθεσία της με το Ν 2619/1998 σχετικά με την Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ατόμου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και της ιατρικής: Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική (ΦΕΚ 132/Α'/19.6.1998), καθώς επίσης και ο Ν 3418/2005 περί Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας (ΦΕΚ 287/Α'/28.11.2005) που εισάγει στο ελληνικό σύστημα υγείας σύγχρονα πρότυπα σεβασμού στα δικαιώματα των ασθενών.

15. ΦΕΚ 21/Α'/21.2.2016.

και αποτελεί ουσιαστικά – αν και με διευρυμένες αρμοδιότητες – τη συνέχεια του Γραφείου Υποστήριξης του πολίτη¹⁶, έτσι όπως αυτό θεσμοθετήθηκε με το άρθρο 9 του Ν 3868/2010 για την Αναβάθμιση του Εθνικού Συστήματος Υγείας και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης¹⁷.

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, συνεπώς, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η παρούσα νομοθετική πρωτοβουλία του Υπουργείου Υγείας συνιστά πολύ σημαντικό βήμα για την αποτελεσματικότερη προστασία και προαγωγή του σεβασμού των δικαιωμάτων του νοσοκομειακού ασθενή, εκφράζοντας ταυτόχρονα την ευχή να υλοποιηθεί στην πράξη, ώστε, αυτή τη φορά, το ειδικό θεσμικό πλαίσιο για την προστασία των δικαιωμάτων του ασθενή να μη μείνει γράμμα κενό περιεχομένου ως προς την υποχρέωση της Πολιτείας να αντιμετωπίζει την υγεία ως θεμελιώδες δικαίωμα του ανθρώπου για το οποίο αγωνίζεται και όχι απλά ως ευλογία την οποία εύχεται και ελπίζει, για να δανειστούμε τη φράση του πρ. Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ¹⁸. Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο μάλιστα των αρμοδιοτήτων της, διαβεβαιώνει για την πρόθεση και ετοιμότητά της να συμβάλει ώστε να καθιερωθούν στη συνείδηση τόσο των ληπτριών/τών υπηρεσιών υγείας του ΕΣΥ, όσο και των επαγγελματιών υγείας ως πραγματικοί συμπαραστάτες τους. Στην κατεύθυνση αυτή και λαμβάνοντας υπόψη ότι στη σύνθεση της ΕΕΔΑ μετέχουν τόσο ο Συνήγορος του Πολίτη όσο και ένα πρόσωπο που προέρχεται από τις επιστήμες της Βιολογίας, της Γενετικής ή της Ιατρικής και ορίζεται από τον Πρόεδρο της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής, η ΕΕΔΑ προτίθεται να φιλοξενεί ετησίως συνάντηση που θα πραγματοποιείται μεταξύ εκπροσώπων των Γραφείων που συστήνονται και θα λειτουργούν στα νοσοκομεία ανά την Ελλάδα, προκειμένου να ενθαρρύνει και διευκολύνει τη συνεργασία μεταξύ τους. Στην ετήσια αυτή συ-

νάντηση που θα διεξάγεται υπό την αιγίδα της ΕΕΔΑ προτείνεται να μετέχουν εκπρόσωποι του Συνηγόρου του Πολίτη και της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής.

Κλείνοντας, δε, αυτά τα πρώτα εισαγωγικά σχόλια, η ΕΕΔΑ επιθυμεί να εξάρει το έργο των επαγγελματιών υγείας που με συνέπεια, αυτοπάρνηση και αυτοθυσία, και παρά τις σοβαρές ελλείψεις που παρατηρούνται στα δημόσια νοσοκομεία απειλώντας έτσι την ομαλή λειτουργία του δημόσιου συστήματος υγείας και συνιστώντας καθημερινά αιτία σωρείας παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων των νοσοκομειακών ασθενών, εργάζονται με ένα και μοναδικό σκοπό: να προσφέρουν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στους ασθενείς και να βοηθήσουν, ακόμη κι αν σε μεγάλο πλεον βαθμό αυτό διαφεύγει των επαγγελματικών και συχνά και των σωματικών τους δυνατοτήτων. Σε ένα δημόσιο σύστημα υγείας, δε, που, παρά τα σοβαρά οργανωτικά και οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει και τις πολλαπλές επιπτώσεις τους στις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας, έχει εξίσου σε πολλές περιπτώσεις να αναδείξει καλές και καινοτόμες πρακτικές περίθαλψης των ασθενών.

III. Ειδικές παρατηρήσεις για το παρόν Σχέδιο Υπουργικής Απόφασης

A. Επί των επιμέρους διατάξεων του παρόντος Σχεδίου Υπουργικής Απόφασης

Άρθρο 1 – Οργάνωση, Λειτουργία και Διασύνδεση των Γραφείων

Παράγραφος 4: Αναφορικά με το άρθρο 1, παρ. 4, του παρόντος ΣχΥπΑπόφασης και την πρόβλεψη δυνατότητας πρόσβασης του Γραφείου στις βάσεις δεδομένων και τα αρχεία των Τμημάτων του νοσοκομείου, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι πρόκειται πράγματι για ένα αναγκαίο μέτρο που αναμένεται να συμβάλει καθοριστικά στην αποτελεσματική λειτουργία του Γραφείου, το οποίο χωρίς αυτή τη διασύνδεση των διαφόρων υπηρεσιών δεν θα καταστεί λειτουργικό, ενώ η εκπλήρωση της αποστολής του θα αποβεί εξαιρετικά χρονοβόρα.

16. Το Γραφείο Υποστήριξης του πολίτη είχε την ευθύνη για την υποδοχή, ενημέρωση, παρακολούθηση διακίνησης, διοικητική υποστήριξη, συλλογή και διεκπεραίωση καταγγελιών και παραπόνων και την εν γένει προάσπιση των δικαιωμάτων των χρηστών υπηρεσιών υγείας και υπαγόταν άμεσα στον Αναπληρωτή Διοικητή σε νοσοκομεία άνω των 400 οργανικών κλινών, άλλως στον Αντιπρόεδρο.

17. ΦΕΚ 129/Α' /3.8.2010.

18. Βλ. υποσημείωση αριθ. 2.

Δράττεται, δε, της ευκαιρίας για να επισημάνει ότι μεταξύ των δεδομένων στα οποία διαθέτει πρόσβαση το Γραφείο, όπως ενδεικτικά τα εισιτήρια/εξιτήρια, ο χρόνος αναμονής για εξέταση ή οι λίστες ασθενών που ενδεικτικά αναφέρονται στο άρθρο 1, παρ. 4, του παρόντος ΣχΥπΑπόφασης, συμπεριλαμβάνονται και οι λίστες χειρουργείων, που πρόσφατα θεσμοθετήθηκαν με το Ν 4368/2016¹⁹ (άρθρο 58) προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της αδιαφάνειας, του ανέλεγκτου και της ανισότητας που επικρατεί στα νοσοκομεία αναφορικά με την προτεραιότητα των ασθενών στις χειρουργικές επεμβάσεις. Παρά το βαθμό σπουδαιότητας του εν λόγω μέτρου για τη διασφάλιση της ισότητας και της μη διάκρισης των ασθενών στην παροχή χειρουργικών επεμβάσεων, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι η λίστα χειρουργείων δεν έχει ακόμη ενεργοποιηθεί, καθώς εκκρεμεί, έξι μήνες μετά την ψήφιση του σχετικού νόμου, η έκδοση της Υπουργικής Απόφασης που θα καθορίζει τον τρόπο κατάρτισης, την οργάνωση και βέλτιστη λειτουργία της για τους ασθενείς και τους επαγγελματίες υγείας, καθώς και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια.

Παράγραφος 5: Σε ό,τι αφορά στη δυνατότητα διασύνδεσης του Γραφείου με τις διάφορες Υπηρεσίες του Νοσοκομείου, καθώς και με τις Υγειονομικές Περιφέρειες (ΥΠΕ), την Υπηρεσία Προστασίας Δικαιωμάτων του Υπουργείου Υγείας, την Επιτροπή Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας και τις Επιτροπές Ελέγχου Προστασίας των Δικαιωμάτων των Ληπτριών/ών Υπηρεσιών Ψυχικής Υγείας, η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει ότι η διασύνδεση των διαφόρων υπηρεσιών κρίνεται αναγκαία για την αποτελεσματική λειτουργία του Γραφείου. Σημειώνει, ωστόσο, ότι ενδεχομένως η συγκεκριμένη παράγραφος να χρήζει περαιτέρω εξειδίκευσης ως προς τη διατύπωσή της, ώστε να απαλειφθεί κάθε κίνδυνος σύγχυσης της με το περιεχόμενο της προηγούμενης παραγράφου, που επίσης αναφέρεται στη διασύνδεση του Γραφείου με άλλες Υπηρεσίες του Νοσοκομείου μέσω της δυνατότητας πρόσβασης στα ηλεκτρονικά τους αρχεία. Με άλλα λόγια, θα ήταν χρήσιμο να διευκρινιστεί τί ακριβώς εννο-

είται με τον όρο «διασύνδεση» στην παράγραφο αυτή, δεδομένου ότι από τα συμφραζόμενα προκύπτει ότι ο νομοθέτης στοχεύει μάλλον στην καθιέρωση ουσιαστικής συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων Υπηρεσιών διαλειτουργικότητας των πληροφοριακών τους συστημάτων και όχι στην απλή πρόσβαση σε βάσεις δεδομένων. Αυτό γίνεται ακόμη πιο σαφές στα εδάφια β' και γ' της ίδιας παραγράφου, όπου το περιεχόμενο του όρου «διασύνδεση» φαίνεται να εξειδικεύεται με τη βοήθεια των όρων «επικουρείται» και «συνεργάζεται». Επίσης και σε συνέχεια των ανωτέρω παρατηρήσεων, συστήνεται η βελτίωση της διατύπωσης και η ενοποίηση των δυο τελευταίων αυτών εδαφίων της παραγράφου 5 του άρθρου 1 του παρόντος ΣχΥπΑπόφασης («[...] το γραφείο διασυνδέεται και με τον Συνήγορο του Πολίτη. Επιπλέον τα γραφεία διασυνδέονται, επικουρούνται και συνεργάζονται [...]»), καθώς διακρίνεται η επανάληψη του όρου «διασυνδέεται» σε ότι αφορά ειδικότερα στη συνεργασία του Γραφείου με το Συνήγορο του Πολίτη.

Επιπρόσθετα, λαμβάνοντας υπόψη τα σημαντικά οφέλη που μπορούν να επιφέρουν ο συντονισμός και η συνοχή μεταξύ των διαφόρων υπηρεσιών του νοσοκομείου και του Υπουργείου Υγείας με το Γραφείο, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία τη συνεργασία και των Γραφείων που συστήνονται και λειτουργούν στα νοσοκομεία ανά την Ελλάδα μεταξύ τους, μέσω της συνεκτικής οριζόντιας δικτύωσής τους, ώστε να επιτυγχάνεται η έγκαιρη λήψη των κατάλληλων και αναγκαίων μέτρων, να διασφαλίζεται η βελτίωση των παρεχόμενων από το δημόσιο σύστημα υγείας υπηρεσιών και – το σημαντικότερο – να προάγεται αποτελεσματικότερα ο σεβασμός των δικαιωμάτων των νοσοκομειακών ασθενών²⁰.

Βελτίωση της διατύπωσης συστήνεται και ως προς τη φράση «τις Εθνικές Επιτροπές Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Βιοηθικής» της ίδιας παραγράφου (εδάφιο γ'), η οποία προτείνεται να αντικατασταθεί από τη φράση «την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και

19. Βλ. υποσημείωση αριθ. 15, σελ. 6.

20. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η Σύσταση της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής, βλ. Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, Σύσταση για τα Γραφεία Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας των Νοσοκομείων του ΕΣΥ, 16.6.2016, παρ. 3(δ).

την Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής», ώστε η σχετική αναφορά στους δύο Φορείς όχι μόνο να γίνεται με το δόκιμο τίτλο τους, αλλά πολύ περισσότερο να τους αναγνωρίζεται η αυτοτελής νομική υπόστασή τους.

Άρθρο 2 – Στελέχωση των Γραφείων

Παράγραφος 1: Αναφορικά με τη στελέχωση του Γραφείου, η ΕΕΔΑ θεωρεί εύστοχη την επιλογή της τριμελούς σύνθεσής του (ένας υπάλληλος από κάθε υπηρεσία του νοσοκομείου: Ιατρική, Νοσηλευτική, Διοικητική), καθώς και οι τρεις ειδικότητες είναι απαραίτητες για να λειτουργήσει αποτελεσματικά η Υπηρεσία. Παρατηρεί, ωστόσο, ότι η διατύπωση της σχετικής διάταξης του ΣχΥπΑπόφασης («*τριμελές προσωπικό, απαρτιζόμενο κατά προτίμηση και ανάλογα με τις δυνατότητες κάθε νοσοκομείου*»), εξαρτώντας τελικά τη σύσταση του Γραφείου από τις δυνατότητες του κάθε νοσοκομείου, αφήνει περιθώρια μη σύστασής του και θέτει εν αμφιβόλω τη λειτουργία του. Αναφορικά, δε, με τον όρο «*κατά προτίμηση*», που συνεπάγεται ουσιαστικά την κατά προτεραιότητα στελέχωση του προσωπικού του Γραφείου από τις ειδικότητες που προαναφέρθηκαν, η ΕΕΔΑ εκφράζει το φόβο ότι η διατύπωση αυτή, δεδομένων μάλιστα και των πολύ σημαντικών ελλείψεων του συστήματος υγείας ως προς το ανθρώπινο δυναμικό του²¹, θα οδηγήσει αναπόφευκτα στη στελέχωση του Γραφείου από προσωπικό χωρίς εξειδίκευση στα ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων των ασθενών. Είναι πολύ σημαντικό, αντίθετα, το Γραφείο να στελεχώνεται αποκλειστικά και μόνο από προσωπικό με γνώση ή/και εμπειρία στα ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων των ασθενών, ώστε να λειτουργήσει αποτελεσματικά αυτή τη φορά και να με γνώμονα το σεβασμό και την προστασία των δικαιωμάτων των ληπτριών/τών υπηρεσιών υγείας.

Επίσης, και σε συνδυασμό με το άρθρο 1, παρ. 3, του παρόντος ΣχΥπΑπόφασης, που ορίζει τις ώρες λειτουργίας του Γραφείου («*κατά τις ερ-*

γάσιμες ημέρες και ώρες, τις ώρες επισκεπτηρίου και κατά τις ημέρες εφημερίας, καθώς διασυνδέεται με το Τμήμα Επείγοντων Περιστατικών»), διαφαίνεται η πρακτική δυσκολία της κάλυψης του συνόλου των προβλεπόμενων ωραρίων λειτουργίας και εξυπηρέτησης των ληπτριών/τών υγείας του νοσοκομείου από ένα διοικητικό υπάλληλο, ένα νοσηλευτή και έναν ιατρό. Λαμβάνοντας υπόψη ότι σε όλα τα νοσοκομεία της Χώρας η διαθεσιμότητα των πόρων, ανθρωπινων και υλικών, έχουν περιοριστεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια, η ΕΕΔΑ εκφράζει το φόβο ότι τα Γραφεία δεν θα στελεχωθούν επαρκώς και για ακόμη μία φορά δεν θα λειτουργήσουν ή θα υπολειτουργήσουν. Υπενθυμίζεται, άλλωστε, ότι παρότι τα συσταθέντα με το Ν 3868/2010 Γραφεία Υποστήριξης του πολίτη²² στελεχώνονται σύμφωνα με τη σχετική υπουργική απόφαση²³ «*ανάλογα με τη δυναμικότητα των κλινών του εκάστοτε Νοσοκομείου, τις ιδιαιτερότητές του και το μέσο αριθμό προσερχόμενων ασθενών*», στην πράξη εξυπηρετούνται ουσιαστικά από ένα άτομο, που είναι παράλληλα επιφορτισμένο και με άλλες αρμοδιότητες. Συνεπώς, η προσήκουσα λειτουργία του Γραφείου θα μπορούσε να επιτευχθεί και με συμπληρωματικά μέτρα, τα οποία θα διασφαλίζουν τη λειτουργία του, θα επιτρέπουν στο προσωπικό που θα το στελεχώνει να ανταποκρίνεται στα καθήκοντά του και θα συμβάλλουν στην καλλιέργεια μιας ευρύτερης κουλτούρας προστασίας στην πράξη των δικαιωμάτων των ληπτριών/τών υπηρεσιών υγείας στα νοσοκομεία²⁴. Η αποφασιστικότητα εξάλλου αυτή του νομοθέτη για την απρόσκοπτη λειτουργία του Γραφείου προκύπτει με σαφήνεια και από την αμέσως επόμενη παράγραφο του παρόντος άρθρου (παρ. 2), η οποία προβλέπει τη λήψη μέριμνας για τη διατήρηση του απαραίτητου αριθμού υπαλλήλων και την άμεση αντικατάστασή τους

22. Βλ. σχετικά πιο πάνω υποσημειώσεις αριθ. 16 και 17, σελ. 6 επ.

23. Απόφαση Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης αριθ. Υ4α/οικ 106298 για το Πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας του «Γραφείου Υποστήριξης Πολίτη» των Νοσοκομείων του ΕΣΥ (ΦΕΚ 1496/Β' /6.9.2010).

24. Βλ. έτσι και Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, Σύσταση για τα Γραφεία Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας των Νοσοκομείων του ΕΣΥ, 16.6.2016, παρ. 3(στ).

21. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη δραστική μείωση δαπανών για τη δημόσια υγεία βλ. OECD, Greece Policy Brief, Health: Controlling spending while improving access and quality of health services, March 2016; Health Policy in Greece, January 2016.

σε περίπτωση αποχώρησης ή μετακίνησής τους από το Γραφείο.

Για όλους αυτούς τους λόγους, συνεπώς, η ΕΕΔΑ θεωρεί πολύ θετική, για την κατάρτιση του προσωπικού του Γραφείου και τη διαρκή επιμόρφωσή του σε θέματα που άπτονται της προστασίας των δικαιωμάτων των ασθενών, της βιοηθικής ή της ιατρικής δεοντολογίας, την πρόβλεψη ειδικών επιμορφωτικών σεμιναρίων, που θα διενεργούνται είτε από το Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ-ΙΝΕΠ) είτε από άλλο αρμόδιο φορέα, με σκοπό την αποτελεσματικότερη ανταπόκριση του προσωπικού στο απαιτητικό έργο του. Μεταξύ των αρμόδιων αυτών φορέων, το έργο και η προσφορά των οποίων μπορούν να αξιοποιηθούν για την επιμόρφωση του προσωπικού του Γραφείου, συγκαταλέγονται τα μεγάλα πανεπιστημιακά ιδρύματα της Χώρας, στο πλαίσιο των οποίων έχουν ιδρυθεί και λειτουργούν με επιτυχία, όπως πολύ εύστοχα επισημαίνεται από την Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής²⁵, πολύ σημαντικά προγράμματα σπουδών που παρέχουν εξειδικευμένη γνώση για τις διαστάσεις των επιμέρους προβληματικών που συνδέονται με την άσκηση του ιατρικού λειτουργήματος.

Άρθρο 3 – Αντικείμενο και Αρμοδιότητες των Γραφείων

Παράγραφοι 1 και 2: Αναγνωρίζοντας ότι το δικαίωμα στην υγεία και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, συμπεριλαμβανόμενης της πρόληψης και της έγκαιρης παρέμβασης, πρέπει να μην θεωρούνται κόστος αλλά επένδυση που θα ωφελήσει το σύνολο των πολιτών και με γνώμονα πάντα τη διασφάλιση του σεβασμού του δικαιώματος κάθε προσώπου σε παροχή εξατομικευμένης, κατάλληλης και σταδιακής, με βασικό κριτήριο την εκάστοτε ψυχική κατάσταση του ασθενή, πληροφόρησής του για τη διαμόρφωση πλήρους και κατανοητής εικόνας της κατάστασης της υγείας του και τις υπάρχουσες επιλογές περίθαλψης και φροντίδας²⁶, η ΕΕΔΑ θεωρεί εξαιρετικά θετική

εξέλιξη για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ληπτριών/τών υπηρεσιών υγείας στα νοσοκομεία του ΕΣΥ τη νομοθετική ανάθεση στο Γραφείο αρμοδιοτήτων ενημέρωσης, παρακολούθησης και παρέμβασης. Η ενδεικτική συνεπώς απαρίθμηση των αρμοδιοτήτων του Γραφείου, όπως αυτή αναφέρεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 3 του παρόντος ΣχΥπΑπόφασης, αναμένεται ότι θα συμβάλει θετικά στην οργάνωση του δύσκολου έργου του Γραφείου.

Λαμβάνοντας, μάλιστα, υπόψη τη σημασία της συλλογής και επεξεργασίας στατιστικών στοιχείων, βασικού πυλώνα για την καταγραφή και αποτύπωση των προβλημάτων στον τομέα της δημόσιας υγείας, η ΕΕΔΑ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην αναγκαιότητα συλλογής επαρκών στατιστικών στοιχείων και δεδομένων ικανών να επιτρέψουν την αξιολόγηση της εφαρμογής των δικαιωμάτων την ληπτριών/τών υπηρεσιών υγείας και συστήνει τη ρητή συμπερίληψη μεταξύ των αρμοδιοτήτων του Γραφείου της στατιστικής καταγραφής και επεξεργασίας των θεμάτων που προέκυψαν και αντιμετωπίστηκαν.

Επιπρόσθετα και παράλληλα με τη συλλογή και διεκπεραίωση καταγγελιών και παραπόνων (άρθρο 3, παρ. 2δ), συστήνεται η ρητή πρόβλεψη παράλληλης επίσημης διαδικασίας έγγραφης υποβολής θετικών εντυπώσεων για τις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας και επιβράβευσης των επαγγελματιών υγείας που καθημερινά ξεπερνούν τους εαυτούς τους για να παρέχουν το υψηλότερο δυνατό επίπεδο ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Η ενθάρρυνση και η επιβράβευση της προσπάθειας του ανθρώπινου δυναμικού των νοσοκομείων, της οποίας συχνά η αξία υποτιμάται και παραβλέπεται, αναμένεται όχι μόνο ότι θα συμβάλει στην ενίσχυση του κινήτρου του ιατρικού, νοσηλευτικού και διοικητικού προσωπικού των νοσοκομείων, αλλά και ότι θα αναδείξει με τον αποτελεσματικότερο τρόπο τις καλές πρακτικές που εφαρμόζονται στη δημόσια υγεία ανά τη Χώρα.

Σε ό,τι αφορά στις λοιπές παρατηρήσεις που διατυπώνει η ΕΕΔΑ ως προς τις συγκεκριμένες διατάξεις, αυτές αφορούν αποκλειστικά και μόνο

25. *Idem*, παρ. 3(α).

26. Όπως άλλωστε το έχει επανειλημμένως επισημάνει στο παρελθόν. Βλ. έτσι ενδεικτικά ΕΕΔΑ, Προστασία των δικαιωμάτων των ηλικιωμένων ατόμων (2014), σελ. 40 επ., Συστάσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του

Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την Προστασία της Παιδικής Ηλικίας: Υγεία και Πρόνοια (2014), σελ. 21 επ.

στη διατύπωση των επιμέρους ρυθμίσεων του άρθρου 3 και είναι οι ακόλουθες:

Συστήνεται, καταρχάς, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, η βελτίωση της διατύπωσης του άρθρου 3, παρ. 2ε'), ως προς τη φράση «*τις Εθνικές Επιτροπές Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Βιοηθικής*», η οποία προτείνεται να αντικατασταθεί από τη φράση «*την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής*»²⁷. Επιπλέον, επισημαίνεται ότι τόσο η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου όσο και η Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής συνιστούν ανεξάρτητα γνωμοδοτικά όργανα της ελληνικής Πολιτείας. Η μεν πρώτη είναι το επίσημο ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα που άπτονται της προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η δε δεύτερη έχει ως αποστολή της τη διαρκή παρακολούθηση των θεμάτων που σχετίζονται με τις εφαρμογές των βιολογικών επιστημών και τη διερεύνηση των ηθικών, κοινωνικών και νομικών διαστάσεων και επιπτώσεων τους²⁸. Συνεπώς, η πρόβλεψη περί διευκόλυνσης υποβολής αναφορών σε αυτές (άρθρο 3, παρ. 2ε') είναι μάλλον άστοχη, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι η εξέταση από τις δύο Επιτροπές ατομικών ή συλλογικών αναφορών εκφεύγει της αρμοδιότητάς τους. Στην ίδια παράγραφο (άρθρο 3, παρ. 2ε'), παρατηρείται η αναφορά σε «*Επιτροπές Δικαιωμάτων του Υπουργείου Υγείας*», οι οποίες ωστόσο δεν καθίσταται σαφές εάν και σε ποιο πλαίσιο λειτουργούν σήμερα στο πλαίσιο του Υπουργείου Υγείας. Ενδεχομένως, ο νομοθέτης εκ παραδρομής να έκανε λόγο για «*Επιτροπές*», ενώ στην πραγματικότητα εννοεί το Τμήμα Προστασίας Δικαιωμάτων Ασθενών του Υπουργείου Υγείας. Στην ίδια υποπερίπτωση (άρθρο 3, παρ. 2ε'), προτείνεται και η αντικατάσταση του όρου «*σχετική*» στη φράση «*σε κάθε σχετική ελεγκτική αρχή*» από τον πιο δόκιμο όρο «*αρμόδια*».

Παραμένοντας στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 3 και ενθαρρύνοντας την καλλιέργεια ενός κλίματος διαφάνειας, ελέγχου και λογοδο-

σίας, η ΕΕΔΑ επιδοκιμάζει ως πολύ σημαντικές τις διατάξεις που προβλέπουν την υποχρέωση του Γραφείου να ενημερώνει συστηματικά και περιοδικά τη Διοίκηση και τις λοιπές Υπηρεσίες του νοσοκομείου, καθώς επίσης και όλες τις αρμόδιες Υπηρεσίες και Επιτροπές του Υπουργείου Υγείας και τις αρμόδιες ΥΠΕ για κάθε παραβίαση των δικαιωμάτων. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η πρόβλεψη υποχρέωσης τήρησης ηλεκτρονικών αρχείων και σύνταξης εξαμηνιαίων εκθέσεων πεπραγμένων, όπως προκύπτει από την αμέσως επόμενη παράγραφο (παρ. 3).

Παράγραφος 5: Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στην αρμοδιότητα συλλογής και διεκπεραίωσης καταγγελιών και παραπόνων και λαμβάνοντας υπόψη το μεγάλο αριθμό κέντρων υγείας που λειτουργούν στην περιφέρεια ή/και απομακρυσμένες νησιωτικές και ηπειρωτικές περιοχές της Χώρας παρέχοντας εξωνοσοκομειακή περίθαλψη, η ΕΕΔΑ προτείνει την πρόβλεψη δυνατότητας υποβολής παραπόνων ή καταγγελιών όχι μόνο με αυτοπρόσωπη παρουσία, αλλά και με συστημένη επιστολή, τηλεομοιοτυπία ή μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, με τη συμπλήρωση και αποστολή της ειδικής φόρμας υποβολής παραπόνων-καταγγελιών ή θετικών εντυπώσεων που θα διατίθεται προς το σκοπό αυτό στο διαδίκτυο χώρο του νοσοκομείου ή του κέντρου υγείας. Αντίστοιχα, σε περίπτωση αποδοχής της πρότασης για καθιέρωση παράλληλης επίσημης διαδικασίας έγγραφης υποβολής θετικών εντυπώσεων για τις παρεχόμενες υπηρεσίες υγείας, θα πρέπει να προσαρμοστεί και η παρούσα παράγραφος, ώστε να προβλέπεται η χορήγηση ειδικού εντύπου όχι μόνο για τυχόν παράπονα-καταγγελίες, αλλά και για την καταγραφή των θετικών εντυπώσεων.

Παράγραφος 6: Η ΕΕΔΑ θεωρεί εξαιρετική την πρωτοβουλία οργάνωσης από το Γραφείο συστηματικής και περιοδικής ενημέρωσης και εκπαίδευσης του νοσηλευτικού, ιατρικού και διοικητικού ανθρώπινου δυναμικού του νοσοκομείου σχετικά με τις υποχρεώσεις του, τα δικαιώματα των ληπτριών/τών υπηρεσιών υγείας και τις ορθές πρακτικές προσέγγισής τους. Άλλωστε, η ενίσχυση της κατάλληλης εκπαίδευσης των ιατρών και άλλων επαγγελματιών υγείας και της εκπαίδευσης και ενημέρωσης γενικότερα των πολιτών

27. Βλ. έτσι και πιο πάνω, σελ. 9.

28. Βλ. σχετικά άρθρα 1, παρ. 1 και 10, παρ. 4, του Ν 2667/1998 για τη Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής (ΦΕΚ 281/Α'/18.12.1998).

ως προς τη σημασία του σεβασμού του δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού κάθε ανθρώπου συνιστά πάγια σύσταση της ΕΕΔΑ²⁹. Στο ίδιο πνεύμα, η ΕΕΔΑ ευθυγραμμίζεται με τις συστάσεις της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής και συντάσσεται πλήρως την πρότασή της για την προσθήκη μιας αρμοδιότητας για την υποστήριξη ιατρών και νοσηλευτικού προσωπικού, όταν αντιμετωπίζονται σοβαρά ηθικά διλήμματα κατά τη μεταχείριση ασθενών³⁰.

Άρθρο 4 – Δικαιώματα των Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας

Παράγραφος 1: Λαμβάνοντας υπόψη ότι το Δίκαιο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναγνωρίζει την απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας ως θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικής, οικονομικής ή νομικής του κατάστασης και αναγνωρίζοντας ότι το δικαίωμα στην υγεία δεν είναι ένα προνόμιο που απολαμβάνουν ορισμένοι, αλλά πρόκειται για ένα θεμελιώδες καθολικό δικαίωμα – ουσιαστική προϋπόθεση για την ικανοποίηση άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων – που ανήκει σε κάθε άνθρωπο χωρίς διάκριση και το οποίο οφείλουμε να προάγουμε στο όνομα της ανθρωπότητας³¹, η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει την ικανοποίησή της για τη σύσταση και λειτουργία του Γραφείου και τη σημασία του ιδιαίτερα για τη διασφάλιση και την προαγωγή «έγκαιρων, ασφαλών και υψηλής ποιότητας υπηρεσιών υγείας». Επισημαίνει, εντούτοις, με έμφαση ότι οι υπηρεσίες υγείας πρέπει να προβλέπονται και παρέχονται στους χρήστες του ΕΣΥ άνευ όρων και χωρίς να εξαρτώνται από τις δυνατότητες του δημόσιου συστήματος παρο-

χής υπηρεσιών υγείας. Προς το σκοπό αυτό και λαμβάνοντας υπόψη τις πολύ σημαντικές ελλείψεις που παρατηρούνται σε ό,τι αφορά στη διαθεσιμότητα των πόρων σε όλα τα νοσοκομεία της Χώρας, η ΕΕΔΑ προτείνει την απόλεια της φράσης «*ανάλογων με τις δυνατότητες του δημόσιου συστήματος παροχής υπηρεσιών υγείας*» (άρθρο 4, παρ. 1α'), καθώς η εξάρτηση της ποιότητας των υπηρεσιών ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης από τις εκάστοτε δυνατότητες του ΕΣΥ καταργεί ουσιαστικά τον απόλυτο χαρακτήρα του δικαιώματος πρόσβασης στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας³².

Επιπλέον, σε ό,τι αφορά στην απαγόρευση κάθε μορφής διάκρισης κατά την παροχή υπηρεσιών υγείας, στη βάση της ισότητας και καθολικής πρόσβασης, συστήνεται η συμπλήρωση της διατύπωσης της σχετικής διάταξης και η αντικατάσταση της φράσης «*χωρίς φυλετικές, έμφυλες, σεξουαλικές, θρησκευτικές, ηλικιακές, οικονομικές, σωματικές ή οποιασδήποτε άλλης φύσης διακρίσεις και ανεξάρτητα από το είδος της ασθένειας και την κατάσταση της υγείας της/ου λήπτριας/η*» (άρθρο 4, παρ. 1η') από την πιο δόκιμη «*ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου*»³³.

Παράγραφος 2: Τέλος, η ΕΕΔΑ θεωρεί πολύ θετικό βήμα για τη διασφάλιση του σεβασμού και της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου γενικότερα και του νοσοκομειακού ασθενή ειδικότερα την πρόβλεψη ειδικής μέριμνας για ευάλωτες κατηγορίες ληπτριών/τών υπηρεσιών υγείας, όπως είναι οι ανήλικοι, οι κρατούμενοι και οι ψυχικά ασθενείς και διαβεβαιώνει για την προθυμία της να συνδράμει το Γραφείο και τις λοιπές αρμόδιες Υπηρεσίες στο δύσκολο και πολύ

29. Βλ. έτσι ενδεικτικά ΕΕΔΑ, Προστασία των δικαιωμάτων των ηλικιωμένων απόρων (2014), σελ. 41 και 44.

30. Βλ. σχετικά Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής, Σύσταση για τα Γραφεία Προστασίας Δικαιωμάτων Ληπτριών/τών Υπηρεσιών Υγείας των Νοσοκομείων του ΕΣΥ, 16.6.2016, παρ. 3(β).

31. Για το λόγο αυτό και το δικαίωμα στην υγεία κατοχυρώνεται από σειρά διεθνών και ευρωπαϊκών κειμένων, όπως ενδεικτικά στο άρθρο 12 ΔΣΟΚΠΔ, 11, παρ. 1 (στ), Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών, 25, παρ. 1 (α), Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών εργαζομένων και των μελών των οικογενειών τους, 11 ΕΚΧ, 24 ΔΣΔΠ, 35 ΧΘΔ.

32. Βλ. ανάλογο συλλογισμό και πιο πάνω σελ. 9.

33. Βλ. έτσι και άρθρο 3, παρ. 1, του ΣΧΝ για την Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες Διατάξεις.

σημαντικό αυτό έργο τους. Δεδομένων, ωστόσο, των διαρκώς διογκούμενων μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών και των σοβαρών διαστάσεων που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα³⁴ και θεωρώντας κρίσιμης σημασίας τη λήψη μέριμνας για την αντιμετώπιση του κινδύνου στον οποίο τίθενται καθημερινά θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων που βρίσκονται στη Χώρα μας, σε ένα ήδη εξαιρετικά βεβαρυμμένο κοινωνικοοικονομικό κλίμα, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία τη συμπερίληψη μεταξύ των ευάλωτων κατηγοριών του άρθρου 4, παρ. 2, του παρόντος ΣχΥπΑπόφασης και των αιτούντων άσυλο και προσφύγων, με σκοπό πάντα την προστασία της ανθρώπινης ζωής, της υγείας και ασφάλειας όλων των διαβιούντων στην ελληνική επικράτεια προσώπων, σε συνθήκες σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

34. Βλ. σχετικά ΕΕΔΑ, Δήλωση για τις σοβαρές διαστάσεις που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα (2016), Έκθεση για τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα υπό το πρίσμα του Ν 4375/2016 (2016), Ανακοίνωση: Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να αναλάβει επειγόντως τις ευθύνες της και να ανασχεδιάσει τη μεταναστευτική της πολιτική (2015).

7. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες διατάξεις» (20.9.2016)¹

I. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Με την από 1^η Ιουλίου 2016 επιστολή του Γενικού Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΑΠ 672/1.7.2016), διαβιβάστηκε στην Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ), προς ενημέρωση και τυχόν παρατηρήσεις, το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες Διατάξεις* (εφεξής ΣχΝ).

Το παρόν ΣχΝ τέθηκε σε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης από τις 30 Ιουνίου 2016 έως τις 13

Ιουλίου 2016² και η κατάθεσή του στην αρμόδια Κοινοβουλευτική Επιτροπή επίκειται.

Λόγω της σπουδαιότητας των ζητημάτων που ρυθμίζει το παρόν ΣχΝ, η ΕΕΔΑ, ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κρίνει αναγκαίο να επαναφέρει παλαιότερες συστάσεις της διατυπώνοντας τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

II. Γενικές παρατηρήσεις επί της διαδικασίας νομοθέτησης

Σκοπός του παρόντος ΣχΝ, όπως αυτός ορίζεται στο πρώτο του άρθρο, είναι «η προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και η καταπολέμηση των διακρίσεων: α) λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών σύμφωνα με την Οδηγία 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29^{ης} Ιουνίου 2000, *Περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής*, β) λόγω θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας σύμφωνα με την Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27^{ης} Νοεμβρίου 2000, για τη *Διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία*, καθώς επίσης και η ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16^{ης} Απριλίου 2014, *Περί μέτρων που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζόμενων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζόμενων*.

Ως πρώτη γενική παρατήρηση, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι το παρόν ΣχΝ επιχειρεί κατά κύριο λόγο:

1. Οι παρούσες Παρατηρήσεις εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ. Εισηγήτριες: Ε. Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από τη ΓΣΕΕ), Ρ. Φράγκου, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Στην επεξεργασία του κειμένου ελήφθησαν υπόψη οι συμβολές των μελών της ΕΕΔΑ: Συνηγόρου του Πολίτη, Συνηγόρου του Καταναλωτή, Μ. Τσαπόγα (Μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου), Α. Χριστοδουλοπούλου (Πρόεδρος της Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας).

2. Δημόσια Διαβούλευση για το ΣχΝ με τίτλο *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες διατάξεις*, ανάρτηση 30 Ιουνίου έως 13 Ιουλίου 2016.

▪ να ενισχύσει το ισχύον από το 2005 εθνικό θεσμικό πλαίσιο για την προώθηση της ίσης μεταχείρισης και την καταπολέμηση των διακρίσεων, όπως αυτό θεσπίστηκε με το Ν 3304/2005 για την *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού*³, που ενσωμάτωσε τις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου της 29^{ης} Ιουνίου 2000 και 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27^{ης} Νοεμβρίου 2000,

▪ να ενισχύσει τις αρμοδιότητες και το ρόλο της Ανεξάρτητης Αρχής του Συνηγόρου του Πολίτη, εναποθέτοντας σε αυτόν το κέντρο βάρους της προώθησης και του ελέγχου εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης και της καταπολέμησης των διακρίσεων στην εργασία και την απασχόληση τόσο στο δημόσιο, όσο και τον ευρύτερο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα και

▪ να ενσωματώσει παράλληλα και τις διατάξεις της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16^{ης} Απριλίου 2014, που αποσκοπούν στη διευκόλυνση της άσκησης των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, κωδικοποιώντας το περιεχόμενο και των τριών Οδηγιών σε ένα νέο και ενιαίο νομοθετικό πλαίσιο.

Πράγματι, η πιο πρόσφατη αυτή Οδηγία (2014/54/ΕΕ) σκοπεύει στη διευκόλυνση της ενιαίας εφαρμογής και της πραγμάτωσης του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΕΕ) και των μελών των οικογενειών τους, ανεξαρτήτως Κράτους Μέλους που έχουν την κύρια κατοικία τους. Ειδικότερα, η εν λόγω Οδηγία προστατεύει τους πολίτες της ΕΕ από τις διακρίσεις λόγω ιθαγενείας αναφορικά με την πρόσβαση στην απασχόληση, τις συνθήκες απασχόλησης και εργασίας, ιδίως την αμοιβή, την απόλυση, καθώς και τις κοινωνικές παροχές και τα φορολογικά πλεονεκτήματα, εξασφαλίζοντάς τους ίση μεταχείριση, δυνάμει του εθνικού δικαίου, της πρακτικής ή των συλλογικών συμβάσεων, σε σύγκριση με τους ημεδαπούς. Η προστασία, δε, αυτή πρέπει να παρέχεται σε όλους τους πολίτες της ΕΕ που

ασκούν το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας, αδιακρίτως.

Από τις πιο πάνω επισημάνσεις προκύπτει σαφώς η σημασία της συμμόρφωσης των αρμόδιων δημόσιων Αρχών με τις διατάξεις των σχετικών Οδηγιών της ΕΕ, και δη της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ, η οποία δεν έχει ακόμη ενσωματωθεί στην εσωτερική έννομη τάξη. Το παρόν ΣχΝ, μάλιστα, που επιχειρεί την ενσωμάτωση της τρίτης αυτής Οδηγίας, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι έρχεται με μια σχετική καθυστέρηση, καθώς σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 8, παρ. 1, της σχετικής Οδηγίας η συμμόρφωση με τις διατάξεις της θα έπρεπε να έχει ολοκληρωθεί έως τις 21 Μαΐου 2016.

Λαμβάνοντας επίσης υπόψη αφενός ότι είχαν διατυπωθεί σημαντικές επιφυλάξεις και από την ΕΕΔΑ ως προς την ορθή ενσωμάτωση των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ στην εθνική νομοθεσία με το Ν 3304/2005, αφετέρου ότι η αποκατάσταση αλλά και η ενίσχυση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου θα πρέπει να βασισθεί στην εμπειρία που έχει αποκτηθεί στα 11 χρόνια εφαρμογής του νόμου αυτού, τίθεται ένα κρίσιμο επί της αρχής ερώτημα που αφορά στη σύνθεση της οικείας νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής. Όπως προκύπτει από τη με αριθμ. 58367/1.10.2015 Απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁴, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με ικανοποίηση τη συμμετοχή σε αυτήν εκπροσώπων όχι μόνο του επισπεύδοντος Υπουργείου και του Υπουργείου Εργασίας, αλλά και των αρμόδιων φορέων για την προώθηση και την παρακολούθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (εφεξής ΣΕΠΕ) και του Συνηγόρου του Πολίτη, δεδομένου ότι η μέχρι τώρα εμπειρία τους στο πεδίο της εφαρμογής του ισχύοντος πλαισίου αναμφισβήτητα συνέβαλε ουσιαστικά στην προώθηση ενός πλέγματος διατάξεων που θα εξασφαλίζουν

3. ΦΕΚ 16/Α' /27.1.2005.

4. Με τίτλο Σύσταση και συγκρότηση Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής με αντικείμενο την επεξεργασία και κατάρτιση σχεδίου νόμου για την τροποποίηση του Ν 3304/2005 για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, τη σύνταξη της σχετικής αιτιολογικής έκθεσης και της έκθεσης αξιολόγησης συνεπειών ρυθμίσεων (ΦΕΚ 2165/Β' /8.10.2015).

όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερα την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Παρόλα αυτά και με αφετηρία την επιδίωξη του παρόντος ΣχΝ για τη συνεργασία των αρμόδιων θεσμικών μηχανισμών της Πολιτείας με τους κοινωνικούς εταίρους προκειμένου να καταπολεμηθούν στην πράξη οι διακρίσεις στο πεδίο της εργασίας και της απασχόλησης, η ΕΕΔΑ διατυπώνει το ερώτημα γιατί στις εργασίες της αρμόδιας νομοπαρασκευαστικής επιτροπής δεν προσκλήθηκαν να εκπροσωπηθούν οι εθνικοί κοινωνικοί εταίροι που εκπροσωπούν την εργατική και την εργοδοτική πλευρά, των οποίων η συμβολή και εμπειρία στο συγκεκριμένο πεδίο αναμένεται ότι θα ήταν καθοριστική. Ανάλογη πρωτοβουλία να εμπλακούν στη νομοπαρασκευαστική διαδικασία οι κοινωνικοί εταίροι είχε, άλλωστε, αναληφθεί το 2007, ενόψει της εναρμόνισης της εθνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της *Οδηγίας 2006/54/ΕΚ για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης* (N 3896/2010), οπότε και είχαν προσκληθεί στις εργασίες της οικείας επιτροπής, εκτός από εκπροσώπους των αρμόδιων Υπουργείων και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, και εκπρόσωποι της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ), του Συνδέσμου Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ), του Συνηγόρου του Πολίτη, καθώς επίσης και Δικηγόροι ως εμπειρογνώμονες⁵. Στην κατεύθυνση αυτή, συνεπώς, η ΕΕΔΑ συστήνει τη συμμετοχή των κοινωνικών εταίρων στις νομοπαρασκευαστικές επιτροπές που είναι αρμόδιες για την κατάρτιση σχεδίων νόμου που αφορούν, όπως εν προκειμένω, στην ενσωμάτωση Ευρωπαϊκών Οδηγιών στο εθνικό δίκαιο που περιέχουν ρυθμίσεις σε θέματα εργασίας.

Επιπρόσθετα, δεδομένου ότι το πεδίο προστασίας των τριών Οδηγιών τις οποίες επιχειρεί να ενσωματώσει το παρόν ΣχΝ συμπίπτει σε πολλά σημεία με το πεδίο εφαρμογής του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (εφεξής Αναθ. ΕΚΧ), ο οποίος πρόσφατα κυρώ-

θηκε από την Ελλάδα⁶, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι εγείρονται σημαντικά θέματα συνεκτικής αντιμετώπισης του συνόλου των ζητημάτων που ρυθμίζονται από τα ανωτέρω κανονιστικά κείμενα.

Η ΕΕΔΑ, μάλιστα, δράττεται της ευκαιρίας για να εκφράσει την ικανοποίησή της για την απόφαση της Πολιτείας να προχωρήσει στην κύρωση του Αναθ. ΕΚΧ, η οποία αποτελούσε πάγια σύστασή της για την ενίσχυση της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων⁷. Η απόφαση αυτή συμπίπτει με μια περίοδο κατά την οποία ορθώνονται, εξαιτίας της διεθνούς οικονομικής κρίσης και των επιπτώσεών της στα Κράτη, σοβαρά εμπόδια στην άσκηση και την υλοποίηση, από τους πολίτες, θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων τους. Στην εξαιρετικά αυτή δύσκολη οικονομική συγκυρία την οποία διανύει η Χώρα μας, η κύρωση του Αναθ. ΕΚΧ έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό κενό, το οποίο έχει εν μέρει προκληθεί από τις πρόσφατες τάσεις απορρύθμισης και αποδόμησης του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου⁸. Όπως, άλλωστε, με έμφαση έχει επισημάνει σε σειρά Παρατηρήσεών της η ΕΕΔΑ⁹, χαρακτηριστικές είναι οι αποφάσεις της Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων επί συλλογικών προσφυγών ελληνικών συνδικαλιστικών οργανώσεων κατά της Ελλάδας¹⁰, με τις οποίες διαπιστώνεται ότι συ-

6. Ν 4359/2016 (ΦΕΚ 5/Α'/20.1.2016).

7. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το Σχέδιο νόμου «Κύρωση Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη» (2010).

8. Βλ. Αιτιολογική Έκθεση στο ΣχΝ «Κύρωση Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη», σελ. 1.

9. ΕΕΔΑ, Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015), Σύσταση και κρίσεις διεθνών οργάνων για τη συμβατότητα μέτρων λιτότητας προς διεθνείς κανόνες προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου (2013), Σύσταση : Επιτακτική ανάγκη να αντιστραφεί η πορεία καταρράκωσης των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (Δεκέμβριος 2011), Απόφαση για την ανάγκη διαρκούς σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την άσκηση της στρατηγικής εξόδου της οικονομίας και της κοινωνίας από την κρίση του εξωτερικού χρέους (Ιούνιος 2010).

10. ECSR 23.05.2012, Complaint 65/2011. General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece; Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece; 07.12.2012, Complaints Nos. 76/2012, Federation of

5. Βλ. έτσι Απόφαση αριθ. 95296/11.10.2007 του Υπουργού Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας σχετικά με τη Συγκρότηση Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής (ΦΕΚ 445/ΥΟΔΔ/16.10.2007).

γκεκριμένα μέτρα που έχουν ληφθεί στο πλαίσιο υλοποίησης των όρων διεθνούς δανεισμού της Χώρας (όπως, ανάμεσα σε άλλες, η διαφοροποίηση της αμοιβής λόγω ηλικίας για τους νέους εργαζόμενους έως 25 ετών) παραβιάζουν εργασιακά και κοινωνικο-ασφαλιστικά δικαιώματα κατοχυρωμένα από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (εφεξής ΕΚΧ)¹¹ και ότι οι παραβιάσεις αυτές δεν έχουν ακόμα αποκατασταθεί¹².

Παραμένοντας στη διαδικασία νομοθέτησης, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι το παρόν ΣχΝ έρχεται να προστεθεί σε σειρά λοιπών σχεδίων νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που πρόκειται άμεσα να κατατεθούν στη Βουλή και για τα οποία η δημόσια διαβούλευση έχει ήδη ολοκληρωθεί. Πρόκειται μάλιστα για σχέδια νόμου που στην πλειοψηφία τους ρυθμίζουν ζητήματα ιδιαίτερης βαρύτητας για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ελλάδα και τα οποία η ΕΕΔΑ έχει διαχρονικά αναδείξει στα κείμενά της¹³.

employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, 77/2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, 78/2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, 79/2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece, 80/2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece.

11. Ο ΕΚΧ του 1961 κυρώθηκε με το Ν 1426/1984 για την Κύρωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΦΕΚ 32/Α'/21.3.1984). Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1995, που διευρύνει την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1988, που θεσπίζει «μηχανισμό συλλογικών αναφορών» στην ΕΕΚΔ, κυρώθηκαν με το Ν 2595/1998 για την Κύρωση του πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (1988) και του πρόσθετου Πρωτοκόλλου στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που προβλέπει Μηχανισμό Συλλογικών Αναφορών (1995) (ΦΕΚ 63/Α'/24.3.1998).
12. ESCR, Follow-up to decisions on the merits of collective complaints, Findings 2015, January 2016.
13. ΣχΝ για την Παροχή νομικής βοήθειας σε φυσικά πρόσωπα (ολοκλήρωση δημόσιας διαβούλευσης: 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για την Αναδιοργάνωση των υποθηκοφυλακείων της χώρας (ολοκλήρωση δημόσιας διαβούλευσης: 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για Παράβολα και τέλη ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων και δικαστικά έξοδα (ολοκλήρωση δημόσιας διαβούλευσης: 5 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για την Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και

Το γεγονός ότι η ρύθμιση επιμέρους ζητημάτων επιχειρείται στο πλαίσιο περισσότερων του ενός σχεδίων νόμου και όχι σωρευτικά σε ένα, αποτιμάται θετικά καθώς βρίσκεται σε συμφωνία με τις συστάσεις που έχει απευθύνει σχετικά η ΕΕΔΑ. Πράγματι, στο πλαίσιο της προ μηνών εξέτασης του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο *Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις*, η ΕΕΔΑ είχε και πάλι επισημάνει ότι η σωρευτική νομοθέτηση διαφορικών ζητημάτων στο πλαίσιο ενός σχεδίου νόμου συνιστά παραβίαση της συνταγματικά προβλεπόμενης νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας (τυπική αντισυνταγματικότητα), η οποία δεν μπορεί όμως να προσβληθεί από τον πολίτη, ούτε να ελεγχθεί δικαστικά και εγκυμονεί τον κίνδυνο της υποβάθμισης των διαφορετικών αλλά εξίσου σοβαρών υπό νομοθέτηση θεμάτων¹⁴.

Η αντιμετώπιση του ως άνω ζητήματος δεν επαρκεί, όμως, για τη διασφάλιση μίας ποιότητας νομοθέτησης που θα εγγυάται επαρκώς την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το γεγονός ότι τίθενται, εντός ιδιαίτερα σύντομου χρονικού διαστήματος, σε διαβούλευση και άμεση κατάθεση στη Βουλή, σειρά νομοσχεδίων καθιστά αβέβαιο τον έγκαιρο και αποτελεσματικό έλεγχο της συμβατότητάς τους με το δίκαιο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

άλλες Διατάξεις (ολοκλήρωση δημόσιας διαβούλευσης: 13 Ιουλίου 2016), ΣχΝ για τη Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρέσις στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης (ολοκλήρωση δημόσιας διαβούλευσης: 22 Ιουλίου 2016). Αναφέρεται, επίσης, ότι κατά την ίδια χρονική περίοδο (11.7.2016) κατατέθηκε από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Βουλή ΣχΝ για την Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έγκλημα στον Κυβερνοχώρο και του Προσθέτου Πρωτοκόλλου της, σχετικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης, που διαπράττονται μέσω Συστημάτων Υπολογιστών - Μεταφορά στο ελληνικό δίκαιο της Οδηγίας 2013/40/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τις επιθέσεις κατά συστημάτων πληροφοριών και την αντικατάσταση της απόφασης - πλαισίου 2005/222/ΔΕΥ του Συμβουλίου, ρυθμίσεις σωφρονιστικής και αντεγκληματικής πολιτικής και άλλες διατάξεις, το οποίο βρίσκεται στη φάση επεξεργασίας από την αρμόδια Διαρκή Επιτροπή Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης.

14. Βλ. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (2015).

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, διατίθεται να συμβάλει με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο στην εξέταση των υπό κατάθεση σχεδίων νόμου. Η παράλληλη, όμως, κατάθεση μεγάλου αριθμού σχεδίων νόμου, με σύντομη προθεσμία δημόσιας διαβούλευσης, σε συνδυασμό με τη μη έγκαιρη αποστολή των σχεδίων νόμου για παρατηρήσεις στην ΕΕΔΑ, υπονομεύουν την προσπάθεια επαρκούς ελέγχου των υπό νομοθέτηση διατάξεων.

Το φαινόμενο μάλιστα αυτό επιτείνεται περαιτέρω από το γεγονός ότι στην ΕΕΔΑ δεν αποστέλλονται οι αιτιολογικές εκθέσεις των σχεδίων νόμου, γεγονός που δεν διευκολύνει την πλήρη αποτίμηση του περιεχομένου τους. Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα περίπτωση, παρότι αναγνωρίζονται ως θετικές εξελίξεις τόσο η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του πλαισίου που επιχειρείται να θεσπιστεί με το παρόν ΣχΝ για την καταπολέμηση των διακρίσεων, όσο και η ενίσχυση του ρόλου του Συνηγόρου του πολίτη ως φορέα προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, διαπιστώνεται ότι σε κρίσιμες διατάξεις από τις οποίες ουσιαστικά εξαρτάται η άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται με τις Οδηγίες δεν παρατηρείται καμία πρόοδος. Με άλλα λόγια, ενόψει και των ειδικότερων παρατηρήσεων που ακολουθούν, η ΕΕΔΑ οφείλει να επισημάνει ότι με το παρόν ΣχΝ δεν επέρχεται ουσιαστική αποκατάσταση της πλημμελούς ενσωμάτωσης κρίσιμων διατάξεων των Οδηγιών, αλλά αντίθετα διαπιστώνεται η αναπαραγωγή του προηγούμενου γενικού πλαισίου ρύθμισης του Ν 3304/2005. Παρατηρείται λοιπόν εκ νέου σε αρκετά σημεία διαφοροποίηση μεταξύ του πνεύματος των διατάξεων των Οδηγιών, όπως αυτό αποτυπώνεται στο Προοίμιό τους, και του γράμματός τους, γεγονός που δεν επιτρέπει πάντα την πραγμάτωση των σχετικών με την αρχή της ίσης μεταχείρισης επιταγών των Οδηγιών¹⁵. Σύμφωνα, δε, με τη

νομολογία του ΔΕΕ, ορθή μεταφορά του περιεχομένου μίας Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο είναι εκείνη που, μεταξύ άλλων, εξασφαλίζει την ένταξη των διατάξεων της στο εσωτερικό δίκαιο κατά τέτοιο τρόπο ώστε τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα με ευχέρεια να αντλούν τα προβλεπόμενα από την πράξη δικαιώματα¹⁶. Η εκπόνηση, συνεπώς, αιτιολογικής έκθεσης εξυπηρετεί αυτόν ακριβώς το σκοπό, παρέχοντας στον εφαρμοστή του δικαίου ένα σημαντικό εργαλείο κατά τον έλεγχο της εξυπηρέτησης του επιδιωκόμενου σκοπού του νομοθέτη και διευκολύνοντας την κατανόηση τυχόν διαφοροποιημένης αντιμετώπισης συγκεκριμένων ζητημάτων.

Οφείλει επίσης να επισημανθεί ότι το γεγονός αυτό, το οποίο είναι άλλωστε επαναλαμβανόμενο, καθιστά και πάλι επίκαιρη τη διαχρονική σύσταση της ΕΕΔΑ για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού μηχανισμού για την αποτίμηση των επιπτώσεων – ιδίως των κανονιστικών ρυθμίσεων – στα Δικαιώματα του Ανθρώπου¹⁷.

Με την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και την ενσωμάτωση των δύο πρώτων Οδηγιών με το Ν 3304/2005, η ΕΕΔΑ έχει εκτεταμένα ασχοληθεί στο παρελθόν¹⁸. Λαμβάνοντας,

N. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 5.

15. Οι οποίες θα μπορούσαν να συμπυκνωθούν στους εξής τρεις άξονες: α) ενσωμάτωση στο ελληνικό δίκαιο των ουσιαστικών διατάξεων των οδηγιών, β) ενσωμάτωση των επιταγών αυξημένης και αποτελεσματικής έννομης προστασίας του ατομικού δικαιώματος στην ίση μεταχείριση και γ) προσαρμογή του εθνικού δικαίου στην αξίωση των κοινοτικών νομοθετικών πράξεων για κοινωνική ρύθμιση της ίσης μεταχείρισης και της καταπολέμησης των διακρίσεων. Βλ. σχετικά και ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το

16. Βλ. σχετικά ΔΕΚ, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κ. Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (C-361/88), Συλλογή 1991, σελ. I-2567, σκ. 15 και 245, κυρίως δε ΔΕΚ, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κ. Γαλλικής Δημοκρατίας, (C-197/96), Συλλογή 1997, σελ. I-1489, στην οποία ορίζεται ότι «[ο]ι διατάξεις μίας οδηγίας πρέπει να εφαρμόζονται μέσω κανόνων αναμφισβήτητης δεσμευτικότητας, με την απαιτούμενη ακρίβεια και σαφήνεια, ώστε να πληρούται η απαίτηση της ασφάλειας δικαίου η οποία επιβάλλει, στην περίπτωση όπου μία οδηγία σκοπεί στη γένεση δικαιωμάτων για τους ιδιώτες, να μπορούν οι δικαιούχοι να έχουν πλήρη γνώση των δικαιωμάτων τους» (σκ. 15).

17. Βλ. ιδίως το Παράρτημα υπό τον τίτλο «IV. Η Ανάλυση Επιπτώσεων στα Δικαιώματα του Ανθρώπου ως μέσο για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ιδίως σε περιόδους οικονομικής κρίσης», στη Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015).

18. Βλ. ενδεικτικά ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ. «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), Πα-

δε, υπόψη ότι η Πολιτεία δεν ενσωμάτωσε ορθά τα σχετικά κοινοτικά νομοθετικά κείμενα στην ελληνική έννομη τάξη, αλλά και ούτε – από τη θέσπιση του Ν 3304/2005 και στο εξής – δεν μερίμνησε ώστε να εμπεδωθεί στην ελληνική κοινωνία το αξιακό υπόβαθρο της οικείας νομοθεσίας ως *sine qua non* προϋπόθεση, σύμφωνα με το γράμμα και το πνεύμα των δύο οδηγιών, της πληρότητας και αποτελεσματικότητας της εφαρμογής της¹⁹, η ΕΕΔΑ επαναφέρει με τις παρούσες Παρατηρήσεις της σημεία τα οποία δεν ανταποκρίνονται στην ορθή ενσωμάτωση του δικαίου της ΕΕ με το παρόν ΣχΝ.

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις ακόλουθες παρατηρήσεις και επιφυλάσσεται για την ανάλυση των λοιπών ζητημάτων που άπτονται της προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε χρόνο και υπό συνθήκες που αρμόζουν στο κύρος της θεσμικής της αποστολής.

παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), Προστασία των δικαιωμάτων των ηλικιωμένων ατόμων (2014), Παρατηρήσεις επί της 24ης Ελληνικής Έκθεσης εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης και της 9ης Ελληνικής Έκθεσης για το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (Περίοδος Αναφοράς 1.1.2009-31.12.2012) (2014) και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015).

19. Παρά ταύτα, από την ψήφιση του Ν 3304/2005 έως σήμερα, στην πλειοψηφία των σχετικών προτάσεων της ΕΕΔΑ για τη συνεπή προσαρμογή του ελληνικού δικαίου στο γράμμα και το πνεύμα των δύο Οδηγιών του 2000 δεν δόθηκε η δέουσα συνέχεια. Τούτο συνέβη τη στιγμή που, καθ' όλο αυτό το διάστημα, ρυθμίσεις και δημόσιες ή ιδιωτικές πρακτικές, οι οποίες εισάγουν διακρίσεις σε βάρος ευάλωτων ομάδων ή κατηγοριών του πληθυσμού της χώρας μας εξαπλώνονται στους κόλπους της κοινωνίας, η οποία, έτσι, δυσκολεύεται έκδηλα να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις που της απευθύνει η ετερότητα που επικρατεί στους κόλπους της. Βλ. έτσι και ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 2-3.

III. Ειδικές παρατηρήσεις για το παρόν ΣχΝ

A. Επί των επιμέρους διατάξεων του παρόντος ΣχΝ

Άρθρο 1 (Άρθρο 1 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 1 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και Άρθρο 1 Οδηγίας 2014/54/ΕΕ) – Σκοπός

Η ΕΕΔΑ θεωρεί τη διεύρυνση του σκοπού του παρόντος ΣχΝ που τελείται μέσω της επέκτασης των λόγων διάκρισης πολύ σημαντικό βήμα για την καταπολέμηση των διακρίσεων στην Ελλάδα και εκφράζει την ικανοποίησή της για το γεγονός ότι οι συστάσεις της στο πεδίο αυτό εισακούονται από την Πολιτεία, όπως ενδεικτικά προκύπτει από τη συμπερίληψη της ταυτότητας φύλου και των χαρακτηριστικών φύλου μεταξύ των λόγων διακρίσεων στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας²⁰.

Παρόλα αυτά, θεωρεί ότι η πολύ σημαντική αυτή διεύρυνση των απαγορευμένων λόγων διάκρισης, που ισοδυναμεί ουσιαστικά με διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του νομοθετικού πλαισίου για την απαγόρευση διακρίσεων, έχει θέση όχι απαραίτητα στο άρθρο 1 που περιγράφει το σκοπό του ΣχΝ, αλλά στο άρθρο 3 που αναφέρεται στο πεδίο εφαρμογής του²¹.

Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ θα ήθελε να επισύρει την προσοχή του νομοθέτη στη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 1, καθώς παρότι γίνεται σαφές ότι ο σκοπός του παρόντος ΣχΝ είναι η ενσωμάτωση των τριών Οδηγιών (2000/43/ΕΚ, 2000/78/ΕΚ και 2014/54/ΕΕ), η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του νομοθετικού (βλ. πιο κάτω, άρθρο 3 του παρόντος ΣχΝ) συμπαρασύρει εσφαλμένα και τη διατύπωση του σκοπού του, η οποία θα έπρεπε να περιορίζεται στη διατύπωση του σκοπού κάθε Οδηγίας ξεχωριστά. Ειδικότερα, παρατηρείται ότι σκοπός της Οδηγίας 2000/43/

20. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, Διεμφυλικά άτομα και Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου (2015).

21. Βλ. έτσι και παλαιότερες σχετικές συστάσεις της ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 5.

ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Ιουνίου 2000 είναι «*να θεσπισθεί πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής*» (το χρώμα, η εθνική καταγωγή ή οι γενεαλογικές καταβολές δεν συμπεριλαμβάνονται μεταξύ των λόγων διάκρισης του άρθρου 1 της Οδηγίας), ενώ σκοπός της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000 είναι «*η θέσπιση γενικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας*» (η χρόνια ασθένεια, η οικογενειακή ή κοινωνική κατάσταση, η ταυτότητα φύλου ή τα χαρακτηριστικά φύλου δεν συμπεριλαμβάνονται μεταξύ των λόγων διάκρισης που αναφέρονται στο άρθρο 1 της Οδηγίας).

Συμπερασματικά, παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζεται η πρόθεση του νομοθέτη να βελτιώσει και να κωδικοποιήσει σε ένα ενιαίο και συνεκτικό νομοθετικό κείμενο την ισχύουσα μέχρι σήμερα νομοθεσία σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης και την καταπολέμηση των διακρίσεων – εγχείρημα φιλόδοξο και νεωτεριστικό, οφείλουμε να παραδεχτούμε –, η ΕΕΔΑ δεν παραγνωρίζει ότι η προσπάθεια αυτή ενέχει κινδύνους ορθής ενσωμάτωσης του δικαίου της ΕΕ στα σημεία που οι εν λόγω Οδηγίες περιέχουν διαφορές σε βασικές κανονιστικές παραδοχές, όπως για παράδειγμα το πεδίο εφαρμογής και οι προβλεπόμενες παρεκκλίσεις.

Άρθρο 2 (Άρθρο 2 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 2 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ) – Η έννοια των διακρίσεων

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για τη διεύρυνση της έννοιας των διακρίσεων και τον εμπλουτισμό των προβλεπόμενων από το νομοθέτη ορισμών της, με σκοπό την αποτελεσματικότερη και πληρέστερη καταπολέμησή τους. Έτσι, σημειώνει ως θετική εξέλιξη τη συμπερίληψη μεταξύ των ορισμών της διάκρισης, πέραν των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων, της «*διάκριση λόγω σχέσης*» (ως η λιγότερη ευνοϊκή μεταχείριση ενός προσώπου λόγω της στενής του σχέσης με πρόσωπο ή πρόσωπα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνι-

κής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου) ή της «*διάκρισης λόγω νομιζόμενων χαρακτηριστικών*» (ως η λιγότερη ευνοϊκή μεταχείριση ενός προσώπου που εικάζεται ότι διαθέτει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου).

Η ΕΕΔΑ, θα ήθελε να σταθεί ιδιαιτέρως στην εισαγωγή στο άρθρο 2, παρ. 2, του παρόντος ΣχΝ, μεταξύ των ορισμών των πιθανών μορφών διάκρισης, πρόβλεψης για την απαγόρευση της «*πολλαπλής διάκρισης*» (ως οποιαδήποτε διάκριση, αποκλεισμός ή περιορισμός, σε βάρος προσώπου, που βασίζεται σε περισσότερους από έναν από τους ανωτέρω λόγους), καθώς αυτό συνιστά πάγια και επαναλαμβανόμενη σύσταση της ΕΕΔΑ, με την οποία σημειώνει με έμφαση την ανάγκη ενίσχυσης του σχετικού νομοθετικού πλαισίου²².

Παρόλα αυτά και λαμβάνοντας υπόψη το Προοίμιο και τις διατάξεις των σχετικών Οδηγιών, ερμηνευόμενων υπό το φως των σχετικών διατάξεων της Συνθήκης για τη Λειτουργία της ΕΕ²³

22. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 6 επ., Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 17, Προστασία των δικαιωμάτων των ηλικιωμένων ατόμων (2014), σελ. 39 και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015), σελ. 7.

23. Ειδικότερα, όπως άλλωστε έχει στο παρελθόν τονίσει η ΕΕΔΑ, το προοίμιο της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ (παρ. 3), καθώς και το προοίμιο της Οδηγίας 2000/43 (παρ. 14) ορίζουν ότι «κατά την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η Κοινότητα θα πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 3, παρ. 2 ΣΕΚ, να επιδιώξει να εξαλείψει τις ανισότητες και να προωθήσει την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, ιδίως

και του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ²⁴, σε συνδυασμό με τις διαρκείς συστάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για γενικότερη ρητή απαγόρευση των πολλαπλών διακρίσεων σε επίπεδο ΕΕ²⁵, η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει ότι η διακρίσιμότητα του πεδίου των Οδηγιών και το γεγονός ότι εκδόθηκαν διαφορετικές πράξεις για ξεχωριστούς λόγους διάκρισης αλλά με εν πολλοίς παρόμοιο ουσιαστικό περιεχόμενο, προκαλεί την εντύπωση ότι δημιουργείται μία ιεράρχηση μεταξύ των λόγων διάκρισης²⁶. Παράγωγη της εντύπωσης αυτής είναι και η εντύπωση ότι οι Οδηγίες δεν απαγορεύουν τις πολλαπλές διακρίσεις, τις πράξεις δηλαδή ή παραλείψεις που εισάγουν δι-

άκριση για περισσότερους του ενός λόγους (πχ λόγω φυλετικής καταγωγής και θρησκείας ή ηλικίας ή/και φύλου, που είναι συνηθισμένοι πολλαπλοί λόγοι διάκρισης). Την εντύπωση αυτή φαίνεται να ενισχύει η Οδηγία 2000/78, που στο άρθρο 2, παρ. 1 (έννοια των διακρίσεων) ορίζει ότι η αρχή της ίσης μεταχείρισης σημαίνει την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης «για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1». Εντούτοις, από άλλες διατάξεις της ίδιας οδηγίας, όπως εκείνες του άρθρου 4, παρ. 2 (διάκριση λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων και άλλου λόγου) ή του άρθρου 6, παρ. 2 (διάκριση λόγω ηλικίας και φύλου) μπορεί να συναχθεί απαγόρευση πολλαπλών διακρίσεων.

Το ερώτημα που τίθεται, συνεπώς, στο σημείο αυτό είναι κατά πόσο μόνη η εισαγωγή στο άρθρο 2 του παρόντος ΣχΝ του ορισμού της «πολλαπλής διάκρισης», χωρίς καμία άλλη προσθήκη, αρκεί για την αποτελεσματική καταπολέμηση των πολλαπλών διακρίσεων στη Χώρα μας. Η ΕΕΔΑ, σε σχετικές Παρατηρήσεις της σχετικά με το Ν 3304/2005 και την ανάγκη τροποποίησής του, έχοντας κατά νου τη σκοπιμότητα να γίνει και από τον έλληνα νομοθέτη ένα πρώτο βήμα στην καταπολέμηση των πολλαπλών διακρίσεων, είχε προτείνει το άρθρο 2, παρ. 1, του νόμου να καθιερώσει την απαγόρευση όχι «για έναν» μόνο από τους λόγους διάκρισης, αλλά σωρευτικά «για τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1»²⁷. Επανερχόμενη στη σύστασή της αυτή, η ΕΕΔΑ προτείνει την τροποποίηση του άρθρου 2, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ, με την εισαγωγή της πρόβλεψης ότι «απαγορεύεται κάθε μορφή διάκρισης για έναν ή περισσότερους από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1». Η προτεινόμενη νέα διατύπωση της διάταξης του άρθρου 2, παρ. 1, στοχεύει στην ενίσχυση του νομοθετικού πλαισίου κατά των διακρίσεων μέσω της πρόβλεψης απαγόρευσης των πολλαπλών διακρίσεων.

Παράγραφος 2: Ανάλογη τροποποίηση προτείνεται να γίνει και στις διατάξεις της παραγρά-

διότι οι γυναίκες είναι συχνά τα θύματα πολλαπλών διακρίσεων». Επίσης, το άρθρο 19 της Οδηγίας 2000/78 και το άρθρο 17 της Οδηγίας 2000/43, ορίζουν ότι η έκθεση, την οποία συντάσσει η Επιτροπή βάσει των πληροφοριών που οφείλουν τα Κράτη μέλη να της παρέχουν, θα περιέχει, «σύμφωνα με την αρχή της συστηματικής συνεκτίμησης της αρχής των ίσων ευκαιριών ανδρών και γυναικών» και «αξιολόγηση των επιπτώσεων των ληφθέντων μέτρων στις γυναίκες και τους άνδρες». Από τη διάταξη αυτή και τις λοιπές διατάξεις των δύο οδηγιών, ερμηνευόμενες υπό το φως του άρθρου 8 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της ΕΕ (πρόκειται για το παλιό άρθρο 3, παρ. 2 της Συνθήκης ΕΚ) και του προοιμίου τους, μπορούμε να συναγάγουμε απαγόρευση των πολλαπλών διακρίσεων κατά των γυναικών. Εντέλει, με τελεολογική ερμηνεία των δύο κοινοτικών οδηγιών, υπό το φως της αρχής της μη διάκρισης που κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 10 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της ΕΕ, μπορούμε να συναγάγουμε απαγόρευση των πολλαπλών διακρίσεων και εις βάρος ατόμων των ευάλωτων ομάδων που προστατεύουν οι οδηγίες αυτές. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 6 επ.

24. Βλ. ιδίως άρθρο 21.

25. Βλ. έτσι Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων, Πρόταση Ψηφίσματος σχετικά με την εφαρμογή της οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία («οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση») (2015/2116(INI)), 1 Ιουλίου 2016, Εισηγήτρια Renate Weber (ιδίως παρ. 70-71). Στην ίδια κατεύθυνση βλ. επίσης Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 9ης Ιουνίου 2015 σχετικά με την στρατηγική της ΕΕ για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών μετά το 2015 (2014/2152(INI)), 9 Ιουνίου 2015.

26. Βλ. E. Howard, "The Case for a Considered Hierarchy of Discrimination Grounds in EU Law", *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 2006, 13 (4), σελ. 445 επ.

27. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 10.

φου 2 του άρθρου 2 του παρόντος ΣχΝ, οι οποίες παρέχουν τους ορισμούς της έννοιας της διάκρισης, προκειμένου η έννοια της απαγόρευσης των πολλαπλών διακρίσεων να διαπνέει συνολικά όλο το κείμενο ΣχΝ.

Σε ό,τι αφορά στους λόγους διάκρισης που ρητά ορίζονται στο άρθρο 2, παρ. 2, του παρόντος ΣχΝ και δεδομένης της έλλειψης της αιτιολογικής έκθεσης που θα μπορούσε ενδεχομένως να δώσει κάποιες απαντήσεις, εύλογα γεννιέται η απορία γιατί ο νομοθέτης προέκρινε, δίπλα στον όρο αναπηρία, τον όρο «*χρόνια ασθένεια*» αντί του όρου «*ασθένεια*». Πράγματι, λαμβάνοντας υπόψη τον ορισμό που δίνει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) για τη χρόνια νόσο – ή αλλιώς μη μεταδοτική νόσο – ως κατάσταση που εμφανίζει χρόνια οργανικά συμπτώματα και ενοχλήσεις, παρουσιάζει χρόνια εξελικτική επιδείνωση και συνιστά βασική αιτία είτε θανάτου είτε αναπηρίας²⁸ και ελλείπει στο παρόν νομοθετικό κείμενο συγκεκριμένου ορισμού του όρου, δεν προκύπτει η ακριβής έννοια που προσδίδει ο νομοθέτης στον όρο «*χρόνια ασθένεια*» και ως προς τί διαφοροποιείται από την αναπηρία, ούτε ποια μπορεί να είναι η σύνδεσή της με την έννοια της «*αναπηρίας που καθορίζεται επ' αόριστον*», σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 16, παρ. 1, του Ν 3846/2010²⁹. Συνεπώς, κρίνεται ως ασφαλέστερο, όπως άλλωστε παγίως η ΕΕΔΑ το προτείνει³⁰, να απαλειφθεί ο όρος «*χρόνια*» και οι λόγοι απαγορευμένης διάκρισης να συνίσταται στην αναπηρία και την ασθένεια. Η αναδιατύπωση αυτή συστήνεται να γίνει κατά μήκος του νομοθετικού κειμένου, όπου απαντάται ο όρος «*χρόνια ασθένεια*».

Στο άρθρο 2, παρ. 2δ', του παρόντος ΣχΝ («δ) ως «*διάκριση*», νοείται επίσης, οποιαδήποτε εντολή για την εφαρμογή διακριτικής μεταχείρισης σε βάρος προσώπου για οποιονδήποτε

από τους ανωτέρω λόγους»), προτείνεται επίσης η αντικατάσταση του όρου «*διακριτική*» με την έννοια της μεταχείρισης που ενέχει διάκριση, ως προφανώς αδόκιμος να αποδώσει την έννοια αυτή, αφενός, γιατί δεν ανταποκρίνεται στον όρο «*discrimination*» ή «*to discriminate*» και, αφετέρου, γιατί η διακριτική μεταχείριση δεν είναι απαραίτητα και παράνομη. Ως ορθότερος και πιο δόκιμος προτείνεται ο όρος «*άνιση*» μεταχείριση³¹. Η ανωτέρω προσαρμογή συστήνεται να γίνει σε όλο το νομοθετικό κείμενο, όπου γίνεται αναφορά στους όρους «*διακριτική μεταχείριση*».

Άρθρο 3 (Άρθρο 3 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 3 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και Άρθρο 2 Οδηγίας 2014/54/ΕΕ) – Πεδίο εφαρμογής

Παράγραφος 1: Η ΕΕΔΑ θεωρεί τη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του παρόντος ΣχΝ ως πολύ σημαντικό βήμα για την καταπολέμηση των διακρίσεων στην Ελλάδα και εκφράζει την ικανοποίησή της ιδίως για τη συμπερίληψη της ταυτότητας φύλου και των χαρακτηριστικών φύλου μεταξύ των λόγων διακρίσεων στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας.

Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν επανειλημμένως αναγνωρίσει ότι, σε επίπεδο νομοθετικής αναγνώρισης της αρχής της ίσης μεταχείρισης στη Χώρα μας, ο Ν 3304/2005 για την *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού*, με τον οποίο μεταφέρθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη οι Οδηγίες 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ, αποτέλεσε τομή για την προαγωγή της αρχής της ισότητας και την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στη Χώρα μας. Με τη σύσταση, μάλιστα, των φορέων προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης (άρθρο 19), δόθηκε η δυνατότητα σε «ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού», οι οποίες τείνουν να παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά φτώχειας και ανεργίας σε σχέση με τον

28. WHO, *Non communicable diseases (NCDs)*.

29. Βλ. Απόφαση αριθμ. Φ. 11321/οικ. 31102/1870 του Υπουργού Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας σχετικά με την Επέκταση των παθήσεων για τις οποίες η διάρκεια αναπηρίας των ασφαλισμένων καθορίζεται επ' αόριστον (ΦΕΚ 2906/Β' /18.11.2013).

30. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 5, 8.

31. Βλ. έτσι και ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας» (2006), σελ. 6-7.

υπόλοιπο πληθυσμό, να αναζητήσουν άλλη οδό προστασίας πέραν της δικαιοσύνης, που λόγω της βραδυπορίας και της δαπάνης, δεν είναι πάντα και η πλέον αποτελεσματική³².

Η ΕΕΔΑ δεν έχει παραλείψει να επισημάνει, ωστόσο, ότι, παρότι αποτελεί βασικό νομοθετικό εργαλείο για την καταπολέμηση των διακρίσεων στο χώρο εργασίας και ευθύνεται για την εισαγωγή για πρώτη φορά του όρου «σεξουαλικός προσανατολισμός» στην ελληνική νομοθεσία, ο Ν 3304/2005 δεν παρέχει καμία προστασία στα τρανς άτομα που παραμένουν εκτεθειμένα στον κίνδυνο διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου. Για το λόγο αυτό και με σκοπό την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου, η ΕΕΔΑ έχει εστιάσει με έμφαση στην ανάγκη συμπερίληψης της ταυτότητας φύλου στο Ν 3304/2005³³.

Επιπλέον, αναγνωρίζοντας το διαπιστωμένο έλλειμμα στην προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων των οροθετικών ατόμων, έλλειμμα που επιτείνεται από το στιγματισμό, τις ρατσιστικές εκδηλώσεις, την παραβίαση του απορρήτου και άλλες κοινωνικές διακρίσεις σε βάρος τους, η ΕΕΔΑ επαναφέρει τη σύσταση που έχει διατυπώσει ήδη από το 2011 για συμπερίληψη της οροθετικότητας μεταξύ των λόγων διάκρισης του Ν 3304/2005³⁴. Αναγνωρίζοντας, συνεπώς, ότι σε κανένα διεθνές ή ευρωπαϊκό νομοθετικό κείμενο, δεσμευτικό για την Ελλάδα ή άλλο εθνικό νομοθετικό κείμενο σχετικά με την απαγόρευση διακρίσεων – τόσο γενικά, όσο και ειδικά στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας – δεν γίνεται ρητή αναφορά στην οροθετικότητα ως λόγου διάκρισης και αποσκοπώντας στην καταπολέμηση του στίγματος, η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαία την περαιτέρω διεύρυνση του σκοπού του παρόντος ΣχΝ, με τη συμπερίληψη της οροθετικότητας μεταξύ των προβλεπόμενων λόγων διάκρισης στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας.

Η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει την πρότασή της, που σταθερά διατυπώνει από το 2003, για προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις των προς ενσωμάτωση Οδηγιών με πληρότητα και συνέπεια. Προς το σκοπό αυτό, το πεδίο εφαρμογής του παρόντος ΣχΝ δεν πρέπει να περιορίζεται στην πρόσβαση στην απασχόληση και την εργασία, αλλά πρέπει να επεκτείνεται και στην αυτοαπασχόληση. Συνεπώς, στο άρθρο 3, παρ. 1, προτείνεται η αναδιατύπωση της φράσης «*στον τομέα της εργασίας και της απασχόλησης*» ως ακολούθως: «*στον τομέα της εργασίας και της απασχόλησης, συμπεριλαμβανόμενης και της αυτοαπασχόλησης*»³⁵. Η ανωτέρω προσαρμογή συστήνεται να γίνει σε όλο το νομοθετικό κείμενο, όπου γίνεται αναφορά στους όρους «εργασία και απασχόληση».

Παράγραφος 2: Δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 3, παρ. 2, του παρόντος ΣχΝ, ειδικότερα στους τομείς της κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανόμενης της κοινωνικής ασφάλισης και της υγειονομικής περίθαλψης, των κοινωνικών παροχών και των φορολογικών διευκολύνσεων ή πλεονεκτημάτων, της εκπαίδευσης και της πρόσβασης στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται (συναλλακτικά) στο κοινό, συμπεριλαμβανόμενης της στέγης, η αρχή της ίσης μεταχείρισης εφαρμόζεται ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών.

Η συγκεκριμένη διάταξη περιορίζει ουσιαστικά το πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης διακρίσεων για όλους τους λόγους που αναφέρονται στην παράγραφο 1 του ίδιου άρθρου μόνο στον τομέα της εργασίας και της απασχόλησης, αφήνοντας συνεπώς εκτός του προστατευτικού πλαισίου κατά των διακρίσεων τα πεδία της κοινωνικής προστασίας, της κοινωνικής ασφάλισης, της υγειονομικής περίθαλψης, των κοινωνικών

32. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών – Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής (ΕΚΚΕ-ΙΚΠ), Ερευνητικό πρόγραμμα «Σύσταση Παρατηρητηρίου Καταπολέμησης των διακρίσεων», Το Θεσμικό πλαίσιο καταπολέμησης των διακρίσεων, Ν. Σαρρής, σελ. 8-9.

33. Βλ. ΕΕΔΑ, Διεμφυλικά άτομα και Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου (2015), σελ. 21 και 55.

34. Βλ. ΕΕΔΑ, Ζητήματα προστασίας δικαιωμάτων των οροθετικών στο HIV ατόμων (2011), σελ. 7 και 34.

35. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 6 και Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 14.

παροχών, των φορολογικών διευκολύνσεων ή πλεονεκτημάτων, της εκπαίδευσης και της πρόσβασης στη διάθεση και παροχή αγαθών και υπηρεσιών, για λόγους όπως οι θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις, η αναπηρία ή η χρόνια ασθένεια, η ηλικία, η οικογενειακή ή κοινωνική κατάσταση, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η ταυτότητα ή τα χαρακτηριστικά φύλου.

Η προστασία που θα παρέχεται από το άρθρο 29 του παρόντος ΣχΝ μέσω Προεδρικού Διατάγματος αξιολογείται ως σημαντική, ωστόσο δεν φαίνεται να είναι αρκετή ώστε να θεραπεύσει τη διάκριση που προβλέπει ο ίδιος ο νομοθέτης στο άρθρο 3, μεταξύ των δύο ειδών προστασίας που παρέχει στις παραγράφους 1 και 2, αποκλίνοντας από την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης σε συγκεκριμένους τομείς με τόσο ρητό τρόπο. Πολλώ δε μάλλον όταν δεν προκύπτει – δεδομένης της έλλειψης της αιτιολογικής έκθεσης του παρόντος ΣχΝ – ο λόγος για τον οποίο ο νομοθέτης επέλεξε μια τέτοια διαφοροποιημένη μεταχείριση. Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, συνεπώς, η ΕΕΔΑ προτείνει την εξίσωση των προστατευόμενων ομάδων και τη ρητή πρόβλεψη προστασίας από τις διακρίσεις σε όλους τους προαναφερόμενους τομείς για το σύνολο των λόγων διάκρισης που προβλέπονται στο άρθρο 3, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ. Προς το σκοπό αυτό, συστήνει την επέκταση του πεδίου εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης και πέραν του τομέα της απασχόλησης και της εργασίας ασχέτως λόγου διάκρισης. Εξάλλου, έχει αποδειχτεί ότι η εξασφάλιση της πρόσβασης στους ανωτέρω τομείς, όπως είναι αυτός της κοινωνικής προστασίας και ασφάλισης, της υγειονομικής περίθαλψης και των κοινωνικών παροχών, της εκπαίδευσης και της πρόσβασης στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών, είναι ακόμη πιο αναγκαία όταν φορείς των δικαιωμάτων αυτών είναι ιδιαίτερα ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως μεταξύ άλλων τα άτομα με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες³⁶ ή τα διεμφυλικά άτομα³⁷.

36. Η ΕΕΔΑ έχει ασχοληθεί στο παρελθόν με ζητήματα που προκύπτουν από τα εμπόδια στην πρόσβαση στην εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Βλ. ΕΕΔΑ, Συστάσεις της ΕΕΔΑ με αφορμή το Σχέδιο Νόμου για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση (2014).

37. Η ΕΕΔΑ έχει ασχοληθεί στο παρελθόν με ζητήματα που

Τέλος, ειδικότερα σε ό,τι αφορά στη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 3, παρ. 2δ), του παρόντος ΣχΝ, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι ο όρος «*συναλλακτικά*» πρέπει να απαλειφθεί, καθώς δεν υπάρχει στο αντίστοιχο άρθρο 3, παρ. 1η) της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ³⁸.

Παράγραφος 3: Το άρθρο 3, παρ. 3, του παρόντος ΣχΝ επαναλαμβάνει αυτούσια σχεδόν τη διάταξη των άρθρων 3, παρ. 2, των δύο Οδηγιών (2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ), με την οποία προβλέπεται ότι το καθεστώς της ίσης μεταχείρισης που θεσπίζεται δεν καλύπτει τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ιθαγένειας, ούτε θίγει τις διατάξεις για τις προϋποθέσεις που αφορούν στην εισδοχή, την παραμονή και τη νομική κατάσταση στην επικράτεια των Κρατών-μελών των πολιτών τρίτων χωρών και των απάτριδων. Το Προοίμιο της Οδηγίας 2000/43 (παρ. 13) και το Προοίμιο της Οδηγίας 2000/78 (παρ. 12) διευκρινίζουν όμως ότι «*η απαγόρευση των διακρίσεων πρέπει να εφαρμόζεται και σε υπηκόους τρίτων χωρών, αλλά δεν καλύπτει τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ιθαγένειας και δεν θίγει τις διατάξεις που ρυθμίζουν την είσοδο και την παραμονή υπηκόων τρίτων χωρών και την πρόσβασή τους στην απασχόληση και την επαγγελματική δραστηριότητα*». Έτσι, οι διατάξεις των Οδηγιών, υπό το φως του Προοιμίου τους, έχουν την έννοια ότι, εφόσον κάποια διάκριση οφείλεται σε έναν από τους απαγορευμένους από τις οδηγίες λόγους, δεν πρέπει να εξετάζεται η ιθαγένεια του θύματος της διάκρισης.

Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ιθαγένειας, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η διαφορετική αυτή μεταχείριση μπορεί να συγκαλύψει διάκριση που οφείλεται στη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή του θιγόμενου προσώπου³⁹. Κατά συνέπεια, η ΕΕΔΑ προτείνει

προκύπτουν από τα εμπόδια στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και την εργασία των διεμφυλικών ατόμων. Βλ. ΕΕΔΑ, Διεμφυλικά άτομα και Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου (2015), σελ. 35 επ. και 42 επ.

38. Βλ. έτσι και παλαιότερες Συστάσεις της ΕΕΔΑ, όπως ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 6.

39. Βλ. έτσι και ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευ-

τη ρητή απαγόρευση από το νόμο της προσχηματικής επίκλησης της ιθαγένειας, προκειμένου να συγκαλύπτονται φυλετικοί ή εθνοτικοί λόγοι που υπαγορεύουν μεταχείριση που ενέχει διάκριση.

Σε ό,τι αφορά στην ασυλία που παρέχεται έναντι του νομοθετικού πλαισίου κατά των διακρίσεων από τις διατάξεις που αφορούν στην εισδοχή, την παραμονή και την εν γένει νομική κατάσταση στο εθνικό έδαφος των υπηκόων τρίτων χωρών ή απατρίδων, επισημαίνεται ότι οι σχετικές διατάξεις των Οδηγιών της ΕΕ θεσπίστηκαν για να διασκεδαστούν, εκείνη την εποχή, οι φόβοι των περισσότερων Κρατών-μελών μήπως το κοινοτικό καθεστώς της ίσης μεταχείρισης θίξει την εξουσία τους να ασκούν με τα μέσα του εθνικού δικαίου πολιτική ελέγχου των μεταναστεύσεων από τρίτες χώρες⁴⁰. Όμως, ο περιοριστικός χαρακτήρας της εξουσίας των Κρατών-μελών αμβλύθηκε με μεταγενέστερες των δύο Οδηγιών του 2000 Οδηγίες, με τις οποίες σε συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών τρίτων χωρών ρητά απονεμήθηκαν δικαιώματα ίσης μεταχείρισης αναφορικά με δραστηριότητες και κοινωνικά ή άλλα πλεονεκτήματα που ασκούνται και παρέχονται στο Κράτος-μέλος υποδοχής και ταυτίζονται εν πολλοίς με εκείνα που υποδεικνύουν οι Οδηγίες του 2000. Τουτό συνέβη κυρίως με την Οδηγία 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου της 25^{ης} Νοεμβρίου 2003 σχετικά με το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες και, σε μικρότερη έκταση, με την Οδηγία 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου της 22^{ης} Σεπτεμβρίου 2003 σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, καθώς επίσης και την Οδηγία 2004/81/ΕΚ

του Συμβουλίου της 29^{ης} Απριλίου 2004 σχετικά με τον τίτλο παραμονής που χορηγείται στους υπηκόους τρίτων χωρών-θύματα εμπορίας ανθρώπων ή συνέργειας στη λαθρομετανάστευση, οι οποίοι συνεργάζονται με τις αρμόδιες Αρχές. Και οι τρεις οδηγίες έχουν μεταφερθεί στο ελληνικό δίκαιο με το Ν 3386/2005⁴¹.

Ο κοινοτικός νομοθέτης δεν προνόησε να άρει την ενδεχόμενη αντίφαση που υπάρχει ανάμεσα, αφενός, στις Οδηγίες του 2000, οι οποίες εξαιρούν με τις προαναφερθείσες διατάξεις τους από το πεδίο εφαρμογής τους πολίτες τρίτων χωρών, που ως προς την εισδοχή, την παραμονή και τη νομική τους κατάσταση υπόκεινται στην αποκλειστική δικαιοδοσία του Κράτους-μέλους και, αφετέρου, στις κατοπινές Οδηγίες οι οποίες σε κάποιους από τους πολίτες αυτούς παραχώρησαν καθεστώς ίσης μεταχείρισης ακριβώς σε πεδία που ανήκουν στο πεδίο εφαρμογής των Οδηγιών του 2000. Ωστόσο, η «απρονοησία» του νομοθέτη της ΕΕ που επισημάνθηκε δεν είναι κυριολεκτική, υπό την έννοια ότι εν απουσία ρύθμισης σε επίπεδο δικαίου της ΕΕ εναπόκειται στα Κράτη-μέλη, κατ'εφαρμογή της αρχής της επικουρικότητας (άρθρο 5, παρ. 3, ΣΕΕ), να αποκαταστήσουν την ενότητα και τη συνοχή των ρυθμίσεων με τα μέσα του εσωτερικού τους δικαίου, πολλώ δε μάλλον όταν πρόκειται για ρυθμίσεις Οδηγιών, οι οποίες δεν αναπτύσσουν πλήρως τα έννομα αποτελέσματά τους παρά μόνον αφού ενσωματωθούν δεόντως στο εσωτερικό δίκαιο. Πάντως, όπως έχει ήδη αναφερθεί, το ευρωπαϊκό παράγωγο δίκαιο εισάγει ένα *minimum* προστασίας, το οποίο ο εθνικός νομοθέτης μπορεί να υπερβεί, και οφείλει να το πράξει, συμμορφούμενος προς επικυρωμένες διεθνείς συνθήκες που απαγορεύουν τις διακρίσεις και λόγω ιθαγένειας⁴².

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ επανέρχεται σε παλαιότερα διατυπωθείσα σύστασή της και προτείνει την τροποποίηση του άρθρου 3, παρ. 3, του παρόντος ΣχΝ κατά τρόπο

τικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 10 επ., Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 17 και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015), σελ. 7.

40. Βλ. τη μαρτυρία στελέχους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που την εκπροσωπούσε στις διαπραγματεύσεις με τα Κράτη-μέλη για την εκπόνηση των οδηγιών, Α. Tyson, "The Negotiation of the European Community Directive on Racial Discrimination", 3 *European Journal of Migration and Law* (2001), σελ. 209-210.

41. ΦΕΚ 212/Α' /23.8.2005.

42. Βλ. σχετικά ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 12-13.

ώστε, αφενός, η πρόβλεψη διαφορετικής μεταχείρισης να μην εφαρμόζεται εάν συγκαλύπτει έναν ή περισσότερους από τους λόγους διάκρισης που αναφέρονται στο παρόν ΣχΝ, αφετέρου, να λαμβάνονται υπόψη τα δικαιώματα ίσης μεταχείρισης που έχουν χορηγηθεί σε πολίτες τρίτων χωρών δυνάμει του Ν 3386/2005, καθώς επίσης και τα δικαιώματα που παρέχουν επικυρωμένες διεθνείς συνθήκες σε υπηκόους τρίτων χωρών⁴³.

Παράγραφος 4: Το άρθρο 3, παρ. 4, του παρόντος ΣχΝ, προβλέπει εξαίρεση από την αρχή της ίσης μεταχείρισης στην περίπτωση παροχών που προσφέρουν τα δημόσια συστήματα ή τα εξομοιούμενα προς τα δημόσια, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης ή πρόνοιας. Η ΕΕΔΑ, εμμένοντας στις παρατηρήσεις της σχετικά με την ουσία της διάταξης και τον αδικαιολόγητο περιορισμό των λόγων διάκρισης σε ό,τι αφορά παροχές κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας⁴⁴ παρατηρεί παρόλα αυτά ότι συνεχίζει να αποδίδεται, όπως και στο Ν 3304/2015, η κατά λέξη αποτύπωση της σχετικής διάταξης (άρθρο 3, παρ. 3, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ).

Η ΕΕΔΑ θεωρεί σημαντικό να επισημάνει ότι η εξαίρεση από τη γενική αρχή της ίσης μεταχείρισης μπορεί να θεωρηθεί θεμιτή και σκόπιμη στις περιπτώσεις της αναπηρίας ή και της ηλικίας, λόγω της ανάγκης πρόβλεψης ειδικών ρυθμίσεων, οι οποίες πάντως πρέπει καταρχήν να είναι ευνοϊκότερες. Ωστόσο, στις περιπτώσεις των θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων ή του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου, η *ratio* μιας τέτοιας εξαίρεσης δεν είναι κατανοητή⁴⁵.

Παράγραφος 5: Η παράγραφος 5 του άρθρου 3 εισάγει μία ακόμη εξαίρεση από την εφαρμογή των διατάξεων περί ίσης μεταχείρισης του παρόντος κεφαλαίου του προς εξέταση ΣχΝ στην περίπτωση των ενόπλων δυνάμεων, και ειδικότερα σε περιπτώσεις διαφορετικής μεταχείρισης «λόγω

ηλικίας, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας σχετικής με την Υπηρεσία». Η ΕΕΔΑ επιδοκιμάζει την εναρμόνιση του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου με τη νομοθεσία της ΕΕ, και ειδικότερα με τις διατάξεις του άρθρου 3, παρ. 4, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ. Δεν μπορεί, ωστόσο, να μην εκφράσει την απορία της για τη διατήρηση (όπως και στο άρθρο 8, παρ. 4, του Ν 3304/2005) της αόριστης διατύπωσης «*σχετικής με την Υπηρεσία*», η οποία, αφενός, δεν αναφέρεται στη σχετική Οδηγία⁴⁶, αφετέρου, δεν προκύπτει η ανάγκη πρόβλεψής της ούτε από την εισηγητική έκθεση στο Ν 3304/2005 ούτε από τη *ratio* της εν λόγω εξαίρεσης, που δεν είναι άλλη από την ανάγκη διατήρησης της επιχειρησιακής ετοιμότητας των υπηρεσιών αυτών⁴⁷. Επίσης, δεν δικαιολογείται επαρκώς ο λόγος για τον οποίο ο νομοθέτης συναρτά τη μη εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης στις ένοπλες δυνάμεις με την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της «*ηλικίας, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας*» και της υπηρεσίας, αλλά ούτε και ποια πρέπει να είναι η σχέση αυτή (π.χ. αν πρέπει η αναπηρία να οφείλεται στην υπηρεσία). Για τους ανωτέρω λόγους, η ΕΕΔΑ προτείνει την απάλειψη της φράσης «*σχετικής με την υπηρεσία*» από την παρούσα διάταξη.

Άρθρο 4 (Άρθρο 4 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 4 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ) – Δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ειδικών επαγγελματικών απαιτήσεων

Παράγραφος 2: Το άρθρο 4 του παρόντος ΣχΝ εισάγει μια ακόμη εξαίρεση από την αρχή της ίσης μεταχείρισης, όταν η διαφορετική μεταχείριση βασίζεται σε ένα από τα προστατευόμενα από το παρόν ΣχΝ χαρακτηριστικά, το οποίο ωστόσο λόγω της φύσης ή του πλαισίου των συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση και υπό τον όρο ότι ο οικείος

43. *Idem*, σελ. 13.

44. Βλ. *supra*, σελ. 19.

45. Βλ. έτσι και ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 9.

46. Σύμφωνα με το άρθρο 3, παρ. 4, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, «[τ]α Κράτη μέλη μπορούν να προβλέψουν ότι η παρούσα οδηγία δεν εφαρμόζεται στις ένοπλες δυνάμεις, στο βαθμό που αφορά τις διαφορές μεταχείρισης λόγω ειδικής ανάγκης ή ηλικίας».

47. Όπως προκύπτει και από το Προοίμιο της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ (παρ. 18).

σκοπός είναι θεμιτός και η προϋπόθεση ανάλογη. Ειδικότερα, δε, στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 4, υπάρχει ειδική πρόβλεψη για την περίπτωση της διαφορετικής μεταχείρισης που εδράζεται στις θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις ενός προσώπου, η οποία θεωρείται από το νομοθέτη, και σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 4, παρ. 2, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, δικαιολογημένη όταν λόγω της φύσης των εν λόγω δραστηριοτήτων ή του πλαισίου εντός του οποίου ασκούνται οι πεποιθήσεις αυτές αποτελούν ουσιώδη, θεμιτή και δικαιολογημένη επαγγελματική απαίτηση. Η ΕΕΔΑ θα ήθελε να επισημάνει ότι, για να είναι η συγκεκριμένη ρύθμιση πλήρως συμβατή με την αντίστοιχη πρόβλεψη της ευρωπαϊκής Οδηγίας, είναι αναγκαία η προσθήκη στο άρθρο 4, παρ. 2, εδ. γ', του παρόντος ΣχΝ – το οποίο προς το παρόν κάνει λόγο μόνο για την τήρηση των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου – της διατύπωσης του β' εδαφίου του άρθρου 4, παρ. 2, της Οδηγίας («[α]υτή η διαφορετική μεταχείριση ασκείται τηρουμένων των συνταγματικών διατάξεων και αρχών των Κρατών μελών ...») κατάλληλα προσαρμοσμένης⁴⁸.

Η ΕΕΔΑ προτείνει, επίσης, την αντικατάσταση της διατύπωσης «των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου» από την πιο δόκιμη και επίκαιρη από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβόνας, το 2009, «των γενικών αρχών του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Σε ό,τι αφορά, δε, στο τελευταίο εδάφιο του άρθρου 4, παρ. 2, το οποίο δεν φαίνεται να έχει συνοχή, ούτε νόημα και κατόπιν παράλληλης ανάγνωσης του τελευταίου εδαφίου του αντίστοιχου άρθρου 9, παρ. 2, του Ν 3304/2005, το οποίο και αναπαράγεται εδώ, προτείνεται η προσθήκη της φράσης «δεν θίγεται επίσης» στην αρχή της περιόδου, ώστε συνολικά η πρόταση να έχει ως εξής: «Δεν θίγεται επίσης το δικαίωμα των εκκλησιών ή άλλων δημόσιων ή ιδιωτικών οργανισμών, των οποίων η δεοντολογία εδράζεται σε θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις, να

απαιτούν από τα πρόσωπα που εργάζονται για λογαριασμό τους συμπεριφορά καλής πίστης και συμμόρφωσης προς τη δεοντολογία τους».

Άρθρο 5 (Άρθρο 5 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ) – Εύλογες προσαρμογές για τα άτομα με αναπηρία ή χρόνια ασθένεια

Η ρύθμιση του άρθρου 5 του παρόντος ΣχΝ σχετικά με τις εύλογες προσαρμογές για τα άτομα με αναπηρία δεν είναι νέα, καθώς αναπαράγει ουσιαστικά τη διάταξη του άρθρου 10 του Ν 3304/2005 που ενσωμάτωνε το άρθρο 5 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ. Πρόκειται για έννοια που βασίζεται στο κοινωνικό μοντέλο της αναπηρίας, σύμφωνα με το οποίο τα προβλήματα που συνοδεύουν την αναπηρία είναι συνέπεια της αδυναμίας της κοινωνίας να λάβει υπόψη της τις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία και όχι των λειτουργικών περιορισμών που αυτή θέτει και για το λόγο αυτό δεν μπορεί παρά μόνο θετική να θεωρείται η προσαρμογή των συνθηκών εργασίας στις εξατομικευμένες ανάγκες ενός ατόμου με αναπηρία. Στην κατεύθυνση αυτή, μάλιστα, η ΕΕΔΑ επιθυμεί να αναδείξει ως καλή πρακτική διάταξη που είχε συμπεριληφθεί σε παλαιότερη Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασία (για τα έτη 2008 και 2009), σύμφωνα με την οποία ο εργοδότης, στο πλαίσιο των επιβεβλημένων παρεμβάσεων του για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω αναπηρίας στον τομέα της απασχόλησης, οφείλει να προβαίνει σε κάθε απαραίτητη ενέργεια για τη διευκόλυνση της προσβασιμότητας των εργαζόμενων ΑμεΑ στη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή (άρθρο 14)⁴⁹.

Σε ό,τι αφορά στη διατύπωση της συγκεκριμένης διάταξης, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στο σημείο αυτό στην πρότασή της περί αναδιατύπωσης του όρου «χρόνια ασθένεια» ως ενός εκ των λόγων απαγορευμένης διάκρισης, ο οποίος προκρίνεται σημαντικό να αντικατασταθεί σε όλο το παρόν νομοθετικό κείμενο από τον όρο «ασθένεια»⁵⁰.

48. Βλ. έτσι και παλαιότερες Συστάσεις της ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 14.

49. Όπως, για παράδειγμα, ασύρματη δικτύωση, φορητοί υπολογιστές, προσπελάσιμο πληκτρολόγιο, ιχνόσφαιρες, διακόπτες χεριών, διακόπτες ποδιών, σύστημα ελέγχου Η/Υ με το κεφάλι, εικονικό πληκτρολόγιο, πνευματικός διακόπτης, οθόνη και μεταφραστής Braille, αναγνώστης και μεγεθυντής οθόνης Η/Υ, αναγνώριση ομιλίας, τραπέζι στήριξης μεταβλητού ύψους κ.ά.

50. Βλ. *supra*, σελ. 16.

Άρθρο 6 (Άρθρο 6 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ) – Δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας

Το ζήτημα των διακρίσεων λόγω ηλικίας έχει επανειλημμένως αποτελέσει αντικείμενο ενασχόλησης της ΕΕΔΑ, η οποία με σειρά Παρατηρήσεων έχει επισημάνει τις «προβληματικές» εκείνες νομοθετικές διατάξεις και πρακτικές που ευθέως και αδικαιολόγητα παραβιάζουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Ενδεικτικά, στο σημείο αυτό αναφέρεται ότι οι διατάξεις του Ν 3863/2010 σχετικά με το Νέο Ασφαλιστικό Σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις⁵¹ και η Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου με αριθ. 6/28.2.2012 για τη Ρύθμιση θεμάτων για την εφαρμογή της παρ. 6 του άρθρου 1 του Ν 4046/2012⁵², οι οποίες εισάγουν μισθό χαμηλότερο από τον κατώτατο για τους νέους εργαζόμενους και σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (εφεξής ΕΕΚΔ) του Συμβουλίου της Ευρώπης αντίκεινται στο άρθρο 4 του ΕΚΧ, τόσο καθεαυτό όσο και υπό το πρίσμα της ρήτρας μη διάκρισης του Προοιμίου του ΕΚΧ (διάκριση λόγω ηλικίας)⁵³, δεν έχουν καταργηθεί ή τροποποιηθεί⁵⁴.

Παράλληλα, η ΕΕΔΑ έχει επίσης σημειώσει με έμφαση ότι οι διακρίσεις λόγω ηλικίας συνεχίζονται και εντείνονται περαιτέρω, δυνάμει, μάλιστα, των διατάξεων του Ν 4093/2012 για την Έγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 – Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του Ν 4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016⁵⁵, όπως αυτός τροποποιήθηκε από μεταγενέστερη νομοθεσία, τόσο με την πρόβλεψη μισθού χαμηλότερου του κα-

τώτατου για νέους εργαζόμενους⁵⁶, όσο και με την πρόβλεψη επιδομάτων ανεργίας 200 Ευρώ (πολύ κάτω από το όριο της φτώχειας, το οποίο είναι 580 Ευρώ) για μέγιστο χρονικό διάστημα 12 μηνών, με αυστηρά εισοδηματικά κριτήρια, των οποίων οι δικαιούχοι πρέπει να είναι άνω των 20 και κάτω των 66 ετών⁵⁷.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στην πρόβλεψη του άρθρου 6 του παρόντος ΣχΝ αναφορικά με τη δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στη σύσταση που έχει διατυπώσει από το 2004, σύμφωνα με την οποία το γεγονός ότι η προς εξέταση διάταξη αναπαράγει ουσιαστικά με ορισμένες παραλλαγές το κείμενο του άρθρου 6 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ δεν συνεπάγεται απαραίτητα την ορθή εφαρμογή της διάταξης του δικαίου της ΕΕ⁵⁸. Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει για μία ακόμη φορά ότι υπάρχει ήδη ειδική και συγκεκριμένη νομοθετική διάταξη που θεσπίστηκε σε συμμόρφωση προς τις επιταγές της Οδηγίας αυτής. Πρόκειται για τη διάταξη του άρθρου 10, παρ. 11, του Ν 3051/2002 σχετικά με τις Συνταγματικά κατοχυρωμένες Ανεξάρτητες Αρχές, τροποποίηση και συμπλήρωση του συστήματος προσλήψεων στο δημόσιο τομέα και συναφείς ρυθμίσεις⁵⁹, όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 9, παρ. 5, του Ν 3174/2003 για τη Μερική απασχόληση και υπηρεσίες κοινωνικού χαρακτήρα⁶⁰, η οποία, επεκτεινόμενη και στον ιδιωτικό

51. ΦΕΚ 115/Α'/15.7.2010.

52. ΦΕΚ 38/Α'/28.2.2012.

53. ECSR 23.5.2012, Complaint 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece.

54. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί της 24ης Ελληνικής Έκθεσης εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης και της 9ης Ελληνικής Έκθεσης για το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (Περίοδος Αναφοράς 1.1.2009-31.12.2012) (2014), σελ. 22.

55. ΦΕΚ 222/Α'/12.11.2012.

56. Άρθρα 1, παρ. 1Α, εδ. 1Α.11 (3) Ν 4093/2012, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 1, παρ. 1Α, εδ. 1Α.7 Ν 4254/2014 και 1, παρ. 1Δ, εδ. 1Δ.1 Ν 4152/2013· Κοινή Υπουργική Απόφαση 3. 24641/Οικ/3.1574/2013, ΦΕΚ 2091/Β'/27.8.2013 και μεταγενέστερες Υπουργικές Αποφάσεις.

57. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί της 24ης Ελληνικής Έκθεσης εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης και της 9ης Ελληνικής Έκθεσης για το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (Περίοδος Αναφοράς 1.1.2009-31.12.2012) (2014), σελ. 22-23.

58. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 10 και Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 14-15.

59. ΦΕΚ 220/Α'/20.9.2002.

60. ΦΕΚ 205/Α'/28.8.2003. Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, «[κ]αταργείται το ανώτατο όριο ηλικίας πρόσληψης ή

τομέα, τον επαγγελματικό προσανατολισμό και την εκπαίδευση, καθώς και το λοιπό πεδίο εφαρμογής του παρόντος ΣχΝ, όπως τούτο ρητά ορίζεται στα άρθρο 3, πρέπει να επαναληφθεί και στο παρόν ΣχΝ.

Σε κάθε περίπτωση, επισημαίνεται ως θετική η τυπική αυστηροποίηση της διατύπωσης του άρθρου 6, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ μέσω της προσθήκης της φράσης «ειδικώς αιτιολογημένη», η οποία δεν υπήρχε στο αντίστοιχο άρθρο 11, παρ. 1, του Ν 3304/2005. Επίσης, επισημαίνεται ότι στην αρχή της παραγράφου 1 του άρθρου 6 του παρόντος ΣχΝ έχει εκ παραδρομής παραλειφθεί ο αριθμός 1.

Σημειώνεται, επίσης, ότι εκ παραδρομής έχει παραλειφθεί η αρίθμηση της πρώτης παραγράφου του άρθρου 6.

Άρθρο 7 (Άρθρο 5 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 7 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ) – Θετική δράση και ειδικά μέτρα

Αναφορικά με τις διατάξεις του άρθρου 7 του παρόντος ΣχΝ σχετικά με τη θετική δράση και τα ειδικά μέτρα που ενσωματώνουν τις διατάξεις των άρθρων 5 και 7 αντίστοιχα των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ, η ΕΕΔΑ επανέρχεται σε παλαιότερα διατυπωθείσες συστάσεις της⁶¹

διορισμού στο Δημόσιο, τα ΝΠΔΔ, ΟΤΑ α' και β' βαθμού και τα ΝΠΙΔ του δημόσιου τομέα της παρ. 1 του άρθρου 14 του Ν. 2190/1994, όπως αυτό ισχύει, και της παρ. 3 του άρθρου 1 του Ν. 2527/1997, καθώς και το ανώτατο όριο ηλικίας τοποθέτησης ή πρόσληψης των προστατευόμενων ατόμων του Ν. 2643/1998 που ορίζεται στο πρώτο εδάφιο της παρ. 7 του άρθρου 8 του ίδιου νόμου. Ειδικά όρια ηλικίας που απαιτούνται από τη φύση και τις ιδιαιτερότητες των καθηκόντων των προς πλήρωση θέσεων μπορεί να καθορίζονται με την οικεία προκήρυξη, μετά από γνώμη του οικείου φορέα και απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης».

61. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 7, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 14, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 17 και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής

για να επισημάνει ότι οι διατάξεις για τη θετική δράση, πρέπει να αρχίζουν με την πρώτη φράση των αντίστοιχων άρθρων των Οδηγιών, η οποία διευκρινίζει ότι τα θετικά μέτρα είναι μέσα για την επίτευξη ουσιαστικής ισότητας και η διατύπωσή της είναι η ακόλουθη: «[η]ροκειμένου να πραγματοποιηθεί πλήρης ισότητα ...».

Άρθρο 8 (Άρθρο 7 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 9 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και Άρθρο 3 Οδηγίας 2014/54/ΕΕ) – Παροχή προστασίας

Η αποτελεσματική προστασία των θυμάτων των διακρίσεων παραμένει ζήτημα επίκαιρο και εκκρεμές. Κι αυτό γιατί τα στοιχεία μειωμένης εφαρμογής του Ν 3304/2005 στα έντεκα χρόνια ισχύος του καταδεικνύουν ότι τα θύματα διακρίσεων συχνά από φόβο εκδικητικών ενεργειών του εργοδότη ή άλλου προσώπου που ευθύνεται για την εις βάρος τους διάκριση ή από άγνοια των δικαιωμάτων τους ή από έλλειψη οικονομικών μέσων ή και (συχνότερα) από όλες αυτές τις αιτίες, αποφεύγουν να προσφύγουν στα αρμόδια δικαστήρια ή τις αρμόδιες διοικητικές Αρχές.

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται στη διαχρονική της επισήμανση ότι η όλη λειτουργία και αποτελεσματικότητα του νομοθετικού πλαισίου για την προστασία κατά των διακρίσεων εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος από την ορθή διατύπωση της διάταξης αυτής, η οποία όμως στο μεγαλύτερο της μέρος παραμένει ίδια με αυτήν του άρθρου 13 του Ν 3304/2005⁶². Ωστόσο, η ΕΕΔΑ θεωρεί ως σημαντικό βήμα, για την αποτελεσματικότερη έννομη προστασία των θυμάτων διακρίσεων, τη διεύρυνση του κύκλου των νομικών προσώπων στα οποία παρέχεται δυνατότητα υπεράσπισης ενώπιον δικαστηρίων, διοικητικών Αρχών ή οργάνων κάθε θιγόμενου από την παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, που επιχειρείται από το νομοθέτη στο άρθρο 8, παρ. 3, του παρόντος

και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015), σελ. 7.

62. Βλ. έτι ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 13.

ΣχΝ, καθώς σύμφωνα με το παρόν ΣχΝ το δικαίωμα εκπροσώπησης των θιγόμενων επεκτείνεται και σε «*ενώσεις ή οργανώσεις συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών εταίρων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων*» με σκοπό τη διασφάλιση της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Ενθαρρύνει, δε, την ευρεία ερμηνεία της συγκεκριμένης διάταξης, ώστε να νομιμοποιείται να παρέμβει υπέρ του θιγόμενου προσώπου κάθε νομικό πρόσωπο, ένωση ή οργάνωση που έχει ως σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου⁶³.

Επιπρόσθετα, όπως έχει αναλύσει λεπτομερώς η ΕΕΔΑ⁶⁴, για να εκπληρωθεί ο σκοπός της παρούσας διάταξης, δεν αρκεί να μπορούν τα νομικά αυτά πρόσωπα να ασκούν τα δικαιώματα του θιγόμενου ως εκπρόσωποί του, αλλά πρέπει να μπορούν να ενεργούν και στο δικό τους όνομα, με τη δικονομική ιδιότητα του «*μη δικαιούχου διαδίκου*». Έτσι ενεργούν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις βάσει του άρθρου 669 ΚΠολΔ, εκτός

αν ο θιγόμενος εκφράσει ρητή αντίρρηση, χωρίς να αποκλείεται η εκ μέρους του ίδιου του θιγόμενου άσκηση των δικαιωμάτων του. Κατ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούν να ενθαρρυνθούν τα θύματα διακρίσεων να καταγγέλλουν τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους, χωρίς να φοβούνται τα αντίποινα των εργοδοτών τους. Η ΕΕΔΑ είχε τονίσει επίσης ότι πρέπει να προβλεφθεί ρητά ότι το δυσμενές για το θύμα της διάκρισης δεδικασμένο που τυχόν θα προκύψει από δίκη που διεξήγαγε το νομικό πρόσωπο δεν θα δεσμεύει το θύμα της διάκρισης⁶⁵.

Περαιτέρω, εκτός του ότι είναι αδόκιμο και αναποτελεσματικό να προβλέπεται ότι τα νομικά πρόσωπα θα ενεργούν ως εκπρόσωποι των θυμάτων διακρίσεων, οι προϋποθέσεις της άσκησης εκ μέρους των νομικών προσώπων των δικαιωμάτων που τους παρέχουν οι οδηγίες, όπως τις προβλέπει το άρθρο 8, παρ. 3, του παρόντος ΣχΝ (προηγούμενη συναίνεση του θύματος της διάκρισης με συμβολαιογραφικό έγγραφο ή ιδιωτικό έγγραφο που θα φέρει θεώρηση του γνησίου της υπογραφής) δεν συνάδουν με το σκοπό της συγκεκριμένης ρύθμισης που είναι η επίτευξη δικαστικής προστασίας του ατόμου που δεν προσφεύγει το ίδιο στα δικαστήρια φοβούμενο τις εκδικητικές ενέργειες των προσώπων που ευθύνονται για την εις βάρος του διάκριση, αποτελώντας έτσι ανασχετικό παράγοντα για την εφαρμογή της διάταξης. Οι διατάξεις των άρθρων 7, παρ. 2 και 9, παρ. 2, των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ αντίστοιχα απαιτούν, όπως προαναφέρθηκε, «έγκριση» του θύματος, που μπορεί να δοθεί εκ των υστέρων, και όχι «*συναίνεσή*» του, που πρέπει να δοθεί εκ των προτέρων. Είναι, επομένως, προφανές ότι οι διατυπώσεις που απαιτεί η διάταξη αυτή του ΣχΝ είναι υπερβολικές και ανασχε-

63. *Ibidem*. Βλ. επίσης ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 16-17 και Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν "Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006" (2010), σελ. 3.

64. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 13, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 17-18, Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν "Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006" (2010), σελ. 4 και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 17 και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015), σελ. 7.

65. Βλ. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 17, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 17 και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015), σελ. 7.

τικές. Δημιουργείται, δε, ο κίνδυνος, έως ότου δοθεί η συναίνεση, να παρέλθει η προθεσμία για την προσφυγή σε δικαστήριο ή άλλη αρμόδια Αρχή. Ενδεικτικό παράδειγμα συνιστά η διάταξη του άρθρου 669 ΚΠολΔ, σύμφωνα με την οποία δεν απαιτείται προηγούμενη συναίνεση του θιγόμενου, αλλά δυνατότητά του να εκδηλώσει ρητά την αντίθεσή του στην αγωγή που άσκησε η συνδικαλιστική οργάνωση⁶⁶.

Κατόπιν όλων αυτών, συνοψίζοντας, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις παλαιότερες συστάσεις της και προτείνει την τροποποίηση της διάταξης του άρθρου 8, παρ. 3, του παρόντος ΣχΝ, βάσει των ακόλουθων αρχών:

(α) Για την αποτελεσματικότερη προάσπιση των δικαιωμάτων των θιγόμενων από την παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων, κρίνεται αναγκαίο να προβλεφθεί το δικαίωμα των νομικών προσώπων, ενώσεων ή οργανώσεων, συμπεριλαμβανόμενων των κοινωνικών εταιριών και των συνδικαλιστικών οργανώσεων στους σκοπούς των οποίων περιλαμβάνεται η προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή η δράση σε τομείς που καλύπτει το παρόν ΣχΝ ή η προάσπιση των συμφερόντων ατόμων που καλύπτει το παρόν ΣχΝ:

- αφενός, *να ασκούν υπέρ των θιγόμενων προσώπων τα δικαιώματα που απορρέουν από το παρόν ΣχΝ*, υπό την προϋπόθεση ότι τα θιγόμενα πρόσωπα δεν θα έχουν ρητώς εκδηλώσει την αντίθεσή τους μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα,
- αφετέρου, *να παρεμβαίνουν υπέρ δίκου*, ο οποίος ασκεί τα δικαιώματα που απορρέουν από το νόμο, σε οποιοδήποτε στάδιο της δίκης, και στην κατ' αναίρεση δίκη.

Υπογραμμίζεται, μάλιστα, ότι το εισαγωγικό της δίκης δικόγραφο πρέπει να κοινοποιείται στο πρόσωπο του οποίου ασκούνται τα δικαιώματα, ενώ το θιγόμενο πρόσωπο θα πρέπει να έχει δικαίωμα παρέμβασης σε κάθε στάδιο της δίκης, και στην κατ' αναίρεση δίκη.

(β) Για τους ίδιους λόγους, θεωρείται κρίσιμη η πρόβλεψη της *ενέργειας του δεδikaσμένου από τη δίκη στην οποία το θιγόμενο πρόσωπο δεν μετείχε υπέρ αυτού* και όχι εις βάρος του.

(γ) Επίσης, προς το σκοπό της διασφάλισης του πλήρους διοικητικού ελέγχου των διοικητικών πράξεων που συνιστούν παράβαση των διατάξεων του παρόντος νομοθετικού πλαισίου (δηλαδή έλεγχο εντός των πλαισίων της Διοίκησης), η ΕΕΔΑ θεωρεί πολύ σημαντική την εισαγωγή στο άρθρο 8, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ ειδικής διάταξης που να ορίζει ρητά ότι χωρεί *πάντα* ενδικοφανής προσφυγή κατά διοικητικής πράξης που ενέχει διάκριση (η οποία προσφυγή, ασφαλώς, θα εξετάζει τόσο τη νομιμότητα της πράξης όσο και την ουσία της υπόθεσης και θα μπορεί να ακυρώσει, συνολικά ή εν μέρει, την πράξη ή να την τροποποιήσει). Αυτή η προσθήκη, την οποία η ΕΕΔΑ είχε προτείνει στην από 17.12.2003 απόφασή της⁶⁷, αλλά και αργότερα⁶⁸, είναι διαδικαστικά αναγκαία, καθώς, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 25, παρ. 2, του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας (εφεξής ΚΔΔιαδ) (στο οποίο παραπέμπει το άρθρο 8, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ), η αρμοδιότητα της εκάστοτε διοικητικής Αρχής να ελέγξει τη διοικητική πράξη περιοριζόμενη στον έλεγχο της νομιμότητάς της (ειδική διοικητική προσφυγή) ή επεκτεινόμενη και σε έλεγχο της ουσίας της (ενδικοφανής προσφυγή) εξαρτάται

66. Βλ. έτσι και ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 13, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 17 και Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν "Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006" (2010), σελ. 4

67. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 16-17.

68. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 18-19 και Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν "Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006" (2010), σελ. 4.

από την πρόβλεψη των σχετικών ειδικότερων διατάξεων. Με άλλα λόγια, αν δεν ορίζεται ρητά από τις διατάξεις του παρόντος ΣχΝ (όπως, άλλωστε, συμβαίνει με το μέχρι σήμερα ισχύον άρθρο 13, παρ. 1, του Ν 3304/2005), η διατύπωση ως έχει αφήνει ανοιχτό το ζήτημα της παροχής προστασίας έναντι παράνομης διοικητικής πράξης που ενέχει διάκριση, χωρίς να οριοθετεί την αρμοδιότητα της οικείας διοικητικής Αρχής που την έχει εκδώσει.

Επίσης, κατά τον ΚΔΔιαδ, τις διοικητικές προσφυγές και αναφορές μπορεί να ασκήσει μόνο το άμεσα θιγόμενο πρόσωπο. Η ΕΕΔΑ ζητά να προστεθεί στο νόμο διάταξη που να ορίζει ότι προσφυγή και αναφορά για παραβάσεις του νόμου αυτού μπορούν να ασκήσουν και τα νομικά πρόσωπα, ενώσεις και οργανώσεις που ορίζονται στο άρθρο 8, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ.

(δ) Τέλος, προς το σκοπό της διευκόλυνσης της πρόσβασης στη Δικαιοσύνη, η ΕΕΔΑ προτείνει, ως μέτρο στήριξης των θιγόμενων προσώπων από την παραβίαση της νομοθεσίας για την ίση μεταχείριση και σε συμμόρφωση προς τις επιταγές του Συντάγματος, καθώς και του άρθρου 6, παρ. 1, της ΕΣΔΑ, την *κατάργηση των παραβόλων υπέρ του δημοσίου για τις υποθέσεις αντιπροσώπευσης των βλαπτόμενων προσώπων ενώπιον των δικαστηρίων από νομικά πρόσωπα, ενώσεις ή οργανώσεις*.

Επίσης, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι θα ήταν πρόσφορο για την αποτελεσματικότερη διασφάλιση της εφαρμογής του παρόντος ΣχΝ, σε περίπτωση υποβολής καταγγελίας στο Συνήγορο του Πολίτη για παράβαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης δυνάμει των διατάξεων του παρόντος ΣχΝ, να υπάρχει πρόβλεψη για την αναστολή της προβλεπόμενης προθεσμίας προσφυγής στη Δικαιοσύνη μέχρι την κοινοποίηση της οριστικής απάντησης στον ενδιαφερόμενο.

Άρθρο 9 (Άρθρο 8 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 10 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ) – Βάρος απόδειξης

Η ΕΕΔΑ έχει και στο παρελθόν εκφράσει την ικανοποίησή της για την εφαρμογή του κανόνα περί μεταφοράς του βάρους απόδειξης ενώπιον

όχι μόνον των δικαστηρίων, αλλά και κάθε άλλης αρμόδιας Αρχής, όπως απαιτεί η Οδηγία και έχει επανειλημμένως προταθεί από την ΕΕΔΑ⁶⁹. Θεωρεί, ωστόσο, ότι η ισχύς του κανόνα της μεταφοράς του βάρους απόδειξης δεν θα έπρεπε να περιορίζεται μόνο ενώπιον των δικαστηρίων και των αρμόδιων διοικητικών Αρχών, αλλά θα έπρεπε να επεκταθεί και στην περίπτωση των καταγγελιών ενώπιον των φορέων προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης⁷⁰. Ως εκ τούτου είναι κρίσιμη η αναδιατύπωση της παραγράφου 1 του άρθρου 9 ως εξής «[...] ενώπιον δικαστηρίου ή αρμόδιας διοικητικής ή άλλης Αρχής [...]».

Επίσης, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι η διάταξη του άρθρου 9 του παρόντος ΣχΝ μεταφέρει σχεδόν αυτούσια τη σχετική διάταξη των άρθρων 8 και 10 αντίστοιχα των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ. Όπως όμως έχει επαναλάβει και στο παρελθόν η ΕΕΔΑ, για την πλήρη και αποτελεσματική εφαρμογή του κανόνα της μεταφοράς του βάρους της απόδειξης που εισάγουν οι Οδηγίες, είναι απαραίτητη η εισαγωγή των αναγκαίων τροποποιήσεων στους ΚΠολΔ, Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας (εφεξής ΚΔΔ), ΚΔΔιαδ, καθώς επίσης και στη νομοθεσία του Συμβουλίου της Επικρατείας (εφεξής ΣτΕ), δεδομένου ότι ο

69. Πράγματι, οι συστάσεις της ΕΕΔΑ είχαν εισακουστεί από το νομοθέτη, ο οποίος πέραν της επέκτασης του κανόνα της μεταφοράς του βάρους απόδειξης, είχε διορθώσει και τη λεκτική διατύπωση της σχετικής διάταξης. Βλ. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 17, Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας» (2006), σελ. 21 και Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν "Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006" (2010), σελ. 5.

70. Βλ. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 17 και Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας» (2006), σελ. 21.

κανόνας των Οδηγιών αποτελεί εξαίρεση από το γενικό κανόνα που ισχύει στην πολιτική και διοικητική δίκη, σύμφωνα με τον οποίο το πρόσωπο που προσφεύγει στα δικαστήρια ή τις αρμόδιες διοικητικές Αρχές φέρει το βάρος επίκλησης και απόδειξης των γεγονότων στα οποία στηρίζει το αίτημά του (άρθρα 338 ΚΠολΔ και 145 ΚΔΔ)⁷¹. Εξάλλου, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, σύμφωνα με τη νομολογία ΔΕΕ, ορθή μεταφορά του περιεχομένου μίας Οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο είναι εκείνη που, μεταξύ άλλων, εξασφαλίζει την ένταξη των διατάξεών της στο εσωτερικό δίκαιο κατά τρόπο ώστε τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα με ευχέρεια να αντλούν τα προβλεπόμενα από την πράξη δικαιώματα⁷². Στην ίδια κατεύθυνση, το ΣΤΕ, στο Πρακτικό Επεξεργασίας 348/2002 επί του Σχεδίου Προεδρικού Διατάγματος (εφεξής ΠΔ) για την εφαρμογή της Οδηγίας 97/80/ΕΚ σχετικά με το βάρος της απόδειξης σε περιπτώσεις διακρίσεων λόγω φύλου, επεσήμανε ότι δεν αποτελεί ορθή εφαρμογή της Οδηγίας η επανάληψη των διατάξεών της στο ΠΔ, χωρίς τις αναγκαίες τροποποιήσεις του ΚΠολΔ και του ΚΔΔ. Εντούτοις, αυτό δεν έγινε, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σοβαρή ανασφάλεια δικαίου και να αναμένεται παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁷³.

71. Βλ. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 17 και Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας» (2006), σελ. 21.

72. Βλ. σχετικά ΔΕΚ, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κ. Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας (C-361/88), Συλλογή 1991, σελ. I-2567, σκ. 15 και 245, κυρίως δε ΔΕΚ, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κ. Γαλλικής Δημοκρατίας, (C-197/96), Συλλογή 1997, σελ. I-1489, στην οποία ορίζεται ότι «Οι διατάξεις μίας οδηγίας πρέπει να εφαρμόζονται μέσω κανόνων αναμφισβήτητης δεσμευτικότητας, με την απαιτούμενη ακρίβεια και σαφήνεια, ώστε να πληρούνται η απαίτηση της ασφάλειας δικαίου η οποία επιβάλλει, στην περίπτωση όπου μία οδηγία σκοπεί στη γένεση δικαιωμάτων για τους ιδιώτες, να μπορούν οι δικαιούχοι να έχουν πλήρη γνώση των δικαιωμάτων τους» (σκ. 15). Βλ. έτσι και *supra*, σελ. 11.

73. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 17, Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην

Υπέρ της διαχρονικής παρατήρησης της ΕΕΔΑ σχετικά με την ανάγκη αποτελεσματικής ενίσχυσης του κανόνα της αντιστροφής του βάρους απόδειξης σε περιπτώσεις παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης συνηγορούν και οι διαπιστώσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, ο οποίος σε Ειδικές του Εκθέσεις για την *Ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στην απασχόληση και τις εργασιακές σχέσεις* έχει επισημάνει τη δυσκολία της πρακτικής εφαρμογής της διάταξης περί αντιστροφής του βάρους απόδειξης σε διαδικασίες ενώπιόν του⁷⁴. Πράγματι, η έλλειψη εμπειρίας και η άγνοια των εφαρμοστών του δικαίου για την ύπαρξη της σχετικής διάταξης έχουν ως συνέπεια τη μη επίκλησή της στο ακροατήριο, καθώς επίσης και την απουσία σχετικής νομολογίας. Προς το σκοπό μάλιστα αυτό, ο Συνήγορος του Πολίτη έχει προτείνει στο Υπουργείο Δικαιοσύνης τη διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων, σε συνεργασία με την Εθνική Σχολή Δικαστικών Λειτουργών, προκειμένου να εξοικειωθούν οι δικαστές με το νέο δίκαιο της καταπολέμησης των διακρίσεων και να παραχθεί χρήσιμη νομολογία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα της αντιστροφής του βάρους απόδειξης, ώστε να αρχίσει να εφαρμόζεται η σχετική διάταξη⁷⁵.

Επίσης, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία μία ακόμη βελτίωση στην παράγραφο 1 του άρθρου 9, προκειμένου να ενσωματώνονται ορθά τα άρθρα 8 και 10 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ και της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ αντίστοιχα. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις περί βάρους απόδειξης των προαναφερθέντων Οδηγιών, σε περίπτωση μη τήρησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης το βάρος απόδειξης ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρμόδιας Αρχής αντιστρέφεται και εναπόκειται στον εναγόμενο να

πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας» (2006), σελ. 21 και Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 14-15.

74. Συνήγορος του Πολίτη, Κύκλος Ισότητας των Φύλων, *Ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στην απασχόληση και τις εργασιακές σχέσεις*, Ειδική Έκθεση, Νοέμβριος 2009, σελ. 75; Φύλο και εργασιακές σχέσεις, Ειδική έκθεση 2015 (άρθρο 25, παρ. 8, Ν 3896/2010), σελ. 122.

75. *Ibidem*.

αποδείξει ότι δεν υπήρξε παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Συνεπώς, σε συμφωνία με την αντίστοιχη διάταξη των Οδηγιών, τόσο το αντίδικο μέρος όσο και η εμπλεκόμενη διοικητική Αρχή οφείλουν να αποδείξουν ότι δεν συνέτρεξαν περιστάσεις που συνιστούν παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Για το λόγο αυτό, συνεπώς, στη φράση «η διοικητική Αρχή να θεμελιώσει», συστήνεται η αντικατάσταση του όρου «να θεμελιώσει» από τον όρο «να αποδείξει».

Άρθρο 10 (Άρθρο 9 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 11 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ) – Προστασία έναντι αντιμέτρων

Στις διατάξεις του άρθρου 10 σχετικά με την προστασία έναντι αντιποίνων, η ΕΕΔΑ θεωρεί βαρύνουσας σημασίας για την ενίσχυση – και συμπλήρωση – της προστασίας των εργαζόμενων κατά τυχόν δυσμενούς μεταχείρισης ως αντίδρασης σε κάποια καταγγελία ή διαδικασία που στοχεύει στην πραγμάτωση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, την εισαγωγή της διάστασης της προστασίας των μαρτύρων κατά απόλυσης ή άλλης δυσμενούς μεταχείρισης που εκδηλώνεται ως αντίδραση του εργοδότη σε διαμαρτυρία του εργαζόμενου ή εκπροσώπου του. Προς το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ προτείνει να ληφθεί υπόψη από το νομοθέτη η διατύπωση της διάταξης του άρθρου 14 του Ν 3896/2010 για την Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις⁷⁶, η οποία αντιμετωπίζει τη διάσταση αυτή σε ικανοποιητικό βαθμό, θεσπίζοντας ως αυτοτελή λόγο ακυρότητας της καταγγελίας της σχέσης εργασίας την περίπτωση δυσμενούς μεταχείρισης του εργοδότη ως αντίδραση, μεταξύ άλλων, σε μαρτυρία του εργαζόμενου⁷⁷.

76. ΦΕΚ 207/Α' /8.12.2010.

77. Βλ. άρθρο 14 Ν 3896/2010, δυνάμει του οποίου «[α]παγορεύεται η καταγγελία ή η με οποιονδήποτε τρόπο λύση της σχέσεως εργασίας και της υπαλληλικής σχέσεως, καθώς και κάθε άλλη δυσμενής μεταχείριση: α) για λόγους φύλου ή οικογενειακής κατάστασης, β) όταν συνιστά εκδι-

Άρθρο 11 (Άρθρο 15 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, Άρθρο 17 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ) – Διοικητικές κυρώσεις

Προς το σκοπό της αποτελεσματικότερης εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η ΕΕΔΑ προτείνει τη συμπλήρωση του πλέγματος κυρώσεων που επαπειλούνται σε περίπτωση παραβίασης της αρχής, στο πρότυπο των διατάξεων του άρθρου 23, παρ. 3, Ν 3896/2010. Πιο συγκεκριμένα, συστήνεται η εισαγωγή δεύτερης παραγράφου στο άρθρο 11 του παρόντος ΣχΝ, η οποία θα επεκτείνει την εφαρμογή του άρθρου 107, παρ. 1, του Κώδικα Κατάστασης Δημοσίων Πολιτικών Διοικητικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων ΝΠΔΔ⁷⁸ περί πειθαρχικών παραπτωμάτων των δημοσίων υπαλλήλων και στις περιπτώσεις παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

Παράλληλα και πέραν της αναγκαίας συμπλήρωσης των κυρώσεων που θα επιβάλλονται σε περίπτωση παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, ο νομοθέτης θα κάνει με τον τρόπο αυτό την αρχή διαμόρφωσης ενός συνεκτικού πλαισίου κοινής αντιμετώπισης ορισμένων σημαντικών ζητημάτων που ανακύπτουν στο πεδίο της εργασίας και της απασχόλησης και τα οποία χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής.

Άρθρο 12 – Συνεκτίμηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης

Η διάταξη του άρθρου 12 σχετικά με τη συνεκτίμηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, ως άμεση απόρροια του οριζόντιου χαρακτήρα της αρχής της ίσης μεταχείρισης και της απαγόρευσης διακρίσεων (mainstreaming), θεωρείται θετική εξέ-

κητική συμπεριφορά του εργοδότη, λόγω μη ενδοτικότητας του εργαζομένου σε σεξουαλική ή άλλη παρενόχληση σε βάρος του, σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 2, γ) όταν γίνεται ως αντίδραση του εργοδότη, ή υπεύθυνου για επαγγελματική κατάρτιση, σε διαμαρτυρία, καταγγελία, μαρτυρία ή οποιαδήποτε άλλη ενέργεια προσώπου εργαζομένου επαγγελματικά καταρτιζόμενου, ή εκπροσώπου του, στο χώρο της επιχείρησης ή επαγγελματικής κατάρτισης, ενώπιον δικαστηρίου ή άλλης αρχής, η οποία είναι σχετική με την εφαρμογή του παρόντος νόμου».

78. Όπως κυρώθηκε με το Ν 3528/2007 σχετικά με την Κύρωση του Κώδικα Κατάστασης Δημοσίων Πολιτικών Διοικητικών Υπαλλήλων και Υπαλλήλων ΝΠΔΔ (ΦΕΚ 26/Α' /9.2.2007).

λιξη για τη θεσμική θωράκιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς αναμένεται ότι θα συμβάλει ουσιαστικά στην εκτίμηση του εάν και σε ποιο βαθμό ένα νομοθετικό ή διοικητικό μέτρο ή μια πολιτική δράση ή πρόταση οδηγούν ή όχι σε πράξη ή/και αναπαράγουν ή όχι μια αντίληψη απαγορευμένης διάκρισης για τους λόγους που ρητά αναφέρονται στο παρόν ΣχΝ. Από το Προοίμιο, άλλωστε, της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ (ιδίως παρ. 8 και 22) προκύπτει σαφώς ότι τα Κράτη οφείλουν να προάγουν εντονότερα την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και την αλλαγή νοοτροπίας, με τη μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων μερών, σε δημόσιο και ιδιωτικό επίπεδο⁷⁹. Στην κατεύθυνση μάλιστα αυτή, ένα βήμα πιο πέρα, η ΕΕΔΑ προτείνει την προσθήκη του όρου «και ενεργώς» αμέσως μετά τον όρο «ιδιαιτέρως» στη φράση «*λαμβάνεται ιδιαιτέρως υπόψη*», προκειμένου να εκφραστεί η απαίτηση πιο πρόσφορων και αποτελεσματικών μέτρων για την προώθηση της ουσιαστικής ισότητας, πράγμα που αποτελεί και συνταγματική επιταγή (άρθρο 4, παρ. 2, σε συνδυασμό με άρθρο 116, παρ. 2 εδ. β', του Συντάγματος)⁸⁰.

Στο ίδιο πλαίσιο άλλωστε, η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένως επισημάνει την ανάγκη σύμπραξης τόσο των ευρωπαϊκών θεσμών και των Κρατών μελών της ΕΕ, όσο και των οργάνων της ελληνικής Πολιτείας στη διαμόρφωση μόνιμου μηχανισμού αξιολόγησης και αποτίμησης των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας, όχι μόνο ως προς την απόλαυση, αλλά και ως προς την πρόσβαση στα

δικαιώματα του ανθρώπου όλων των προσώπων που διαβιούν στο έδαφος της ΕΕ (*Human Rights Impact Assessment*), προς την κατεύθυνση της αποκατάστασης της ρυθμιστικής βαρύτητας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής, της διαρκούς στάθμισης των συνεπειών των δημοσιονομικών μέτρων στην κοινωνική προστασία και ασφάλεια και της δέσμευσης για την προστασία της κοινωνικής συνοχής, τα οποία οι ευρωπαϊκοί θεσμοί και τα Κράτη μέλη της ΕΕ, χωριστά και από κοινού, έχουν υποχρέωση να εγγυώνται⁸¹.

Υπό το φως των ανωτέρω παρατηρήσεων, συνεπώς, και δεδομένης της συνάφειας μεταξύ της αποτίμησης των επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου και της συνεκτίμησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, εύλογα προκύπτουν πιο τεχνικά ερωτήματα που αφορούν ειδικότερα στην εφαρμογή του περιεχόμενου της παρούσας διάταξης (όπως, για παράδειγμα, ποιος θα αναλάβει το έργο αυτό της συνεκτίμησης, στο πλαίσιο ποιας διαδικασίας κ.ά.). Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά θα έπρεπε να παρασχεθούν και διευκρινιστούν στο παρόν νομοθετικό κείμενο, ώστε οι διατάξεις του να μη μείνουν γράμμα κενό περιεχομένου. Ταυτόχρονα, προτείνεται η ενσωμάτωση αντίστοιχης διάταξης και στο Ν 3896/2010 για την *Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις*.

Άρθρο 13 (Άρθρα 11 και 12 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, 2000/43/ΕΚ, Άρθρα 13 και 14 Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και Άρθρο 5 Οδηγίας 2014/54/ΕΕ) – Κοινωνικός διάλογος

Το πρόταγμα που συχνά διακινείται από τη νομική θεωρία και τη διοικητική επιστήμη όσον αφορά την οργάνωση του Κράτους μέσα στα πλαίσια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, είναι ότι

79. Πράγματι, το Προοίμιο της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ (παρ. 8) κάνει αναφορά στην ανακοίνωση της Επιτροπής της 18^{ης} Απριλίου 2012 με τίτλο «Στοχεύοντας σε μια ανάκαμψη με άφθονες θέσεις απασχόλησης» (δέσμη μέτρων για την απασχόληση), με την οποία η Επιτροπή εξήγγειλε την πρόθεσή της να υποβάλει νομοθετική πρόταση για τη στήριξη των μετακινούμενων εργαζομένων (ενημέρωση και συμβουλές) κατά την άσκηση των δικαιωμάτων που απορρέουν από τη ΣΛΕΕ και τον κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 492/2011 και ενθάρρυνε τα Κράτη μέλη να ενισχύσουν την ευαισθητοποίηση για τα δικαιώματα που απορρέουν από τη νομοθεσία της Ένωσης με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων, την ισότητα των φύλων και την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.

80. Βλ. έτσι και ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν "Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης - Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006" (2010), σελ. 5-6.

81. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, Δήλωση για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (2015).

οι θεσμοί της τελευταίας ευνοούν, αν δεν επιβάλουν, την εγκαθίδρυση στους κόλπους όλων των Κρατών μελών νέων μηχανισμών επεξεργασίας του δικαίου, ικανούς να επιτελούν μία ρύθμιση αποτελεσματική, η οποία θα νομιμοποιείται βάσει των αξιολογικών στόχων που επιβάλλονται από το δημοκρατικό πολίτευμα και τη στενά συνδεδεμένη με αυτό προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των προσώπων. Όπως εύστοχα έχει επισημανθεί, υπάρχει η βεβαιότητα ότι κανονιστικές παρεμβάσεις της ΕΕ σε έναν τομέα, στο βαθμό που ενεργοποιούν διαδικασίες λήψης αποφάσεων ρυθμιστικού χαρακτήρα στα Κράτη μέλη, χάρη στους μηχανισμούς αυτούς δεν χρειάζεται να συμπληρώνονται κάθε τόσο με νέες μεταβιβάσεις εθνικών αρμοδιοτήτων στην ΕΕ, από τη στιγμή που οι ως άνω εθνικές αποφασιστικές διαδικασίες λειτουργούν εναρμονισμένα⁸².

Η επέκταση των κανονιστικών αρμοδιοτήτων της ΕΕ στο πεδίο της κοινωνικής αναδιανομής είναι δηλωτική όλης αυτής της διεργασίας: το παράγωγο κοινοτικό δίκαιο δημιουργεί και νομιμοποιεί την ανάγκη τροποποίησης των εθνικών μηχανισμών κοινωνικής ρύθμισης, που εκδηλώνεται με τη δημιουργία νέων μηχανισμών επεξεργασίας-εφαρμογής του δικαίου, οι οποίοι εντάσσονται στη διαδικασία αναζήτησης μίας δημόσιας απόφασης και βελτιώνουν και αυξάνουν την κοινωνική αποδοχή της απόφασης που τελικά θα ληφθεί⁸³.

Δύο είναι τα κύρια μέσα που το δίκαιο της ΕΕ προτείνει στα Κράτη μέλη στο πεδίο της εγκαθίδρυσης νέων διαδικασιών κοινωνικής ρύθμισης. Από τη μία πλευρά, ο αγγλοσαξονικής έμπνευσης θεσμός του κοινωνικού διαλόγου και της διαβούλευσης, ο οποίος αποτελεί ένα πλαίσιο «διαδραστικής» αναζήτησης του βέλτιστου περιεχομένου

της ρύθμισης μέσω της υποβολής των λύσεων που προτείνονται σε δημόσιο διάλογο, μέσω της θεσμικής κατοχύρωσης της παρέμβασης των ενδιαφερομένων και της υποχρέωσης, αφενός, τα πορίσματα του διαλόγου να ενσωματώνονται στα ληφθέντα μέτρα και, αφετέρου, να αξιολογείται σε συνεχή βάση η ποιότητα των μέτρων αυτών. Από την άλλη πλευρά, προτείνεται η εκχώρηση σε δομές λιγότερο δυσκίνητες και περισσότερο ευαίσθητες από την κλασική δημόσια διοίκηση της φροντίδας ρύθμισης ορισμένων κοινωνικών ζητημάτων.

Στις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ, 2000/78/ΕΚ και 2014/54/ΕΕ για την ίση μεταχείριση προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία και την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων αντίστοιχα, συναντάμε αναλλοίωτη τη συνύπαρξη των δύο αυτών θεσμικών μέσων κοινωνικής ρύθμισης, που επιβάλλεται στα Κράτη μέλη να την υιοθετήσουν (άρθρα 11, 12 και 13 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, άρθρα 13 και 14 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ και άρθρο 5 της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ). Είναι γεγονός ότι οι Οδηγίες δεν επιβάλλουν στα Κράτη μέλη να είναι ένα και μοναδικό το θεσμικό όργανο που θα επιφορτιστεί και με τα δύο μέσα κοινωνικής ρύθμισης στο πεδίο της ίσης μεταχείρισης. Εξάλλου, η παραδοχή από το δίκαιο της ΕΕ του προβαδίσματος του τρόπου οργάνωσης της κρατικής εξουσίας είναι προφανής: για παράδειγμα, στο άρθρο 11 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ προτάσσεται της θέσπισης της υποχρέωσης του Κράτους να ενισχύσει τον κοινωνικό διάλογο η υπόμνηση της πρωταρχίας των «εθνικών παραδόσεων και πρακτικών», όπως και το άρθρο 12 παραπέμπει στο «εθνικό δίκαιο και [την εθνική] πρακτική» προκειμένου να κριθεί η «καταλληλότητα» των ΜΚΟ που θα διεξάγουν διάλογο με τις κρατικές Αρχές. Από την άλλη όμως πλευρά, διάχυτο είναι και στα τρία άρθρα της ίδιας Οδηγίας το στοιχείο της κοινωνικής ρύθμισης που τα Κράτη μέλη υποχρεώνονται να πραγματοποιήσουν: στην παράγραφο 1 του άρθρου 11 τα κατάλληλα μέτρα οφείλουν να «προωθούν» την ίση μεταχείριση (με συμπερίληψη «της παρακολούθησης των πρακτικών στον εργασιακό χώρο, των συλλογικών συμβάσεων,

82. Βλ. σχετικά P. Coppens, J. Lenoble, «Les enjeux d'une question: théorie du droit et de l'Etat, théorie de la norme et procéduralisation contextuelle», στο P. Coppens - J. Lenoble (dir.), *Démocratie et procéduralisation du droit*, Bruylant, Bruxelles 2000, σελ. 4 ; O. de Schutter, «La procéduralisation du droit européen-Propositions institutionnelles», *Démocratie et procéduralisation du droit*, op.cit., σελ. 315-316.

83. Βλ. E. Szyzszak, "The New Paradigm for Social Policy: a Virtuous Circle?", *Common Market Law Review*, 2001 (38), σελ. 1129; L. Azoulay, "The Court of Justice and the Community's Administrative Governance", *European Law Journal*, 2001 (7), σελ. 434.

των κωδίκων δεοντολογίας, της έρευνας ή της ανταλλαγής εμπειριών και ορθών πρακτικών»). Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου η «προώθηση» δίνει πρόσκαιρα τη θέση της στην «ενθάρρυνση» (των κοινωνικών εταίρων, να συνάπτουν συμφωνίες για τη θέσπιση κανόνων κατά των διακρίσεων), αλλά ανακτά το ρόλο της στο πλαίσιο του διαλόγου με τις ΜΚΟ (άρθρο 12) και αναδεικνύεται, στο άρθρο 13, σε πεδίο δράσης ξεχωριστού δημόσιου φορέα δράσης, που κατά τη διεκπεραίωσή της οφείλει να περιβάλλεται με ένα νέο, καθοριστικό για τη ρυθμιστική λειτουργία του φορέα, στοιχείο: την «ανεξαρτησία» του.

Ειδικότερα, ως προς τις επιμέρους διατάξεις του άρθρου 13 για τον κοινωνικό διάλογο, η ΕΕΔΑ διατυπώνει τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

Παράγραφος 1: Η ΕΕΔΑ επιδοκιμάζει ως θετικό βήμα προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης και συντονισμένης καταπολέμησης των διακρίσεων στην Ελλάδα την εισαγωγή στο άρθρο 13 ξεχωριστής παραγράφου με σκοπό την ολοκλήρωση του θεσμικού πλαισίου για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και τη διασφάλιση του κοινωνικού διαλόγου⁸⁴.

Ειδικότερα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 18 του Ν 3304/2005, η αποστολή της ενίσχυσης της συνεργασίας και του διαλόγου με αντιπροσωπευτικές οργανώσεις και άλλες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (εφεξής ΜΚΟ), σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο, για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης έχει ανατεθεί στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (εφεξής ΟΚΕ). Το άρθρο 13 του παρόντος ΣχΝ έρχεται να συμπληρώσει τις διατάξεις αυτές σχετικά με τον κοινωνικό διάλογο, ορίζοντας ρητά στην πρώτη του παράγραφο ότι «[τ]ο Κράτος ενθαρρύνει το διάλογο μεταξύ των κοινωνικών εταίρων, καθώς και το διάλογο με τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες έχουν ως καταστατικό σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων για λόγους λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγω-

γής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, με στόχο την προαγωγή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης στο πλαίσιο των σκοπών του παρόντος νόμου». Η ΕΕΔΑ καλωσορίζει τη διεύρυνση του κύκλου των εμπλεκόμενων οργανώσεων πέραν των οργανώσεων-μελών της ΟΚΕ ως σημαντικό θετικό βήμα στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των κοινωνικών διακρίσεων. Παράλληλα και με τις παρατηρήσεις της για το θεσμικό τριμερή κοινωνικό διάλογο⁸⁵, διατυπώνει στο σημείο αυτό και τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

Τέλος, σε ό,τι αφορά στη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 13, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι στη φράση «καταπολέμηση των διακρίσεων για λόγους λόγω φυλής» εκ παραδρομής αναφέρονται οι λέξεις «για λόγους» που πρέπει να απαλειφθούν. Η ίδια διόρθωση συστήνεται και στη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 13, παρ. 2α, του παρόντος ΣχΝ («α. Διασφαλίζει το διάλογο με αντιπροσωπευτικές οργανώσεις και με μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες έχουν ως καταστατικό σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων για λόγους φυλής [...]»).

Παράγραφος 2: Σε ό,τι αφορά στην ανάθεση του έργου του κοινωνικού διαλόγου για τη γενική πολιτική της Χώρας και ειδικότερα για θέματα κοινωνικής πολιτικής και της συνεργασίας με ΜΚΟ στην ΟΚΕ, στο πλαίσιο της κατά το άρθρο 82, παρ. 3, του Συντάγματος, αποστολής της, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι η διατύπωση της συγκεκριμένης διάταξης επιδέχεται βελτίωσης. Πιο συγκεκριμένα, επισημαίνεται ότι η ΟΚΕ δεν μπορεί να ενθαρρύνει τον διάλογο με τις οργανώσεις μέλη της, αλλά ΜΕΤΑΞΥ των οργανώσεων που μετέχουν στη σύνθεσή της. Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της αποστολής της, βασική της επιδίωξη πρέπει να είναι και η ενθάρρυνση και διασφάλιση του διαλόγου της Πολιτείας με τις οργανώσεις-μέλη της, καθώς μόνο έτσι θα επιτευχθεί η άμβλυνση των διαφορετικών ιδεολογικών και πολιτικών

84. Σε ό,τι αφορά στο θεσμό του κοινωνικού διαλόγου, βλ. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 20επ.

85. Βλ. *infra*, σελ. 32 επ.

απόψεων και η ανάδειξη, μέσω της παράθεσης των διαφορετικών επιχειρημάτων και προτάσεων, της κοινής κοινωνικής συνισταμένης, εφόσον υπάρχει ή είναι δυνατόν να διαμορφωθεί.

Η ΕΕΔΑ δράττεται μάλιστα της ευκαιρίας για να παρατηρήσει ότι, παρότι δύναμει του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου η ΟΚΕ μεταξύ των αρμοδιοτήτων της οφείλει να συντάσσει ετήσια έκθεση στην οποία θα καταγράφει την πρόοδο της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, με ιδιαίτερη αναφορά στους χώρους εργασίας (άρθρο 18, εδ. α', του Ν 3304/2005), η άσκηση της αρμοδιότητας αυτής φαίνεται να σταματάει στο έτος 2011, οπότε και προκύπτει από την ιστοσελίδα της ΟΚΕ ότι εγκρίθηκε η Ετήσια Έκθεση για τα Έτη 2010-2011⁸⁶. Έκτοτε, δεν παρατηρείται καμία σχετική δραστηριότητα ή τουλάχιστον δεν προκύπτει από την ιστοσελίδα της Επιτροπής ότι υλοποιούνται οι νομοθετικά ανατεθειμένες αρμοδιότητές της, και ιδίως η σύνταξη ετήσιας έκθεσης για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

Τέλος, προς το σκοπό της ενθάρρυνσης και προαγωγής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, προτείνεται η προσθήκη και τρίτης παραγράφου στο άρθρο 13 σχετικά με τον κοινωνικό διάλογο, κατά το πρότυπο του άρθρου 29, παρ. 3, του Ν 3896/2010⁸⁷, οι διατάξεις του οποίου προβλέπουν την υποχρέωση της Πολιτείας να λαμβάνει ιδιαίτέρως υπόψη την αρχή της ίσης μεταχείρισης κατά τη σύνταξη και εφαρμογή κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων ή πράξεων, καθώς και κάθε μορφής προγραμμάτων για την εργασία, την απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση. Κατά τον τρόπο αυτό, αναμένεται ότι θα ενθαρρυνθούν ακόμη περισσότερο αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο (proactive legislation) και τις πολιτικές στη Χώρα, θεσπίζοντας ένα πλέγμα δι-

ατάξεων που εξασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

Άρθρο 14 (Άρθρο 13 Οδηγίας 2000/43/ΕΚ και Άρθρο 4 Οδηγίας 2014/54/ΕΕ) – Φορέας προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης

Παράγραφος 1: Λαμβάνοντας υπόψη την ανάγκη αποτελεσματικότερης προώθησης και εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για την εναπόθεση του κέντρου βάρους της παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης και της καταπολέμησης των διακρίσεων στην Ανεξάρτητη Αρχή που κατεχοχόν συμπαρίσταται τον πολίτη για την άσκηση των δικαιωμάτων του και εκπροσωπεί αυτό που εύστοχα αποκαλείται «πολιτισμός εξυπηρέτησης του πολίτη», το Συνήγορο του Πολίτη, όπως άλλωστε έχει και η ίδια επανειλημμένως συστήσει⁸⁸.

Στην κατεύθυνση αυτή, η ΕΕΔΑ καλωσορίζει, επίσης, ως θετική εξέλιξη για τη συμπλήρωση του σχετικού νομοθετικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων, τον επαναπροσδιορισμό των αρμοδιοτήτων του Συνηγόρου του Πολίτη, ο οποίος αναλαμβάνει το σύνολο των

86. ΟΚΕ, Ετήσια Έκθεση Έτους 2010-2011 για την Εφαρμογή της Ίσης Μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού (Άρθρο 18 του Ν 3304/2005).

87. Το οποίο ορίζει ότι «[κ]ατά τη σύνταξη και εφαρμογή κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων ή πράξεων, καθώς και κάθε μορφής προγραμμάτων για την εργασία, την απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση, πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτέρως υπόψη η αρχή των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών».

88. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας» (2006), σελ. 20, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 26 επ., Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 17 και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015), σελ. 7.

αρμοδιοτήτων παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, ενιαία για το δημόσιο, τον ευρύτερο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα.

Όπως άλλωστε είχε τονίσει και στο παρελθόν η ΕΕΔΑ, ο κατακερματισμός των αρμοδιοτήτων παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των διαφόρων οργάνων που ορίζονται ως φορείς προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης έως και σήμερα με το Ν 3304/2005 – όπως του ΣΕΠΕ, της Επιτροπής Ίσης Μεταχείρισης, της Υπηρεσίας Ίσης Μεταχείρισης του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της ΟΚΕ – αποδεικνύεται ότι δεν έχει συμβάλει τελικά στην παρακολούθηση, την αποτελεσματική αντιμετώπιση των διακρίσεων και την ουσιαστική προώθηση και εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Εξάλλου, στην πλειονότητά τους τα προαναφερθέντα όργανα φαίνεται να μην ανταποκρίνονται στο ρόλο τους ως φορείς προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, καθώς είτε δεν έχουν λειτουργήσει (π.χ. η Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης), είτε δεν ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις παρακολούθησης του πεδίου (πχ όπως χαρακτηριστικά παρατηρείται το ΣΕΠΕ δεν συντάσσει ειδική έκθεση σχετικά με την εφαρμογή και την προώθηση της ίσης μεταχείρισης στον ιδιωτικό τομέα στο πεδίο εργασίας και απασχόλησης⁸⁹).

Παρόλα αυτά, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, για λόγους νομικής σαφήνειας και επιστημονικής ακρίβειας, είναι αναγκαία η συμπλήρωση του τίτλου του άρθρου 14, ώστε να καθίσταται σαφές ήδη

από τον τίτλο του συγκεκριμένου άρθρου ότι η αρμοδιότητα του Συνηγόρου του Πολίτη περιλαμβάνει όχι μόνο την προώθηση αλλά και την παρακολούθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, όπως άλλωστε ορίζεται ρητά στο άρθρο 14, παρ. 1 του παρόντος ΣχΝ. Αυτή η διατύπωση έχει μάλιστα υιοθετηθεί και από το Ν 3896/2010, ο οποίος στο άρθρο 25 αναφέρεται ρητώς στο Συνήγορο του Πολίτη ως Φορέα παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών. Δεδομένης της διαφοροποίησης τόσο της αποστολής όσο και των αρμοδιοτήτων τους, είναι σημαντικό να υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ των φορέων παρακολούθησης, των φορέων προώθησης και των φορέων που επιφορτίζονται και με τις δύο αρμοδιότητες.

Ειδικότερα, για το σχεδιασμό των συστάσεων της σχετικά με τη συμπλήρωση του θεσμικού συστήματος προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η ΕΕΔΑ έλαβε υπόψη της:

• τη θεσμική δομή προώθησης της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών που εγκαθίδρυσαν ο Ν 3488/2006 για την *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά στην πρόσβαση στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και ανέλιξη, στους όρους και στις συνθήκες εργασίας και άλλες συναφείς διατάξεις*⁹⁰ και ο Ν 3769/2009 για την *Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών και άλλες διατάξεις*⁹¹,

• την πρώτη Ειδική Έκθεσή του ως φορέα προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης (2005), στην οποία ο Συνήγορος του Πολίτη είχε επισημάνει τα προβλήματα επαρκούς εναρμόνισης που δημιουργούσε η ανάθεση μέρους της αρμοδιότητας αυτής σε φορείς που δεν πληρούσαν το κριτήριο της ανεξαρτησίας (ΣΕΠΕ, Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων)⁹²,

89. Όπως συγκεκριμένα επισημαίνεται στις ετήσιες εκθέσεις της ΟΚΕ για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης, βλ. ΟΚΕ, *Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης: Ετήσιες Εκθέσεις ετών 2005-2009*. Βλ. έτσι και Χρ. Αγγέλη, Ο. Επιτροπάκη, *Η συμβολή του κοινωνικού διαλόγου στη μείωση του χάσματος αμοιβών λόγω φύλου. Μέρος Α' Η συμβολή του κοινωνικού διαλόγου στη μείωση του χάσματος αμοιβών λόγω φύλου στην Ελλάδα, Νοέμβριος 2015*, σελ. 34 επ. Η παρούσα μελέτη ανατέθηκε από το ΙΝΕ ΓΣΕΕ στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου 4 Ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου με στόχο την καταπολέμηση των απαγορευμένων από το νόμο διακρίσεων στην αγορά εργασίας, το οποίο αποτελεί διακριτή δράση του Έργου Κοινές Δράσεις των εθνικών κοινωνικών εταίρων για την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης και της ενδυνάμωσης της αποτελεσματικής τους συμμετοχής στον κοινωνικό διάλογο.

90. ΦΕΚ 191/Α' /11.9.2006.

91. ΦΕΚ 105/Α' /1.7.2009.

92. Συνήγορος του Πολίτη, Ο Συνήγορος του Πολίτη Φορέας Προώθησης της Αρχής της Ίσης Μεταχείρισης, *Ειδική Ετήσια Έκθεση για την Ίση Μεταχείριση 2005*, σελ. 3.

• τις ετήσιες εκθέσεις της ΟΚΕ, όπου διαπιστώνεται η απουσία στοιχείων που αφορούν στη διερεύνηση ατομικών υποθέσεων και η εν γένει πλημμελής άσκηση των οικείων αρμοδιοτήτων, ιδίως σε ζητήματα προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης⁹³,

• τις διατάξεις των σχετικών Οδηγιών (2000/43/ΕΚ και 2014/54/ΕΕ), από τις οποίες συνάγεται σαφώς ότι οι αρμοδιότητες αυτές πρέπει να ανατίθενται σε φορέα με αντικείμενο την προστασία των δικαιωμάτων και με εχέγγυα παροχής συνδρομής στα θύματα διακρίσεων, διενέργειας ερευνών και δημοσίευσης ανεξάρτητων εκθέσεων,

• τη διαδικασία ελέγχου που κινήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά της Ελλάδας για πιθανή παραβίαση της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ⁹⁴,

• τις Αρχές των Παρισίων⁹⁵, τις οποίες μάλιστα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνεκτιμά⁹⁶, δυνάμει των οποίων απαιτούνται συνταγματικά ή νομοθετικά κατοχυρωμένη ανεξαρτησία, αυτονομία έναντι της εκτελεστικής εξουσίας, ευρεία νομιμοποίηση, εκτενές πεδίο αρμοδιοτήτων, αποτελεσματική ισχύς για την διεξαγωγή ερευνών και επαρκείς πόροι,

• καθώς επίσης και τις επανειλημμένες επικρίσεις, σε βάρος της εθνικής νομοθετικής επιλογής για διασπορά των σχετικών αρμοδιοτήτων, από διεθνή όργανα με αντικείμενο την καταπολέμηση των διακρίσεων, όπως η Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD) στις καταληκτικές της παρατηρήσεις μετά την 75^η σύνοδό της (2009)⁹⁷ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) σε αλληπάλληλες εκθέσεις της για την Ελλάδα (2009, 2015)⁹⁸.

Στη βάση των ανωτέρω επισημάνσεων, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι η ανάληψη από το Συνήγορο του Πολίτη του συνόλου της ειδικής αυτής αρμοδιότητας τόσο για το δημόσιο όσο και για τον ιδιωτικό τομέα συνιστά πολύ θετικό βήμα προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικής καταπολέμησης των διακρίσεων. Υπενθυμίζεται, άλλωστε, ότι ο Ν 3488/2006⁹⁹ και ο Ν 3896/2010¹⁰⁰ έχουν ήδη αναθέσει στο Συνήγορο του Πολίτη την αρμοδιότητα παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης των φύλων στην απασχόληση και την εργασία, σε συνεργασία με τις οικείες Επιθεωρήσεις Εργασίας.

Η ΕΕΔΑ επιθυμεί στο σημείο αυτό να εκφράσει τον έντονο προβληματισμό της, επισημαίνοντας ότι η θέση του Βοηθού Συνηγόρου του Πολίτη για θέματα Ισότητας των φύλων – ενός τομέα δραστηριότητας καίριας σημασίας για την αντιμετώπιση των διακρίσεων λόγω φύλου και την προώθηση της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών και πρόσβασης στην απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και αγαθά και υπηρεσίες – δεν έχει στελεχωθεί από το 2009.

Υπό το φως μάλιστα των ανωτέρω παρατηρήσεων και σε συνδυασμό, αφενός, με το άρθρο 18, παρ. 2, του παρόντος ΣχΝ, που τροποποιεί το άρθρο 1, παρ. 2 εδ. α', του Ν 3094/2003¹⁰¹ αναφορικά με την αποστολή του Συνηγόρου του Πολίτη, αφετέρου, με το άρθρο 25 του Ν 3896/2010 βάσει του οποίου οι αρμοδιότητες παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών έχουν ανατεθεί στο Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για θέματα Ισότητας των Φύλων, θα μπορούσε ενδεχομένως

93. ΟΚΕ, Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης: Ετήσιες Εκθέσεις ετών 2005-2009.

94. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Απόφαση αριθ. 2005/2356, 18 Σεπτεμβρίου 2008. Βλ. επίσης FRA, Annual Report 2009, σελ. 19.

95. Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles), Adopted by General Assembly resolution 48/134 of 20 December 1993.

96. Πρόταση Οδηγίας του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, 2.7.2008, COM(2008) 426, 2008/0140 (CNS), παρ. 28.

97. UN, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding Observations: Greece, CERD/C/GRC/CO/16-19, 14.9.2009, παρ. 18.

98. Βλ. Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κα-

τά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, Έκθεση για την Ελλάδα (τέταρτος κύκλος επιτήρησης), 2 Απριλίου 2009, CRI(2009)31, παρ. 28 επ. και Έκθεση για την Ελλάδα (πέμπτος κύκλος επιτήρησης), 10 Δεκεμβρίου 2014, CRI(2015)1, παρ. 31 και 33.

99. Βλ. πιο πάνω, σελ. 42.

100. Ν 3896/2010 για την Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις (ΦΕΚ 207/Α'/8.12.2010).

101. Ν 3896/2010 για το Συνήγορο του Πολίτη και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 10/Α'/22.1.2003).

για λόγους συνοχής το σύνολο των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στο Συνήγορο του Πολίτη ως φορέα παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης να αναληφθεί από το Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για θέματα Ισότητας των Φύλων.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ παρατηρεί με απογοήτευση ότι δεν έχει ληφθεί υπόψη η σύστασή της για ανάθεση αρμοδιοτήτων αναφορικά με την αρχή της ίσης μεταχείρισης στο πεδίο της πρόσβασης, διάθεσης και παροχής αγαθών και υπηρεσιών στην Ανεξάρτητη Αρχή του Συνηγόρου του Καταναλωτή¹⁰².

Η συγκεκριμένη ρύθμιση προτείνεται για λόγους τόσο ουσιαστικούς, όσο και νομοθετικής συνέχειας:

- για λόγους συστηματικούς και ουσιαστικούς, δεδομένου ότι την αρμοδιότητα για την εξέταση καταγγελιών, τη διενέργεια προσπάθειας συμφιλίωσης, τη σύνταξη και υποβολή πορισμάτων και συστάσεων σε περίπτωση αποτυχίας της συμφιλίωτικής δράσης, καθώς και την πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των πολιτών σε θέματα που τους αφορούν ως καταναλωτές-αποδέκτες των προϊόντων και υπηρεσιών που διατίθενται στην αγορά για συναλλακτικούς σκοπούς έχει, εκ του ιδρυτικού του νόμου¹⁰³ και κατά το ευρωπαϊκό Δίκαιο¹⁰⁴, ο Συνήγορος του Καταναλωτή, ως Ανεξάρτητη Αρχή και αναγνωρισμένος φορέας εναλλακτικής (εξωδικαστικής) επίλυσης των διαφορών μεταξύ καταναλωτών και προμηθευ-

τών. Εξάλλου, δεδομένου ότι ρητώς παρέχεται από τον ενωσιακό νομοθέτη η δυνατότητα στα Κράτη-μέλη να ορίζουν περισσότερους από έναν φορείς για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, δεν υπάρχει κανένας λόγος να μην προβλέπεται η όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη και πλήρης προστασίας και εποπτεία της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

- για λόγους νομοθετικής συνέχειας, δεδομένου ότι ανάλογος επιμερισμός ανάμεσα στις δύο Ανεξάρτητες Αρχές, με βάση τις κατά περίπτωση αρμοδιότητές τους, κρίθηκε σκόπιμο να θεσμοθετηθεί με το άρθρο 11 του Ν 3769/2009¹⁰⁵, κατ' εφαρμογή του άρθρου 12 της Οδηγίας 2004/113/ΕΚ, με το οποίο ανατέθηκε η αρμοδιότητα της παρακολούθησης και προώθησης της τήρησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, αφενός, στο Συνήγορο του Καταναλωτή για την πρόσβαση σε προϊόντα και υπηρεσίες του ιδιωτικού τομέα, αφετέρου, στο Συνήγορο του Πολίτη για την πρόσβαση σε προϊόντα και υπηρεσίες του δημόσιου τομέα.

Παράγραφος 2: Η ΕΕΔΑ εκφράζει επίσης την ικανοποίησή της για την ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού του Συνηγόρου του Πολίτη, με υψηλής εξειδίκευσης διοικητικό και επιστημονικό προσωπικό, όπως άλλωστε το είχε προτείνει ήδη από το 2010¹⁰⁶, θεωρώντας ότι η κεντρική σημασία και το εύρος των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στο Συνήγορο του Πολίτη ως φορέα προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης προϋποθέτει την εξασφάλιση υπέρ της Ανεξάρτητης Αρχής των απαραίτητων υλικών μέσων και πόρων για την απρόσκοπτη άσκηση των νέων αρμοδιοτήτων της.

Με την ευκαιρία αυτή, η αναγνώριση από το νομοθέτη της ανάγκης επαρκούς στελέχωσης του Συνηγόρου του Πολίτη ώστε να ανταποκριθεί στο έργο του επικροτείται από την ΕΕΔΑ ως ένδειξη έμπρακτης μέριμνας, η οποία είναι εξίσου ανα-

102. Βλ. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 29.

103. Ν 3297/2004 σχετικά με το Συνήγορο του Καταναλωτή – Ρύθμιση θεμάτων Υπουργείο Ανάπτυξης και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 259/Α' /23.12.2004).

104. Βλ. ΚΥΑ 70330/2015 αναφορικά με τις Ρυθμίσεις σχετικά με προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας, σε συμμόρφωση με την Οδηγία 2013/11/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 2013 για την εναλλακτική επίλυση καταναλωτικών διαφορών και για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2006/2004 και της οδηγίας 2009/22/ΕΚ (οδηγία ΕΕΚΔ) και την λήψη συμπληρωματικών εθνικών μέτρων εφαρμογής του Κανονισμού 524/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 2013 για την ηλεκτρονική επίλυση καταναλωτικών διαφορών (ΦΕΚ 1421/Β' /9.7.2015).

105. Βλ. πιο πάνω, σελ. 42.

106. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 32.

γκαία και απαραίτητη και για την ίδια την ΕΕΔΑ στο πλαίσιο της έκτασης της αποστολής της¹⁰⁷.

Άρθρο 15 – Υπηρεσίες για την εποπτεία και προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης

Στην προσπάθεια διάρθρωσης ενός πλήρους θεσμικού πλαισίου για την προώθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης στο πεδίο της εργασίας και της απασχόλησης και λαμβάνοντας υπόψη την υποχρέωση της Πολιτείας να διασφαλίζει τον θεσμικό τριμερή κοινωνικό διάλογο για τα ζητήματα αυτά μέσω της σταθερής λειτουργίας θεσμοθετημένων οργάνων τριμερούς εκπροσώπησης¹⁰⁸, όπως άλλω-

στε προκύπτει και από τα άρθρα 13 και 16 του παρόντος ΣχN σχετικά με τον κοινωνικό διάλογο¹⁰⁹ και τη συνεργασία φορέων¹¹⁰ αντιστοίχα, η ΕΕΔΑ προτείνει τη συμπερίληψη στους φορείς και τις υπηρεσίες για την εποπτεία και προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης του Ανώτατου Συμβουλίου Εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, στο πρότυπο του άρθρου 27 του Ν 3896/2010¹¹¹, η ΕΕΔΑ συστήνει την επέκταση των αρμοδιοτήτων του Ειδικού Τμήματος Ισότητας των Φύλων που λειτουργεί στο Ανώτατο Συμβούλιο Εργασίας της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης σε όλα τα είδη διακρίσεων. Η ενίσχυση αυτή των αρμοδιοτήτων του Ανώτατου Συμβουλίου Εργασίας θα του επιτρέψει, πέραν των λοιπών γνωμοδοτικών αρμοδιοτήτων του και της αρμοδιότητας παρακολούθησης και γνωμοδότησης για θέματα που άπτονται της αρχής της έμφυλης ισότητας και της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών¹¹², να επιλαμβάνεται επίσης θεμάτων, καθώς επίσης και να γνωμοδοτεί επί ζητημάτων που θα προκύπτουν από την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης στο πεδίο της εργασίας και της απασχόλησης.

Άρθρο 16 - Συνεργασία φορέων

Λαμβάνοντας υπόψη την παρούσα πολιτική, οικονομική και κοινωνική συγκυρία που επικρατεί στη Χώρα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει με έμφαση ότι τόσο το κύρος του κοινωνικού διαλόγου, όσο και η αποκατάσταση του κλίματος εμπιστοσύνης, που έχει πληγεί σοβαρά με τις δραματικές αλλαγές που υπέστη το περιβάλλον του κοινωνικού διαλόγου στην Ελλάδα, πρέπει να προτεραιοποι-

107. Σύμφωνα άλλωστε και με τις Συστάσεις διεθνών ελεγκτικών οργάνων για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Βλ. έτσι OHCHR, *End of Mission Statement of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Human rights pose limits to adjustment - Debt relief for inclusive growth in Greece*, Juan Pablo Bohoslavsky, Athens, 8 December 2015, όπου τονίζεται από τον Ανεξάρτητη Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ ότι «μέσω των συστάσεων της η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα το Ανθρώπου έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη στήριξη των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Συνεπώς είναι σημαντικό να διατεθούν περισσότεροι πόροι, και προσωπικό στη Γραμματεία της Επιτροπής»; HRC, *Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights on his mission to Greece*, Juan Pablo Bohoslavsky, 31st session, A/HRC/31/60/Add.2, 21 April 2016, παρ. 54; Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding observations on the twentieth to twenty-second periodic reports of Greece*, CERD/C/GRC/CO/20-22, 26 August 2016, παρ. 6-7, όπου επισημαίνονται οι ανησυχίες της Επιτροπής για τη μείωση του προϋπολογισμού Θεσμών που εργάζονται με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων, όπως η ΕΕΔΑ και συστήνεται στο Κράτος Μέλος να εγγυηθεί ότι οι περικοπές στον προϋπολογισμό των Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου δεν θα οδηγήσουν στον περιορισμό της δράσης τους για την αποτελεσματική παρακολούθηση της προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ιδίως την καταπολέμηση των διακρίσεων.

108. Στο έλλειμμα τριμερούς κοινωνικού διαλόγου στο πεδίο των απαγορευμένων διακρίσεων στην εργασία και στις προτάσεις για αποκατάστασή του γίνεται εκτενής αναφορά στο Κείμενο Πολιτικής που έχει εκδοθεί με συμφωνία των εθνικών κοινωνικών εταίρων (ΓΣΕΕ, ΣΕΒ, ΓΣΕΒΕΕ, ΕΣΕΕ, ΣΕΤΕ) το 2015, με τίτλο «Ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου με στόχο την αποτελεσματική καταπολέ-

μηση των απαγορευμένων από το νόμο διακρίσεων στην αγορά εργασίας». Βλ. σχετικά ΓΣΕΕ, ΣΕΒ, ΓΣΕΒΕΕ, ΕΣΕΕ, ΣΕΤΕ, Κοινό Δελτίο Τύπου: Ο κόσμος της εργασίας μαζί για την ισότητα, 2 Μαρτίου 2015, καθώς επίσης και ΓΣΕΒΕΕ, Κοινή δήλωση εθνικών κοινωνικών εταίρων ΓΣΕΕ, ΣΕΒ, ΓΣΕΒΕΕ, ΕΣΕΕ, ΣΕΤΕ μετά από συζήτηση στρογγυλής τράπεζας με τη συμμετοχή του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, 26.11.2015.

109. Βλ. σχετικά *supra*, σελ. 36 επ.

110. Βλ. σχετικά *infra*, σελ. 46 επ.

111. Που τιτλοφορείται Τμήμα Ισότητας των Φύλων του Ανώτατου Συμβουλίου Εργασίας.

112. Άρθρο 25, παρ. 14, του ΠΔ 368/1989 σχετικά με τον Οργανισμό Υπουργείου Εργασίας (ΦΕΚ 163/Α' /16.6.1989).

ηθούν από το νομοθέτη. Αναγνωρίζοντας, συνεπώς, ότι ο κοινωνικός διάλογος μπορεί να συμβάλει στη διατύπωση δημιουργικών και καινοτόμων απαντήσεων και να προωθήσει μια περισσότερο ισόρροπη και χωρίς διακρίσεις ανάκαμψη, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την ποιοτική αναβάθμιση του τριμερούς κοινωνικού διαλόγου και συστήνει, προς το σκοπό αυτό, τη ρητή συμπερίληψη μεταξύ των κοινωνικών εταίρων που συμμετέχουν στο διάλογο για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης και των πέντε εθνικών κοινωνικών εταίρων που εκπροσωπούν, αφενός, τους εργαζόμενους και, ειδικότερα, τη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (εφεξής ΓΣΕΕ) και, αφετέρου, τους εργοδότες και, πιο συγκεκριμένα, το Σύνδεσμο Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (εφεξής ΣΕΒ), τη Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών, Βιοτεχνών και Εμπόρων Ελλάδας (εφεξής ΓΣΕΒΕΕ), την Ελληνική Συνομοσπονδία Εμπορίου και Επιχειρηματικότητας (εφεξής ΕΣΕΕ) και το Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (εφεξής ΣΕΤΕ). Δεδομένης, μάλιστα, της συμπερίληψης από το νομοθέτη των κοινωνικών εταίρων στις διατάξεις περί Κοινωνικού διαλόγου (άρθρο 13 του παρόντος ΣχΝ), κρίνεται πιο δόκιμη η ανωτέρω προταθείσα από την ΕΕΔΑ προσθήκη των εργοδοτικών φορέων στο άρθρο 16 του παρόντος ΣχΝ που αναφέρεται στη *Συνεργασία φορέων*.

Άρθρο 18

Παράγραφος 2: Σε ό,τι αφορά στην τροποποίηση του άρθρου 1, παρ. 2 εδ. α', του Ν 3094/2003 αναφορικά με την αποστολή του Συνηγόρου του Πολίτη, προτείνεται, για λόγους συνοχής, όπως προαναφέρθηκε, το σύνολο των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στο Συνήγορο του Πολίτη ως φορέα παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης να αναληφθούν από το Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για θέματα Ισότητας¹¹³. Την προσέγγιση αυτή έχει, άλλωστε, υιοθετήσει ο νομοθέτης και στην περίπτωση του άρθρου 25 του Ν 3896/2010, αναθέτοντας τις αρμοδιότητες παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχεί-

ρισης ανδρών και γυναικών στο Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για θέματα Ισότητας των φύλων.

Παράγραφος 3: Σε συνέχεια των συστάσεων της ΕΕΔΑ αναφορικά με την ανάθεση αρμοδιοτήτων για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης στο πεδίο της πρόσβασης, διάθεσης και παροχής αγαθών και υπηρεσιών στο Συνήγορο του Καταναλωτή, προτείνεται η ακόλουθη αναδιατύπωση της διάταξης του άρθρου 18, παρ. 3, του παρόντος ΣχΝ: «Όπου στα άρθρα 1 έως και 4 του ν. 3094/2003 αναφέρονται οι όροι 'δημόσιες υπηρεσίες' ή 'υπάλληλος' προστίθεται 'και ιδιώτες / ιδιώτης' για την παρακολούθηση και προώθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, εξαιρούμενης της προώθησης της εφαρμογής της στη διάθεση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται στο κοινό, βάσει των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ, 2000/78/ΕΚ και 2014/54/ΕΕ, όπως ενσωματώθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη».

Άρθρο 19

Παράγραφος 1: Σε ό,τι αφορά στη διάταξη του άρθρου 19, παρ. 1, του παρόντος ΣχΝ και, ειδικότερα, την υπαγωγή φυσικών ή νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου, συμπεριλαμβανόμενων των τραπεζών, στην αρμοδιότητα του Συνηγόρου του Πολίτη για την εκπλήρωση της αποστολής του ως φορέα παρακολούθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης βάσει των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ, 2000/78/ΕΚ και 2014/54/ΕΕ, καθώς επίσης και ως φορέα για την παρακολούθηση και προώθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, βάσει της Οδηγίας 2002/73/ΕΚ και ως φορέα για την παρακολούθηση και προώθηση της εφαρμογής της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, βάσει της οδηγίας 2006/54/ΕΚ, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι εγείρονται ζητήματα επικάλυψης αρμοδιοτήτων των δύο Ανεξάρτητων Αρχών: του Συνηγόρου του

113. Βλ. *supra*, σελ. 44.

Πολίτη και του Συνηγόρου του Καταναλωτή. Εάν τα ζητήματα αυτά, που αφορούν ιδίως σε διαφορές των καταναλωτών με τράπεζες και ασφαλιστικές εταιρείες, οι οποίες παγίως εμπίπτουν στην αποστολή του Συνηγόρου του Καταναλωτή, δεν αντιμετωπιστούν από το νομοθέτη, ενδέχεται να δημιουργήσουν σύγχυση.

Παράγραφος 2: Αναφορικά με την εξαίρεση από την αρμοδιότητα του Συνηγόρου του Πολίτη θεμάτων που αφορούν στην υπηρεσιακή κατάσταση του προσωπικού των δημόσιων υπηρεσιών και, ειδικότερα, την τροποποίηση του άρθρου 3, παρ. 2, του Ν 3094/2003 σχετικά με το *Συνήγορο του Πολίτη και άλλες διατάξεις*, και λαμβάνοντας υπόψη ότι η προτεινόμενη τροποποίηση αφορά μόνο στο τελευταίο εδάφιο και όχι σε ολόκληρη την παράγραφο, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι για την παρακολούθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης δυνάμει των σχετικών Οδηγιών οφείλουν να μεριμνούν οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι φορείς, οι οποίοι μέχρι στιγμής δεν ελέγχονται από το Συνήγορο του Πολίτη («τα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών, το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους και οι ανεξάρτητες αρχές ως προς την κύρια λειτουργία τους»). Στην ίδια κατηγορία εμπίπτει και το Ανώτατο Συμβούλιο Επιλογής Προσωπικού (εφεξής ΑΣΕΠ), ανεξάρτητη Αρχή επιφορτισμένη με τον έλεγχο της ορθής εφαρμογής των διατάξεων που διέπουν το σύνολο των προσλήψεων στο δημόσιο τομέα, το οποίο με το παλαιό καθεστώς τελούσε υπό τον έλεγχο της Επιτροπής Ίσης Μεταχείρισης.

Παράγραφος 3: Αναφορικά με την αρμοδιότητα του Συνηγόρου του Πολίτη, όταν ενεργεί ως φορέας προώθησης και παρακολούθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, να επιλαμβάνεται υποθέσεων που εκκρεμούν ενώπιον δικαστηρίων ή δικαστικών Αρχών μέχρι την πρώτη συζήτηση στο ακροατήριο ή μέχρις ότου η αρμόδια δικαστική Αρχή αποφανθεί σχετικά με αίτηση παροχής προσωρινής δικαστικής προστασίας, προκειμένου να μην αναγκάζεται το θύμα διάκρισης, ενόψει ασφυκτικών προθεσμιών, να επιλέξει μεταξύ δικαστικής και εξωδικαστικής προστασίας, η ΕΕΔΑ έχει και στο παρελθόν τονίσει την ανα-

γκαιότητα της εν λόγω ρύθμισης¹¹⁴, όχι μόνο λόγω της επέκτασης των αρμοδιοτήτων του Συνηγόρου του Πολίτη στον ιδιωτικό τομέα, αλλά και γιατί το εν λόγω νομοθετικό άνοιγμα μπορεί να ενθαρρύνει τις προσφυγές θυμάτων διακρίσεων, προάγοντας έτσι την καλή λειτουργία των θεσμών.

Άρθρο 20

Παράγραφος 2: Θετικά αποτιμάται από την ΕΕΔΑ, ως μέτρο που θα συμβάλει σημαντικά στην προώθηση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η πρόβλεψη της δυνατότητας του Συνηγόρου του Πολίτη να ζητά έγγραφα ή στοιχεία από ιδιώτη που κατονομάζεται σε αναφορά σχετική με επίκληση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, καθώς και η υποχρέωση δημόσιων φορέων, αρμόδιων για τη διερεύνηση αντίστοιχων καταγγελιών, να υποβάλουν τα αποτελέσματα του ελέγχου στην Αρχή η οποία θα επιφυλάσσεται τόσο για τη διεξαγωγή ίδιας έρευνας όσο και για τη διαμόρφωση του τελικού πορίσματός της.

Παράγραφος 3: Συστήνεται η διόρθωση της αρίθμησης της παραγράφου 3 του άρθρου 20, η οποία εκ παραδρομής αναφέρεται ως παράγραφος δεύτερη αντί για τρίτη (αντικατάσταση του 2 από το 3).

Άρθρο 21 – Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Εποπτείας των Αποφάσεων του ΕΔΔΑ

Είναι ιδιαίτερα σημαντική η θέσπιση στην Ελλάδα ενός εθνικού μηχανισμού εποπτείας της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ) και συμμόρφωσης της Χώρας μας με αυτές (εφεξής Εθνικός Μηχανισμός). Η έγκαιρη προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας αλλά και της διοικητικής πρακτικής και η διαρκής ενημέρωση και επιμόρφωση των δικαστικών λειτουργών σχετικά με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, συνιστά πάγια και σταθερά επαναλαμβανόμενη σύσταση τόσο εθνικών,

114. Βλ. έτσι ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων Πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 30.

όπως είναι η ΕΕΔΑ, όσο και ευρωπαϊκών και διεθνών ελεγκτικών μηχανισμών για την εφαρμογή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η υιοθέτηση συνεπώς αυτής της καλής πρακτικής είναι ένα εξαιρετικά θετικό βήμα για τον εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας και της διοικητικής πρακτικής, καθώς επίσης και για την εμβάθυνση της προστασίας των δικαιωμάτων στη Χώρα μας και ως τέτοια δεν έχει παρά να την καλωσορίσει η ΕΕΔΑ και να ενθαρρύνει την υλοποίησή της.

Η ΕΕΔΑ ως φορέας προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει ως αποστολή της τη διαρκή παρακολούθηση των θεμάτων που αφορούν τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τη δημόσια ενημέρωση και την προώθηση της σχετικής έρευνας (άρθρο 1, παρ. 5α), του Ν 2667/1998). Οργανώνει, δε, Κέντρο Τεκμηρίωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου (άρθρο 1, παρ. 6θ), του Ν 2667/1998). Μάλιστα, ως εθνικός θεσμός για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου μεριμνά για την προώθηση, ειδικά, και της νομολογίας του ΕΔΔΑ¹¹⁵. Στο πλαίσιο αυτό και αναγνωρίζοντας ότι η διάδοση της νομολογίας του ΕΔΔΑ αποτελεί μία σύγχρονη πρόκληση στο χώρο της προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ έχει αναλάβει την πρωτοβουλία να διαθέτει τα θεματικά ενημερωτικά δελτία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου μεταφρασμένα στην ελληνική γλώσσα¹¹⁶, συμβάλλοντας στην προώθησή της νομολογίας του στη Χώρα μας¹¹⁷.

Άρθρο 23 – Αρμοδιότητες

Παράγραφος 2: Σε ό,τι αφορά στο άρθρο 23, παρ. 2, του παρόντος ΣχΝ και τις ειδικότερες αρμοδιότητες του Εθνικού Μηχανισμού, λαμβάνοντας υπόψη ότι η ευρύτερη αποστολή του και το σύνολο των αρμοδιοτήτων που του έχει αναθέσει ο νομοθέτης σε μεγάλο βαθμό αναπαράγουν τις βασικές αρμοδιότητες της ΕΕΔΑ, η ΕΕΔΑ, ως το κατεχόμενη ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστα-

σίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, θεωρεί αναγκαία την προσαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης, έτσι ώστε μετά τη γ' υποπερίπτωση της παραγράφου 2 του άρθρου 23 να προστεθεί και δ' υποπερίπτωση, δυνάμει της οποίας ο Εθνικός Μηχανισμός: «*Ενημερώνει για τα θέματα αυτά μέσω των εκπροσώπων του Υπουργείου Δικαιοσύνης την Ολομέλεια της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) σε κάθε συνεδρίασή της*».

Άρθρο 24 – Λειτουργία

Παράγραφος 1: Λαμβανομένης υπόψη της σημασίας της σύστασης και λειτουργίας του Εθνικού Μηχανισμού για τη διασφάλιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και, πιο συγκεκριμένα, για τη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ και την παρακολούθηση της εκτέλεσής τους, η ΕΕΔΑ σημειώνει την ανάγκη περαιτέρω ενίσχυσης και υποστήριξης της στελέχωσής του ώστε η καινοτόμα αυτή και ουσιαστική πρωτοβουλία να υλοποιηθεί αποτελεσματικά.

Άρθρο 25 – Συνεργασία με φορείς και κοινωνικός διάλογος

Η ΕΕΔΑ θεωρεί θετικό το μέτρο της συνεργασίας, στο πλαίσιο της λειτουργίας του Εθνικού Μηχανισμού, με την Κοινωνία των Πολιτών και τη δυνατότητα πρόσκλησης ΜΚΟ και άλλων φορέων σε διαβούλευση προκειμένου για ζητήματα που άπτονται της προστασίας και προώθησης γενικότερα των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Σε κάθε περίπτωση, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι το παρόν ΣχΝ, στις σχετικές διατάξεις (άρθρο 21 έως 25), δεν γίνεται καμία αναφορά στο ενδεχόμενο πιθανής συνεργασίας με ένα άλλο θεσμικό όργανο που έχει συσταθεί ήδη από το 2013 για να ικανοποιήσει τον ίδιο σκοπό με τον Εθνικό Μηχανισμό, την Ειδική Μόνιμη Επιτροπή παρακολούθησης των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Βουλής. Στο πλαίσιο της αποτελεσματικότερης παρακολούθησης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ο νομοθέτης θα μπορούσε να διερευνήσει το ενδεχόμενο συνεργασίας μεταξύ των δύο φορέων.

115. Βλ. και *High-level Conference on the "Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility"*, Brussels Declaration, 27.4.2015.

116. Βλ. ΕΔΔΑ, *Θεματικά δελτία νομολογίας*.

117. CEDH, *Les fiches thématiques seront désormais traduites en grec*, CEDH 233 (2016), 29.6.2016.

Άρθρο 27

Παράγραφος 2: Αναγνωρίζοντας την ανάγκη διασφάλισης σε όλα τα πρόσωπα ίσης και αποτελεσματικότερης συντονισμένης προστασίας έναντι κάθε διάκρισης και λαμβανομένου υπόψη του σκοπού του παρόντος ΣχΝ, που δεν είναι άλλος από την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης σε όλα τα πεδία και τους τομείς, η ΕΕΔΑ εκφράζει την απορία της για τη ρητή κατάργηση του άρθρου 16 του Ν 3304/2005 που θεσπίζει την ποινική δίωξη κάθε παραβάτη της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων, ορίζοντας ποινικές κυρώσεις (ποινή φυλάκισης έξι μηνών έως τριών ετών και χρηματική ποινή χιλίων έως πέντε χιλιάδων ευρώ). Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων και με γνώμονα το πνεύμα και το γράμμα των προς ενσωμάτωση Οδηγιών, οι οποίες ορίζουν στο Προοίμιό τους ότι τα Κράτη μέλη οφείλουν να προβλέψουν ουσιαστικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις για την περίπτωση παράβασης των υποχρεώσεων τους που απορρέουν από τις Οδηγίες¹¹⁸, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την επαναφορά (ως άρθρο 11 στο παρόν ΣχΝ, πριν το προτεινόμενο άρθρο 11 – που θα γίνει άρθρο 12 κοκ – το οποίο προβλέπει τις σχετικές διοικητικές κυρώσεις) και αναδιατύπωση του άρθρου 16 του Ν 3304/2005, ώστε να διαψευστεί και εμπράκτως κάθε πρόθεση αποποινικοποίησης των διακρίσεων¹¹⁹.

Β. Επί μη ρυθμιζόμενων από το παρόν ΣχΝ θεμάτων**Νομική συνδρομή σε περιπτώσεις διακρίσεων**

Η ΕΕΔΑ εκφράζει την ικανοποίησή της για τη συμπλήρωση των διατάξεων σχετικά με την αποστολή του Συνηγόρου του Πολίτη ως φορέα για την παρακολούθηση και προώθηση της εφαρ-

μογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης και, πιο συγκεκριμένα, για την εισαγωγή ρητής πρόβλεψης για την παροχή από το Συνήγορο του Πολίτη ανεξάρτητης και εξειδικευμένης συνδρομής στα θύματα διακρίσεων, όταν καταγγέλλουν στο φορέα μεταχείριση που ενέχει διάκριση (βλ. άρθρο 19, παρ. 5α), του παρόντος ΣχΝ).

Παρόλα αυτά, θεωρεί πολύ σημαντική την τροποποίηση του άρθρου 7, παρ. 4, του Ν 3226/2004 για την *Παροχή Νομικής Βοήθειας σε πολίτες χαμηλού εισοδήματος και άλλες διατάξεις*¹²⁰, σύμφωνα με τις διατάξεις του οποίου τα ένδικα μέσα και βοηθήματα, για να είναι παραδεκτά, πρέπει να στηρίζονται στο νόμο και να μην είναι προφανώς αβάσιμα στην ουσία. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ είχε εκφράσει ήδη από το 2003 την πρόταση να συμπεριληφθούν στο Ν 3226/2004 τόσο τα αδικήματα του Ν 927/1979 *Περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις*¹²¹, όσο και οι *παραβιάσεις του Ν 3304/2005*. Η πρόταση αυτή της ΕΕΔΑ εισακούστηκε από το νομοθέτη αλλά εν μέρει, καθώς ο Ν 3226/2004 δεν έλαβε υπόψη την πρόταση της ΕΕΔΑ να μην εξαρτάται η παροχή νομικής βοήθειας για τα αδικήματα του Ν 927/1979 και του Ν 3304/2005 από την νομοθετικά προβλεπόμενη προϋπόθεση περί νομικής συνδρομής, δηλαδή τη συνάρτηση του παραδεκτού των ένδικων μέσων και βοηθημάτων από το «νόμω και ουσία βάσιμό» τους. Αντίθετα με την πρόταση της ΕΕΔΑ, το άρθρο 7, παρ. 4, του Ν 3226/2004 ορίζει ως προϋπόθεση για την παροχή νομικής βοήθειας σε περιπτώσεις άσκησης και υποστήριξης ένδικων μέσων και βοηθημάτων αυτά τα τελευταία να είναι παραδεκτά και να μην είναι προφανώς αβάσιμα. Το σκεπτικό της πρότασης αυτής της ΕΕΔΑ συνίσταται, αφενός, στο ότι τα θύματα των διακρίσεων που προβλέπουν οι σχετικές Οδηγίες αποτελούν ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες, αφετέρου, στο ότι δεν υπάρχει σχετική νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων. Εξάλλου, παρόμοιο ευνοϊκό μέτρο προβλέπουν και οι δύο Οδηγίες όταν θεσπίζουν τη μεταφορά του βάρους απόδειξης υπέρ των θυμάτων διακρίσεων¹²².

118. Βλ. παρ. 26 του Προοιμίου και άρθρο 15 της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ και παρ. 35 του Προοιμίου και άρθρο 17 της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ.

119. Γίνεται αναφορά στην άμεση απάντηση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε αντιδράσεις κατά της εξέλιξης του άρθρου 16 του Ν 3304/2005, όπως αυτές διατυπώθηκαν με την ανάρτηση του προτεινόμενου ΣχΝ στο Δικτυακό Τόπο Διαβουλεύσεων.

120. ΦΕΚ 24/Α'/4.2.2004.

121. ΦΕΚ 139/Α'/28.6.1979.

122. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του ΣχΝ «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής κατα-

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται στη σύστασή της αυτή, εξειδικεύοντάς την και επισημαίνοντας ότι θα πρέπει στο παρόν ΣχΝ να προστεθεί διάταξη (ενδεχομένως μία τέταρτη παράγραφος στο άρθρο 8 για την Παροχή προστασίας), που να εξαιρεί από την εφαρμογή της προϋπόθεσης αυτής των ένδικων βοηθημάτων και μέσων που ασκούνται επί παραβάσεων του Ν 927/1979 και του Ν 3304/2005.

Ανάγκη τροποποίησης της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων (με ρητή συμπερίληψη της ταυτότητας και των χαρακτηριστικών φύλου μεταξύ των λόγων διάκρισης)

Η ΕΕΔΑ, δραπτόμενη της ευκαιρίας ενόψει της τροποποίησης του Ν 3304/2005, θα ήθελε να επαναφέρει το ζήτημα της προσαρμογής και τροποποίησης συνολικά του νομοθετικού πλαισίου κατά των διακρίσεων στην Ελλάδα, το οποίο δεν περιορίζεται μόνο στο Ν 3304/2005 και περιλαμβάνει:

- το Ν 3769/2009 για την Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών και άλλες διατάξεις¹²³,

- το Ν 3896/2010 για την Εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης – Εναρμόνιση της κείμενης νομοθεσίας με την Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006 και άλλες συναφείς διατάξεις¹²⁴, καθώς επίσης και

- το Ν 4097/2012 για την Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών κατά την άσκηση αυτοτελούς επαγγελματικής δραστηριότητας - Εναρμόνιση της νομοθεσίας με την Οδηγία 2010/41/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου¹²⁵.

Ειδικότερα, όπως έχει ήδη τονίσει η ΕΕΔΑ, ο Ν 3896/2010, παρότι συμπεριλαμβάνει ρητά μεταξύ των διακρίσεων και «οποιαδήποτε λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση προσώπου που συνδέεται με αλλαγή φύλου», παραβλέπει μια θεμελιώδη παράμετρο: το κοινωνικό φύλο. Η προστασία συνεπώς που παρέχει το εν λόγω νομοθετικό πλαίσιο δεν καλύπτει παρά μόνο τα άτομα που έχουν προβεί σε επαναπροσδιορισμό φύλου, αποκλείοντας από το πεδίο εφαρμογής του την πλειονότητα των διεμφυλικών ατόμων που δεν έχουν προβεί σε επέμβαση επαναπροσδιορισμού φύλου. Για το λόγο αυτό, συστήνεται η τροποποίησή του προς την κατεύθυνση της προσθήκης της ταυτότητας φύλου μεταξύ των λόγων βάσει των οποίων απαγορεύεται η εισαγωγή διακρίσεων στο χώρο της απασχόλησης¹²⁶.

Προς την ίδια κατεύθυνση και με σκοπό την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω ταυτότητας φύλου, συστήνεται η συμπερίληψη της ταυτότητας φύλου – όπως άλλωστε γίνεται και στο παρόν ΣχΝ – τόσο στο Ν 3769/2009 όσο και στο Ν 4097/2012, ώστε να καλύπτονται και οι διακρίσεις για λόγους ταυτότητας φύλου στο πεδίο της εργασίας, στο πεδίο παροχής υπηρεσιών και πρόσβασης σε αγαθά, καθώς επίσης και κατά την άσκηση αυτοτελούς επαγγελματικής δραστηριότητας¹²⁷.

Κατάργηση αντίθετων προς την αρχή της ίσης μεταχείρισης διατάξεων (άρθρο 26 του Ν 3304/2005)

Για λόγους νομικής συνοχής και απλοποίησης, προκειμένου να υπάρχει μία ενιαία ρύθμιση σε θέματα εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης στον τομέα της απασχόλησης και της

γωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (2003), σελ. 22, Παρατηρήσεις σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου Προσανατολισμού» και Προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010), σελ. 19-20, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 18 και Παρατηρήσεις επί του σχεδίου της Εικοστής και Εικοστής πρώτης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD) (2015), σελ. 7.

123. ΦΕΚ 105/Α'/1.7.2009.

124. ΦΕΚ 207/Α'/8.12.2010.

125. ΦΕΚ 235/Α'/3.12.2012.

126. Βλ. ΕΕΔΑ, Διεμφυλικά άτομα και Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου (2015), σελ. 21 και 55.

127. Ibidem.

εργασίας, το άρθρο 26 του Ν 3304/2005 προέβλεπε την κατάργηση κάθε αντίθετης προς την αρχή της ίσης μεταχείρισης νομοθετική και κανονιστική διάταξη ή άλλη διάταξη που περιλαμβάνεται σε ατομική ή συλλογική σύμβαση, γενικούς όρους συναλλαγών, εσωτερικούς κανονισμούς επιχειρήσεων, καταστατικά κερδοσκοπικών ή μη οργανώσεων, ανεξάρτητων επαγγελματικών οργανώσεων και συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων και των εργοδοτών. Στο παρόν ΣχΝ, ο νομοθέτης παραλείπει τη εν λόγω διάταξη και η έλλειψη της αιτιολογικής έκθεσης καθιστά αδύνατη την αιτιολόγηση της επιλογής αυτής, η οποία θα μπορούσε κάλλιστα να οφείλεται σε απλή εκ παραδρομής παράλειψη. Σε κάθε περίπτωση, η ΕΕΔΑ θεωρεί σημαντική τη συμπερίληψή της στο παρόν ΣχΝ, όχι μόνο για λόγους συνοχής και ενιαίας νομοθετικής προσέγγισης των θεμάτων εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, αλλά κυρίως για λόγους διασφάλισης της ασφάλειας δικαίου.

συμμετοχή σε σωματεία ή ενώσεις εργαζομένων ή εργοδοτών ή σε οποιοδήποτε επαγγελματικό σωματείο. Η προσθήκη αυτή αναμένεται ότι θα ενισχύσει την προστασία της ατομικής συνδικαλιστικής ελευθερίας, με την οποία σε καμία περίπτωση δεν συμβιβάζονται πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του Κράτους ή του εργοδότη που έχουν σαν στόχο τους τον περιορισμό της συμμετοχής του εργαζόμενου στη διοίκηση, λειτουργία και νόμιμη δράση σωματείων ή ενώσεων.

Απαγόρευση διακρίσεων λόγω συμμετοχής σε σωματεία και ενώσεις (άρθρο 15 Ν3896/2010)

Κλείνοντας τις επιμέρους παρατηρήσεις αναφορικά με ζητήματα που δεν ρυθμίζει το παρόν ΣχΝ και με σκοπό τη διαφύλαξη και προαγωγή του δικαιώματος ενεργούς συμμετοχής σε σωματεία και ενώσεις, η ΕΕΔΑ προτείνει να ληφθεί υπόψη από το νομοθέτη η διατύπωση της διάταξης του άρθρου 15 του Ν 3896/2010 περί συμμετοχής σε σωματεία και ενώσεις¹²⁸ και να προβλεφθεί ρητά η απαγόρευση κάθε μορφής άμεσης ή έμμεσης διάκρισης για τους λόγους που ορίζει το παρόν ΣχΝ όσον αφορά στην ιδιότητα του μέλους ή στη

128. Άρθρο 15 Ν 3896/2010: «Συμμετοχή σε σωματεία και ενώσεις (Άρθρο 14 παρ. 1 περ. δ' της Οδηγίας): Απαγορεύεται κάθε μορφής άμεση ή έμμεση διάκριση λόγω φύλου ή οικογενειακής κατάστασης όσον αφορά στην ιδιότητα του μέλους ή στη συμμετοχή σε σωματεία ή ενώσεις εργαζομένων ή εργοδοτών ή σε οποιοδήποτε επαγγελματικό σωματείο, περιλαμβανομένων των πλεονεκτημάτων που χορηγούνται από τέτοια σωματεία ή ενώσεις. Επιτρέπεται η διατήρηση ή ίδρυση οργανώσεων προσώπων του ενός μόνο φύλου, εφόσον κύριος σκοπός τους είναι η προώθηση της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών».

Γ. Παρατηρήσεις επί Εθνικών Εκθέσεων ενώπιον Διεθνών Οργάνων

1. Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας ενόψει εξέτασής της στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο του δεύτερου κύκλου του μηχανισμού Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης του ΟΗΕ (Universal Periodic Review, UPR), Γενεύη, Μάιος 2016 (25.1.2016)

Η υποβολή της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, στο πλαίσιο του μηχανισμού της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης των κρατών (Universal Periodic Review, UPR), αποτελεί μία διαδικασία εξέχουσας σημασίας για την εξέταση της κατάστασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη Χώρα μας.

Η ΕΕΔΑ συναισθανόμενη την ευθύνη της ως εθνικού μηχανισμού προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα, υπέβαλε το Σεπτέμβριο του 2015, ενόψει της εξέτασης της Ελλάδας την προσεχή άνοιξη, γραπτές παρατηρήσεις προς το Γραφείο του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Οι παρατηρήσεις αυτές εστάλησαν στις αρμόδιες αρχές προκειμένου να ληφθούν υπόψη κατά την προετοιμασία της έκθεσης του Κράτους. Στο διάστημα που ακολούθησε της υποβολής των παρατηρήσεών της, η ΕΕΔΑ προέβη επίσης σε *Δήλωση για τις αποτρόπαιες τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και έκκληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την πρόσπιση των δικαιωμάτων όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της* (23.11.2015), σε υποβολή συστάσεων για *Το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών* (23.11.2015) και σε υποβολή *Παρατηρήσεων επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις»* (3.12.2015).

Είναι πράγματι αναγκαίο το Κράτος να διαβουλεύεται τόσο με την ΕΕΔΑ όσο και με τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών κατά την προετοιμασία της έκθεσής του. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ αποτιμά θετικά την πρόσκληση σε δημό-

σια διαβούλευση που απηύθυνε το Υπουργείο Δικαιοσύνης για την δεύτερη περιοδική έκθεση της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών. Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου η ΕΕΔΑ προέβη, μάλιστα, σε ενημέρωση των μελών της για την πρόσκληση σε δημόσια διαβούλευση, με σκοπό να διευκολύνει την μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών κατά την προετοιμασία της έκθεσης της Ελλάδας.

Στο ίδιο πλαίσιο και προκειμένου να συνδράμει με τον αποτελεσματικότερο δυνατό τρόπο κατά την προετοιμασία της έκθεσης αυτής, η ΕΕΔΑ παραθέτει τις ακόλουθες παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας, για την αποστολή του οποίου, από το αρμόδιο Υπουργείο, εκφράζει την ικανοποίησή της (με το υπ' αριθμ. πρ. 2403/18.1.2016 έγγραφο του Υπουργείου Εξωτερικών, Διεύθυνση Δ4). Την γόνιμη συνεργασία με τα αρμόδια όργανα προσδοκά η ΕΕΔΑ και στα επόμενα στάδια της διαδικασίας εξέτασης της Ελλάδας σε ό,τι αφορά το UPR.

Για την αποτελεσματικότερη παρουσίαση των παρατηρήσεων της επί του υπό εξέταση Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας, η ΕΕΔΑ προκρίνει την παράθεσή τους με αναφορά στις *αντίστοιχες παραγράφους του Σχεδίου*.

Εντούτοις, *ορισμένες γενικές παρατηρήσεις* είναι εισαγωγικά αναγκαίες: Η ΕΕΔΑ έχει διαχρονικά επισημάνει την ανάγκη οι εκθέσεις του Κράτους προς τα διεθνή όργανα ελέγχου, σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, να αποτυπώνουν με ακρίβεια την κατάσταση των δικαιωμάτων στη Χώρα αποφεύγοντας τους εξωραϊσμούς. Με ικανοποίηση παρατηρεί ότι η Πολιτεία ολοένα και κάνει πράξη τη σύσταση αυτή της ΕΕΔΑ. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι στην εισαγωγική ανάλυση των βασικών εξελίξεων στην Ελλάδα που μεσολάβησαν από τον πρώτο κύκλο του μηχανισμού της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης, γίνεται αναλυτική αναφορά στην οικονομική κρίση και στην επίπτωση των μέτρων λιτότητας στην απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα, με αναφορά μάλιστα στις εκθέσεις της ΕΕΔΑ, του επίσημου ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας στα σχετικά θέματα.

Επίσης θετικά αποτιμάται το γεγονός ότι οι αναπτύξεις που περιλαμβάνονται στο Σχέδιο

αφορούν τόσο τα ατομικά και πολιτικά όσο και τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, καλύπτοντας έτσι ένα ευρύ φάσμα δικαιωμάτων, σε συμφωνία με το πνεύμα της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης.

Τούτων λεχθέντων, η ΕΕΔΑ παρατηρεί επί των σημείων τα εξής:

Παρ. 3-5

Δεδομένης της σημασίας της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι κατά την περίοδο αναφοράς, η οποία εμπεριέχει και την ένταξη της Ελλάδας στο μηχανισμό στήριξης, έχει υπάρξει καταιγισμός απρόβλεπτων, περίπλοκων, αλληλο-συγκρουόμενων και αενάως τροποποιούμενων μέτρων λιτότητας, άμεσης και συχνά αναδρομικής εφαρμογής που έχουν επιτείνει τη γενική ανασφάλεια.

Οι όροι του διεθνούς μηχανισμού στήριξης, όπως διαμορφώνονται από το 2010 και μετά, συστηματικά παραβλέπουν τις συστάσεις των αρμοδίων ελεγκτικών οργάνων από τη διαπίστωση της παραβίασης ευρωπαϊκών και διεθνών κανόνων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δεν επιτρέπουν ή δεν αφήνουν περιθώριο συμμόρφωσης με αυτές, σε κάθε περίπτωση και όχι μόνο όταν έχουν δημοσιονομικό αντίκρυσμα. Η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένα επισημάνει ότι οι όροι χρηματοδότησης των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ή άλλων μηχανισμών, ευρωπαϊκών ή διεθνών, οικονομικής ή χρηματοπιστωτικής στήριξης ενός Κράτους δεν μπορούν να παρακάμπτουν την υποχρέωση σεβασμού των κανόνων του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδιαίτερα όταν δεσμεύει εξίσου και Κράτη που μετέχουν στους μηχανισμούς αυτούς.

Παρ. 4 και 23 επ.

Στην παρούσα εξαιρετικά δύσκολη συγκυρία, είναι πράγματι αναγκαία η εκτενής αναφορά στα ζητήματα ασύλου και μεταναστευτικής πολιτικής. Είναι, αναντίρρητα, υποχρέωση του Κράτους να διασφαλίζει την προστασία των δικαιωμάτων των προσώπων που πλήττονται. Καθώς όμως το

Σχέδιο Έκθεσης κάνει αναφορά και στην ευρωπαϊκή διάσταση του προβλήματος, έχει αξία να σημειωθεί ρητά και η ανάγκη αναθεώρησης της μεταναστευτικής πολιτικής της ΕΕ και του συστήματος του Δουβλίνου που αγνοεί τις υποχρεώσεις σεβασμού και προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ιδίως της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και τις υποχρεώσεις αλληλεγγύης και δίκαιης κατανομής βαρών μεταξύ των κρατών μελών. Σε αυτό το σημείο επανέρχεται σταθερά η ΕΕΔΑ.

Παρ. 5

Η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι το Σχέδιο Έκθεσης κάνει αναφορές στο έργο του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας. Θα ήταν όμως χρήσιμο στην εισαγωγική αυτή τοποθέτηση να γίνει αναφορά στο Δίκτυο, ως ένδειξη αντανάκλαστικών στην έξαρση της ρατσιστικής βίας και των ανεξάρτητων οργάνων της Χώρας, καθώς συστάθηκε το 2011 με πρωτοβουλία της ΕΕΔΑ και της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Μία τέτοια αναφορά συμπληρώνει την αναφορά στις πρωτοβουλίες της Πολιτείας σε επίπεδο νομοθέτησης και λοιπών πολιτικών (στο κείμενο: «Laws and policies [...]»).

Παρ. 6

Τα ζητήματα που αφορούν τα Εθνικά Σχέδια Δράσης, έχουν τύχει μεγάλου ενδιαφέροντος από τη διεθνή κοινότητα, ιδίως στο πλαίσιο του UPR, οπότε είναι πολύ πιθανόν να ερωτηθεί ξανά η Χώρα γι' αυτά. Η μέχρι τώρα εμπειρία στην Ελλάδα δείχνει ότι απαιτούνται ακόμα σημαντικές προσπάθειες για την σύνταξη σχεδίων δράσης που θα ανταποκρίνονται στα διεθνή πρότυπα, τα οποία η ΕΕΔΑ έχει ειδικά αναπτύξει σε κείμενά της και τα οποία θα ήταν χρήσιμο να ληφθούν υπόψη για την ακριβέστερη αποτύπωση της σημερινής κατάστασης σε ό,τι αφορά τα σχέδια δράσης.

Παρ. 8

Περιγράφοντας το Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας το Σχέδιο κάνει αναφορά στην συμμετοχή σε αυτό Εθνικών

Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ σε πληθυντικό αριθμό - ο ακριβής όρος στο κείμενο «NHRIs»). Για την ακρίβεια του λόγου θα ήταν προτιμητέο να επισημανθεί ότι στο Συμβούλιο συμμετέχουν *ανεξάρτητα όργανα της Πολιτείας, όπως η ΕΕΔΑ και ο Συνήγορος του Πολίτη ή η ΕΕΔΑ ως ΕΘΑΔ και ο Συνήγορος του Πολίτη*. Αυτό ερείδεται στο γεγονός ότι Εθνικός Θεσμός Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ) στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις αρχές των Παρισίων, είναι η ΕΕΔΑ.

Παρ. 9 και 10

Για τον ίδιο με τον ως άνω λόγο, θα ήταν συστηματικά ορθότερο η ανάλυση υπό τον τίτλο «National Human Rights Institutions» να ξεκινά με αναφορά στην ΕΕΔΑ -τον επίσημο ΕΘΑΔ της χώρας που τελεί σε πλήρη εναρμόνιση με τις αρχές των Παρισίων- ή πάντως να γίνεται η αναγκαία επισήμανση. Σε καμία περίπτωση αυτό δεν υποτιμά την αναμφισβήτητη προσφορά του Συνηγόρου του Πολίτη στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα.

Παρ. 10

Στην ανάπτυξη που αφορά την ΕΕΔΑ, το Σχέδιο Έκθεσης επισημαίνει συγκεκριμένα: «Moreover, a recent legislative amendment has further strengthened the NCHR's independence». Καθώς η ανεξαρτησία μόνο ως ενιαία έννοια μπορεί να νοηθεί και δεδομένου ότι η ανεξαρτησία της ΕΕΔΑ δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση, είναι προτιμότερο το ως άνω χωρίο να αναμορφωθεί με γενικότερη αναφορά στην προσφορά της νομοθετικής παρέμβασης όπως: «Moreover, a recent legislative amendment has further strengthened the NCHR in the accomplishment of its mission».

Επίσης, είναι καλό να δοθεί πληρέστερη εικόνα της δράσης της ΕΕΔΑ. Τα ζητήματα κρίσης έχουν αποτελέσει σοβαρό πεδίο έρευνας της ΕΕΔΑ αλλά η δράση της αφορά πληθώρα ζητημάτων (ενδεικτικά μόνο: δικαίωμα στο νερό, προστασία της παιδικής ηλικίας, δικαιώματα των ηλικιωμένων προσώπων, ειδική αγωγή, ταυτότητα φύλου, ζητήματα ιθαγένειας). Είναι σημαντικό να αναδειχτεί, αυτό που αποτελεί βασική φιλοσοφία

του θεσμού, ήτοι ότι οι παθογένειες σε ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν εξαντλούνται σε ζητήματα κρίσης.

Παρ. 11

Επίσης, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας είναι ένα σταθερά αναπτυσσόμενο σώμα που πλέον περιλαμβάνει 38 και όχι 36 μέλη. Θα ήταν καλό επομένως να γίνει η σχετική διόρθωση αλλά και η σχετική επισήμανση για να δοθεί ακριβώς η διάσταση μίας κοινωνίας των πολιτών που ενισχύεται όταν υπάρχουν οι κατάλληλες δίοδοι.

Παρ. 13

Καθώς στο σημείο αυτό γίνεται αναφορά στη διάδοση των παρατηρήσεων των διεθνών οργάνων ελέγχου στην Ελλάδα, είναι χρήσιμο να επισημανθεί ότι η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου και παρακολουθώντας την εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει ειδικά μεριμνήσει, πρόσφατα (Νοέμβριος 2015), για τη διάδοση των προ μηνών Καταληκτικών Παρατηρήσεων για την Ελλάδα τόσο της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ όσο και της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα. Η ΕΕΔΑ επιμελήθηκε τη μετάφραση των ως άνω Καταληκτικών παρατηρήσεων στα Ελληνικά και την ανάρτησή τους στην ιστοσελίδα της.

Το ζήτημα της διάδοσης των παρατηρήσεων των διεθνών οργάνων ελέγχου παραμένει μία ανοικτή πρόκληση για την Πολιτεία και πολλές ενέργειες απαιτούνται για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής προώθησης των σχετικών κειμένων τόσο προς την επιστημονική κοινότητα όσο και προς τους πολίτες γενικά.

Παρ. 15

Στο συγκεκριμένο σημείο το Σχέδιο Έκθεσης αναλύει τις επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας στην προστασία των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Η ΕΕΔΑ αν και

αναγνωρίζει ότι το συγκεκριμένο χωρίο απα- ντά σε σχετική σύσταση που απευθύνθηκε στην Ελλάδα (η αναφερόμενη 83.29), κρίνει σκόπιμο να γίνει αναφορά στο γεγονός ότι οι επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας δεν είναι μονοδιάστατες και δεν αφορούν μονάχα τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα αλλά και τα ατομικά και πολιτικά (βλ. Δήλωση ΕΕΔΑ για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου (27.7.2015).

Επίσης, η σχετική ανάπτυξη μπορεί να συμπληρωθεί ώστε να ανταποκρίνεται πληρέστερα στην ανάγκη αποτύπωσης της τρέχουσας κατάστασης στην Ελλάδα. Σε συνέχεια των αποφάσεων της του 2010, του 2011 και του 2013, με την ως άνω Δήλωσή της τον Ιούλιο του 2015, η ΕΕΔΑ διαπίστωσε με ιδιαίτερη ανησυχία την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας επί μακρό χρόνο, κατά τρόπο που λαμβάνει χαρακτηριστικά διαρκούς κατάστασης, ιδίως στο μέτρο που πληθώρα μέτρων λιτότητας, παρά τη διάγνωση της μη συμβατότητας τους με ευρωπαϊκούς και διεθνείς κανόνες ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν έχουν αναθεωρηθεί και συνεχίζουν να ισχύουν, ενώ παράλληλα επιπρόσθετα μέτρα προβλέπεται να τεθούν ή τίθενται σε εφαρμογή στο πλαίσιο της νέας Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (N 4336/2015, A' 94/14-8-2015).

Παρ. 16

Το δικαίωμα στην εργασία έχει τύχει αναλυτικής αντιμετώπισης στα κείμενα της ΕΕΔΑ. Παρόλο που αναγνωρίζεται ότι δεν μπορούν να εξαντληθούν τα σχετικά ζητήματα στο αντίστοιχο χωρίο του Σχεδίου, είναι αναγκαία μία σύντομη έστω αναφορά στη δυσανάλογη επίδραση των μέτρων λιτότητας στις γυναίκες και στα προβλήματα που απορρέουν από τις διακρίσεις λόγω ηλικίας (ομοίως στις παρ. 50 επ. για την ισότητα των φύλων), στις επιπτώσεις της απορρύθμισης της εργατικής νομοθεσίας στην Ελλάδα στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης ή στα ελλείμματα τριμερούς κοινωνικού διαλόγου με τους κοινωνικούς εταίρους κατά την περίοδο αναφοράς.

Κατά γενική διαπίστωση, δεν έχουν ληφθεί

υπόψη οι σημαντικές και πολλές συστάσεις που έχουν απευθυνθεί στην Ελλάδα από διεθνή ελεγκτικά όργανα, όπως αυτά της ΔΟΕ (CoE. CFA, CAS) και του Συμβουλίου της Ευρώπης (ECSR) για τα σχετικά θέματα.

Παρ. 17

Στην ανάλυση που αφορά το δικαίωμα στην υγεία έχει σημασία να γίνει και ειδική αναφορά στα σοβαρά προβλήματα ψυχικής υγείας στην Ελλάδα. Η ΕΕΔΑ τα έχει πολλαπλώς επισημάνει. Την αναφορά σε αυτά προέκρινε και στις γραπτές παρατηρήσεις της προς το Γραφείο του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

Παρ. 18

Η ΕΕΔΑ έχει συγκεκριμένα εκφράσει την ανησυχία της για το γεγονός ότι δεν έχει συσταθεί ανεξάρτητος μηχανισμός που θα προάγει, θα προστατεύει και θα παρακολουθεί την εφαρμογή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, όπως απαιτεί η παρ. 2 του άρθρου 33 της Σύμβασης. Το Σχέδιο Έκθεσης αναφέρει ότι βρίσκονται σε εξέλιξη διαβουλεύσεις με την κοινωνία των πολιτών για το ζήτημα αυτό. Λόγω της κεντρικής σημασίας του ζητήματος και λαμβανομένου υπόψη ότι το σημείο αυτό μπορεί να αποτελέσει ειδικό σημείο συστάσεων από τα λοιπά Κράτη, θα ήταν χρήσιμο να παρατεθούν περισσότερες λεπτομέρειες για τη διαδικασία που αναφέρεται.

Παρ. 32

Το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων αποτελεί ένα από τα σοβαρότερα ζητήματα που απασχολούν τη Χώρα. Είναι εκτιμητέο που στο Σχέδιο αναπτύσσονται οι δυσλειτουργίες του υπάρχοντος συστήματος. Ως κατακλείδα, δε, επισημαίνεται ότι το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων θα τεθεί στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Παιδιών. Χωρίς να σημαίνει ότι το γεγονός αυτό είναι άνευ σημασίας, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι θα ήταν προτιμητέο να παρατεθούν από τώρα λεπτομέρειες για όποιες συγκεκριμένες δράσεις προγραμματίζονται, ανεξάρτητα από το αν αυτές θα περιληφθούν στη συνέχεια και στο Σχέδιο Δράσης.

Παρ. 37 επ.

Στα ζητήματα ρατσιστικής βίας, είναι χρήσιμο να γίνει αναφορά στις πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί προς την κατεύθυνση της ενημέρωσης και της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης. Με την έναρξη της δίκης της Χρυσής Αυγής και με πλήρη σεβασμό στις αρχές του κράτους δικαίου και της δίκαιης δίκης, η κοινωνία των πολιτών εργάζεται μέσω του Golden Dawn Watch για την δημοσιοποίηση των σχετικών με τη δίκη ζητημάτων.

Παρ. 43

Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας είναι ένα σταθερά αναπτυσσόμενο σώμα που πλέον περιλαμβάνει 38 και όχι 36 μέλη. Θα ήταν καλό επομένως να γίνει η σχετική διόρθωση.

Παρ. 57 επ.

Σε ό,τι αφορά τα ζητήματα εμπορίας ανθρώπων, θα ήταν χρήσιμο η Έκθεση της Χώρας να λάβει υπόψη της την προ ημερών καταδικαστική για την Ελλάδα απόφαση του ΕΕΔΑ (*L.E. κατά Ελλάδος*, 21.1.2016, αρ. προσφ. 71545/12).

Παρ. 72 επ.

Τα προβλήματα στην προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη αποτελούν αναμφίβολα σημαντικό σημείο προβληματισμού στην Ελλάδα. Η ΕΕΔΑ τα έχει διαχρονικά επισημάνει. Η ανάλυση στην οποία προβαίνει το Σχέδιο Έκθεσης ορθώς επισημαίνει τα σοβαρά συστημικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η Χώρα μας και τα οποία χρήζουν ολιστικής αντιμετώπισης. Πέραν αυτών, όμως, στη Χώρα μας παρατηρούνται προβλήματα στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη που μπορούν να αντιμετωπιστούν κατά τρόπο εντοπισμένο. Σημαντικό παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί το ζήτημα του δικαιώματος σε διεργμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία και του δικαιώματος ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, το οποίο πρόσφατα αποτέλεσε αντικείμενο έκθεσης της ΕΕΔΑ. Μάλιστα, τα σχετικά ζητήματα επισημάνθηκαν πρόσφατα από την Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις προ μηνών Καταληκτικές Παρατηρήσεις

της για την Ελλάδα (οικονομικά δικαιώματα των υπό κράτηση προσώπων) και θα μπορούσαν να αποτελέσουν ειδικό σημείο συστάσεων. Θα ήταν καλό, επομένως, η σχετική προβληματική να ενσωματωθεί εγκαίρως στην Έκθεση της Ελλάδας.

Παρ. 93

Στο συγκεκριμένο σημείο τίθενται οι προτεραιότητες της Πολιτείας στα ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου. Για τα σημεία αυτά η ΕΕΔΑ παρατηρεί τα ακόλουθα:

- Σημ. 1: Το χωρίο που αφορά τις προσπάθειες αντιμετώπισης των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης θα έπρεπε να συμπληρωθεί με αναφορά σε συγκεκριμένα μέσα, όπως η ανάλυση επιπτώσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου (HRIA). Πέραν του γεγονότος ότι η HRIA έχει αποτελέσει αντικείμενο ειδικής σύστασης της ΕΕΔΑ, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι στην αναγκαιότητά της έχουν εστιάσει διεθνείς οργανισμοί, όπως η ΔΟΕ αλλά και πολύ πρόσφατα η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα. Έχει αξία επίσης να γίνει αναφορά σε αυτήν καθώς για τη διαμόρφωση ενός αποτελεσματικού εργαλείου άσκησης πολιτικής είναι αναγκαία η τεχνική στήριξη που μπορούν να παρέχουν τα αρμόδια όργανα των ΗΕ.

- Σημ. 2: Καθώς γίνεται αναφορά στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού θα ήταν επίσης χρήσιμο να διατυπωθεί μία επισήμανση και για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (αναφέρεται άλλωστε στην εισαγωγική παρ. 6). Ο χρονικός ορίζοντας του πρώτου Σχεδίου εξαντλείται το 2016, με την αξιολόγησή του να εκκρεμεί, οπότε είναι πιθανόν να ερωτηθεί η Ελλάδα σχετικά.

- Σημ. 6: Η λειτουργία ενός αποτελεσματικού μηχανισμού ελέγχου της αστυνομικής βίας αποτελεί σίγουρα μεγάλη πρόκληση. Θα ήταν καλό να επισημανθεί ότι ο μηχανισμός αυτός θα είναι και ανεξάρτητος.

- Σημ. 7: Η αναφορά στις εργασίες για τη νομική αναγνώριση του φύλου είναι αρκετά γενική. Επειδή τα σχετικά ζητήματα είναι πολύ σημαντικά, όπως έχει επισημάνει και η ΕΕΔΑ σε σχετική της σύσταση, καλό θα ήταν να δοθεί μία σύντομη, έστω, διευκρίνιση.

Δ. Έκθεση Αυτοψίας

1. Οι συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα υποδοχής και φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών (Δεκέμβριος 2016)¹

Εισαγωγή

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οφείλει, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που της αναγνωρίζει ο ιδρυτικός της νόμος, να παρακολουθεί θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, να φροντίζει για τη δημόσια ενημέρωση και να αναπτύσσει πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, να εξετάζει την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου εκφέροντας σχετική γνώμη προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας. Εξάλλου, μέσω της πρόσφατης Δήλωσης του Βελιγραδίου της 25.11.2015 υπήρξε σαφής δέσμευση μεταξύ των Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να καταδικάζουν και να αντιτίθενται δημόσια στην προσβολή των δικαιωμάτων των προσφύγων και μεταναστών². Η ΕΕΔΑ ως ο Εθνικός Θεσμός προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στον θεσμό της διεθνούς προστασίας και έχει εκδώσει σειρά σχετικών αποφάσεων (Δηλώσεις και Έκθεση με Συστάσεις), συνεχίζει δε να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της παροχής διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα³.

1. Σύμβαση Έκθεσης Αυτοψίας: Σπυρίδων Απέργης, Δικηγόρος, Μέλος ΕΕΔΑ. Το κείμενο βασίζεται στα ευρήματα των επισκέψεων αντιπροσωπειών της ΕΕΔΑ που διενεργήθηκαν στις 14-15.7.2016 στον Ελαιώνα, το Σχιστό και το Σκαρμαγκά, στις 2.6.2016 στο Ελληνικό και στις 13.8.2016 στην Κω.

2. Ombudsman/National Human Rights Institutions Declaration on the Protection and Promotion of the Rights of Refugees and Migrants, «5. Condemn and oppose publicly the violation of migrants' or refugees' rights and encourage the spirit of tolerance and compassion for refugees and migrants, including ensuring their protection in reception centres and other accommodation facilities.» http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/belgrade_declaration_en.pdf.

3. Βλ. Δήλωση ΕΕΔΑ για τις σοβαρές διαστάσεις που έχει

Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, η ΕΕΔΑ πραγματοποίησε σειρά επισκέψεων σε έξι κέντρα φιλοξενίας στην Ελλάδα (Ελληνικό στις 2.6.2016 από κοινού με το Συνήγορο του Πολίτη, σε Ελαιώνα, Ελληνικό, Σχιστό και Σκαρμαγκά 14-15.7.2016, και στην Κω στις 13.8.2016). Στη σύνθεση της αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ που επισκέφτηκε το Ελληνικό στις 2.6.2016 μετείχαν οι Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, Α' Αντιπρόεδρος ΕΕΔΑ, Σπυρίδων Απέργης, δικηγόρος, μέλος της ΕΕΔΑ και Αικατερίνη Τσαμπί, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Στη σύνθεση της αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ που επισκέφτηκε τον Ελαιώνα και το Ελληνικό στις 14.7.2016 μετείχαν οι εξής: Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, Α' Αντιπρόεδρος ΕΕΔΑ, Μαρία Γαβουνέλη, Επίκουρη Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος Διεθνούς Επικοινωνίας και Συνεργασίας της ΕΕΔΑ, Κατερίνα Καλογερά, Πρόεδρος του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, Άννα-Ειρήνη Μπάκα, Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Την αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ συνόδευσαν οι Julie Lejeune, Legal Policy Officer, ENNHRI Permanent Secretariat/εκπρόσωπος του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς και η Ina Vandenberghe, European Migration Network Myria, (EMN)/εκπρόσωπος του Ευρωπαϊκού Δικτύου Μετανάστευσης. Στη σύνθεση της αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ που επισκέφτηκε το Σχιστό και το Σκαρμαγκά στις 15.7.2016 μετείχαν οι Μαρία Γαβουνέλη, Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος Διεθνούς Επικοινωνίας και Συνεργασίας της ΕΕΔΑ, Επίκουρη Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, Φοίβος Ιατρέλλης, μέλος της ΕΕΔΑ, Επίτιμος Νομικός Σύμβουλος του Κράτους, μέλος της ΕΕΔΑ, Σπυρίδων Απέργης, δικηγόρος, μέλος της ΕΕΔΑ και Αικατερίνη Τσαμπί, Επιστημονική

λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα, 16.3.2016, http://www.nchr.gr/images/pdf/nea_epikairothta/prosfigiki_krisi.pdf, Δημόσια Δήλωση ΕΕΔΑ για την τροπολογία που αλλάζει την σύνθεση των Ανεξάρτητων Επιτροπών Προσφύγων, 17.6.2016, http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/prosfuges_metanastes/Dimosia%20dilwsi%20EEDA.pdf, Έκθεση για τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα υπό το πρίσμα του Ν. 4375/2016, 25.4.2016, http://www.nchr.gr/images/pdf/EKTHESI_PROSFYGIKO.pdf.

Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Την αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ συνόδευσαν οι Julie Lejeune, Legal Policy Officer, ENNHRI Permanent Secretariat/ εκπρόσωπος του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς και η Ina Vandenberghe, European Migration Network Myria, (EMN)/εκπρόσωπος του Ευρωπαϊκού Δικτύου Μετανάστευσης. Ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ και Επίτιμος Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου Επικρατείας, Γεώργιος Σταυρόπουλος, επισκέφθηκε στις 13.8.2016 το Κέντρο Φιλοξενίας της Κω.

Τα ευρήματα των επισκέψεων παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών στις 24 Οκτωβρίου 2016, σε εκδήλωση-δημόσια συζήτηση με θέμα τις «Συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών: προβλήματα και προοπτικές». Ο Γεώργιος Σταυρόπουλος, Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, κήρυξε την έναρξη της εκδήλωσης εκφράζοντας την επιθυμία του να διεξαχθεί ένας ειλικρινής διάλογος και να εξαχθούν συγκεκριμένα συμπεράσματα για τις συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων στα κέντρα φιλοξενίας. Τόνισε πως η Ελλάδα βρίσκεται σήμερα ενώπιον τεράστιων προκλήσεων λόγω της γεωγραφικής της θέσης. Το ελληνικό κράτος φάνηκε απροετοίμαστο, επεσήμανε ο Γ. Σταυρόπουλος, εν μέσω αυτής της νέας πραγματικότητας και τα μεγάλα κενά ήλθε να καλύψει η Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες όπως και μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ). Μολαταύτα, συνέχισε, η ΕΕΔΑ ανέλαβε δράση με ανακοινώσεις, παρατηρήσεις σε νομοσχέδια και δηλώσεις προτείνοντας συνολική αλλαγή της μεταναστευτικής πολιτικής της Ελλάδας και της Ε.Ε, προς την κατεύθυνση της τήρησης των αρχών του διεθνούς δικαίου στο προσφυγικό ζήτημα. Ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ αναφέρθηκε επιπλέον στην υποχρέωση αποτελεσματικής στελέχωσης των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων οργάνων εξέτασης αιτημάτων ασύλου τονίζοντας παράλληλα την επιτακτική ανάγκη να μην υφίστανται πολιτικές παρεμβάσεις στη λειτουργία τους, ολοκλήρωσε δε την εισαγωγική ομιλία του επισημαίνοντας ότι παρόλο που δεν κατέστησαν δυνατές επισκέψεις σε όλα τα κέντρα φιλοξενίας της χώρας, οι μαρτυρίες που συλλέχθηκαν ήταν εξαιρετικά πολύτιμες για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Στη συνέχεια της εκδήλωσης χαιρετισμό απηύθυνε η Adriana C.J. van Dooijsweert, Πρόεδρος του Ολλανδικού Ινστιτούτου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και συμπροεδρεύουσα με την Μαρία Γαβουνέλη της ομάδας εργασίας για το Άσυλο και τη μετανάστευση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ENNHRI). Ακολούθως η συζήτηση αναπτύχθηκε σε δύο μέρη. Κατά το Α' μέρος κατατέθηκαν οι μαρτυρίες της αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ από τις επισκέψεις στα κέντρα φιλοξενίας. Για το κέντρο φιλοξενίας Ελληνικού Ι μίλησε η Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, Α' Αντιπρόεδρος ΕΕΔΑ. Για το κέντρο φιλοξενίας Ελληνικού ΙΙ εξέφρασε τις εντυπώσεις του ο Σπύρος Απέργης, Μέλος ΕΕΔΑ, Δικηγόρος, ενώ για το κέντρο φιλοξενίας Ελαιώνα Ι η Κατερίνα Καλογερά, Μέλος ΕΕΔΑ και Πρόεδρος του Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας. Ο Φοίβος Ιατρέλλης, Μέλος της ΕΕΔΑ, Επίτιμος Νομικός Σύμβουλος του Κράτους, αναφέρθηκε στην εμπειρία από το κέντρο φιλοξενίας Σχιστού ενώ για το κέντρο φιλοξενίας Σκαρμαγκά μίλησε η Μαρία Γαβουνέλη, Προεδρεύουσα Ε' Τμήματος ΕΕΔΑ, Επίκουρη Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ. Για την κατάσταση που επικρατεί στο Κέντρο Φιλοξενίας Κω μίλησε ο Γεώργιος Σταυρόπουλος, Πρόεδρος ΕΕΔΑ.

Κατά το Β' μέρος πραγματοποιήθηκε συζήτηση σε στρογγυλή τράπεζα υπό το συντονισμό του Προέδρου της ΕΕΔΑ, που αποτελείτο από τους εξής συζητητές: τον Γιώργο Καμίνη, Δήμαρχο Αθηναίων, τον Γιώργο Μόσχο, Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού και την Ann Maymann Βοηθό Αντιπρόσωπο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα. Η εκδήλωση ολοκληρώθηκε με την παρουσίαση των βασικών συμπερασμάτων από την Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, Α' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ.

Τα παρακάτω αναφερόμενα στοιχεία αφορούν την κατάσταση στα κέντρα αυτά κατά τις ημέρες επίσκεψης της ΕΕΔΑ. Δυστυχώς, δεν κατέστη δυνατό να πραγματοποιηθούν συστηματικές επισκέψεις στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στη Βόρεια Ελλάδα για οικονομικούς λόγους. Αξίζει να αναφερθεί ωστόσο η συνεισφορά του Προέδρου της ΕΕΔΑ Γεωργίου Σταυρόπουλου για το hotspot

της Κω καθώς και της Ευαγγελίας Παλαιολόγου, Διδάκτορας Εγκληματολογίας και Προέδρου της Εταιρείας Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, η οποία μετέφερε τις εντυπώσεις της από το hotspot της Χίου. Στην παρούσα έκθεση σημειώνονται και παρατίθενται πληροφορίες και από άλλες δευτερογενείς, αλλά αξιόπιστες πηγές για την κατάσταση στα κέντρα φιλοξενίας στην Ελλάδα. Κυρίως όμως, παρουσιάζονται τα ευρήματα των επισκέψεων της ΕΕΔΑ και προτείνονται μέτρα για την αντιμετώπιση των επειγουσών και πιο μεσοπρόθεσμων αναγκών γύρω από την υποδοχή και φιλοξενία των προσφύγων στην Ελλάδα. Σημειώνεται ότι δεν περιήλθαν σε γνώση της ΕΕΔΑ τα οργανογράμματα και το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των κέντρων φιλοξενίας που επισκέφθηκε.

Στέγαση

Παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις που παγιώνουν ανισότητες στις συνθήκες στέγασης στα κέντρα φιλοξενίας. Ως γενική παρατήρηση, διαπιστώνεται ότι οι συνθήκες στέγασης των προσφύγων και των μεταναστών στα κέντρα φιλοξενίας που επισκέφθηκε η ΕΕΔΑ είναι προβληματικές έως απολύτως ακατάλληλες. Μόνο στον Ελαιώνα διαπιστώθηκαν σχετικά αξιοπρεπείς συνθήκες στέγασης.

Ειδικότερα: Ο **Ελαιώνας**, αποτελείται από τρεις επιμέρους χώρους φιλοξενίας που διαθέτουν προκατασκευασμένους χώρους διαμονής με κρεβάτια, μπάνιο και μικρή κουζίνα με συνδέσεις, νερού αποχέτευσης και ηλεκτρικού ρεύματος (κοντέινερ) και φιλοξενεί περίπου 2500 άτομα, κυρίως ευάλωτες ομάδες, οικογένειες, παιδιά και άτομα με αναπηρίες. Διατυπώνονται από τους πρόσφυγες/μετανάστες/αιτούντες άσυλο κάποια παράπονα ως προς την ποιότητα του φαγητού (για παράδειγμα, έλλειψη κόκκινου κρέατος, παροχή φρούτων αλλά όχι λαχανικών). Όπως αναφέρθηκε στην αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ κατά την επίσκεψη στον Ελαιώνα από αρμόδιο υπάλληλο του Υπουργείου Εσωτερικών, οι ανήλικοι είναι περίπου 700, εκ των οποίων ασυνόδευτοι είναι 30 έως 50. Οι χώρες καταγωγής των προσφύγων/μεταναστών/αιτούντων άσυλο στον Ελαιώνα (με

φθίνουσα αριθμητική σειρά) είναι Αφγανιστάν, Συρία, Πακιστάν και Κονγκό. Οι ΜΚΟ που δρουν στο πεδίο είναι μεταξύ άλλων η Μετάδραση, τα Παιδικά Χωριά SOS, το IRC και οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα. Όλοι οι πρόσφυγες/μετανάστες/αιτούντες άσυλο μένουν σε λυόμενα/κοντέινερ με κλιματισμό και θερμοσίφωνα.

Το προσωπικό που διαθέτει το ΥΠΕΣ είναι 30-50 άτομα από ΥΠΕΣ (Πρώτη Υποδοχή). Γιατροί που εξυπηρετούν την ανοιχτή δομή φιλοξενίας είναι δύο τις πρωινές ώρες (ΚΕΕΛΠΝΟ), ενώ τις απογευματινές υπάρχει ενίσχυση από τους Γιατρούς Χωρίς Σύνορα. Στο πλαίσιο συνάντησης με την υπεύθυνη της ανοιχτής δομής φιλοξενίας στον Ελαιώνα που έχει οριστεί από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ (UNHCR), η ΕΕΔΑ ενημερώθηκε ότι το κέντρο άρχισε να λειτουργεί στις 16 Αυγούστου 2015 και αναπτύχθηκε σε τρία στάδια (Ελαιώνας I, II και III). Πρόκειται για ανοικτή δομή που κλείνει στις 10:00μμ. Η προεγγραφή έχει ολοκληρωθεί για όλους, ενώ κάποιοι αναμένουν οικογενειακές επανενώσεις. Πρόσφυγες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο έφθασαν από το λιμάνι του Πειραιά στον Ελαιώνα III ο οποίος όμως δεν έχει επαρκείς υποδομές σε σχέση με τους Ελαιώνας I και II και για το λόγο αυτό είναι υπό τον έλεγχο και τη διοίκηση του Στρατού. Σημειώνεται ότι η Ύπατη Αρμοστεία έχει πρόσβαση στην εν λόγω δομή.

Γενικά, ο Ελαιώνας θεωρείται ως η «καλύτερη» ανοιχτή δομή φιλοξενίας και για το λόγο αυτό μεταφέρονται κατεξοχήν άτομα από ευπαθείς ομάδες. Έχουν υπάρξει κάποια περιορισμένα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας και μόλις ένα (1) επεισόδιο φυλετικής βίας μεταξύ ενός Αφγανού και ενός Σύρου. Σε γενικές γραμμές τα πράγματα κυλάνε ήσυχα. Ο Ελαιώνας III που φιλοξενεί 800 άτομα δημιουργεί προβληματισμό, ωστόσο τόσο οι ΜΚΟ όσο και η Ύπατη Αρμοστεία έχουν πρόσβαση στο χώρο.

Στο χώρο του **Σχιστού** λειτουργούσε παλαιότερα στρατιωτική βάση ενώ στην αρχή της λειτουργίας του ως κέντρο φιλοξενίας προσφύγων/μεταναστών προοριζόταν για χώρος προσωρινής παραμονής (transit). Ο χώρος φωταγωγείται κατά τις νυκτερινές ώρες και περιφράσσεται από μπλε πλαστικό προστατευτικό υλικό ώστε να μην είναι ορατός έξωθεν.

Οι φιλοξενούμενοι στο Σχιστό, 1.670 στον αριθμό, είναι στην πλειοψηφία τους Αφγανοί-Ιρανοί. Μεταξύ αυτών, 250 οικογένειες και 9/10 μόνες γυναίκες με παιδιά. Διαμένουν σε σκηνές, εκτεθειμένοι στις καιρικές συνθήκες (ζέστη, κρύο, βροχή, δυνατός άνεμος) και δεν διαπιστώθηκαν κάποια έργα για την αποτροπή πλημμυρικών φαινομένων ούτε για την σκίαση των σκηνών. Υπάρχουν κτίρια όπου στεγάζονται οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Όπως κατέστη γνωστό, το κέντρο στελεχώνεται από 25 υπαλλήλους που εργάζονται πρωί και απόγευμα έως τις 10 το βράδυ. Υπάρχει κυβερνητική υπόσχεση ότι έως τις 15 Δεκεμβρίου 2016 οι σκηνές στον καταυλισμό στο Σχιστό, όπου παραμένουν περίπου 800 άτομα, θα έχουν αντικατασταθεί με λυόμενες κατασκευές ενώ σύντομα θα δοθεί κάποιο ποσό για να αγοράσουν γαλότσες⁴.

Στο **Ελληνικό** υπάρχουν τρεις χώροι φιλοξενίας: ο χώρος των πρώην αφίξεων του αεροδρομίου, όπου οι αλλοδαποί διαμένουν σε σκηνές μέσα στο στεγασμένο χώρο, το γήπεδο Hockey και το γήπεδο Baseball, όπου διαμένουν σε σκηνές, εκτεθειμένοι στις καιρικές συνθήκες (ζέστη, κρύο, βροχή, δυνατός άνεμος). Διαπιστώθηκαν κάποια, αυτοσχέδια, εντελώς ανεπαρκή έργα αντιπλημμυρικής προστασίας αλλά δεν διαπιστώθηκαν έργα για την σκίαση των σκηνών.

Στον **Σκαρμαγκά** υπάρχουν εκατοντάδες προκατασκευασμένοι οικίσκοι διαμονής με κρεβάτια, μπάνιο και μικρή κουζίνα με συνδέσεις, νερού αποχέτευσης και ηλεκτρικού ρεύματος (κοντίνερ). Ο χώρος φιλοξενίας τώσων προκατασκευασμένων οικίσκων είναι δύσκολα ελεγχόμενος και η σχετική διοικητική μέριμνα και η παροχή επαρκών υπηρεσιών καθίσταται εκ των πραγμάτων ανεπαρκής και προβληματική. Οι φιλοξενούμενοι στο Σκαρμαγκά είναι στην πλειοψηφία τους Σύριοι. Με την παροχή σε μηνιαία βάση της κάρτας σίτισης διενεργούνται και έλεγχοι στοιχείων των διαμενόντων.

Οι φιλοξενούμενοι στην **Κω** (800 περίπου στο σύνολο όπως μας αναφέρθηκε κατά την επί-

σκεψη αυτοψίας) ζουν σε προκατασκευασμένους οικισμούς, στους οποίους λειτουργεί κλιματισμός, όπως δήλωσε ο υπεύθυνος υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών. Κάθε οικισμός φιλοξενεί 15 με 20 άτομα, ενώ εκτιμάται πως δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν σ' αυτόν αξιοπρεπώς πάνω από 6-8 άτομα. Αναφέρθηκε επιπλέον ότι κάθε οικισμός διαθέτει τρεχούμενο νερό και υπάρχει δυνατότητα για πρόχειρο μπάνιο (ντους).

Παράλληλα, ως προς τις συνθήκες στέγασης σε άλλα κέντρα φιλοξενίας, η ΕΕΔΑ παραπέμπει και στην κοινή έκθεση 12 εθνικών και διεθνών ΜΚΟ, σύμφωνα με την οποία «τους τελευταίους έξι μήνες έχει διαπιστωθεί τεκμηριωμένα ότι οι συνθήκες που επικρατούν στις περισσότερες επισημες και ανεπίσημες δομές είναι ακατάλληλες ... Χιλιάδες άτομα που αυτή τη στιγμή διαμένουν σε δομές της ενδοχώρας και των νησιών έχουν αναγκαστεί να ζουν σε σκηνές ή αποθήκες με πολύ υψηλές θερμοκρασίες, συχνά με ανεπαρκή πρόσβαση σε καθαρό νερό και ασφαλείς εγκαταστάσεις υγιεινής. Δίχως σαφή και έγκαιρη καθοδήγηση από την κυβέρνηση σχετικά με τα χειμερινά μέτρα, από τον Οκτώβριο και μετά, με το κρύο και τη βροχή οι συνθήκες διαβίωσης θα γίνουν αφόρητες»⁵.

Σύμφωνα με άλλες αναφορές⁶ «η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (Υ.Α) προχωρά στην αντικατάσταση των σκηνών με περίπου 1.000 προκατασκευασμένους οικίσκους σε οκτώ επίσημους χώρους φιλοξενίας, με την οικονομική στήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – Διεύθυνση Ανθρωπιστικής Βοήθειας. Μέχρι τις αρχές Νοεμβρίου 2016, περίπου 350 προκατασκευασμένα σπίτια έχουν τοποθετηθεί και περίπου 1.800 άνθρωποι έχουν ήδη μετακομίσει σε αυτά στη Δυτική και τη Βόρεια Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένου του χώρου φιλοξενίας στη Νέα

4. Βλ. δηλώσεις του αναπληρωτή υπουργού Μεταναστευτικής Πολιτικής, Γιάννη Μουζάλα, στη Βουλή με αφορμή ερώτηση της βουλευτή του Κ.Κ.Ε., Διαμάντως Μανωλάκου, αναδημοσίευση σε <http://samiaki.tv/xiliades-metanastes-paramenoyen-sta-nhsia-toy-aigaiou/4/11/2016>.

5. Βλ. Κοινή σύνοψη πολιτικής για την κατάσταση των εκτοπισθέντων πληθυσμών στην Ελλάδα, Οκτώβριος 2016 από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις Action Aid, Care, Oxfam, Norwegian Refugee Council, International Rescue Committee, International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, Danish Refugee Council, Jesuit Refugee Service, Save the Children, Αλληλεγγύη-Solidarity now, Translators without Borders, Ελληνικό Φόρουμ Προσφύγων.

6. Βλ. στην Ιστοσελίδα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες http://donors.unhcr.gr/el/proetoimasies_enopsei_tou_heimwna/.

Καβάλα, βόρεια της Θεσσαλονίκης. Οικογένειες που μέχρι τώρα διέμεναν σε σκηνές ήδη επισημαίνουν την τεράστια διαφορά που υπάρχει, ιδιαίτερα τις ημέρες με χαμηλή θερμοκρασία και φθινοπωρινή βροχή. Η τοποθέτηση προκατασκευασμένων οικίσκων έχει μειώσει τον αριθμό των ανθρώπων που ζουν σε σκηνές σε λιγότερα από 9.000 άτομα, ενώ καταβάλλονται προσπάθειες ο αριθμός αυτός να μειωθεί ακόμα περισσότερο».

Την ίδια στιγμή, μέχρι και 200.000 είδη για το χειμώνα –όπως θερμικές κουβέρτες, υπνόσακοι, αδιάβροχα, κασόν, χειμωνιάτικες κάλτσες και σκούφοι– διανεμήθηκαν σε περίπου 38.000 αιτούντες άσυλο στην ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά. Όπως δηλώθηκε στην Επιτροπή, η διανομή ήταν εφικτή με την οικονομική στήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής – Διεύθυνση Ανθρωπιστικής Βοήθειας, και με δωρεές από εταιρεία ένδυσης ενώ διευκολύνθηκε σημαντικά με τη συνεργασία ΜΚΟ. Οι παραπάνω προσπάθειες λειτουργούν συμπληρωματικά στη συνεχιζόμενη μεταφορά των πλέον ευάλωτων αιτούντων άσυλο και υποψήφιων για μετεγκατάσταση σε μικρά διαμερίσματα, σε ξενοδοχεία με ειδικές τιμές και ανάδοχες οικογένειες, στο πλαίσιο του προγράμματος παροχής στέγασης της Υ.Α. Επίσης η αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ ενημερώθηκε πως μέχρι τις αρχές Νοεμβρίου 2016, μπόρεσαν να δημιουργηθούν πάνω από 16,500 θέσεις υποδοχής σε αξιοπρεπείς συνθήκες και με υποστηρικτικές υπηρεσίες οι οποίες περιλαμβάνουν φαγητό, είδη ατομικής υγιεινής, βασική κοινωνική υποστήριξη, υπηρεσίες διερμηνείας και βοήθεια στις μετακινήσεις, με στήριξη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε συνεργασία με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και δημοτικές Αρχές⁷.

Διατροφή, υγιεινή και χώροι λατρείας

Και στον τομέα αυτό ποικίλλουν τα ευρήματα των επισκέψεων. Ως γενική παρατήρηση η ΕΕΔΑ κρίνει ότι η διατροφή προσφέρεται συνήθως με ευθύνη των ένοπλων δυνάμεων της χώρας, δεν είναι πάντοτε καλής ποιότητας ενώ η υγιεινή και άλλες υπηρεσίες προσφέρονται κατά κανόνα από

μη κυβερνητικές οργανώσεις σε συνεργασία με τη διοίκηση. Μεταφέρθηκε στην αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ ότι απουσιάζουν συνήθως οι υπηρεσίες του Υπουργείου Εσωτερικών και της Υπηρεσίας Ταυτοποίησης και Υποδοχής, όπως προβλέπει ο νόμος 4375/2016.

Στον **Ελαιώνα** έχουν διατυπωθεί από τους πρόσφυγες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο που φιλοξενούνται κάποια παράπονα ως προς την ποιότητα του φαγητού (για παράδειγμα έλλειψη κόκκινου κρέατος, παροχή φρούτων αλλά όχι λαχανικών).

Στο **Σχιστό** οι κτιριακές εγκαταστάσεις του στρατοπέδου χρησιμοποιούνται για την παροχή υπηρεσιών. Στις εγκαταστάσεις υπάρχουν χώροι απασχόλησης παιδιών/γυναικών/ανδρών, δύο χώροι λατρείας, παιδική χαρά, ειδικά σημεία με πρίζες για τη φόρτιση συσκευών, αποθήκες, χώροι διανομής γευμάτων, χώροι παροχής υπηρεσιών από ΜΚΟ. Ωστόσο δεν διαπιστώθηκαν επαρκείς εγκαταστάσεις για την υγιεινή των αλλοδαπών (τουαλέτες, ντους) ούτε μας αναφέρθηκε πρόβλεψη για επισκευή και συντήρηση των υπάρχουσών εγκαταστάσεων πέραν της παροχής σχετικών υπηρεσιών από μία ΜΚΟ. Στο **Σχιστό**, όπως και στο Ελληνικό, οι τουαλέτες είναι πολύ λίγες όπως και οι χώροι της υγιεινής των αλλοδαπών. Δεν διαπιστώθηκαν δυνατότητες για πλύσιμο ρούχων στο Ελληνικό. Στο Σχιστό διαπιστώθηκαν ειδικές περιοχές για τη φόρτιση συσκευών.

Στον **Σκαρμαγκά**, σημαντική είναι η παροχή μη κυβερνητικών οργανώσεων στο χώρο. Διανέμονται γεύματα 3 φορές την ημέρα σε συγκεκριμένο σημείο του χώρου από 4 κιόσκια (2 εκ των οποίων εξυπηρετούν τις γυναίκες και άλλα 2 τους άντρες). Τα γεύματα παρέχονται μέσω ιδιωτικών υπηρεσιών catering. Αναφέρθηκε ότι σε σχέση με την ποιότητα του παρεχόμενου φαγητού, το κόστος των υπηρεσιών είναι δυσανάλογο. Κατά την επίσκεψη, παρατηρήθηκε σημαντική ποσότητα προσσκευασμένων μερίδων φαγητού να έχει ριφθεί στο πάτωμα γύρω από τα κιόσκια διανομής. Δίπλα στο χώρο αυτό βρίσκονται επίσης οι κάδοι απορριμμάτων που δεν επαρκούν για όλο τον όγκο των απορριμμάτων με αποτέλεσμα οι δυσάρεστες οσμές να είναι έντονες. Συνολικά οκτώ άτομα υπηρετούν στον χώρο από την πλευρά του Πολεμικού Ναυτικού,

7. Βλ. υποσημείωση 5.

από τις 8 πμ έως 6 μμ. Υπήρξαν διαμάχες μεταξύ διαφορετικών δογμάτων για το διαχωρισμό των χώρων λατρείας. Έτσι, μετά τη δημιουργία του πρώτου υπαίθριου χώρου λατρείας ακολούθησε η διάθεση και δεύτερου σημείου.

Ασφαλείς συνθήκες διαμονής

Ως γενική παρατήρηση, η κατάσταση είναι επισφαλής στα κέντρα φιλοξενίας. Συγκεκριμένα, διατίθενται ελάχιστα περιπολικά για κάθε κέντρο φιλοξενίας (συνήθως ένα με 1-2 άτομα ανά οκτάωρη βάρδια) με αποτέλεσμα να παρατηρούνται σημαντικά προβλήματα ασφάλειας ιδίως σε κέντρα φιλοξενίας με πολύ κόσμο, όπως στον **Σκαρμαγκά**, όπου έχουν διαπιστωθεί σοβαρά προβλήματα ασφάλειας στο χώρο και επαναλαμβανόμενα περιστατικά παραβατικής συμπεριφοράς. Αναφέρθηκε ότι στο χώρο διακινούνται ναρκωτικά και όπλα ενώ τα βίαια περιστατικά μεταξύ των φιλοξενούμενων είναι καθημερινή υπόθεση, σε ένα από τα οποία το κλιμάκιο της ΕΕΔΑ ήταν αυτόπτες μάρτυρες. Στην αντιπροσωπεία της ΕΕΔΑ αναφέρθηκε ότι στις αποθήκες συγκέντρωσης ειδών πρώτης ανάγκης του Σκαρμαγκά γίνονται διαρρήξεις από διαμένοντες στο χώρο, κυρίως με χρησιμοποίηση ανηλίκων που είναι σε θέση να εισβάλουν με ευκολία από τα παράθυρα, παρόλο που έχουν τοποθετηθεί εκεί προστατευτικά κιγκλιδώματα. Επίσης υποδείχθηκε σημείο εντός του χώρου όπου φέρεται να γίνεται παραεμπόριο κλεμμένων ειδών. Αναφέρθηκε ότι πολλοί φιλοξενούμενοι εγκαταλείπουν χωρίς ειδοποίηση το χώρο φιλοξενίας και στη συνέχεια παραχωρούν/επινοικιάζουν το χώρο στέγασής τους σε άλλους πρόσφυγες/μετανάστες. Δεν υπάρχουν σαφή καθήκοντα για την ασφάλεια του χώρου. Δεν προκύπτουν από τα λεχθέντα οι όροι εμπλοκής της ΕΛ.ΑΣ. στο χώρο. Επισημάνθηκε ότι ακόμα και σε περίπτωση περιστατικών που χρήζουν αστυνομικής παρέμβασης, η ΕΛ.ΑΣ. δεν φτάνει πάντα εγκαίρως.

Στον **Ελαιώνα** έχουν υπάρξει κάποια περιορισμένα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας και μόλις ένα (1) επεισόδιο φυλετικής βίας μεταξύ ενός Αφγανού και ενός Σύρου. Δεν έχουν παρατηρηθεί άλλα φαινόμενα βίαιων και παραβατικών περιστα-

τικών όπως επισημάνθηκε από υπεύθυνη υπάλληλο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ. Αντίστοιχη κατάσταση αναφέρθηκε και στο Σχιστό.

Σε όλους τους χώρους φιλοξενίας που επισκέφθηκε η ΕΕΔΑ η είσοδος και έξοδος είναι ελεύθερες με επίδειξη των σχετικών εγγράφων των όσων διαμένουν σε κάθε τέτοιο χώρο. Η αστυνομία διαθέτει 24ωρη παρουσία, συνήθως με 1-2 περιπολικά αλλά δεν παρεμβαίνει μέσα στους χώρους φιλοξενίας.

Υγεία

Ως γενική παρατήρηση, είναι ιδιαίτερα ανεπαρκής η κρατική ιατρική φροντίδα στα κέντρα φιλοξενίας καθώς υπάρχει ένας στρατιωτικός, συνήθως, γιατρός (για εκατοντάδες ή χιλιάδες άτομα), δεν υφίσταται παραϊατρικό προσωπικό, ωστόσο διάφορες μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) παρέχουν ευρύ φάσμα υπηρεσιών ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κι έτσι καλύπτεται εν μέρει το σοβαρό έλλειμμα κρατικής παρουσίας στα κέντρα φιλοξενίας.

Στο **Ελληνικό** παρέχονται ιατρικές υπηρεσίες από γιατρό και μία νοσοκόμα. Περιστατικά που δεν αντιμετωπίζονται επί τόπου, μεταφέρονται με το ΕΚΑΒ στα κοντινότερα νοσοκομεία. Παρέχονται από ΜΚΟ, μεταξύ άλλων, υπηρεσίες ψυχολογικής στήριξης ενώ σε ειδικό χώρο παρέχονται χρήσιμες πληροφορίες από την Υ.Α. και ΜΚΟ. Στον **Σκαρμαγκά** ιατρικές υπηρεσίες παρέχονται και από το ιατρείο του Ναυτικού που αντιμετωπίζει και τα έκτακτα περιστατικά καθώς υπάρχει συνεχής παρουσία γιατρού με 2 νοσοκόμους στο χώρο. Ο Ερυθρός Σταυρός διενεργεί εμβολιασμούς και παρέχει ιατρικές υπηρεσίες. Στον **Ελαιώνα** οι γιατροί που εξυπηρετούν την ανοιχτή δομή φιλοξενίας είναι δύο (2) τις πρωινές ώρες από ΚΕΕΛΠΝΟ, ενώ τις απογευματινές υπάρχει ενίσχυση από τους Γιατρούς Χωρίς Σύνορα.

Εκπαίδευση

Την περίοδο των επισκέψεων παρατηρήθηκαν κάποιες αυτοσχέδιες λύσεις εκ μέρους των ιδίων των προσφύγων για την εκπαίδευση των ανηλί-

κων με ελάχιστη κρατική παρουσία και δραστηριότητα στον τομέα. Ωστόσο και σ' αυτή την περίπτωση διαπιστώθηκαν κάποιες δραστηριότητες εκ μέρους ΜΚΟ που απασχολούσαν με παιχνίδια ή άλλες δραστηριότητες τα παιδιά τις πρωινές ώρες.

Ειδικότερα, στον **Σκαρμαγκά** διαπιστώθηκε ότι υφίστανται δύο λυόμενες εγκαταστάσεις με θρανία και πίνακες που χρησιμοποιούνται ως χώροι διδασκαλίας. Γίνονται μαθήματα Αραβικών, Αγγλικών και Μαθηματικών. Από πλευράς Υπουργείου Παιδείας έχουν σταλεί εκπαιδευτικοί στο πλαίσιο του Open School.

Στον **Ελαιώνα** οι ανήλικοι είναι περίπου 700. Τα ασυνόδευτα είναι 30-50. Στο χώρο λειτουργεί σχολείο (σε 1 λυόμενο/κοντέινερ) στο οποίο διδάσκονται αραβικά, φαρσί, ελληνικά και αγγλικά. Το διαχειρίζεται και οργανώνει τα αντίστοιχα μαθήματα η ΜΚΟ «Παιδικά Χωριά SOS». Σε ερώτηση της επιστημονικής συνεργάτιδας κας Μπάκα αν η λειτουργία του σχολείου είναι εύρυθμη, υπάλληλοι της εν λόγω ΜΚΟ ανέφεραν πως ο χώρος δεν επαρκεί και πως χρειάζονται ένα ακόμα λυόμενο/κοντέινερ.

Στο **Σχιστό** διαπιστώθηκε παροχή οργανωμένης εκπαίδευσης (Αγγλικά-Ελληνικά) από στρατιωτικό προσωπικό. Από πλευράς Υπουργείου Παιδείας, επισκέφθηκε το Σχιστό, περίπου ένα μήνα πριν την επίσκεψη του κλιμακίου της ΕΕΔΑ, ειδικό κλιμάκιο για την αποτίμηση των εκπαιδευτικών αναγκών. Στην Κω, διαπιστώθηκε ότι δεν υφίσταται χώρος για την εκπαίδευση των αλλοδαπών ανηλίκων ούτε παρέχεται εκπαίδευση.

Πρόσβαση σε νομική πληροφόρηση/διεθνή προστασία

Ως γενική παρατήρηση, η πρόσβαση στη νομική βοήθεια (νομικές πληροφορίες για το άσυλο, ειδικές υπηρεσίες για προστασία γυναικών και παιδιών) παρέχεται σχεδόν αποκλειστικά από ΜΚΟ και στον τομέα αυτό σε καθημερινή βάση ενώ η παρουσία της Ύπατης Αρμοστείας είναι συνεχής σε όλα τα κέντρα φιλοξενίας που επισκέφθηκε η ΕΕΔΑ. Ωστόσο, η Υπηρεσία Ασύλου σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ και την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Ασύλου προέβησαν το καλοκαίρι στη διαδικασία της προκαταγραφής

(pre-registration) όσων διαμένουν στα κέντρα και σε άλλους χώρους φιλοξενίας της χώρας.

Ειδικότερα στον **Ελαιώνα**, η υπεύθυνη της δομής κατέθεσε πως δεν υπάρχει παροχή νομικής στήριξης από ΜΚΟ σε πρόσφυγες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο που φιλοξενούνται στον Ελαιώνα.

Στο **Σκαρμαγκά** η προκαταγραφή γινόταν, εντός του χώρου, σε ειδικά διαμορφωμένες και ελεγχόμενες εισόδου/εξόδου εγκαταστάσεις και μεταφέρθηκαν για το σκοπό αυτό εκεί από ανοικτούς χώρους (π.χ. City Plaza). Την περίοδο της επίσκεψης στον Σκαρμαγκά, αναφέρθηκε ότι είχαν καταγραφεί συνολικά 25.000 άτομα, ενώ οι αρχικές προσδοκίες έφταναν σχεδόν τον διπλάσιο αριθμό. Για την προκαταγραφή διαμοιράζονταν προκαταβολικά από τους αρμόδιους βραχιολάκια σε όσους έχουν επιδείξει ενδιαφέρον και καθορίζεται ημερομηνία για την καταγραφή κάθε χώρου. Εισέρχονταν έτσι στον ελεγχόμενο και ειδικά διαμορφωμένο χώρο του preregistration με έλεγχο ασφάλειας και άλλες εγκαταστάσεις (χώρος υποδοχής, χημικές τουαλέτες, blue dots, χώρος διενέργειας των διαδικασιών/γραφεία, έλεγχος εξόδου), ενημερώνονταν για τα δικαιώματά τους και καταγράφονταν. Υπήρξε περιστατικό οικογένειας που δεν είχε το βραχιολάκι και δεν της επετράπη η είσοδος από την πύλη.

Ευάλωτες ομάδες

Στον **Σκαρμαγκά** για την απασχόληση των παιδιών και για την παροχή υπηρεσιών σε γυναίκες που κυοφορούν/θηλάζουσες δεν συναντήσαμε τις ειδικές εγκαταστάσεις της UNHCR, τα λεγόμενα Blue Dots, παρά μόνο στον ελεγχόμενο χώρο προκαταγραφής. Ολλανδική ΜΚΟ είχε αναλάβει την απασχόληση των παιδιών στο χώρο αλλά τελικά εγκατέλειψε το πρόγραμμα λόγω ταραχών στον υπαίθριο χώρο που της είχε παραχωρηθεί.

Ενημερωθήκαμε ότι σε πολλές περιπτώσεις εκτός του χώρου μένουν πολλές γυναίκες και παιδιά. Στο **Σχιστό** φιλοξενούνται 18 έγκυες γυναίκες, 9 νεογέννητα. Μας αναφέρθηκε ότι στο χώρο του κέντρου δεν διαμένουν άτομα με αναπηρία αλλά ορισμένα πρόσωπα με κινητικά

προβλήματα. Για την απασχόληση των παιδιών και για την παροχή υπηρεσιών σε γυναίκες που κυοφορούν/θηλάζουσες υπάρχουν ειδικές εγκαταστάσεις της UNHCR, τα λεγόμενα Blue Dots.

Η κατάσταση στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου⁸

Το hotspot στην **Κω** λειτουργεί στο χώρο παλαιού στρατοπέδου. Ο χώρος έχει επιμελώς περιφραχθεί και φυλάσσεται από αστυνομική δύναμη. Η περιοχή στην οποία λειτουργεί το hotspot βρίσκεται στο ορεινό μέρος του νησιού και οι εγκαταστάσεις του δεν είναι εμφανείς ούτε εύκολα προσβάσιμες. Τη νύχτα φωτίζονται με ισχυρούς προβολείς. Υπάρχει αστυνομικός έλεγχος κατά την είσοδο και έξοδο από το στρατόπεδο. Οι διαμένοντες όμως εισέρχονται και εξέρχονται ελεύθερα από αυτό. Δεν επιτράπηκε στον Πρόεδρο της ΕΕΔΑ από υπεύθυνο υπάλληλο του Υπουργείου Εσωτερικών να συναντήσει το μεγάλο όγκο των φιλοξενούμενων και μάλιστα μέσα στους οικισμούς όπου διαβιούν, με την δικαιολογία ότι σε μια συνάντηση μαζί τους θα εκδήλωναν πιθανότατα επιθετικότητα.

Οι φιλοξενούμενοι, 800 περίπου στον αριθμό, ζουν σε προκατασκευασμένους οικισμούς, στους οποίους λειτουργεί κλιματισμός, όπως δήλωσε ο υπεύθυνος υπάλληλος του Υπουργείου Εσωτερικών. Κάθε οικισμός φιλοξενεί 15 με 20 άτομα μολονότι η εντύπωση που δόθηκε είναι πως δεν μπορούν να εξυπηρετηθούν σ' αυτόν αξιοπρεπώς πάνω από 6-8 άτομα. Οι ανήλικοι διαβιούν καταρχήν χωριστά από τους λοιπούς φιλοξενούμενους, ωστόσο επικοινωνούν μαζί τους ελεύθερα. Χώρος για την εκπαίδευση των αλλοδαπών ανηλίκων δεν υφίσταται ούτε παρέχεται εκπαίδευση.

Κατέστη επιπλέον γνωστό πως κάθε οικισμός διαθέτει τρεχούμενο νερό και υπάρχει δυνατότητα για πρόχειρο μπάνιο (ντους), ενώ τη σίτιση στην Κω έχει αναλάβει ο στρατός μέσω ιδιωτικής εταιρία catering. Αναφέρθηκε ότι οι φιλοξενούμενοι, καθώς δεν είναι συνηθισμένοι στα φαγητά

δυτικού τύπου, αρνούνται συχνά να καταναλώσουν φαγητό. Επίσης, διαπιστώθηκε πρόβλημα με την αποχέτευση καθώς το έδαφος δεν απορροφά τα λήμματα, τα οποία πλημμυρίζουν και το γεγονός αυτό αποτελεί απειλή για την υγεία όλων όσοι διαβιούν στο χώρο.

Γενικότερα αναφέρονται σοβαρά προβλήματα ως προς τη φιλοξενία, την ασφάλεια και την υγιεινή των προσφύγων στα νησιά του Αιγαίου, όπου συνωστίζεται προσφυγικός πληθυσμός σαφώς μεγαλύτερος των δυνατοτήτων φιλοξενίας. Επανειλημμένα επεισόδια έχουν ξεσπάσει στα κέντρα φιλοξενίας στη **Λέσβο** με καταστροφές του τοπικού κέντρου. Ανάλογα επεισόδια έχουν συμβεί και στη **Χίο** μεταξύ κατοίκων και μεταξύ κατοίκων και προσφύγων με αποτέλεσμα τραυματισμούς και ζημιές στο τοπικό κέντρο φιλοξενίας καθώς και στη **Λέρο**.

Η Ευαγγελία Παλαιολόγου, Πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, η οποία μετέφερε με δραματικούς τόνους τις εντυπώσεις της από το hotspot της Χίο, ανέφερε πως όταν επισκέφτηκε το Κέντρο Φιλοξενίας του παλιού εργοστασίου της Βιάλ στη Χίο στις 6.10.2016 αντίκρισε μία έκταση διπλά περιφραγμένη και ανθρώπους στα κάγκελα. Αφού εισήλθε με την συνοδεία αστυνομικών στο χώρο, όπου βρίσκονταν τα κοντέινερ και στεγάζονταν οι υπηρεσίες Ασύλου, διαπίστωσε πως οι αλλοδαποί ήταν σε μεγάλη ένταση, ενώ κατόπιν έγινε μάρτυρας και βίαιων επεισοδίων. Τα τελευταία προκλήθηκαν, κατά τη μαρτυρία της Ε. Παλαιολόγου, εξαιτίας της απόγνωσης όσων ελάμβαναν αρνητικές απαντήσεις στα αιτήματα ασύλου τους. Στο πλαίσιο των περιστατικών αυτών πολλοί αλλοδαποί προσπαθούσαν να προκαλέσουν κακό στον εαυτό τους (για παράδειγμα χτυπούσαν τα κεφάλια τους στον τοίχο, τραβούσαν να ξεριζώσουν τα μαλλιά τους, προσπαθούσαν να κόψουν τις φλέβες τους). Βίαιη συμπεριφορά έδειχναν και στα μικρά παιδιά που ήταν μαζί τους, ρίχνοντας τα στο τσιμεντένιο έδαφος και κλωτσώντας τα με δύναμη. Μολονότι η επέμβαση της αστυνομίας ήταν άμεση, η σωματική και ψυχική ταλαιπωρία των προσώπων αυτών είναι αξιοσημείωτη.

Σύμφωνα με τη διεθνή μη κυβερνητική οργάνωση Human Rights Watch, «η αστυνομία δεν

8. Αρκετές από τις πληροφορίες που αφορούν τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου παραχωρούνται από άρθρο του μέλους της ΕΕΔΑ, Σπύρου Απέργη, που αναμένεται να δημοσιευθεί στο επόμενο τεύχος της Επιθεώρησης Δικαίου και Αλλοδαπών.

προστατεύει τους ανθρώπους στα συχνά περιστατικά βίας που ξεσπούν στα κλειστά κέντρα υποδοχής προσφύγων στα ελληνικά νησιά, τα λεγόμενα hotspot... Σε κανένα από τα τρία κέντρα που επισκέφθηκε η Human Rights Watch στη Σάμο, τη Λέσβο και τη Χίο στα μέσα Μαΐου 2016, δεν υπάρχει διαχωρισμός των γυναικών από τους ενήλικους άνδρες με τους οποίους δεν έχουν καμία συγγένεια, ενώ και στα τρία επικρατούν ανθυγιεινές συνθήκες και υπερβολικός συνωστισμός»⁹... Παράλληλα, αναφέρεται ότι «και τα τρία αυτά κέντρα [στη Λέσβο, στη Χίο και στη Σάμο] είναι υπερπλήρη, με σοβαρές ελλείψεις σε επίπεδο βασικής στέγασης και ρυπαρές, ανθυγιεινές συνθήκες. Η μεγάλη αναμονή στην ουρά για φαγητό χαμηλής ποιότητας, η κακή διαχείριση και η έλλειψη πληροφόρησης συντελούν περαιτέρω στο χαοτικό και ασταθές κλίμα που επικρατεί στα τρία κέντρα υποδοχής (hotspot)»¹⁰. Κατόπιν των παραπάνω οι πρόσφυγες αναγκάζονται να παραμένουν υποχρεωτικά στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, κρατούμενοι για μεγάλα χρονικά διαστήματα κατά παράβαση των κείμενων διατάξεων¹¹ ενώ έχουν υποβάλει μαζικά χιλιάδες αιτή-

σεις διεθνούς προστασίας¹² προκειμένου να μην απελαθούν στην Τουρκία και οι διαδικασίες ασύλου αργούν χαρακτηριστικά παρά τις ενέργειες της Υπηρεσίας Ασύλου¹³.

Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες επισήμανε¹⁴ ότι το γεγονός ότι το Κέντρο Καταγραφής και Ταυτοποίησης στο Βαθύ είναι υπερπλήρες, σε συνδυασμό με τις πρόσφατα κακές καιρικές συνθήκες, έχουν θέσει αρκετές εκατοντάδες ανθρώπους σε εξαιρετικά επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης, που επηρεάζουν κατ'εξοχήν τα άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες, όπως οι άνθρωποι με αναπηρία και οι έγκυες γυναίκες, και προκαλούν αυξημένες εντάσεις... Οι έντονες βροχοπτώσεις το βράδυ της 9ης Νοεμβρίου δημιούργησαν μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης στο Κέντρο Καταγραφής και Ταυτοποίησης στο Βαθύ. Με μέγιστη επίσημη χωρητικότητα 850 ατόμων, το Κέντρο φιλοξενεί περίπου 2.000 πρόσφυγες και μετανάστες. Σχεδόν οι μισοί από αυτούς μένουν εδώ και βδομάδες ή μήνες σε μικρές σκηνές κάμπινγκ στο ύπαιθρο, με περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες, όπως οι τουαλέτες και τα ντους, εκτεθειμένοι σε κινδύνους για την προστασία και την ασφάλειά τους. Πολλές από αυτές τις σκηνές πλημμύρισαν εντελώς, γεγονός που επηρέασε μέχρι και 1.000 άτομα».

9. Αναλυτική έκθεση της οργάνωσης για τις συνθήκες κράτησης και διαμονής στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, Λέσβο, Χίο και Σάμο διατίθεται στη διεύθυνση <https://www.hrw.org/el/news/2016/05/23/290225>, 23/5/2016

10. Βλ. υποσημείωση 9.

11. Σύμφωνα με το άρθρο 14 παράγραφος 2 του νόμου 4375/2016 «Οι πολίτες τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς που εισέρχονται στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης, υπάγονται στις διαδικασίες που ορίζονται στο άρθρο 9, τελώντας σε καθεστώς περιορισμού της ελευθερίας τους εντός του Κέντρου, με απόφαση του Διοικητή του, η οποία εκδίδεται εντός τριών (3) ημερών από την είσοδό τους. Εφόσον με την παρέλευση του τριημέρου δεν έχουν ολοκληρωθεί οι ως άνω διαδικασίες, ο Διοικητής του Κέντρου μπορεί, υπό την επιφύλαξη της εφαρμογής του άρθρου 46, που εφαρμόζεται αναλογικά, να αποφασίζει την παράταση του περιορισμού της ελευθερίας των ανωτέρω προσώπων έως την ολοκλήρωση των διαδικασιών αυτών για επιπλέον διάστημα που δεν υπερβαίνει συνολικά τις είκοσι πέντε (25) ημέρες από την είσοδο στο Κέντρο». Δεν αξιοποιείται η δυνατότητα των Διοικητών των κέντρων φιλοξενίας να παραπέμπουν τους πρόσφυγες στην ενδοχώρα. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 14 παράγραφος 4 του ως άνω νόμου «Η απόφαση παράτασης του περιορισμού της ελευθερίας για τις ανάγκες της ολοκλήρωσης των διαδικασιών υποδοχής και ταυτοποίησης περιέχει πραγματική και νομική αιτιολόγηση και είναι έγγραφη» ενώ θα πρέπει να δίνεται δυνατότητα δικαστικής αμφισβήτησης της κράτησης των αλλοδαπών στα νησιά, δικαιώματα που αμφισβητείται ότι τηρούνται.

Λοιπές πληροφορίες

Όπως σημειώνει σε έκθεσή της¹⁵ η Διεθνής Αμνηστία «τα υπάρχοντα κέντρα φιλοξενίας εί-

12. Μέχρι τις 9/5/2016 είχαν προκαταγραφεί 6.605 άτομα για αιτήματα διεθνούς προστασίας ενώ είχαν πραγματοποιηθεί 3.700 πλήρεις καταγραφές τέτοιων αιτημάτων μόνο στα νησιά του Αιγαίου βλ. ενδεικτικά <http://www.tovima.gr/world/article/?aid=797930>, 9/5/2016.

13. Για την εφαρμογή της συμφωνίας Ευρωπαϊκής Ένωσης - Τουρκίας, η Υπηρεσία Ασύλου αναπτύσσει στα νησιά μικτά κλιμάκια εξέτασης αιτήσεων μαζί με το Ευρωπαϊκό Γραφείο Υποστήριξης Ασύλου (EASO), βλ. <http://www.kathimerini.gr/865785/article/epikairothta/ellada/41026-aithseis-asyloy-se-tria-xronia>, 1/7/2016

14. Δελτίο τύπου της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, 13 Νοεμβρίου 2016.

15. Βλ. αναλυτικά την έκθεση «Εχουμε χάσει κάθε ελπίδα»- Η παράλυση της Ευρώπης αφήνει χιλιάδες πρόσφυγες εγκλωβισμένους στην Ελλάδα, Σεπτέμβριος 2016 στη διεύθυνση https://www.amnesty.gr/sites/default/files/pdf/ehoyme_hasei_kathe_elpida_diethnis_amnistia.pdf, 22/9/2016.

ναι ιδιαίτερα επισφαλής για τις γυναίκες και τα κορίτσια. Ο κακός φωτισμός, η έλλειψη ασφαλών ξεχωριστών χώρων υγιεινής και η απουσία μηχανισμών για να αναφέρονται τα περιστατικά παρενόχλησης, ή για να προστατεύονται τα θύματα, συνιστούν μακρόχρονες ανησυχίες. Τον Ιούλιο 2016 η Διεθνής Αμνηστία πήρε συνέντευξη από πολλές γυναίκες Yezidi στον καταυλισμό της Νέας Καβάλας. Είχαν διαφύγει από επιθέσεις του Ισλαμικού Κράτους (IS) εναντίον μειονοτικών κοινοτήτων σε όλο το βόρειο Ιράκ, κατά τη διάρκεια των οποίων γυναίκες και κορίτσια βασανίστηκαν, βιάστηκαν και υποβλήθηκαν σε αναγκαστικό γάμο ή σεξουαλική δουλεία. Εξαιτίας της απουσίας κρατικής προστασίας στον καταυλισμό, οι γυναίκες αυτές προχώρησαν στη δημιουργία ενός «κύκλου προστασίας», ώστε να μπορούν να συνοδεύουν η μία την άλλη στην τουαλέτα». Τον Ιούλιο 2016 η Διεθνής Αμνηστία πήρε συνεντεύξεις από αιτούντες άσυλο που περίμεναν ενημέρωση μέσω μηνύματος στο κινητό τηλέφωνό τους από την Υπηρεσία Ασύλου για την ημερομηνία που θα μπορούσαν να υποβάλουν αίτημα ασύλου και να ζητήσουν οικογενειακή επανένωση. Δεν είχαν καμία πληροφόρηση σχετικά με τη διαδικασία. Ενώ σε μερικές εκατοντάδες είχαν δοθεί ημερομηνίες τον Σεπτέμβριο, πολλοί παρέμεναν σε αναμονή και αβεβαιότητα. Πρόσφατοι περιορισμοί στις διαδικασίες οικογενειακής επανένωσης που αφορούν δικαιούχους επικουρικής προστασίας σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, είναι επίσης πιθανό να παρεμποδίσουν την οικογενειακή ενότητα. Η έλλειψη πληροφόρησης σχετικά με τις πολύπλοκες συνθήκες οικογενειών που δημιουργήθηκαν και διαχωρίστηκαν εν μέσω συγκρούσεων και διαφυγής, σε συνδυασμό με τις παράλογες απαιτήσεις τεκμηρίωσης, μπορεί να οδηγήσει σε μεγάλες καθυστερήσεις ή ακόμη και να προκαλέσει ανυπέρβλητα εμπόδια¹⁶.

Στην ίδια έκθεση αναφέρεται ότι «ΜΚΟ, εθελοντές και ακτιβιστές προσπάθησαν να καλύψουν κάποια από τα κενά στον τομέα της ανθρωπιστικής βοήθειας, αλλά η συντριπτική πλειοψηφία των επίσημων κέντρων φιλοξενίας προσφύγων (κυρίως καταυλισμοί με σκηνές ή παλιές αποθήκες) δεν είναι κατάλληλα ούτε για βραχυπρόθεσμη δι-

αμονή. Σε συνεντεύξεις που έδωσαν στη Διεθνή Αμνηστία, πρόσφυγες μίλησαν επανειλημμένα για έλλειψη ιατρικής περίθαλψης, εγκαταστάσεων υγιεινής και καθαρού πόσιμου νερού. Μερικά επίσημα κέντρα υποδοχής, όπως η Μαλακάσα και η Ριτσώνα, βρίσκονται σε απομακρυσμένες περιοχές, μακριά από νοσοκομεία και άλλες υπηρεσίες... Τα άτομα που ανήκουν σε ιδιαίτερα ευπαθείς ομάδες δεν αναγνωρίζονται συστηματικά και δεν δέχονται τις εξειδικευμένες υπηρεσίες που χρειάζονται, με αποτέλεσμα να βρίσκονται σε αυξημένο κίνδυνο. Τέτοιες περιπτώσεις αποτελούν έγκυες γυναίκες, ασυνόδευτοι ανήλικοι, θύματα βασανιστηρίων και βίας, άτομα με αναπηρίες ή χρόνιες παθήσεις και μόνες μητέρες. Οι άθλιες συνθήκες και η αβεβαιότητα που αισθάνονται οι αιτούντες άσυλο για το μέλλον τους, τροφοδοτούν τις εντάσεις που κατέληξαν σε βίαια επεισόδια σε μια σειρά από καταυλισμούς. Η αστυνομία, συνήθως επικαλούμενη έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού, παρεμβαίνει σπάνια για να εγγυηθεί την ασφάλεια ή να αποτρέψει περαιτέρω συμβάντα. Η Διεθνής Αμνηστία μίλησε με δεκάδες πρόσφυγες, ανάμεσά τους και μικρά παιδιά, που δεν αισθάνονται ασφαλείς στους καταυλισμούς. Φοβούμενοι αντίποινα και γνωρίζοντας ότι η αστυνομία είναι απίθανο να παρέμβει, πολλοί αιτούντες άσυλο αποθαρρύνονται και δεν καταγγέλλουν τα κρούσματα βίας»¹⁷.

Παράλληλα, σημειώνεται ότι το Κέντρο Ελέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων (ΚΕΕΛΠΝΟ) με γνωμάτευσή του τον Ιούλιο 2016¹⁸ πρότεινε το «ολοκληρωτικό κλείσιμο των κέντρων φιλοξενίας» μετά από επίσκεψή του σε 16 κέντρα φιλοξενίας, χωρίς να αναφέρει τα συγκεκριμένα κέντρα που επισκέφθηκαν τα στελέχη του. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται ότι «Η μακρόχρονη διαβίωση αυτών των κατ' αρχήν υγιών πληθυσμών σε παρόμοιες συνθήκες πολλαπλασιάζει τις πιθανότητες εμφάνισης τροφιμογενών και υδατογενών επιδημιών καθώς και μεταδιδόμενων με διαβιβαστές (κουνούπια) νοσημάτων, επιβαρύνει το γενικό βιο-ψυχοκοινωνικό επίπεδο υγείας του

17. Βλ. υποσημείωση 15.

18. Δημοσιεύτηκε στις 25/7/2016 στη διεύθυνση <http://www.stokokkino.gr/article/100000000039098/KEELPNO-Epeigousa-anagki-gia-kleisimo-ton-kentron-filoksenias-prosfugon-gia-logous-dimosias-ugeias>

16. Βλ. υποσημείωση 15.

πληθυσμού και τον εκθέτει σε σειρά παραγόντων κινδύνου» σημειώνει ακόμη το ΚΕΕΛΠΝΟ επισημαίνοντας πως «η λειτουργία των «κέντρων φιλοξενίας», όχι μόνον με βάση τις υπάρχουσες αδυναμίες οργάνωσης και συντονισμού, αλλά κυρίως ως στρατηγική προσέγγιση (περιχαράκωση πληθυσμών έξω από τον αστικό ιστό με επιβαρυνμένες συνθήκες διαβίωσης), πρέπει να διακοπεί πρώτα απ' όλα για την προστασία της Δημόσιας Υγείας».

Εξάλλου, προβλήματα δημόσιας υγείας εντοπίστηκαν και στο χώρο φιλοξενίας του Ελληνικού καθώς, κατά την αυτοψία του ΚΕΕΛΠΝΟ στις 25-26 Αυγούστου 2016, διαπιστώθηκε περιορισμένης έκτασης συσσώρευση στάσιμων υδάτων στο ισόγειο εξαιτίας βλάβης του υδραυλικού δικτύου στο χώρο εγκαταστάσεων, καθώς επίσης και εκτεταμένη συσσώρευση στάσιμων υδάτων-λυμάτων που οφειλόταν σε βλάβη του αποχετευτικού συστήματος. Με παρέμβαση της Περιφέρειας Αττικής μετά από επείγον έγγραφο του αρμόδιου κυβερνητικού στελέχους, αποκαταστάθηκαν οι ζημιές και τα προβλήματα ύδρευσης και αποχέτευσης του χώρου¹⁹.

Συμπεράσματα και συστάσεις της ΕΕΔΑ

Κατόπιν των παραπάνω η ΕΕΔΑ εκτιμά ότι παρατηρούνται de facto παραβιάσεις των δικαιωμάτων των αιτούντων διεθνή προστασία και των προσφύγων ως προς τη μαζική και αδιάκριτη κράτησή τους στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, την έγκαιρη και αποτελεσματική πρόσβαση τόσο στις διαδικασίες διεθνούς προστασίας και σε αξιοπρεπείς υπηρεσίες διαμονής, υγείας και εκπαίδευσης ενώ τα σχετικά δικαιώματα δικαστικών αντιρρήσεων για την κράτηση και την πρόσβαση των αιτούντων διεθνή προστασία στις διαδικασίες ασύλου/διεθνούς προστασίας (π.χ. μη δικαίωμα αυτοπρόσωπης παρουσίας τους στις ανεξάρτητες Επιτροπές Προσφυγών²⁰) δεν τηρούνται, σύμφωνα με το νόμο. Παράλληλα, τα συνεχόμενα επεισόδια κυρίως στα Κέντρα Φιλοξενίας των

νησιών του ανατολικού Αιγαίου καθώς και τα, συχνά ανεξέλεγκτα, περιστατικά βίας που παρατηρούνται στα κέντρα φιλοξενίας της ενδοχώρας συμβάλλουν στην όξυνση φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας σε τμήματα του ελληνικού πληθυσμού που θα δημιουργήσει εμπόδια στην όλη διαδικασία υποδοχής και φιλοξενίας των προσφύγων στην Ελλάδα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην εκδήλωση-δημόσια συζήτηση της ΕΕΔΑ στο Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών στις 24 Οκτωβρίου 2016 με θέμα τις «Συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών: προβλήματα και προοπτικές», και ειδικότερα στη συζήτηση της στρογγυλής τράπεζας, ετέθη καταληκτικά το θέμα της «επόμενης ημέρας», εκείνο δηλαδή της ένταξης στην ελληνική κοινωνία των μεταναστών και προσφύγων. Ειδικότερα ο Γιώργος Καμίνης, Δήμαρχος Αθηναίων, με παρέμβασή του αναφέρθηκε στην έως τώρα συνδρομή του Δήμου Αθηναίων, καθώς και στην ανάγκη καταμερισμού του βάρους του μεταναστευτικού και προσφυγικού ζητήματος εντός του Δήμου, με μεταφορά ενδεχομένως προσφύγων, μεταναστών και αιτούντων άσυλο και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας. Προς την ίδια κατεύθυνση ήταν και η παρέμβαση της κας Ανη Maymann Βοηθού Αντιπροσώπου της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα, η οποία επεσήμανε την ανισομερή κατανομή προσφύγων και μεταναστών μεταξύ νησιωτικής και ηπειρωτικής Ελλάδας και κατ' επέκταση την ανάγκη μεταφοράς μεταναστευτικού και προσφυγικού πληθυσμού από τα νησιά του Αιγαίου στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Ο Γεώργιος Καμίνης τόνισε πως το πρόβλημα είναι στην πραγματικότητα διαχειρίσιμο, ενώ η άνοδος της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα επιτάσσει νέες δράσεις. Είναι σημαντικό οι χώροι φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών να είναι μικρότεροι και ενταγμένοι στον αστικό ιστό (για παράδειγμα 1 μετανάστης/πρόσφυγας ανά 10 κατοίκους) ενώ πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της «γειτονιάς» και πώς μπορεί αυτή να λειτουργήσει ως πόλος ενσωμάτωσης.

Ο Γιώργος Μόσχος, Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού επικρότησε τις πρωτοβουλίες του Δήμου Αθηναίων και αναφέρθηκε στην ανάγκη αλληλέγγυας αντιμε-

19. βλ <http://www.amna.gr/article/122608/-Autopsia-tou-KEELPNO-ston-choro-filoxenias-prosfugon-kai-metanaston-sto-proin-aerodromio-tou-Ellinikou>

20. Δημόσια Δήλωση ΕΕΔΑ για την τροπολογία που αλλάζει τη σύνθεση των Ανεξάρτητων Επιτροπών Προσφυγών, 17.6.2016.

τώπισης του μεταναστευτικού-προσφυγικού ζητήματος με έμφαση στην προστασία της παιδικής ηλικίας. Τόνισε δε πως πρέπει να αμβλυνθούν οι ανισότητες που παρατηρούνται στις δομές και τα κέντρα φιλοξενίας, να αναληφθούν δράσεις από την Ελληνική Πολιτεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση ρατσιστικών συμπεριφορών στα σχολεία, ενώ αναφέρθηκε εκτενώς και στο πρόβλημα των ασυνόδευτων ανηλίκων, τα θέματα επιτροπείας και τις καθυστερήσεις στη μετεγκατάστασή τους. Σχετικά παρενέβη και ο εκπρόσωπος του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ) Περικλής Τζιάρας, ο οποίος διαβεβαίωσε πως έχει προχωρήσει το θέμα της επιτροπείας ασυνόδευτων ανηλίκων η οποία θα υλοποιηθεί σύντομα με χρηματοδότηση από το AMIF.

Συστάσεις ΕΕΔΑ προς την Ελληνική Πολιτεία

1) Να επανεξετάσει την υιοθέτηση και εφαρμογή της Κοινής Δήλωσης Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) –Τουρκίας της 18^{ης} Μαρτίου 2016 στην κατεύθυνση της αντικατάστασής της με μία ολοκληρωμένη συμφωνία με την Ε.Ε. για την υποδοχή και τη μετεγκατάσταση των προσφύγων αναλογικά στα κράτη μέλη της Ε.Ε. και να εφαρμόζει τα υψηλότερα διεθνή πρότυπα ως προς τη διεθνή προστασία των προσφύγων, τη μη επαναπροώθησή τους σε χώρες που δεν παρέχουν διεθνή προστασία, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης και ως προς τη δίκαιη εξέταση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας τους.

2) Να προβεί στην άμεση και πλήρη στελέχωση των υπηρεσιών του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής, σύμφωνα με το νόμο 4375/2016 για τον πιο αποτελεσματικό συντονισμό των υπηρεσιών και των σχετικών λειτουργικών αναγκών της υποδοχής και της φιλοξενίας προσφύγων. Παράλληλα απαιτείται η δημιουργία ενός θεσμικά συστημένου, εθνικού συντονιστικού οργάνου σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ και ελληνικές και διεθνείς ΜΚΟ για τον καλύτερο σχεδιασμό και συντονισμό των αναγκών της υποδοχής και της φιλοξενίας των προσφύγων.

3) Να προβεί στην άμεση αναβάθμιση της Υπηρεσίας Ταυτοποίησης και Υποδοχής με επαρκές προσωπικό και πόρους και να αναλάβει το

συντομότερο δυνατό η Υπηρεσία αυτή την πλήρη διοίκηση και τη συνολική διοικητική μέριμνα όλων των λειτουργούντων κέντρων φιλοξενίας με την αντίστοιχη απεμπλοκή των ένοπλων δυνάμεων από τη διοίκηση των κέντρων αυτών, όπως άλλωστε προβλέπεται στο νόμο 4375/2016, ο οποίος παραμένει πρακτικά ανεφάρμοστος ως προς τη πλήρη στελέχωση και λειτουργία της Υπηρεσίας αυτής. Να εκδοθούν το συντομότερο δυνατό οι οργανισμοί ίδρυσης και λειτουργίας όλων των Κέντρων Φιλοξενίας.

4) Απαιτείται η δημιουργία μικρομεσαίων σε δυνατότητες φιλοξενίας σχετικών κέντρων εντός των οικιστικών ιστών και, μέχρι, τότε η άμεση αντικατάσταση των σκηνών διαμονής (όπου υπάρχουν) με κλειστούς οικίσκους διαμονής ενόψει του χειμώνα. Η λειτουργία ιδιαίτερα μεγάλων κέντρων φιλοξενίας (π.χ. Σκαραμαγκάς) θα πρέπει να τερματιστεί καθώς η διοικητική και άλλη μέριμνα για τη λειτουργία είναι ιδιαίτερα δύσκολη έως αδύνατη και οι πρόσφυγες να μεταφερθούν σε μικρότερους χώρους φιλοξενίας. Επίσης, ανεπίσημες δομές φιλοξενίας που δεν πληρούν ούτε τους ελάχιστους όρους αξιοπρεπούς διαμονής (π.χ. Ελληνικό, Softex) πρέπει να διαλυθούν αμέσως και οι πρόσφυγες να μεταφερθούν σε άλλους χώρους που θα πληρούν τους όρους μιας αξιοπρεπούς διαβίωσης.

5) Απαιτείται η ενίσχυση του προγράμματος ενοικίασης διαμερισμάτων, ιδίως των ευάλωτων ομάδων προσφύγων και όσων διαμένουν σε χώρους φιλοξενίας με μέτριες ή κακές συνθήκες διαμονής που αποτελεί προτιμητέα λύσης στέγασης σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ με στόχο τη σταδιακή εγκατάσταση όλων των προσφύγων.

6) Απαιτείται η ενίσχυση των κέντρων φιλοξενίας με ιατρικό και παραϊατρικό προσωπικό καθώς και με προσωπικό διοικητικής μέριμνας (διερμηνείς, πολιτισμικοί διαμεσολαβητές, υδραυλικοί, ηλεκτρολόγοι, προσωπικό καθαριότητας και υποστήριξης της καλής λειτουργίας των εγκαταστάσεων). Παράλληλα, απαιτείται η διασφάλιση αστυνομικού προσωπικού για την ασφάλεια των κέντρων φιλοξενίας.

7) Να διασφαλίζεται η πρόσβαση των προσφύγων σε επαρκή νομική πληροφόρηση και δωρεάν νομική βοήθεια και στους δύο βαθμούς ασύλου

καθώς και στις διαδικασίες ασύλου. Να επιτραπεί σε όσους έχουν προκαταγραφεί να εργάζονται νόμιμα με σχετική αλλαγή του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου καθώς οι χρόνοι που μεσολαβούν μεταξύ της προκαταγραφής και της πλήρους καταγραφής είναι, συνήθως, πολλών μηνών.

8) Να τερματιστεί η χρήση των κέντρων υποδοχής και φιλοξενίας στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου σε κέντρα κράτησης προσφύγων και μεταναστών και να εξασφαλιστεί η άμεση αποσυμφόρηση των νησιών του ανατολικού Αιγαίου με τη μεταφορά προσφύγων και μεταναστών στην ενδοχώρα. Να εφαρμοστούν τα εναλλακτικά μέτρα αντί της κράτησης, όπως προβλέπονται από το κοινοτικό δίκαιο και να διασφαλίζεται η αξιοπρεπής υποδοχή και φιλοξενία των προσφύγων και μεταναστών στα κέντρα αυτά.

9) Να διασφαλίζει τα δικαιώματα των ευάλωτων ομάδων προσφύγων στην Ελλάδα με την παροχή ολοκληρωμένου πλέγματος υπηρεσιών για την ικανοποίηση, σε πρώτη φάση, των πιο επείγουσών αναγκών τους (καταγραφή, αξιοπρεπής διαβίωση σε χώρους φιλοξενίας και επιτροπεία για τους ασυνόδευτους ανήλικους, φροντίδα για τις έγκυες γυναίκες και τις γυναίκες σε λοχεία, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και ψυχολογική φροντίδα για τους πρόσφυγες με σοβαρά προβλήματα υγείας, τους ανάπηρους και τα θύματα βασανιστηρίων και σεξουαλικής ή άλλης βίας ή κακομεταχείρισης).

10) Να ενισχυθεί σε προσωπικό και πόρους, η Υπηρεσία Ασύλου και η Αρχή Προσφυγών για την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη διεκπεραίωση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας και να εκπαιδεύεται το προσωπικό των υπηρεσιών αυτών επαρκώς με σκοπό να πληρούνται τα υψηλότερα διεθνή πρότυπα για τις διαδικασίες ασύλου, σύμφωνα με το εθνικό, το κοινοτικό και το διεθνές δίκαιο περί αιτούντων διεθνή προστασία και προσφύγων.

Συστάσεις ΕΕΔΑ προς τα Ευρωπαϊκά και Διεθνή όργανα

1) Να επανεξετάσουν την υιοθέτηση και εφαρμογή της Κοινής Δήλωσης Ευρωπαϊκής Ένωσης –Τουρκίας της 18^{ης} Μαρτίου 2016 στην κατεύθυνση της αντικατάστασής της με μία ολοκληρωμένη συμφωνία με την Ε.Ε. για την υπο-

δοχή και τη μετεγκατάσταση προσφύγων αναλογικά στα κράτη μέλη της Ε.Ε., να υιοθετήσουν την εφαρμογή των υψηλότερων διεθνών προτύπων ως προς τη διεθνή προστασία των προσφύγων, την μη επαναπροώθησή τους σε χώρες που δεν παρέχουν διεθνή προστασία, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης και τη δίκαιη εξέταση των αιτημάτων διεθνούς προστασίας τους. Να διασφαλίζουν με κάθε δυνατό τρόπο ότι όλοι οι παράτυποι αλλοδαποί έχουν ίση πρόσβαση στις διαδικασίες ασύλου και ότι θα τηρούνται οι διεθνείς υποχρεώσεις τους ως προς τα δικαιώματα υγείας, εκπαίδευσης και οικογενειακής επανένωσης των προσφύγων και των αιτούντων διεθνή προστασία.

2) Να επιταχύνουν και να διευρύνουν την μετεγκατάσταση προσφύγων από την Ελλάδα προς τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο μιας δικαιότερης αριθμητικής κατανομής μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, όπως επιβάλλουν ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και οι Συνθήκες

3) Να ενισχύσουν άμεσα με προσωπικό και πόρους τις υπηρεσίες υποδοχής, φιλοξενίας και ασύλου στην Ελλάδα, αυξάνοντας, όπου απαιτείται, τα σχετικά κονδύλια και λαμβάνοντας όλα τα σχετικά μέτρα για την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη μεταφορά του προσωπικού και της διοχέτευσης των πόρων προς τις αρμόδιες ελληνικές αρχές, στην Ύπατη Αρμοστεία και στις ΜΚΟ που υποστηρίζουν τις υπηρεσίες αυτές στην Ελλάδα.

4) Να προβούν στην άμεση τροποποίηση της μεταναστευτικής πολιτικής της Ε.Ε. και ιδίως του συστήματος του Δουβλίνου, η οποία έχει αποδειχθεί ανακόλουθη με τις ανάγκες της πραγματικότητας και ασύμβατη με τις αρχές του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλληλεγγύης και δίκαιης κατανομής βαρών μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε.

5) Να αποδεχθούν επίσημα και να εφαρμόζουν τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα δικαιώματα του Ανθρώπου ως προς την υποχρέωση διάσωσης των αλλοδαπών που επιχειρούν είσοδο από τη θάλασσα σε κράτη μέλη της Ε.Ε. και την υποχρέωση πρόσβασής τους σε διαδικασίες δίκαιης και αποτελεσματικής εξέτασης των ισχυρισμών τους, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος για αίτημα διεθνούς προστασίας.

Ε. Δημόσιες Δηλώσεις και Δελτία Τύπου της ΕΕΔΑ

1. Δήλωση της ΕΕΔΑ για τις σοβαρές διαστάσεις που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα (16.3.2016)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Ελληνικής Πολιτείας για θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ενόψει των σοβαρών διαστάσεων που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα για την Ελλάδα, επανέρχεται στην ανάγκη να υπάρξει άμεσος συντονισμός για την καλύτερη δυνατή διαχείριση της προσφυγικής και μεταναστευτικής κρίσης που τείνει να βγει εκτός ελέγχου με άμεσους και σοβαρούς κινδύνους τόσο για τους μετανάστες όσο και για τις χώρες υποδοχής τους¹. Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει για πολλοστή φορά πως έχουν τεθεί σε κίνδυνο βασικά ανθρώπινα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο και προσφύγων καθώς και τα δικαιώματα των κατοίκων της Ελλάδας, και κυρίως των ακριτικών περιοχών, που, σε ένα ήδη εξαιρετικά βεβαρυμένο κοινωνικο-οικονομικό κλίμα, αδυνατούν, ως τόποι πρώτης υποδοχής, να διαχειριστούν τις διαρκώς διογκούμενες μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές².

Είναι επιτακτική ανάγκη η Ευρωπαϊκή Ένωση, τα κράτη-μέλη της καθώς και τα όμορα κράτη-μέλη των Ηνωμένων Εθνών να αναλογιστούν τις ευθύνες που τους αναλογούν σε αυτή την τόσο κρίσιμη ιστορική συγκυρία και να συνεργαστούν υπεύθυνα για την καλύτερη δυνατή διαχείριση των ροών, με το βλέμμα στραμμένο στο σεβασμό της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας. Η ΕΕΔΑ μοιράζεται τις ανησυχίες της Ύπατης Αρμοστείας

του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες³, του European Council for Refugees and Exiles – ECRE καθώς και άλλων οργανώσεων για τα ευρύτατα ευρωπαϊκά περιοριστικά μέτρα, που σκοπό έχουν να κρατήσουν αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες στην Ελλάδα αλλά και σε χώρες που γειτνιάζουν με την ΕΕ, όπως η Τουρκία. Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ παραπέμπει στο πρόσφατο Υπόμνημα του ECRE προς τον Πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου με το οποίο εκφράζει προβληματισμό για τις δι-αβουλεύσεις μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας ενώ συγχρόνως καλεί την ΕΕ να ηγηθεί της παρούσας πρόκλησης με νομικό αλλά και ηθικό τρόπο⁴. Η ΕΕΔΑ τονίζει πως τα κράτη-μέλη της ΕΕ οφείλουν να αποσχουν από μονομερείς ενέργειες που αγνοούν ή παρακάμπτουν τα δικαιώματα των προσφύγων, των αιτούντων άσυλο και μεταναστών και που υπονομεύουν το ίδιο το κοινοτικό κεκτημένο. Αντ' αυτού, με πνεύμα αλληλεγγύης και συνεργασίας, η ΕΕ οφείλει, κατά τα καταστα-τικώς διακηρυχθέντα από αυτήν, να ανταποκρι-θεί στην ανθρωπιστική κρίση, να διασφαλίσει την προστασία των πολιτών της, να προαγάγει την ειρήνη, την ασφάλεια, την αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των λαών, να συμβάλει ενεργά στην προστασία των ανθρώπινων δι-καιωμάτων καθώς και στην αυστηρή τήρηση και ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου και ιδίως τον σε-βασμό των αρχών του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Λαμβάνοντας υπόψη θεμελιώδη διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα που διακηρύσσουν και δι-ασφαλίζουν ανθρώπινα δικαιώματα, ιδίως τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδίως το άρθρο 18, τη Σύμβαση της Γενεύης της 28ης Ιουλίου 1951, το Πρωτόκολλο της 31ης Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώ-τος των προσφύγων, τον Κώδικα Συνόρων του

1. Δήλωση ΕΕΔΑ για τις αποτρόπαιες τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και έκκληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία των δικαιωμάτων όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της, 23.11.2015, http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/tromokratia/EEEDA%20Tromokratikes_epitheseis_Paris_el.pdf.

2. Δήλωση ΕΕΔΑ για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέ-τρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου, 15.7.2015, http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEEDA_Dilwsi_%20metra_litotitas_2015.pdf.

3. Grandi concerned at reports of Balkan border closures, 24.2.2016, <http://www.unhcr.org.uk/news-and-views/news-list/news-detail/article/grandi-concerned-at-reports-of-balkan-border-closures.html>.

4. ECRE calls on the European Council to show political and moral leadership in response to refugee issues facing Europe 11.3.2016 and ECRE Memorandum to the European Council Meeting 17 – 18 March 2016, <http://ecre.org/component/content/article/70-weekly-bulletin-articles/1412-ecre-calls-on-the-european-council-to-show-political-and-moral-leadership-in-response-to-refugee-issues-facing-europe-.html>.

Σένγκεν και ιδίως το άρθρο 3, εδάφιο β καθώς και το Ψήφισμα 1821 (2011) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αναχαίτιση και διάσωση στη θάλασσα, αιτούντων άσυλο, προσφύγων και παράτυπων μεταναστών, **η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει πως το δικαίωμα πρόσβασης στο άσυλο και η απαγόρευση επαναπροώθησης αποτελούν θεμελιώδη πυλώνα τόσο του δικαίου των προσφύγων όσο και των οικουμενικών αρχών της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, πάνω στα οποία η παγκόσμια και η ευρωπαϊκή κοινότητα έχουν οικοδομηθεί.**

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η ΕΕΔΑ καλεί

την ελληνική Πολιτεία, τον ΟΗΕ, τα όργανα της ΕΕ, το σύνολο των κρατών μελών της ΕΕ και όλους τους εμπλεκόμενους διεθνείς οργανισμούς, με πνεύμα υπευθυνότητας, αλληλεγγύης και ειλικρινούς συνεργασίας να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα

με σκοπό τη διασφάλιση

- της προστασίας της ανθρωπίνης ζωής, της υγείας και ασφάλειας όλων των διαβιούντων στην ελληνική επικράτεια προσώπων καθώς και της αποτελεσματικής διαχείρισης, σε συνθήκες σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, των μεταναστευτικών ροών προς την ΕΕ
- της τήρησης της αρχής της μη-επαναπροώθησης (non-refoulement) καθώς και της απρόσκοπτης, έγκαιρης και αποτελεσματικής

πρόσβασης των αλλοδαπών χωρίς ταξιδιωτικά έγγραφα στις διαδικασίες διεθνούς προστασίας

- της τροποποίησης του συστήματος του Δουβλίνου που οδηγεί σε αποθήκευση ανθρώπων σε ορισμένες χώρες
- της άμεσης χρηματοδότησης και αποτελεσματικής λειτουργίας των απαιτούμενων δομών και διαδικασιών, ιδίως μέσω της δημιουργίας νέων και αξιοπρεπών χώρων υποδοχής και φιλοξενίας στην Ελλάδα
- της πλήρους εφαρμογής στην Ελλάδα της κοινοτικής νομοθεσίας για τα εναλλακτικά μέτρα αντί της κράτησης
- της ενσωμάτωσης και πλήρους εφαρμογής και στην Ελλάδα, το συντομότερο δυνατό, της ευρωπαϊκής Οδηγίας 2013/33/ΕΕ σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία στα κράτη-μέλη της ΕΕ
- της διεύρυνσης και υποχρεωτικής εφαρμογής του προγράμματος μετεγκατάστασης (relocation) των προσφύγων από την Ελλάδα και την Ιταλία προς άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ στο πλαίσιο μιας δικαιότερης αριθμητικής κατανομής μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, όπως επιβάλλουν ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και οι Συνθήκες
- της οργάνωσης και διαρκούς στήριξης ενός μόνιμου και επαρκούς μηχανισμού παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας στα κράτη πρώτης υποδοχής, με ιδιαίτερη μέριμνα για τις ευάλωτες ομάδες
- της καθιέρωσης ενός ευρέος και συνεκτικού πανευρωπαϊκού προγράμματος επανεγκατάστασης (resettlement) αιτούντων διεθνούς προστασίας και προσφύγων από τρίτες χώρες προς κράτη-μέλη της ΕΕ.

2. Δήλωση της ΕΕΔΑ για την τροπολογία που αλλάζει τη σύνθεση των Ανεξάρτητων Επιτροπών Προσφυγών (17.6.2016)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Ελληνικής Πολιτείας για θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στον θεσμό της διεθνούς προστασίας, έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων και συνεχίζει να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της παροχής διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα¹. Η ΕΕΔΑ, έχοντας επίγνωση των σοβαρών διαστάσεων που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα για την Ελλάδα, κατέθεσε και κατά τη διάρκεια του 2016, απόψεις και προτάσεις για την καλύτερη δυνατή διαχείριση της προσφυγικής και μεταναστευτικής κρίσης και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων κάθε προσώπου που βρίσκεται στην ελληνική επικράτεια², υπενθυμίζοντας πάντα πως το δικαίωμα πρόσβασης στο άσυλο και η απαγόρευση επαναπροώθησης αποτελούν θεμελιώδη πυλώνια τόσο του προσφυγικού δικαίου όσο και των οικουμενικών αρχών της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, πάνω στα οποία η παγκόσμια και η ευρωπαϊκή κοινότητα έχουν οικοδομηθεί.

Στο πλαίσιο αυτό υπενθυμίζει τη βαθιά ανησυχία της για το περιεχόμενο και τον τρόπο με τον οποίο η «Κοινή Δήλωση»/«Συμφωνία» Ευρωπαϊκής Ένωσης-Τουρκίας της 18^{ης} Μαρτίου 2016 πρόκειται να εφαρμοστεί στην ελληνική έννομη τάξη³, λαμβανομένων υπ' όψιν και διατάξεων του προσφάτως ψηφισθέντος Ν 4375/2016, οι οποίες εμπεριέχουν ασάφειες και κενά που

μπορούν να δημιουργήσουν ερμηνευτικά και πρακτικά προβλήματα. Επισημαίνεται δε ότι η ΕΕΔΑ έχει εκδηλώσει εμπράκτως την ενεργό υποστήριξή της στη νέα Υπηρεσία Ασύλου και με την ενεργό συμμετοχή της, κατά το παρελθόν, στις από το νόμο προβλεπόμενες διαδικασίες, εκφράζοντας έτσι την εμπιστοσύνη της ειδικότερα στο έργο της Αρχής Προσφυγών παρά τις ενέργειες αρμοδίων δημοσίων υπηρεσιών που κλόνισαν σοβαρά την αξιοπιστία της.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει τον προβληματισμό της για την βεβιασμένως εισαχθείσα, χωρίς καμία προηγούμενη ενημέρωση ή διαβούλευση, τροπολογία του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης στο Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού «*Θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση καθεστώτων Ενισχύσεων Ιδιωτικών Επενδύσεων για την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας - Σύσταση Αναπτυξιακού Συμβουλίου και άλλες διατάξεις*», με την οποία προτείνονται σοβαρότατες αλλαγές στο προ ολίγων μηνών υιοθετηθέν νομοθετικό πλαίσιο. Η ΕΕΔΑ δεν κατανοεί την ξαφνική κατάθεση τροπολογίας σε μη συναφές Σχέδιο Νόμου για ζητήματα ασύλου και Επιτροπών Προσφυγών, όταν η Κυβέρνηση νομοθέτησε επί των θεμάτων αυτών εκτεταμένα μόλις πριν από δύο περίπου μήνες (Ν 4375/2016/ΦΕΚ Α' /3-4-2016) και μετά από σχετική δημόσια διαβούλευση επί του περιεχόμενου του νόμου αυτού. Η ΕΕΔΑ θα ήθελε να ενημερωθεί ειδικότερα από το αρμόδιο Υπουργείο, που μετέχει στη σύνθεσή της, για τα στοιχεία που αξιολόγησε σχετικά με τις προβλέψεις του Ν 4375/2016 ως προς την Αρχή Προσφυγών και τις Επιτροπές Προσφυγών και αποφάσισε τη ριζική αλλαγή τους χωρίς να έχουν τεθεί ακόμα σε εφαρμογή οι διατάξεις αυτές ώστε να αξιολογηθεί στην πράξη η εφαρμογή τους. Σημειωτέον, δε, ότι οι εν λόγω διατάξεις είχαν εισαχθεί στο Ν 4375/2016 κατόπιν εκτεταμένης διαβούλευσης και είχαν εκτιμηθεί θετικά από την ΕΕΔΑ καθώς και από τον Συνήγορο του Πολίτη αλλά και από την Κοινωνία των Πολιτών ως ένα σημαντικό βήμα για την αναβάθμιση της Αρχής Προσφυγών.

Παράλληλα η ΕΕΔΑ εκφράζει την ιδιαίτερη ανησυχία της για το γεγονός ότι οι αλλαγές στο Ν 4375/2016, που προτείνονται από την

1. Δημόσια Δήλωση της ΕΕΔΑ Σχετικά με τη διαδικασία συγκρότησης Επιτροπών Προσφυγών του Ν.3907/2011, 30.10.2014.

2. Ανακοίνωση «Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να αναλάβει επειγόντως τις ευθύνες της και να ανασχεδιάσει τη μεταναστευτική της πολιτική», 31.8.2015, Παρατηρήσεις ΕΕΔΑ επί του Σ/Ν που τροποποιεί τους Ν. 3907/2011 και 4251/2014 και προσαρμόζει την Ελληνική νομοθεσία στις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ 7.3.2016, Δήλωση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) για τις σοβαρές διαστάσεις που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα, 16.3.2016.

3. Έκθεση ΕΕΔΑ για τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα υπό το πρίσμα του Ν. 4375/2016, 25.4.2016.

Κυβέρνηση με βάση την ως άνω τροπολογία, συμπίπτουν χρονικά με την έκδοση θετικών αποφάσεων των εν λειτουργία Επιτροπών Προσφυγών (για την κρίση τους επί του παραδεκτού), οι οποίες, στο πλαίσιο εξατομικευμένης εξέτασης προσφύγων, αποφαίνονται ότι η Τουρκία δεν είναι ασφαλής τρίτη χώρα για τους εν λόγω προσφεύγοντες. Σημειωτέον δε ότι οι ως άνω Επιτροπές επικαλούνται το άρθρο 38 της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, το οποίο ορίζει πως «[Τα] κράτη μέλη μπορούν να εφαρμόζουν την έννοια των ασφαλών τρίτων χωρών μόνο εφόσον οι αρμόδιες αρχές κρίνουν ότι η μεταχείριση του αιτούντος διεθνή προστασία στην οικεία τρίτη χώρα θα πληροί τα εξής κριτήρια... (ε) υπάρχει η δυνατότητα να ζητηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα και, στην περίπτωση που ο αιτών αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, να του χορηγηθεί προστασία σύμφωνα με τη σύμβαση της Γενεύης» καθώς και με την αυτονόητη προϋπόθεση του προσφυγικού δικαίου να δίνεται η δυνατότητα πρόσβασης στην επικράτεια Κράτους που παρέχει πραγματική και αποτελεσματική διεθνή προστασία, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης σε κάθε αιτούντα αυτή την προστασία⁴.

Η ΕΕΔΑ εκφράζει επίσης τον προβληματισμό της σχετικά με τη σύνθεση των ως άνω προτεινόμενων Επιτροπών Προσφυγών καθώς εγείρονται ενδεχομένως και ζητήματα συνταγματικότητας ως προς την πρόβλεψη για συμμετοχή δύο διοικητικών Δικαστών σε κάθε τριμελή Επιτροπή Προσφυγών. Σημειωτέον ότι οι διατάξεις των παραγράφων 1, 2 και 3 του άρθρου 89 του Συντάγματος, όπως αυτές διαμορφώθηκαν μετά την αναθεώρηση του 2001 (Ψήφισμα της 6-4-2001) ορίζουν ότι: «[..]1. Απαγορεύεται στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη μισθωτή υπηρεσία καθώς και να ασκούν οποιο-

δήποτε επάγγελμα. 2. Κατ' εξαίρεση επιτρέπεται στους δικαστικούς λειτουργούς να εκλέγονται μέλη της Ακαδημίας Αθηνών ή του διδακτικού προσωπικού ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, καθώς και να μετέχουν σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, εφόσον η συμμετοχή τους αυτή προβλέπεται ειδικά από το νόμο. [..]» «[..]3. Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς απαγορεύεται.[..]»

Από το συνδυασμό των ανωτέρω διατάξεων συνάγεται ότι ο αναθεωρητικός συνταγματικός νομοθέτης απαγορεύει πλέον από 1.1.2002 την ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς με σκοπό την ενίσχυση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας τους. Εξαιρέση από τη γενική αυτή απαγόρευση, η οποία, όμως, είναι, για το λόγο αυτό, στενά ερμηνευτέα, προβλέπεται από την παράγραφο 2 του άρθρου 89, προκειμένου για τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών, μεταξύ άλλων, σε συμβούλια ή επιτροπές πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα⁵. Ωστόσο, εγείρονται σοβαρά ζητήματα ως προς το αν οι Επιτροπές Προσφυγών, όπως προτείνονται από την κατατεθείσα τροπολογία, αποτελούν δικαιοδοτικό όργανο κατά την έννοια του άρθρου 89 παρ. 2 του Συντάγματος, δεδομένου ότι το Συμβούλιο της Επικρατείας έχει αποφανθεί περί μη νόμιμης συγκρότησης Επιτροπών με συμμετοχή Δικαστικών λειτουργών κρίνοντας με πάγια νομολογία του ότι τούτες δεν συνιστούν δικαιοδοτικό όργανο δεδομένου ότι αποφαίνονται επί ενδικοφανών προσφυγών κατά διοικητικών πράξεων με βάση τη διαγραφόμενη στο νόμο διοικητική διαδικασία που δεν έχει στοιχεία, τα οποία προσιδιάζουν σε εκτέλεση δικαιοδοτικού έργου και σε άσκηση αρμοδιότητας δικαιοδοτικού οργάνου, όπως η δημοσιότητα των συνεδριάσεων και η υποχρέωση εξασφάλισης της κατ' αντιμωλία συζήτησης⁶. Εν προκειμένω, εγείρονται ζητήματα εγγυήσεων της διαδικασίας ως προς τη δημοσιότητα, την κατ' αντιμωλία συζήτηση αλλά και ως προς το δικαίωμα ακρόασης του

4. Η ως άνω Οδηγία ενσωματώνεται στην ελληνική έννομη τάξη με τον Ν. 4375/2016 (ΦΕΚ Α 51/3-4-2016) «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιτύπωση)».

5. ΟλΣτΕ 3503/2009.

6. Πρβλ. ΟλΣτΕ 3503/2009 και ΣτΕ717/2011 Τμήμα Β', ΣτΕ 449/2012 Τμήμα ΣΤ, ΣτΕ 629/2012 Τμήμα Δ, ΣτΕ 1770/2012 Τμήμα ΣΤ, ΣτΕ 99/2015 Τμήμα Ε.

προσφεύγοντος, το οποίο περιορίζεται σημαντικά εν σχέσει με τη Διοίκηση, καθώς η αυτοπρόσωπη παρουσία του συνιστά πλέον εξαίρεση⁷. Ακόμα, όμως, και αν θεωρηθεί ανεκτή η σύνθεση των ως άνω προτεινόμενων Επιτροπών Προσφυγών, λόγω του ενδεχόμενου δικαιοδοτικού τους χαρακτήρα, θα πρέπει σοβαρά να ληφθεί υπόψη ότι οι διοικητικοί Δικαστές αντιμετωπίζουν, ήδη, στην πράξη τεράστιο φόρτο εργασίας κατά την άσκηση των κύριων δικαστικών τους καθηκόντων, ο οποίος δεν τους επιτρέπει να ασκούν και άλλα, μη δικαστικά καθήκοντα. Ενδεικτικά πρέπει να σημειωθεί ότι η καθυστέρηση μόνο του προσδιορισμού (και όχι και της εκδίκασης) μιας αγωγής ή προσφυγής στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών υπερβαίνει δυστυχώς την πενταετία, κατά παράβαση των κανόνων της «δικαιής δίκης» όπως αυτές έχουν πάγια διαμορφωθεί από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)⁸.

Παράλληλα σοβαρά ερωτήματα συμβατότητας με το Σύνταγμα προκαλεί το γεγονός ότι με τις διατάξεις του νόμου θα επιτρέπεται η διενέργεια συνέντευξης αιτούντος άσυλο από υπάλληλο της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Ασύλου (EASO) και όχι από έλληνα υπάλληλο επί μιας διαδικασίας που συνιστά άσκηση δημόσιας εξουσίας και μάλιστα του σκληρού πυρήνα της κρατικής κυριαρχίας, όπως είναι η απονομή διεθνούς προστασίας από το ελληνικό Κράτος. Επίσης η αντικατάσταση του άρθρου 62 του Ν 4375/2016 (σχετικά με τη διαδικασία εξέτασης των προσφυγών) οδηγεί στη στέρηση του δικαιώματος προφορικής ακρόασης του αιτούντος διεθνή προστασία ενώπιον των Επιτροπών Προσφυγών, καθώς η αυτοπρόσωπη εμφάνισή του θα είναι δυνατή μόνο εάν οι Επιτροπές κρίνουν σκόπιμη μία τέτοια εμφάνιση. Η περικοπή αυτή συνιστά δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματος της προφορικής ακρόασης χωρίς να αιτιολογείται από συγκεκριμένο υπέρτερο δικαιοπολιτικό λόγο.

Η ΕΕΔΑ, υπενθυμίζει⁹ ότι το δικαίωμα των

αιτούντων διεθνή προστασία σε πραγματική προσφυγή ενώπιον δικαστικής αρχής ("court or tribunal") αποτελεί θεμελιώδη αρχή του δικαίου της Ένωσης, που προβλέπεται μεταξύ άλλων στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Το ζήτημα, εάν ένα δικαιοδοτικό όργανο αποτελεί «δικαστική αρχή» ("court or tribunal") κατά το Ενωσιακό δίκαιο είναι ζήτημα που εμπίπτει αποκλειστικά στο δίκαιο της Ένωσης, εξαρτάται από σαφώς καθορισμένα από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κριτήρια και δεν συνδέεται με τον χαρακτηρισμό του οργάνου ως δικαστηρίου κατά την εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών. Το ως άνω επιβεβαιώθηκε στην υπόθεση C-175/2011 της 31 Ιανουαρίου 2013, στην οποία το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διερεύνησε εάν το ιρλανδικό "Refugee Appeal Tribunal", τα τακτικά μέλη του οποίου ορίζονται από τον Υπουργό και πρέπει να έχουν τουλάχιστον 5ετή εμπειρία ως "barrister ή solicitor" πριν το διορισμό, συνιστά «δικαστική αρχή» ("court or tribunal") κατά το Ενωσιακό δίκαιο¹⁰.

Η ΕΕΔΑ επιπλέον εκφράζει την ιδιαίτερη απογοήτευσή της για το γεγονός ότι, παρά την ομόφωνη απόφαση της Ολομέλειάς της (που περιλαμβάνεται στην απόφαση για τον σχολιασμό του μετέπειτα Ν 4375/2016¹¹) με την οποία πρότεινε αξιόπιστη διαδικασία επιλογής των μελών των Επιτροπών Προσφυγών και ζήτησε, προκειμένου για την περιφρούρηση του έργου της και ως εκ του ανεξάρτητου ρόλου της, να μην εμπλέκεται στις διαδικασίες επιλογής προσώπων που στελεχώνουν τις Επιτροπές Προσφυγών, προβλέπεται εκ νέου η εμπλοκή της στη διαδικασία συγκρότησης νέων Επιτροπών Προσφυγών. Προκαλεί εύλογα ερωτηματικά η αγνόηση των αποφάσεων της ΕΕΔΑ, όπως καταδεικνύεται αφενός από το έλλειμμα επίσημης ενημέρωσής της από το αρμόδιο Υπουργείο, αφετέρου από την εκ νέου εμπλοκή της στη διαδικασία υπόδειξης μέλους στις Επιτροπές Προσφυγών και μάλιστα σε τέτοιο

νομοθεσία στις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ 7.3.2016.

10. H. I. D. and B. A. v Refugee Applications Commissioner and Others, C-175/11, OJ C 86/4, 23.3.2013.

11. Παρατηρήσεις ΕΕΔΑ επί της προτεινόμενης τροποποίησης του Ν.3907/2011, 17.12.2015, και Παρατηρήσεις ΕΕΔΑ επί του Σ/Ν που τροποποιεί τους Ν. 3907/2011 και 4251/2014 και προσαρμόζει την Ελληνική νομοθεσία στις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ 7.3.2016.

7. Βλ. ΟΛΣΤΕ 3503/2009 και ΣΤΕ 99/2015 Τμήμα Ε.

8. Βλ. ενδεικτικά Michelioudakis c. Grèce, no 54447/10, § 42, 3.4. 2012, Glykanti c. Grèce, no. 40150/09, § 54, 30.10.2012.

9. Παρατηρήσεις ΕΕΔΑ επί του Σ/Ν που τροποποιεί τους Ν. 3907/2011 και 4251/2014 και προσαρμόζει την Ελληνική

ασφυκτικό πλαίσιο προθεσμιών για τις απαιτήσεις τυπικής και ουσιαστικής νομιμότητας, ώστε μόνο ως προσχηματική να μπορεί να θεωρηθεί, αφού ο νόμος ορίζει ότι κατόπιν επιλαμβάνεται απευθείας ο Υπουργός Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, με ό,τι αυτό συνεπάγεται διαχρονικά για την αποτελεσματική διαφύλαξη της ανεξαρτησίας και της αμερόληπτης κρίσης των εν λόγω Επιτροπών.

Η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο του ανεξάρτητου ρόλου και της αποστολής της ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας για ζητήματα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καλεί τα αρμόδια Υπουργεία να επανεξετάσουν την προτεινόμενη τροπολογία (πλέον διάταξη νόμου) και να την ενημερώσουν για τις εξελίξεις γύρω από τα ζητήματα διεθνούς προστασίας, με σκοπό τη λυσιτελή αντιμετώπιση των νομικών και πραγματικών προβλημάτων που σχετίζονται με το Ν 4375/2016 και το συναφές θεσμικό πλαίσιο με το άσυλο, την πρώτη υποδοχή και την Κοινή Δήλωση/ «Συμφωνία» Ευρωπαϊκής Ένωσης –Τουρκίας της 18^{ης} Μαρτίου 2016.

3. Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή το σχέδιο νόμου «αναλογική εκπροσώπηση των πολιτικών κομμάτων, διεύρυνση του δικαιώματος εκλέγειν και άλλες διατάξεις περί εκλογής βουλευτών» (20.7.2016)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας για θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έχει μεταξύ των κατά το νόμο αρμοδιοτήτων της τη συνεχή επισήμανση σε όλα τα όργανα της Πολιτείας της ανάγκης αποτελεσματικής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τη διαρκή παρακολούθηση των εξελίξεων που σχετίζονται με το καθεστώς των δικαιωμάτων αυτών στην Ελλάδα και το εξωτερικό, την ενημέρωση της κοινής γνώμης για τους σχετικούς κινδύνους παραβίασης που ελλοχεύουν, και προπαντός την παροχή συμβουλών προς την ελληνική Πολιτεία *για τη χάραξη σωστής κεντρικής πολιτικής για θέματα που άπτονται των δικαιωμάτων του ανθρώπου.*

Στις 5 Ιουλίου 2016 κατατέθηκε από το Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης σχέδιο νόμου με τίτλο «αναλογική εκπροσώπηση των πολιτικών κομμάτων, διεύρυνση του δικαιώματος εκλέγειν και άλλες διατάξεις περί εκλογής βουλευτών», το οποίο τελεί υπό την επεξεργασία της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης του ελληνικού Κοινοβουλίου. Δεδομένου ότι το εν λόγω σχέδιο νόμου έχει σαφείς προεκτάσεις στο χώρο των πολιτικών δικαιωμάτων, η ΕΕΔΑ νομιμοποιείται, αλλά και υποχρεούται, να προβεί σε σχετική δημόσια παρέμβαση.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει, ειδικότερα, πως ενώ η επιλογή εκλογικού συστήματος επαφίεται στην κρίση και την ευρεία διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη κατά τα συνταγματικώς οριζόμενα, το ζήτημα της ψήφου των εκτός επικρατείας, το οποίο η ΕΕΔΑ ήδη επεξεργάζεται στο πλαίσιο εμπειροστατωμένης μελέτης που θα λάβει τη μορφή εισήγησης προς την ελληνική Πολιτεία, αποτελεί ένα ευρύτερο δικαιωματικό ζήτημα που απασχολεί εδώ και δεκαετίες την ελληνική έννομη τάξη. Η απουσία σχετικής ρύθμισης στο παρόν σχέδιο νόμου προσφέρει στην ΕΕΔΑ, για πρώτη φορά, την ευκαιρία να τοποθετηθεί ως προς το αναξιοποίητο της σχετικής, πάγιας συνταγματι-

κής εξουσιοδότησης και το συνακόλουθο χρόνιο νομοθετικό κενό, στο οποίο ο Έλληνας νομοθέτης οφείλει, στο πλαίσιο της συνταγματικής επιταγής αλλά και της έως τώρα διαμορφούμενης ευρωπαϊκής συνταγματικής παράδοσης, να ανταποκριθεί.

Είναι αδιαμφισβήτητο πως οι απόδημοι Έλληνες είναι πρεσβευτές της χώρας και αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνισμού. Είναι γνωστό, επίσης, πως η Ελλάδα διατηρεί παραδοσιακά στενές σχέσεις με τον απόδημο ελληνισμό ο οποίος συνιστά ένα πολύ σημαντικό και ιστορικό κεφάλαιο της δυναμικής του έθνους. Ειδικά στη σύγχρονη κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα της κρίσης και των διαρκών μετακινήσεων είναι αδιανόητο ο ελληνισμός της διασποράς, και ιδίως οι νέοι μετανάστες, να μην έχουν τον απαιτούμενο θεσμικό λόγο και να είναι αποκλεισμένοι από την πολιτική ζωή του κράτους, στο μέτρο, ιδίως, που διατηρούν με αυτό στενούς δεσμούς και τρέφουν ελπίδες επαναπατρισμού. Αποτελεί δημοκρατική αναγκαιότητα η υλοποίηση του συνταγματικού κοινωνικού συμβολαίου για τους εκτός Επικρατείας Έλληνες, στους οποίους οφείλεται, υπό τις προϋποθέσεις που θα ορίσει ο νομοθέτης με απόλυτο σεβασμό στο συνταγματικό πλαίσιο, να παρασχεθεί η δυνατότητα συμμετοχής στην ανάδειξη των αιρετών οργάνων διακυβέρνησης της χώρας.

Ως προς το θεσμικό πλαίσιο, κατά το άρθρο 108 του Συντάγματος «το Κράτος μεριμνά για τη ζωή του απόδημου Ελληνισμού και τη διατήρηση των δεσμών του με τη μητέρα Πατρίδα. Επίσης μεριμνά για την παιδεία και την κοινωνική και επαγγελματική προαγωγή των Ελλήνων που εργάζονται έξω από την Επικράτεια. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την οργάνωση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού, που έχει ως αποστολή του την έκφραση όλων των δυνάμεων του απανταχού ελληνισμού». Με την αναθεώρηση του 2001, το άρθρο 51 § 4 τροποποιήθηκε ως εξής: «Οι βουλευτικές εκλογές διενεργούνται ταυτόχρονα σε ολόκληρη την Επικράτεια. Νόμος που ψηφίζεται με την πλειοψηφία των δύο τρίτων του όλου αριθμού των βουλευτών μπορεί να ορίζει τα σχετικά με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος από τους εκλογείς που βρίσκονται έξω από την Επικράτεια. Ως προς τους εκλογείς αυτούς η αρχή της ταυτόχρονης διενέργειας των εκλογών

δεν κωλύει την άσκηση του εκλογικού τους δικαιώματος με επιστολική ψήφο ή άλλο πρόσφορο μέσο, εφόσον η καταμέτρηση και η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων διενεργείται όποτε αυτό γίνεται και σε ολόκληρη την Επικράτεια».

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει πως το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα όπως κυρώθηκε με τον Ν 2462/1997 και το οποίο έχει υπερνομοθετική ισχύ προβλέπει στο άρθρο 25 πως «κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα και τη δυνατότητα χωρίς καμία διάκριση από εκείνες που αναφέρονται στο άρθρο 2 και χωρίς υπέρμετρους περιορισμούς: α. να συμμετέχει στην άσκηση δημόσιας εξουσίας είτε άμεσα είτε δια μέσου ελεύθερα επιλεγμένων εκπροσώπων, β. να εκλεγεί και να εκλέγεται, κατά τη διάρκεια εκλογών περιοδικών, τίμιων, με καθολική, ίση και μυστική ψηφοφορία, που εξασφαλίζουν την ελεύθερη έκφραση της βούλησης των ψηφοφόρων [...]». Αντίστοιχα, έχει υπάρξει σωρεία συστάσεων από τα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την κατάργηση εκλογικών περιορισμών με ιδιαίτερη έμφαση στην παροχή δυνατότητας ψήφου στους εκτός επικρατείας εκλογείς¹. Για παράδειγμα, το Ψήφισμα 1459/2005 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης προτρέπει τα μέλη του Συμβουλίου να λάβουν κατάλληλα μέτρα προκειμένου να διευκολύνουν την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν, ιδίως μέσω της επιστολικής ψήφου². Επιπλέον, με τη Σύσταση 1714/2005, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση κάλεσε το Συμβούλιο της Ευρώπης να λάβει μέτρα για τη βελτίωση των όρων άσκησης εκλογικών δικαιωμάτων των απόδημων, ενώ η Επιτροπή της Βενετίας (Venice Commission) η οποία είχε ήδη παρατηρήσει από τη δεκαετία του 1980 πως η αναγνώριση του δικαιώματος ψήφου των εκτός επικρατείας εκλογέων έχει αρχίσει να διαμορφώνει κοινή συνταγματική παράδοση στην Ευρώπη, έχει προτρέψει τους εθνικούς νομοθέτες να εξετάσουν την αναγνώριση της άσκησης του δικαιώματος ψήφου των απόδημων, αφού σταθμίσουν

την αρχή της καθολικής ψηφοφορίας με ζητήματα πρακτικής φύσεως και ιδίως την ανάγκη για ασφάλεια και μυστικότητα της ψηφοφορίας³.

Μολονότι, σε γενικές γραμμές, ούτε το Σύνταγμα, ούτε οι συναφείς διεθνείς και περιφερειακές συνθήκες και η ερμηνεία τους από τα αρμόδια διεθνή όργανα, ούτε το άρθρο 3 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, όπως επιβεβαίωσε και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), δεν απαιτούν, πράγματι, τη θετική λήψη μέτρων που να επιτρέπουν στους εκτός επικρατείας εκλογείς την άσκηση του δικαιώματος του εκλέγειν από τον τόπο κατοικίας τους, ωστόσο «το τεκμήριο σε ένα δημοκρατικό Κράτος πρέπει να είναι υπέρ της ένταξής (τους)»⁴. Επίσης, πρέπει να ληφθεί υπόψη πως μία συγκριτική επισκόπηση της νομοθεσίας των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης καταδεικνύει την ανάδυση μίας κοινής ευρωπαϊκής συνταγματικής παράδοσης που επιτρέπει, πλέον, στην πλειονότητα των ευρωπαίων υπηκόων να ψηφίζουν από το εξωτερικό⁵.

1. *Parliamentary Assembly, Recommendation 1410/1999, "Links between Europeans living abroad and their countries of origin"*.

2. *Parliamentary Assembly, Recommendation 1459/2005, "Abolition of restrictions on the right to vote"*.

3. *Parliamentary Assembly, Recommendation 1714/2005, "Abolition of restrictions on the right to vote", European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on Parliamentary Assembly Recommendation 1714 (2005) on the abolition of restrictions on the right to vote, adopted by the Council for Democratic Elections at its 14th meeting (Venice, 20 October 2005) and the Venice Commission at its 64th plenary session (Venice, 21-22 October 2005) on the basis of contributions by Ms Mirjana Lazarova Trajkovska (Member, "The former Yugoslav Republic of Macedonia"), Mr Franz Matscher (Member, Austria), CDL-AD (2005) 031, Study No. 306/2004, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Report on out-of-country voting, adopted by the Council for Democratic Elections at its 37th meeting (Venice, 16 June 2011) and by the Venice Commission at its 87th plenary session (Venice, 17-18 June 2011) on the basis of comments by Ms Josette Durrieu (Expert, France), Mr Laszlo Trocsanyi (Substitute member, Hungary), CDL-AD (2011) 022, Study No. 580/2010.*

4. *Hirst v. The United Kingdom*, No. 74025/01, 6/10/05, "59. As pointed out by the applicant, the right to vote is not a privilege. In the twenty-first century, the presumption in a democratic State must be in favour of inclusion, as may be illustrated, for example, by the parliamentary history of the United Kingdom and other countries where the franchise was gradually extended over the centuries from select individuals, elite groupings or sections of the population approved of by those in power. Universal suffrage has become the basic principle [...]".

5. *Sitaropoulos and others v. Greece [FS] No. 42202/07, 8/7/10, "19. Having carried out a comparative study of the domestic law of thirty-three Council of Europe*

Ασφαλώς, υπάρχουν παράγοντες που μπορούν και πρέπει να ληφθούν υπόψη από τον Έλληνα νομοθέτη όπως για παράδειγμα η επιλογή μεταξύ επιστολικής και ηλεκτρονικής ψήφου και πώς κάθε μία από τις μεθόδους αυτές δύναται να διασφαλίσει τις αρχές της ασφάλειας και μυστικότητας της διαδικασίας, εάν θα υπάρξουν χωριστές εκλογικές περιφέρειες για τους εκτός επικρατείας εκλογείς και πώς αυτές θα κατανέ-

member States based primarily on data gathered by the Venice Commission and by the Organisation for Security and Cooperation in Europe, the Court notes that the great majority of those countries have implemented procedures to allow their nationals living abroad to vote in parliamentary elections. In particular, twenty-six countries make provision, without restriction as to the persons concerned, for the right to vote from abroad (Belgium, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, Estonia, Finland, France, Georgia, Germany, Hungary, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Moldova, Poland, the Netherlands, Romania, Russia, Serbia, Slovakia, Spain, Sweden, Switzerland, Ukraine and the United Kingdom). Three member States impose certain restrictions on their nationals' right to vote from abroad (Ireland, Denmark and the Czech Republic). Finally, four member States make no provision for their nationals living abroad to vote in parliamentary elections (Albania, Armenia, Azerbaijan and Malta)."

μονται, με ποιά κριτήρια θα πρέπει να εξετάζει κανείς τη σύνδεση του εκάστοτε απόδημου με το ελληνικό κράτος (η διάρκεια διαμονής στο εξωτερικό, φερειπείν, είναι ένας παράγοντας που λαμβάνεται υπόψη από τα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης: ορισμένα κράτη χορηγούν το δικαίωμα του εκλέγειν μόνο σε υπηκόους που διαμένουν προσωρινά εκτός της χώρας, ενώ σε άλλα, οι απόδημοι χάνουν το δικαίωμα του εκλέγειν μετά από ορισμένο χρονικό διάστημα).

Σε κάθε περίπτωση, η παροχή δικαιώματος ψήφου στους απόδημους Έλληνες, ιδιαίτερα στην παρούσα δυσμενή κοινωνική και οικονομική συγκυρία, αποτελεί ηθική υποχρέωση της Πολιτείας. Η ΕΕΔΑ θεωρεί πως, μολονότι οι παραπάνω νομοθετικές εξειδικεύσεις προϋποθέτουν εμπειριστατωμένη συγκριτική έρευνα και στοιχειοθέτηση, δεν δημιουργούν σε καμία περίπτωση ανυπέρβλητα εμπόδια στον Έλληνα νομοθέτη, το ιστορικό χρέος του οποίου εξακολουθεί να είναι η κατά συνταγματική εξουσιοδότηση ενδυνάμωση της φωνής των αποδήμων μέσω της πραγμάτωσης της σχετικής συνταγματικής επιταγής η οποία δεν πρέπει να μείνει κενό γράμμα.

4. Δήλωση της ΕΕΔΑ για τη διασφάλιση της έγκαιρης έναρξης του σχολικού έτους για τα παιδιά με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (22.7.2016)

«Δεν υπάρχει πια καμία δικαιολογία για να αφήνουμε πίσω μας τα Άτομα με Αναπηρία»¹. Το επίκαιρο και διαχρονικό όσο ποτέ μήνυμα της Ειδικής Εισηγήτριας του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (εφεξής ΑμεΑ) στοχεύει στην ανάδειξη του ελλείμματος αποτελεσματικής προστασίας της ιδιαίτερα ευάλωτης αυτής κοινωνικής ομάδας, συμπυκνώνοντας την ανάγκη ενίσχυσης της θεσμικής και ουσιαστικής προαγωγής των δικαιωμάτων της.

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ), ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έχει ως αποστολή της, μεταξύ άλλων, τη διαρκή παρακολούθηση αυτών των θεμάτων, συμπεριλαμβανομένης και της προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς, ευρωπαϊκού και εθνικού δικαίου για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με σκοπό την επεξεργασία και διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας. Στο πλαίσιο αυτό του θεσμικού της ρόλου όχι μόνο ως Εθνικού Θεσμού Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ) αλλά και ως τμήματος του διεθνούς θεσμικού πλαισίου προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και δεδομένης της ειδικής της ενασχόλησης με δύο υψίστης προτεραιότητας για αυτήν θεματικές: την προστασία της παιδικής ηλικίας² και την προαγωγή των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (εφεξής ΕΕΑ)³, η ΕΕΔΑ συναισθάνεται την ανάγκη, ενόψει της επικείμενης έναρξης του νέου σχολικού έτους, να εκφράσει τον προβληματισμό της για τη μερική μόνο εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας για την ειδική εκπαίδευση

των μαθητών με αναπηρία και τη βαθιά ανησυχία της για τον κίνδυνο ετεροχρονισμένης – για ακόμη μια φορά – έναρξης του σχολικού έτους για τα παιδιά με αναπηρία και/ή ΕΕΑ που φοιτούν με παράλληλη στήριξη ή σε τμήματα ένταξης γενικών σχολείων ή σε Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (εφεξής ΣΜΕΑΕ).

Πράγματι, με αφετηρία το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση – όλων των παιδιών – είναι καθεαυτό θεμελιώδες και καταλυτικό για την υλοποίηση των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών, καθώς και των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και ότι η μη πραγμάτωσή του καθιστά την πρόσβαση σε άλλα δικαιώματα θεωρητική και το άτομο ευάλωτο σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁴, η ΕΕΔΑ θα ήθελε να επιστήσει την προσοχή των αρμόδιων Αρχών στην επιτακτική ανάγκη διασφάλισης της πλήρους εφαρμογής του δικαιώματος στην εκπαίδευση, όπως αυτό κατοχυρώνεται σε εθνικά, ευρωπαϊκά και διεθνή νομικά κείμενα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – και ιδίως το Σύνταγμα (άρθρο 16) και τους νόμους⁵, τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρα 23, 28 και 29)⁶, τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (άρθρο 24)⁷, καθώς επίσης και το Διεθνές Σύμφωνο

4. UN, Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), General Comment 11: Plans of action for primary education (art.14), 10 May 1999, E/C.12/1999/4, παρ. 4.

5. Βλ. Ν 3699/2008 για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΦΕΚ 199/Α' /2.10.2008), που αντικατέστησε το Ν 2817/00 και ισχύει όπως έχει τροποποιηθεί με τα άρθρα 26 του Ν 3879/ 2010, 56 του Ν 3966/2011, 28 του Ν 4186/2013, 14 του Ν 4229/2014 και 46 του Ν 4264/2014.

6. Η Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ) υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1989 και τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990. Έχει επικυρωθεί από 191 κράτη, δηλαδή το σύνολο των κρατών του πλανήτη, με εξαίρεση τις ΗΠΑ και τη Σομαλία. Από την Ελλάδα, κυρώθηκε στις 2 Δεκεμβρίου του 1992 με το Ν 2101/1992 για την Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού (ΦΕΚ 192/Α' /2.12.1992), επικυρώθηκε και τέθηκε σε διεθνή ισχύ για την Ελλάδα από 10.6.1993 (ανακοίνωση Υπ. Εξ. ΦΕΚ 166/Α' /28.9.1993), οπότε και απέκτησε την κατά το άρθρο 28, παρ., 1 Συντ. υπερνομοθετική ισχύ.

7. Η Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (ΔΣΔΑμεΑ) και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο υιοθετήθηκαν με την Απόφαση 61/611 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη, στις 13 Δεκεμβρίου 2006 και τέθηκαν σε ισχύ στις 4 Μαΐου 2008. Η Ελλάδα υπέγραψε στις

1. "No more excuses to leave persons with disabilities behind!!", βλ. UN, Office of the High Commissioner for Human Rights, Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities, Ms Catalina Devandas Aguilar.

2. ΕΕΔΑ, Συστάσεις για την Προστασία της Παιδικής Ηλικίας: Υγεία και Πρόνοια (2014).

3. ΕΕΔΑ, Συστάσεις της ΕΕΔΑ με αφορμή Σχέδιο Νόμου για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση (2014).

για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (άρθρο 13)⁸ – καθώς από τη διαδικασία παρακολούθησης της εφαρμογής τους προκύπτουν τα ακόλουθα ευρήματα:

- ένταση και εμβάθυνση των διακρίσεων, του στιγματισμού και του αποκλεισμού που βιώνουν τα άτομα με αναπηρία, ιδίως σε σχέση με την πρόσβαση στην εκπαίδευση⁹.

- αδυναμία της Πολιτείας να ικανοποιήσει επαρκώς τις βασικές ανάγκες και να διασφαλίσει την ένταξη και συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία, καθώς επίσης και οι πάγιες ελλείψεις στα σχολεία σε εγκαταστάσεις και ειδικό εξοπλισμό, αναγκαία για τη «συνεκπαίδευση» των παιδιών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ¹⁰.

- όξυνση των χρόνιων προβλημάτων που παρατηρούνται στην εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ από την παρούσα οικονομική και κοινωνική κρίση και τα μέτρα λιτότητας που έχουν οδηγήσει σε σημαντικές περικοπές των δημόσιων δαπανών στον τομέα της προστασίας των δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ¹¹.

- απουσία εθνικής βάσης δεδομένων και στατιστικών σχετικά με ιδιαίτερα ευάλωτες κατηγορίες παιδιών που χρήζουν ειδικής προστασίας, όπως είναι τα παιδιά με αναπηρία και/ή ΕΕΑ¹².

30.3.2007 τη Σύμβαση και στις 27.9.2010 το Πρωτόκολλο, ενώ και τα δύο κυρώθηκαν με το Ν 4074/2012 για την Κύρωση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (ΦΕΚ 88/Α' /11.4.2012) και τέθηκαν σε ισχύ για την Ελλάδα από τις 30.6.2012.

8. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΜΔ) κυρώθηκε με το Ν 1532/1985 για την Κύρωση του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (ΦΕΚ 45/Α' /19.3.1985).

9. UN, Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, 3 December 2015, CCPR/C/GRC/CO/2, παρ. 9-10.

10. UN, Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, 13.8.2012, παρ. 51(b) και (d); UN, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding observations on the second periodic report of Greece, 27 October 2015, E/C.12/GRC/CO/2, παρ. 40.

11. UN, Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, 13.8.2012, παρ. 17 και 18(b).

12. Idem, παρ. 19 και 20; UN, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding observations on

Το έλλειμμα, δε, αυτό συμμόρφωσης με τις διεθνείς υποχρεώσεις της Χώρας μας έχει επισημάνει με έμφαση στο παρελθόν η ΕΕΔΑ, τονίζοντας ότι η ελληνική Πολιτεία εξακολουθεί να μην έχει συστήσει ανεξάρτητο μηχανισμό που θα προάγει, θα προστατεύει και θα παρακολουθεί την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (εφεξής ΔΣΔΑμεΑ), όπως απαιτεί το άρθρο 33, παρ. 2¹³. Η σύσταση και αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού αυτού αναμένεται ότι θα συνδράμει ουσιαστικά στην έγκαιρη διαπίστωση των συστημικών ανεπαρειών και ελλειμμάτων εφαρμογής της ΔΣΔΑμεΑ, μεταξύ των οποίων και τα προαναφερθέντα θέματα ειδικής εκπαίδευσης. Προς το σκοπό μάλιστα της συμβολής της στην αποτελεσματικότερη εφαρμογή της ΔΣΔΑμεΑ, και ιδίως του άρθρου 24 για τη διασφάλιση της συνεκπαίδευσης και ενός εκπαιδευτικού συστήματος ένταξης για όλα τα παιδιά, και κυρίως τα παιδιά με αναπηρία και/ή ΕΕΑ, η ΕΕΔΑ συμμετείχε πρόσφατα¹⁴ στη διαδικασία επεξεργασίας και υποβολής προτάσεων για την υιοθέτηση του Γενικού Σχολίου αριθ. 4 για το Δικαίωμα στη συνεκπαίδευση¹⁵.

Υπό το φως των ανωτέρω επισημάνσεων και λαμβάνοντας υπόψη, πέραν των Καταληκτικών Παρατηρήσεων και Συστάσεων των διεθνών ελεγκτικών οργάνων για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το πρόσφατο Πόρισμα του Βοηθού Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με την προβληματική υλοποίηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ¹⁶, καθώς επίσης και τη σχετικά πρόσφατη καταδίκη της Γαλλίας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης για μη συμμόρφω-

the second periodic report of Greece, 27 October 2015, E/C.12/GRC/CO/2, παρ. 40.

13. ΕΕΔΑ, Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες: Προβλήματα σχετικά με την εφαρμογή της (2014).

14. The Greek National Commission's for Human Rights (GNCHR) views on the Draft General Comment on Article 24 CRPD, 15 January 2016.

15. UN, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Draft General Comment no. 4, on The right to inclusive education (Article 24).

16. Συνήγορος του Πολίτη, Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού, Πόρισμα με θέμα «Προβλήματα στην υλοποίηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία ή/και με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», Νοέμβριος 2015.

σή της με τις διεθνείς υποχρεώσεις που υπέχει δυνάμει των διατάξεων του άρθρου 15, παρ. 1, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΕΚΧ) για διασφάλιση του δικαιώματος των προσώπων που μειονεκτούν σωματικά ή διανοητικά στην εκπαίδευση¹⁷, η ΕΕΔΑ, επανερχόμενη ουσιαστικά σε παλαιότερες και πάγια – δυστυχώς – επαναλαμβανόμενες Συστάσεις της¹⁸, θα ήθελε να διατυπώσει τις ακόλουθες παρατηρήσεις-συστάσεις¹⁹:

Γενικού Ενδιαφέροντος Παρατηρήσεις:

I. Ένταξη της ΕΑΕ στο γενικό εκπαιδευτικό σύστημα

Η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει τη δραστηριοποίηση και την πρόοδο των εργασιών της Διεύθυνσης Ειδικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων (εφεξής ΥΠΕΘ), επισημαίνει ωστόσο με λύπη ότι η Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση (εφεξής ΕΑΕ)²⁰ εξακολουθεί να αντι-

μετωπίζεται ως δευτερεύουσας σημασίας, έναντι, όχι μόνο της Γενικής Εκπαίδευσης, αλλά και της Παιδείας συνολικά. Για την αποτροπή φαινομένων μεμονωμένης αντιμετώπισης της ΕΑΕ σε επίπεδο εθνικής πολιτικής παιδείας και τη διασφάλιση όχι μόνο ίσων ευκαιριών αλλά και ίσου εκπαιδευτικού αποτελέσματος για όλους τους μαθητές χωρίς διακρίσεις, η ΕΑΕ είναι σημαντικό να ενταχθεί ρητά στον εθνικό διάλογο για την παιδεία και να αποτελέσει αναπόσπαστο μέρος του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος. Η ένταξη, δε, αυτή των παιδιών στη γενική εκπαίδευση είναι σημαντικό να πραγματοποιηθεί με ομαλό τρόπο, ύστερα από διαβούλευση με τους ενδιαφερόμενους φορείς και με παράλληλη πρόβλεψη για τη βελτίωση των υφιστάμενων δομών και την ευελιξία στη φοίτηση των μαθητών (δυνατότητα μετάβασης από ειδικό σε γενικό σχολείο), με στόχο την αποτελεσματικότερη ικανοποίηση των εκπαιδευτικών τους αναγκών. Η ΕΕΔΑ διαβεβαιώνει για την ετοιμότητα και προθυμία της να συμβάλει στη διαδικασία αυτή διαβούλευσης.

II. Συμπληρωματική λειτουργία της ΕΑΕ από ευρωπαϊκά προγράμματα και ισότιμη ένταξή της στον κρατικό προϋπολογισμό

Σε άμεση συνάρτηση με την αντιμετώπιση της ΕΑΕ ως δευτερεύουσας σημασίας στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος, κρίσιμο ζήτημα συνιστά το γεγονός ότι μακροχρόνια και σε πάγια βάση, οι πιστώσεις που διατίθενται για τη στελέχωση των ΣΜΕΑΕ ή την εκπαιδευτική υποστήριξη μαθητών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ στο γενικό σχολείο δεν συνάδουν με τις υποχρεώσεις της Πολιτείας, όπως αυτές προκύπτουν από την ισχύουσα νομοθεσία, καθώς δεν αντιστοιχούν στις πραγματικές και διαπιστωμένες εκπαιδευτικές ανάγκες του ενδιαφερόμενου μαθητικού πληθυσμού σε ειδικά υποστηρικτικά μέτρα, εξειδικευμένο προσωπικό, κατάλληλα προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά προγράμματα και διδακτικό υλικό.

17. Council of Europe, European Committee of Social Rights, European Action of the Disabled (AEH) v. France, Complaint No. 81/2012, Strasbourg, 11 September 2013; Committee of Ministers, Resolution CM/ResChS(2014)2, Action européenne des handicapés (AEH) v. France, Complaint No. 81/2012 (Adopted by the Committee of Ministers on 5 February 2014 at the 1190th meeting of the Ministers' Deputies).

18. ΕΕΔΑ, Συστάσεις της ΕΕΔΑ με αφορμή Σχέδιο Νόμου για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση (2014).

19. Προς το σκοπό μάλιστα αυτό και με στόχο την κατανόηση των ζητημάτων που δυσχεραίνουν στην πράξη την ουσιαστική πρόσβαση των ατόμων με ΕΕΑ στην εκπαίδευση, η ΕΕΔΑ διοργάνωσε, την Τετάρτη, στις 13 Ιουλίου 2016, διαβούλευση με ενδιαφερόμενους φορείς. Τη διαβούλευση συγκάλεσε το Β' Τμήμα της ΕΕΔΑ (Οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα) και συμμετείχαν εκπρόσωποι του Συνηγόρου του Πολίτη (Κύκλος Δικαιωμάτων Παιδιού), της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑμεΑ), του Κέντρου Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής της ΓΣΕΕ (ΚΑΝΕΠ-ΓΣΕΕ), της Ομοσπονδίας Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Ελλάδας (ΟΙΕΛΕ), των Αποφοίτων Τμημάτων Ειδικής Αγωγής (ΣΑΤΕΑ), του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού και του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Η ΕΕΔΑ ευχαριστεί τους φορείς και τους εκπροσώπους τους για την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ανταλλαγή απόψεων, καθώς επίσης και την έγγραφη κατάθεση των θέσεών τους. Η ΕΕΔΑ θα ήθελε επίσης να ευχαριστήσει την Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων Παιδιών με Δυσλεξία και Μαθησιακές Δυσκολίες για την έγγραφη υποβολή των θέσεών της.

20. Επισημαίνεται στο σημείο αυτό ότι προτιμάται, ως επιστημονικά πιο δόκιμος, ο όρος «ειδική εκπαίδευση», ωστόσο

στο παρόν κείμενο για λόγους συνέχειας με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο γίνεται χρήση του όρου «ειδική αγωγή και εκπαίδευση (ΕΑΕ)». Βλ. πιο πάνω, Ν 3699/2008 για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, υποσημείωση αριθ. 6.

Για την αντιμετώπιση της χρόνιας ανεπάρκειας σε πόρους και ανθρώπινο δυναμικό και της διαιώνισης της ανισότητας που προκύπτει *de facto* μεταξύ της ΕΑΕ και της γενικής εκπαίδευσης, η ΕΕΔΑ προκρίνει ως αναγκαία την εγγραφή των πιστώσεων για την ΕΑΕ στον κρατικό προϋπολογισμό και την αποσύνδεση της αποκλειστικής χρηματοδότησής της από τα προγράμματα του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (εφεξής ΕΣΠΑ). Η τυχόν αξιοποίηση προγραμμάτων ΕΣΠΑ θα πρέπει να γίνεται συμπληρωματικά, για τη διασφάλιση επιπλέον αναγκών πόρων.

III. Κατάλληλος προγραμματισμός της ΕΑΕ για την έγκαιρη κάλυψη των αναγκών των μαθητών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ

Η παγίως ετεροχρονισμένη έναρξη του σχολικού έτους και τα συνακόλουθα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ΕΑΕ στη Χώρα μας συνδέονται με τη συστηματική απουσία κατάλληλου προγραμματισμού και συντονισμού των αρμοδίων κεντρικών και περιφερειακών υπηρεσιών της εκπαίδευσης, οι οποίοι ωστόσο είναι κοινός τόπος ότι δεν είναι ανέφικτοι (ιδίως για μαθητές που ήδη φοιτούν σε σχολικό πλαίσιο από το προηγούμενο έτος), δεδομένου ότι οι ανάγκες της ΕΑΕ δεν προκύπτουν εκτάκτως, αλλά υφίστανται και είναι γνωστές πριν την έναρξη του εκάστοτε σχολικού έτους. Ο έγκαιρος προγραμματισμός για την κάλυψή τους, επομένως, είναι απολύτως εφικτός. Η ΕΕΔΑ προτείνει τη λήψη ειδικής μέριμνας και προγραμματισμού, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία από το εκάστοτε προηγούμενο σχολικό έτος, για τη διασφάλιση της επάρκειας των διατιθέμενων πιστώσεων, καθώς και για την έγκαιρη ολοκλήρωση των διοικητικών διαδικασιών, ώστε η λειτουργία των Τμημάτων Ένταξης (εφεξής ΤΕ), της παράλληλης στήριξης και των ΣΜΕΑΕ, ή η εξατομικευμένη υποστήριξη των μαθητών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ να ξεκινά με την έναρξη του κάθε σχολικού έτους.

IV. Ενεργοποίηση μηχανισμού παρακολούθησης δεδομένων από την ΕΑΕ

Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρόοδο των εργασιών για το Ηλεκτρονικό Μητρώο Δεδομένων

Μαθητών ΑμεΑ, ωστόσο επισημαίνει ότι η τήρηση στοιχείων για όλες τις παραμέτρους της ΕΑΕ είναι ουσιαστικός παράγοντας για την αξιολόγηση των αναγκών που υπάρχουν και τη λήψη των μέτρων που ενδείκνυνται για την προστασία του δικαιώματος στην εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ και κατ' επέκταση της ισότιμης ένταξής τους στο κοινωνικό σύνολο. Για την ουσιαστική πραγμάτωση των στόχων της ΕΑΕ για τους μαθητές με αναπηρία και/ή ΕΕΑ, συστήνεται η διασφάλιση της έγκαιρης και έγκυρης παροχής στοιχείων από τις εκπαιδευτικές μονάδες προκειμένου να αποτυπώνεται η πραγματική κατάσταση, τα αριθμητικά δεδομένα και, συνακόλουθα, οι ελλείψεις και στα τρία επίπεδα: δομών και υπηρεσιών (σχολείων και διαγνωστικών φορέων), μαθητικού πληθυσμού και επαγγελματιών (εκπαιδευτικών και ειδικοτήτων) και να γίνεται αποτελεσματικότερα ο προγραμματισμός. Στο πλαίσιο αυτού του μηχανισμού θα μπορούσε να λειτουργεί και Παρατηρητήριο σε περιφερειακό επίπεδο για την παρακολούθηση των θεμάτων που αφορούν στην ΕΑΕ. Η ΕΕΔΑ θα ήθελε, ωστόσο, στο σημείο αυτό να υπενθυμίσει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Ν 2472/1997 για την *Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα*²¹ και, πιο συγκεκριμένα, τις ειδικότερες προϋποθέσεις επεξεργασίας ευαίσθητων δεδομένων όταν η επεξεργασία αφορά σε θέματα υγείας των παιδιών από μη αρμόδιους φορείς.

Ειδικότερου Ενδιαφέροντος Παρατηρήσεις:

I. Αντιστοίχιση διατιθέμενων πιστώσεων με το θεσμικό πλαίσιο και τις πραγματικές διαπιστωμένες ανάγκες των μαθητών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ

Το κύριο ζήτημα που εγείρεται από τη ενασχόληση με το ειδικότερο θέμα της ΕΑΕ είναι αυτό της χρόνιας υποχρηματοδότησης της ΕΑΕ, που οφείλεται όχι μόνο στην ανεπάρκεια των διατιθέμενων πόρων για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών των μαθητών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ, αλλά και στην άνιση κατανομή του

21. ΦΕΚ 50/Α'/10.4.1997.

συνόλου των πιστώσεων από το ΥΠΕΘ μεταξύ των διαφορετικών πεδίων και χρηματοδοτούμενων φορέων της αρμοδιότητάς του και, πιο συγκεκριμένα, στη σοβαρότατη ανεπάρκεια των πιστώσεων που διατίθενται προς τη Διεύθυνση Ειδικής Αγωγής για την υλοποίηση της ΕΑΕ. Για την επίτευξη των στόχων της ΕΑΕ σύμφωνα με τις προβλέψεις του νόμου για την εκπαίδευση και την κοινωνική ένταξη των μαθητών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ, συστήνεται η επαναξιολόγηση της κατανομής των πόρων χρηματοδοτούμενους από το ΥΠΕΘ φορείς και η συνεπακόλουθη ενίσχυση του προϋπολογισμού της ΕΑΕ, κατά τρόπο που να υποδηλώνει έμπρακτα ότι η ΕΑΕ λαμβάνεται υπόψη από την Πολιτεία ως σημαντικό, ισότιμο κομμάτι της εκπαίδευσης στο σύνολό της.

II. Πλήρωση των υφιστάμενων θέσεων από μόνιμο προσωπικό, σύσταση νέων οργανικών θέσεων στην ΕΑΕ και ενίσχυση προσωπικού σε αριθμό και ειδικότητες

Η ΕΑΕ, σε αντίθεση με τη γενική εκπαίδευση, βασίζεται κυρίως σε έκτακτο και προσωρινό προσωπικό (αναπληρωτές), καθώς, σε πάγια βάση, δεν πληρούνται οι υφιστάμενες οργανικές θέσεις με διορισμό μόνιμου προσωπικού, ούτε συστήνονται επαρκείς οργανικές θέσεις εκπαιδευτικού, ειδικού εκπαιδευτικού και ειδικού βοηθητικού προσωπικού στις ΣΜΕΑΕ, γεγονός που δυσχεραίνει σημαντικά τη λειτουργία των ΣΜΕΑΕ με δεδομένη την καθυστέρηση έναρξης του σχολικού έτους. Σημειώνεται, επίσης, ότι η καθυστέρηση στη στελέχωση των ΣΜΕΑΕ, σε συνδυασμό με την αλλαγή των προσώπων κάθε σχολική χρονιά σε αυτές λόγω έλλειψης μόνιμων διορισμών, επιφέρει αρνητικό αντίκτυπο:

- τόσο στους μαθητές, οι οποίοι χάνουν μεγάλο τμήμα της σχολικής φοίτησης σε σύγκριση με τους μαθητές της τυπικής εκπαίδευσης, δυσκολεύονται να προσαρμοστούν στις συχνές αλλαγές των προσώπων σε επίπεδο προσωπικού και περιορίζονται ως προς την ανάπτυξη του δυναμικού τους,
- όσο και στους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι περιορίζονται στον εκπαιδευτικό προγραμματισμό, την αξιολόγηση και τη στοχοθεσία των μαθητών τους,

ματαιώνονται λόγω της μη δυνατότητας ανάληψης των ιδίων μαθητών εξαιτίας του καθεστώτος της αναπλήρωσης και περιορίζονται στον προσωπικό και οικογενειακό τους προγραμματισμό.

Λαμβανομένων υπόψη ότι η διασφάλιση σταθερότητας σε γενικά σχολεία και ΣΜΕΑΕ όπου φοιτούν με μαθητές με αναπηρία και/ή ΕΕΑ αποτελεί στοιχείο καθοριστικής σημασίας και ότι η εναλλαγή προσώπων μπορεί να δυσχεράνει σημαντικά την εκπαιδευτική διαδικασία, τη σχολική προσαρμογή και την πρόοδο των μαθητών, καθώς παρατηρείται το φαινόμενο το 80% του προσωπικού των ειδικών σχολείων να αλλάζει κάθε χρόνο, συστήνεται η στελέχωση της ΕΑΕ με μόνιμους εκπαιδευτικούς όλων των ειδικοτήτων σε όλες τις βαθμίδες. Σε κάθε περίπτωση, κρίνεται ως πολύ σημαντική και η διασφάλιση του εργασιακού καθεστώτος και των ασφαλιστικών δικαιωμάτων των εκπαιδευτικών, ιδίως αν ληφθεί υπόψη ότι η συντριπτική πλειοψηφία του ειδικού εκπαιδευτικού προσωπικού είναι αναπληρωτές, γεγονός που συνεπάγεται την απώλεια των ασφαλιστικών του δικαιωμάτων για το μισό περίπου έτος.

III. Ειδική επιμόρφωση, κατάρτιση και επανακατάρτιση του προσωπικού που απασχολείται στην ΕΑΕ

Οι σοβαρές ανεπάρκειες και ελλείψεις που παρατηρούνται πάγια σε πόρους και ανθρώπινο δυναμικό συντελούν αναπόφευκτα στην αδυναμία των ΣΜΕΑΕ αλλά και του εκπαιδευτικού προσωπικού παράλληλης στήριξης ή τμήματα ένταξης σε γενικά σχολεία να παράσχουν στους μαθητές επαρκή εκπαίδευση και υποστήριξη ανάλογα με τις αναπηρίες και/ή τις ΕΕΑ τους, ή τα προβλεπόμενα στο νόμο ειδικά προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά προγράμματα, ή τα προγράμματα ψυχοπαιδαγωγικής υποστήριξης, δημιουργικής απασχόλησης, συστηματικής παρέμβασης και αποκατάστασης που πρέπει να παρέχονται κατά κύριο λόγο μέσα από τις ΣΜΕΑΕ. Προς το σκοπό, συνεπώς, της διεύρυνσης του ρόλου των εκπαιδευτικών ως διαμεσολαβητών της συνεκπαίδευσης και της κατά προτεραιότητα λήψης υπόψη και αντιμετώπισης των αναγκών κάθε μαθητή,

προκρίνεται η διαρκής επιμόρφωση του εκπαιδευτικού, ειδικού εκπαιδευτικού και ειδικού βοηθητικού προσωπικού στις ΣΜΕΑΕ.

Στο ίδιο πλαίσιο προτείνεται και η επιμόρφωση των διευθυντών των σχολικών μονάδων σε ζητήματα συνεκπαίδευσης και ένταξης, αλλά και σε ζητήματα που σχετίζονται με τη σχέση και την επικοινωνία με τους γονείς, την υποστήριξη και την επαγγελματική ανάπτυξη των όλων εκπαιδευτικών της μονάδας, προκειμένου οι μονάδες να μπορούν να διαχειριστούν τη διαφορετικότητα αποτελεσματικά.

Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών πρέπει να παρέχεται από το ΥΠΕΘ δωρεάν, οριζόντια και οργανωμένα προς όλους τους εκπαιδευτικούς, ώστε να μην αναγκάζεται ο εκπαιδευτικός να καταφεύγει σε ιδιωτικά ή άλλα κέντρα για την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων.

IV. Ενίσχυση προσβασιμότητας των γενικών σχολείων και των ΣΜΕΑΕ

Ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα, το οποίο μάλιστα επιτείνεται από την εξαιρετικά δύσκολη συγκυρία κοινωνικο-οικονομικής κρίσης που διανύει η Χώρα και τη συνεπακόλουθη εξάρτηση της χρηματοδότησης της ΕΑΕ από τους πόρους του ΕΣΠΑ, συνίσταται στο ζήτημα της περιορισμένης ή και ανύπαρκτης σε ορισμένες περιπτώσεις διαθεσιμότητας δομών και υπηρεσιών για τα παιδιά με αναπηρία και/ή ΕΕΑ. Πρόβλημα το οποίο είναι ασφαλώς πολύ πιο έντονο στην περιφέρεια και ιδιαίτερα τις απομακρυσμένες ή νησιωτικές περιοχές. Με γνώμονα την ουσιαστική απάντηση στις ανάγκες όλων των μαθητών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ, προτείνεται η ενίσχυση της προσβασιμότητας των δομών της ΕΑΕ, καθώς επίσης και η ίδρυση νέων και η συντήρηση παλαιότερων σχολικών συγκροτημάτων, κατά τρόπο ώστε να πληρούν, στο βαθμό που είναι δυνατό, τις αρχές του καθολικού σχεδιασμού.

Επίσης, συστήνεται η διατήρηση και ενίσχυση των τμημάτων ένταξης μερικής και πλήρους φοίτησης, καθώς κρίνεται χρήσιμη η διατήρηση, αφενός, των τμημάτων ένταξης μερικής φοίτησης για παιδιά με δυσκολίες μάθησης αλλά χωρίς νοητική ανεπάρκεια, αφετέρου, των τμημάτων

ένταξης πλήρους φοίτησης με διαφορετικό πρόγραμμα για παιδιά με νοητική ανεπάρκεια καθώς και παιδιά με αυτισμό και νοητική ανεπάρκεια. Και στις δυο περιπτώσεις, πρέπει να υπάρχει πρόβλεψη για την κατάλληλη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ως προς το σχεδιασμό της διαφοροποιημένης διδασκαλίας και τη λειτουργία της συνεκπαίδευσης και τη διαχείριση του κοινού χρόνου παιδιών με αναπηρίες και χωρίς αντίστοιχα.

Τέλος, σημειώνεται με έμφαση η ανάγκη ενίσχυσης της πρώιμης παρέμβασης από τη στιγμή που το παιδί γεννιέται και πριν φτάσει την προσχολική/σχολική ηλικία, με παράλληλη ενδυνάμωση και στήριξη προς το σκοπό αυτό της οικογένειας.

Κλείνοντας και επανερχόμενη στην εισαγωγική φράση της παρούσας Δήλωσης, η ΕΕΔΑ θα ήθελε να εκφράσει την ευχή για ομαλή και έγκαιρη έναρξη του σχολικού έτους για όλα τα παιδιά, ελπίζοντας ότι αυτή η δέσμευση της Πολιτείας περιλαμβάνει και τα παιδιά με αναπηρία και/ή ΕΕΑ, τα οποία πλέον δεν έχει πράγματι καμία δικαιολογία να τα αφήνει πίσω²² και να δηλώσει για ακόμη μία φορά έτοιμη και πρόθυμη να συμβάλει σε αυτό, σε συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς που εμπλέκονται στην προαγωγή και προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των παιδιών με αναπηρία και/ή ΕΕΑ.

22. Βλ. εισαγωγική φράση Δήλωσης: "No more excuses to leave persons with disabilities behind!!", υποσημείωση αριθ. 2.

5. Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή την εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας των οκτώ τούρκων στρατιωτικών (Ιούλιος 2016)

Με αφορμή την εν εξελίξει διαδικασία εξέτασης των αιτήσεων διεθνούς προστασίας των οκτώ τούρκων στρατιωτικών καθώς και τη δημοσιότητα που έχουν λάβει οι ως άνω διαδικασίες, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Ελληνικής Πολιτείας για θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εκφράζει τον έντονο προβληματισμό της για τις πρόωρες δημόσιες τοποθετήσεις θεσμικών παραγόντων, οι οποίες θα μπορούσαν να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι εκφράζουν κρίσεις επί του αποτελέσματος της διαδικασίας εξέτασης των αιτήσεων διεθνούς προστασίας.

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται για πολλοστή φορά σε θεμελιώδους αξίας διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα που διακηρύσσουν και διασφαλίζουν τα δικαιώματα του ανθρώπου και ιδίως τη Σύμβαση της Γενεύης της 28ης Ιουλίου 1951, το Πρωτόκολλο της 31ης Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώτος των προσφύγων, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και ιδίως τα άρθρα 2, 3 και 5 αυτής, το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπενθυμίζοντας πως το δικαίωμα πρόσβασης στο άσυλο και η απαγόρευση επαναπροώθησης αποτελούν θεμελιώδη πυλώνες των οικουμενικών αρχών και του διεθνούς δικαίου της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, πάνω στα οποία η παγκόσμια και ευρωπαϊκή κοινότητα έχουν οικοδομηθεί.

Τέλος, με την ευκαιρία αυτή, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει τις προηγούμενες Συστάσεις της¹ με βάση τις οποίες καλεί τις ελληνικές αρχές να προβαίνουν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να διασφαλίζεται:

- η τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης (non-refoulement),
- η απρόσκοπτη, έγκαιρη και αποτελεσματική πρόσβαση όλων των αλλοδαπών χωρίς διάκριση

φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων στις διαδικασίες διεθνούς προστασίας, με σεβασμό στην αρχή της εμπιστευτικότητας της διαδικασίας, και συστήνει σε κάθε θεσμικό παράγοντα να απέχει από δηλώσεις ή ενέργειες που θα μπορούσαν να παραβιάσουν την αμερόληπτη εξέταση των αιτήσεων χορήγησης διεθνούς προστασίας από τις αρμόδιες αρχές, κατέφαρμογή του διεθνούς, ενωσιακού και εθνικού δικαίου και σύμφωνα με τη συναφή νομολογία των διεθνών και εθνικών δικαστηρίων.

1. Βλ. Έκθεση της ΕΕΔΑ σχετικά με τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα υπό το πρίσμα του Ν 4375/2016, 25.4.2016.

6. Δελτίο Τύπου της ΕΕΔΑ με αφορμή μια ακόμη καταδίκη της Ελλάδας σε θέματα Αντιρρησιών Συνείδησης (ΕΔΔΑ, Παπαβασιλάκης κ. Ελλάδας, 15.9.2016) (27.9.2016)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου, ως του ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει επιδείξει διαρκές ενδιαφέρον για θέματα που άπτονται της ελευθερίας συνείδησης. Ειδικότερα, έχει ασχοληθεί επανειλημμένα με χρόνια ζητήματα παραβιάσεων των δικαιωμάτων των αντιρρησιών συνείδησης¹, αναδεικνύοντας παράλληλα την ανάγκη εναρμόνισης της συναφούς ελληνικής νομοθεσίας με τα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως αυτή προκύπτει από τις συστάσεις διεθνών και ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων².

Ήδη από το 2001, η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει την ανάγκη ανάληψης συνολικής πρωτοβουλίας νομοθετικής ρύθμισης του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης, εστιάζοντας μεταξύ άλλων, σε θέματα που αφορούν την έλλειψη ανεξαρτησίας και αμεροληψίας της αρμόδιας Αρχής που αποφασίζει για την υπαγωγή σε καθεστώς αντιρ-

ρησιών συνείδησης, ιδίως στις περιπτώσεις όπου λαμβάνουν χώρα ακροαματικές διαδικασίες χωρίς την παρουσία όλων των μελών της νομοθετικά προβλεπόμενης σύνθεσης της ειδικής επιτροπής, τη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας που είναι σημαντικά μεγαλύτερη από τη στρατιωτική υπηρεσία και την επανειλημμένη τιμωρία αντιρρησιών συνείδησης κατά παραβίαση της αρχής "*ne bis in idem*".

Στις συστάσεις αυτές της ΕΕΔΑ σχετικά με την αναγκαία ανεξαρτησία των μελών της αρμόδιας ειδικής επιτροπής του Ν 3421/2005, ως *conditio sine qua non* της αμερόληπτης λειτουργίας ενός αποτελεσματικού μηχανισμού εξέτασης αιτημάτων υπαγωγής στο καθεστώς των αντιρρησιών συνείδησης, παραπέμπει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), καταδικάζοντας την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ (ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας), στην απόφαση *Παπαβασιλάκης κατά Ελλάδος*, που εξέδωσε το Α' Τμήμα του, στις 15 Σεπτεμβρίου 2016³. Πιο συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η αρμόδια Αρχή που εξέτασε την υπόθεση του προσφεύγοντος Λεωνίδα Παπαβασιλάκη, συνεδριάζοντας με τριμελή σύνθεση, απαρτιζόμενη κατά πλειοψηφία από μόνιμους αξιωματικούς του στρατού – αντί της νομοθετικά προβλεπόμενης πενταμελούς (σύμβουλος ή πάρεδρος του ΝΣΚ, δύο αξιωματικοί του στρατού και δύο καθηγητές ΑΕΙ φιλοσοφίας, κοινωνικών και πολιτικών επιστημών ή ψυχολογίας) –, δεν παρείχε τις απαιτούμενες από την ΕΣΔΑ εγγυήσεις αμερόληπτης και ανεξάρτητης κρίσης. Παραθέτει, μάλιστα, προς το σκοπό αυτό, σχετικό εκτενές απόσπασμα των Παρατηρήσεων της ΕΕΔΑ:

«Η αρμόδια Αρχή που θα αποφασίζει για το αν ένα άτομο θα πρέπει να εκπληρώσει εναλλακτική υπηρεσία ή όχι, θα πρέπει να είναι ανεξάρτητη και να μην περιλαμβάνει μέλη της στρατιωτικής διοίκησης. Η θέση αυτή, που περιλήφθηκε στις Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, στηρίζεται σε παλαιότερη

1. ΕΕΔΑ, Προτάσεις για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας (2001), Προτάσεις της 10.6.2004 όπως τροποποιήθηκαν την 1.7.2004 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα (2004), Πρόταση επί της παρ. 5, άρθρου 64 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις» (2005), Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (2016). Για την επεξεργασία των ανωτέρω Προτάσεων και Παρατηρήσεων καθοριστική υπήρξε η συμβολή του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, το οποίο μετέχει ως μέλος στη σύνθεση της ΕΕΔΑ σύμφωνα με το άρθρο 2, παρ. 1γ', του Ιδρυτικού της Νόμου.

2. Βλ. ενδεικτικά UN, Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, CCPR/C/GRC/CO/2, 3 Δεκεμβρίου 2015, παρ. 37-38. Στην ίδια κατεύθυνση βλ. και Concluding observations on initial report of Greece, CCPR/CO/83/GRC, 25 Απριλίου 2005, παρ. 15.

3. ΕΔΔΑ, Παπαβασιλάκης κ. Ελλάδας [αριθ. προσφυγής: 66899/2014], 15.9.2016.

απόφαση της ΕΕΔΑ, που ζητούσε την τήρηση των όσων προβλέπει η Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης R 87 (8). Η πρόταση συμβαδίζει με τις πρόσφατες συστάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, στις οποίες ουσιαστικά επαναλαμβάνεται η από 2005 προτροπή της Επιτροπής να τεθεί η εξέταση των αιτήσεων υπό τον πλήρη έλεγχο πολιτικών αρχών. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει οι απορριπτικές αποφάσεις της Επιτροπής Ελέγχου Συνείδησης να είναι πλήρως αιτιολογημένες και να υπάρξει τροποποίηση της σύνθεσης της Επιτροπής Ελέγχου Συνείδησης με την προσθήκη δύο επιπλέον πολιτικών εκπροσώπων: ενός από το Υπουργείο Εσωτερικών και ενός από το Υπουργείο Υγείας»⁴.

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να εκφράσει τη δυσανεξία της για τη μη αποδοχή

4. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (2016), σελ. 5-6.

από την ελληνική πλευρά των σχετικών με τους αντιρρησίες συνείδησης συστάσεων που έγιναν στην Ελλάδα στο πλαίσιο του δεύτερου κύκλου Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης από το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (UPR-Greece, 2nd cycle)⁵.

Λόγω της σπουδαιότητας του ζητήματος, η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαίο να επανέλθει στις Θέσεις της⁶, διαβεβαιώνοντας ταυτόχρονα για την ετοιμότητά της, στο πλαίσιο της αποστολής της ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας, να τη συνδράμει στο έργο της για τη λήψη των αναγκαίων και πρόσφορων νομοθετικών μέτρων για την εξάλειψη κάθε διάκρισης σε βάρος των αντιρρησιών συνείδησης.

5. UN, Human Rights Council, Report of the Working Group on the Universal Periodic Review, Greece, A/HRC/33/7, 8 Ιουλίου 2016, παρ. 136.15 και 136.16 και Addendum, Views on conclusions and/or recommendations, voluntary commitments and replies presented by the State under review, A/HRC/33/7/Add.1, 2 Σεπτεμβρίου 2016, σελ. 3, συστάσεις 136.15 και 136.16.

6. Βλ. υποσημείωση αριθ. 1.

7. Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή την εφαρμογή των Προγραμμάτων Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στα σχολεία (10.10.2016)

Με αφορμή την εφαρμογή των νέων Προγραμμάτων Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση¹ και το δημόσιο διάλογο που ήδη έχει ανοίξει σχετικά και με αφετηρία πάντα το σεβασμό για το έργο και την αποφασιστική συμβολή της ελληνικής ορθόδοξης Εκκλησίας στη διαμόρφωση της νεοελληνικής ταυτότητας, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 3 του Συντάγματος, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (εφεξής ΕΕΔΑ), ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, θεωρεί ότι πρέπει να επανέλθει στις Θέσεις που έχει διατυπώσει στο παρελθόν αναφορικά με το ζήτημα της θρησκευτικής αγωγής και εκπαίδευσης².

Πιο συγκεκριμένα, λαμβάνοντας υπόψη τη συνθετότητα του σύγχρονου κοινωνικού και πολιτισμικού ιστού και τις εκπαιδευτικές ανάγκες που προκύπτουν από αυτή, η θρησκευτική αυτοσυνειδησία των πολιτών οφείλει να επιδεικνύει δεκτικότητα στο διάλογο με τον Άλλο και σεβασμό στις υπάρχουσες διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις. Επιπλέον, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι, σε ένα πλουραλιστικό και δημοκρατικό σχολείο, το οποίο σέβεται τη θρησκευτική ετερότητα, ένα μάθημα με κατηχητικό και ομολογιακό χαρακτήρα δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών³. Αντίθετα, με γνώμονα την κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών προκρίνεται μια σύγχρονη γνωσιολογικού χαρακτήρα

θρησκευοπαιδαγωγική προσέγγιση, που δεν θα προβαίνει σε δογματική εμφύτευση συγκεκριμένων θρησκευτικών πεποιθήσεων. Η προσέγγιση αυτή είναι σύμφωνη με την έννοια της «θρησκευτικής συνείδησης» ερμηνευόμενης ως ελεύθερης διαμόρφωσης της θρησκευτικής συνείδησης για όλους τους μαθητές⁴, όπως άλλωστε επιτάσσουν τόσο τα άρθρα 5, παρ. 1 και 13, παρ. 1, του Συντάγματος, που κατοχυρώνουν την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης αντίστοιχα, όσο και το άρθρο 16 του Συντάγματος, το οποίο συμπεριλαμβάνει μεταξύ των σκοπών της παιδείας, εκτός από την «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης», και τη «διάπλαση ελεύθερων πολιτών». Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση είναι συμβατή όχι μόνο με τις συνταγματικές επιταγές, αλλά και με την ευρωπαϊκή πολιτιστική πραγματικότητα⁵.

Στο πλαίσιο μάλιστα του θεσμικού της ρόλου όχι μόνο ως Εθνικού Θεσμού Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΘΑΔ) αλλά και ως τμήματος του διεθνούς θεσμικού πλαισίου προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που παρακολουθεί διαρκώς τα θέματα που άπτονται της θρησκευτικής ελευθερίας και την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς, ευρωπαϊκού και εθνικού δικαίου για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η ΕΕΔΑ θα ήθελε να επιστήσει την προσοχή των αρμόδιων Αρχών στην επιτακτική ανάγκη διασφάλισης της πλήρους εφαρμογής των δικαιωμάτων των παιδιών, και δη του δικαιώματος για ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας⁶, και συμ-

1. Βλ. σχετικά την Απόφαση αριθ. 142575/Δ2/7.9.2016 με θέμα Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Δημοτικό και στο Γυμνάσιο (ΦΕΚ 2920/Β'/13.9.2016 και την Απόφαση 143579/Δ2/7.9.2016 με θέμα Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος Θρησκευτικά Γενικού Λυκείου (ΦΕΚ 2906/Β'/13.9.2016).

2. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013). Στην ίδια κατεύθυνση βλ. επίσης ΕΕΔΑ, Πρόταση για τη ρύθμιση Σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας (2006).

3. ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), σελ. 54-55.

4. Βλ. σχετικά Γ. Σωτηρέλης, «Η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης στην προκρούστεια κλίνη της επικρατούσας θρησκείας. Σχόλιο στην ΣτΕ 3356/1995», ΝοΒ 43 (1995), σελ. 982 επ., του ιδίου, «Τα θρησκευτικά και το Σύνταγμα», Το Βήμα της Κυριακής, 30.11.2008.

5. Ενδεικτικές είναι οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ που αποδοκιμάζουν πλήρως το «δογματικό διαποτισμό» (indoctrination) της συνείδησης των μαθητών μέσω της επιβολής συγκεκριμένων θρησκευτικών δοξασιών. Βλ. Folgerø και άλλοι κατά Νορβηγίας [αριθ. προσφυγής: 15472/02], 29.6.2007, Zengin και άλλοι κατά Τουρκίας [αριθ. προσφυγής: 19312/92], 10.7.2001.

6. Άρθρο 14 Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ). Η ΔΣΔΠ υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1989 και τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990. Έχει επικυρωθεί από 191 κράτη, δηλαδή το σύνολο των κρατών του πλανήτη, με εξαίρεση τις ΗΠΑ και τη Σομαλία. Από την Ελλάδα, κυρώ-

μόρφωσης με τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις και Συστάσεις των διεθνών ελεγκτικών οργάνων για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁷.

7. θηκε στις 2 Δεκεμβρίου του 1992 με το Ν 2101/1992 για την Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού (ΦΕΚ 192/Α' /2.12.1992), επικυρώθηκε και τέθηκε σε διεθνή ισχύ για την Ελλάδα από 10.6.1993 (ανακοίνωση Υπ. Εξ. ΦΕΚ 166/ Α' /28.9.1993), οπότε και απέκτησε την κατά το άρθρο 28, παρ. 1, Συντ. υπερνομοθετική ισχύ.

7. Βλ. ενδεικτικά UN, Committee on the Rights of the Child, *Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention, Concluding observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3*, 13. 9. 2012, παρ. 34-35, όπου η αρμόδια Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού επαναλαμβάνει την προηγούμενη σύστασή της (CRC/C/15/Add. 170, παρ. 45) προς την ελληνική Πολιτεία για διασφάλιση του σεβασμού των θρησκευτικών πεποιθήσεων του παιδιού – ή της έλλειψής τους – και για λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την πρόληψη και εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων λόγω θρησκείας και πεποιθήσεων και την προώθηση της θρησκευτικής ανοχής και του διαλόγου στην κοινωνία.

8. Ανακοίνωση της ΕΕΔΑ για το Σ/Ν του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που κατατέθηκε στη Βουλή στις 9.11.2016 με τίτλο «Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία και της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ περί μέτρων που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, ΙΙ) λήψη αναγκαιών μέτρων συμμόρφωσης με τα άρ. 22, 23, 30, 31 παρ. 1, 32 και 34 του Κανονισμού 596/2014 για την κατάχρηση της αγοράς και την κατάργηση της Οδηγίας 2003/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και των οδηγιών της Επιτροπής 2003/124/ΕΚ, 2003/125/ΕΚ και 2004/72/ΕΚ και ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/57/ΕΕ περί ποινικών κυρώσεων για την κατάχρηση αγοράς και της εκτελεστικής Οδηγίας 2015/2392, ΙΙΙ) ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/62 σχετικά με την προστασία του ευρώ και άλλων νομισμάτων από την παραχάραξη και την κιβδηλεία μέσω του ποινικού δικαίου, και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2000/383/ΔΕΥ του Συμβουλίου και ΙV) Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» (17.11.2016)

Στις 9.11.2016 κατατέθηκε προς ψήφιση στη Βουλή πολυνομοσχέδιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο, μεταξύ άλλων, ρυθμίζει ζητήματα εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης και συστήνει Εθνικό Μηχανισμό Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης.

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της

Πολιτείας σε ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, στο οποίο εκπροσωπούνται 32 φορείς, είχε υποβάλει συγκεκριμένες παρατηρήσεις για καθένα από τα δύο ως άνω ζητήματα, στο πλαίσιο δύο διακριτών Σ/Ν που της είχαν υποβληθεί¹. Μεταξύ της υποβολής των παρατηρήσεων αυτών και της κατάθεσης του πολυνομοσχεδίου στη Βουλή μεσολάβησε χρονικό διάστημα ικανό ώστε η Πολιτεία να λάβει υπόψη της τις συστάσεις της ΕΕΔΑ². Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι αυτό δεν συνέβη κατά τρόπο πλήρη και αποτελεσματικό.

Συγκεκριμένα ως προς τις διατάξεις για:

Ι. την «εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες διατάξεις»

Στο πλαίσιο της θεσμικής αποστολής της, η ΕΕΔΑ διατυπώνει με συνέπεια και συνέχεια συστάσεις προς την Πολιτεία για την καταπολέμηση των διακρίσεων, του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Η ΕΕΔΑ, το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας στα θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, αποτελεί τον Εθνικό Θεσμό Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και σημείο αναφοράς για το σύνολο των ευρωπαϊκών και διεθνών διαδικασιών ελέγχου της εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα.

1. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες διατάξεις» (20.9.2016) και Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τη «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης» (Ιούλιος 2016).

2. Την 15.11.2016, η ΕΕΔΑ έλαβε την πρωτοβουλία να αποστείλει εκ νέου τις σχετικές παρατηρήσεις της ειδικά στη Διαρκή Επιτροπή Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης με αφορμή τη συζήτηση του Σ/Ν σε αυτήν.

Σε ό,τι ειδικότερα αφορά τους απαγορευμένους λόγους διάκρισης στο πεδίο της εργασίας και κατ'επέκταση την άνιση μεταχείριση των εργαζομένων ή των υποψηφίων προς εργασία, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την ανάληψη της παρούσας νομοθετικής πρωτοβουλίας στη βάση των συστάσεών της. Πρόκειται ιδίως για τις συστάσεις που είχε διατυπώσει η ΕΕΔΑ ήδη από το 2005, ενόψει της ψήφισης του Ν 3304/2005, και έκτοτε επικαιροποιεί αδιαλείπτως στη βάση των διαπιστώσεων που προκύπτουν από τα σοβαρά προβλήματα εφαρμογής του νομοθετικού αυτού πλαισίου. Τον περασμένο Σεπτέμβριο, μάλιστα, η ΕΕΔΑ υπέβαλε συγκεκριμένες παρατηρήσεις επί του αυτοτελούς Σ/Ν για την ίση μεταχείριση που της απεστάλη, επισημαίνοντας παράλληλα την αναγκαιότητα αποστολής και των αιτιολογικών εκθέσεων που συνοδεύουν τα Σχέδια Νόμου.

Στο πλαίσιο αυτό:

- Η ΕΕΔΑ καλωσορίζει: α) *τη διεύρυνση της προστασίας της εθνικής νομοθεσίας* που προωθείται με το πρώτο κεφάλαιο του παρόντος ΣχΝ και την επέκταση των λόγων διάκρισης, με τη συμπερίληψη της ταυτότητας φύλου και των χαρακτηριστικών φύλου καθώς και της κοινωνικής ή οικογενειακής κατάστασης. Η ΕΕΔΑ θεωρεί κρίσιμη την ανάγκη επέκτασης της προστασίας και άρσης των διακρίσεων σε βάρος των εργαζομένων ανεξαρτήτως φύλου που τελούν σε σύμφωνο συμβίωσης³, ενώ σε ό,τι ειδικά αφορά τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, επαναλαμβάνει την αναγκαιότητα της άμεσης νομοθετικής κατοχύρωσης της⁴.

Σχετικά με την προσθήκη της «χρόνιας ασθένειας» ως λόγου διάκρισης, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει τις έντονες επιφυλάξεις που έχει διατυπώσει για την προστασία μόνο της ασθένειας που έχει «χρόνιο» χαρακτήρα, προτείνοντας η «ασθέ-

νεια» να αποτελέσει αυτοτελή λόγο διάκρισης, χωρίς άλλο περιοριστικό προσδιορισμό. Όπως επίσης έχει προτείνει η ΕΕΔΑ αναγκαία είναι και η ρητή συμπερίληψη της οροθετικότητας ως λόγου διάκρισης, που όμως δεν συντελείται ούτε με το παρόν Σ/Ν.

Το ίδιο, τέλος, συμβαίνει και για την περίπτωση των πολλαπλών διακρίσεων, καθώς ούτε και αυτή η νομοθετική πρωτοβουλία τις περιλαμβάνει ρητά στο προστατευτικό της πεδίο.

β) *την αποκατάσταση του κατακερματισμού ως προς την παρακολούθηση και τον έλεγχο εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης*, που πλέον ανατίθενται ενιαία στο Συνήγορο του Πολίτη, τόσο για τους εργαζόμενους στο δημόσιο τομέα όσο και για τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα.

γ) *την απαλλαγή από την καταβολή παραβόλου για τα νομικά πρόσωπα* που έχουν ως σκοπό τους την διασφάλιση της τήρησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης και τα οποία ασκούν πρόσθετη παρέμβαση σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία.

δ) *τη συνεκτίμηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης στο σύνολο των δράσεων της δημόσιας διοίκησης*.

- Η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι με το Μέρος Α' του παρόντος ΣχΝ επιχειρείται η ταυτόχρονη ενσωμάτωση τριών ευρωπαϊκών Οδηγιών, της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ για την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων που μετακινούνται εντός των ορίων της ΕΕ, η οποία ενσωματώνεται με καθυστέρηση, και των Οδηγιών 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ που έχουν ήδη εν μέρει ενσωματωθεί με το Ν 3304/2005. Η ταυτόχρονη αυτή ενσωμάτωση χρήζει ειδικής προσοχής δεδομένου ότι οι τρεις αυτές Οδηγίες διαφέρουν σημαντικά σε πολλά τους σημεία, όπως για παράδειγμα ως προς τη δυνατότητα εξαιρέσεων από την αρχή της ίσης μεταχείρισης από κοινωνικοασφαλιστικές ή ευρύτερα κοινωνικές παροχές. Για τις εξαιρέσεις αυτές, οι οποίες είναι εκτεταμένες, το ΣχΝ παραπέμπει στην έκδοση Προεδρικού Διατάγματος, με αποτέλεσμα να μην προκύπτει με ασφάλεια ότι οι διακρίσεις που ήδη παρατηρούνται σε όλο το φάσμα της εργασίας και της κοινωνικής ασφάλισης και ασφάλειας όντως αποκαθίστανται.

- Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι μετά από έντεκα χρόνια εφαρμογής του Ν 3304/2005, σημαντικά κενά

3. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις» (3.12.2015), ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου 'Μεταρρυθμίσεις για την Οικογένεια, το Παιδί και την Κοινωνία', Έκθεση 2008, σελ. 56, ΕΕΔΑ, «Απόφαση-Γνωμάτευση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος σεξουαλικών μειονοτήτων στην Ελλάδα και την επέκταση του πολιτικού γάμου σε ζευγάρια του ίδιου φύλου», Έκθεση 2004, σελ. 183 επ.

4. ΕΕΔΑ, Διεμφυλικά Άτομα και Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου (23.10.2015).

του εθνικού πλαισίου προστασίας κατά των διακρίσεων εξακολουθούν να μην καλύπτονται. Τα κενά αυτά, που οφείλονται σε σημαντικό βαθμό και στην πλημμελή ενσωμάτωση του δικαίου της ΕΕ, έχουν επανειλημμένως αναδειχθεί και στις εκθέσεις και αποφάσεις διεθνών ελεγκτικών οργάνων του ΟΗΕ, του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας. Αναφέρονται ενδεικτικά:

α) *Η απουσία αποτελεσματικής προστασίας των θυμάτων των διακρίσεων.* Το ζήτημα αυτό συνεχεται αφενός με την εύρυθμη λειτουργία συνολικά του συστήματος ελέγχου της εργασίας και της κοινωνικής ασφάλισης, αρμοδιότητας του Υπουργείου Εργασίας, αφετέρου με την πρόσβαση των θυμάτων διακρίσεων στη Δικαιοσύνη. Η πρόσβαση αυτή συνδέεται με κρίσιμες ρυθμίσεις, όπως αυτές για την αντιστροφή του βάρους απόδειξης, για τη δυνατότητα των νομικών προσώπων να ασκούν τα δικαιώματα των θυμάτων στο δικό τους όνομα και όχι απλώς να το πράττουν αυτό ως εκπρόσωποί τους, την προστασία των μαρτύρων, καθώς και για τη νομική συνδρομή σε περιπτώσεις διακρίσεων. Η αποτελεσματικότητα του νόμου εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος από την ορθή διατύπωση των σχετικών διατάξεων των Οδηγιών και την ένταξή τους στη δικονομική νομοθεσία, προκειμένου να τις καταστήσει πιο προσιτές και να δημιουργήσει την αναγκαία ασφάλεια δικαίου.

β) *Η μη διαμόρφωση θεσμικού οργάνου τριμερούς κοινωνικού διαλόγου με τη συμμετοχή του Κράτους, των εργοδοτών και των εργαζομένων.* Η συμμετοχή αυτή θα συνέβαλε αποφασιστικά τόσο στην αποτελεσματική καταπολέμηση των παράνομων διακρίσεων στην εργασία, όσο και στην πρόληψη των φαινομένων διακρίσεων, ρατσισμού και μισαλλοδοξίας, μέσω της διαρκούς παρακολούθησης και στη βάση στοιχείων της εφαρμογής της ίσης μεταχείρισης στο πεδίο της εργασίας.

- Η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι το ΣχΝ που περιήλθε αρχικά σε γνώση της και επί του οποίου υπέβαλε τις παρατηρήσεις της, περιλαμβανόταν διάταξη για τη Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Εποπτείας των Αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ). Παρόλο που η ΕΕΔΑ, δεδομένης της ιδιαίτερης βαρύτη-

τας που αποδίδει, στο πλαίσιο της θεσμικής της αποστολής, στην εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, είχε κρίνει ως σημαντική τη θέσπιση στην Ελλάδα ενός τέτοιου εθνικού μηχανισμού, το παρόν πολυνομοσχέδιο δεν περιλαμβάνει τη σχετική αυτή διάταξη.

- Αξίζει τέλος, να επισημανθεί, ότι η ΕΕΔΑ από κοινού με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες ίδρυσαν και συντονίζουν από το 2011 το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας. Η σύσταση του *Δικτύου* κατέστη αναγκαία λόγω της απουσίας ενός επίσημου και αποτελεσματικού συστήματος καταγραφής των περιστατικών ρατσιστικής βίας που θα διασφάλιζε επίσης την αποτελεσματική πρόσβαση των θυμάτων στη δικαιοσύνη. Δεδομένης της σταθερούς και συνεπούς λειτουργίας του *Δικτύου* καθώς και της μεθοδολογίας που αυτό χρησιμοποιεί στο πλαίσιο της ενοποιημένης φόρμας καταγραφής, τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις εργασίες του είναι πράγματι κρίσιμα. Οι ετήσιες εκθέσεις του *Δικτύου*, καταδεικνύουν την έκταση και την ένταση των διακρίσεων, της ρατσιστικής βίας και άλλων βίαιων επιθέσεων που υποκινούνται από μίσος λόγω *πραγματικών ή νομιζόμενων* χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, κοινωνικής προέλευσης, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή χαρακτηριστικών φύλου.

II. τη σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης

Η σύσταση και αποτελεσματική λειτουργία ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών για την αστυνομική κακομεταχείριση, αποτελεί πάγια σύσταση της ΕΕΔΑ, όπως αναφέρεται και στην Αιτιολογική Έκθεση που συνοδεύει το Σ/Ν.

Το παρόν ΣχΝ, στο Μέρος Δ, καλείται να ρυθμίσει εκ νέου τα ζητήματα που αφορούν έναν τέτοιο μηχανισμό. Πράγματι, με το παρόν ΣχΝ συστήνεται *Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης*

Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης (εφεξής «*Εθνικός Μηχανισμός*»), σε αντικατάσταση του *Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας* που είχε συσταθεί με το άρθρο 1 του Ν 3938/2011 στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη.

Κατόπιν καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 2 και 3 της ΕΣΔΑ, εκθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων, του ΣΤΠ, της Επιτροπής του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας που είχαν θέσει επανειλημμένως και το ζήτημα της ανεπαρκούς ή μη αποτελεσματικής διερεύνησης των καταγγελιών περί κακομεταχείρισης είτε στο πλαίσιο πειθαρχικού είτε και ακόμα δικαστικού ελέγχου, η ΕΕΔΑ είχε αρχικά καλωσορίσει την ίδρυση του *Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας*.

Εντούτοις, το *Γραφείο Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας* δεν κατάφερε να λειτουργήσει προσηκόντως. Επιπλέον, όπως είχε παρατηρήσει εξ αρχής η ΕΕΔΑ, θεσμικά η λειτουργία του διεπόταν από επιμέρους διατάξεις που δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες που καλούνταν να καλύψει και στο σκοπό που όφειλε να εκπληρώσει. Όπως παρατήρησε και η Επιτροπή του ΟΗΕ κατά των Βασανιστηρίων ο ρόλος του εξαντλούταν στην εξέταση του παραδεκτού των προσφυγών-καταγγελιών οι οποίες στη συνέχεια αναπέμπονταν στο αρμόδιο πειθαρχικό όργανο των σωμάτων ασφαλείας για περαιτέρω διερεύνηση.

Η ΕΕΔΑ είχε καλέσει σε αναμόρφωσή του ως άνω πλαισίου, βάσει των συστάσεων των διεθνών οργάνων ελέγχου, όπως αυτών που περιλαμβάνονται στη Γνώμη του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με τα πρότυπα που πρέπει να πληροί ένας ανεξάρτητος και αποτελεσματικός μηχανισμός διερεύνησης καταγγελιών κατά της αστυνομίας σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Είναι υπό το φως αυτών των προτύπων που η ΕΕΔΑ εξετάζει και αυτή τη φορά το θεσμικό πλαίσιο του υπό σύσταση *Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας*, ακόμη περισσότερο όταν το παρόν ΣχΝ δεν προβλέπει

την ίδρυση νέας ανεξάρτητης αρχής αλλά ουσιαστικά μεταφέρει τις αρμοδιότητες του Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Συνήγορο του Πολίτη, διατηρώντας σε σημαντικό ποσοστό αυτούσιες τις ρυθμίσεις του Ν 3938/2011.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ αποτιμά κατ' αρχην θετικά τη μεταφορά των αρμοδιοτήτων σε μία ανεξάρτητη αρχή όπως είναι ο Συνήγορος του Πολίτη, θεωρώντας ότι η θεσμική του ανεξαρτησία αφενός και η πρακτική του εμπειρία αφετέρου αποτελούν εχέγγυα για την αποτελεσματικότερη ανταπόκριση στις ανάγκες που καλείται να καλύψει ένας μηχανισμός διερεύνησης περιστατικών αυθαιρεσίας.

Εντούτοις, το νέο ρυθμιστικό πλαίσιο δεν αντιμετωπίζει επαρκώς τα θεσμικά κενά και τις παθογένειες του προηγούμενου πλαισίου. Η ΕΕΔΑ είχε υποβάλει συγκεκριμένες προτάσεις τον Ιούλιο 2016 για την ενίσχυση του πλαισίου αυτού, με γνώμονα την επάρκεια της διερεύνησης των περιστατικών αυθαιρεσίας. Μεταξύ άλλων:

- Η ΕΕΔΑ είχε προτείνει την περαιτέρω διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του νέου *Εθνικού Μηχανισμού*, στο μέτρο ιδίως που ο πειθαρχικός έλεγχος τελικά διενεργείται από τα αρμόδια πειθαρχικά όργανα. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ είχε παρατηρήσει ότι θα ήταν χρήσιμο ο νομοθέτης να προβλέψει τη δεσμευτικότητα του πορίσματος του Συνηγόρου του Πολίτη χωρίς δυνατότητα απόκλισης. Εναλλακτικά, αντί της δυνατότητας απόκλισης θα μπορούσε να παρέχεται στα πειθαρχικά όργανα το δικαίωμα να ζητήσουν από το Συνήγορο του Πολίτη επανεξέταση της υπόθεσης, οπότε το νέο πόρισμα θα ήταν πλέον δεσμευτικό άνευ ετέρου.

- Η ΕΕΔΑ είχε προτείνει τη διεύρυνση των περιπτώσεων αυτεπάγγελτης διερεύνησης από το νέο Μηχανισμό, ώστε αυτός να επιλαμβάνεται αυτεπαγγέλτως σε περιπτώσεις όπου τίθεται θέμα προστασίας του δημόσιου συμφέροντος ή σε περιπτώσεις θανάτου ή σοβαρού τραυματισμού κατά την κράτηση.

- Η ΕΕΔΑ είχε προτείνει να ληφθεί υπόψη, εκτός από την δικαιο-πολιτική/ανθρωπιστική διάσταση των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και η οικονομική, που καθιστά σαφές και κατανοητό και το πλαίσιο μέσα στο οποίο ανα-

παράγονται αυτές οι παραβιάσεις και τη σχέση ανάμεσα στη διαφθορά, ιδίως τη μικρή διαφθορά και τους μηχανισμούς ανοχής, συγκάλυψης και κοινωνικής οργάνωσής των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

- Η ΕΕΔΑ είχε συστήσει την ενίσχυση της διαδικασίας υποβολής των καταγγελιών και διερεύνησης των περιστατικών από τον Εθνικό Μηχανισμό, ώστε, επί παραδείγματι, να προβλέπεται οικονομική στήριξη όσων την χρειάζονται προκειμένου να εκπροσωπούνται καταλλήλως ενώπιον του νέου *Μηχανισμού*, να προβλέπεται ότι η υποβολή καταγγελίας δύναται να διενεργείται και μέσω επιστολής προς το Συνήγορο, ιδίως όταν πρόκειται για περιστατικά κακομεταχείρισης σε βάρος υπό κράτηση προσώπων και να προβλέπεται ότι ο καταγγέλλων που αγνοεί την ελληνική γλώσσα ή άλλη γλώσσα με την οποία να μπορεί να επικοινωνεί με το Συνήγορο του Πολίτη παρίσταται με διερμηνέα της επιλογής του ή του Συνηγόρου του Πολίτη, χωρίς να επωμίζεται ο ίδιος τα έξοδα.

- Η ΕΕΔΑ είχε κρίνει σκόπιμο να τύχει ιδιαίτερης προσοχής μια πρόσθετη διάταξη που θα αφορά την προστασία κάθε καταγγέλλοντος τόσο διοικητικά όσο και ουσιαστικά.

Η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι καμία από τις ως άνω συστάσεις της δεν ελήφθησαν υπόψη από την Πολιτεία. Περαιτέρω, στο Σ/Ν που κατατέθηκε στη Βουλή απουσιάζουν οι ειδικότερες διατάξεις για το νέο Μηχανισμό, οι οποίες αφορούσαν συγκεκριμένα θέματα *Έρευνας-Πληροφόρησης-Ευαισθητοποίησης-Εκθέσεις* και οι οποίες περι-

έχονταν στο Σ/Ν που είχε αρχικά σταλεί στην ΕΕΔΑ. Η ΕΕΔΑ είχε κρίνει ότι τα ζητήματα αυτά θεωρούνται κεφαλαιώδους σημασίας για την θεσμική αποστολή ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού μηχανισμού διερεύνησης περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας, καθότι εξασφαλίζουν την ενημέρωση των πολιτών, την αποτελεσματική απόδοση ευθυνών και την συνακόλουθη εδραίωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στο νέο Μηχανισμό. Μάλιστα, τα όσα στοιχεία περιλαμβάνονταν στην τότε ρύθμιση, κρίθηκε ότι αποτελούν υλικό, το οποίο είναι απαραίτητο να κοινοποιείται προσηκόντως όχι μόνο στα κυβερνητικά όργανα αλλά και στην ΕΕΔΑ, τον Εθνικό Θεσμό Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΘΑΔ) της Ελλάδας.

Οι παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για τα αντίστοιχα Σ/Ν είναι διαθέσιμα από την ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ

- Για την αρχή της ίσης μεταχείρισης (Σεπτέμβριος 2016), βλ.

http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/isothta_fullwn/EEDA_SxN_Isi_Metaxeirisi_2016.pdf

- Για τον Εθνικό Μηχανισμό Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης (Ιούλιος 2016), βλ.

http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/astunomia/Mixanismos_Anexartitos2016.pdf

9. Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να επανενεργοποιηθεί ο μηχανισμός επιστροφής προσφύγων στο πλαίσιο του συστήματος του Δουβλίνου (19.12.2016)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οφείλει, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων που της αναγνωρίζει ο ιδρυτικός της νόμος, να παρακολουθεί θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, να φροντίζει για τη δημόσια ενημέρωση και να αναπτύσσει πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, να εξετάζει την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου εκφέροντας σχετική γνώμη προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας. Η ΕΕΔΑ αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στον θεσμό της διεθνούς προστασίας και έχει εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων¹, συνεχίζει δε να παρακολουθεί στενά τα ζητήματα της παροχής διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα. Εξάλλου, μέσω της πρόσφατης Δήλωσης του Βελιγραδίου της 25.11.2015 υπήρξε σαφής δέσμευση μεταξύ των Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να καταδικάζουν και να αντιτίθενται δημόσια στην προσβολή των δικαιωμάτων των μεταναστών και των προσφύγων².

Η ΕΕΔΑ πληροφορείται με ιδιαίτερη ανησυχία την τέταρτη κατά σειρά σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να επανενεργοποιηθεί ο μηχανισμός επιστροφής προσφύγων στο πλαίσιο του συστήματος του Δουβλίνου³. Υπενθυμίζεται ότι όλοι οι μηχανισμοί υποδοχής και προστασίας προσφύγων στη χώρα υφίστανται τρομακτική πίεση, ιδίως λόγω του εγκλωβισμού στην ελληνική επικράτεια και ιδίως στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου μεγάλου αριθμού αιτούντων προστασία ως αποτέλεσμα και της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας για την οποία η ΕΕΔΑ έχει κατ'επανάληψη εκφράσει τις αντιρρήσεις της⁴.

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις πάγιες θέσεις της, επαναλαμβάνοντας ότι η μόνη δυνατή και αποτελεσματική λύση είναι η άμεση τροποποίηση της μεταναστευτικής πολιτικής της ΕΕ και ιδίως του Συστήματος του Δουβλίνου, η οποία έχει αποδειχθεί ανακόλουθη με τις ανάγκες της πραγματικότητας και ασύμβατη με τις αρχές του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής βαρών μεταξύ των Κρατών Μελών.

1. Έκθεση «Οι συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα υποδοχής και φιλοξενίας μεταναστών και προσφύγων», Δεκέμβριος 2016, Δήλωση της ΕΕΔΑ με αφορμή την εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας των οκτώ τούρκων στρατιωτικών, 20.7.2016, Δημόσια Δήλωση για την τροπολογία που αλλάζει τη σύνθεση των Ανεξάρτητων Επιτροπών Προσφυγών, 17.6.2016, Δήλωση για τις σοβαρές διαστάσεις που έχει λάβει το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα, 16.3.2016, Παρατηρήσεις επί του Σ/Ν που τροποποιεί τους Ν. 3907/2011 και 4251/2014 και προσαρμόζει την Ελληνική νομοθεσία στις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ, 7.3.2016, Ανακοίνωση: Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να αναλάβει επείγοντως τις ευθύνες της και να ανασχεδιάσει τη μεταναστευτική της πολιτική, 31.8.2015.

2. Ombudsman/National Human Rights Institutions Declaration on the Protection and Promotion of the Rights of Refugees and Migrants, 23-14.11.2015, «5. Condemn and oppose publicly the violation of migrants' or refugees' rights and encourage the spirit of tolerance and compassion for refugees and migrants, including ensuring their protection in reception centres and other accommodation facilities.»

3. European Commission, Fourth Recommendation on the conditions for resuming Dublin transfers of asylum seekers to Greece, 8.12.2016. Επίσης ηρβλ. Commission Recommendations of 28.9.2016 addressed to the Hellenic Republic on the specific urgent measures to be taken by Greece in view of the resumption of transfers under Regulation (EU) No. 604/2013, C(2016) 6311 final, 15.6.2016 addressed to the Hellenic Republic on the specific urgent measures to be taken by Greece in view of the resumption of transfers under Regulation (EU) No. 604/2013, C(2016) 3805 final, 10.2.2016 addressed to the Hellenic Republic on the urgent measures to be taken by Greece in view of the resumption of transfers under Regulation (EU) No. 604/2013, C(2016) 871 final.

4. Έκθεση για τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας της 18ης Μαρτίου 2016 για το προσφυγικό/μεταναστευτικό ζήτημα υπό το πρίσμα του Ν. 4375/2016, 25.4.2016.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Α. Παρεμβάσεις σε Εθνικό Επίπεδο

1. Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ Γεώργιου Σταυρόπουλου, προς την Καθηγήτρια Κυρία Ε. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, Πρόεδρο Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής Υπουργείου Δικαιοσύνης με αντικείμενο μεταξύ άλλων την κατάρτιση σχεδίου νόμου για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου (23.2.2016)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) θα ήθελε να σας συγχαρεί για το ουσιαστικό έργο που επιτελείτε στο πλαίσιο της Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής με αντικείμενο μεταξύ άλλων την κατάρτιση σχεδίου νόμου για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου και να θέσει υπόψη σας τις Συστάσεις και την Έκθεσή της αναφορικά με τα «Διεμφυλικά Άτομα και τη Νομική Αναγνώριση της Ταυτότητας Φύλου».

Με τα κείμενα αυτά που υιοθετήθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στις 14 Σεπτεμβρίου

2015, η ΕΕΔΑ, ως το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας στα ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, εκφράζει την ανησυχία της για τη σημαντική αριθμητική αύξηση των καταγραφών επιθέσεων από ομάδες ατόμων κατά διεμφυλικών ατόμων, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα το έλλειμμα αποτελεσματικής προστασίας της ευάλωτης αυτής ομάδας από φαινόμενα ακραίων εκδηλώσεων βίας.

Προς το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την πρωτοβουλία του Υπουργείου Δικαιοσύνης για τη σύσταση ειδικής νομοπαρασκευαστικής επιτροπής ως ένα πρώτο πολύ σημαντικό βήμα της Πολιτείας προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικότερης προστασίας των δικαιωμάτων της ΛΟΑΔ κοινότητας και διαβεβαιώνει για την ετοιμότητά της, στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου, να συνδράμει την Επιτροπή αυτή στο έργο της για τη λήψη των αναγκαίων και πρόσφορων νομοθετικών μέτρων για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου.

Ελπίζοντας ότι οι ανωτέρω Συστάσεις θα συμβάλουν στις εργασίες της Επιτροπής σας, η ΕΕΔΑ σας εύχεται καλή επιτυχία στο έργο σας.

2. Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια! - Η ΕΕΔΑ υιοθετεί το *Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα* (27.6.2016)

Η αναζήτηση και αναγωγή σε υψίστης σημασίας προτεραιότητα του υπέρτερου συμφέροντος του παιδιού και η υποχρέωση κάθε Κράτους να διασφαλίζει την προστασία και φροντίδα της παιδικής ηλικίας αντανakλά το γράμμα και το πνεύμα πληθώρας διατάξεων του Συντάγματος καθώς και ευρωπαϊκών και διεθνών κειμένων για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹.

Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) παρακολουθεί αδιαλείπτως τα ζητήματα θεσμικής και ουσιαστικής προστασίας της ιδιαίτερα ευάλωτης αυτής κοινωνικής ομάδας, διατυπώνοντας επιπλέον προτάσεις και συστάσεις².

1. Βλ. ενδεικτικά άρθρα 24, παρ. 1, του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά δικαιώματα, που αναγνωρίζει την ανάγκη λήψης μέτρων προστασίας κάθε παιδιού χωρίς διάκριση λόγω φυλής, χρώματος, γένους, γλώσσας, θρησκείας, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας ή γέννησης, 10, παρ. 3, του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, που προβλέπει τη λήψη ειδικών μέτρων προστασίας και αρωγής για όλα τα παιδιά και τους εφήβους, 7 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη που ορίζει το δικαίωμα των παιδιών και των νεαρών προσώπων για προστασία και 24 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ που αποδίδει πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

2. ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα δικαιώματα του παιδιού» (23.1.2015), ΕΕΔΑ, «Συστάσεις της ΕΕΔΑ με αφορμή το Σχέδιο Νόμου για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση» (10.7.2014), ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία», Έκθεση 2011, σελ. 102, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Έκθεσης της Ελλάδας σχετικά με την εφαρμογή του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, σε σχέση με την ανάμιξη παιδιών σε ένοπλη σύρραξη», Έκθεση 2009, σελ. 94, «Προτάσεις σχετικά με την εφαρμογή του Ν 3699/2008 Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», Έκθεση 2009, σελ. 94, «Έκθεση και Προτάσεις της ΕΕΔΑ αναφορικά με το ποινικό μητρώο των ανηλίκων και νεαρών ενηλίκων», Έκθεση 2008, σελ. 121, «Παρατηρήσεις επί της 3ης Περιόδου Έκθεσης σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού (CRC)», Έκθεση 2008, σελ. 42, «Προτάσεις σχετικά με το ζήτημα των ασυνόδευτων ανηλίκων», Έκθεση 2006, σελ. 151, «Παρα-

Μάλιστα, στο έργο της ΕΕΔΑ τα δικαιώματα του παιδιού έχουν τύχει συγκεκριμένης εξέτασης υπό το ειδικότερο πρίσμα της «Προστασίας της παιδικής ηλικίας»³. Η ΕΕΔΑ εγκαινιάζοντας τη συγκεκριμένη αυτή θεματική και έχοντας δεσμευτεί σε συνεχή παρακολούθηση των θεμάτων που εμπίπτουν σε αυτήν, χαιρέτισε την πρωτοβουλία του Συνηγόρου του Πολίτη/Συνηγόρου του Παιδιού και της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού για τη διαμόρφωση ενός *Κειμένου Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα*.

Περαιτέρω και έχοντας παρακολουθήσει τη διαδικασία ανοικτής διαβούλευσης για το ως άνω κείμενο, κατά την οποία δεκάδες επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται στο χώρο της παιδικής προστασίας συμμετείχαν με σχόλια και παρατηρήσεις, η ΕΕΔΑ αποφάσισε να συμπράξει ως Εθνικός Θεσμός για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στην Ελλάδα σε αυτή την εθνική συμμαχία για τη διεκδίκηση και προώθηση της καλύτερης δυνατής θεσμικής κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του παιδιού από την Πολιτεία στον τομέα της παιδικής προστασίας. Στο πλαίσιο αυτό, αποφάσισε κατά τη συνεδρίαση της Ολομέλειάς της, την 27^η Ιουνίου 2016, την υιοθέτηση του *Κειμένου Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα* (βλ. πιο κάτω).

Η ΕΕΔΑ με την υιοθέτηση του *Κειμένου Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα* ζητά από την Πολιτεία να λάβει υπόψιν της τις Αρχές αυτές, υιοθετώντας όλα τα αναγκαία νομοθετικά και διοικητικά μέτρα, ώστε οι βασικές αρχές παιδικής προστασίας που περιέχονται στη Διακήρυξη να εξειδικευθούν σε συγκεκριμένα μέτρα με στόχους, χρονοδιάγραμμα, αρμοδιότητες και μηχανισμούς παρακολούθησης και να ενταχθούν ως τέτοια στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η υλοποίηση των επιμέρους μέτρων στην οποία πρέπει να στοχευθούν κατά κύριο λόγο εθνικοί πόροι, παράλληλα με την αξι-

τηρήσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου για την Αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής βίας», Έκθεση 2005, σελ. 231, «Παρατηρήσεις και προτάσεις πάνω στο σχέδιο νόμου για την Αναμόρφωση της Ποινικής Νομοθεσίας Ανηλίκων», Έκθεση 2003, σελ. 153. Οι Ετήσιες Εκθέσεις της ΕΕΔΑ είναι διαθέσιμες στην ιστοσελίδα της: <http://www.nchr.gr/index.php/el/2013-04-03-11-07-36/115-etisies>.

3. ΕΕΔΑ, «Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την προστασία της παιδικής ηλικίας "Υγεία και Πρόνοια"» (8.5.2014).

οποίηση και ευρωπαϊκών πόρων, χρειάζεται να αποτελέσει αντικείμενο επεξεργασίας, διαλόγου, διαρκούς παρακολούθησης και αξιολόγησης σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, με τη συνδρομή και συνεργασία όλων όσοι/-ες εμπλέκονται με την παιδική προστασία και των επωφελομένων των υπηρεσιών της, για την προστασία των δικαιωμάτων όλων των παιδιών συμπεριλαμβανομένων και ιδιαίτερως των παιδιών με αναπηρίες.

Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια!

Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία⁴ στην Ελλάδα

1. Υποστήριξη και Βοήθεια σε Όλα τα Παιδιά

Όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά, δηλαδή τα πρόσωπα 0-18 ετών, που ζουν στη χώρα, χρειάζεται να λαμβάνουν διαρκώς υποστήριξη και βοήθεια για να μεγαλώνουν και να απολαμβάνουν απρόσκοπτα τα δικαιώματά τους, όπως αυτά κατοχυρώνονται από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ν.2101/92) και τη λοιπή εθνική νομοθεσία. Το δικαίωμα του παιδιού να μεγαλώνει στην οικογένειά του παραμένει πρωταρχικό και όλες οι προσπάθειες πρέπει, πρωτίστως, να στηρίζουν και να ενδυναμώνουν την οικογένεια ώστε να φροντίζει επαρκώς το παιδί. Για την ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού συστήματος παιδικής προστασίας απαραίτητη είναι η λειτουργία κατάλληλα στελεχωμένων υπηρεσιών ψυχικής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας στην κοινότητα σε όλη τη χώρα. Οι υπηρεσίες αυτές πρέπει να είναι συνδεδεμένες με τα σχολεία, τους παιδικούς σταθμούς, τις δομές φιλοξενίας και φροντίδας για παιδιά με ή χωρίς αναπηρίες καθώς και την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας, να είναι προσβάσιμες από κάθε άποψη και να μπο-

ρούν να υποστηρίζουν τις οικογένειες στους τόπους διαμονής τους, ιδίως δε αυτές που διαβιούν σε δύσκολες συνθήκες (ακραίας φτώχειας και ανέχειας, κακώς στεγασμένες ή άστεγες, κλπ), αυτές των οποίων τα παιδιά διακόπτουν πρόωρα τη σχολική φοίτηση ή φοιτούν ελλιπώς και αυτές των οποίων τα μέλη αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες, όπως μακροχρόνια ανεργία, συγκρούσεις, ενδοοικογενειακή βία, προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας, αλκοολισμό, τοξικοεξάρτηση, αναπηρίες, κλπ. Σε όλες τις οικογένειες, με έμφαση τις παραπάνω, θα πρέπει να παρέχεται διαρκής και συστηματική υποστήριξη, στο πλαίσιο μιας πολιτικής πρόληψης για τη διασφάλιση της προστασίας των παιδιών και την αποτροπή της απομάκρυνσής τους από αυτές.

2. Ενημέρωση των Παιδιών και των Γονέων

Σε όλες τις δομές και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης τα παιδιά πρέπει να ενημερώνονται με μεθόδους, προγράμματα και υλικά που αντιστοιχούν στις ηλικιακές, αναπτυξιακές και εκπαιδευτικές τους ανάγκες, σχετικά με τα δικαιώματά τους, τις υπάρχουσες υπηρεσίες και τους τρόπους προστασίας από κάθε μορφή βίας, κακοποίησης ή εκμετάλλευσης. Αντίστοιχη ενημέρωση και επιμόρφωση χρειάζεται να γίνεται και προς τους γονείς/κηδεμόνες, με έμφαση στη θετική άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου και την πληροφόρησή τους για τις υπηρεσίες της κοινότητας στις οποίες μπορούν να προσφύγουν για συμβουλευτική και για την αντιμετώπιση κρίσεων και προβλημάτων.

3. Συστηματική Συνεργασία, Πρωτόκολλα Ενεργειών, Εθνικά Συστήματα Αναφοράς, Επιμόρφωση

Οι υπηρεσίες και οι φορείς που ασχολούνται με τα παιδιά χρειάζεται να είναι διασυνδεδεμένοι και να συνεργάζονται συστηματικά σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Όλοι/-ες οι επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά πρέπει να επιμορφώνονται διαρκώς σχετικά με τις σύγχρονες δυνατότητες και τα εργαλεία βελτιστοποίησης της αποτελεσματικότητας του προσφερόμενου έργου τους, αλλά και τις προβλέψεις της νομοθεσίας και τη δεοντολογία αντιμετώπισης των παιδιών, ώστε

4. Ως παιδική προστασία νοείται η προστασία παιδιού από τη βία, την κακοποίηση, την παραμέληση, την εγκατάλειψη και την εκμετάλλευση, σε κάθε πεδίο ζωής (εντός και εκτός οικογένειας) μέσω ενός εθνικού συστήματος, με έμφαση στην πρόληψη, την υποστήριξη και την αποκατάσταση, το οποίο πρέπει να λειτουργεί στη βάση της νομοθεσίας, πολιτικών, κανονισμών, υπηρεσιών και πρακτικών, υπό την οπτική των Δικαιωμάτων του Παιδιού, όπως αυτά κατοχυρώνονται στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ν.2101/92) και τα λοιπά συναφή διεθνή νομικά κείμενα κυρωμένα από την Ελλάδα.

να βελτιώνουν τις δεξιότητές τους και να ανταποκρίνονται με σύγχρονο τρόπο στις ανάγκες των παιδιών (τυπικές ή ειδικές), με σεβασμό στα δικαιώματά τους. Η διατομεακή και διεπιστημονική συνεργασία θα πρέπει να θεσμοθετηθεί και να υποστηρίζεται από πρωτόκολλα ενεργειών και διαδικασιών, καθώς και από κατάλληλα επιστημονικά εργαλεία και συστήματα αναφοράς εθνικής εμβέλειας, όπως επίσης και η κατάλληλη εποπτεία και στήριξη των επαγγελματιών που παρέχουν υπηρεσίες σε παιδιά. Παράλληλα με τους/τις επαγγελματίες θα πρέπει να λαμβάνει χώρα με οργανωμένο και συστηματικό τρόπο επιμόρφωση και εποπτεία των εθελοντών/-τριών που προσφέρουν υπηρεσίες σε παιδιά, σχετικά με τα δικαιώματα του παιδιού, τον ρόλο τους και τη σχέση τους με τους/τις επαγγελματίες, λαμβανομένων υπόψη τυχόν ειδικών χαρακτηριστικών τους όπως αναπηρίες, γλωσσικές, πολιτισμικές, εθνοτικές ή θρησκευτικές διαφορές, κλπ.

1. Άμεση Ενεργοποίηση και Συνεργασία Επαγγελματιών

Όταν επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά, σε οποιοδήποτε πλαίσιο, αντιληφθούν ότι κάποιο πρόβλημα ή σύμπτωμα ενός παιδιού μπορεί να αποτελεί ένδειξη ή συνέπεια οικογενειακής δυσλειτουργίας, παραμέλησης ή κακοποίησης, θα πρέπει να ενεργοποιούνται άμεσα και να συνεργάζονται με τις αρμόδιες υπηρεσίες παιδικής προστασίας, βάσει ενιαίων ειδικών πρωτοκόλλων, για την κατάλληλη εκτίμηση και αντιμετώπιση του προβλήματος, σε συνεργασία με την οικογένεια, όπου αυτό είναι εφικτό και προς το συμφέρον του παιδιού. Οι κατά τόπους υπηρεσίες εκπαίδευσης, κοινωνικής πρόνοιας, σωματικής και ψυχικής υγείας, θα πρέπει να συνεργάζονται μεταξύ τους, να εκπονούν και να παρακολουθούν εξατομικευμένα σχέδια δράσης για κάθε παιδί που βρίσκεται σε ανάγκη και ιδίως για κάθε οικογένεια που βρίσκεται σε κρίση, λαμβάνοντας υπόψη τυχόν πιθανούς παράγοντες αυξημένης ευαλωτότητας των παιδιών. Ιδιαίτερη μέριμνα θα πρέπει να υπάρχει για την παροχή υπηρεσιών σε νησιωτικές και απομακρυσμένες περιοχές. Για τις ενέργειες των επαγγελματιών με στόχο την προστασία των παιδιών από οποιαδήποτε μορφή κα-

κοποίησης ή παραμέλησης, σύμφωνα με το νόμο, θα πρέπει να υπάρχουν προβλέψεις κατοχύρωσης και νομικής προστασίας.

2. Αστυνομία, Εισαγγελίες, Δικαστήρια και Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων

Κάθε παιδί που βρίσκεται ενώπιον της αστυνομίας ή των εισαγγελικών και δικαστικών αρχών, ως θύμα, ως θύτης ή ως μάρτυρας, θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με σεβασμό της προσωπικότητας και της αξιοπρέπειάς του, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία, τον βαθμό ωριμότητας και άλλα τυχόν ειδικά χαρακτηριστικά. Εισαγγελίες ανηλίκων και οικογενειακά δικαστήρια θα πρέπει να συσταθούν σε όλες τις περιφέρειες της χώρας και να πλαισιώνονται από ψυχοκοινωνικές υπηρεσίες και ουσιαστικά προσβάσιμες υπηρεσίες επιμελητών/-τριών ανηλίκων. Το προσωπικό της αστυνομίας, των εισαγγελικών και δικαστικών αρχών και των λοιπών εμπλεκόμενων υπηρεσιών που καλείται να διαχειριστεί θέματα προστασίας ή παραβατικότητας ανηλίκων, θα πρέπει να διαθέτει ειδικές γνώσεις και να επιμορφώνεται συστηματικά αναφορικά με τα παιδιά και τα δικαιώματά τους, αλλά και για ειδικές περιπτώσεις όπως παιδιά με αναπηρίες, γλωσσικές, πολιτισμικές, εθνοτικές, θρησκευτικές ή κάθε άλλου είδους διαφορές, συμπεριλαμβανομένων του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου, ώστε να αναγνωρίζει και να σέβεται τα δικαιώματα των παιδιών σε όλες τις διαδικασίες. Ειδική μέριμνα θα πρέπει να λαμβάνεται σε περιπτώσεις ασυμφωνίας μεταξύ των γονέων, ώστε να αποφεύγεται ο τραυματισμός των παιδιών και να υποστηρίζεται το δικαίωμά τους για ανατροφή και από τους δύο γονείς, λαμβάνοντας υπόψη το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών.

3. Φιλική προς τα Παιδιά Δικαιοσύνη

Η εξέταση παιδιών στο πλαίσιο του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης θα πρέπει να διεξάγεται πάντα από εξειδικευμένο, κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό, υπό την οπτική των ηλικιακών και αναπτυξιακών αναγκών του παιδιού, καθώς και των ειδικών χαρακτηριστικών του, με γνώμονα τις αρχές της φιλικής προς τα παιδιά δικαιο-

οσύνης, η οποία επιβάλλει την ενημέρωση του παιδιού για την διαδικασία, τη διεξαγωγή της συνέντευξης σε φιλικό και κατάλληλα διαμορφωμένο χώρο, την χρήση κατάλληλων, επιστημονικά τεκμηριωμένων μεθόδων και τεχνικών, την παροχή διερμηνείας σε παιδιά που δεν μιλούν την ελληνική γλώσσα και σε κωφά παιδιά (όπως και στους γονείς/κηδεμόνες τους, αν αντιμετωπίζουν αντίστοιχα προβλήματα επικοινωνίας), την παροχή νομικής συμπαράστασης, τη διασφάλιση του απορρήτου και του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής του παιδιού και την αποφυγή υποβολής του σε επαναλαμβανόμενες συνεντεύξεις ή άλλες διαδικασίες που υπονομεύουν την αξιοπιστία της μαρτυρίας του, ή του προκαλούν επιπρόσθετες δυσκολίες. Ιδίως σε περιπτώσεις παιδιών θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας ή/και αδικημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, θα πρέπει να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην τήρηση της δεοντολογίας, προκειμένου να προστατεύονται τα παιδιά από τον επανατραυματισμό και την εκ νέου θυματοποίησή τους στο πλαίσιο της διερεύνησης της καταγγελίας και της δικαστικής διαδικασίας, καθώς και να αξιοποιούνται τα προβλεπόμενα από τη νομοθεσία μέσα και διαδικασίες. Η στέρηση της ελευθερίας ενός παιδιού, όπως και η απομάκρυνση από το οικογενειακό του περιβάλλον, θα πρέπει να αποτελεί έσχατο μέτρο, το οποίο λαμβάνεται μόνο εφόσον κριθεί απολύτως αναγκαίο και αποκλειστούν άλλες λύσεις. Σε ανηλίκους/-ες που στερούνται την ελευθερία τους πρωταρχικό μέλημα θα πρέπει να είναι η εκπαίδευση και η προετοιμασία τους για την επανένταξη. Ειδική μέριμνα πρέπει να λαμβάνεται ώστε να πάψουν να κρατούνται τα παιδιά με αναπηρίες και να αποφεύγεται η κράτηση μητέρων με πολύ μικρά παιδιά με παροχή δυνατότητας εναλλακτικών μορφών έκτισης ποινής, ενώ σε περιπτώσεις που τους επιβάλλεται στέρηση της ελευθερίας πρέπει να διασφαλίζονται η επαρκής βρεφονηπιακή φροντίδα των παιδιών και η υποστήριξη της σχέσης με τον γονέα που δεν εκτίει ποινή. Σε κάθε περίπτωση κράτησης γονέα θα πρέπει να υποστηρίζεται η διατήρηση της γονεϊκής σχέσης και η τακτική επικοινωνία με το παιδί, εφόσον δεν αντιβαίνει στο συμφέρον του.

4. Εγκατάλειψη και Προσωρινή Απομάκρυνση Παιδιού από την Οικογένειά του

Σε περιπτώσεις όπου ένα παιδί εγκαταλείπεται ή κρίνεται ότι πρέπει να απομακρυνθεί προσωρινά από το οικογενειακό του περιβάλλον, θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα άμεσης προσωρινής ρύθμισης της επιμέλειάς του και τοποθέτησής του σε ανάδοχη οικογένεια ή σε ειδική δομή επείγουσας φιλοξενίας, για τη φάση αξιολόγησης της κατάστασης και των αναγκών του μέχρι την οριστική λήψη αποφάσεων για την επιμέλεια και τη φροντίδα του. Όταν κρίνεται αναγκαία η απομάκρυνση του παιδιού από την οικογένειά του θα πρέπει να ενημερώνεται και να προετοιμάζεται το ίδιο κατάλληλα, ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά του. Η αξιολόγηση θα πρέπει να ολοκληρώνεται γρήγορα και να οδηγεί στη διάτυπωση ενός «εξατομικευμένου» σχεδίου για την μακροπρόθεσμη τοποθέτηση του παιδιού σε ανάδοχη ή θετή οικογένεια ή σε μικρές δομές (σπίτια) που να προσομοιάζουν με οικογένειες, ή για την επιστροφή στην φυσική του οικογένεια, όπου αυτό είναι εφικτό και προς το συμφέρον του παιδιού. Η πρακτική της εισαγωγής και παραμονής παιδιών και ιδίως βρεφών τα οποία δεν χρήζουν νοσηλείας σε παιδιατρικές ή παιδοψυχιατρικές κλινικές νοσοκομείων με εισαγγελική εντολή για κοινωνικούς λόγους ή λόγω εγκατάλειψης, εξαιτίας της απουσίας δομών άμεσης υποδοχής, θα πρέπει να εκλείψει άμεσα. Παρόμοια πρέπει να εκλείψει η δια βίου εισαγωγή παιδιών με αναπηρίες σε ιδρύματα-άσυλα όπως και να σταματήσει άμεσα η ιδρυματική φιλοξενία βρεφών και νηπίων, όπως, άλλωστε, από ετών επιτάσσει και η σχετική παγκόσμια κατευθυντήρια οδηγία του Ο.Η.Ε.

5. Ασυνόδευτα Παιδιά

Όταν ένα παιδί εντοπίζεται από τις αρχές είτε στις πύλες εισόδου της χώρας είτε σε άλλη περιοχή και δηλώνει ότι δεν συνοδεύεται από μέλος της οικογένειάς του που έχει νομίμως την επιμέλειά του ή ότι έχει αποχωριστεί από αυτούς, χρειάζεται να γίνεται, σύμφωνα με τη νομοθεσία και με τη συνδρομή διερμηνέα, ταχεία καταγραφή των στοιχείων του και διερεύνηση του

ιστορικού του, καθώς και ενημέρωση και διευκόλυνση για την άσκηση των δικαιωμάτων του. Στη συνέχεια πρέπει να παραπέμπεται το συντομότερο δυνατό για την κατάλληλη με την ηλικία του φιλοξενία και σε καμία περίπτωση σε συνθήκες κράτησης, με στόχο τη συνένωση με μέλη της οικογένειάς του το ταχύτερο δυνατό, εφόσον αυτό είναι εφικτό και προς το συμφέρον του. Τα παιδιά δεν θα πρέπει να στερούνται την ελευθερία τους εξ αιτίας και μόνο της νομικής τους κατάστασης. Η πολιτεία πρέπει να μεριμνά για τον ορισμό επιτρόπου σε κάθε ασυνόδευτο ανήλικο, την προστασία του από κάθε μορφή βίας ή εκμετάλλευσης, την πρόσβασή του στην εκπαίδευση, σε υπηρεσίες υγείας και στην κοινωνική ζωή και να εξετάζει την προοπτική τοποθέτησής του σε κατάλληλη ανάδοχη οικογένεια. Οι ανήλικοι μετανάστες, είτε είναι ασυνόδευτοι είτε βρίσκονται με τις οικογένειές τους, πρέπει να χαίρουν των ίδιων δικαιωμάτων με όλα τα άλλα παιδιά που ζουν στην χώρα σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

6. Μακροχρόνια Απομάκρυνση του Παιδιού από την Οικογένειά του

Στις περιπτώσεις όπου ένα παιδί χρειάζεται να παραμείνει μακριά από την οικογένειά του για μεγάλο χρονικό διάστημα, λόγω κακοποίησης ή αδυναμίας της οικογένειας να το φροντίσει επαρκώς, θα πρέπει να εξετάζεται πρωτίστως η δυνατότητα τοποθέτησής του σε ανάδοχη οικογένεια, ιδίως για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Αναγκαία προϋπόθεση για αυτό είναι η διεύρυνση της εφαρμογής του θεσμού της αναδοχής συνολικά. Θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι οι ανάδοχοι γονείς αξιολογούνται επαρκώς, πιστοποιούνται, εντάσσονται σε μητρώα και λαμβάνουν κατάλληλη εκπαίδευση, εποπτεία και υποστήριξη από τις αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες της κοινότητας. Σε περίπτωση αναδοχής παιδιού με αναπηρία ή άλλες ιδιαιτερότητες, θα πρέπει κατά την αξιολόγηση να διασφαλίζεται η καταλληλότητα των αναδόχων σε σχέση με τις συγκεκριμένες ειδικές ανάγκες του παιδιού. Οι δομές φιλοξενίας παιδιών θα πρέπει να είναι μικρές, ολιγομελείς, να βρίσκονται κατά προτίμηση μέσα στον οικιστικό

ιστό και να προσομοιάζουν με οικογένεια (σπίτια), αποφεύγοντας το ιδρυματικό μοντέλο. Πρέπει να θεσπιστούν ελάχιστες εθνικές προδιαγραφές για τη στελέχωση και λειτουργία των μικρών αυτών μονάδων καθώς και ένας Κώδικας Δεοντολογίας, για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των παιδιών που διαβιούν είτε σε αυτές είτε σε ανάδοχη φροντίδα, με πρόνοια για τη συμμετοχή στην λήψη των αποφάσεων και των ίδιων των επωφελομένων παιδιών. Η τοποθέτηση παιδιού σε μικρά σπίτια ή σε ανάδοχη οικογένεια πρέπει να αναθεωρείται περιοδικά, καθώς και να διατηρείται η επικοινωνία του με τη φυσική οικογένεια, όπου αυτό είναι εφικτό και προς το συμφέρον του παιδιού. Κατά τη διάρκεια παραμονής ενός παιδιού εκτός της φυσικής οικογένειας, πρέπει να του παρέχεται διαρκώς υποστήριξη από εξειδικευμένους/-ες επαγγελματίες και να του δίνεται η δυνατότητα έκφρασης παραπόνων και αιτημάτων, λαμβάνοντας υπόψη τυχόν ειδικές ανάγκες του. Όλες οι υπηρεσίες παιδικής προστασίας θα πρέπει να ελέγχονται και να εποπτεύονται διαρκώς από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες και από ανεξάρτητα όργανα, ως προς την ποιοτική τους λειτουργία και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των φιλοξενούμενων παιδιών. Σε περίπτωση μετάβασης παιδιών με ή χωρίς αναπηρίες από δομή κλειστής φροντίδας σε δομή φροντίδας στην κοινότητα, θα πρέπει να διασφαλίζεται η φροντίδα του παιδιού στον τόπο διαβίωσης των φυσικών γονιών και η επικοινωνία μαζί τους εφόσον είναι προς το συμφέρον του. Ως έσχατο μέτρο και όταν η επανένωση με την βιολογική οικογένεια του παιδιού έχει κριθεί ακατάλληλη και αδύνατη, τότε θα πρέπει να εξετάζεται το ενδεχόμενο της τοποθέτησης του παιδιού σε θετή οικογένεια μέσα από διαδικασίες αξιολόγησης των εξαιρουμένων αναγκών του κάθε παιδιού, ενώ η ανεύρεση, αξιολόγηση, εκπαίδευση, υποστήριξη και επίβλεψη των θετών γονιών θα πρέπει να γίνεται συστηματικά από δημόσιες υπηρεσίες.

7. Παιδιά με Προβλήματα Επικοινωνίας

Παιδιά με αναπηρίες, χρόνιες παθήσεις ή ψυχικές διαταραχές, που έχουν περιορισμένη ή πλήρη έλλειψη λεκτικής επικοινωνίας, όπως επί-

σης και παιδιά πρόσφυγες, παιδιά που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ή σε θρησκευτικές μειονότητες ή που δεν γνωρίζουν την ελληνική ή τη νοηματική γλώσσα και χρήζουν υψηλού επιπέδου υποστήριξης, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται μέσω εξατομικευμένου σχεδίου φροντίδας από ειδικά εκπαιδευμένους/-ες επαγγελματίες που διαθέτουν εξειδικευμένες γνώσεις ή ειδική επιμόρφωση για την κατάσταση και τις ανάγκες τους, με αξιοποίηση διερμηνέων, πολιτισμικών διαμεσολαβητών/-τριων ή τεχνικών βοηθημάτων επικοινωνίας, όταν κρίνεται απαραίτητο, και να αποφεύγεται κάθε μορφή διάκρισης και κοινωνικού τους αποκλεισμού, ώστε να διασφαλίζεται η ισότιμη απόλαυση των δικαιωμάτων τους.

8. Παιδιά με Σοβαρές Αναπηρίες, Χρόνιες Παθήσεις και Ψυχικές Διαταραχές

Αναγκαία κρίνεται η λειτουργία κέντρων ημερήσιας φροντίδας, με κατάλληλα προγράμματα και δραστηριότητες, καθώς και μικρών δομών φιλοξενίας στην κοινότητα, με εξειδικευμένη στελέχωση και θεραπευτικό προσανατολισμό, για παιδιά και εφήβους/-ες με σοβαρές αναπηρίες ή χρόνιες παθήσεις, ψυχικές διαταραχές ή σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα, που χρει-

άζονται εξειδικευμένη αντιμετώπιση και υψηλή υποστήριξη, με παράλληλη συμβουλευτική των οικογενειών τους, ώστε να προλαμβάνεται τυχόν παραμέληση, κακοποίηση ή άλλης μορφής παραβίαση των δικαιωμάτων τους. Ιδιαίτερα για τα παιδιά με χρόνιες, εξελικτικές ή ανίατες και καταληκτικές παθήσεις, θα πρέπει να παρέχονται στο πλαίσιο της κοινότητας υπηρεσίες ανακουφιστικής/παρηγορητικής φροντίδας, προσβάσιμες, κατάλληλες και διαθέσιμες κατ'οίκον, με σκοπό την αντιμετώπιση των αναγκών τους και τη στήριξη των μελών της οικογένειάς τους.

9. Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Είναι απαραίτητο να τηρείται και να ελέγχεται η τήρηση κώδικα δεοντολογίας των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη βάση των προβλέψεων των Διεθνών Συμβάσεων και της λοιπής εθνικής νομοθεσίας, μεριμνώντας ιδιαίτερα για το σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων των παιδιών θυτών, θυμάτων ή μαρτύρων ενεργειών ή καταστάσεων κακοποίησης ή παραμέλησης, καθώς και αυτών που συμμετέχουν σε δικαστικές διαδικασίες ή υπάγονται στο σύστημα παιδικής προστασίας.

3. Επιστολή του Προέδρου της ΕΕΔΑ Γεώργιου Σταυρόπουλου, προς τον Ε. Τσακαλώτο, Υπουργό Οικονομικών, τον Α. Ξανθό, Υπουργό Υγείας, τον Π. Κουρουμπλή, Υπουργό Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, τον Π. Σκουρλέτη, Υπουργό Περιβάλλοντος, τον Ε. Αποστόλου, Υπουργό Αγροτικής Ανάπτυξης, τον Γ. Σταθάκη, Υπουργό Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού και τον Χ. Σπίρτζη, Υπουργό Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων, σχετικά με το σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης με θέμα: «Έγκριση γενικών κανόνων κοστολόγησης και τιμολόγησης υπηρεσιών ύδατος. Μέθοδος και διαδικασίες για την ανάκτηση κόστους των υπηρεσιών ύδατος στις διάφορες χρήσεις του» (1.9.2016)

Εκκρεμώσεως της διαδικασίας δημόσιας διαβούλευσης για το σχέδιο Κοινής Υπουργικής Απόφασης με θέμα: «Έγκριση γενικών κανόνων κοστολόγησης και τιμολόγησης υπηρεσιών ύδατος. Μέθοδος και διαδικασίες για την ανάκτηση κόστους των υπηρεσιών ύδατος στις διάφορες χρήσεις του», η ΕΕΔΑ σας αποστέλλει την απόφασή της για το *Δικαίωμα στο Νερό-Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την αποτελεσματική προστασία του*.

Στο πλαίσιο αυτό, υπενθυμίζουμε ιδίως την υποχρέωση της Πολιτείας για προστασία του δικαιώματος στο νερό και την υγιεινή ως αυτοτελούς δικαιώματος του ανθρώπου, δια της παράλληλης διασφάλισης της διαθεσιμότητας, της ποιότητας, της φυσικής προσβασιμότητας και της οικονομικής προσιτότητας του νερού, στη βάση των αρχών της βιωσιμότητας, της μη διάκρισης, της πρόσβασης στην πληροφορία, της συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και της λογοδοσίας. Για την προστασία του δικαιώματος στο νερό και την υγιεινή, επί του συνόλου των στοιχείων που συνθέτουν το ουσιαστικό του περιεχόμενο, η αντιμετώπιση του νερού ως «δημοσίου αγαθού» και όχι ως «εμπορεύματος» αποτελεί διαχρονική αναγκαιότητα.

Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο της κατά νόμο αρμοδιότητάς της ως συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και ως Εθνικός Φορέας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Ελλάδα, θα συνεχίσει να παρακολουθεί την εφαρμογή του δικαιώματος στο νερό και την υγιεινή στην χώρα μας, προσδοκώντας ότι καμία πολιτική κοστολόγησης και τιμολόγησης των υπηρεσιών ύδατος δεν θα διακινδυνεύσει την πλήρη προστασία του για κάθε πρόσωπο διαμένον στην επικράτειά της.

B. Παρεμβάσεις σε Διεθνές Επίπεδο

1. Παρεμβάσεις σε Διεθνή *fora*

1.1. Συμβολή της ΕΕΔΑ για το Σχέδιο Γενικού Σχολίου στο Άρθρο 24 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (15.1.2016)

The Greek National Commission's for Human Rights (GNCHR) views on the Draft General Comment on Article 24 CRPD

The Greek National Commission for Human Rights (hereinafter GNCHR) is the independent advisory body to the Greek State on matters pertaining to human rights protection. It was established by Law 2667/1998 and is functioning in accordance with the UN Paris Principles. Its 63 members (and alternate members) are designated by institutions whose activities cover the field of human rights (NGOs, trade unions, independent authorities, universities, bar associations, political parties, Parliament and the Administration). The GNCHR has been accredited, since 2002, *A status* by the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, recognising – among others – its institutional independence and the broadness of its mandate.

In view of the fundamental role played by the GNCHR in promoting and protecting human rights, safeguarding the rights of persons with disabilities has always been high on the GNCHR agenda¹. Within the framework of its mission,

the GNCHR has organised consultations with stakeholders involved in the protection and promotion of the rights of persons with disabilities and formulated certain recommendations regarding the implementation of the legislation on Special Education in Greece². Moreover, the GNCHR has recommended to the Greek State to proceed with the ratification of the International Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol, which were signed by Greece on 33.3.2007 and on 9.27.2010 respectively³. Further to the GNCHR Recommendations, Law 4074/2012 on the "Ratification of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities" (OGG 88 A'), which came into force on 30.6.2012, ratified both the Convention and its Protocol.

Draft General Comment n° 4 on Article 24 CRPD – The right to inclusive education

The GNCHR wishes to thank the Committee on the Rights of Persons with Disabilities (hereinafter Committee) for this opportunity to comment on the draft General Comment on Article 24 and would like to make the following observations and proposals to the text.

The GNCHR is in full agreement with the general principles of the Committee's Draft General Comment on Article 24 of the CRPD and considers them as a valuable tool in the interpretation and implementation of the right to inclusive education.

That being said, the GNCHR would like to emphasise the importance of the **challenges**

1. Some of the GNCHR Recommendations and Comments on this matter are the following:

- Protection of the rights of older persons, 20.11.2014;
- International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation, 9.10.2014;
- ICC: First Meeting between the CRPD Committee and NHRIs Greek National Commission for Human Rights Oral statement, 23.9.2014;
- GNCHR Recommendations on the Bill on Special Education, 10.7.2014;
- GNCHR Recommendations of the National Commission for Human Rights (NCHR) for Childhood Protection: «Health and Welfare», 8.5.2014;

• GNCHR Comments regarding Law 3304/2005 on "Implementation of the principle of equal treatment irrespective of racial or ethnic origin, religious or other beliefs, disability, age or sexual orientation", 18.2.2010;

• GNCHR Proposals regarding the implementation of Law 3699/2008 Special Education of Persons with Disabilities or Special Educational Needs, 9.4.2009.

2. GNCHR, Recommendations on the Bill on Special Education, 10.7.2014; Proposals regarding the implementation of Law 3699/2008 Special Education of Persons with Disabilities or Special Educational Needs, 9.4.2009.

3. GNCHR, "Proposals regarding the implementation of Law 3699/2008 Special Education of Persons with Disabilities or Special Educational Needs", Annual Report 2009.

arising out of the current socio-economic crisis, which exacerbate the chronic problems observed in the education of children with disabilities. The GNCHR has already voiced its concern for the impact of austerity measures on the outbreak of discrimination on multiple levels and the sharp decline in social rights⁴ and considers that the very strong link between poverty and disability should be highlighted in the draft general comment.

Furthermore, the GNCHR would like to draw attention to the imperative need to continuously assess, in consultation with the relevant stakeholders, the **human rights impact of aus-**

4. See GNCHR, *Statement of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the impact of the continuing austerity measures on human rights*, 15.7.2015; *GNCHR Recommendations on the Bill on Special Education*, 10.7.2014 (to be published in English); *GNCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures with international human rights standards*, 27.6.2013; *GNCHR Recommendation: On the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights*, 8.12.2011 and *Decision on the need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis*, 7.6.2010.

terity measures⁵. It is of crucial importance, especially in times of crisis, for protecting and promoting human rights, to create a permanent mechanism, which would evaluate and assess **effectively** the impact of **economic crisis and austerity measures** on both the enjoyment of and access to the **rights of persons with disabilities, crucial aspect of which is the right** to inclusive education.

Continued dialogue

Last but not least, the GNCHR would also like to take this opportunity to encourage the Committee to maintain a close dialogue with all stakeholders since it is highly important that the work of the Committee is well received by as many stakeholders as possible.

The GNCHR remains vigilant when it comes to safeguarding the full enjoyment without discrimination of the rights and freedoms of persons with disabilities and is at your disposal for any further information. Looking forward to a fruitful collaboration with you.

5. *Ibidem*.

1.2. Γραπτή Συμβολή της ΕΕΔΑ για το Άρθρο 11 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία για τις καταστάσεις κινδύνου και ανθρωπιστικών κρίσεων (Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 31η Σύνοδος, A/HRC/31/NI/XX, 19.2.2016)

Written submission by the Greek National Commission for Human Rights: Article 11 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities on situations of risk and humanitarian emergencies

I. Humanitarian emergencies in Greece

1. The present submission by the Greek National Commission for Human Rights (herein-after GNCHR) comes at a time when Greece remains plagued by a financial and external debt crisis and the continuous adoption of austerity measures. Since 2010 the GNCHR through various reports and recommendations¹ has consistently and constantly expressed its concern regarding the severe impact on human rights by the prolonged implementation of austerity measures of permanent character, which may eventually evolve to a situation of a humanitarian emergency that leads to the degradation of the protection of the rights of persons with disabilities².

1. GNCHR recalls that already in 2010 it conveyed to the State the "need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis", whilst 18 months later it issued a Recommendation "on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights". In June 2013, the Plenary of the GNCHR recalled in its Report entitled "Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards" its concerns about the rapid deterioration of living standards coupled with the dismantling of the welfare state. Most recently, in July 2015 the Plenary adopted the "GNCHR Statement on the impact on human rights in Greece of the continuing austerity measures". The aforementioned GNCHR reports are available from: <http://www.nchr.gr/index.php/en/2013-04-03-10-23-48/2013-04-03-10-41-02>.

2. GNCHR, "Protection of the rights of older persons", 20.11.2014, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/GNCHR_older_persons.pdf; GNCHR, "International Convention on the Rights of Persons with Disabilities:

2. Furthermore, Greece faces an unprecedented influx of refugees and migrants. The numbers are staggering: almost a quarter of a million people arrived in 2015, an increase of 1017.42% over the previous year. Congestion in the islands has further increased with 211,663 people arriving only in October 2015 and already 68,023 in 2016³.

3. Under these circumstances, the GNCHR is particularly concerned about the implementation of Article 11 of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities (hereinafter CRPD).

II. The implementation of Article 11 CRPD in Greece

4. The CRPD and its Optional Protocol (hereinafter Protocol), sanctioned on 31 May 2012¹ by Law 4074/2012, entered into force with respect to Greece on 31 June 2012, in accordance with Article 45(2) CRPD and Article 13(2) of its Protocol⁴.

5. Under Article 11 of the CRPD "*States Parties shall take, in accordance with their obligations under international law, including international humanitarian law and international human rights law, all necessary measures to ensure the protection and safety of persons with disabilities in situations of risk, including situa-*

Problems regarding its implementation", 9.10.2014, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/Problems_%20Ratification_Implementation_ICRPD.pdf; ICC: First Meeting between the CRPD Committee and NHRIs: Greek National Commission for Human Rights Oral statement", 23.9.2014, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/oral%20statement%20CRPD.pdf; GNCHR, "Recommendations on the Bill on Special Education", 10.7.2014, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/PAIDIA/GNCHR_special_education.pdf.

3. UNHCR, Greece, Refugees/Migrants Emergency Response - Mediterranean, February 2015, available from: <http://data.unhcr.org/mediterranean/country.php?id=83>.

4. Therefore, since 31 June 2012 Greece is subject to the monitoring of the Convention conducted by the Committee for the Rights of Persons with Disabilities (Committee), which was established under Article 34 of the CRPD. Furthermore, ever since 31 June 2012, the Committee's competence to receive and consider "communications" on behalf of individuals or groups of individuals subject to the Greek State's jurisdiction, claiming that they are victims of a violation of the CRPD (Article 1 of the Protocol) has entered into force with regard to Greece.

tions of armed conflict, humanitarian emergencies and the occurrence of natural disasters”.

6. The GNCHR, considering the importance of the aforementioned provision, reiterates the need to resolve structural deficiencies in Greece regarding the implementation of the CRPD (A) also under the context of the current refugee crisis in Greece which must be urgently addressed (B).

A. Structural deficiencies as a basic impediment for the implementation of Article 11 CRPD

7. The GNCHR considers the ratification by Greece of the CRPD and its Protocol an important step towards protecting fundamental human rights in our country.

8. The Ministry of Labour, Social Security and Welfare was designated⁵ as focal point for the monitoring of the implementation of the CRPD, and as coordinating mechanism for facilitating relevant activities, in accordance with Article 33(1) of the CRPD. However, due to the inadequacy of the enabling statute⁶, independent mechanisms, which shall promote, protect and monitor the implementation of the CRPD as required by Article 33(2) thereof, have not been yet established. The GNCHR has already expressed its concern regarding the inadequate legislative compliance with the CRPD⁷.

5. Prime Minister's decision No. 426/2.20.2014 "Designation of a focal point for monitoring the implementation of the United Nations Convention on the rights of persons with disabilities (Law 4074/2012, GG A 88) along with a coordination mechanism for facilitating related action" (GG B 523/02.28.2014).

6. Article 3 of the ratification law (Law 4074/2012, GG A 88/11.4.2012) reads as follows: "By decision of the Prime Minister, in accordance with Article 33(1) of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, a focal point is designated in the Government for monitoring the implementation of the Convention along with a coordination mechanism for facilitating related action." This provision constitutes inadequate compliance with the obligations undertaken by the Greek State upon ratification of the Convention, since it enables the Prime Minister to only implement Article 33(1) of the Convention and not the remaining paragraphs thereof.

7. GNCHR, "International Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Problems regarding its implementation", 9.10.2014, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/Problems_%20Ratification_Implementation_ICRPD.pdf.

9. Furthermore, the GNCHR has emphasized the need of interoperability between all competent State authorities for the effective monitoring of the rights of persons with disabilities across the board, which still remains an open question in Greece.

B. Addressing the current Refugees Crisis in Greece under Article 11 CRPD

10. The identification of migrants, refugees and asylum seekers with disabilities is *per se* considered to be a major problem⁸. Under these circumstances the GNCHR reiterates that the Greek State should take all necessary measures to identify migrants, refugees and asylum seekers with disabilities, an indispensable prerequisite for their subsequent protection as required by the CRPD.

11. The Greek general legal framework on Asylum Service and a First Reception Service⁹ includes provisions for the protection of migrants, refugees and asylum seekers with disabilities but their implementation is rather inefficient¹⁰.

8. UNHCR, *Preliminary Questionnaire Findings*, 8 December 2015, available from: <https://www.unhcr.gr/nea/artikel/9e4aeb6a68f2778d3ba6f81536ee57f5/ya-foitites-i-pleio.html>.

9. Law 3907/2011 On the establishment of an Asylum Service and a First Reception Service, transposition into Greek legislation of the provisions of Directive 2008/115/EC "on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals" and other provisions.

10. It should be stressed, however, that the relevant law is under review at the moment. Very recently, the Government submitted to public consultation a Draft Law (Modification of Law 3907/2011 (GG A 7), modifications of Law 4251/2014 (GG A 80), adaptation of Greek legislation: <http://www.opengov.gr/ypes/?p=3471>) which *inter alia* tends to respond to the systemic problems of the new Asylum System and provides for the establishment of extra Regional Asylum Offices. Furthermore, the Draft Law provides for the creation of a Reception and Identification Service mandated for the monitoring of Reception and Identification Centers and Temporary Reception and Accommodation Structures (Article 9 of the Draft Law which replaces Article 6 of Law 3907/2011). Specific provisions on persons with specific needs, including persons with disabilities, are also included. The new Service shall identify between third-country nationals those who belong to vulnerable groups so that they are given the proper care provided for in all relevant structures (new Articles 6(2), 7(1), 12(2), 12(5)).

The GNCHR considers that such a protective legislative framework is of importance but the protection of refugees with disabilities in practice remains a big challenge. This is mainly due to the fact that crucial structures such as the First Reception Service and the new Asylum System are of great need of human, economic and material resources. Such deficiencies are further exacerbated in multiple crisis conditions and the onslaught of mass migration.

12. It should be also noted that regarding the new Asylum System the need to address the aforementioned deficiencies and to establish all Regional Asylum Offices is urgent considering that a considerable number of those who want to seek asylum, including persons with disabilities, are unable to register in a proper manner.

13. The GNCHR notes that the deficiencies regarding the access to social protection and social assistance are of crucial importance also for refugees and asylum-seekers with disabilities. Furthermore, under the unprecedented refugee emergency with record arrival numbers, the already insufficient structures in the Greek territory cannot provide persons with disabilities the care to which they are entitled and it is often civil society organizations which assist towards this direction.

III. The implementation of Article 11 CRPD: a shared responsibility between Greece and the EU

14. In this context, the implementation of Article 11 CRPD requires the commitment of all parties involved, the Greek State along with the UN, the EU, the EU member states and the European institutions.

15. Recently¹¹, the GNCHR recalled its previous statements on the refugee and migration

and 12(8)). The Draft Law provides that in all relevant centers and structures separate wings appropriately accommodated are established for third-country nationals or stateless persons belonging to vulnerable groups (new Article 8(6)).

11. GNCHR, "Statement on the heinous attacks in Paris and appeal to the European Union to take all necessary measures for the protection of the rights of all those in its territory", 23.11.2015, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/TROMOKRATIA/GNCHR_Statement_on_Paris%20Attacks_eng.pdf.

crisis¹² and noted with great concern that the humanitarian crisis is now leaning towards getting out of control with grave and imminent dangers for the refugees as well as their reception countries. The GNCHR reminded for the umpteenth time that basic human rights of migrants and refugees are at risk as well as the rights of the Greek citizens, especially on the border islands that cannot, as first reception areas, manage the huge migration and refugee flows. There is an urgent need, now more than ever, for the EU, its member states as well as the United Nations, to think about the onus that lies upon them in such a critical juncture in human history and work together for the best possible management of the ever increasing migration flows, while ensuring the respect for human life and dignity, both in the EU as well as the countries of origin. The GNCHR has noted long ago that the EU migration policy, and especially the Dublin system, disregards the obligations to respect and protect human rights as well as the obligations of solidarity and fair burden sharing among the member states, as dictated and enforced by the EU Charter of Fundamental Rights and the EU Treaties¹³. These remarks were also made by the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI)¹⁴.

16. As far as migrants, refugees and asylum seekers with disabilities are specifically concerned, the GNCHR considers that the EU should be mainstreaming disability in its migration and refugee policies, as recently proposed by the Committee on the Rights of Persons with Disabilities¹⁵. The CRPD, the first international hu-

12. GNCHR, Statement, "The European Union has to urgently assume its responsibilities and redesign its migration policy", 31.8.2015, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/GNCHR_Release_on_Asylum_Policy.pdf.

13. Articles 1 of the Charter, 2 and 3 par. 3 EU Treaty and the TEU, as well as article 80 of the TFEU (border monitoring, asylum and migration policy).

14. ENNHRI, Statement on the continuing tragedies in the Mediterranean Sea, a human rights approach, April 2015, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/NEWS/ENNHRI_statement_Mediterranean_Sea_Tragedies.pdf.

15. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Concluding observations on the initial report of the European Union, 2 October 2015, CRPD/C/EU/CO/.

man rights treaty ratified by the EU¹⁶ is a legally binding instrument for the latter. Deficiencies in migration and refugees policies may constitute violations of the CRPD and of its Article 11 when necessary measures to ensure the protection and safety of refugees with disabilities are not adopted. It should be not neglected that *"Article 11 is a unique provision that establishes a more robust forum for hearing complaints by victims of armed-conflict [...] that any other human rights treaty"*¹⁷.

The GNCHR shares the concerns of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities on the precarious situation of persons with disabilities in the current migrant crisis in the European Union. As far as their detention is concerned, the

GNCHR is also concerned that refugees, migrants and asylum seekers with disabilities continue to be detained within the European Union in conditions which do not provide appropriate support and reasonable accommodation¹⁸.

16. Act of formal confirmation: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en.

17. Mary Crock, Naomi Hart, and Ron McCallum, "War, law and disability: Ensuring equality in situations of crisis" in David Mitchell, Valerie Karr (Eds.), *Crises, Conflict and Disability: Ensuring Equality*, (pp. 9–18) 2014, Routledge-London, p. 10.

18. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, *Concluding observations on the initial report of the European Union*, op. cit., par. 34 and 35. The Committee also recommends that the European Union issue guidelines to its agencies and member States that restrictive detention of persons with disabilities in the context of migration and asylum seeking is not in line with the Convention. In general, the GNCHR has repeatedly called on the Greek authorities to comply with the recommendations of international bodies and guarantee that detention conditions are in line with the right to health and human dignity (GNCHR, "Detention Conditions in Police Stations and Detention Facilities for Aliens", Annual Report 2010, p. 82; GNCHR, "Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region", Annual Report 2011, p. 85; GNCHR, "Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)", 5.12.2013, available from: http://www.nchr.gr/images/English_Site/EllinikesEktheseis/English_Observations_on_Draft_Report.pdf.

1.3. Μαγνητοσκοπημένη Δήλωση της ΕΕ-ΔΑ επί της Έκθεσης του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τις επιπτώσεις του εξωτερικού χρέους στην απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων σχετικά με την επίσκεψή του στην Ελλάδα (Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 31η Σύνοδος, A/HRC/31/NI/XX, 23.2.2016)

Video statement by the Greek National Commission for Human Rights-On the Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of human rights, particularly economic, social and cultural rights on his mission to Greece

The Greek National Commission for Human Rights warmly thanks the Independent Expert for visiting Greece and closely cooperating with the Greek Commission, the A Status NHRI of Greece. The Greek Commission has highly appreciated the consultation held between the Independent Expert and the Greek Commission in a separate meeting. We were also glad to jointly organise the consultation with the civil society organisations hosted in the Greek Commission premises.

In its successive Statements, the Greek Commission is echoing what has been al-

ready affirmed by competent international and European monitoring bodies, namely that austerity measures violate rules of international and European human rights law; and, moreover, that the financing rules of International Financial Institutions (IFIs), including the International Monetary Fund or of other international or European mechanisms relating to the economic or financial support of a State, cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law, especially as these rules are also binding on all States participating in these mechanisms.

In this regard, the Greek Commission urgently appeals to the Greek authorities, the EU institutions and the EU member-States to immediately and jointly mobilize towards the preservation of the universal values on which the international society has been founded. The Greek Commission also reiterates the need a comprehensive human rights impact assessment to be undertaken. We are very glad to see that the Independent Expert is sharing the same recommendation.

The Greek Commission commends the Independent Expert and urges the Human Rights Council to accept his proposals and act upon them. Especially regarding the implementation of a human rights impact assessment mechanism, the Greek Commission considers that the technical assistance by the UN and the Office of the High Commissioner on Human Rights is of great importance and value.

1.4. Δήλωση της ΕΕΔΑ στο πλαίσιο των UPR Pre-sessions - UPR Info (31.3.2016)

Statement UPR Pre-sessions – Geneva, 31 March 2016

The present intervention comes at a time when Greece faces an unprecedented influx of refugees and migrants. The GNCHR given the serious dimensions that the refugee/migration issue has taken in Greece, reiterates the need for immediate coordination for the best possible management of the refugee/migration crisis, that is now about to get out of control, with grave and imminent dangers for both the persons involved as well as the receiving countries. The GNCHR once again reminds all concerned that fundamental human rights of migrants and refugees are at risk. Equally at risk remain the rights of the Greek citizens, especially in the border areas, where -in an already strained socio-economic climate- they are also called upon to act as first reception areas for the constantly increasing migration and refugee flows. There is an urgent need, now more than ever, for the EU, its member states as well as the United Nations, to consider their share of responsibility; to undertake the burden placed upon them in such a critical juncture in human history and work together for the best possible management of the ever increasing migration flows, while ensuring respect for human life and dignity. The GNCHR shares the concerns of the United Nations High Commissioner for Refugees, the European Council for Refugees and Exiles (ECRE) as well as other organizations concerning the widespread European measures aiming at the detaining of asylum seekers and refugees in Greece, as well as in countries neighboring the EU such as Turkey.

During this period, Greece remains plagued by a financial and external debt crisis and the continuous adoption of austerity measures. Since 2010 the GNCHR through various reports and recommendations has consistently and constantly expressed its concern regarding the severe impact on human rights by the prolonged

implementation of austerity measures of permanent character, which may eventually evolve to a situation of a humanitarian emergency. In its successive Statements, the GNCHR is echoing what has been already affirmed by competent international and European monitoring bodies, namely that austerity measures violate rules of international and European human rights law; and, moreover, that the financing rules of International Financial Institutions (IFIs), including the International Monetary Fund or of other international or European mechanisms relating to the economic or financial support of a State, cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law, especially as these rules are also binding on all States participating in these mechanisms.

The GNCHR recommends that the Hellenic Republic:

- Ratify the International Convention on the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families; the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure; Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; the CoE Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; the European Convention on Nationality; the Framework Convention for the Protection of National Minorities; the ILO conventions: C129 - Labour Inspection (Agriculture) Convention; the C097 - Migration for Employment Convention (Revised); the C183 - Maternity Protection Convention; the C189 - Domestic Workers Convention; the C121 - Employment Injury Benefits Convention; the C118 - Equality of Treatment (Social Security) Convention; the C094 - Labour Clauses (Public Contracts) Convention; the 2002 Protocol to the Occupational Safety and Health Convention;
- Ensure the effective implementation and evaluation of all National Action Plans for human rights protection, which should include concrete objectives, in order for their implementation to be effectively monitored;

- With regard to the refugee/migrant crisis in particular:

- Ensure the protection of human life, health and safety of *all* people living in Greece, and the effective management, in conditions of dignity, of the migratory flows towards the EU;

- Ensure the observance of the principle of non-refoulement and the unhindered, timely and effective access of undocumented aliens to the international protection processes;

- Ensure effective functioning of the necessary structures and procedures, particularly through the creation of new and decent reception and hospitality centers in Greece;

- Ensure the full implementation in Greece of the EU legislation on alternate to detention measures;

- Ensure the integration and full application in Greece, the soonest possible, of Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council laying down standards for the reception of applicants for international protection;

- Contribute to the extension and mandatory implementation of the relocation of refugees and

asylum seekers from Greece and Italy to other EU Member States, in the context of a more equitable numerical distribution among the EU Member States, as dictated by the EU Charter of Fundamental Rights and the EU Treaties;

- Contribute to the organization and continuing support of a permanent and effective humanitarian support mechanism in the first reception countries, with particular attention to vulnerable groups;

- With regard to the impact of austerity measures on the enjoyment of human rights:

- Mobilize towards the creation of a permanent mechanism that would evaluate and assess the impact of austerity measures on both the enjoyment of and access to human rights (economic, social and cultural rights as well as civil and political) by all those living on EU territory (Human Rights Impact Assessment) with a view to restoring the regulatory gravitas of human rights in the process of financial policy-making and constantly weighing the impact of fiscal measures on social protection and security.

1.5. Δήλωση της ΕΕΔΑ επί της Έκθεσης του Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, φυλετικών διακρίσεων, ξενοφοβίας και σχετικής μισαλλοδοξίας (Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 32η Σύνοδος, 27.6.2016)

HRC 32nd session-Submission by the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the Report of the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance

The Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) warmly thanks the UN Special Rapporteur for visiting Greece and closely cooperating with the GNCHR in its preparation and on site. The GNCHR has highly appreciated the consultation held between the UN Special Rapporteur and the GNCHR in a separate meeting. We were also glad to jointly organise the consultation with the Racist Violence Recording Network members hosted in the GNCHR premises.

In his Press Statement, the UN Special Rapporteur assessed that “the economic crisis has resulted in further discrimination of the most vulnerable groups, such as migrants, refugees, asylum-seekers, Roma, and LGBT communities”. The GNCHR agrees with this overall conclusion and is committed to working with the UN so that “the economic crisis [does] not become the reason for rolling back progress in the fight against racism and xenophobia”, while emphasising that it is time for the Greek State to take immediate action on crucial matters related to racism and hate crimes, such as the legal gender recognition.

In successive Statements, the GNCHR has repeatedly affirmed that austerity measures of

indeterminate duration violate rules of international and European human rights law and that the financing rules of International Financial Institutions (IFIs) relating to the economic or financial support of a State cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law.

Moreover, and with regard to the complex challenge of mass refugee and migration flows towards Greece, the GNCHR fully agrees with the UN Special Rapporteur’s conclusion that countries already severely affected by the economic crisis cannot address on their own this challenge. In this regard, the GNCHR has repeatedly insisted on the need to re-design the EU asylum system along with the Dublin System, with a focus on human dignity and the safeguarding of long established human rights, while expressing its serious reservations about the content and implementation of the EU-Turkey Agreement.

In the field of combating racist hate speech and violence with racist motives, the GNCHR has repeatedly called upon the State to take effective measures. It has maintained this line of action by establishing the Racist Violence Recording Network, in collaboration with the UNHCR and with the participation of more than 35 NGOs and other bodies, widely acknowledged for its methodology and data. Furthermore, the GNCHR welcomes, both in terms of institutional as well as civil society initiatives, the establishment by the Greek Ministry of Justice of the National Council against Racism and Intolerance, in which both the GNCHR and the Racist Violence Recording Network are represented, and the creation of the Golden Dawn (trial) Watch, as very positive steps.

The GNCHR commends the UN Special Rapporteur and urges the Human Rights Council to accept his proposals and act upon them.

1.6. Γραπτή Συμβολή της ΕΕΔΑ σχετικά με την εφαρμογή στην Ελλάδα της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (Ιούλιος 2016)

Written Information submitted by the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) in relation to the implementation of the International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (ICERD) in Greece (July 2016)

I. Introduction

The Greek National Commission for Human Rights (hereinafter GNCHR) welcomes the opportunity to submit written information to the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (hereinafter the Committee) regarding Greece's combined twentieth and twenty-first periodic report on the implementation of the International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (hereinafter ICERD).

The present report, following the same form of presentation as the report submitted by the Greek State party and taking into account both the list of themes issued by the Committee on 7 June 2016, as well as the Greek State party's report following up to the Concluding Observations of the Committee issued on 14 September 2009, focuses on the main challenges faced by the Greek State party in implementing the ICERD.

The present GNCHR Report draws upon the data available in the relevant Reports by Institutions participating at the GNCHR Plenary, such as the General Confederation of Labour of Greece (hereinafter GSEE), the Greek League for Women's Rights, the Panhellenic Federation of Greek Roma Associations (hereinafter PFGRA), the Greek Division of Amnesty International, the Hellenic League for Human Rights (hereinafter HLHR), the Greek Council for Refugees (hereinafter GCR) and the Greek Ombudsman (hereinafter Ombudsman). Information on the

implementation of the ICERD was also received by members of the Racist Violence Recording Network (hereinafter RVRN), which was set up at the initiative of the GNCHR and the Office of the UN High Commissioner for Refugees in Greece (hereinafter UNHCR), such as Colour Youth.

Additional information and background can be found in the GNCHR Observations, dated 15 January 2015, submitted to the Greek State party prior to the submission of its final twentieth and twenty-first periodic report. In this regard, the GNCHR express its satisfaction that its input has been taken into account for the drafting of the report¹.

II. Introductory Remarks on GNCHR

The GNCHR was established by Law 2667/1998 as an independent advisory body to the State on matters pertaining to the promotion and safeguard of human rights. The main rationale behind the establishment of the GNCHR was to ensure the constant monitoring of developments concerning human rights and the briefing of both the administration and public opinion on the dangers posed to human rights. The founding law of the GNCHR is based on the Paris Principles adopted by the UN General Assembly; the GNCHR has been granted A status by the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC).

The GNCHR has a pluralistic composition. Its 32 members are nominated by NGOs, trade unions, independent authorities, universities, bar associations, political parties, Parliament and the Administration.

According to its founding law, the GNCHR's mission consists in:

- a) the constant monitoring of human rights issues, the information of the public and the advancement of research in this connection;
- b) the exchange of experiences at interna-

¹ GNCHR, *Observations on the draft of the twentieth to twenty-first periodic report of the Hellenic Republic regarding the implementation of the International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (ICERD) (2015)*.

tional level with monitoring bodies and similar organs of international organisations, such as the UN, the Council of Europe, the OECD, or of other States;

c) the formulation of policy proposals on matters related to its objectives.

The GNCHR mandate covers the whole spectrum of human rights; however it does not deal with individual cases.

Since its establishment, the GNCHR has dealt with a broad range of human rights issues. Among the factors playing a role for its agenda-setting are the urgency of a particular topic as well as its importance in terms of the seriousness of human rights violations involved, the numbers of individuals affected or its impact on the public.

The GNCHR publishes each year an Annual Report, describing its yearly activities and containing all its decisions. The Annual Report is communicated to Parliament, the Prime Minister, State authorities and other institutions.

All the reports, decisions and resolutions of the GNCHR are made public via the website of the GNCHR, their communication to the competent authorities, press releases etc.

Encouraging ratification of UN human rights standards

Every time the GNCHR deals with a particular issue – whether it comments upon a draft law or existing legislation or addresses administrative practices or omissions – it always examines whether and to what extent Greece complies with relevant international and EU human rights standards. For this purpose, since its creation, the GNCHR has repeatedly recommended to the Government to proceed with the ratification of international human rights instruments, mostly via its various Positions or Recommendations.

Some examples of international instruments for the ratification of which the GNCHR has undertaken advocacy or awareness raising campaigns are the following²:

² The ratification of some of them is also recommended by the Special Rapporteur on contemporary forms of rac-

- the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (ratified: 24 January 2002),

- the Convention against Transnational Organised Crime and the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organised Crime (ratified: 11 January 2011),

- the Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organised Crime (ratified: 11 January 2011),

- the Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (ratified: 11 February 2014),

- the Optional Protocol to the Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (not signed),

- the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families (not signed),

- the Convention against Discrimination in Education (not signed),

- Greece has not yet made a declaration under Article 14 ICERD that would allow individual communications to the Committee.

II. General Legal Framework: Recent Developments

Impact of financial crisis and austerity measures on Human Rights

The submission of the Report on the implementation of the ICERD comes at a time when Greece is entering the seventh year of a severe financial crisis.

The GNCHR welcomes the references in the Committee's List of themes regarding the im-

ism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, in his Report on Greece. See HRC, Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 69(a).

pact of the cuts to the budget for public policies and public institutions active in the fight against racism and discrimination in Greece (the GNCHR, the Greek Ombudsman, the Labour Inspectorate, prosecutors and special police units, among others) on minority groups, such as Roma, migrants, refugees and asylum seekers, in particular children³.

In successive Statements, the GNCHR is echoing what has been already affirmed by competent international and European monitoring bodies, namely that austerity measures of indeterminate duration violate rules of international and European human rights law; and, moreover, that the financing rules of International Financial Institutions (IFIs), including the International Monetary Fund or of other international or European mechanisms relating to the economic or financial support of a State, cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law, especially as these rules are also binding on all States participating in these mechanisms.

In particular, the GNCHR agrees with the overall conclusion of the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, in his Press Statement following his visit to Greece in May 2015, according to which “the economic crisis has resulted in further discrimination of the most vulnerable groups, such as migrants, refugees, asylum seekers, Roma, and LGBT communities” and urges the Greek State, the UN, the EU institutions, all EU Member States and all the international organisations involved, in a spirit of responsibility, solidarity and sincere cooperation, to take all appropriate measures with a view to ensuring that “the economic crisis [does] not become the reason for rolling back progress in the fight against racism and xenophobia”⁴.

3. UN, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, List of themes in relation to the combined twentieth to twenty-second periodic reports of Greece, 7 June 2016, CERD/C/GRC/Q/20-22, par. 13.

4. Press Statement delivered by the United Nations Special Rapporteur on Contemporary Forms of Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance M. Mutuma Ruteere on 8 May 2015 in Athens, Greece.

Also the GNCHR agrees with the recent Statement of the Council of Europe (hereinafter CoE) Commissioner for Human Rights that there has been “progress in combating racism, but concerns remain about the impact of austerity”⁵, since as the Commissioner states “the economic crisis and austerity measures have adversely impacted the population of Greece”⁶.

The GNCHR recalls that, since 2010, it has already drawn the attention of the Greek State to *The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis*⁷, whilst a year and a half later it issued a *Recommendation on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights*⁸. In June 2013, the Plenary of the GNCHR recalled, in its Report entitled *Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards*, its serious concerns about the rapid deterioration of living standards coupled with the effective dismantling of the Welfare State⁹.

The recent *GNCHR Statement on the impact on human rights in Greece of the continuing austerity measures* took note of the judgments of national supreme courts as well as of relevant decisions and reports issued by national, European and international monitoring bodies and drew attention to the prolonged implementation of austerity measures, which eventually acquire a permanent character¹⁰. In this Statement, the GNCHR observed with particular concern the degradation of human rights in Greece and, at the institutional level, an ef-

5. CoE, Commissioner for Human Rights, Greece: progress in combating racism, but concerns remain about the impact of austerity (Visit to Greece), Athens, 8 July 2016.

6. Ibidem.

7. GNCHR, *The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis* (2010).

8. GNCHR, *Recommendation on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights* (2011).

9. GNCHR, *Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards* (2013).

10. GNCHR, *Statement on the impact of the continuing austerity measures on human rights* (2015).

fective reversal of priorities and values, as fiscal and financial objectives have taken precedence over fundamental rights and social values.

The GNCHR Recommendations have had a significant impact. In particular, the *GNCHR 2011 Recommendation on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights* was quoted by the European Committee of Social Rights (hereinafter ECSR) in seven decisions finding violations of the European Social Charter (hereinafter ESC) by Greece¹¹. The ECSR's example was followed by other European and international bodies, such as the CoE Committee of Ministers¹², the CoE Commissioner for Human Rights¹³, the ILO Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (hereinafter CEACR)¹⁴ and the

UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr Cephas Lumina¹⁵. The ECSR, in its Conclusions XX-3 (2014) - Greece, again quoted this Recommendation and took into account the GNCHR Observations on the 24th Greek Report on the application of the ESC and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the ESC¹⁶.

Similarly, the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr Juan Pablo Bohoslavsky, in his Report presented before the Human Rights Council following his mission to Greece, quoting the *GNCHR Statement on the impact on human rights in Greece of the continuing austerity measures*¹⁷, referred to the GNCHR serious concerns about the dismantling of the welfare State, the increase in extremist and intolerant elements within society and the lack of capacity of the Greek State to fulfil its human rights obligations in the context of immigration and the management of refugee flows¹⁸. To this end, the Independent Expert urged the Greek authorities to "implement the structural adjustment programme outlined in the memorandum of understanding with due respect for human rights, taking fully into account judgments and decisions by national and interna-

11. ECSR 23.05.2012, Complaints Nos 65/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece and 66/2011, General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, as well as ECSR 07.12.2012, Complaints Nos 76/2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, 77/2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, 78/2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, 79/2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece, 80/2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece.

12. CoE, Committee of Ministers, Resolution CM/ResCS(2013)21 on the application of the European Code of Social Security by Greece (Period from 1 July 2011 to 30 June 2012), adopted by the Committee of Ministers on 16 October 2013 at the 1181st meeting of the Ministers' Deputies.

13. CoE, Commissioner for Human Rights, Safeguarding human rights in times of economic crisis, November 2013, p. 52.

14. CEACR, Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No 102) - Greece ; Observation (CEACR) - adopted 2013, published 103rd ILC session (2014), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No 102) - Greece ; Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No 102) - Greece. See also CEACR, Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Protection of Wages Convention, 1949 (No 95) - Greece ; Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Protection of Wages Convention, 1949 (No 95) - Greece.

15. UN, HRC, Report of the UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr Cephas Lumina on his Mission to Greece (22-27 April 2013), 7 March 2014, A/HRC/25/50/Add.1.

16. GNCHR, Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (Reference Period 1.1.2009-12.31.2012) (2014).

17. GNCHR, Statement on the impact of the continuing austerity measures on human rights (2015).

18. UN, HRC, Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Mr Juan Pablo Bohoslavsky, on his Mission to Greece (30 November-8 December 2015), 21 April 2016, A/HRC/31/60/Add.2, par. 53.

tional courts and human rights bodies and recommendations of the Greek National Commission for Human Rights as well of European and international human rights bodies”¹⁹.

In this regard, the GNCHR cannot but reiterate the need to refer to the impact of the financial crisis and the financial austerity measures, which have clearly affected the promotion of universal respect for and observance of human rights and fundamental freedoms for all and urgently call upon the Greek authorities, the UN, the EU institutions, all EU Member States and all the international organisations involved to immediately and jointly mobilise towards combating hate and prejudice.

National Action Plans on Human Rights

The GNCHR welcomed the National Human Rights Action Plan, the National Action Plan for Children’s Rights, the Integrated Action Plan (IAP) for the Social Inclusion of the Greek Roma, as well as the Revised National Action Plan on the reform of the asylum system and migration management, which included a certain number of legislative and policy components.

With regard to the Action Plan for Children’s Rights, the GNCHR is willing to assist, once again, the General Secretariat of Transparency and Human Rights of the Ministry of Justice, via specific comments and recommendations during the process of evaluation and implementation of the Action Plan. On the contrary, the absence of a National Action Plan against Racism remains a fact. However, it is worth mentioning that the Ministry of Justice, Transparency and Human Rights has established for this purpose the “National Council against Racism and Intolerance”, an inter-ministerial body with the participation of the GNCHR, the UNHCR, the RVRN and other important stakeholders, whose main goal is, among others, to assist the Secretary General for Transparency and Human Rights in developing anti-racist policies and, in particular, in drafting a National Action Plan against Racism and Intolerance.

19. *Idem*, par. 82.

III. Information relating to Articles 2 to 7 of the Convention

Article 2

Anti-discrimination legislation (par. 8 of the Committee’s concluding observations)

The GNCHR would like to focus on the shortcomings and gaps in the existing anti-discrimination legislation and highlight the specific recommendations it has made concerning the need for the amendment of Law 3304/2005 on the *Implementation of the principle of equal treatment regardless of racial or ethnic origin, religious or other beliefs, disability, age or sexual orientation*, transposing EU Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC²⁰.

At the time of the drafting of the present Report, Law 3304/2005 is currently under review by the competent authorities and a draft law on its amendment has been posted, prior to its submission to Parliament, in the Open Government platform²¹. It is to be noted, however, that the aforementioned draft law does not include many of the GNCHR Recommendations.

In particular, the GNCHR deems necessary to remind the following:

1. The Ombudsman should become the central body responsible for the promotion and monitoring of the application of the principle of equal treatment by private and public actors in all relevant fields, except for access to goods and services. The latter should fall under the competence of the Consumers’ Ombudsman. At the same time, the relevant duties of other bodies established through Law 3304/2005 should be adjusted to the Ombudsman’s new mission.

20. GNCHR, *Comments regarding Law 3304/2005 on “Implementation of the principle of equal treatment irrespective of racial or ethnic origin, religious or other beliefs, disability, age or sexual orientation”* (2010).

21. See Ministry of Justice, *Transparency and Human Rights, Open Government, Public consultation of draft law entitled Implementation of the principle of equal treatment irrespective of race, colour, ethnicity or ethnic origin, descent, religious or other beliefs, disability or chronic disease, age, family or social status, sexual orientation, gender identity or sex characteristics and other provisions*.

2. The prohibition of discrimination on multiple grounds should be added to Law 3304/2005²².

3. The amendment of a number of articles of Law 3304/2005 so that discrimination prohibited by this Law cannot be disguised as discrimination against third-country nationals, who are protected by other secondary EU law instruments.

4. The amendment of a number of articles of Law 3304/2005 regarding the scope of application of the equal treatment principle, positive action, professional requirements and different treatment on grounds of age, so that they are made consistent with the wording of Directives 2000/43 and 2000/78.

5. The improvement of the wording of the provisions of Law 3304/2005 which transpose procedural provisions of the Directives (standing of NGOs, burden of proof) and their incorporating into the relevant procedural codes.

6. The amendment of a number of articles of Law 3304/2005 with a view to facilitating the legal standing of NGOs before judicial authorities, the recognition of favourable – not unfavourable – *res judicata* and the legal standing of NGOs to engage in administrative proceedings.

7. The amendment of Law 3226/2004 regarding legal assistance to low income citizens, with a view to facilitating legal aid for lodging recourses to the courts for violations of Law 927/1979 (punishment of race discrimination) and Law 3304/2005.

The GNCHR's concerns regarding the existing anti-discrimination legislation are also shared by the Commission Against Racism and Intolerance (ECRI) of the Council of Europe, which, in the same line with the GNCHR, recommends that Law 3304/2005 should be amended in order to, among others: include the grounds of colour, citizenship and language, provide a direct obligation of all public authorities to prevent discrimination when carrying out their functions, enable

NGOs to bring cases to court without representing a specific victim, enable the Ombudsman to initiate court cases, participate in them and intervene in favour of plaintiffs whose cases she/he has investigated, enable the Ombudsman to receive complaints from the private sector concerning racial discrimination and make the Equal Treatment Committee and the Labour Inspectorate independent authorities²³.

Rights of persons belonging to minorities – Members of the Muslim minority in Thrace (par. 9, 17 of the Committee's Concluding Observations)

The GNCHR applauds the measures taken in order to guarantee the rights of the Muslim minority and to ensure their social inclusion. However, it would like to focus on the matter of the implementation of the Holy Muslim Law (Sharia) instead of the Greek Civil Code in matters of family law or succession law.

In particular, the GNCHR has expressed its serious reservations regarding the non-application of the general domestic legal framework to women of the Thrace Muslim Minority regarding family and inheritance matters. It insists that more effort should be put in informing these women of their rights and possibilities for judicial recourse, so that they can benefit from Greek civil law²⁴.

Having repeatedly addressed its concerns to the State authorities on the matter and taking into consideration the Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (hereinafter CEDAW Committee)²⁵, the GNCHR continues to observe that the Greek civil law does not apply to the Thrace Muslim minority regarding marriage and inheritance. Furthermore, the applica-

22. *The prohibition of discrimination on multiple grounds should also be added to Law 3896/2010 on the Implementation of the Principle of Equal Opportunities and Equal Treatment of Men and Women in Matters of Employment and Occupation-Harmonisation of Legislation with Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006.*

23. CoE, ECRI, *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, 24 February 2015, CRI(2015)1, par. 22, 24, 31 and 33.

24. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013).

25. UN, *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations: Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7*, 1 March 2013, par. 36-37.

tion of local Sharia law and general Greek Law is not in harmony with the provisions of the ICERD on non-discrimination.

Concern is also raised by judgment No 1862/2013 (Third Section) delivered by the Greek Supreme Court for civil and criminal law, creating a precedent which may affect the whole traditional judicial practice in Greece. In this Decision the Greek Supreme Court for civil and criminal law, in a case of inheritance law of members of the Muslim minority of Thrace, annulled the last will and testament of a deceased Greek Muslim man, which was made in accordance with the Greek civil code, as it was not compliant with Sharia law. The legal basis of this overruling was Article 4 of Law 147/1914, according to which matters regarding marriage and personal relations between spouses and other family members are settled according to the Holly Islamic Law (Sharia). The decision overturns the rights of Greek minority Muslims in Thrace to prepare wills under Greek civil law. The Muslim minority of Thrace have had the right to draw up civil wills under Greek law since 1946.

As for marital issues, as the GNCHR has already pointed out, marriage by proxy is contrary to the Greek public order and to specific provisions of international treaties ratified by Greece. Therefore, Muslim marriage by proxy is non-existent regarding the representative and the future spouse and null regarding the person represented²⁶.

Situation of Roma in Greece (par. 16 of the Committee's concluding observations)

The situation of the Roma community, in particular with respect to access to employment, housing, health care and mainstream education, listed among the Committee's suggested themes²⁷, has been among the GNCHR

priorities since its very establishment²⁸. To this end and for the most effective approach of the Roma rights issues, the Panhellenic Federation of Greek Roma Associations (PFGRA) is represented in the GNCHR Plenary. It should be noted that one of the main demands of the PFGRA is strengthening of its institutional capacity in order for the Roma representation to be effective throughout the Greek territory. Furthermore, the GNCHR Plenary has decided to facilitate the dialogue between members of the Roma community and State authorities. For this reason, the GNCHR will host a meeting between members of the PFGRA and representatives of the Ministries represented in the GNCHR, so that they can discuss and exchange on how to address more effectively the challenges the Roma community is faced with in Greece and combat discrimination and social exclusion.

On the same wavelength, the GNCHR, within its mandate as the independent advisory body to the Greek State on matters pertaining to human rights protection and in its capacity as a Platform's member, had the pleasure and honour to host the 3rd meeting of the Operational Platform on Roma Equality (hereinafter OPRE), which is a joint initiative of the CoE, EU Fundamental Rights Agency (hereinafter FRA), European Network of Equality Bodies (hereinafter Equinet) and European Network of National Human Rights Institutions (hereinafter ENNHRI)²⁹. The meeting took place in Athens, on 7-8 June 2016, at the GNCHR premises and gave the OPRE members the opportunity to exchange on how to strengthen Roma rights protection in

26. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013).

27. UN, *Committee on the Elimination of Racial Discrimination, List of themes in relation to the combined twentieth to twenty-second periodic reports of Greece*, 7 June 2016, CERD/C/GRC/Q/20-22, par. 14.

28. GNCHR, *Comments on the Report to be Submitted by Greece under article 9 paragraph 1 of the International Convention for the Elimination of All Forms of Racial Discrimination* (2008); *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013); *Right to water- Recommendations for its effective protection* (2014); Roma-related issues have also been discussed in the meeting with ECRI representatives (GNHCR has submitted written observations) and in the presentation of the programme DARE-Roma School Segregation (Brussels 23-24/2/2014).

29. For more information see the COE-FRA-EQUINET-ENNHRI "OPRE Platform, available at: http://a.cs.coe.int/team81/opre_platform/SitePages/Home.aspx.

Europe. In particular, the meeting's agenda was related to developments at national and international level of particular interest for the OPRE members, as well as to two specific thematics related to the Roma population: housing rights and evictions and access of Roma and traveller women to justice. Furthermore, the OPRE members had the chance to exchange views with stakeholders, including Roma, involved in Roma integration action since the morning session was dedicated to Roma issues in Greece.

In particular, the GNCHR has expressed its concern for the widespread prejudice which dominates Greek public opinion and the Greek Media, while highlighting that no progress has been made in the general situation of Roma in Greece and, more importantly, in issues pertaining to housing, education, access to employment and public service. Moreover, the GNCHR focuses on the fact that the issues surrounding the protection of Roma rights are not limited to minority rights issues but in fact include individual rights³⁰.

In this context, it is worth mentioning that the ECRI, acknowledging the importance of the GNCHR's mandate and taking into consideration the GNCHR's Observations, recommends "the creation of a Task Force to develop a comprehensive national strategy to combat racism and intolerance. Such a Task Force should be composed of the relevant authorities, the two independent bodies (the Ombudsman and GNCHR) and NGOs, so that the cooperation between the authorities and civil society on this matter can be enhanced"³¹.

The Integrated Action Plan for the Social Inclusion of the Greek Roma

The GNCHR from the outset highlighted that the Integrated Action Plan (IAP) for the Social

Inclusion of the Greek Roma lacked the solid legal guarantees which are able to neutralise the factors that undermine it. As reported by the Ombudsman, there is no institutionally and regulatory integrated framework in place able to ensure the effective participation/integration of Roma in Greek social life. This shortfall is also observed by Roma population itself, as well as by part of the leadership of this Country, political and administrative, who cares for the social inclusion of Roma. On the same wavelength, in its report on Greece, the ECRI had already observed that the previous Integrated Action Plan for Roma, which broadly had similar objectives with the IAP, has largely failed and that there was also insufficient participation of Roma representatives in its evaluation³².

As far as issues of housing are concerned, even though the house loan scheme was characterised as a good practice by the Committee of Experts on Roma and Travellers³³, the GNCHR has expressed its serious reservations in this matter. More specifically, the GNCHR considers that the loan program responds to only one type of installation and was costly and open to poor management, as it does not require any monitoring of the granting of the loans. Moreover, the suitability and the compliance of the program with the defined socio-economic conditions. This is mainly why the ECRI found that the plan on housing loans did not always benefit the targeted groups, while reports indicated that there may have been irregularities in the implementation of this scheme, such as loans not being provided to the intended beneficiaries³⁴. In fact, relevant decisions condemning Greece for the housing conditions of Roma³⁵, as well as relevant observations by the European Committee for Social

30. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (2013); Comments on the Report to be Submitted by Greece under article 9 paragraph 1 of the International Convention for the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (2008)*.

31. CoE, ECRI, *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, 24 February 2015, CRI(2015)1, par. 74.

32. *Idem*, par. 100.

33. Committee of experts on Roma and Travellers (MG-S-ROM), *Opinion of the MG-S-ROM on the housing situation of Roma and Travellers in Europe*, MG-S-ROM (2009)4 (16.10.2009), p. 3.

34. CoE, ECRI, *ECRI Report on Greece (fourth monitoring cycle)*, CRI(2009)31, 15.9.2009, par. 71.

35. CoE, ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights, Interights v. Greece*, 25.5.2010 and *European Roma Rights v. Greece*, 8.12.2004.

Rights³⁶, prove that Greece still has a lot to accomplish, especially now that the IAP is over.

Within the context of the IAP, it is necessary to highlight that the practice of social-medical centres has proved positive for the Roma communities and, therefore, the GNCHR recommends that more of them be established and their activities be extended³⁷.

The issue of pending population registering

The issue of the pending population registration of a large number of Greek Roma remains clearly dominant when it comes to the case of housing reinstatement. The large number of Roma children that are not registered upon birth raise yet another issue of concern, as it is also stressed by the Committee on the Rights of the Child in its Concluding Observations for Greece³⁸.

In this regard, there is a strong resistance of the local authorities themselves, when it comes to registering the Roma who stay or travel through their territory. The authorities frequently invoke that registration based on "racial" criteria is prohibited. Nonetheless, municipal authorities must be aware of the citizens in need of protection and support in order to design and provide the proper interventions, not on grounds of race, but on grounds of equal participation of citizens to the services offered by the municipality, as well as other State authorities.

The rights of Roma women

The GNCHR shares the concern of the CEDAW Committee regarding lack of data on the employment of Roma women, their social exclusion, as well as the difficulties they face in the enjoyment of basic commodities such as access to healthcare facilities, social benefits, education and political and public participation³⁹. Moreover,

concern is raised by the unfavourable position of Roma women within the Roma communities themselves.

The rights of Roma children

The GNCHR has repeatedly stressed the importance of ensuring the protection of Roma children and calls for the confrontation of alarming cases that irrefutably violate the rights of Roma children. Agreeing with the findings of the Ombudsman⁴⁰, the GNCHR highlights the need to ensure for Roma children the equal enjoyment of their rights to health, education, housing, labour and social participation.

Especially on the integration of Roma children into the educational procedure, the GNCHR considers necessary the registration and documentation of the specific school population of every region and the collection of all relevant data on Roma communities. The necessary funds should be allocated for the functioning of permanent learning mentors, whilst the training of Roma mediators that will function as a link between Roma communities and schools is also necessary⁴¹.

Furthermore, the GNCHR considers the segregation of Roma children unacceptable, as well as their dispersion in schools located in areas remote from their residence. The convictions by the European Court of Human Rights (hereinafter ECtHR) against Greece for the segregation of Roma children illustrates the need to take immediate action in order to secure access to access to desegregated, inclusive education for all pupils⁴². And this conclusion is also shared by the ECRI Report on Greece⁴³.

Women, Concluding Observations: Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7, 1 March 2013, par. 26, 28, 32-33 and 36.

40. *Ombudsman, Press Release: The Ombudsman calls for immediate measures for the protection of minors and the social inclusion of Roma, 24 October 2013.*

41. *GNCHR, GNCHR Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (2013).*

42. *ECtHR, Lavida and others v. Greece [No 7973/10], 30.8.2013; Sampani and others v. Greece [No 59608/09], 29.4.2013, Sampanis and others v. Greece [No 32526/05], 5.6.2008.*

43. *CoE, ECRI, Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1, par. 108.*

36. *CoE, ECSR, Conclusions XIX-4 (2011) (GREECE), Articles 7, 8, 16, 17 and 19 ESC, January 2012.*

37. *GNCHR, Comments on the National Strategic Plan for Social Protection and Social Inclusion 2008-2010, Annual Report 2008, pp. 39 et seq.*

38. *UN, Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, 13.8.2012, par. 32.*

39. *UN, Committee on the Elimination of Discrimination against*

Regarding the segregation policy and the very poor education for Roma children, the UN Committee on the Rights of the Child has also expressed, in its Concluding observations for Greece, its concern at the persistence of the limited access of Roma children to school, their limited enrolment and segregation in schools. It is further concerned at violence in schools and the cases of bullying among students⁴⁴. Moreover, illiteracy and lack of formal education make especially younger Roma bound "to rely even more on informal economic activities, such as collecting scrap metal"⁴⁵, and therefore, more vulnerable and deprived of rights.

The behaviour of State authorities

As constantly observed by the GNCHR, the rights of both minor and adult Roma are violated by certain State authorities. Especially in relation to Roma minors, the Committee on the Rights of the Child has expressed its concern for the arbitrary and discriminatory manner in which police authorities stop and cross-check Roma minors, as well as the violation of their right to a fair trial⁴⁶. Data collected by the FRA demonstrate the alarming dimensions of discriminatory practices in Greece based on the ethnic profiling of Roma by the police⁴⁷. Low levels of victimisation reporting to the police by the Roma is easily explained by the fact that Greece stands out amongst the seven Member States as having a highly policed Roma community which considers its encounters with the police to be discriminatory⁴⁸.

In this regard and in the light of the Concluding observations of the Committee⁴⁹, as well as the Conclusions and Recommendations

of the Committee against Torture⁵⁰ and the convicting judgments and views of international human rights courts and monitoring bodies⁵¹, the GNCHR highlights the inadequate manner in which the State deals with instances of police violence against Roma and proposes the adoption of measures addressing cases of Roma maltreatment, such as the effective punishment of the perpetrators and the admission of more Roma to the police force. For this purpose, the GNCHR stresses the need to set into motion the initiative to establish a working group that will examine the issue of human rights training among members of the police forces⁵². In fact, in 2010, Greece was convicted by the ECtHR for violation of both Articles 3 (prohibition of inhuman and degrading treatment) and Violation of Article 6(1) (right to a fair trial) because of the serious ill-treatment of a 16-year old Roma by the police⁵³.

In this context, the GNCHR stresses the need to implement its initiative to establish a working group which will examine the issue of human rights training of law enforcement agents. This specific GNCHR recommendation, which has been expressed since 2008⁵⁴, focuses on creating a special curriculum designed for law enforcement agent, with emphasis on practical rather than theoretical application of human rights.

Living conditions

The GNCHR, having stated its position repeatedly with regard to the lack of solutions provided for the housing problems facing the Roma community in Greece, expresses its deep concern about the multiple violations of the right

44. UN, *Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3*, 13.8.2012, par. 60.

45. CoE, ECRI, *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, 24 February 2015, CRI(2015)1, par. 105.

46. UN, *Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3*, 13.8.2012, par. 68-69.

47. FRA, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey, Data in Focus Report-The Roma*, 2009, p. 10.

48. *Ibidem*.

49. UN, *Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding Observations: Greece, CERD/C/GRC/CO/16-19*, 14.9.2009, par. 13.

50. UN, *Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, CAT/C/GRC/CO/5-6*, 27.6.2012, par. 12.

51. UN, *Human Rights Committee, Andreas Kalamiotis v. Greece*, 24.7.2008 and ECtHR, *Bekos and Koutropoulos v. Greece* [No 15250/02], 13.3.2006; *Karagiannopoulos v. Greece* [No 27850/03], 21.9.2007; *Petropoulou-Tsakiris v. Greece* [No 44803/04], 6.3.2008.

52. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013).

53. ECtHR, *Stefanou v. Greece* [No 2954/07], 4.10.2010.

54. GNCHR, *Annual Report 2008*.

to water. In so doing, it bears in mind both the ECSR decisions regarding Greece⁵⁵ and reports on water-related issues⁵⁶. Many houses do not even have the infrastructure required for water and sanitation, whilst entire settlements have been left without access to water due to water supply problems. Consequently, the Roma are forced to transfer water to the settlement from other locations outside.

The GNCHR emphasises that everyone and especially members of vulnerable groups, must have equal access to adequate and safe water, without any discrimination. The GNCHR urges the State to take specific measures to ensure access to clean and adequate water for the Roma, while highlighting the value of initiatives taken by the competent local authorities⁵⁷.

Gender equality in general

The GNCHR has repeatedly issued several Reports on the implementation of the gender equality principle in Greece⁵⁸. Taking into consid-

eration the impact of the austerity measures on gender equality, the GNCHR notes that there has been no substantial progress in the legislative framework and repeats the following remarks:

Law 3896/2010

The GNCHR welcomed the adoption of Law 3896/2010 on the *Implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation – Harmonisation with the Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 (recast) and relevant provisions*, since several of its observations regarding the relevant draft law were taken into account. It noted, however that this law is inadequate in certain respects:

Firstly, the definition it provides for “vocational training” is neither clear nor consistent with EU law, something which undermines legal certainty.

Moreover, Article 19 on “Positive Measures” does not comply with Article 116(2) of the Greek Constitution which introduces an obligation for all state organs⁵⁹. According to well-established jurisprudence of the Greek Supreme Administrative Court, this constitutional provision “obliges the legislator and all other State authorities to adopt in all fields the positive measures in favour of women that are appropriate and necessary for achieving the best possible result” with a view to minimising inequalities and with the ultimate goal to achieve substantive

55. CoE, ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (Interights) v. Greece* [No 49/2008], 11. 12. 2009; *European Roma Rights Center v. Greece* [No 15/2003], 8.12.2004 (violation of the right to adequate housing according to Article 16 ESC).

56. *European Territorial Cooperation Programme: Actions that protect the right to health and the protection of the Roma population*, Thessaloniki 2012 ; FRA, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey, Data in Focus Report - The Roma*, 2009 ; *Council of the European Union, Council Recommendation on effective Roma integration measures in the member states*, 9 and 10 December 2013, par. 1. 6. (d), p. 7.

57. GNCHR, *The right to water- The Right to Water. GNCHR Recommendations for its effective protection* (2014).

58. GNCHR, *Recommendations on Transgender persons and legal gender recognition* (2015) ; *Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (Reference Period 1.1.2009-12.31.2012)* (2014) ; *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013) ; *Comments on the 7th Periodic Report of Greece (2005-2008)* to the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW) (2010) ; *Observations on the draft law "Implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation – Harmonisation with the Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the*

Council of 5 July 2006 (recast) and relevant provisions" (2010) ; *Comments on the Bill "Implementation of the Principle of Equal Opportunities and Equal Treatment of Men and Women in Matters of Employment and Occupation-Harmonisation of Legislation with Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006"* (2008) ; *Comments on the Bill "Implementation of the Principle of Equal Treatment for Men and Women as Regards Access to Employment, Vocational Training and Promotion, and Working Conditions"* (2006).

59. Article 116 (2): "Adoption of positive measures for promoting equality between men and women does not constitute discrimination on grounds of sex. The State shall take measures for the elimination of inequalities actually existing, in particular to the detriment of women".

gender equality⁶⁰. Furthermore, Article 116(2) of the Greek Constitution states that the positive measures should aim to eradicate “inequalities” (which is a boarder term than the term “discrimination” of Article 19 of Law 3896/2010)⁶¹.

Furthermore, the GNCHR noted, in its observations on the draft law for the transposition of Directive 2002/73/EC (which became Law 3488/2006), that there is no autonomous personal right to parental leave for both male and female workers⁶² and that Article 3(4) of this Law regarding the protection of maternity does not comply with the provisions of Article 21(1) and (5) of the Greek Constitution, which guarantee the effective protection of maternity⁶³. Especially in the private sector, women undergo unfavourable treatment during the hiring and negotia-

tion process, not only when they are pregnant or have just given birth to a baby, but also when they have young children or are married and at child-bearing age⁶⁴.

Moreover, although Law 3896/2010 on the *Implementation of the Principle of Equal Opportunities and Equal Treatment of Men and Women in Matters of Employment and Occupation-Harmonisation of Legislation with Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006* clearly includes among grounds of discrimination “any less favourable treatment arising from the gender reassignment of a person”, it ignores a very important parameter: that of “social gender”. Consequently, the protection provided by the above mentioned disposition covers persons who have undergone gender reassignment surgery, thus excluding the majority of trans persons who have not. For this reason, an amendment of this law is recommended, adding gender identity among the grounds on which discrimination in employment is prohibited⁶⁵.

The GNCHR has also underlined that the legal framework (Law 3488/2006 and Law 3896/2010, which transpose Directives 2002/73/EC and 2006/54/EC, respectively)⁶⁶ is inadequate for ensuring effective judicial protection to victims of discrimination, most of whom are women. Legal entities are not granted standing to engage in their own name in legal proceedings for the protection of the rights of the victims.

The GNCHR is constantly repeating a general observation, regarding the provisions transposing the EU gender equality Directives: the procedural provisions (mainly regarding the standing of legal entities and the burden of proof) are not incorporated into the relevant Codes of Procedure. As a consequence, they remain un-

60. Greek Supreme Administrative Court, decisions Nos 2831/2003, 2832-2833/2003, 3027-3028/2003, 3185, 3187-3189/2003 and 192/2004.

61. See as noted by the GNCHR, Comments on Bill titled “Application of the Principle of Equal Treatment Irrespective of Racial or Ethnic Origin, Religious or Other Beliefs, Disability, Age or Sexual Orientation” (2003): The Greek Constitution, Article 4(2), guarantees substantive gender equality (Greek Supreme Administrative Court judgment No 1933/1998). On the occasion of the constitutional revision of 2001, the provision of Article 116(2) allowing derogations was repealed and replaced with a provision which requires positive measures as a means for achieving gender equality and the abolishment of all inequalities in practice, especially those affecting women. Consequently, as of the entry into force of the revised Constitution (18.4.2001), all provisions allowing derogations were null and void, while any provision introducing derogations in the future shall be invalid. This is why neither Law 3488/2006 transposing Directive 2002/73/EC nor Law 3896/2010 transposing Directive 2006/54/EC, allow derogations from gender equality in employment. Besides, both these Directives allow member States to introduce or maintain national provisions more favourable than their own and do not allow the reduction in the level of protection of workers in the areas which they cover. The GNCHR underlined that “according to fundamental principles of international and European law as well as to the explicit provisions of the Directives, the provisions of Article 116(2) of the Greek Constitution prevail as more protective”.

62. GNCHR, Resolution on the Reconciliation between Professional and Family Life in view of the transposition of EU Directive 2002/73/EC into Greek law (2005).

63. Article 21(1): “The family, being the cornerstone of the preservation and the advancement of the Nation, as well as marriage, motherhood and childhood, shall be under the protection of the State” and Article 21(5): “Planning and implementing a demographic policy, as well as taking of all necessary measures, is an obligation of the State”.

64. GNCHR, Resolution on the Reconciliation between Professional and Family Life in view of the transposition of EU Directive 2002/73/EC into Greek law (2005).

65. See Greek Transgendered Support Association, International Transgender Day of Remembrance/Resolution, 21 November 2012.

66. GNCHR, Comments on the Bill “Implementation of the Principle of Equal Opportunities and Equal Treatment of Men and Women in Matters of Employment and Occupation-Harmonisation of Legislation with Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 (2006).

known to judges, lawyers and the persons concerned. Therefore, the transposition of the EU Directives is inadequate, since it does not establish the required legal certainty and transparency which would allow the victims of discrimination to be aware of their rights and to claim them before the courts and other competent authorities.

Work and gender equality

Despite the adoption of Law 3896/2010 and the measures mentioned in the Report of the Greek State under examination, the deregulation of employment relations due to the growing financial crisis and the successive austerity measures continue to aggravate the position of women in the labour market⁶⁷, rendering them even more vulnerable. International and European monitoring bodies, such as the CEACR⁶⁸, the CEDAW Committee⁶⁹, the ECSR⁷⁰ and the CoE Commissioner for Human Rights⁷¹ have also emphasised the serious impact of the crisis and austerity measures on women. The deregulation of employment relations due to the growing financial crisis and the successive austerity measures continue to aggravate the position of women in the labour market, rendering

them even more vulnerable. According to the ECSR⁷² and other treaty-bodies' findings, fiscal consolidation decisions and austerity measures are taken without any *ex ante* or even *ex post* impact assessment⁷³. Taking into account the concluding observations of the CEDAW Committee⁷⁴, the GNCHR expresses its concern for the marginalisation of women in the labour market as reflected *inter alia* in the high female unemployment rates. The application of severe and deregulative labour market reforms with successive measures since 2010 (among others, Law 4024/2011 or Law 4093/2012) and the severe pension cuts regarding widows and other categories of women have also had a negative cumulative effect.

Furthermore, the reversal of the hierarchy of CAs and the weakening of the National General CA and the sectoral CAs affect women in particular, mainly regarding equality in pay and thus lead to the widening of the pay gap, as CAs used to be the best means to promote and protect uniform pay and employment conditions, without any discrimination.

Another source of concern is the continuous reduction of the (already insufficient) day-care structures for children and dependent persons as well as other social structures, which limit women's ability to take up employment or keep them in jobs with reduced rights, at the same time perpetuating gender stereotypes, as men are not encouraged to participate in such care. The harmonisation of family professional life should be a matter for both men and women. There is also a disturbing rise in discriminatory practices, especially on multiple grounds, to the detriment of women employed within the framework

67. GNCHR, *Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (Reference Period 1.1.2009-12.31.2012)* (2014).

68. *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Equal Remuneration Convention, 1951 (No 100), Greece (Ratification: 1975); Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100) - Greece (Ratification: 1975); Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), Equal Remuneration Convention, 1951 (No 100), Greece (Ratification: 1975); Observation (CEACR) - adopted 2010, published 100th ILC session (2011), Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100) - Greece (Ratification: 1975).*

69. UN, *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations: Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7, 1 March 2013, par. 28.*

70. CoE, *ECSR, Activity Report 2015.*

71. CoE, *Commissioner for Human Rights, Safeguarding human rights in times of economic crisis, November 2013, p. 23 and Protect women's rights during the crisis, as well as Greece: progress in combating racism, but concerns remain about the impact of austerity (Visit to Greece), Athens, 8 July 2016.*

72. *Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), Equal Remuneration Convention, 1951 (No 100), Greece (Ratification: 1975).*

73. See GNCHR, *Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (2013); Recommendation on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights (2011) and The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis (2010).*

74. UN, *CEDAW, Concluding Observations: Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7, 1 March 2013, par. 28.*

of sub-contracting or temporary employment. In such cases, women are especially targeted if they are engaged in trade union activity⁷⁵.

Since 2011, the CEACR through its Reports expresses its concerns at the “disproportionate impact” of the crisis and austerity measures on women and the widening of the pay gap to their detriment. The CEACR stresses in particular that “the combined effect of the financial crisis, the growing informal economy and the implementation of structural reform measures adversely affected the negotiating power of women, and would lead to their over-representation in precarious low-paid jobs”. Strong concerns on the severe impact on gender equality are also explicitly expressed in the Report of the High level mission to Greece⁷⁶. The CoE Commissioner for Human Rights has also emphasised the serious impact of the crisis and austerities measures on women⁷⁷.

In the private sector, the rapid growth of flexible forms of employment as well as the replacement of contracts of indefinite duration by fixed term contracts lead to a significant reduction in wages. The CEACR stresses, referring to the Ombudsman, that flexible forms of employment, mainly part-time and rotation work, are more often offered to women, especially during pregnancy and upon return from maternity leave, reducing their levels of pay, while layoffs due to pregnancy, maternity and sexual harassment increase. “Flexibility had been introduced without sufficient safeguards for the most vulnerable, or safeguards which had been introduced by law were not effectively enforced”⁷⁸.

In fact, unemployment, especially among women and young people, is especially high and as the CEACR notes, “a large number of women have joined the ranks of the ‘discouraged’ workers who are not accounted for in the statis-

tics”, while “small and medium-sized enterprises, which are an important source of employment for women and young people, close down massively”⁷⁹. According to the latest data of the Greek Statistical Authority (hereinafter ELSTAT), in May 2015 (which is, notably, a month of seasonal employment), male unemployment rate was 22,4% while female unemployment rate was 28,2%⁸⁰.

Moreover, fiscal consolidation decisions and austerity measures are taken without any *ex ante* or even *ex post* impact assessment, as the ECSR and other treaty-bodies are deploring⁸¹.

Also, “recalling that CAs have been a principal source of determination of pay rates, the Committee [Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations] refers to its comments on Convention No 98 and calls upon the Government to bear in mind that collective bargaining is an important means of addressing equal pay issues in a proactive manner, including unequal pay that arises from indirect discrimination on the ground of sex”⁸².

To the abovementioned observations the GNCHR adds the need to strengthen the Labour Inspectorate (SEPE) and the Ombudsman, which is deemed crucial at a time when both bodies are suffering major budget cuts. This is all the more

75. GNCHR, *Workers’ rights and conditions of work in the framework of sub-contracting* (2009).

76. ILO, *Report on the High Level Mission to Greece* (Athens, 19-23 September 2011), par. 317-321.

77. CoE, *Commissioner for Human Rights, Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, p. 23 and *Protect women’s rights during the crisis*.

78. *Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), Equal Remuneration Convention, 1951 (No 100), Greece (Ratification: 1975)*.

79. *Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), Equal Remuneration Convention, 1951 (No 100), Greece (Ratification: 1975)*. See also *Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013) ; Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No 111), Greece (Ratification: 1984)*.

80. ELSTAT, *Press Release*, 6 August 2015.

81. See GNCHR, *Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (2013); Recommendation on the imperative need to reverse the sharp decline in civil liberties and social rights (2011) and The need for constant respect of human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis (2010)*.

82. *Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), Equal Remuneration Convention, 1951 (No 100), Greece (Ratification: 1975)*. See also *Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013). Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No 111), Greece (Ratification: 1984)*.

so as the number of workers who cannot afford recourse to the courts for financial reasons is in constant increase.

More generally, the GNCHR shares the Ombudsman's fear that any progress achieved so far in employment and gender equality may be reversed, something which would result in failure to draw on valuable human resources, as well as in violation of the rule of law and democratic principles⁸³. The insufficiency of policy measures aiming at combating high female unemployment, the failure to encourage men's participation in family care, the gender pay gap to the detriment of women and the so-called "glass ceiling" on women's professional evolution indeed constitute problems of human rights and democracy.

Finally, the GNCHR is seriously concerned that the substantial changes to the Greek labour legislation, and in particular changes and cut-backs to the pension system and social security, in combination with changes provided for in Law 4326/2015 (known as "Third Memorandum")⁸⁴ which will effectively curtail the right to work, trade union rights and the right to strike, will have far-reaching impacts on the exacerbation of unemployment – by making collective dismissals ever cheaper and easier – and the collective representation of workers.

Participation of women in political and public life

The GNCHR expresses its concern for the negative climate surrounding the political system, which reflects a strong resistance to accepting the equal political presence of women in all structures of political power. Political party strategies by which party members are promoted and female members are placed in traditional posts, as well as the overall sexism that dominates public life prevent women from exercising their political role, maintaining the belief that politics are predominantly "male".

83. Ombudsman, *Special Report 2012, Gender and labour relations*.

84. OGG 94/A/14.8.2015.

As regards the female trade union membership and the female membership in the executives of trade union bodies in Greece, the figures indicate that women's presence in the trade union movement has been relatively low⁸⁵. The issue has been addressed in detail in recent studies⁸⁶.

The GNCHR notes with emphasis that it shares the serious concerns of international human rights monitoring bodies, such as the CEACR⁸⁷, the CEDAW Committee⁸⁸ and the CoE Commissioner for Human Rights⁸⁹ that successive austerity measures combined with the deregulation of employment relations due to the growing financial crisis have led to the violation of the principle of equal treatment of men and women in employment and discourage women not only from being elected to trade unions, but even from joining them⁹⁰.

Family Law issues

As for gender equality in family law, the GNCHR highlights its observations concerning:

a) *The surname of spouses*: Article 1388 of the Civil Code, which provided that women retained their maiden name after marriage, was amended so as to allow the adding of a spouse's surname to the other, following an agreement be-

85. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound), *Trade union strategies to recruit new groups of workers – Greece*.

86. See this way GSEE Labour Institute (INE-GSEE), *The Participation of women in administration of trade unions bodies of the General Confederation of Greek Workers*, E. Varchalama, K. Boukouvalas, I. Papageorgiou (ed.), February 2015.

87. Observation (CEACR) - adopted 2011, published 101st ILC session (2012), *Equal Remuneration Convention, 1951 (No 100)*, Greece (Ratification: 1975). See also, Observation (CEACR) - adopted 2014, published 104th ILC session (2015), *Equal Remuneration Convention, 1951 (No 100)*, Greece (Ratification: 1975).

88. UN, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding Observations: Greece, CEDAW/C/GRC/CO/7*, 1 March 2013, par. 28.

89. CoE, Commissioner for Human Rights, *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, November 2013, p. 23 and *Protect women's rights during the crisis*.

90. GSEE Labour Institute (INE-GSEE), *The Participation of women in administration bodies of trade unions of the General Confederation of Greek Workers*, E. Varchalama, K. Boukouvalas, I. Papageorgiou (ed.), February 2015, pp. 34-35.

tween the couple (Article 28 of Law 3719/2008). This provision disrupts the continuum in the wife's identity, by allowing consecutive changes in surnames; it is therefore incompatible with the principle of gender equality.

b) *Parental Responsibility for children born out of wedlock*: Even though the GNCHR proposed not to amend the Article 1515 of the Civil Code on the parental responsibility for children born out of wedlock, Law 3719/2008 removed the precondition of the mother's consent in order for the father to be judicially awarded full or partial parental responsibility for child he has recognised.

c) *Validity of marriage*: The GNCHR has proposed the amendment of Article 1350(2) of the Civil Code that allows, pursuant to a court order, marriage at a younger age on serious grounds and the fixing of the minimum age in such cases at 16 years.

Gender Mainstreaming

In general, the GNCHR calls for the abolishment of sexist attitudes and stereotypes regarding the roles and responsibilities of women and men in the family and society, as well as for the effective implementation of gender equality in all areas (gender mainstreaming).

To this effect, the GNCHR also highlights the need to adjust the provisions on family taxation to the gender equality principle. Noting the relevant observations made by the Ombudsman, the GNCHR underlines the need to adopt legislation that will allow spouses to submit separate tax returns. Even when spouses submit joint tax returns, the GNCHR proposes the introduction of an individual tax obligation for each spouse and the separate tax clearance through the abolition of Article 61(2) of the Code of Income Tax.

Finally, the GNCHR notes the establishment of a law commission for the drafting of a law on the promotion of substantive equality and welcomes the adoption of the National Action Plan for Substantive Gender Equality 2010-2013 drafted by the General Secretariat for Gender Equality. However, considering the final observa-

tions of the CEDAW Committee, the GNCHR expresses its concern for the budget cuts regarding the aforementioned Secretariat which jeopardise its autonomy. The Commission also notes that the National Commission for Equality between Men and Women remains dormant since 2008.

Legal gender recognition

As for the legal gender recognition, in the Greek legal order the concept of 'gender identity' is almost non-existent. There is, nonetheless, a tendency to gradually include the concept of 'gender identity' in various legislative texts, such as Law 4285/2014⁹¹. The GNCHR emphasises that gender identity is specifically mentioned in this law among the criteria which have to be met in order for a criminal act to qualify as a hate crime. For the first time, gender identity is explicitly included as grounds for protection against crimes motivated by hate.

On the contrary, the most important legislation implementing the principle of equal treatment in Greece, such as Law 3304/2005⁹², Law 3769/2009⁹³ and Law 3896/2010⁹⁴ make no specific reference to "gender identity". There is, however, an explicit recognition contained in Article 3(2), (b) of Law 3896/2010, according to which "*discrimination on grounds of sex may also include any less favourable treatment arising from the gender reassignment of a person*". Nonetheless, it becomes clear that such a provision covers only transsexuals who intend to undergo, are undergoing or have undergone gen-

91. Aiming at adapting Law 927/1979 to Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law.

92. On the Implementation of the principle of equal treatment regardless of racial or ethnic origin, religious or other beliefs, disability, age or sexual orientation, which incorporates two relevant EU directives (2000/43/EC dated 29 June 2000 and 2000/78/EC dated 27 November 2000).

93. Implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services.

94. On the Implementation of the Principle of Equal Opportunities and Equal Treatment of Men and Women in Matters of Employment and Occupation-Harmonisation of Legislation with Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006.

der reassignment, and thus excludes the large majority of transgender people who are not able, due to such reasons as choice health reasons or denial of access to any healthcare, to undergo gender reassignment surgery.

For all of the abovementioned reasons, the GNCHR welcomes the initiative of the Ministry of Justice to set up a Law Drafting Committee for the legal gender recognition⁹⁵, as a first important step of the State towards the effective protection of transgender people and has on various occasions informed the Ministry of Justice of its willingness and readiness, as the independent advisory body to the Greek State, to assist the Law Drafting Committee in its task to take the necessary and appropriate legislative measures for the legal gender recognition.

In particular, taking into consideration the significant developments both at a national level – with the establishment of the aforementioned Law Drafting Committee for the legal gender recognition – as well as at a European level – with the adoption of Resolution 2048(2015) of the plenary of the CoE Parliamentary Assembly on *Discrimination against transgender people in Europe*⁹⁶ – and recognising every person's right to self-determination, the GNCHR has addressed the following recommendations with regard to the need for effective institutional protection of transgender people and calls on the State to take the necessary measures to protect and promote their rights⁹⁷. More specifically, the GNCHR deems it necessary to highlight the need for:

- Full legal gender recognition as a fundamental dimension of the personality and the possibility of transgender people to change identification documents based on self-determination of their gender identity, without the requirement

of irreversible gender reassignment surgery or other medical procedures⁹⁸.

- Amendment of the anti-discrimination legislation with the explicit inclusion of gender identity among the grounds of discrimination and ratification of the CoE Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence.

- Full access to healthcare services and gender reassignment treatment covered by public health insurance on condition that they are freely chosen and declassification of transsexualism.

- Collection of comparable data and information regarding the situation of transgender persons in Greece, as well as effective protection and promotion of their rights.

- Education and sensitisation on the rights of transgender people.

Finally, it is worth mentioning that on 27 June, a number of A status APF NHRIs (Australia, Mongolia, Nepal, New Zealand and the Philippines) and the GNCHR issued a Joint Statement of National Human Rights Institutions on the protection against violence and discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity at the Human Rights Council (HRC), calling among others the HRC to establish an Independent Expert. The statement was read out at the HRC by a representative of the GNCHR. The GNCHR expresses its satisfaction because following the aforementioned Joint Statement, the HRC passed a *Resolution on the protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity* establishing an Independent Expert on this issue and ensuring that sexual orientation and gender identity rights are discussed annually at the Human Rights Council⁹⁹.

95. Ministerial Decision No 20692/7.4.2015 for the creation of a special law-drafting committee for the revision of the legislation on civil partnership and the legal gender recognition (OGG 696/B/24.4.2015), as amended by Ministerial Decision No 94388/18.12.2015 (OGG 2928/B/31.12.2015).

96. CoE, Parliamentary Assembly, Committee on Equality and Non-Discrimination, Resolution 2048(2015), *Discrimination against transgender people in Europe*, 22 April 2015.

97. GNCHR, *Recommendations on Transgender persons and legal gender recognition* (2015).

98. See Greek Transgender Support Association, *Letter to the Minister of Interior on Legal Gender Recognition and Sex Characteristics*, 20 April 2015, as well as *International Transgender Day of Remembrance/Resolution*, 21 November 2012.

99. UN, HRC, *Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity*, 28.6.2016, A/HRC/32/L.2/Rev.1.

Violence against women

Greek legislation

The GNCHR welcomed Law 3500/2006 on *Combating domestic violence and other provisions*¹⁰⁰. However, it considers that the Law still does not fully and effectively deal with domestic violence¹⁰¹. In particular, it does not criminalise all offences of domestic character. It fails to address the essence of the phenomenon of violence against women and its root causes (the persisting roles of “man-master” and “woman-servant”). It does not create legal certainty, as most of its provisions are not incorporated in the relevant Codes, subject matters of which it regulates, such as the Criminal Code, the Civil Code, the Code of Criminal and Civil Procedure. In particular, the GNCHR has observed that:

(a) The acts criminalised by the Law were already covered by the Criminal Code, except for marital rape, marital sexual abuse and acts committed in the presence of minors. This creates confusion as to which acts are regulated by the Criminal Code or Law 3500/2006.

(b) The Law is gender-neutral regarding perpetrators and victims. It fails to address the reasons why in practice the perpetrator - husband or partner of the female victim - normally escapes punishment.

(c) No *ad hoc* institution to deal with the matter is established.

(d) It is questionable whether the penal mediation introduced is constitutional (the Prosecutor, to whom it is entrusted, is given judicial competences incompatible with his/her office) and effective.

(e) The police and the Prosecutor remain the main actors of the prejudicial phase, although they have proven to be unsuitable for the task, while the establishment of an *ad hoc* specialised body, such as a body of family social workers, is not provided for.

Moreover, the GNCHR deplores the continued delay in ratifying the CoE Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention)¹⁰². Indeed, although Greece is listed among the first thirteen States to have signed the Istanbul Convention, in May 2011, its ratification is still pending. The GNCHR is convinced that the ratification of the Istanbul Convention will contribute significantly to combating violence against women in all areas of private and public life¹⁰³.

As far as the implementation of the Greek legislation is concerned, Law 3500/2006 is indeed an important step forward. However, domestic violence against women and children has not significantly decreased¹⁰⁴. The GNCHR has deplored that, while there seem to be a significant number of cases, very few perpetrators are prosecuted and punished. This is also a main concern of the Committee against Torture, which also deplores the fact that the Greek Criminal Code does not list rape and other acts of sexual violence as forms of torture but rather as “serious breaches of sexual dignity”¹⁰⁵.

Raising awareness to the phenomenon of domestic violence is still needed, mainly due to persisting patriarchal attitudes and deeply rooted stereotypes regarding the role and responsibilities of women and men as well as discriminatory practices. The CEDAW Committee has deplored the lack of State measures to eliminate stereotypes and negative traditional attitudes and practices. There are only a few studies on violence against women and domestic violence and their root causes and no statistical data on violence based on sex, age, minority/ethnic origin and the relationship between the perpetrator and the victim. We concur with the UN Committee

100. Written submission by the Greek National Commission for Human Rights to the Human Rights Council, A/HRC/29/NI/2, 12 June 2015.

101. GNCHR, Comments on the Bill entitled Combating Domestic Violence (9.2.2006).

102. CoE, Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, 11.V.2011.

103. GNCHR, Recommendations on Transgender persons and legal gender recognition (2015).

104. GNCHR, Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the ICCPR (2013).

105. UN, Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece, CAT/C/GRC/CO/5-6, 27.6.2012, par. 23.

against Torture, which urges State authorities to organise wide awareness-raising campaigns and training courses on the prevention of violence against women and girls, for officials who are in direct contact with victims (law enforcement officers, judges, lawyers, social workers, etc.) and the general public¹⁰⁶.

The National Action Plan on Preventing and Combating Violence against Women 2009–2013

The GNCHR welcomed the protection measures for victims of domestic violence included in the National Action Plan on Preventing and Combating Violence against Women 2009 – 2013. However, it highlighted that female victims are not always ensured effective access to justice. While applauding the exemption of domestic violence victims from court fees required for lodging a complaint (Article 28 of Law 4055/2012), the GNCHR insisted that lack of awareness by women as to their rights and the means to exercise them still hinders their protection¹⁰⁷.

National Criminal Statistics

Statistics on domestic violence are collected by the police and are publicly available. They present all cases investigated by the police and include the number of domestic violence victims. The data are gender- and age-disaggregated for victims only. Although the gender of perpetrators is also provided, this is not linked to the victim's gender; hence, the number of female victims of male perpetrators cannot be deduced. For femicides, the gender (not age) of perpetrators is provided. This information is further disaggregated to show the relationship between victim and perpetrator. Information on femicides shows 17 women murdered in 2011 and a total of 70 women murdered since 2007 by a male in a domestic context. Of the 70 women murdered,

46 were killed by their intimate partner (26 by their husband, 6 by their former husband and 14 by another intimate partner)¹⁰⁸. 149 rapes and 85 rape attempts were reported in 2013 and 134 rapes and 64 rape attempts in 2014¹⁰⁹.

Guarantee of migrants' rights and measures to promote their social integration (par. 12 of the Committee's concluding observations)

Detention conditions of illegal migrants

The GNCHR has dealt many times with detention conditions of illegal migrants in Greece¹¹⁰. The GNCHR has expressed its concerns regarding, among others, overpopulation and prolonged detention periods. The GNCHR has also underlined that the decision on the detention of an immigrant should be made in exceptional cases and only as an *ultimum refugium*, i.e. after all possible alternative measures have been taken into consideration.

The GNCHR has called on the Greek authorities to take into account and comply with the continuous recommendations of the Committee for the Prevention of Torture (CPT)¹¹¹ and the other international bodies, but also with the GNCHR observations, in order to guarantee that detention conditions are in line with the right to human dignity and the right to health. Several ECtHR judgments¹¹² have found a violation of

106. *Idem*.

107. GNCHR, *Recommendations on the Bill on "Fair satisfaction due to the excess of the reasonable length of proceedings in civil and criminal courts and the Court of Auditors"* (2014).

108. European Anti-Violence Network (March 2013): *Information provided based on data received from the National Police*. See also WAVE, *Country Report 2012*, p. 115.

109. Hellenic Police statistics.

110. See GNCHR, *Detention Conditions in Police Stations and Detention Facilities for Aliens* (2010) ; *Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region* (2011) ; *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013).

111. CoE, *Committee for the Prevention of Torture, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013, 16 October 2014, CPT/Inf* (2014)26, par. 57 – 92.

112. ECtHR, *E.A. v. Greece* [No 74308/10], 30.7.2015; *Mahammad and others v. Greece* [No 48352/12], 15.1.2015; *Al*.

Article 3 of the European Convention on Human Rights (hereinafter ECHR) due to inadequate conditions of detention and systemic deficiencies in the asylum procedure. Among them is the judgment in *AL. K. v. Greece*, where the ECtHR called for the adoption of general measures aiming at putting an end to the inhuman and degrading treatment prevailing in certain detention centers near the borders¹¹³.

Operation "Xenios Zeus"

The GNCHR has on several occasions questioned the methods employed by the police in order to verify whether immigrants are legal or not.

In particular, it has agreed with the Human Rights Watch's findings, according to which "between August 4, 2012 and February 22, 2013 – the most recent period for which government statistics are available – police had stopped almost 85,000 people of foreign origin on the streets of Athens and taken to a police station for examination of their identification papers and legal status"¹¹⁴. Police officers stated that the operation had been successful, since during the prosecution of 85,000 immigrants only 4,811 of them – 6% – were found to be illegal. However, the Human Rights Watch Report, titled *Unwelcome Guest: Greek Police Abuses of Migrants in Athens*, has questioned whether this is a result of indiscriminate identity check rather than effective policing for monitoring unlawful conduct¹¹⁵.

The GNCHR retains its doubts in relation to the extent and intensity of police "clean up" operations which display an element of racist bias¹¹⁶.

Residence permit for humanitarian reasons

The GNCHR had expressed its serious concerns about the introduction by the government of the amendment to Article 19 of the draft law on *Immigration and Social Inclusion Code* (which became Law 4251/2014), while emphasising that it violated fundamental human rights, in particular the presumption of innocence as well as the right of access to justice¹¹⁷. Serious reservations in this matter had also been expressed by the CoE Commissioner for Human Rights, who underlined that such an amendment would allow deportation following the rejection of any migrant's complaint that they have been victim of racist or other unlawful violence by law enforcement officers¹¹⁸.

Article 19 of the above draft law provided for the "*granting and renewal of residence permits on humanitarian grounds*", in compliance with requirements of the Greek Constitution and international and European law. Among the persons for whom a residence permit on humanitarian grounds was provided, were third country nationals who were victims of and material witnesses for felonies and other serious criminal or racist acts, where a criminal prosecution had started for these acts and until a final court decision was given. While the Code was discussed in Parliament, an amendment to Article 19 was introduced, which reads as follows: "*if a public official is falsely accused of any of the above*

K. v. Greece [No 63542/11], 11.12.2014; *Mohamad v. Greece* [No 70586/11], 11.12.2014; *A.E. v. Greece* [No 46673/10], 27.11.2014; *M. D. v. Greece* [No 60622/11], 13.11.2014; *H.H. v. Greece* [No 63493/11], 9.10.2014; *F.H. v. Greece* [No 78456/11], 31.7.2014; *Tatishvili v. Greece* [No 26452/11], 31.7.2014; *Los Santos and de la Cruz v. Greece* [No 2134/12], 2161/12, 27.6.2014; *Tabesch v. Greece* [No 8256/07], 26.11.2009; *S.D. v. Greece* [No 53541/07], 11.6.2009; *Rahimi v. Greece* [No 8687/08], 1.04.2011; *M.S.S. v. Belgium and Greece* [No 30696/09], 21.01.2011. See also, CJEU Judgments: *Joined Cases C-411/10 and C-493/10 N.S.* [2011] ECR I-13905, where the CJEU agreed with the ECtHR regarding systemic deficiencies in the asylum procedure and in the reception conditions of asylum seekers in Greece.

113. ECtHR, *AL. K. v. Greece* [No 63542/11], 11.12.2014.

114. Human Rights Watch, *Unwelcome Guests. Greek Police Abuses of Migrants in Athens*, June 2013, p. 1.

115. Between August 4, 2012 and February 6, 2013 police on-

ly arrested 59 people (both foreigners and nationals) for criminal offenses such as possession of illegal weapons and drugs. *Idem*, pp. 6, 15-16.

116. The fact that over 94 % of those taken to police stations to verify their legal status in Greece were found to be in the country lawfully suggests that the police were casting an extraordinarily wide net. *Idem*, p. 16.

117. GNCHR, Press Release on the withdrawal of Article 19 as a whole from the Bill "Immigration and Social Inclusion Code" (2014).

118. CoE, Commissioner for Human Rights, Public Statement.

crimes and the falsity of the accusation is presumed by a preliminary investigation, following which proceedings are withdrawn, the plaintiff shall be judged for the offences set out in the eleventh chapter of the Criminal Code [perjury, false accusation etc.] by the procedure applying to flagrant crimes. In such cases, deportation may be imposed as a secondary penalty; otherwise, the administrative deportation proceedings shall apply”.

Due to strong reactions, Article 19 of the Immigration and Social Inclusion Code, as a whole, together with the above amendment, was withdrawn. The provisions related to the protection of victims and material witnesses were re-introduced, without the amendment violating human rights, by Joint Ministerial Decision (JMD) No 30651/2014 on the *Establishment of a category of residence permit on humanitarian grounds and of the type, procedure and specific conditions for its granting*¹¹⁹, and later on by Article 4(2) of the draft law of the Ministry of Interior on the *Incorporation into the Greek legal order of Directives 2011/98/EU on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EU on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers and other provisions* to the Migration and Social inclusion Code (Law 4251/2014). It is, therefore, the new Article 19(A) which includes, almost intact, the provisions of Article 1 of the Joint Ministerial Decision (JMD) 30651/2014 with regard to *Defining category of residence permit on humanitarian grounds, as well as the type, the procedure and the specific requirements for its granting*¹²⁰, *regulating the regime for granting and renewing residents permits on humanitarian grounds*¹²¹.

119. OGG 1453/B/5.6.2014.

120. OGG 1453/ B /5.6.2014.

121. GNCHR, *Observations on the draft law by the Ministry of Internal Affairs entitled "Transposition in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nation-*

Moreover, Law 4332/2015 provided that victims or material witnesses of the racist acts penalised under the relevant legislation may be granted, under certain conditions, a residence permit on humanitarian grounds, until a judgment has been delivered or the case has been closed. This is in compliance with the repeated GNCHR recommendations initially for the provision to be adopted¹²², as indeed was the case with Joint Ministerial Decision (JMD) No 30651/2014; and subsequently for it to be integrated in the Immigration and Social Integration Code, for reasons of legal certainty¹²³. This is a particularly important development in view of the repeated condemnations of Greece by the ECtHR for degrading treatment of migrants by persons acting in an official capacity and inadequate investigation of related complaints.

The GNCHR has welcomed the legislative recognition of the protection of victims and material witnesses of racist crimes and emphasised that the codification of legislation not only ensures legal certainty, but further more grants the protection of victims and material witnesses the appropriate legal status.

The GNCHR takes this opportunity to stress once again the need for the State authorities to intensify their efforts in combating and prosecuting hate crimes. Unaddressed crimes motivated by racism, xenophobia and intolerance feed tensions that disrupt social cohesion and fuel inse-

als to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, provisions regarding citizenship issues and other provisions” (2014).

122. GNCHR, Press Release “Withdrawal of Article 19 from the draft Law “Immigration and Social Inclusion Code” (2014).

123. GNCHR, *Observations on the draft law by the Ministry of Internal Affairs entitled "Transposition in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, provisions regarding citizenship issues and other provisions” (2014).*

curity among affected communities and the society as a whole¹²⁴.

In order to avoid discouraging victims to press charges, the RVRN has also underlined the need a) to refrain from prosecuting persons illegally entering the country and b) to prohibit the arrest and detention of the victims and witnesses who press charges, for the period between pressing the charges and the issuance of the special prosecutor's act¹²⁵.

The GNCHR's concern is also shared by the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, who, in his Report on Greece, urges the Greek authorities to "[p]rovide for guarantees for those migrants who do not own residence permits in order for them to feel free to report crimes"¹²⁶.

Living and working conditions of migrant workers

In a press release on *Working and living conditions of alien workers: the State's responsibility for the grim exploitation of our fellow beings*¹²⁷, the GNCHR forcefully declared that it was appalled by the cowardly attack of the employer's henchmen on alien workers' life in Manolada in 2013. It noted, however, that these criminal acts did not come as a surprise. They constituted the culmination of systematic criminal behaviour of employers. Many of our fellow beings – usually victims of trafficking – work and reside in other regions of the country as well, under conditions of slavery and poverty, which are tolerated by the State. All State authorities are bound to ensure the unimpeded and effective exercise of all human rights. Not only should they not violate

*these rights by their own acts or omissions, but they should also take timely and effective measures in order to prevent and repress any infringement by individuals. Unfortunately, they do not always fulfill their obligations. Alien workers are thus victims of the grim exploitation by employers, but also of breaches of the competent authorities' duties, for many years*¹²⁸. The GNCHR expressed the expectation that the punishment of the perpetrators in the Manolada case, would be prompt, exemplary and effective¹²⁹.

The GNCHR expresses its strong concern regarding the recent tragic incident of the accident of farm workers working in Thebes' onion fields, which revealed in the most illustrative manner the chronic problems of labour in agriculture in our Country and proved that "Manolada practices" have not yet been eliminated. In fact, the incident confirms once more the State's and employers' tolerance towards the phenomenon of the massive and intensive work of migrant workers without legal residence permit, since the official documentation of 25 out of the 30 alien workers involved in the aforementioned accident was no longer in force. Actually, according to the GSEE Labour Institute's estimations, currently approximately 500.000 immigrants live in our Country without residence permits in force¹³⁰. Furthermore, the GNCHR deplores the inhuman working conditions and the systematic violation of minimum wage and overtime legislation, as well as health and safety conditions for farm workers and urges the competent State authorities to take all the necessary measures to prevent such phenomena from reoccurring.

Moreover, as far as employment in agriculture is concerned, the GNCHR has expressed its concerns about the non compliance with Directive

124. RVRN, 2013 Annual Report, p. 4.

125. RVRN, Press Release on recent legislative amendment on combating racist crimes (2015).

126. HRC, Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 75(c).

127. GNCHR, Press Release: Working and living conditions of alien workers: the State's responsibility for the grim exploitation of our fellow beings (2013), Annual Report 2012-2013, p. 84.

128. Ibid.

129. On 30.7.2014, the Mixed jury Appeals Court of Patras acquitted the farmowners, accused inter alia for human trafficking. In 29.10.2014, the Supreme Court confirmed the acquittals pronounced by the appeals court and rejected the petition to squash the appeals court's judgments. See HLHR, Press Release on the Manolada case (2014).

130. GSEE, Press Release: Uncontrolled delinquency at the agricultural sector. Slavery conditions and risks even for the lives of farm workers are invisible to the State, 16.6.2016.

2009/52/EC on sanctions against employers of illegally staying third country nationals, in spite of its transposition by virtue of Law 4052/2012. In particular, regarding effective and adequate inspection in practice of workplaces in all sectors of activity, as underlined in the aforementioned press release of the GNCHR. Furthermore, it should be noted that Greece has not yet ratified the ILO, C129 - Labour Inspection (Agriculture) Convention, 1969 (No 129).

The GNCHR has stressed that the recession and the crisis must not lead to disorganisation and inertia of the control mechanisms and urges all State authorities to fulfil, without delay, their duties. Especially, it has called on:

- the control mechanisms, such as the Labour Inspectorate (which has acknowledged its responsibility since 2008 and visited the area at the time of the events), the Control Service of Non-Insured Labour of the Greek Social Insurance Institute (IKA) and the agents of the Agricultural Insurance Organisation (OGA), to conduct regular and unannounced inspections,
- the Government and Parliament to reinforce the personnel, the material, infrastructure and the periodic training of the Labour Inspectorate, without any limitations,
- the Trafficking Investigation Department of the Hellenic Police to be actively involved,
- every competent authority to ensure to the victims, as required by the Constitution, the international conventions and European Union law (especially the Charter of Fundamental Rights, Directive 2009/52 which was transposed by Law 4052/2012, as well as other relevant Directives), in particular: (a) lawful residence and possibility of employment in Greece, medical care and compensation for any material and moral damage which they may have suffered and (b) full and retroactive satisfaction of all their labour, social security and other rights and guarantee of these rights for the future without discrimination in comparison to Greek workers.

The GNCHR reiterates its statements that any labour protection policy will be ineffective, unless the Labour Inspectorate is adequately

staffed and appropriately strengthened¹³¹. In this regard, the GNCHR welcomes the ILO's technical assistance to the Greek aiming at curbing unemployment through the strengthening of active labour market policies and the social economy in Greece and enhancing the fight against undeclared work and informal economy¹³².

Migrants' access to health care

The GNCHR, given the serious dimensions that the refugee/migration issue has taken in Greece, reiterates the need for immediate co-ordination for the best possible management of the refugee/migration crisis, which is now about to get out of control, with grave and imminent dangers for both the persons involved as well as the receiving countries¹³³. The GNCHR once again reminds all concerned that fundamental human rights of migrants and refugees are at risk. There is an urgent need, now more than ever, for the EU, its member States as well as the United Nations, to consider their share of responsibility; to undertake the burden placed upon them in such a critical juncture in human history and work together for the best possible management of the ever increasing migration flows, while ensuring respect for human life and dignity. The GNCHR shares the concerns of the United Nations High Commissioner for Refugees,

131. GNCHR, *The GNCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards* (2013).

132. ILO, *ILO to support Greece in boosting labour market policies and the social economy*, 26.11.2015; *Supporting the transition from informal to formal economy and reducing undeclared work in Greece: identifying drivers and ensuring effective compliance*, 21.9.2015, GRG/15/01/EUR. See also *Observation (CEACR) - adopted 2015, published 105th ILC session (2016), Labour Inspection Convention, 1947 (No. 81) - Greece (Ratification: 1955); Observation (CEACR) - adopted 2013, published 103rd ILC session (2014), Labour Inspection Convention, 1947 (No. 81) - Greece (Ratification: 1955); Observation (CEACR) - adopted 2012, published 102nd ILC session (2013), Labour Inspection Convention, 1947 (No. 81) - Greece (Ratification: 1955).*

133. See the GNCHR, *Statement regarding the serious dimensions that the refugee/migration problem has taken in Greece* (2016), as well as the GNCHR *Release on The European Union has to urgently assume its responsibilities and redesign its asylum policy* (2015).

the European Council for Refugees and Exiles (ECRE) as well as other organisations concerning the widespread European measures aiming at the detaining of asylum seekers and refugees in Greece, as well as in countries neighbouring the EU such as Turkey.

For all the above reasons, the GNCHR has repeatedly called upon the Greek State, the UN, the EU institutions, all EU Member States and all the international organisations involved, in a spirit of responsibility, solidarity and sincere co-operation, to take all appropriate measures with a view to ensuring:

- the protection of human life, health and safety of all people living in Greece, and the effective management, in conditions of dignity, of the migratory flows towards the EU,
- the direct financing and effective functioning of the necessary structures and procedures, particularly through the creation of new and decent reception and hospitality centers in Greece,
- the full implementation in Greece of the EU legislation on alternate to detention measures,
- the integration and full application in Greece, the soonest possible, of Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council laying down standards for the reception of applicants for international protection and
- the organisation and continuing support of a permanent and effective humanitarian support mechanism in the first reception countries, with particular attention to vulnerable groups.

Furthermore, as far as access to social rights in general is concerned, Law 4251/2014 on *Immigration and Social Integration Code and other provisions*¹³⁴ has repealed and replaced, in essence, Law 3386/2005 on *Entrance, residence and social integration of third-country nationals in Greece*¹³⁵. Article 26 of Law 4251/2014, which essentially reiterates Article 84 of Law 3386/2005, states in its first paragraph that Greek public bodies and institutions are not allowed to provide their services to undocumented migrants. The second paragraph determines the exceptions to that prohibition. Most importantly, hospitals and

clinics are allowed to provide their services to undocumented migrants in cases of emergency and labour as well as to minors. Furthermore, according to Paragraph 4 of the same article, the employees of the aforementioned bodies and institutions who violate the provisions described above are liable to disciplinary and criminal sanctions for breach of their duties.

Such provisions as those of Paragraphs 1 and 4 of Article 26 of Law 4251/2014, which prohibit and criminally punish assistance to undocumented migrants, in cases other than emergencies, labour and hospitalisation of minors, lead to their inhuman and degrading treatment and violate their right to social assistance and healthcare, whilst endangering public health. The fact that those people are practically considered as "non-existent" by all public services, including health care institutions, constitutes a serious gap in the country's public health system. This is why the GNCHR has repeatedly requested the repeal of these provisions.

Instead, the Ministry of Health has issued, in May 2012, a Circular¹³⁶ which recalled that access to health care and hospital system is not available to undocumented third-country nationals, with exceptions for specific categories of patients, such as minors, recognised refugees, asylum seekers, third-country nationals under protection on humanitarian grounds and beneficiaries of subsidiary protection, as well as for emergency cases. In addition, despite the repeal of Law 3386/2005 and its substitution with Law 4251/2014 in April 2014, the provisions on the prohibition of, and criminal punishment for, assistance towards undocumented migrants have remained, as described above, essentially unchanged. Therefore, due to their obligation to apply these provisions, doctors have no option but to violate the duties imposed by the Constitution and the Hippocratic Oath.

More recently, in February 2016, Law 4368/2016 on Measures for the acceleration in the

134. OGG 80/A/1.4.2014.

135. OGG 212/A/23.8.2005.

136. Ministry of Health, Circular No Y4a/oik. 45610/2.5.2012 on Clarifications regarding the access of third-country nationals and uninsured Greek citizens to the country's health care and hospital system.

government's work and other provisions¹³⁷ was adopted. Article 33(1) of this Law provides for the right of uninsured people and socially vulnerable groups to have free access to public health care and hospitalisation. As in the previously mentioned provisions, this right is not granted to undocumented migrants, with the exception of certain categories of persons, which are elaborated in the second paragraph of the same article. Such persons are inter alia minors, pregnant women, prisoners and detainees, persons with severe disabilities, chronically ill and – under certain conditions – victims of trafficking and prostitution, on the one hand, and recognised refugees, beneficiaries of subsidiary protection, stateless persons, persons under protection on humanitarian or exceptional grounds and asylum seekers (including the family members of these persons), on the other. Accordingly, this article seems to further the provisions of previously adopted pieces of legislation, by covering a broader group of third-country nationals who, regardless of their legal status in Greece, can have free access to health care. However, it disregards – as do the previously mentioned provisions – the large numbers of undocumented migrants who reside in Greece and do not fall into any of the aforementioned categories, thus perpetuating their precarious state of “non-existence”.

Considering that Article 33(5) of Law 4368/2016 provides for the adoption of a Common Ministerial Act on the details of application of the said article, the Ministry of Labour, Social Security and Social Solidarity issued, in March 2016, a Circular¹³⁸ according to which, until the said Common Ministerial Act is adopted, the health care booklets for uninsured persons will be issued according to the procedure described in a Common Ministerial Act of 2006 which determines the conditions and criteria for the health care and hospitalisation of uninsured and financially weak citizens¹³⁹.

137. OGG 21/A/21.2.2016.

138. Ministry of Labour, Social Security and Social Solidarity, Circular No Δ23/οικ.11753/928/11.3.2016 on Instructions regarding the procedure for the issue of health care booklets for uninsured persons.

139. Common Ministerial Act No 139491/2006 (OGG 1747/B/30.11.2006).

As far as infectious diseases are concerned, the Act of the Minister of Health concerning the limitation of the spread of infectious diseases, adopted in April 2012¹⁴⁰, was repealed in April 2015¹⁴¹. This Act provided for the medical control and examination of *inter alia* undocumented migrants and asylum seekers for infectious diseases, which are characterised as medical urgency according to the criteria of the WHO, ECDC and CDC. Doctors or other health care professionals who became aware of any breach of the provisions concerning the control process defined by the said Act were under the obligation to inform immediately the competent police or judicial authorities. Thus, undocumented migrants had to be reported in accordance with this Act. This Act had been heavily criticised due to the fact that it often led to the stigmatisation of socially vulnerable groups. It is noteworthy that the Act had been repealed for the first time in April 2013¹⁴², but was brought back into force in July 2013¹⁴³.

Protection of refugees and asylum seekers – conditions of detention for foreigners awaiting expulsion (par. 12 of the Committee's concluding observations)

Unprecedented refugee emergency

Greece faces an unprecedented refugee emergency with record arrival numbers: between the 1st January 2015 and 19th June 2016 1.016.802 people arrived to Greece. In particular, as far as the first half of 2016 is concerned, out of the 222.151 arrivals to Europe, Greece has been the country of first arrival for 159.439 of them¹⁴⁴. The estimated total number of migrants and refugees currently present in Greece is 57.042 (48.593 on the mainland and 8.449

140. Ministry of Health, Act No G.Y. 39a/2.4.2012 on the Regulations for containing the spread of infectious diseases (OGG 1002/B/2.4.2012).

141. Ministry of Health, Act No Γ1/Γ.Π.οικ.24834/2015 (OGG 627/B/17.4.2015).

142. Ministry of Health, Act No Γ.Π.οικ.39728/2013 (OGG 1085/B/30.4.2013).

143. Ministry of Health, Act No οικ.62752/2013 (OGG 1652/B/4.7.2013).

144. Source: IOM and National Authorities.

on the islands)¹⁴⁵. In fact, since the implementation of the EU-Turkey agreement, on the 10th of March, the number of migrants and refugees stranded in Greece increased by 33%¹⁴⁶.

Drastic action in the past months has helped to manage the influx but the sheer numbers involved exceeds the capacity of the system to deal with them. For this reason, the GNCHR has called the European Union to urgently assume its responsibilities and redesign its asylum policy, so that, along with the UN, can act in a consistent and effective manner, in order to show the human face of the EU and so that the values and principles which form the foundation of European civilisation are not simply words on paper¹⁴⁷. The GNCHR also attaches itself to the Open Letter addressed by Professor Alan Miller, Ex-President of the ENNHRI to the European Council on 10 September 2015 on the occasion of the Extraordinary Council of Interior Ministers on 14 September 2015¹⁴⁸.

The GNCHR had also expressed its deep concern regarding the recurring sea tragedies and the loss of human lives in the Mediterranean¹⁴⁹ and has contributed to the drafting of the ENNHRI Statement on the continuing tragedies in the Mediterranean Sea, a human rights approach¹⁵⁰.

Changes in the Asylum System

The GNCHR attaches particular importance to the institution of international protection and has issued a series of relevant Decisions and Recommendations. To this effect, it has also demonstrated in practice its active support to

the new Asylum Service. Even prior to the summer 2015 influx, the GNCHR welcomed the establishment of the new autonomous Asylum Service and the Appeals Authority and has actively participated in the procedures laid down by law, thus expressing its trust, particularly in the work of the Appeals Authority¹⁵¹.

However, the new Asylum Service remains understaffed¹⁵². Meanwhile, although Article 1(3) of Law 3907/2011 provides for 13 Regional Asylum Offices to be set up in Attica, Thessaloniki, Alexandroupolis, Orestiada, Ioannina, Volos, Patras, Heraklion, Lesvos, Chios, Samos, Leros and Rhodes, only 7 are currently operational¹⁵³ along with 5 Asylum Units¹⁵⁴. Furthermore, the Regional Asylum Office of Attica, located in Athens, continues to receive the vast majority of asylum applications, whilst it does not have the

151. *With regard to this procedure, in fact, the GNCHR issued a Public Statement expressing its deep concern about the most serious and multiple consequences of the obvious legality issues arising from the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011, as amended. Such acts seriously undermined the GNCHR's trust in the new Appeals Committees. See GNCHR, Public Statement on the procedure regarding the establishment of the Appeals Committees under Law 3907/2011 (2014).*

152. *See Aida, Asylum Information Database, Country Report: Greece, November 2015, pp. 27-28.*

153. *The RAO of Attica started operations on 7 June 2013 and from January to August 2015 registered 5,215 applications, the RAO of Southern Evros started operations on 29 July 2013 and from January to August 2015 registered 1,017 applications, the RAO of Northern Evros started operations on 11 July 2013 and from January to August 2015 registered 351 applications by persons in administrative detention, the RAO of Lesvos started operations on 15 October 2013 and from January to August 2015 registered 217 applications, the RAO of Rhodes started operations on 2 January 2014 and from January to August 2015 registered 591 applications, the RAO of Thessaloniki started operations on 8 July 2015 and from January to August 2015 registered 486 applications and the RAO of Samos began operations on 14 January 2016. See Aida, Asylum Information Database, Country Report: Greece, November 2015, p. 24. For more information see Asylum Service, available at: http://asylo.gov.gr/en/?page_id=49.*

154. *The AU of Xanthi started operations on 20 November 2014, the AU of Amygdaleza started operations on 11 September 2013, the AU of Patras started operations on 1 June 2014, the AU of Chios started operations on 29 February 2016 and the AU of Leros started operations on 11 March 2016. See Asylum Service, available at: http://asylo.gov.gr/en/?page_id=49.*

145. *UNHCR, Regional Bureau Europe, Weekly Update, 15 June 2016.*

146. *Source: IOM, Mixed Migration Flows in the Mediterranean And Beyond, Compilation of Available Data and Information, reporting period 2 June – 15 June 2016.*

147. *GNCHR, Statement regarding the serious dimensions that the refugee/migration problem has taken in Greece (2016).*

148. *ENNHRI, An Open Letter from the Chair of ENNHRI to all its Members within the European Union (2015) Brussels.*

149. *GNCHR, Press Release Regarding the recurring sea tragedies in the Mediterranean (2015).*

150. *ENNHRI, Statement on the continuing tragedies in the Mediterranean Sea, a human rights approach. People before borders - Protection before border control (2015).*

capacity to register all applications in a timely manner. Persons, therefore, in need of international protection who do not manage to lodge their application are not protected from arrest, detention and deportation. Among applicants are vulnerable people, such as unaccompanied minors, disabled people, elderly people, pregnant women, single parents with minor children, as well as victims of torture, rape or other serious forms of psychological, physical or sexual violence. According to the Asylum Service registration of such cases is prioritised. However, the Greek Council on Refugees has reported a series of vulnerable cases who had to present themselves repeatedly before they finally had their asylum claim registered¹⁵⁵.

Such deficiencies were further exacerbated in crisis conditions, as a considerable number of those who want to seek asylum but are unable to register in a timely manner may be at risk of removal and, potentially, refoulement¹⁵⁶. The GNCHR called on the Greek authorities to investigate claims included in reports by international and European bodies, according to which operations of repulsion and refoulement of third country nationals constitute standard policy for addressing the immigration problem¹⁵⁷.

Furthermore, the GNCHR has expressed its deep concern regarding the content of the 18th of March Agreement between EU and Turkey and particularly the manner in which the latter will be implemented¹⁵⁸, due to the outright reversal of values at the European level in the field of human rights¹⁵⁹.

155. Greek Council for Refugees, *Registration of asylum claims – Access to the procedure for vulnerable groups*, 8 January 2015, Doc. No 3/08.01.2015, where 4 cases of single-parent families are reported.

156. UNHCR, *UNHCR observations on the current asylum system in Greece* (2014).

157. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013).

158. GNCHR, *Report on the EU-Turkey Agreement of the 18th of March 2016 regarding the refugee/migration issue in Europe in light of Greek Law No. 4375/2016* (2016).

159. CoE, *Parliamentary Assembly, The situation of refugees and migrants under the EU-Turkey Agreement of 18 March 2016, Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons* (Rapporteur: Ms Tineke Strik), Doc. 14028/19.4.2016.

In particular, the GNCHR evokes for the umpteenth time fundamental international and European human rights instruments¹⁶⁰ and recalls that the right of access to asylum and the prohibition of refoulement constitute fundamental pillars of the Refugee Law and the Universal Principles of human rights' protection upon which the international and European communities have been built. Moreover, there are serious doubts about the way in which the Agreement will be implemented in the Greek legal order. In particular, the GNCHR expresses the fear that the Agreement creates a legal *fait accompli* and Greece will be held responsible for any implementation problems that might arise, while there is also a pending case before the Grand Chamber of the ECtHR regarding the interpretation of the level of protection provided under Article 3 of the ECHR¹⁶¹.

For these reasons, the GNCHR calls upon the Greek State, the UN, the EU institutions, all EU Member States and all the international organisations involved, in a spirit of responsibility, solidarity and sincere cooperation, to take all appropriate measures with a view to ensuring:

- the observance of the principle of non-refoulement;
- the unhindered, timely and effective access of asylum seekers to the international protection processes;
- the unhindered and immediately effective operation of both the first instance asylum process and the second instance process before the Appeals Committees;
- the direct financing and effective functioning of the necessary structures and procedures, particularly through the creation of new and decent reception and hospitality centers in Greece with particular attention to vulnerable groups and unaccompanied minors;

160. In particular the EU Charter of Fundamental Rights and most notably Article 18 thereof; the 1951 Geneva Convention; the Protocol Relating to the Status of Refugees of 31 January 1967; Resolution 1821 (2011) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on the interception and rescue at sea of asylum seekers, refugees and irregular migrants.

161. ECtHR, *Khlaifia and others v. Italy* [No. 16483/12], 1.2.2016.

- the full implementation in Greece of the EU legislation on alternate to detention measures;
- the integration and full application in Greece, the soonest possible, of the Directive 2013/33/EU of the European Parliament and of the Council laying down standards for the reception of applicants for international protection;
- the immediate modification of the EU migration policy and particularly of the Dublin system, which now results in human stockpiling in particular countries and has proven inconsistent with the needs of reality as well as incompatible with the principles of respect for human rights, solidarity and fair burden-sharing between Member States;
- the extension and mandatory implementation of the relocation of refugees and asylum seekers from Greece to other EU Member States, in the context of a more equitable numerical distribution among the EU Member States, as dictated by the EU Charter of Fundamental rights and the EU Treaties¹⁶².

Furthermore, the GNCHR calls upon the Greek authorities to be particularly attentive to the implementation of the 18th of March Agreement between EU and Turkey, in order to make sure that the latter will not infringe fundamental rights of refugees, migrants and asylum seekers –as these are guaranteed under European and international law and interpreted by the international and European judicial bodies.

Lastly, the GNCHR calls upon the EU, which is after all the party to the Agreement with Turkey, not to pass the legal and moral responsibility of the refugee and migration crisis on to Greece. The EU must assume her own share of liability and responsibility and take all necessary measures so that the Agreement with Turkey will not be to the detriment of the rights of refugees and migrants.

Re-design of the EU asylum system and the Dublin III Regulation

The GNCHR has reiterated that continuing insecurity in countries of origin, which results in

the increase of the flows, impose the need for revision of EU policy. In this respect, it should be taken into consideration that the respect of human life and dignity as well as the respect of the non-refoulement principle for persons in need or potentially in need of protection is a binding obligation under international and European law, not merely for Greece but also for every European State. In this context, the GNCHR has highlighted the need for more solidarity and responsibility-sharing among EU Member States. In view of the growing migration flow, it is not merely by providing financial assistance to Greece and other border countries that the EU will fulfil its primary duty to protect human rights. The EU asylum system must be re-designed and focus on human dignity and rights – not merely on ways to stockpile human beings in some Member States. The ENNHRI Statement¹⁶³, of which GNCHR is a member, should also be underlined. ENNHRI calls on the EU institutions and Member States to take urgent action regarding the Syrian refugee crisis, in particular for the immediate application of the EU Directive on Temporary Protection and coordinated action for enhanced sea rescue and individual evaluation of refugees.

In its oral statement at the presentation of the Report of the UN Special Rapporteur on Human Rights of Migrants, Mr François Crépeau, the GNCHR thanked the Special Rapporteur for recalling that “Greece is the custodian of an external EU border [...and requesting] a European-wide approach to migrants’ human rights”¹⁶⁴. Fully concurring with his Conclusions and Recommendations, the GNCHR particularly thanked him for recommending its reinforcement through the provision of competent staff and resources. The GNCHR also stated that “it is very glad that the Report includes recommen-

163. ENNHRI, *Statement of the European Network of National Human Rights Institutions* (2014).

164. GNCHR, *Oral Statement of the GNCHR delivered by the Geneva Representative of the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC)*, Mr Bruce Adamson, during the 23d session of the United Nations Human Rights Council on the report of the Special Rapporteur on the Human Rights of Migrants, Mr François Crépeau, following his visit to Greece (2012), *Annual Report 2012-2013*, pp. 99-100.

162. GNCHR, *Report on the EU-Turkey Agreement of the 18th of March 2016 regarding the refugee/migration issue in Europe in light of Greek Law No. 4375/2016* (2016).

dations to the EU and stresses the need for more solidarity and responsibility-sharing among EU Member States. The recommended revision of the Dublin Regulation is crucial. In view of the growing migration flow, it is not merely by providing financial assistance to Greece that the EU will fulfil its primary duty to protect human rights. The EU asylum system must be re-designed and must focus on human dignity and rights – not merely on ways to stockpile human beings in some Member States¹⁶⁵.

Sadly, the Dublin III Regulation¹⁶⁶ does not effectively realise the fundamental EU principles of solidarity, human dignity and fair sharing of responsibility proclaimed by the Treaties and the EU Charter of Fundamental Rights (Articles 1 EU CFR, 2 and 3(3) TEU, 80 TFEU–asylum policies). Moreover, most measures against migration flows amount to automatic refoulement. Consequently, the deep human rights concerns in Greater Europe and the UN remain.

The GNCHR included similar observations in its oral statement at the presentation of the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention¹⁶⁷ and in its submissions to the Regional Representative for Europe of the Office of the High Commissioner for Human Rights, Mr Jan Jařab¹⁶⁸ and to the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere¹⁶⁹.

Unaccompanied minors (UAM)

As previously underlined by the GNCHR¹⁷⁰,

165. *Ibidem*.

166. Regulation (EU) No 604/2013 (criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an application for international protection (recast)), OJ L 180/31, 29.6.2013.

167. GNCHR, Oral Statement on the Report of the UN Working Group on Arbitrary Detention during the 27th session of the United Nations Human Rights Council (2014).

168. GNCHR, Submission to Mr Jan Jarab, Regional Representative for Europe of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (2015).

169. GNCHR, Submission to Mr Mutuma Ruteere, UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance (2015).

170. GNCHR, Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (2013). See also, GNCHR, Recommendations regarding Unaccompanied Minors (2007), Annual Report 2007, pp. 39 et seq.

the UN Committee on the Rights of the Child (CRC Committee) has expressed its concern that the public prosecutors either are unable to assign the guardianship to a responsible person or agency, or transfer the guardianship to directors of the reception centres for minors, and that the duties of the temporary guardian are vague and unclear¹⁷¹. Moreover, the CRC Committee has called upon the State party (a) to introduce appropriate legislative amendments to the national legislation, to enable the establishment of a functional, substantial and effective guardianship system for unaccompanied and separated minors, (b) to ensure that unaccompanied asylum seeking children are promptly appointed a legal representative in order to effectively gain access to the asylum procedure, as well as to assistance and protection, including access to free interpretation and (c) to create a national best-interests determination procedure that is complemented by procedural safeguards, in order to guide public and private institutions and administrative authorities in their actions affecting third-country national children and increase the capacity of reception facilities¹⁷².

The ECtHR has already found a violation of Article 5(1) ECHR, as the Greek authorities had not taken appropriate measures in order to place the minor in a special accommodation centre¹⁷³. The case concerned the detention of an unaccompanied minor for a two months period in Filakio detention centre.

The Ombudsman¹⁷⁴ has also highlighted the absence of a reliable system for the age assessment procedure for minors¹⁷⁵. According to the Ombudsman, the procedure prescribed by the relevant Ministerial Decision, concerning age assessment procedures for UAM under First Reception Services should be applied to all UAM.

171. UN, Committee on the Rights of the Child, Concluding Observations: Greece, CRC/C/GRC/CO/2-3, 13.8.2012, par. 62.

172. *Idem*, par. 63, 65.

173. ECtHR, *Husein v. Greece* [No 71825/11], 24.10.2013.

174. Report of the Greek Ombudsman, *The issue of age assessment for unaccompanied minors*, 6.10.2014.

175. Apart from the procedure provided to UAM subject to First Reception Services, see Ministerial Decision 92490/4.10.2013 (OGG 2745/B/29.10.2013).

An age assessment procedure based on a holistic approach – and not merely on medical examinations or other physical/somatometric parameters – should be adopted. In this context, the GNCHR observes that in case of a dispute concerning the exact age of the minor, the best interest of the child should be respected.

The GNCHR acknowledges that the legislation regarding the guardianship of minors, following the amendment of Presidential Decree 220/2007, was improved and now includes all unaccompanied minors irrespective of prior application for asylum. However, the GNCHR shares the UNHCR doubts as to the practical application of this provision, as, according to the findings of the new Asylum Service, more often than not no final appointment of a guardian is made, and neither the interim guardian nor any legal representative of the minor appear in Court or during the minor's interview.

For all the above reasons, the GNCHR reiterates its Recommendations¹⁷⁶:

- Police detention of alien minors for illegal entry in the country should be abolished and replaced by alternative measures of hospitality and/or protective custody in suitable facilities as long as their identification, the inquiry into the conditions and grounds of their entry, the search for their family and the determination of their legal status last.

- Deportation should be replaced by repatriation, when this is feasible and ensures the minor's rights and social re-integration in their country of origin.

- An advisor or a custodian should be appointed to every minor, especially in the field of child welfare, the minor's best interests prevailing.

- Unaccompanied minors/ asylum seekers constitute a particularly vulnerable group. Therefore, specialised personnel accompanied by an interpreter should be provided free of charge by the State in order to guarantee access to psychological medical and legal assistance.

- In case the minors are victims of abuse, torture, inhuman or degrading treatment or armed conflict, they should have free access to healthcare and housing in accommodation centers under the auspices of the Services of the Ministry of Health. They should also be entitled to education made accessible through courses of Greek language.

Detention conditions

From the moment the GNCHR was established, it has dealt many times with detention conditions of asylum seekers and illegal immigrants in Greece. The GNCHR acknowledges the strong migration pressure on the country. However, calls on the Greek authorities to take into account, and comply with, the continuous recommendations of the CPT¹⁷⁷ and the other international bodies, but also with the GNCHR Observations, in order to guarantee that detention conditions are in line with the right to human dignity and the right to health.

For this reason, the GNCHR recalls its Observations issued after an inspection of alien detention centres made together with the Ombudsman in the Department of Evros and Rodopi, from 18 to 20 March 2011¹⁷⁸. This inspection demonstrated that in recent years the situation in Evros amounts to a humanitarian crisis. The GNCHR acknowledges that there has been a rapid reduction in the migration flow through the land borders between Greece and Turkey since 2012. However, it emphasises that the pressure has been shifted towards the east sea borders between Greece and Turkey, where there has been a rise in the number of arrivals: between 1st January 2016 and 19th June 2016 the estimated number of arrivals by land is 1.638, while by sea is – by far most significant – 157.801¹⁷⁹.

176. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013). See also, GNCHR, *Recommendations regarding Unaccompanied Minors* (2007), Annual Report 2007, pp. 39 et seq.

177. CoE, *Committee for the Prevention of Torture, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013, 16 October 2014, CPT/Inf (2014)26*, par. 57 – 92.

178. GNCHR, *Findings of the in situ visit undertaken by the GNCHR and the Greek Ombudsman in detention facilities for aliens in the Evros Region* (2011).

179. Source: IOM and National Authorities.

More specifically, the main problems found during the inspection in the detention centres or derived from information provided by the competent bodies can be summarised in the following:

- Administrative deportation and detention of illegal immigrants still appears to be applied.

- Overpopulation in detention centres often leads to the detention of criminal detainees in the same centres as illegal immigrants.

- The GNCHR emphasises that the issue of asylum seekers' detention merits special attention. The GNCHR stresses that illegal entry and stay cannot be considered *per se* a ground for detention. Detention of an immigrant is an extraordinary measure which should be applied in exceptional cases and only as an *ultimum refugium* after all possible alternative measures have been examined. Anyone deprived of liberty due to detention must be duly informed about the duration of his detention, which cannot exceed the reasonable time that is necessary in order to achieve the aim pursued.

- Although the GNCHR acknowledges that the Greek authorities are making serious efforts to tackle illegal immigration, it must note that there is a great number of judgments and decisions delivered by international bodies finding Greece in violation of the right to human dignity of detainees as guaranteed by Articles 10 of the International Covenant on Civil and Political Rights (hereinafter ICCPR) and 3 of the European Convention on Human Rights¹⁸⁰. Furthermore, the GNCHR notes that there is no effective remedy in the Greek legal order for challenging detention conditions. In the same vein¹⁸¹, a Greek court acquitted migrants who had escaped a detention centre, holding that

their escape was justified by the serious and otherwise unavoidable danger to their health¹⁸².

At this point, the GNCHR would like to highlight that according to International Human Rights Law, the right to health belongs to every person, without discrimination, and is not a privilege of the nationals of a country. It is a fundamental and universal right. It consists of the right to quality of medical care, food, physical exercise and social activities. Inevitably, inadequate infrastructure, overpopulation and prolonged detention lead to serious repercussions on the health and the quality of the detainees' life. Several ECtHR judgments¹⁸³ have found a violation of Article 3 ECHR due to inadequate conditions of detention and systemic deficiencies in the asylum procedure. The repeated convictions of the Greek authorities by the ECtHR for detention conditions and failure to provide access to the asylum procedure are also mentioned by the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, in his Report on Greece¹⁸⁴. The UN Special Rapporteur focused on the "particularly problematic conditions" under which extensive use of administrative detention is being applied to migrants and asylum seekers – including those from vulner-

180. See *inter alia* ECtHR, *Horshill v. Greece* [No 70427/11], 1.8.2013; *Chkhartishvili v. Greece* [No 22910/10], 22.5.2013; *Ahmade v. Greece* [No 50520/09], 25.9.2012; *Mahmundi v. Greece* [No 14902/10], 31.7.2012; *M.S.S v. Belgium and Greece* [No 30696/09], 21.6.2011; *A.A. v. Greece* [No 12186/08], 22.10.2010; *S.D. v. Greece* [No 53541/07], 11.6.2009; *Dougoz v. Greece* [No 40907/98], 6.3.2001.

181. See *inter alia* ECtHR, *Ahmade v. Greece* [No 50520/09], 25.9.2012; *S.D. v. Greece* [No 53541/07], 11.6.2009; *Rahimi v. Greece* [No 8687/08], 5.4.2011; *A.A. v. Greece* [No 12186/08], 22.10.2010.

182. *Single-member Court of First Instance of Igoumenitsa* No 682/2012, 2.10.2012.

183. ECtHR, *E.A. v. Greece* [No 74308/10], 30 July 2015; *Mahammad and others v. Greece* [No 48352/12], 15 January 2015; *Al. K. v. Greece* [No 63542/11], 11 December 2014; *Mohamad v. Greece* [No 70586/11], 11 December 2014; *A.E. v. Greece* [No 46673/10], 27 November 2014; *MD v. Greece* [No 60622/11], 13 November 2014; *H.H. v. Greece* [No 63493/11], 9 October 2014; *F.H. v. Greece* [No 78456/11], 31 July 2014; *Tatishvili v. Greece* [No 26452/11], 31 July 2014; *Los Santos and de la Cruz v. Greece* [No 2134/12], 2161/12, 27 June 2014; see also *Tabesch v. Greece* [No 8256/07], 26.11.2009; *S.D. v. Greece* [No 53541/07], 11.6.2009; *Rahimi v. Greece* [No 8687/08], 1.04.2011; *M.S.S. v. Belgium and Greece* [No 30696/09], 21.01.2011. See also, CJEU Judgments: *Joined Cases C-411/10 and C-493/10 N.S.* [2011] ECR I-13905, where the CJEU agreed with the ECtHR regarding systemic deficiencies in the asylum procedure and in the reception conditions of asylum seekers in Greece.

184. HRC, Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 59.

able groups, such as unaccompanied minors not properly registered as adults upon arrest and victims of torture – without individual assessments¹⁸⁵.

The GNCHR Recommendations are cited in a large number of ECtHR judgments regarding detention conditions in Greece. Both the applicants and the ECtHR in the merits invoke the GNCHR's reports. It is a common fact, moreover, that the GNCHR's reports are presented thoroughly in the relevant domestic law part of the ECtHR's judgments¹⁸⁶.

Victims of trafficking in human beings

With regard to human trafficking, the GNCHR welcomes the ratification of the UN Convention against Transnational Organised Crime and the Protocols thereto, after their sanctioning by Law 3875/2010, which improved witness protection, an issue previously highlighted by the GNCHR.

Moreover, Greece has already signed, since 2005, the CoE Convention on Action against Trafficking in Human Beings and issued a law sanctioning it¹⁸⁷. Furthermore, it has transposed Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims (Law 4198/2013).

Of course, any improvement to the legal framework is not in itself sufficient to effectively combat human trafficking. There is further need for the effective implementation of the legal provisions. The GNCHR has expressed its concern for the lack, on the one hand, of an effective protection framework for trafficking victims – mostly women and children¹⁸⁸ – and of protection mechanisms for witnesses, on the other. Furthermore, data should be recorded in order to demonstrate the effective prevention of trafficking and the protection of its victims, the prosecution of perpetrators and the assistance to victims¹⁸⁹.

185. *Idem*, par. 58.

186. See GNCHR, *The GNCHR in the case-law of the ECtHR*.

187. Sanctioned by Law 4216/2013 (OGG 266/A/10.12.2013).

188. See this way ECtHR, *Rantsev v. Cyprus and Russia* [No 25965/04], 7.1.2010.

189. GNCHR, *Observations on the 7th Greek Report (2005-2008) to the Committee on the Elimination of the Dis-*

The GNCHR welcomes the protection measures mentioned in the Report concerning trafficking victims. However, it highlights the need for a multilingual helpline which will support victims and for a protection scheme that will promote social integration.

The GNCHR has also noted the lack of special measures for combating trafficking of Roma adults and children which presents particularities and should be handled on a specific basis. In fact, the GNCHR, sharing the concern of the CPT¹⁹⁰, stresses the need to investigate the disappearance case of 502 Roma children from an Aghia Varvara establishment.

Finally, keeping in mind the spirit of the concluding observations made by the CEDAW Committee¹⁹¹, the GNCHR highlights the need to record and continuously update any data relevant to the effective implementation of the National Action Plan against human trafficking for 2010-2012.

Article 4 (par. 10, 11 of the Committee's concluding observations)

Departments and Offices against Racist Violence

Presidential Decree 132/2012 provided for the *Establishment of Departments and Offices against Racist Violence*¹⁹². The GNCHR welcomed the initiative taken by the Ministry of Public Order and Citizen Protection, as well as the creation of a new helpline (11414) which receives reports of incidents of racist violence, assuring anonymity and privacy.

Cases recorded by the competent Police Offices relate only to a small sample of racist

crimination Against Women (CEDAW), Annual Report 2010, p. 64 et seq.; Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (2013).

190. UN, *Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6, 27.6.2012, par. 27.

191. UN, *Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations: Greece*, CEDAW/C/GRC/CO/7, 1 March 2013, par. 22.

192. OGG 239/A/11.12.2012.

violence assaults, since only holders of legal residence documents could have access in order to lodge a complaint before the police authorities (apart from the telephone complaints). It is indicative that, at the same period (2015), out of 273 incidents recorded by the RVRN only 28 were actually reported to the police¹⁹³.

According to the data communicated to the RVRN by the Hellenic Police, during the course of 2015, 80 potentially racially motivated incidents were recorded and investigated nationwide by the competent Hellenic Police Services (Departments and Offices against Racist Violence). The 11414 call center received 1526 phone calls, among which 27 calls were related to potentially racially motivated incidents. On the electronic form, available at www.astynomia.gr, 100 complaints were recorded, among which 98 potentially racially motivated incidents (out of the 98 complaints, 86 concerned the same incident). These complaints were investigated and case-files were formed¹⁹⁴.

The RVRN noted that the two-day training for persons serving in these Departments at the beginning of their operations is considered insufficient for the increased training needs on such a sensitive and complex issue. For this reason, the RVRN has called upon the Ministry of Interior and Administrative Reconstruction to conduct a training program, with the assistance of international and European organisations with expertise and experience in the training of security and justice forces, for the employees serving in the Departments and Offices against Racist Violence, as well as the entire personnel of the Hellenic Police¹⁹⁵.

In a letter addressed to the Head of the Directorate of the Greek Police, dated 24 July 2014, the President of the GNCHR has proposed that the GNCHR and the UNHCR Office in Greece organise a Training Session for the personnel of the Offices of the Greek Police against Racist Violence¹⁹⁶.

193. RVRN, 2015 Annual Report, p. 24.

194. *Idem*, p. 26.

195. RVRN, 2013 Annual Report, p. 10; 2014 Annual Report, p. 16; 2015 Annual Report, p. 24.

196. See Letter of the President of the GNCHR to the Head of

In the same wavelength, the ECRI recommends that the hotline be staffed with interpreters and that staff be instructed to provide detailed information on the procedure for reporting racist violence, as well as information on any assistance available to victims. ECRI also recommends further training for the new anti-racism police units¹⁹⁷.

The ECRI recommendations are also shared by the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, who, in his Report on Greece, recommends that “new competences should be given to the specialised units on racism regarding victims of hate crimes based on sexual orientation and gender identity, and the police hotline should be staffed with interpreters (at least in Arabic, Farsi and English)”¹⁹⁸.

The GNCHR highlights that the State should take up initiatives and prove that society cannot tolerate violence and racism. At this point, it is also important to note that Nils Muižnieks, the CoE Commissioner for Human Rights, in his report on the escalation of racist violence in Greece, called on the authorities to develop further and implement initiatives aimed at combating racism and extremism in all sections of society¹⁹⁹.

Criminal anti-racism legislation

The GNCHR has welcomed, through the *RVRN 2014 Annual Report*²⁰⁰, the adoption of Law 4285/2014 (“Antiracism law”)²⁰¹, following

the Directorate of the Greek Police (2014).

197. CoE, ECRI, Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1, par. 78 and 82.

198. HRC, Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 73(e).

199. CoE, Commissioner for Human Rights, Report by Nils Muižnieks Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Greece from 28 January to 1 February 2013, 16 April 2013, CommDH(2013)6, par. 41.

200. RVRN, 2014 Annual Report, p. 14.

201. Law 4285/2014 (OGG 191/A/10.9.2014) Amendment of Law 927/1979 (139/A) and compliance with the 2008/913/JHA framework-decision dated 28.11.2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law (L 328) and other provisions.

many years of institutional regression, while affirming that it moves in the direction of combating hate crimes. In fact, Law 4285/2014 amended certain provisions of Law 927/1979 in order to bring national legislation in line with Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law and added a new provision to the Criminal Code. Article 1(1) of Law 927/1979, as amended, makes the intentional public incitement to acts or activities that may result in discrimination, hatred or violence against individuals or groups based on their racial, national or ethnic origin, colour, religion, sexual orientation or gender identity a criminal act. Article 1(4) prohibits the creation or leadership of, or participation in, a group that promotes racism, while Article 4 provides for the criminal liability of legal entities. Besides, a new provision was added to the Criminal Code (Article 81A), which makes racist motivation a general aggravating circumstance for all offences. Until this amendment the racist motive was taken into account only in the sentencing stage and was effectively precluded from the initial stages of investigation and prosecution.

These legislative regulations (a) facilitate the victims and essential witnesses to report racist incidents and (b) broaden the ability of prosecuting authorities to investigate the racist motive. It is noted that, after a period of decline, there are signs of resumption in crimes committed due to racial or ethnic origin, religion, colour, sexual orientation, gender identity and/or disability²⁰².

Thus, the RVRN has put forth specific additional proposals, given that the most important parameter in a legislative amendment is its effective and unhindered implementation, which is not always evident. More specifically:

A. Investigation of racist motive:

Until recently, the racist motive was taken into account in the sentencing stage. Thus, both the law enforcement and the prosecuting authorities did not take into account the racist

motive at the initial stage of investigation and prosecution, considering that it is related only to the stage of the decision on the sentence, thus after the guilt of the offender has been established. The criminal investigation and prosecution for the murder of Shehzad Luqman is a significant, but not unique, example.

Therefore, the establishment of a general aggravating circumstance for crimes with bias motivation (81A of the Criminal Code) is a clear message to organised groups of racist violence perpetrators and therefore constitutes a positive development. According to the recent legislative amendment, it is now necessary to prosecute hate crimes on the basis of the specific criminal offence as regulated in the Criminal Code, in conjunction with the general aggravating circumstance regulated in Article 81A of the Criminal Code. Consequently, the investigation of bias motivation both at the stage of preliminary investigation ordered by the Public Prosecutor and at the stage of *ex proprio* initial investigation by the police becomes even more necessary.

Given the above, the RVRN points out the need to ensure the implementation of Circular No 7100/4/3 dated 24.5.2006 on the obligation of the law enforcement personnel to investigate racial motivation, to collect relevant data, to record and/or report on a specific form each incident against a person due to national or ethnic origin, colour, religion, disability, sexual orientation and gender identity, independently of whether a complaint has been lodged or not. In fact, the RVRN proposes the updating of the above Circular, in the light of the aforementioned legislative amendments.

Additionally, the RVRN considers necessary the adoption of a legislative provision which ensures the *ex proprio motu* prosecution of all offenses committed with bias motivation and the victims' exemption from fees when filing a complaint according to criminal law and/or a civil action.

Moreover, with regard to article 81A, the ECRI recommended 'language' and 'citizenship' to be included in the list of grounds of Article of Law 927/1979 and Article 81A of the Criminal Code. It also recommended that Law 3304/2005 is amended in order to include the grounds of

202. RVRN, 2014 Annual Report, p. 14.

colour, citizenship and language. The ECRI's concern is also shared by the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, who, in his Report on Greece, recommends not only to "[a]mend Law 4285/2014 to include language and citizenship among the existing list of grounds of discrimination in articles 1 and 81A [...and] criminalise the public expression, with a racist aim, of ideologies with a claim of superiority, defamation and the public dissemination or production and storage of racist material", but also to "[a]mend Law 3304/2005 to include the grounds of colour, citizenship and language, extend the scope of chapter III of that Law to include social protection, education and access to goods and services, and include a direct obligation on all public authorities to prevent discrimination in the carrying out of their functions"²⁰³.

B. Mandate of the Offices and Departments combating racist violence within the Greek Police:

The RVRN marks as positive the inclusion of sexual orientation and gender identity in Law 4285/2014. Since the main challenge remains the fight against hate crimes and given the emerging increase in hate crimes against LGBT persons, the RVRN emphasises once more the need for explicit inclusion of sexual orientation and gender identity within the mandate of the Offices and Departments against Racist Violence.

Furthermore, the GNCHR has welcomed the adoption of Law 4356/2015 on *Civil partnership, exercise of rights, criminal and other provisions*²⁰⁴ as a very positive first step towards combating racism and intolerance. According to Articles 15 et seq. of Law 4356/2015 and following ECRI's recommendation²⁰⁵, a consultative

body on issues of racism and intolerance, the "National Board against Racism and Intolerance" is established, with the participation inter alia of the GNCHR, the UNHCR, the RVRN and the Ombudsman, in order – among others – to develop a comprehensive anti-racist strategy, elaborate a National Action Plan against Racism and Intolerance and set up a monitoring mechanism of hate speech.

Combating racist violence

At this point, the GNCHR reports that it took a very long time for the three powers – legislative, executive and judicial – to acknowledge that there is organised criminal racist violence in Greece. The GNCHR, sharing the grave concern expressed by the CoE Commissioner for Human Rights, that a neo-Nazi, racist and xenophobic political party is now represented in parliament, emphasises the fact that this situation needs to be reversed by sustained and concerted efforts of all competent authorities²⁰⁶.

Even though the GNCHR considers the State responsible for tolerating the Nazi criminal acts of Golden Dawn, it nevertheless applauds the efforts made for investigating the criminal acts of this political party. In this direction, the GNCHR expresses its satisfaction over the suspension of the State funding of Golden Dawn, as a political party whose leader and several members and officials are charged with the crime of membership of a "criminal organisation", according to the provisions of Article 2 of Law 4202/2013.

Sharing the GNCHR's serious concerns, the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, in his Report on Greece, stresses the need for substantial verification of pledges of constitutionality and the banning of racist parties. Such a step should be taken, according to the UN Special Rapporteur, as a clear signal that organisations

203. HRC, Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 69(b) and (c).

204. OGG 181/A/24.12.2015.

205. CoE, ECRI, Report on Greece (fifth monitoring cycle), 24 February 2015, CRI(2015)1, par. 74.

206. CoE, Commissioner for Human Rights, Report by Nils Muižnieks Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Greece from 28 January to 1 February 2013, 16 April 2013, CommDH(2013)6, par. 37.

advocating racial hatred cannot be considered as a legitimate political force²⁰⁷.

Acknowledging the necessity to combat racism and xenophobia, the GNCHR has extensively dealt with this phenomenon, which is exacerbated in times of immense social tension. The GNCHR has adopted two special reports:

In its first report "*Police and the Judiciary: Combating racist violence*", the GNCHR focused on how the Police and Judiciary systems should deal with racist violence. ECtHR jurisprudence, the recommendations of international organisations and relevant research prove that the Greek legislation, the monitoring system of incidents of racist violence and their treatment are ineffective or even inexistent.

In its second report "*Extremist Groups, Public Discourse and Racism in Sports*", the GNCHR highlights the concerns and recommendations of international and European bodies dealing with the protection of human rights regarding the acts of extremist groups which target aliens.

Given the extent of the issue and the limited amount of space, the GNCHR refers to its 2011 Annual Report²⁰⁸.

Racist Violence Recording Network (RVRN)

The initiative for the establishment of the RVRN was taken in mid-2011 by the GNCHR and the UNHCR, following two major findings: a) the absence of an official and effective data collection system and b) the need for coordination among organisations which recorded, on their own initiative, incidents of racist violence against persons who recourse to their services.

The RVRN is comprised of actors offering medical, social and legal services or/and come in direct contact with victims of racist violence or victims of other hate-motivated violent attacks as well as of organisations established by members of the groups usually targeted by racist violence. In order to join the RVRN, a necessary

precondition is respect for human rights, diversity, multiculturalism and freedom of religion as well as action in tackling discrimination and intolerance. Apart from the coordinators, the UNHCR and the GNCHR, the RVRN is comprised of 36 Non-Governmental Organisations and civil society actors, as well as the Ombudsman and the Migrants' Integration Council of the Municipality of Athens as observers²⁰⁹. The participating actors acknowledge and jointly pursue combating racist violence as well as all racially motivated acts on the grounds of race, colour, religion, descent, national or ethnic origin, sexual orientation, gender identity, and disability.

With a view to pursuing the common goal, the RVRN: (a) formulates recommendations to the Greek authorities in compliance with the Greek and international legislation in human rights' protection, (b) promotes the public's information and awareness raising as regards to combating racist violence, (c) undertakes consultation with various actors on issues concerning racist violence, (d) strengthens collaboration with other actors in pursuit of combating racist violence, (e) organises and participates in training programs held by civil society and other competent institutional bodies regarding issues that refer to the identification, recording, and combating of hate crimes.

207. HRC, *Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece*, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 74.

208. GNCHR, 2011 Annual Report, pp. 75 et seq.

209. RVRN Membership during 2015: Act Up Hellas, Aitima, Amnesty International, Antigoni – Information and Documentation Centre on Racism, Arsīs, Asante, Association of Afghans United In Greece, Association of Social Workers of Greece, "Babel" Day Center, Center for the Support of Repatriated and Migrants - Ecumenical Refugee Program, Colour Youth – LGBTQ Youth Community of Athens, Doctors of the World (MdM), Forum of Migrants in Crete, Generation 2.0 Red, Greek Council for Refugees, Greek Forum of Migrants, Greek Forum of Refugees, Greek Helsinki Monitor, Greek Transgender Support Association, Group of Lawyers for the Rights of Refugees and Migrants, Group of Lawyers for the Support of Refugee and Migrant Rights (Thessaloniki), Hellenic Action for Human Rights – Pleiades, Hellenic League for Human Rights, Hellenic Red Cross, Homosexual and Lesbian Community of Greece, Human Rights Commission of the Bar Association of Rhodes, Initiative for the Rights of Prisoners, LATHRA? – Solidarity Committee for Chios refugees, Medical Intervention, METAction, Action for Migration and Development, Network for the Support of Refugee and Migrant Rights (Patras), Network for the Social Support of Refugees and Migrants, Positive Voice, PRAKSIS, Rainbow Families, World Without War and Violence.

As the RVRN states in its 2013 Report, “most of its observations are now considered as common ground. Data published by the Network constitutes a reference point for national and international human rights institutions. However, the responsibility to systematically record hate crimes is primarily a state one”²¹⁰.

In 2012, the RVRN registered two racially motivated murders and 154 incidents of racist violence. In 25 incidents, police and racist violence were interlinked (7 of the incidents occurred in detention facilities for migrants). Only 24 victims have addressed the competent authorities to file an official complaint and initiate judicial procedures, while 23 would like to do so. The rest do not wish to take further actions, most of the times because they lack legal documents and are therefore afraid that they will be arrested and deported²¹¹.

In 2013, the RVRN documented 166 incidents of racist violence with at least 320 victims. 213 of the above mentioned victims held no legal documents. Among 44 incidents of violence by uniformed officers recorded in 2013, 23 took place in detention facilities. At the time of the recording, only 33 among 166 incidents were reported to the police, thus initiating criminal proceedings. The vast majority of victims did not wish to take any further action, mainly because of fear associated with the lack of legal documents²¹².

In 2014, the RVRN documented 81 incidents of racist violence with at least 100 victims: 46 incidents were committed against immigrants or refugees due to their ethnic origin or skin color; 32 were committed against LGBTQI persons (in 3 of these cases the victims were foreigners who were targeted because of their sexual orientation and ethnic origin or skin color); in 3 anti-Semitic attacks, sacred places and symbols were desecrated (two attacks occurred against the Holocaust monument in Athens and one against the Jewish cemetery in Larissa). At the time of the recording, 25 among 81 incidents were reported to the police²¹³.

In 2015, the RVRN documented 273 incidents of racist violence with more than 300 victims. In 75 incidents immigrants or refugees were targeted due to their national or ethnic origin, religion or colour. In 185 incidents LGBTQI persons were targeted. In 4 of these incidents the victims were foreigners, who were targeted due to their sexual orientation and their national or ethnic origin; in 2 of these incidents at least one of the victims was targeted also due to his disability, while in 1 incident the victim was targeted because of his sexual orientation and his religion. From the 185 incidents against LGBTQI people, in 10 incidents, the victims have been targeted as activists. These incidents should be evaluated in combination with 5 incidents in which human rights defenders were targeted either because of their action in favour of refugees or/and immigrants, or because of their anti-Semitic action. In 5 incidents sacred or symbolic spaces or spaces used by collectivities were targeted. Finally, for the first time 1 incident against a member of the Muslim community and 2 incidents against Roma children were documented. In 185 incidents the perpetrators have targeted one person and in 83 incidents more than one person was targeted. At the time of the recording, 28 cases among 273 were reported to the police²¹⁴.

Today, with the establishment and operation of the RVRN, the gap caused by the absence of a formal and effective system for recording incidents and trends of racism and racist violence in Greece may have been filled²¹⁵, however the deficiencies of the system have not been fully remedied. For these reasons, the GNCHR urges the Greek authorities to encourage the ongoing co-operation between the Offices and Departments against Racist Violence, on the one hand, and the RVRN, NGOs and migrant communities, on the other hand, who come into contact with victims, with a view to identify proper solutions and plan specific measures against racist violence²¹⁶. “Civil society and Greek institutions that fight against

210. RVRN, 2013 Annual Report, p. 2.

211. RVRN, 2012 Annual Report.

212. RVRN, 2013 Annual Report, pp. 5 and 9.

213. RVRN, 2014 Annual Report, pp. 5 and 15.

214. RVRN, 2015 Annual Report, pp. 6 and 24.

215. This absence besides constitutes one of the most significant findings leading to the creation of the RVRN. See RVRN, Pilot phase conclusions 1.10.2011 – 31.12.2011.

216. *Ibidem*.

racism can play an important role in the reduction of hate speech as well”, as affirms the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, in his Report on Greece²¹⁷. Moreover, the GNCHR stresses the need to formulate special guidelines on police investigation procedures related to racist crimes, the fight against police indifference towards such behaviour and the assurance that perpetrators are brought to justice, under current laws²¹⁸.

Prohibition of hate speech in the media

The GNCHR welcomes the efforts made by the judiciary in order to combat and prohibit discriminatory treatment. However, it stresses that more measures should be adopted for combating more effectively discrimination and xenophobia in general, as well as hate speech in the media in particular.

The GNCHR has addressed this issue and has submitted comments on the draft law of the Ministry of Justice, Transparency and Human Rights on *Combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law*²¹⁹. The GNCHR has *inter alia* affirmed that States should strike a fair balance between combating certain forms and expressions of racism and xenophobia, on the one hand, and freedom of expression on the other. Therefore, every expression or opinion questioning certain crimes (i.e. the holocaust) should not be prohibited in an absolute way. Otherwise it would lead to an interference with the freedom of expression which is contrary to the principles of a democratic society²²⁰.

217. HRC, *Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 72.*

218. *Ibidem.*

219. GNCHR, *Comments on the bill by the Ministry of Justice, Transparency and Human Rights on "Combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law", 2011 Annual Report, pp. 34 et seq.*

220. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (2013).*

Considering the rise in the number of attacks against refugees, migrants and other groups of people by extremists, the GNCHR concludes that the framework is ineffective as concerns the investigation of racist motives during criminal prosecution. For all these reasons, the GNCHR recommends that (a) an offence having a racist motive be made a special offence, or (b) racist motivation be made an aggravating circumstance, a specific penalty frame being provided, or (c) the above be combined in some circumstances.

The GNCHR highlights that the State should take up initiatives and prove that society cannot tolerate violence and racism. The clear, explicit and without any differentiation or reserve condemnation of racially motivated violent crimes and hate speech are of primary importance for the Greek State, democracy and the Rule of Law. This concern is also shared by the CoE Commissioner for Human Rights, Mr Nils Muižnieks, who in his report on the escalation of racist violence in Greece, stated that the Greek authorities should undertake initiatives in order to combat racism and extremism²²¹.

Article 5

Right to security of person and protection by the State against violence or bodily harm (par. 13 of the Committee's concluding observations)

National Preventive Mechanism under the OPCAT

The GNCHR welcomes the ratification of the UN Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (hereinafter OPCAT) as a very significant step towards preventing torture and other inhuman and degrading treatment. In fact, the ratification of the OPCAT has

221. CoE, *Commissioner for Human Rights, Report by Nils Muižnieks Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Greece from 28 January to 1 February 2013, 16 April 2013, CommDH(2013)6, par. 41.*

been one of the GNCHR recommendations since 2008²²².

The OPCAT was ratified by Law 4228/2014 regarding the Ratification of the Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of the UN General Assembly²²³. Paragraph 1 of Article Second of the abovementioned law designates the Ombudsman as the national preventive mechanism, according to Articles 3 and 17 of the OPCAT, while according to Paragraph 3 of the same article the national preventive mechanism may, in the exercise of its mission, cooperate with other human rights bodies, in particular the GNCHR, the Special committee for the protection of the rights of persons with mental disabilities (Article 2 of Law 2716/1999), the Office Combating Arbitrariness Cases of the Ministry of Public Order and Citizen Protection (Law 3938/2011) and the Inspectorate of Detention Facilities (Law 3090/2002). This mission includes conducting visits to all places of deprivation of liberty, including prisons, police stations and detention centres, in order to prevent and monitor any insults on human dignity and contribute to the improvement of prison conditions.

Arbitrary conduct of law enforcement personnel

The GNCHR has repeatedly expressed its serious concerns regarding the frequency, the intensity and the nature of the incidents of police arbitrariness, as they are also reported by international human rights monitoring bodies²²⁴.

Acknowledging the necessity to combat this phenomenon, which is exacerbated in times of immense social tension, the GNCHR has extensively dealt with it. In particular, in a 2011

Report, the GNCHR highlighted *inter alia* that incidents of violence involving police officers are rarely investigated and are unlikely to reach a fair punishment and that direct or indirect involvement of the police – by tolerating acts perpetrated by racist groups and by refraining from any in-depth investigation – amounts to the acceptance and approval of those facts by the state²²⁵. Another connecting link between the law enforcement act and the arbitrariness is the racist crime. The investigation of racist motivation should not be left to the discretion of police officers, but should be a clear obligation and part of the basic police training. Police and investigative bodies should include in the standard procedure all steps that help establish the racist motivation.

The GNCHR welcomed Law 3938/2011 providing for the establishment of an inquiry mechanism into reports of police maltreatment (Office for the Combating of Arbitrariness Cases). However and despite the repeated convictions of the Greek authorities by the ECtHR for violating Articles 2²²⁶ and 3²²⁷ of the ECHR and the criticism by International human rights bodies²²⁸

225. GNCHR, *Racist Violence, Annual Report 2011*, pp. 75 et seq.

226. ECtHR, *Makaratzis v. Greece* [No 50385/99], 20.12.2004; *Karagiannopoulos v. Greece* [No 2785003], 21.6.2007; *Celniku v. Greece* [No 21449/04], 5.7.2007 and *Leonidis v. Greece* [No 43326/05], 8.1.2009.

227. ECtHR, *Bekos and Koutropoulos v. Greece* [No 15250/02], 13.12.2005; *Zelilof v. Greece* [No 17060/03], 24.5.2007; *Galotskin v. Greece* [No 2945/07], 14.1.2010 and *Stefanou v. Greece* [No 2954/07], 22.4.2010.

228. In particular the CoE Committee for the Prevention of Torture. See this way CoE, Committee for the Prevention of Torture, *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 September to 5 October 2001*, CPT/Inf (2002) 31. 20.11.2002, par. 11-22; *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 August to 9 September 2005*, CPT/Inf (2006) 41 20.12.2006, par.12-21; *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 27 February 2007*, CPT/Inf (2008) 3, 8.2.2008, par. 11-20; *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention*

222. GNCHR, *Decision regarding Detainees' Rights and Detention Conditions in Greek Prisons* (2008).

223. OGG 7/A/10.1.2014.

224. See in particular UN, *Committee against Torture, Conclusions and Recommendations: Greece*, CAT/C/GRC/CO/5-6, 27.6.2012, par.11 and UN, *Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Concluding Observations: Greece*, op. cit., par. 13.

for not acknowledging that police ill-treatment is a serious problem, the Office established in 2011 by the Ministry of Public Order and Citizen Protection in order to address complaints of police misconduct is not yet operational and has a limited mandate, able to rule only on the admissibility of the complaints. Admissible cases are being transferred to the relevant disciplinary bodies of the security forces for further investigation, raising concerns about the independence of such investigations.

Furthermore, in his press statement, after completing his visit to Greece, on May 2015, the UN Special Rapporteur on Contemporary Forms of Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, Mr Mutuma Ruteere, affirmed the need for setting up a credible, independent and effective police complaints mechanism to investigate allegations of abuse²²⁹. The same recommendations were also made by the CPT in its Report to the Greek Government on the visit to Greece from 4 to 16 April 2013²³⁰.

For all the above mentioned reasons, the GNCHR calls for the immediate functioning of the Office and for its re-establishment, in accordance to the recommendations of international monitoring bodies, such as the Opinion of the CoE Commissioner for Human Rights which draws the standards concerning the independent and effective determination of complaints against the police (also derived from ECtHR jurisprudence)²³¹.

of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 29 September 2008, CPT/Inf (2009) 20, 30.6. 2009, par. 10-18; Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 29 September 2009, CPT/Inf (2010)33, 17.11.2010, par. 16.

229. Press Statement delivered by the United Nations Special Rapporteur on Contemporary Forms of Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance M. Mutuma Ruteere on 8 May 2015 in Athens, Greece.

230. CoE, Committee for the Prevention of Torture, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013, 16 October 2014, CPT/Inf (2014)26, par. 23.

231. CoE, Commissioner for Human Rights, Opinion concerning Independent and Effective Determination of Com-

Political rights

Notwithstanding the multiple and intersectional discrimination faced in all areas of their life, the Roma population is still waiting to become part of priorities both at national and local level. Despite notable progress in the promotion of their political rights, the GNCHR expresses its concern for the exclusion of Roma from most policy making processes at local and national level. The discourse with respect to the Roma rights promotion has yet to be accompanied by elements of real empowerment. Policies and measures should aim at providing substantive support to the Roma population, but the ultimate aim is mainstreaming of the policies concerning Roma. Participation of the Roma in the decision-making is essential²³².

To this end and in order to ensure a most proactive approach regarding Roma rights issues and in particular their meaningful participation at all levels of public and political life, the GNCHR facilitates the dialogue between members of the Roma community and State authorities. For this reason, as already mentioned, the GNCHR, in its capacity as an "OPRE (Operational Platform on Roma Equality)" member, invited representatives of the Panhellenic Federation of Greek Roma Associations (PFGRA) to exchange with the other OPRE members during the Platform's 3rd meeting which was hosted by the GNCHR. Furthermore, the GNCHR is planning to host a meeting between members of the Panhellenic Federation of Greek Roma Associations (PFGRA) and representatives of Ministries.

Other civil rights

Freedom of association (par. 15 of the Committee's concluding observations)

The GNCHR applauds judgment No 24/2012 (Fourth Section) of the Greek Supreme Court for civil and criminal law, which recognises that the

plaints against the Police, CommDH(2009)4, 12.3.2009.
232. GNCHR, Report and recommendations on issues concerning the situation and rights of the Roma population in Greece (2009), Annual Report 2008, pp. 50 et seq.

restrictions applied to applications for the establishment of minority associations leading to the refusal of their registration in the registry of associations, violates the Constitution, the Civil Code and the ECHR, as affirmed both by the ECtHR²³³ and the CoE Commissioner for Human Rights²³⁴. Such a recognition by the Country's Supreme Court constitutes a very significant step towards the most effective exercise of the freedom of association. The GNCHR expresses the wish that the approach adopted in the present case may be consolidated.

Freedom of religion (par. 14 of the Committee's concluding observations)

Religion and religious education

The GNCHR stresses that the exercise of the right to abstain from religious education courses is regulated in a way which is not compatible with religious freedom, as it is made subject to prior formal justification. On the contrary, the measure of legal exemption from religious instruction and the related school exams upon request of their parents, as implemented by the Greek authorities, constitutes an initiative which does not address in depth the issue of religious education in schools, nor does it propose a long-term and effective solution. The compulsory character of the course of Religious instruction does not seem to be compatible with a generalised exemption from it, to the extent that such a measure renders automatically a general education course optional. By adopting an alternative approach, the GNCHR considers that, in a pluralistic and democratic school, which respects religious diversity, a course with catechetical content, which teaches in a compulsory manner the Orthodox Christian tradition²³⁵ does not meet the

needs of the students. The GNCHR underlines that religious education should include an introduction to the history and the main principles of each religion, so as to comply with constitutional and international law requirements and modern European cultural reality.

Religious oath

According to the amendments to the Greek Criminal Procedure Code, following the ECtHR judgments convicting Greece for violation of Article 9 ECHR²³⁶, the witnesses can indeed choose either to take a religious or a political oath before providing his/her testimony. However, the GNCHR is not fully satisfied with this solution. Firstly, choosing a political oath instead of a religious one may be viewed as a sign that the witness is not a Christian Orthodox. This may lead to bias as to the integrity of the witness, due to the predominance of the Greek Orthodox Religion in Greek society. Secondly, witnesses are often not asked whether they would like to choose between a religious and a political oath. Consequently, the witness must request it his/herself, thus revealing that he/she is most probably not a Greek Orthodox.

In the light of the above, the GNCHR repeats that the religious oath should be fully replaced by a political oath, so that the negative religious freedom is protected²³⁷. In support of this position, the GNCHR notes that, according to the previous case-law of the Greek Supreme Administrative Court, both the religious and the political oath entail the same legal consequences²³⁸.

233. ECtHR, *Bekir Ousta and others v. Greece* [No 35151/05], 11.1.2008; *Tourkiki Enosi Xanthis and others v. Greece* [No 26698/05], 29.9.2008; *Emin and others v. Greece* [No 34144/05], 1.12.2008.

234. CoE, Commissioner for Human Rights, *Report on Human rights of minorities*, CommDH(2009)9, 19.2.2009, par. 17-20.

235. According to Article 1(1a) of Law 1566/1985 regarding the Structure and function of the primary and secondary education.

236. ECtHR, *Dimitras and others v. Greece* [Nos 44077/09 15369/10 41345/10], 8.4.2013; *Alexandridis v. Greece* [No 19516/06], 21.5.2008; *Dimitras and others v. Greece* [Nos 42837/06, 3237/07, 3269/07, 35793/07 e t 6099/08], 3.9.2010; *Dimitras and others v. Greece* (No 2) [Nos 34207/08 6365/09], 3.2.2012.

237. GNCHR, *Decision on the Replacement of Religious Oath by Civil Oath* (2008). The GNCHR dealt with the issue of the religious oath before 2008 as well: *Proposals on State-Church Relations* (2006). See also GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013).

238. Greek Supreme Administrative Court (Sixth Section) 2601/1998, par. 7.

Law 4301/2014 on Organisation of the Legal Form of Religious Communities and their organisations in Greece

The GNCHR welcomes Law 4301/2014 on *Organisation of the Legal Form of Religious Communities and their organisations in Greece*²³⁹. It feels however the need to stress that, despite the fact that as the independent advisory body to the Greek State on matters pertaining to human rights protection it is the competent institutional body for formulating policy recommendations, the draft law was never transmitted to the GNCHR Plenum so that it can deliver its opinion. Moreover, it is highlighted that the Ministry of Education and Religious Affairs did not take into consideration previous Recommendations of the GNCHR regarding the State-Church relations as well as a proposal for a draft law on the above mentioned issue drafted by the Greek League for Human Rights and approved by the GNCHR²⁴⁰. The aforementioned proposal aimed both at safeguarding religious freedom and equality and creating the necessary conditions for the Church Institutions to develop independently of the State.

In this regard, the GNCHR has underlined in the past the need to harmonise the constitutional and legal, in general, order with the constitutional traditions of our European partners. And this, in the perspective of a mild regime of distinct roles of the State and the Church respectively, with respect to freedom of religion as guaranteed by international Human Rights instruments, such as the ECHR (Article 9) and the ICCPR (Article 18)²⁴¹.

Acquisition of Greek citizenship

In its 2010 Observations on the draft law by the Ministry of Internal Affairs, Decentralisation and E-Government on *Political participation of non-citizens of Greek origin and third-country nationals who reside legally and long-term in*

Greece (successively Law 3838/2010 on *Current provisions for Greek citizenship and political participation of repatriated Greeks and legally resident immigrants and other regulations*²⁴², the GNCHR has welcomed the aforementioned legislative initiative as a particularly important step towards effective integration of immigrants residing legally in the country and working in Greece for a long time and in particular regarding the effective integration of their children born or raised in Greece²⁴³. The GNCHR has held that this initiative was in the right direction and based on two fundamental pillars as far as immigration issues are concerned: respecting and promoting human rights of every person residing in the territory, while ensuring social cohesion and border security. It was attempting to ensure the full enjoyment of the rights of people legally and for a long time participating in the Greek society and contributing to the general well-being, while it was making clear the Greek State's position on irregular immigration²⁴⁴.

By Article 1 of Law 3838/2010, the new Article 1(A) was added to the Greek Citizenship Code (hereinafter GCC) on acquiring Greek citizenship "*Upon declaration and application, due to birth or school attendance in Greece*". According to this provision, the children of third-country nationals born in Greece, the so-called "second generation" immigrants, could acquire Greek citizenship under certain conditions. The GNCHR has stressed that this development constituted a significant step. It was the first time that the right of soil (*jus soli*) was introduced in the Greek citizenship law, based up to then only on the right of the blood (*jus sanguinis*). The right of soil (*jus soli*) is found as *per se* or

239. OGG 223/A/7.10.2004.

240. GNCHR, *Proposals on State-Church Relations* (2006).

241. GNCHR, *Positions regarding the Constitutional Revision in Greece* (2001), *Annual Report 2002*, p. 13.

242. OGG 49/A/3.24.2010.

243. GNCHR, *Comments on the Draft by the Ministry of Internal Affairs, Decentralisation and e-Government entitled: Political participation of non-citizens of Greek origin and third-country nationals who reside legally and long-term in Greece*, 2010 *Annual Report*, pp. 33 et seq. See also GNCHR, *Observations concerning Law 3386/2005* (OGG 212/A/23.8.2005) *Entering and residing of third-country nationals in the Greek State*, *Annual Report 2005*, p. 92.

244. See also GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant of Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013).

in conjunction with *jus sanguinis* in many legal systems²⁴⁵.

By judgment 460/2013, the Greek Supreme Administrative Court's Plenary declared unconstitutional the provision of Articles 1(A) GCC and 24 of Law 3838/2010²⁴⁶. Respectively, the decisions of the Ministry of Internal Affairs on granting citizenship to aliens born in Greece by an alien parent residing in the country upon at least 5 years or due to school attendance in Greece were also cancelled.

While, it is about time the issue of aliens participating in municipal elections be addressed in the framework of a constitutional reform²⁴⁷, a legislative intervention is required to address the legal vacuum created following the aforementioned judgment of the Supreme Administrative Court.

The GNCHR welcomed the fact that, according to Article 108 of Law 4251/2014 on the *Code of Migration and Social Inclusion and other provisions*²⁴⁸, *a residence permit for 5 years is offered to second-generation immigrants, provided that they have completed six years of schooling in a Greek school before they reach 21 and that they are legal residents in the Greek territory at the time of the relevant request*²⁴⁹. The GNCHR has also welcomed the long-term residency permit for second generation immigrants, noting however that for their full and effective integration the possibility of acquisition of the greek citizen-

*ship constitutes a fundamental precondition*²⁵⁰. In the same vein, it is worth mentioning that the ECRI recalled, in its Report on Greece, that "although not necessarily a requirement, citizenship can be a major tool for the integration of migrants. It is, therefore, regrettable that a progressive political initiative seems to have been stopped"²⁵¹.

The GNCHR deemed absolutely necessary the regulation, without any further delay, of issues regarding citizenship of second generation immigrants and called once again upon the State to sign and ratify the UN Convention on the Reduction of Statelessness (1961, in force since 1975), as well as the Convention of the CoE on Nationality (1997, in force since 2000), which Greece has already signed since 11 June 1997.

The right to education and training

With respect to the right to education, the GNCHR would like to focus on the very important issue of school violence and bullying. For this reason, the GNCHR recalls that the CRC Committee recognises that different forms of violence against children (such as corporal punishment, bullying, sexual harassment and abuse and verbal and emotional abuse) are interlinked and that violence in the family and school reinforce one another. Action against violence, therefore, must take a holistic approach and emphasise non-tolerance of all forms of violence²⁵².

Furthermore, reference should be made to the Specialised Committee on Researching and Combating Bullying in School, established in June 2006 under the auspices of the GNCHR²⁵³.

245. GNCHR, *Comments on the Draft by the Ministry of Internal Affairs, Decentralisation and e-Government entitled: Political participation of non-citizens of Greek origin and third-country nationals who reside legally and long-term in Greece*, 2010 Annual Report, pp. 33 et seq.

246. See GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013).

247. *Idem*.

248. OGG 80/A/1.4.2014.

249. GNCHR, *Observations on the draft law by the Ministry of Internal Affairs entitled "Transposition in the Greek legal order of Directives 2011/98/EC on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State and 2014/36/EC on the conditions of entry and stay of third-country nationals for the purpose of employment as seasonal workers, provisions regarding citizenship issues and other provisions"* (2014).

250. GNCHR, *Observations concerning Law 3386/2005 (OGG 212/A/23.8.2005) Entering and residing of third-country nationals in the Greek State*, Annual Report 2005, p. 92.

251. CoE, ECRI, *Report on Greece (fifth monitoring cycle)*, 24 February 2015, CRI(2015)1, par. 91.

252. Committee on the Rights of the Child, *day of general discussion on violence against children within the family and in schools, Violence against Children, Within the Family and in Schools, Report on the twenty-eighth session*, 28 September 2001, CRC/C/111, 2001, par. 697, 706, 724 and 727.

253. EEMOEV included representatives from the Greek Federation of Secondary State School Teachers, the Greek Teachers' Federation, the Greek Supreme Confederation

The work of this Committee culminated in the publication of the booklet titled *Group Violence and Aggression in Schools*, aiming at formulating a series of appropriate measures for preventing and addressing the phenomenon of school violence. This publication is both addressed to the competent State actors, as well as to teachers, parents and even children²⁵⁴.

Furthermore, the GNCHR applauds the establishment of the Observatory for the Prevention of School Violence and Bullying under the auspices of the Ministry of Education and Religion, which focuses on recording and researching incidents of school violence and disseminating its findings to specialised bodies, responsible for combating school violence and bullying²⁵⁵.

Article 6 (par. 18 of the Committee's concluding observations)

The GNCHR considers appropriate a separate reference to its work as a national mechanism of human rights protection.

The GNCHR was established by Law 2667/1998 and is the independent advisory body to the Greek State on matters pertaining to human rights protection (Article 1(1)). The main *rationale* behind the establishment of the GNCHR was to ensure the constant monitoring of the developments concerning human rights and the information of both the administration

and the public opinion on the dangers posed to human rights. The GNCHR aims at highlighting to all State authorities the need for effective human rights protection of all individuals residing in Greece. The reference point for the law establishing the GNCHR has been the Paris Principles adopted by the United Nations²⁵⁶ and the Recommendation of the Committee of Ministers of the CoE on the establishment of independent national institutions for the promotion and protection of human rights.

For almost 20 years the GNCHR has retained its A status, with an immaculate record of independence and impartiality while providing effective and efficient support for human rights both domestically and internationally in close cooperation with its partners within the ENNHRI and the Global Alliance of National Human Rights Institutions (GANHRI).

During that period, the GNCHR has fully and competently carried out its consultative functions within the domestic context. It has become the indispensable arbiter for human rights issues in the country, raising awareness and proposing specific regulatory solutions to human rights concerns; offering authoritative comments to draft laws presented to Parliament; promoting human rights issues during frequent and regular discussions in the parliamentary committees, national consultative bodies and the civil society at large. As a direct result of its unquestionable expertise and impeccable reputation, the GNCHR has been often asked to be involved in selection processes, for example in the formation of the independent 3-member asylum appeal committees, which include a member appointed by the GNCHR and are called upon to decide definitively and with no further administrative recourse as to whether an asylum seeker may be granted protected status or not. The importance of this function alone is evident during the present migratory flow crisis in the country and Europe in general.

In addition, the GNCHR has played an active and visible role among its peers within the con-

of Students' Parents, the Greek Society of Criminology, the Section of Criminology of Panteion University, the Centre for Penal and Criminological Research of Athens University, the Greek Ombudsman (Children's Rights Programme), the Marangopoulos Foundation for Human Rights as well as distinguished teachers, psychologists, psychiatrists, sociologists and social workers. The Presidency of EEMOEV was held by Emerita Professor Alice Yotopoulos – Marangopoulos, former President of the GNCHR.

254. *The book is structured in four parts: the phenomenology of collective school violence, the empirical approach of the phenomenon, the theoretical and practical approaches of violence and aggressiveness and the legal regulations-"good practices" and includes opinions, concerns and suggestions by experts and representatives of actors occupied with the issue of violence among minors.*

255. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) (2013).*

256. UN, *General Assembly, National institutions for the promotion and protection of human rights, A/RES/48/134, 20.12.1993.*

text of our European and international networks. In 2016, the GNCHR was elected as member to the European Coordinating Committee, the organ equivalent to a bureau in ENNHRI. It also serves as co-chair to the Working Group on Asylum and Migration, coordinating a major coordination and verification exercise along the European migratory route with a view to guaranteeing full and effective compliance with human rights standards during the whole process from asylum seeking to the final integration of protected persons to their receiving societies and the safe return of those refused to their country of origin. The GNCHR continues to remain active in its interaction with international organisations, including the International Labour Organisation (ILO), the CoE and the FRA²⁵⁷.

An essential part of the GNCHR's work is the preparation and presentation of independent parallel reports during the evaluation of Greece by international human rights institutions, including the UN treaty bodies and the Human Rights Council. During 2015, the GNCHR intervened before the Human Rights Committee (in the course of Greece's evaluation under the International Covenant for Civil and Political Rights) and the Committee on Social, Economic and Cultural Rights (in the course of Greece's evaluation under the corresponding International Covenant). During 2016, the GNCHR prepares its reports for the evaluation of the country under the ICERD, as well as the CEDAW. The GNCHR also works very closely with UN Special Rapporteurs and other mandate holders, welcoming them to our premises while visiting Greece and offering effective support to their missions in the country. During 2015-2016, the GNCHR had the honour to work with, among others, Mr Jan Jarab, Regional Representative for Europe, Office of the UN High Commissioner for Human Rights; Mr Mutuma Ruteere, UN Special Rapporteur on contempo-

rary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance; Professor Juan Pablo Bohoslavsky, UN Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights; Professor François Crépeau, UN Special Rapporteur on the human rights of migrants; Mr Andrea Rigoni, Rapporteur of the CoE Parliamentary Assembly and Mr Nils Muižnieks, CoE Commissioner for Human Rights.

Furthermore, the GNCHR's work is being recognised and appreciated. In particular, it is worth mentioning that the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, notes, in his Report on Greece, that he is pleased to know that there are credible institutions active in the fight against racism and discrimination in Greece, such as the GNCHR, while emphasizing that UN experts, as well as several entities of the Council of Europe, had quoted excerpts of the recommendations of the GNCHR in their reports on Greece²⁵⁸. In the same vein, the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Prof. Juan Pablo Bohoslavsky, in his report on Greece, expresses his regret that the concerns and recommendations of the GNCHR have not been taken into account by European and national stakeholders in the design and implementation of the economic adjustment programmes. In his view, the GNCHR needs to be further strengthened in order to fulfil its mandate. In particular, the Independent Expert highlights the fact that the GNCHR needs to be adequately staffed to carry out its important functions²⁵⁹. He concludes by

257. *Hosting the 3rd meeting of the Operational Platform on Roma Equality (OPRE), a joint initiative of the Council of Europe, FRA, Equinet and ENNHRI, is an illustrative example of its cooperation with international human rights organisations and bodies. For more information see the COE-FRA-EQUINET-ENNHRI "OPRE Platform, available at: http://a.cs.coe.int/team81/opre_platform/SitePages/Home.aspx.*

258. *HRC, Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 21 and 23.*

259. *UN, HRC, Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cul-*

recommending that the Government of Greece takes fully into account the GNCHR recommendations²⁶⁰.

Article 7

Education and non-discrimination

Human rights education

With respect to Human rights education in schools, the GNCHR welcomes the measures and actions implemented in schools of both primary and secondary education by the Greek authorities with the aim of promoting human rights.

However, the GNCHR remains concerned over the absence of a holistic approach regarding the issue of human rights education, which is easily identified in the curricula of both primary and secondary education.

The GNCHR has repeatedly affirmed in the past the need to free society from deep-rooted prejudices and stereotypes, which help to perpetuate inequalities and abusive attitudes and behaviours. The role of education to this effort is crucial. From the very early age, every person should get used to the idea of diversity and of being different. Such a change requires time, mobilisation and sensitisation of every relevant stakeholder and, above all, political will in order to integrate the relevant information to all levels and types of education. Towards this direction, the GNCHR deems necessary to raise public awareness with regard to the rights and specific needs of vulnerable groups, such as for instance transgender people, with a special focus on respect for diversity and equal access to human rights²⁶¹.

The GNCHR's concern is also shared by the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, who, in

tural rights on his mission to Greece, 21 April 2016, A/HRC/31/60/Add.2, par. 54.

260. *Idem*, par. 82(a).

261. See GNCHR, *Recommendations on Transgender persons and legal gender recognition* (2015).

his Report on Greece, recommends to revise the school curriculum "in order to raise awareness and further promote acceptance of diversity and the contribution of migrants to Greek society from an early age"²⁶².

Human rights education for police officers

The GNCHR has stressed that the effective response to arbitrary cases involving security forces includes the correct – initial and periodic – education and training of the security forces mainly on human rights, but also on inquiry methods, especially for the Police²⁶³.

In 2009, a GNCHR initiative for a human rights program for the education of police officers to be carried out and established did not materialise, as after one year, in 2010, the Ministry of Citizen's Protection disregarded the GNCHR proposal and dismantled the working group. A new working group was put together consisting only of department officials²⁶⁴.

The GNCHR is still willing to assist and cooperate with the Ministry in order to facilitate any educational initiative in this regard.

Following the same line as the GNCHR, the UN Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Mr Mutuma Ruteere, in his Report on Greece, recommends that "[a]ll police officers should be trained on the respect and promotion of human rights"²⁶⁵.

262. HRC, *Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 73(b).*

263. GNCHR, *Detention Conditions in Police Stations and Detention Facilities for Aliens*, 29.4.2010.

264. GNCHR, *Observations on the Draft of the Second Periodic Report of the Hellenic Republic for the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)* (2013). See as well, GNCHR, *2008 Annual Report*, pp. 145 et seq.; *2009 Annual Report*, p. 56.

265. HRC, *Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on his mission to Greece, 4 May 2016, A/HRC/32/50/Add.1, par. 73(e).*

1.7. Προφορική Δήλωση της ΕΕΔΑ για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων στην Ελλάδα, ενώπιον της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (4.8.2016)

Oral Statement by the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the implementation of the International Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination (ICERD) in Greece

The Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) warmly thanks the CERD Committee for the opportunity to present our views during the examination of Greece on the implementation of the Convention.

In our 68-page information we have addressed a number of issues of relevance to the present examination. Most of these concerns are interconnected and may be summarised in two major points, one of which relates to the particular circumstances of the country at the present time and the second relates to the established procedures and practices of the Greek State.

During this past year Greece has faced an unprecedented refugee crisis as almost a million people arrived on our shores and passed through the country on their way to other countries in Europe and beyond. These massive migratory flows were met with an impressive wave of solidarity as the whole country has supported the plight of refugees, migrants, asylum seekers, with a large number of unaccompanied minors and other vulnerable groups, in spite of the ravages of the on-going economic crisis on both the state systems and private incomes. However, in the aftermath of the EU-Turkey deal, on which the Greek National Commission for Human Rights has already issued a statement of grave concern, the way forward has been closed and a total number of almost 57.000 persons find themselves stranded on the Greek territory. The GNCHR has urgently appealed to the Greek

State, the UN, the EU institutions, all EU Member States and all the international organisations involved, in a spirit of responsibility, solidarity and sincere cooperation, to take all appropriate measures with a view to ensuring the protection of human life, health and safety of all people living in Greece and the effective management, in conditions of dignity, of the migratory flows towards the EU. In this regard, we have repeatedly insisted on the need to re-design the EU asylum system along with the Dublin System, with a focus on human dignity and the safeguarding of long established human rights – and not merely on ways to stockpile human beings in some Member States. However, as it becomes increasingly clear that this group of people –as well as others who steadily arrive in recent weeks– are to stay for an undetermined period of time, there is a need for immediate action to avoid any rolling back in the fight against racism and xenophobia. As young Syrian families move into subsidised housing, as large numbers of Arabic and Farsi-speaking children are to be integrated into the Greek school population, as people drifting out of the camps compete for unskilled, low paid work in the informal economy in a wider environment of high unemployment, as vulnerable groups make additional demands on an already crumbling health system, there is concern that hate speech may reach new levels and racist incidents may increase. We, in the Greek National Commission, remain particularly vigilant in this respect: on the preventive side, we have issued a series of statements, most recently on the educational needs of children with disabilities and other vulnerable groups, including refugee children; and on the practical side, we continue to actively support the Racist Violence Recording Network members, hosted in our premises in collaboration with the UN High Commissioner for Refugees Office in Greece and with the participation of more than 35 NGOs and other bodies, providing legal, medical, social and other supporting services in direct contact with victims of racist violence, which remains the most effective mechanism for the avoidance of under-reporting of hate crime in the country to date. Although the Network's methodology and most

of its observations are now considered as common ground and data published by the Network constitutes a reference point for national and international human rights institutions. However, the responsibility to systematically record hate crimes is primarily a State one.

In order to achieve on this and avoid a resurgence of racist policies, already with a political representation in Parliament, we need to rely more and more on the established procedures and practices of the Greek State. We have contributed and continue to be actively involved through consultation and reporting with every attempt to further ameliorate the regulatory framework and the institutional arsenal of the country. We welcome novel ideas and new instruments, which would further enhance the effectiveness of such actions. In this context and with the purpose of developing a comprehensive national strategy to combat racism and intolerance in Greece, the GNCHR welcomes as a first very positive step the establishment by the Greek Ministry of Justice of the National Council against Racism and Intolerance, in which both the GNCHR and the Racist Violence Recording Network are represented.

We do believe, however, that instead of toying with more or less important architectural elements of the system, we need to concentrate on the full and effective implementation of that

system: we need to allow existing mechanisms to fully develop their potential over time, so that we may safely evaluate their efficacy and then undertake corrective action concentrated on possible deficiencies. We need to allow judges and prosecutors to familiarize themselves with the relevant rules and create a substantive and robust corpus of case-law combatting hate speech, including in the social media. We need to accord the social and enforcement services of the state the time and space to fully develop their potential and achieve verifiable, measurable results. And we need to continue monitoring the implementation of the rules and thus the effectiveness of the system every day. It might not be the most glamorous job imaginable but this implementation review is a signal of both the consistency of state action and the depth of our commitment in rapidly changing social circumstances – which include not only the aftermath of the economic and migratory crises but also the continuing care, among others, for the Roma population, vulnerable groups and the society at large.

I thank you for your attention and I would be happy to answer any queries you might have.

Professor Maria Gavouneli
Chair, Sub-Committee on International Cooperation

1.8. Προφορική Δήλωση της ΕΕΔΑ για την υιοθέτηση της Έκθεσης για την Οικουμενική Περιοδική Αξιολόγηση για την Ελλάδα (Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 33η Σύνοδος, 21.9.2016)

Adoption of Greece's UPR report - 33rd session of the Human Rights Council (21 September 2016) - Oral Statement submitted by the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR)

Thank you Mr President.

This statement is made on behalf of the Greek National Commission for Human Rights, Greece's 'A-status' National Human Rights Institution.

The Commission acknowledges the Greek Government's critical self-assessment but underlines at the outset that the protection of human rights must be proved in practice and many measures for the protection of human rights in Greece should be adopted as a matter of urgency.

The Commission, considering the recommendations made during the dialogue, is monitoring closely, in its capacity as the National Human Rights Institution, the relevant issues and the State's due compliance to its human rights obligations.

The Commission observes with satisfaction that the recommendations also include explicit references to social, economic and cultural rights and remains concerned about the severe impact on human rights by the prolonged implementa-

tion of austerity measures of permanent character as well as the adoption of further measures restricting the enjoyment and protection of core labor rights.

The management of refugees' flows in accordance with the obligations of Greece in respect of human rights also remains a constant challenge, given also the EU-Turkey agreement, the adoption and implementation of which raises crucial issues of human rights protection.

In the light of the multiple crisis that Greece is facing, the Commission particularly calls on the Greek Government to address the existing deficiencies in the investigation and awareness-raising on racism and intolerance against marginalised groups which remains a general issue of concern in Greece.

Finally, the Commission reiterates its call for the effective implementation of the CRPD and observes with concern that current policies for the social inclusion of Roma have been inadequate.

Greece is indeed in need of a comprehensive human rights strategy, including a human rights impact assessment mechanism as well as targeted, coherent and dully monitored national human rights actions plans. The Commission is committed to working with the Government and the public institutions in the future to ensure that the UPR recommendations are met fully and to joining forces with the civil society, the Human Rights Council and all the UN bodies in this direction.

Mr President, distinguished members of the Council, thank you for your attention.

1.9. Υποβολή παρατηρήσεων της ΕΕΔΑ στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων σχετικά με τη διαρκή παραβίαση του Άρθρου 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη ως προς τους αντιρρησίες συνείδησης στην Ελλάδα (11.11.2016)

GNCHR submission to the ECSR regarding the continuous violation of Article 1 § 2 of the European Social Charter in the case of alternative service for conscientious objectors in Greece

The Greek National Commission for Human Rights (hereinafter "GNCHR") is the independent advisory body to the Greek State on matters pertaining to human rights protection. It was established by Law 2667/1998 in accordance with the UN Paris Principles. Its members are nominated by institutions whose activities cover the field of human rights: NGOs, trade unions, independent authorities, universities, bar associations, political parties, Parliament and the Administration. Member to the GNCHR is also Amnesty International, international human rights NGO with a consultative status to the Council of Europe.

The GNCHR takes this opportunity, in light of the recent judgment *Papavasilakis vs Greece* of September 15, 2016 by the European Court of Human Rights (ECtHR, Chamber judgment)¹ and in view of the upcoming Conclusions XXI-1 (2016) by the European Committee of Social Rights, to pick up and re-address an issue to which the GNCHR has repeatedly commented upon: the freedom of conscience. In the said judgment, the Court decided on a case concerning the authorities' refusal to grant the applicant the status of conscientious objector and to allow him to do alternative civilian work instead of military service. The Court held that there had been a violation of Article 9 (freedom of thought, conscience and religion) of the Convention, finding that the applicant did not enjoy the necessary procedural

safeguards in having his request for alternative civilian service examined. The Court considered in particular that the Greek authorities had failed in their duty to ensure that the interviewing of conscientious objectors by the army's Special Board took place in conditions that guaranteed procedural efficiency and the equal representation required by domestic law. In this respect, it noted that: the applicant had been interviewed by a Board made up primarily of servicemen, two of the civilian members of the Board being absent but not replaced; the Minister of Defence's final decision, on the basis of a draft ministerial decision following the Board's proposal, did not afford the requisite safeguards of impartiality and independence; the scrutiny of the Supreme Administrative Court concerned only the lawfulness of the decision, not the merits, and was based on the assessments of the Special Board. The Court essentially condemned Greece for violating Article 9 of the ECHR (freedom of thought, conscience and religion) by also quoting, to this end, an extensive excerpt of observations made by the GNCHR on the topic.²

Indeed, the GNCHR has shown sustained interest in matters relating to freedom of conscience. In particular, it has repeatedly dealt with chronic violations of the rights of conscientious objectors while constantly underscoring the need for harmonization of the Greek legislation with international and European human rights' standards.³ Already back in 2001, the GNCHR highlighted the need for the taking of comprehensive legislative initiatives on the issue of conscientious objectors, with special focus on such matters as the lack of independence and impartiality of competent authorities when deciding the status of conscientious objectors; the length of alternative service being significantly longer than that of the military service and the repeated punishment of conscientious objectors in violation of the principle *ne bis in idem*.

2. GNCHR Observations, 20.1.2016, pp. 5-6 (in Greek).

3. See, indicatively: http://www.nchr.gr/images/English_Site/ANTIRRISIES/Recommendations_bill_article64_2005.pdf, http://www.nchr.gr/images/English_Site/ANTIRRISIES/Conscientious_of_objectors_2004.pdf, http://www.nchr.gr/images/English_Site/ANTIRRISIES/Alternative_social_work_2001.pdf.

1. CEDH, *Affaire Papavasilakis v. Grèce*, 66899/14, 15.9.2016.

The GNCHR wishes to take this opportunity and urgently draw the attention of the European Committee of Social Rights (ECSR) to the *continuous* violation of “the right of the worker to earn his living in an occupation freely entered upon”, *in the vast majority of the cases* of conscientious objectors in Greece.

The ECSR has consistently stated that under Article 1§2 of the European Social Charter, alternative service for conscientious objectors may not exceed one and a half times the length of armed military service (50% additional time).

The GNCHR has adopted this criterion since 2004.⁴

For years the ECSR has found a violation of Article 1§2 of the European Social Charter in the case of alternative service for conscientious objectors in Greece.⁵ In its 26th National Report on the implementation of the European Social Charter, the Greek Government claims (page 21) that the situation has been brought in conformity with the European Social Charter, stating a relevant comment of ECSR in Conclusions XX - 1 (2012).

Indeed, in 2012, in its Conclusions XX-1⁶, the ECSR has again found a violation of Article 1§2 for the referenced period (01/01/2007 - 31/12/2010), but for the first time stated that:

“However, the Committee notes that the situation has been amended and unarmed military service has been abolished further duration of alternative service has been reduced, the alternative service duration has been set as follows:

- at fifteen months for those who would be required to serve full military service,
- at twelve months for those who would be required to serve nine months military service,
- at nine months for those who would be required to serve six months military service and
- at five months for those who would be required to serve three months military service.

4. GNCHR, *Recommendations regarding Conscientious Objectors and the Scheme of Alternative Civil-Social Service* (2004), recommendation (a).

5. See for example ECSR, *Conclusions XIX-1 - Greece - Article 1-2*, 24/10/2008.

6. ECSR, *Conclusions XX-1 - Greece - Article 1-2*, 07/12/2012.

The Committee considers that this brings the situation into conformity with the Charter but notes that these changes occurred outside the reference period.”

This conclusion was obviously based in an unclear perception of the situation reflected in the sentences: “The Committee recalls that it had previously noted that armed military service lasts twelve months. Certain conscripts may only serve nine months, others six and some three.” In fact, the armed military service for the vast majority of conscripts was, and still is, 9 months not 12. This unclear perception of the situation has been highlighted in the Greek Parliament by an MP of the main governing party.⁷

The real situation is reflected in the following table:

	Military Service	Alternative Civilian Service
Full service	12 months (Navy, Air Force) 9 months (Army)	15 months (25% more than in the Navy-Air Force, but 67% more than in the Army)
Reduced service (First category)	9 months (Navy, Air Force) 8 months (Army)	12 months (33% additional time than in the Navy, Air Force, 50% more than in the Army)
Reduced service (Second Category)	6 months	9 months (50% additional time)
Reduced service (Third Category)	3 months	5 months (67% additional time)

7. See Question No 1716/7-12-2015 (in Greek) of Mr. Karagiannidis, MP of the governing SYRIZA party.

The GNCHR would like to point out that it is not possible to have a uniform conclusion on whether the situation has been brought in conformity with Article 1§2 of the European Social Charter, since the situation differs substantially between the different categories, and 2 of them, representing the vast majority of cases, continue to suffer from a disproportionate restriction of their right to earn their living in an occupation freely entered upon:

1) It is obvious that in the case of those who would be required to serve 3 months of military service [Reduced service (Third Category)], the alternative service of 5 months exceeds one and a half times the length of the armed military service, as the additional time is 67%. Considering, especially, that those falling in this category are persons in special family conditions, it is imperative not to overlook as minor this discrimination and violation of their rights.

2) But most importantly, the situation has not been brought in conformity with Article 1§2 of the European Social Charter, in the case of those required to serve full military service, which constitute the majority of conscripts. The GNCHR notes that the vast majority of them serve in the Army⁸, where **the military service is of 9 months (not 12)**. Furthermore, even some of the conscripts serving full service in the Navy or the Air Force are requested to serve only 9 months instead of 12, if they remain for the entire military service in units in the regions of Thrace, the islands of eastern Aegean Sea and Dodecanese islands, which means in the areas close to the eastern borders⁹. Therefore the real percentage of those serving only 9 months is greater than 93%, while the one of those serving 12 months is less than 7%. Therefore, **the vast majority serve only 9 months.**

8. According to the International Institute for Strategic Studies, the number of conscripts in the Army is 45,000, while the number of those in the Navy is 1,600 and in the Air Force is 1,790. According to these figures, 93% of conscripts serve in the Army while only 7% serve in the Navy and the Air Force. International Institute for Strategic Studies, *The Military Balance 2015*, p.100.

9. Decision of the Minister of Defence No Φ.421.4/13/209290/17-12-2009.

Consequently, the alternative service of 15 months (67% additional time) exceeds one and a half times the length of armed military service served by the vast majority of conscripts and is in breach of Article 1§2 of the European Social Charter.

The GNCHR would further like to point out that in the quasi-totality that is aware of, conscientious objectors in Greece first receive a call up to serve 9 months in the Army, and when they apply for conscientious objector status, (and provided they obtain this status) they receive a call up paper to serve 15 months of alternative civilian service. This illustrates the clear discrimination on an individual base.

But even in the rare case that a conscientious objector would receive an initial call up to serve 12 months in the Navy or Air Force, it would be unreasonable to consider that for him the alternative civilian service of 15 months is not in breach of Article 1§2 of the European Social Charter. This would mean that it would be permissible to require him to serve an alternative civilian service of up to 18 months instead of 15 months. Such differentiation, based solely in their initial assignment in different branches of the armed forces, would create unreasonable discrimination between conscientious objectors of the same family category.

Finally the GNCHR would like to highlight that international human rights institutions continue to consider that the length of alternative civilian service in Greece is not in conformity with international human rights law and standards.

The **UN Human Rights Committee**, has found a violation of Article 18 of ICCPR, reiterating its previous concerns about the length of alternative service for conscientious objectors, which is much longer than military service, and stating that: "The State party should take measures to review its legislation with a view to recognizing the right to conscientious objection to military service, encompassing an alternative to military service that is [...] not punitive or discriminatory in terms of its nature, cost or duration".¹⁰

10. UN Human Rights Committee, *Concluding observations on the second periodic report of Greece*, 3 December 2015,

Amnesty International, an international human rights NGO which has consultative status to the Council of Europe, and which participates in GNCHR, has stated that: "Those who have a conscientious objection to carrying out military service are required to perform an alternative civilian service of 15 months, which is much longer than the nine months' military service in the Land Forces, where the majority of conscripts serve. As such it has a punitive nature and discriminates against conscientious objectors to military service, and therefore it is incompatible with European and international human rights standards".¹¹ Amnesty International has repeatedly asked the Greek authorities to "reduce the duration of alternative service so that is not punitive or discriminatory".¹²

Multiple discriminations in the case of conscientious objectors who are above 35 years of age

Furthermore, the GNCHR would like to draw the attention of the ECSR to the multiple discriminations in the case of conscientious objectors who are above 35 years of age. According to the Greek legislation, conscripts who are above 35 years of age are entitled to serve a minimum of 20 days of military service and to buy out the remaining part of their duty.¹³ Conscientious objectors who are above 35 years of age are also entitled to buy out after serving a minimum of 40 days of alternative service the remaining part of their much longer duty.¹⁴ [Note: this provision for conscientious objectors was first adopted in 2011, during the referenced period,

with the minimum alternative service set at 3 months¹⁵, while the minimum military service was 1.5 months since 2004¹⁶]. Thus, given that the cost of a month of alternative service, according to the law,¹⁷ cannot be less than the cost of a month of military service and has been fixed as equal (810 euros)¹⁸ on the one hand, and that the conscientious objectors have to buy out a greater number of months on the other hand, the said provisions result to a much higher cost, up to several thousands of euros, for the conscientious objectors in order to buy out the same (undone) duty.

This evident discrimination, because of conscientious objection based on religion or political opinion, has been also pointed out by the Greek Ombudsman¹⁹ as well as Amnesty International²⁰. Given the large amounts of money concerned, these provisions affect seriously the economic situation and subsequently the social rights of conscientious objectors and their families. According to the ESC Preamble "the enjoyment of social rights should be secured without discrimination on grounds of race, colour, sex, religion, political opinion, national extraction or social origin". According to the Revised ESC (ratified by Greece on 18/03/2016), Part V, Article E – Non-discrimination, "The enjoyment of the rights set forth in this Charter shall be secured without discrimination on any ground such as race, colour, sex, language, religion, political

CCPR/C/GRC/CO/2, paras. 37-38.

11. Amnesty International, "Greece: Stop arbitrary prosecutions and arrests of conscientious objectors", 4 November 2013, Index number: EUR 25/017/2013.

12. See for example: Amnesty International, "Greece: Amnesty International Submission to the UN Universal Periodic Review, May 2016", 26 February 2016, Index number: EUR 25/3538/2016.

13. Decision of the Deputy Minister of National Defence No Φ. 429.1/21/286731/Σ.3153/9-6-2016, (Government's Gazette B 1798/17-6-2016), art. 1, para. 1.

14. Decision of the Deputy Minister of National Defence No Φ.429.1/22/286730 Σ. 3152/9-6-2016, (Government's Gazette B 2020/5-7-2016, art. 1, para. 1.

15. Decision of the Minister of National Defence Φ.429.1/20/2 8181/Σ.397/11-01-2011 (Government's Gazette B 517/5-4-2011), Art. 1, para. 1.

16. Joint Decision of the Minister of Economy and Finance and the Minister of National Defence No Φ.420/87/81428/Σ.254/6-9-2004 (Government's Gazette B 1370/6-9-2004), art.1, para. 2. Decision of the Deputy Minister of National Defence No Φ.429.1/10/150128/10-1-2006, (Government's Gazette B 61/24-1-2006), Art.3, para. 2. Replaced by Decision of the Minister of National Defence No Φ.429.1/3/280118/Σ.23/11-1-2011, (Government's Gazette B 111/7-2-2011), art. 2.

17. Law 3883 (Government's Gazette A 167/24-9-2010), art. 79, para. 2.

18. Joint Decision of the Minister of Finance and the Minister of National Defence No Φ.429.1/ 19/281812/4-3-2011 (Government's Gazette B 517/5-4-2011), Art. 1., para.1.

19. <http://www.synigoros.gr/resources/160202-dt.pdf>.

20. <https://www.amnesty.gr/news/articles/article/3946/antirrisies-syneidisis-i-diethnis-amnistia-zita-ameses-tropopoiiseis>.

or other opinion, national extraction or social origin, health, association with a national minority, birth or other status”.

The situation is aggravated by the fact that, as mentioned above, alternative service is not only longer, but excessively longer than military service in breach of Article 1§2 of ESC (or Revised ESC, Part I, Article 1) for at least 2 categories of conscientious objectors: those requested to perform full alternative service of 15 months instead of full military service of 9 months, and those requested to perform a re-

duced alternative service of 5 months instead of a reduced military service of 3 months.

Finally, the length of the minimum alternative service of 40 days, in comparison with the length of the minimum military service of 20 days, [as well as the initial minimum alternative service of 3 months in comparison with the minimum military service of 1.5 month, during the referenced period] constitutes an additional violation of Article 1§2 of ESC (or Revised ESC, Part I, Article 1).

2. Συμβολές σε κείμενα του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) και της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (GANHRI)

2.1. Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI): Ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου σχετικά με τη συνεχιζόμενη κρίση του μεταναστευτικού συστήματος στην Ευρώπη (21.3.2016)

ENNHRI Statement: Human Rights concerns regarding the ongoing crisis of Europe's Migration System

On the occasion of its General Assembly meeting on 21 March 2016 in Geneva, the European Network of National Human Rights Institutions (ENNHRI) reiterates its serious concerns regarding the human rights situation of migrants, asylum seekers, refugees and persons in need of international protection in Europe.

National Human Rights Institutions (NHRIs) from across wider Europe restate their commitment to promote and protect the rights of migrants, asylum seekers, refugees and persons in need of international protection in accordance with international and regional human rights standards, as set out in the Universal Declaration of Human Rights, the 1951 UN Convention relating to the Status of Refugees (the 1951 Convention), the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Charter of Fundamental Rights of the European Union (EU).

ENNHRI is concerned that the current management of migration flows at the EU's borders is characterised by a serious deterioration of internationally accepted asylum procedural safeguards, putting at risk not only the very right to asylum but also the lives of individuals, especially of vulnerable groups such as children. Even the non refoulement principle and the prohibi-

tion of collective expulsions are challenged by proposals in search for a solution to the current situation.

ENNHRI underlines that any plan to address the current situation, including the EU Turkey deal and its implementation, must not breach the right to fair asylum hearings and effective access to justice. ENNHRI calls for effective independent legal advice to migrants, asylum seekers, refugees and persons in need of international protection before and during the whole procedure in Europe. ENNHRI encourages the EU, Turkey and all states concerned to guarantee the full protection of human rights, including thorough individual scrutiny and independent review of all applications for asylum in order to secure that it is not nationality but rather each person's need for protection that is decisive.

Furthermore, individuals entitled to subsidiary protection must not be returned without guarantees for their right to life and protection against inhuman or degrading treatment. Any person entitled to refugee status under the 1951 Convention must not be returned without the necessary guarantees that their rights under that Convention are respected in the receiving country. ENNHRI calls upon European states not to return migrants, asylum seekers, refugees and persons in need of international protection before these issues have been resolved in a manner fully respectful of human rights.

ENNHRI appreciates the challenges faced by the current situation and commits to work with European mechanisms and states, and other regions, to seek solutions that respect the human rights of all individuals. ENNHRI calls for solidarity between European states both within the EU and with the EU's neighbours. If responsibility is placed on only a few states, no solution will be found to the current humanitarian crisis in Europe.

ENNHRI acknowledges that long-term solutions will require action from many regions across the globe, and concerted effort by a variety of actors to address the root causes of the mass exodus of individuals from various regions to seek asylum elsewhere. ENNHRI calls on all states to contribute proportionately to sustain-

able development and the realisation of all human rights, including in those regions of forced migration, as well as within Europe itself.

ENNHRI underlines the crucial role of NHRIs in monitoring and reporting the human rights situation, advising state bodies, and protecting the rights of individuals. NHRIs are also active in promoting public awareness of the rights of migrants, asylum seekers, refugees and persons in need of international protection, including the need for their prompt and effective integration.

ENNHRI works actively to support its members' efforts and enhance solidarity at the national and regional levels to promote and protect

human rights across wider Europe. ENNHRI will continue this work, following up on the Belgrade Declaration (November 2015), the Thessaloniki Regional Action Plan on the Refugee/Migrants Crisis and Human Rights (February 2016) and the AOM Malta Declaration on Migration (March 2016).

ENNHRI urges the European Union, its member states and other relevant actors to take into account the human rights implications of all actions and promote human rights compliant responses to the current migration situation and stands ready to cooperate fully to this end.

2.2. Δήλωση της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (GANHRI) με την ευκαιρία της Συνόδου του ΟΗΕ για του Πρόσφυγες και Μετανάστες (Νέα Υόρκη, 19.9.2016)

Statement by the Global Alliance of National Human Rights Institutions (GANHRI) on the occasion of the United Nations Summit for Refugees and Migrants (New York, 19 September 2016)

United Nations Summit for Refugees and Migrants New York, 19 September 2016 Statement by the Global Alliance of National Human Rights Institutions (GANHRI)

We, the Global Alliance of National Human Rights Institutions (GANHRI) as the international association of independent national human rights institutions (NHRIs), guided by the United Nations Paris Principles and representing more than 100 NHRIs from the four world regions – Africa, the Americas, Asia-Pacific and Europe –, take this opportunity to collectively welcome the United Nations General Assembly High Level Summit on Migrants and Refugees as a great milestone in addressing the plight of those forced to migrate out of their countries of origin and the root causes to this complex issue.

We welcome the recognition that notwithstanding the circumstances and or causes for migration, that international human rights standards particularly those relating to the fundamental right to dignity apply to all migrants and refugees and that member states commit to according them these rights at origin, transit and final destinations.

We welcome the acknowledgment of the perils and dangers including loss of life that have been associated with migrations and the complex challenges of mass movements to transit and host countries.

We welcome the affirmation and acknowledgment by member states that solutions can only be sought through a rights-based approach, guided by international, regional and national human rights obligations, requiring that mi-

grants and refugees be treated with respect and dignity by states of origin, transit and receiving/host. We further welcome the recognition of vulnerable migrants including women; children (unaccompanied, and or separated from their families); ethnic, religious, social and cultural minorities; indigenous peoples; victims of trafficking; persons with disabilities; and the elderly, and the need for states to put in place mechanisms, policies and structures to eliminate violence and discrimination against migrants and refugees generally, and more specifically against the vulnerable groups.

As independent institutions, guided by the UN Paris Principles, with broad human rights mandate, we work to ensure that international human rights norms and standards are respected, promoted and implemented at national and local levels. We carry out our mandates through: monitoring, investigations and complaints-handling; reporting on national situations; advising the State and engaging with the wider public and communities; and reporting on the human rights situation, including to United Nations and regional human rights mechanisms.

Over the years we have addressed the plight of internally displaced persons, refugees, individual and group migrants, and increasingly have been called upon to monitor and document violations against refugees and (mass) migrants. We have noted the various causes of forced migration of individuals, groups and communities, key ones being conflict, oppression, poverty, discrimination and human rights violations through exclusion. As a result, we have previously adopted The Seoul Declaration (2004) and Santa Cruz Declaration (2006) which set out practical steps for NHRIs to undertake in relation to upholding human rights during conflict and while countering terrorism; and the human rights of migrants, respectively. More recently, the Kyiv Declaration on the Role of NHRIs in Conflict and Post-Conflict situations, which was adopted in October 2015, outlines the actual and potential role of NHRIs in promoting and protecting human rights in conflict and postconflict situations, including in relation to monitoring, serving as prevention or early warning mechanism, reporting on violations,

and cooperating with and through the global and regional networks of NHRIs.

In this respect we concur with state parties as outlined in the (draft) Outcome of the UN Summit that:

Large movements of refugees and migrants have political, economic, social, developmental, humanitarian and human rights ramifications which cross all borders. These are global phenomena which call for global approaches and global solutions. No one State can manage such movements on its own. Neighbouring or transit countries, mostly developing countries, are disproportionately affected. Their capacities have been severely stretched in many cases, impacting on their own social and economic cohesion and development. In addition, protracted refugee crises are now commonplace, with long-term repercussions for those involved and also for their host countries and communities. Greater international cooperation is needed to assist host countries and communities.

Notwithstanding these challenges we welcome the reiteration of 2030 Agenda for Sustainable Development, in which, states recognized the positive contribution made by migrants for inclusive growth and sustainable development. In particular, we welcome the reaffirmation by member states of the principles of the United Nations Charter and the Universal Declaration of Human Rights and the core International Human rights treaties. Further, their reaffirmation and commitment to apply these to migrants and refugees unreservedly and their pledge to a humane, sensitive, compassionate and people-centered approach to the management of migrants and refugees anchored to international human rights and humanitarian law is indeed commendable. To this end, we call on all member states who have not yet done so to ratify the core international human rights treaties.

Additionally, we welcome member states' commitment to address the underlying causes of forced migration, such as conflict, poverty and exclusion, and their prevention, by requiring members to agree and corporate on peace building, conflict resolution, compliance with the rule

of law, and protection of human rights; these measures we believe if implemented within the context of all the other existing mechanisms such as Agenda 2030, the Universal Periodic Review, and other human rights monitoring and accountability mechanisms offer the greatest opportunity to achieving orderly, safe and regular and responsible migration and mobility of persons.

We embrace the intention of states to create a framework for a more coordinated and durable global response to situations of mass movements of refugees and migrants and the commitment to a more equal responsibility sharing worldwide. We acclaim the strong human rights based approach the states committed themselves to in the draft declaration. Therefore we call on states to fully realize this approach when negotiating the Global Compact on Refugees and the Global Compact on Migration in the future, and to this end closely cooperate with universal, regional and national human rights mechanisms in the negotiation process. We wish to encourage negotiators to be ambitious when setting up response mechanisms, especially in strengthening resettlement programme and other legal pathways to avoid further losses of life of refugees.

The commitments in the Outcome document resonate with the mandate and responsibilities of GANHRI members as well as with the Seoul, Santa Cruz and Kyiv Declarations to ensure the promotion, protection and respect of the rights of migrants and refugees from the countries of origin, to transit and host, is achieved in a holistic and inclusive manner.

We welcome the commitment by member states to work with all stakeholders including civil society and the private sector to address the plight of migrants and refugees. We are committed to cooperating with states to fulfil a participatory and inclusive approach. We therefore urge member states to invite us to participate in the design and implementation of the Global Compact Outcome as envisaged in Annex II and ii) UNSG's Global Campaign (see para 1.15). Such participation will enhance the important role in monitoring implementation and follow up to the Summit Outcome that is assigned to NHRIs under para 5 of the draft Outcome.

Based on our mandates at the national, regional and international levels, we as NHRIs from all regions of the world collectively through GANHRI commit to bring to reality these noble commitments as follows;

Countries of origin

Together with national, regional and international actors, to jointly address the causes of forced and massive migrations; to ensure that national governments address conflicts, poverty and matters that lead to discrimination and oppression from a human rights perspective.

To examine legislation, policies, practices and systemic issues requiring realignment with human rights principles and standards and advise and advocate for changes, that will obviate forced migrations.

To use data from investigations and monitoring work, have evidence-based options for states to take appropriate early warning measures on drivers of conflict.

Transit and Host Countries

To monitor and respond to migrants and refugees at risk, to provide and or direct them to appropriate agencies for humanitarian aid; to monitor the situation of all migrants and refugees with a special focus on the vulnerable groups.

To work with national officials particularly those controlling borders and in charge of national entry points to use measures that respect the dignity of migrants and the non-refoulement principle, and where appropriate jointly develop protocols to ensure compliance with human rights standards in dealing with migrants and refugees at entry points. To work with security sector agencies on policies and measures to prevent and prosecute human trafficking of migrant communities and to respect and guarantee the human rights of trafficked persons.

To work with national actors to develop a co-ordinated approach towards the handling, pro-

cessing and settling of migrants and refugees, including the inclusion of complaints handling mechanisms to address violations and abuse of office. To ensure that facilities and mechanisms are designed to address vulnerabilities such as gender, minority status, disability and age amongst others.

To work with national actors to establish and strengthen substantial resettlement programmes and other safe legal pathways for refugees, including in partnership with civil society.

To work with national actors, security agents, local communities, local authorities, migrants and refugees for safer and more cohesive neighbourhoods, including through showcasing emerging best practices in embracing diversity. More specifically, we commit to working with all actors and communities to combat, discrimination, intolerance and their manifestations through racism and xenophobia.

Policy and Advocacy

To continue working with national parliaments and other oversight agencies to bring to their attention the plight of migrants and refugees and to hold national governments accountable to their human rights obligations.

To continue to bring to the attention of member states at the regional level and international level, progress made by statements in honouring their commitments to the promotion and protection of the rights of migrants and refugees.

To work closely with each other to address cross border migration issues and bring to the attention of authorities, communities and individuals that are at risk.

To bring to light the dangerous and perils facing individual, group and communities undergoing migration.

We commit to ensure that in addition to stand-alone reports, that issues relating to migration are included in their reports to national, regional and international mechanisms as appropriate and relevant.

2.3. Δήλωση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) προς στήριξη της Διαδικασίας του Τορίνο για την ενίσχυση των κοινωνικών δικαιωμάτων στην Ευρώπη (10.10.2016)

Statement of Support for the Turin Process to strengthen Social Rights in Europe

The Turin process, initiated by the Council of Europe (CoE) in October 2014, aims to reinforce the normative system of the European Social Charter within the Council of Europe and in relation to the law of the European Union (EU). Its key objective is to improve the implementation of social and economic rights in the Council of Europe Member States, in parallel to the civil and political rights guaranteed by the European Convention on Human Rights. ENNHRI reiterates its strong commitment to the Turin Process.

The European Social Charter of 1961 and the Revised European Social Charter of 1996 guarantee a wide range of fundamental rights, relating to health, housing, social protection, working conditions, freedom to organise, and protection against poverty and social exclusion.

NHRIs address the full range of human rights, including civil, political, economic, social and cultural rights. Their core functions, to promote and protect human rights, enable them to improve the implementation of economic, social and cultural rights at the national level. They can do this, for example, through training and awareness raising, individual assistance, investigations and inquiries, monitoring, research and reporting, advising governments and parliaments, and engaging with regional and international human rights systems.

ENNHRI members actively engage in the area of economic and social rights and attach great importance to the European Social Charter as one of the instruments that can be used to ensure the implementation economic and social rights, together with the European Convention on Human Rights, the EU Charter of Fundamental Rights, the United Nations core human rights treaties, including the International Covenant

on Economic Social and Cultural Rights, and the International Labour Organisation Conventions.

In 2013, ENNHRI hosted an event on Austerity and Human Rights in Europe, which assessed the impact of public spending decisions in times of economic crisis on the enjoyment of social and economic rights. It has also established a Working Group on Economic and Social Rights which will, amongst other things, conduct work to strengthen the capacities and activities of ENNHRI members working in this area. ENNHRI members also contribute to the Platform on Economic and Social rights, jointly operated by the Council of Europe, the EU's Fundamental Rights Agency (FRA), EQUINET and ENNHRI.

ENNHRI members have worked towards the ratification and implementation of the revised European Social Charter and have, in turn, used the decisions of the European Committee on Social Rights to promote human rights in various areas of their work. ENNHRI has collated examples of this work, and facilitates the exchange of good practices in this area (as in Annex).

ENNHRI identifies a number of priority measures within the Turin Process, including ratification by all European states of the Revised European Social Charter, as well as adoption of the Protocol on the collective complaints procedure. In order to enhance the effectiveness of economic and social rights for individuals, ENNHRI encourages endorsement of the Turin Process by State Parties through the adoption of concrete measures at national level.

The EU priorities for cooperation with the Council of Europe (CoE) in 2016-2017 include 'regular dialogue and cooperation with CoE on the interaction between the European Social Charter and the laws and policies of the European Union, taking into account the respective legal and political architectures and competences of the EU and CoE'.

ENNHRI encourages the EU and Council of Europe to establish close cooperation to work towards a cohesive framework for the protection of economic and social rights throughout the European region. ENNHRI notes that the European Committee of Social Rights takes into account the law of the EU when interpret-

ing the European Social Charter's provisions. ENNHRI encourages the EU to take into account the European Social Charter when interpreting EU law, as it did when drafting the EU Charter of Fundamental Rights. ENNHRI also recommends that the provisions of the European Social

Charter be integrated into the EU's human rights impact assessments.

Finally, ENNHRI reiterates its commitment to engage fully with the Council of Europe, the EU, states, and civil society in the pursuit of these priorities.

About ENNHRI

ENNHRI, the European Network of National Human Rights Institutions, works to enhance the promotion and protection of human rights across wider Europe. National Human Rights Institutions (NHRIs) are independent bodies with a constitutional or legal mandate to promote and protect human rights. They are a key element of a strong and effective national, regional and global human rights framework. NHRIs are accredited by reference to international standards, the UN Paris Principles, to ensure their independence, pluralism, impartiality, and accountability. ENNHRI supports NHRIs throughout Europe, including on establishment and accreditation, exchange of good practices, capacity building, and engagement with regional human rights mechanisms. ENNHRI's Secretariat is based in Brussels.

ANNEX 1

Examples of ENNHRI members' work towards the ratification and implementation of the revised European Social Charter

- Under the reporting procedure, the Danish Institute for Human Rights and the Scottish Human Rights Commission in 2015 and the Greek National Commission for Human Rights in 2014 each submitted reports to the European Committee of Social Rights to assist the Committee in its assessment under the reporting procedure for their respective countries.

- Under the collective complaints process, the Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism (the Belgian NHRI) was invited by the European Committee of Social Rights (ECSR) to present its observations in 2012 in respect of Collective Complaint No. 75/2011 International Federation for Human Rights (FIDH) v Belgium.

- In the context of the examination of Ireland under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Irish Human and Equality Commission drew the attention of the UN Human Rights Committee in 2015 to the Conclusions 2014 of the European Committee of

Social Rights for Ireland in respect of the legal minimum wage for young workers, to Conclusions 2012 for Ireland in respect of right to engage in gainful occupation, and to the decision merits in collective complaint No. 83/2012, European Confederation of Police (EuroCOP) v. Ireland, on the right to collective bargaining and the right to organise in Ireland.

- In its recent submission on Socio-economic Rights in the UK, for the review of the UK under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Equality and Human Rights Commission (covering England, Wales and non-devolved human rights issues in Scotland) highlighted the recommendation of the European Committee of Social Rights which raised concerns about the restrictions placed on workers in the UK to defend their interests through lawful collective action. (Conclusions XX-3 – United Kingdom – Article 6-4)

- The Northern Ireland Human Rights Commission has drawn upon the provisions of the European Social Charter in its various pieces of advice to Government for example, its advice to the Northern Ireland Assembly on the Welfare Reform Bill in 2012 and to the public consultation regarding Shared Parental Rights, Extending Flexibility at Work in 2013.

- Under the collective complaints process, the close interaction between the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) and the Greek General Confederation of Labour (GSEE) is a relevant example of how NHRIs may support NGOs in taking collective complaints under the Charter. The GSEE, which has already submitted a complaint before the ECSR, is a GNCHR member represented in the GNCHR Board. More precisely, GSEE submitted the Complaint No. 111/2014 at a time when the GNCHR was strongly advocating in favor of a Human Rights Impact Assessment (HRIA) mechanism and analysing in its reports the ESC implementation in Greece.

- Under the general monitoring mandate of the GNCHR, the GNCHR is constantly invoking the ECSR's decisions in its reports. A recent example: GNCHR's report on the right to social security (5.5.2016). The ECSR's decisions regarding austerity measures in Greece have been thoroughly analysed by the GNCHR in its special reports (inter alia Statement of the Greek National Commission for Human Rights (GNCHR) on the impact of the continuing austerity measures on human rights (15.7.2015), The NCHR Recommendation and decisions of international bodies on the conformity of austerity measures to international human rights standards (2013).

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ
ΑΠΟΔΟΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Η ΕΕΔΑ ως φορέας προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει ως αποστολή τη διαρκή παρακολούθηση των θεμάτων που αφορούν τα δικαιώματα του ανθρώπου, τη δημόσια ενημέρωση και την προώθηση της σχετικής έρευνας (Άρθρο 1 παρ. 5 α) Ν 2667/1998), οργανώνει, δε, Κέντρο Τεκμηρίωσης για τα δικαιώματα του

- Εμπορία ανθρώπων
- Υποθέσεις «Δουβλίνο»
- Δικαιώματα των παιδιών
- Ζητήματα ταυτότητας φύλου

Συνδικαλιστική ελευθερία

1. Βλ. και High-level Conference on the "Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility", Brussels Declaration, 27.4.2015.

Β. Καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων για την εικοστή έως την εικοστή δεύτερη περιοδική έκθεση της Ελλάδας

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (στο εξής ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως εθνικού φορέα προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρακολουθεί αδιαλείπτως την εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων για τα δικαιώματα του ανθρώπου. Άλλωστε, ως εθνικός θεσμός δικαιωμάτων του ανθρώπου με βαθμό διαπίστευσης Α, η ΕΕΔΑ συμμετέχει ενεργά στην διαδικασία εξέτασης της Ελλάδας από τις αρμόδιες επιτροπές του ΟΗΕ.

Σε ό,τι αφορά τη Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ICERD), η ΕΕΔΑ κατά το έτος 2016 και ενόψει της εξέτασης της εικοστής έως την εικοστής δεύτερης περιοδικής έκθεσης της Ελλάδας από την Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων υπέβαλε ενώπιον της τις Παρατηρήσεις της για την εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης στην Ελλάδα. Η ΕΕΔΑ επίσης συμμετείχε στην 90η σύνοδο της Επιτροπής για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, κατά την οποία παρενέβη με προφορική δήλωση η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος Διεθνούς Επικοινωνίας και Συνεργασίας της ΕΕΔΑ, Μαρία Γαβουνέλη.

Οι Καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων για την εικοστή έως την εικοστή δεύτερη περιοδική έκθεση της Ελλάδας εξεδόθησαν τον Οκτώβριο 2016. Η ΕΕΔΑ θεωρώντας κρίσιμη τη διάδοση των Καταληκτικών Παρατηρήσεων της Επιτροπής στην Ελλάδα μερίμνησε στα πλαίσια του θεσμικού της ρόλου για τη μετάφρασή τους στα Ελληνικά, στο πλαίσιο πρωτοβουλίας που είχε αναλάβει και κατά το περασμένο έτος, διαθέτοντας στα Ελληνικά τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδα και τις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά

και Πολιτιστικά Δικαιώματα επί της Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελλάδας.

Ακολουθεί το κείμενο στα Ελληνικά:

CERD/C/GRC/CO/20-22

Ηνωμένα Έθνη, Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων

Διανομή: Γενική

3 Οκτωβρίου 2016

Πρωτότυπο: Στην Αγγλική¹

Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων

Καταληκτικές παρατηρήσεις για την εικοστή έως την εικοστή δεύτερη περιοδική έκθεση της Ελλάδας*

Η Επιτροπή εξέτασε τις συνδυασμένες, εικοστή έως εικοστή δεύτερη, περιοδικές εκθέσεις της Ελλάδας (CERD/C/GRC/20-22), υποβληθείσες σε κοινό έγγραφο, κατά τις 2452^η και 2453^η συνεδριάσεις της (CERD/C/SR. 2453) που έλαβαν χώρα την 3^η και 4^η Αυγούστου 2016. Στις 2472^η και 2473^η συνεδριάσεις της που έλαβαν χώρα την 17^η και 18^η Αυγούστου 2016, υιοθέτησε τις παρούσες καταληκτικές παρατηρήσεις

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Επιτροπή χαιρετίζει την υποβολή των συνδυασμένων, εικοστής έως εικοστής δεύτερης, περιοδικών εκθέσεων του Συμβαλλόμενου Κράτους, οι οποίες περιλαμβάνουν απαντήσεις στους προβληματισμούς που εξέφρασε η Επιτροπή στις προηγούμενες καταληκτικές παρατηρήσεις της. Η Επιτροπή, επίσης, εκτιμά τον ανοικτό και εποικοδομητικό διάλογο με την αντιπροσωπεία του Συμβαλλόμενου Κράτους.

1. ΣΤΜ: Ανεπίσημη μετάφραση που πραγματοποιήθηκε από την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ). [Η μετάφραση έχει δημοσιευθεί στην επίσημη ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ]. Η μετάφραση αυτή δεν δεσμεύει την Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων. Το πρωτότυπο κείμενο είναι διαθέσιμο από http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fGRC%2fCO%2f20-22&Lang=en

* Υιοθετήθηκε από την Επιτροπή κατά την 90η σύνοδό της (2-26 Αυγούστου 2016).

Β. ΘΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

Η Επιτροπή χαιρετίζει τα ακόλουθα νομοθετικά και πολιτικά μέτρα, που ελήφθησαν από το Συμβαλλόμενο Κράτος:

(α) Την τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα το 2014 με την εισαγωγή του άρθρου 81Α, το οποίο αυξάνει τις ποινές που μπορούν να επιβληθούν για υποκινούμενα από μίσος αδικήματα και τη νομοθετική κατοχύρωση της προστασίας των θυμάτων και των ουσιαστών μαρτύρων ρατσιστικών εγκλημάτων.

(β) Την υιοθέτηση του Ν 4198/2013 σχετικά με την πρόληψη και καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και προστασία των θυμάτων αυτής και άλλες διατάξεις.

(γ) Τη σύσταση του Εθνικού Συμβουλίου κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας σύμφωνα με το Ν 4356/2015.

(δ) Την ενισχυμένη σχέση με το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, το οποίο συνίσταται σε ένα δίκτυο ομπρέλα Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, μεταξύ άλλων, για την καταγραφή περιστατικών ρατσιστικής βίας.

(ε) Την υιοθέτηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά, 2012-2020.

(στ) Την υιοθέτηση και εφαρμογή του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 2014-2016.

(ζ) Το διορισμό ειδικών εισαγγελέων για τη διερεύνηση ρατσιστικών εγκλημάτων και τη δημιουργία ειδικών μονάδων της αστυνομίας για τη στήριξη των θυμάτων ρατσιστικής βίας και άλλων ξενοφοβικών εγκλημάτων.

Η Επιτροπή, επίσης, χαιρετίζει την επικύρωση ή την προσχώρηση από το Συμβαλλόμενο Κράτος στα ακόλουθα διεθνή κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου:

(α) Στη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Εξαναγκαστική Εξαφάνιση, το 2015.

(β) Στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο σε αυτήν, το 2012.

(γ) Στο Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και Άλλων Μορφών Σκληρής, Απάνθρωπης, ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας, το 2014.

Η Επιτροπή αναγνωρίζει τις προσπάθειες που έχει καταβάλει το Συμβαλλόμενο Κράτος για να δεχθεί και να φιλοξενήσει ένα μεγάλο αριθμό μεταναστών, αιτούντων άσυλο και προσφύγων, και έχει επίγνωση των μεγάλων προκλήσεων που αντιμετωπίζει το Συμβαλλόμενο Κράτος σε αυτό το ζήτημα.

Γ. Προβληματισμοί και συστάσεις

Μέτρα λιτότητας

Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της σχετικά με τις δυσανάλογες επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας που υιοθετούνται για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στο Συμβαλλόμενο Κράτος, στις μειονοτικές ομάδες, όπως οι Ρομά, οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο. Η Επιτροπή ανησυχεί, επίσης, για τη μείωση του προϋπολογισμού σε δημόσιους θεσμούς που εργάζονται για την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων, όπως η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ο Συνήγορος του Πολίτη και η Επιθεώρηση εργασίας (Άρθρα 1, 2 και 5).

Η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να διασφαλίζει ότι, παρά την οικονομική ύφεση, κανένα μέτρο λιτότητας δεν οδηγεί σε φυλετική διάκριση και ανισότητα. Η Επιτροπή, επίσης, συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να προβαίνει σε εκτίμηση των επιπτώσεων πριν την υιοθέτηση τέτοιων μέτρων λιτότητας, για να διασφαλίζει ότι δεν εισάγουν διακρίσεις σε βάρος των προσώπων που είναι ευάλωτα σε φυλετικές διακρίσεις. Περαιτέρω, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να εγguηθεί ότι οι περικοπές του προϋπολογισμού των θεσμικών οργάνων για τα δικαιώματα του ανθρώπου δεν έχουν ως αποτέλεσμα την κατάνιξη των δράσεών τους που σχετίζονται με την αποτελεσματική παρακολούθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ιδιαίτερα των φυλετικών διακρίσεων.

Στατιστικά στοιχεία

Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για την έλλειψη στατιστικών στοιχείων σχετικά με

την απόλαυση των δικαιωμάτων που απορρέουν από τη Σύμβαση, από το σύνολο των εθνοτικών ομάδων και των θρησκευτικών μειονοτήτων στο Συμβαλλόμενο Κράτος (Άρθρο 1).

Υπενθυμίζοντας τη γενική της σύσταση υπ' αριθμόν 8 (1990) σχετικά με την ερμηνεία και την εφαρμογή του Άρθρου 1 παρ. 1 και παρ. 4 της Σύμβασης, και τις αναθεωρημένες κατευθυντήριες γραμμές για τις εκθέσεις (CERD/C/2007/1 παράγραφοι 10 και 12), η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να διαφοροποιεί τις διαδικασίες συλλογής στοιχείων, στη βάση της ανωνυμίας και του αυτοπροσδιορισμού των προσώπων και των ομάδων, με σκοπό την παροχή μίας επαρκούς εμπειρικής βάσης για τις πολιτικές ενίσχυσης της ίσης απόλαυσης από όλους, των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση. Υπενθυμίζει ότι οι αξιόπιστες, λεπτομερείς κοινωνικοοικονομικές πληροφορίες είναι αναγκαίες για την εποπτεία και την αξιολόγηση των πολιτικών υπέρ των μειονοτήτων και για την εκτίμηση της εφαρμογής της Σύμβασης, και ζητά από το Συμβαλλόμενο Κράτος να παράσχει αυτά τα αναλυτικά στοιχεία στη επόμενη έκθεσή του.

Κατάσταση των μειονοτήτων

Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για το γεγονός ότι οι Μουσουλμάνοι που ζουν στην περιοχή της Θράκης που καλύπτεται από τις διατάξεις της Συνθήκης της Λωζάννης του 1923 και οι οποίοι ανήκουν σε διάφορες εθνότητες, αναγνωρίζονται μόνον ως θρησκευτική μειονότητα από το Συμβαλλόμενο Κράτος. Η Επιτροπή, επίσης, ανησυχεί ότι άλλοι Μουσουλμάνοι, συμπεριλαμβανομένων αυτών που ζουν στα νησιά της Ρόδου και της Κω που δεν καλύπτονται από τη Συνθήκη της Λωζάννης, ίσως να στερούνται του δικαιώματός τους σε αυτοπροσδιορισμό και επομένως να μην απολαμβάνουν πλήρως τα δικαιώματά τους που απορρέουν από τη Σύμβαση. Κατά συνέπεια, περιορίζεται η αποτελεσματική απόλαυση, από τα πρόσωπα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες, των δικαιωμάτων τους να διατηρούν τη γλώσσα τους, τον πολιτισμό τους και την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι.

Παρά την εξήγηση που δόθηκε από το Συμβαλλόμενο Κράτος ότι οι εθνοτικές ομάδες δεν νοούνται ως μειονότητες, η Επιτροπή πιστεύει, ότι σε μια πολυεθνοτική κοινωνία, η αναγνώριση των εθνοτικών ομάδων μικρότερου μεγέθους μπορεί να τις βοηθήσει να προστατέψουν την ύπαρξη και την ταυτότητά τους. Η Επιτροπή, επίσης, σημειώνει, ότι η Συνθήκη της Λωζάννης δεν απαγορεύει το χαρακτηρισμό άλλων εθνοτικών ομάδων ως μειονοτήτων, ούτε εμποδίζει τα πρόσωπα που ανήκουν σε διάφορες εθνοτικές ομάδες να ασκούν το δικαίωμά τους στον αυτοπροσδιορισμό. Επομένως, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να επανεξετάσει τη θέση του και να αναλογιστεί την αναγνώριση άλλων ομάδων, οι οποίες μπορούν να αναγνωριστούν ως εθνοτικές ή θρησκευτικές μειονότητες, και ενθαρρύνει το Συμβαλλόμενο Κράτος να εφαρμόσει τις σχετικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Αντιρατσιστικό νομικό πλαίσιο

Η Επιτροπή, ενώ αναγνωρίζει τα θετικά στοιχεία που περιλαμβάνονται στο νέο αντιρατσιστικό Ν 4285/2014, εξακολουθεί να ανησυχεί για το γεγονός ότι ο νέος νόμος δε συμμορφώνεται πλήρως με τις απαιτήσεις του Άρθρου 4 της Σύμβασης, ιδίως επειδή δεν ποινικοποιεί τη διάδοση ιδεών βασισμένων στη φυλετική ανωτερότητα και δεν προβλέπει κάποια διαδικασία για την κήρυξη ως παράνομων και την απαγόρευση ρατσιστικών οργανώσεων. Η Επιτροπή, επίσης, ανησυχεί για τη συνεχιζόμενη δράση του πολιτικού κόμματος της Χρυσής Αυγής στο Συμβαλλόμενο Κράτος, το οποίο η αντιπροσωπεία χαρακτήρισε στην εισαγωγική της δήλωση ως την πιο εξέχουσα ρατσιστική οργάνωση που εμπνέεται ευθέως από νεο-ναζιστικές ιδέες (Άρθρο 4).

Υπενθυμίζοντας τις γενικές της συστάσεις υπ' αριθμόν 7 (1985) και υπ' αριθμόν 15 (1993) σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 4 της Σύμβασης, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να προσαρμόσει το αντιρατσιστικό της νομικό πλαίσιο κατά τρόπο ώστε να συμμορφώνεται πλήρως με τις

απαιτήσεις του Άρθρου 4 της Σύμβασης και να διασφαλίσει την αυστηρή του εφαρμογή. Το Συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει μεταξύ άλλων να κηρύξει παράνομες και να απαγορεύσει οργανώσεις, οι οποίες προωθούν και υποκινούν φυλετικές διακρίσεις, όπως η Χρυσή Αυγή, όπως έχει ήδη συστήσει ο Ειδικός Εισηγητής για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, φυλετικών διακρίσεων, ξενοφοβίας και σχετικής μισαλλοδοξίας, καθώς και ο Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Εφαρμογή νομοθεσίας κατά των διακρίσεων

Η Επιτροπή χαιρετίζει τις πληροφορίες που παρέχονται για την αύξηση της εφαρμογής της αντιρατσιστικής νομοθεσίας στο Συμβαλλόμενο Κράτος από τις αρχές επιβολής του νόμου και ενώπιον των δικαστικών αρχών. Παραμένει, ωστόσο, ανήσυχη για τη χαμηλή, ακόμα, επίκληση και εφαρμογή των αντιρατσιστικών νομικών διατάξεων, όπως και για το χαμηλό ποσοστό καταδικαστικών αποφάσεων από τα δικαστήρια (Άρθρο 2).

Η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να εντείνει τα μέτρα του για την ενίσχυση της εφαρμογής των αντιρατσιστικών διατάξεων. Προς αυτή την κατεύθυνση, το Συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να:

(α) Αυξήσει τους ανθρώπινους, οικονομικούς και τεχνικούς πόρους που διατίθενται στις αρχές επιβολής του νόμου, στις οποίες ανήκει η αρμοδιότητα διερεύνησης εγκλημάτων μίσους και ρατσιστικών εγκλημάτων, ιδίως στους ειδικούς εισαγγελείς και τις ειδικές μονάδες της αστυνομίας και να διασφαλίσει ότι η αρμοδιότητα αυτών των οργάνων καλύπτει ολόκληρη τη χώρα.

(β) Λάβει μέτρα ευαισθητοποίησης, συμπεριλαμβανομένης της τακτικής υποχρεωτικής προ-υπηρεσιακής και ενδο-υπηρεσιακής εκπαίδευσης, ειδικά για την αστυνομία, τους εισαγγελείς, το δικαστικό σώμα και τους δικηγόρους, πάνω στο νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει την εξάλειψη των διακρίσεων καθώς και την διερεύνηση των καταγγελιών για εγκλήματα μίσους.

Ρατσιστικός λόγος μίσους και εγκλήματα μίσους

Η Επιτροπή ανησυχεί για την αύξηση της ρητορικής μίσους από το 2009 που συμπίπτει με την άνοδο το κόμματος της Χρυσής Αυγής, στοχοποιώντας στην ουσία μετανάστες, Ρομά, Εβραίους και Μουσουλμάνους, μέσω και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Η Επιτροπή, επίσης, ανησυχεί για την αύξηση των ρατσιστικών και ξενοφοβικών επιθέσεων, ειδικά κατά αιτούντων άσυλο και προσφύγων, οι οποίες εκτραχύνονται από την οικονομική κρίση στο Συμβαλλόμενο Κράτος. Επιπλέον, η Επιτροπή ανησυχεί για το χαμηλό ποσοστό καταγγελιών τέτοιων εγκλημάτων, παρά την υιοθέτηση μέτρων ευαισθητοποίησης προς αυτή την κατεύθυνση (Άρθρα 2 και 4).

Η Επιτροπή καλεί το Συμβαλλόμενο Κράτος να προλαμβάνει, να καταπολεμεί και να τιμωρεί αποτελεσματικά τον ρατσιστικό λόγο μίσους και τα εγκλήματα μίσους. Υπενθυμίζοντας τις γενικές συστάσεις υπ' αριθμόν 35 (2013) για την καταπολέμηση του ρατσιστικού λόγου μίσους, και υπ' αριθμόν 31 (2005) για την πρόληψη φυλετικών διακρίσεων στη διοίκηση και τη λειτουργία του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να:

(α) Λάβει μέτρα κατάλληλα για την δίωξη προσώπων, συμπεριλαμβανομένων και πολιτικών, για τις πράξεις, που περιγράφονται στο Άρθρο 4 και να παράσχει πληροφορίες στην επόμενη έκθεσή του για τις αστυνομικές έρευνες, τις ποινικές διαδικασίες και τις ποινές, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που σχετίζονται με το πολιτικό κόμμα της Χρυσής Αυγής και τα μέλη του. Η Επιτροπή επιθυμεί να υπογραμμίσει ότι το θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης δεν πρέπει να υπονομεύει της αρχές της αξιοπρέπειας, της ανεκτικότητας, της ισότητας και της μη-διάκρισης, καθώς το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης ενέχει ειδικές ευθύνες, στις οποίες περιλαμβάνεται και η υποχρέωση να μην διαδίδει κανείς ιδέες για φυλετική ανωτερότητα ή μίσος.

(β) Ενισχύσει την εκπαίδευση πάνω στην αναγνώριση, την καταγραφή, την πρόληψη και την καταπολέμηση των εγκλημάτων μίσους, της ρητορικής μίσους και των κινήτρων προκατάληψης, ιδίως για το δικαστικό σώμα, την αστυνομία, τους εισαγγελείς και την επιθεώρηση εργασίας και να βελτιώσει τον μεταξύ των θεσμών αυτών συντονισμό.

(γ) Διασφαλίσει ότι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης δε στιγματίζουν, δε δημιουργούν στερεότυπα, δε στοχοποιούν αρνητικά αλλοδαπούς και εθνοτικές μειονότητες και προς αυτή την κατεύθυνση, να διασφαλίσει την εφαρμογή και την ενίσχυση των αρμοδιοτήτων του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, το οποίο επιβλέπει και ρυθμίζει τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ώστε να απαγορεύει την μετάδοση ρατσιστικών, ξενοφοβικών ή μισαλλόδοξων δηλώσεων, και να διασφαλίσει ότι επιβάλλονται οι κατάλληλες κυρώσεις στις περιπτώσεις αυτές.

(δ) Οργανώσει εντατικές εκστρατείες σε όλη τη χώρα, σε συνεργασία με τα εθνικά όργανα δικαιωμάτων του ανθρώπου και τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, με στόχο την προώθηση της ανεκτικότητας και την αποδοκιμασία των ρατσιστικών συμπεριφορών και να ευαισθητοποιήσει το κοινό για τη νομοθετική απαγόρευση των φυλετικών διακρίσεων και για τα διαθέσιμα μέσα υποβολής παραπόνων και να διευκολύνει την πρόσβαση των θυμάτων στη δικαιοσύνη, ενισχύοντας επίσης το σύστημα δωρεάν νομικής βοήθειας.

(ε) Υιοθετήσει συγκεκριμένα μέτρα, σε διαβούλευση με τις ενδιαφερόμενες ομάδες, προκειμένου να αυξηθούν οι καταγγελίες των ρατσιστικών εγκλημάτων μίσους, διασφαλίζοντας ότι ο μηχανισμός καταγγελιών είναι διαφανής και προσβάσιμος και βρίσκοντας τρόπους ώστε τα θύματα να έχουν περισσότερη εμπιστοσύνη στην αστυνομία και το σύστημα δικαιοσύνης.

(στ) Βελτιώσει το σύστημα συλλογής στατιστικών στοιχείων που αφορούν τις καταγγελίες για εγκλήματα μίσους και να παράσχει λεπτομερή πληροφόρηση στην επόμενη περιодική του έκθεση σε σχέση σε τέτοιου είδους

καταγγελίες και τα αποτελέσματά αυτών, περιλαμβανομένων και αυτών που συλλέγονται από το Παρατηρητήριο για την Πρόληψη της Σχολικής Βίας και του Σχολικού Εκφοβισμού, όπως και αναλυτικά στοιχεία για τις άδειες διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους που χορηγήθηκαν σε πολίτες τρίτων χωρών που είναι θύματα ή μάρτυρες ρατσιστικών εγκλημάτων.

(ζ) Επιταχύνει την υιοθέτηση του υπό διαμόρφωση Σχεδίου Δράσης κατά του ρατσισμού και να εξασφαλίσει ότι διατίθενται οι απαραίτητοι για την αποτελεσματική του εφαρμογή πόροι, μετρήσιμοι δείκτες και χρονοδιάγραμμα.

Διατάξεις για τη βλασφημία

Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για το γεγονός ότι εξακολουθούν να υφίστανται διατάξεις νόμου για τη βλασφημία καθώς και για τον κίνδυνο να χρησιμοποιούνται κατά τρόπο που προκαλεί διάκριση κατά παράβαση των διατάξεων της Σύμβασης (Άρθρο 5 (δ) (vii)).

Η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να καταργήσει από τον Ποινικό του Κώδικα τα Άρθρα 198 και 199 περί βλασφημίας.

Ρομά

Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία της για το ότι η κατάσταση των Ρομά που βρίσκονται στο Συμβαλλόμενο Κράτος δεν έχει βελτιωθεί κατά την περίοδο που αφορά την παρούσα αξιολόγηση. Προκαλεί ιδίως ανησυχία το γεγονός ότι:

(α) Οι Ρομά, ειδικά αυτοί που ζουν σε άτυπους οικισμούς, αντιμετωπίζουν ακόμα σοβαρά εμπόδια στην πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες, όπως η στέγαση, η απασχόληση, η εκπαίδευση και η φροντίδα υγείας, συμπεριλαμβανομένου του γεγονότος ότι εξακολουθούν να παρατηρούνται φαινόμενα διαχωρισμού στην εκπαίδευση, εξαναγκαστικές εξώσεις και ανεπαρκείς συνθήκες διαβίωσης, ενώ στερούνται πρόσβασης στο νερό και την υγιεινή.

(β) Οι Ρομά εξακολουθούν να είναι κοινωνικά αποκλεισμένοι και να γίνονται συχνά αντικείμενο στερεοτύπων και προκατάληψης.

(γ) Οι Ρομά εξακολουθούν να υποβάλλονται κατά τρόπο δυσανάλογο σε συχνούς ελέγχους στοιχείων ταυτότητας, αυθαίρετες συλλήψεις και παρενόχληση από την αστυνομία και άλλους λειτουργούς επιβολής του νόμου, σε συνδυασμό με την απουσία αποτελεσματικής διερεύνησης, δίωξης και τιμώρησης του προσωπικού επιβολής του νόμου για τέτοιες παραβάσεις.

Υπενθυμίζοντας τη γενική σύσταση υπ' αριθμόν 27 (2000) για τις διακρίσεις σε βάρος των Ρομά, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να εντείνει διπλά τις προσπάθειές του προκειμένου να:

(α) Βελτιώσει την απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων από όλους τους Ρομά που βρίσκονται στο Συμβαλλόμενο Κράτος, εστιάζοντας σε αυτούς που ζουν σε άτυπους οικισμούς και να υλοποιήσει μέτρα με σκοπό την ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης των Ρομά, σχεδιάζοντας και εφαρμόζοντας επίσης ειδικά μέτρα για την αντιμετώπιση τέτοιων ανισοτήτων. Σε αυτό το πλαίσιο, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να λάβει υπόψη τη γενική της σύσταση υπ' αριθμόν 32 (2009) για την έννοια και το πεδίο εφαρμογής των ειδικών μέτρων στην Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων.

(β) Εφαρμόσει χωρίς περαιτέρω καθυστέρηση τις αποφάσεις που έχουν εκδοθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και σχετίζονται με τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων των Ρομά.

(γ) Λάβει κατάλληλα μέτρα για την καταπολέμηση της παράνομης συμπεριφοράς των αστυνομικών και άλλων λειτουργών επιβολής του νόμου με βάση τις απαγορεύσεις που τίθενται από τη Σύμβαση και να διασφαλίσει, ότι τέτοιες πράξεις διερευνώνται εξονυχιστικά, ότι οι παραβάτες παραπεμπονται ταχέως ενώπιον της δικαιοσύνης και ότι τα θύματα λαμβάνουν την κατάλληλη αποζημίωση.

(δ) Επισπεύσει τις προσπάθειές του για την υιοθέτηση του σχεδίου νόμου που εγκαινιάζει το μηχανισμό για την διερεύνηση της αυθαιρεσίας από τους λειτουργούς επιβολής

του νόμου και να διαθέσει τους αναγκαίους πόρους προκειμένου ο νέος μηχανισμός να επιτελέσει το έργο του αποτελεσματικά.

(ε) Διαβουλευτεί τακτικά και να διατηρεί διαρκή διάλογο με όλες τις ομάδες των Ρομά κατά τον σχεδιασμό και την εφαρμογή σχεδίων και πολιτικών που τους επηρεάζουν.

(στ) Εφαρμόσει αποτελεσματικά την Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2012-2020, δημιουργώντας επίσης μηχανισμούς για την παρακολούθηση και λογοδοσία στους οποίους πρέπει να διασφαλίζεται η εκπροσώπηση των Ρομά, και να παράσχει λεπτομερή πληροφόρηση στην επόμενη περιοδική έκθεση για τις επιπτώσεις και τα αποτελέσματά της.

Μεικτές μεταναστευτικές ροές: μετανάστες, αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες

Η Επιτροπή έχει επίγνωση του ότι η πρόσφατη μεταναστευτική κρίση έχει επιβαρύνει σημαντικά το Συμβαλλόμενο Κράτος. Η Επιτροπή χαιρετίζει τα πολλά βήματα που έχουν γίνει σε αυτό το θέμα, συμπεριλαμβανομένων και των μεταρρυθμίσεων που έλαβαν χώρα στο σύστημα ασύλου καθώς και τη δημιουργία πολλών νέων περιφερειακών γραφείων ασύλου και την επέκταση της βασικής υγειονομικής περίθαλψης στους ευάλωτους, χωρίς έγγραφα, μετανάστες. Η Επιτροπή, ωστόσο, εξακολουθεί να ανησυχεί σχετικά με:

(α) Την κράτηση των μεταναστών που εισέρχονται χωρίς ταξιδιωτικά έγγραφα στο Συμβαλλόμενο Κράτος, συμπεριλαμβανομένων οικογενειών και παιδιών, για χρονικά διαστήματα, που ξεπερνούν το ανώτατο νόμιμο χρονικό όριο της διοικητικής κράτησης, σε συνδυασμό με την απουσία διαδικαστικών εγγυήσεων κατά την κράτηση.

(β) Τις κατώτερης ποιότητας συνθήκες των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης στα νησιά και την χαοτική κατάσταση σε αυτά τα κέντρα, που επηρεάζουν δυσανάλογα τις γυναίκες και τα παιδιά που αντιμετωπίζουν μεγαλύτερη πιθανότητα έκθεσης σε σεξουαλική βία, με ανεπαρκή την αντίδραση των αρχών.

(γ) Την ανεπαρκή πρόσβαση στις διαδικασίες ασύλου και μετανάστευσης, την απουσία κατάλληλης ενημέρωσης των νεοαφιχθέντων σχετικά με τη διαδικασία ασύλου και το χρονοδιάγραμμα, καθώς και τις χρονοβόρες διαδικασίες καταγραφής των μεταναστών και αιτούντων άσυλο, μία κατάσταση που έχει περαιτέρω επιδεινωθεί από τη στιγμή της υιοθέτησης της κοινής δήλωσης Ευρωπαϊκής Ένωσης-Τουρκίας για τη μετανάστευση.

(δ) Την αναποτελεσματικότητα του συστήματος επιτροπείας για τα ασυνόδευτα παιδιά, την απουσία επαρκούς κατάλληλης στέγασης για τα παιδιά αυτά και την *de facto* πρακτική κράτησής τους, σε ανεπαρκείς, μάλιστα, συνθήκες και με αγνώστους ενήλικες.

(ε) Τις αναφορές για μαζικές απελάσεις προς την Τουρκία χωρίς να διενεργούνται οι αναγκαίες διαδικασίες εξατομικευμένης αξιολόγησης (Άρθρα 2, 5 και 6).

Η Επιτροπή καλεί το Συμβαλλόμενο Κράτος να εντείνει τις προσπάθειές του για την εφαρμογή των συγκεκριμένων δικαιωμάτων των προσώπων που τρέπονται σε φυγή από πολεμικές συγκρούσεις ή διώξεις και φτάνουν στις ακτές του. Η Επιτροπή, επίσης, καλεί το Συμβαλλόμενο Κράτος να διασφαλίσει τον σεβασμό των δικαιωμάτων των μεταναστών που φτάνουν με τις ίδιες μεταναστευτικές ροές με τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο. Αυτές οι προσπάθειες θα μπορούσαν να ενταθούν, επίσης, μέσω της ενίσχυσης της διεθνούς συνεργασίας, ιδιαίτερα με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον, η Επιτροπή παροτρύνει το Συμβαλλόμενο Κράτος να:

(α) Εξαλείψει την αυτόματη κράτηση των μεταναστών που φτάνουν στα νησιά μετά την υιοθέτηση της δήλωσης Ευρωπαϊκής Ένωσης-Τουρκίας για τη μετανάστευση, να εισάγει εναλλακτικά μέτρα κράτησης, να διασφαλίσει ότι αυτοί που στερούνται της ελευθερίας τους απολαμβάνουν διαδικαστικών εγγυήσεων και να λάβει μέτρα για τη μετατροπή των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης στα νησιά σε ανοιχτά κέντρα.

(β) Λάβει άμεσα μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στα κέντρα υπο-

δοχής και ταυτοποίησης και να διασφαλίσει ότι άπαντες σε αυτά τα κέντρα έχουν πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη, διερμηνείς, επαρκή σίτιση και κοινωνική υποστήριξη.

(γ) Εξασφαλίσει το σεβασμό των κανόνων δικαίου εντός των κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης και να εντείνει τα μέτρα για την προστασία κάθε προσώπου που διαμένει σε αυτά τα κέντρα από κάθε μορφή βίας.

(δ) Επισπεύσει τις προσπάθειές του για την ανάπτυξη ενός στέρους συστήματος επιτροπείας και να διορίσει κατάλληλους επιτρόπους για τα ασυνόδευτα παιδιά.

(ε) Διευκολύνει την πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλα τα παιδιά μετανάστες και προς αυτή την κατεύθυνση να αυξήσει τους αναγκαίους ανθρώπινους, τεχνικούς και οικονομικούς πόρους και να παράσχει εκπαίδευση στους εκπαιδευτικούς και στο λοιπό προσωπικό που εμπλέκεται.

(στ) Διασφαλίσει την τακτική και σαφή ροή πληροφοριών για τη μετανάστευση και τις διαδικασίες ασύλου για όλους τους μετανάστες που φτάνουν στο Συμβαλλόμενο Κράτος, να διευκολύνει την πρόσβαση σε τέτοιες διαδικασίες, όπως και σε νομική βοήθεια και να διασφαλίσει την εξατομικευμένη αξιολόγηση των αιτήσεων ασύλου και τις διαδικαστικές εγγυήσεις καθ'ολη τη διάρκεια της διαδικασίας ασύλου, συμπεριλαμβανομένης και της προστασίας από την επαναπροώθηση.

(ζ) Εφαρμόσει το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Μετανάστευση και το Άσυλο με την παράλληλη επιδίωξη συνεργασίας με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, το Γραφείο του Υπατού Αρμοστή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, και να ενημερώσει την Επιτροπή στην επόμενη έκθεσή του για την εξέλιξη των κοινωνικοοικονομικών δεικτών σχετικά με την πρόσβαση των μεταναστών στην υγειονομική περίθαλψη, την εκπαίδευση, τη στέγαση και την απασχόληση.

(η) Λάβει μέτρα για την επιτάχυνση της εφαρμογής του Μηχανισμού Έκτακτης Μετεγκατάστασης, στο πλαίσιο του οποίου θα

μετεγκατασταθούν αιτούντες άσυλο από την Ελλάδα σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διακρίσεις στην εργασία σε βάρος εργαζομένων μεταναστών και προσώπων που ανήκουν σε εθνοτικές μειονότητες

Η Επιτροπή εκφράζει την ανησυχία για τις κακές συνθήκες εργασίας των εργαζομένων μεταναστών, ειδικά αυτών που εργάζονται στον τομέα της γεωργίας και της άτυπης οικονομίας, οι οποίοι χαρακτηρίζονται για τα χαμηλά τους εισοδήματα, την έλλειψη κοινωνικής ασφάλειας, τις δύσκολες συνθήκες υγείας και ασφάλειας και τις πολλές ώρες εργασίας. Η Επιτροπή, επίσης, ανησυχεί για τις πληροφορίες που έλαβε και οι οποίες καταδεικνύουν ότι οι «πρακτικές Μανωλάδας» δεν έχουν ακόμη εκλείψει (Άρθρα 5 και 6).

Η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να λάβει άμεσα μέτρα για να βάλει τέλος σε κάθε περιστατικό διάκρισης στην εργασία και στην οικονομική εκμετάλλευση των εργαζομένων μεταναστών. Σε αυτή την κατεύθυνση, το Συμβαλλόμενο Κράτος πρέπει να:

(α) Εντείνει τις προσπάθειές του για την καταπολέμηση και πρόληψη τέτοιων περιστατικών, επεκτείνοντας και την κάλυψη της εργασιακής και κοινωνικής ασφάλειας σε όλους τους εργαζομένους και ενισχύοντας τους ανθρώπινους και οικονομικούς πόρους της επιθεώρησης εργασίας, προκειμένου να διευρύνει τη δραστηριότητά της σε όλους τους χώρους εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της άτυπης οικονομίας, καθώς και να παράσχει πληροφόρηση επί των επισκέψεων αυτών και των κυρώσεων που επιβάλλονται από τα όργανα έλεγχου για περιστατικά διακρίσεων λόγω εθνοτικής καταγωγής στο χώρο εργασίας.

(β) Διερευνήσει περιστατικά διακρίσεων στην εργασία και εργασιακής εκμετάλλευσης των εργαζομένων μεταναστών και προσώπων που ανήκουν σε εθνοτικές μειονότητες, να προβεί στη δίωξη των εργοδοτών που συμπεριφέρονται καταχρηστικά και την αποζημίωση των θυμάτων.

(γ) Εξετάσει την επικύρωση των Συμβάσεων της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας υπ' αριθμόν

129 για την Επιθεώρηση Εργασίας (Γεωργία) του 1969, την υπ' αριθμόν 97 περί μετανάστευσης για λόγους εργασίας (αναθεωρημένη) του 1949 και την υπ' αριθμόν 189 για τους κατ' οίκον εργαζόμενους του 2011.

Δ. Λοιπές συστάσεις

Επικύρωση λοιπών κείμενων

Έχοντας υπόψη το αδιαίρετο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η Επιτροπή παροτρύνει το Συμβαλλόμενο Κράτος να αναλογιστεί την επικύρωση διεθνών κειμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου που δεν έχει ακόμη επικυρώσει, ειδικά τις συμβάσεις με διατάξεις που έχουν άμεση σχέση με κοινότητες που μπορεί να υπόκεινται σε φυλετικές διακρίσεις, συμπεριλαμβανομένης και της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους.

Παρακολούθηση της Διακήρυξης και του Προγράμματος Δράσης του Durban

Λαμβάνοντας υπόψη την γενική της σύσταση υπ' αριθμόν 33 (2009) σχετικά με την παρακολούθηση της Διάσκεψης Επανεξέτασης του Durban, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να θέσει σε ισχύ, κατά την εφαρμογή της Σύμβασης στην εσωτερική του έννομη τάξη, τη Διακήρυξη και το Πρόγραμμα Δράσης του Durban, που υιοθετήθηκε το Σεπτέμβριο του 2001 από την Παγκόσμια Διάσκεψη κατά του Ρατσισμού, των Φυλετικών Διακρίσεων, της Ξενοφοβίας και της Σχετικής Μισαλλοδοξίας, λαμβάνοντας υπόψη το τελικό κείμενο της Διάσκεψης Επανεξέτασης του Durban που έλαβε χώρα στη Γενεύη τον Απρίλιο του 2009. Η Επιτροπή ζητά από το Συμβαλλόμενο Κράτος να περιλάβει στην επόμενη περιοδική του έκθεση συγκεκριμένες πληροφορίες για τα σχέδια δράσης και τα λοιπά μέτρα που λαμβάνονται για την εφαρμογή της Διακήρυξης και του Προγράμματος Δράσης του Durban σε εθνικό επίπεδο.

Διεθνής δεκαετία Ανθρώπων Αφρικανικής Καταγωγής

Λαμβάνοντας υπόψη το ψήφισμα 68/237 της Γενικής Συνέλευσης, με το οποίο η Συνέλευση ανακήρυξε τη δεκαετία 2015-2024 Διεθνή Δεκαετία Ανθρώπων Αφρικανικής Καταγωγής και το ψήφισμα 69/16 για το πρόγραμμα δράσεων υλοποίησης της Δεκαετίας, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να ετοιμάσει και να εφαρμόσει ένα κατάλληλο πρόγραμμα μέτρων και πολιτικών. Η Επιτροπή ζητά από το Συμβαλλόμενο Κράτος να περιλάβει στην επόμενη περιοδική του έκθεση ειδική πληροφόρηση επί των συγκεκριμένων μέτρων που υιοθετήθηκαν σε αυτό το πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τη γενική της σύσταση υπ' αριθμόν 34 (2011) για τις φυλετικές διακρίσεις σε βάρος των προσώπων Αφρικανικής καταγωγής.

Διαβουλεύσεις με την κοινωνία των πολιτών

Η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να εξακολουθήσει να διαβουλεύεται και να εντείνει το διάλογό του με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται στον τομέα της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και συγκεκριμένα εκείνων που δραστηριοποιούνται για την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων, στο πλαίσιο και της προετοιμασίας της επόμενης περιοδικής έκθεσης και της παρακολούθησης της εφαρμογής των παρουσών καταληκτικών παρατηρήσεων.

Τροποποίηση του άρθρου 8 της Σύμβασης

Η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να επικυρώσει την τροποποίηση στο άρθρο 8 (6) της Σύμβασης, η οποία υιοθετήθηκε στις 15 Ιανουαρίου 1992 κατά τη δέκατη-τέταρτη συνεδρίαση των Κρατών-μερών της Σύμβασης, και εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση με το ψήφισμά της 47/111.

Δήλωση σύμφωνα με το άρθρο 14 της Σύμβασης

Η Επιτροπή ενθαρρύνει το Συμβαλλόμενο Κράτος να προβεί στην προαιρετική δήλωση που προβλέπεται στο άρθρο 14 της Σύμβασης, αναγνωρίζοντας στην Επιτροπή την αρμοδιότητα να λαμβάνει και να εξετάζει ατομικές ανακοινώσεις.

Κοινό βασικό έγγραφο

Η Επιτροπή ενθαρρύνει το Συμβαλλόμενο Κράτος να υποβάλει ένα κοινό βασικό έγγραφο που αντικαθιστά το βασικό του έγγραφο που χρονολογείται από το 2002, σε συμφωνία με τις εναρμονισμένες κατευθυντήριες γραμμές για τις εκθέσεις στο πλαίσιο των διεθνών συμβάσεων για τα δικαιώματα του ανθρώπου, ειδικά αυτές που αφορούν το κοινό βασικό έγγραφο, όπως υιοθετήθηκαν κατά την πέμπτη συνεδρίαση της μεικτής Επιτροπής των οργάνων παρακολούθησης των συμβάσεων για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η οποία έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 2006 (HRI/GEN/Rev.6, chap. I). Λαμβάνοντας υπόψη το ψήφισμα 68/268 της Γενικής Συνέλευσης, η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να τηρήσει το όριο των 42.400 λέξεων για τέτοια έγγραφα.

Παρακολούθηση των παρουσών καταληκτικών παρατηρήσεων

Σύμφωνα με το άρθρο 9 (1) της Σύμβασης και τον κανόνα 65 των κανονισμών διαδικασίας, η Επιτροπή ζητεί από το Συμβαλλόμενο Κράτος να παράσχει, εντός ενός έτους από την υιοθέτηση των παρουσών καταληκτικών παρατηρήσεων, πληροφόρηση για την εφαρμογή από μέρους του των συστάσεων που περιλαμβάνονται στις παραγράφους 23 (ε και στ) και 25 (β) ως άνω.

Παράγραφοι με ειδική σημασία

Η Επιτροπή επιθυμεί να επιστήσσει την προσοχή του Συμβαλλόμενου Κράτους στην

ιδιαίτερη σημασία των συστάσεων που περιέχονται στις παραγράφους 13, 17 και 21 ως άνω και ζητεί από το Συμβαλλόμενο Κράτος να παράσχει λεπτομερή πληροφόρηση στην επόμενη περιοδική του έκθεση για συγκεκριμένα μέτρα που λαμβάνονται για την εφαρμογή αυτών των συστάσεων.

Διάδοση των στοιχείων

Η Επιτροπή συστήνει στο Συμβαλλόμενο Κράτος να καταστήσει τις εκθέσεις του ευχερώς διαθέσιμες και προσβάσιμες στο κοινό, από τη στιγμή της υποβολής τους, και να δημοσιεύσει ακολούθως τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής σε σχέση με αυτές τις εκθέσεις, στην επίσημη αλλά και σε άλλες κοινώς χρησιμοποιούμενες γλώσσες, ως αρμόζει.

Προετοιμασία της επόμενης έκθεσης

Η Επιτροπή συνιστά στο Συμβαλλόμενο Κράτος να υποβάλει τις συνδυασμένες, εικοστή τρίτη έως εικοστή τέταρτη, περιοδικές εκθέσεις, σε κοινό έγγραφο, μέχρι την 18^η Ιουλίου 2019 λαμβάνοντας υπόψη τις κατευθυντήριες γραμμές για τις εκθέσεις, όπως αυτές υιοθετήθηκαν από την Επιτροπή κατά την εβδομηκοστή-πρώτη σύνοδό της (CERD/C/2007/1) και να αναφερθεί σε όλα τα ζητήματα που εγέρθησαν στις παρούσες καταληκτικές παρατηρήσεις. Λαμβάνοντας υπόψη το ψήφισμα 68/268 της Γενικής Συνέλευσης, η Επιτροπή παροτρύνει το Συμβαλλόμενο Κράτος να τηρήσει το όριο των 21.200 λέξεων για τις περιοδικές εκθέσεις.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ
ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΕΣ

A. Δραστηριότητες σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο και Συνεργασία με Ομόλογες Επιτροπές

- Αποστολή προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία της συμβολής της ΕΕΔΑ για τη διαμόρφωση του Γενικού Σχολίου αριθ. 4 αναφορικά με το άρθρο 24 (Συμμετοχική εκπαίδευση, Inclusive Education) (15.1.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην ετήσια συνάντηση της νομικής ομάδας εργασίας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) και στη συνάντηση εργασίας του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με θέμα την ενσωμάτωση σε εθνικό επίπεδο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. Σε αμφότερες τις συναντήσεις, που πραγματοποιήθηκαν στη Βιέννη, την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Άννα Μπάκα (8-9.2.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην συνάντηση εργασίας του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συνάντηση της νομικής ομάδας εργασίας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ) και με θέμα το Άσυλο και τη Μετανάστευση. Σε αμφότερες τις συναντήσεις, που πραγματοποιήθηκαν στη Βιέννη, την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία, Μαρία Γαβουνέλη (15-17.2.2016).

- Η ΕΕΔΑ, στο πλαίσιο διαδικασίας παρέμβασης κατά την 31η Σύνοδο του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, υπέβαλε κείμενο για το Άρθρο 11 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία με εφαρμογή και στην παρούσα συγκυρία της προσφυγικής κρίσης (21.2.2016).

- Η ΕΕΔΑ στο πλαίσιο διαδικασίας παρέμβασης κατά την 31η Σύνοδο του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ υπέβαλε βίντεο-δήλωση του Προέδρου της, Γεωργίου Σταυρόπουλου, επί της έκθεσης για την Ελλάδα του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τις επιπτώσεις του εξωτερικού χρέους και λοιπών συναφών εξωτερικών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην απόλαυση όλων των δι-

καιωμάτων, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών (εξειδικευμένο βίντεο με υπότιτλους και συγκεκριμένες τεχνικές προδιαγραφές) (23.2.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην συνάντηση των μελών του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) με τον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τις επιπτώσεις του εξωτερικού χρέους και λοιπών συναφών εξωτερικών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην απόλαυση όλων των δικαιωμάτων, ιδίως των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών, Juan Pablo Bohoslavsky. Στη συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλλες, την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (30-31.5.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην Τρίτη Ακαδημία για τους Εθνικούς Θεσμούς Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που διοργανώθηκε στην Τιφλίδα της Γεωργίας από το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) και τον OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), σε συνεργασία με το Γραφείο του Συνηγόρου του Πολίτη της Γεωργίας και του Georgian Institute of Public Affairs (GIPA). Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Άννα Μπάκα (30.5.2016-3.6.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη διάσκεψη του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που πραγματοποιήθηκε στη Βιέννη, με θέμα «*Δικαιώματα, Σεβασμός, Πραγματικότητα: Η Ευρώπη των αξιών στη σημερινή πραγματικότητα*». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία, Μαρία Γαβουνέλη (21-23.6.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη διαδικασία υποβολής πρότασης από τη Βουλή των Ελλήνων για το ερευνητικό έργο Twinning, το οποίο θα υλοποιηθεί σε ευρύτερη συνεργασία με άλλα Ευρωπαϊκά Κοινοβούλια και το Κοινοβούλιο της Τουρκίας. Στη σχετική συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στην Άγκυρα, την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Άννα Μπάκα (16.5.2016).

- Συμμετοχή στη διαμόρφωση της δήλωσης του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI)

με τίτλο «Statement of Support for the Turin Process to strengthen Social Rights in Europe» (Ιούνιος 2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που διοργάνωσε στη Γενεύη η διεθνής οργάνωση WaterLex και απευθύνεται ειδικά σε Εθνικούς Θεσμούς Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το Δικαίωμα στο Νερό (WaterLex Training, Human Rights-based Water Governance). Η ΕΕΔΑ επίσης συμμετείχε στην 9^η συνεδρίαση του Working Group on Water and Health, ΟΗΕ (Protocol on Water and Health to the Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes). Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (29.6.-1.7.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην 90^η Σύνοδο της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων στο πλαίσιο της εξέτασης των Περιοδικών Εκθέσεων της Ελλάδας. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε, με προφορική δήλωσή της, η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία, Μαρία Γαβουνέλη (4.8.2016).

- Κατά τη συνεδρίαση των Η.Ε. για την υιοθέτηση της έκθεσης της Ελλάδας για την Οικουμενική Περιοδική Αξιολόγηση των κρατών (UPR) αναγνώστηκε προφορική δήλωση της ΕΕΔΑ (21.9.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη συνάντηση της νομικής ομάδας εργασίας του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Άννα Μπάκα (14.10.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε συνέδριο της Διεθνούς Οργάνωσης Γαλλοφωνίας που πραγματοποιήθηκε στην Καμπότζη, με θέμα τη διάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στους εθνικούς προϋπολογισμούς. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε, με εισήγησή της, η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία, Μαρία Γαβουνέλη (19-20.10.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη Γενική Συνέλευση και στο Σεμινάριο του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) που πραγματοποιήθηκαν στο Ζάγκρεμπ. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε, με εισήγησή

της, η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία, Μαρία Γαβουνέλη (26-28.10.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε συνάντηση για την Πλατφόρμα για τα Οικονομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα του CoE, FRA, ENNHRI, EQUINET και στη συνεδρίαση της ομάδας εργασίας για Οικονομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI). Σε αμφότερες τις συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Βελιγράδι, την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (10-12.10.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ σε Συνάντηση Εμπειρογνομόνων του Συμβουλίου της Ευρώπης, του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη και του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI), που πραγματοποιήθηκε στη Βαρσοβία, με θέμα την ενίσχυση της Ανεξαρτησίας των Εθνικών Θεσμών Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε το μέλος της, Ελένη Σπαθανά (28-29.11.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη Συνάντηση του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) που πραγματοποιήθηκε στο Στρασβούργο, με θέμα «Ελευθερία της έκφρασης και ο ρόλος των Εθνικών Θεσμών Προστασίας και Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε το μέλος της, Γιάννης Ιωαννίδης (15.12.2016).

Β. Συναντήσεις με Εκπροσώπους της Πολιτείας, Οργανώσεων και Διεθνών Οργανισμών

1. Διεθνείς Συναντήσεις

- Συνάντηση με την Καθηγήτρια Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο του Sussex, Jane Cowan, για θέματα που αφορούν την Οικουμενική Περιοδική Αξιολόγηση (UPR). Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν το μέλος της Αθηνά Αθανασίου και οι επιστημονικές συνεργάτιδες Άννα Μπάκα και Αικατερίνη Τσαμπή (15.1.2016).

- Συνάντηση με εκπροσώπους του Συμβουλίου της Ευρώπης που πραγματοποίησαν επίσκεψη στην Ελλάδα με σκοπό την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του Συμβουλίου της Ευρώπης σε θέματα στήριξης του τομέα Δικαιοσύνης στην Ελλάδα, με έμφαση στην ποινική δικαιοσύνη και στο ζήτημα της διάρκειας των δικών. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ Γεώργιος Σταυρόπουλος, η Α' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, η Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Έλλη Βαρχαλαμά, η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία Μαρία Γαβουνέλη, το μέλος της ΕΕΔΑ Βασίλειος Τζούφης καθώς και οι επιστημονικές συνεργάτιδες Αικατερίνη Τσαμπή και Ρωξάνη Φράγκου (29.3.2016).

- Συνάντηση με τον Ειδικό Εισηγητή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Μεταναστών, François Crépeau. Στη συνάντηση μετείχαν ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ Γεώργιος Σταυρόπουλος, η Α' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, η Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Έλλη Βαρχαλαμά, η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία Μαρία Γαβουνέλη, τα μέλη της ΕΕΔΑ Σπυρίδων Απέργης, Φωτεινή Λεομπίλλα, Ελένη Σπαθανά καθώς και η συντονίστρια του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας Τίνα Σταυρινάκη (15.5.2016).

- Συνάντηση με εκπροσώπους της *ad hoc* Επιτροπής της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την κατάσταση των μεταναστών, προσφύγων και αιτούντων άσυλο, στο πλαίσιο επίσκεψης τους στην Ελλάδα. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν στην ειδική συνάντηση στη Βουλή, η Α' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου και η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία Μαρία Γαβουνέλη (31.5.2016).

- Συνάντηση με τον Επίτροπο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης, Nils Muižnieks και των συνεργατών του, με θέμα «ρατσισμός, ομοφοβία, προσφυγικό και επιπτώσεις οικονομικής κρίσης». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ Γεώργιος Σταυρόπουλος, η Α' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου, η Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Έλλη Βαρχαλαμά, η Προεδρεύουσα του

Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία Μαρία Γαβουνέλη, τα μέλη της ΕΕΔΑ, Σπυρίδων Απέργης, Σοφία Βιδάλη, Γιάννης Ιωαννίδης, Ιφιγένεια Καμτσιδου, Φωτεινή Λεομπίλλα, Γιάννα Παναγοπούλου, Ελένη Σπαθανά, Τασία Χριστοδουλοπούλου, καθώς και οι επιστημονικές συνεργάτιδες Άννα Μπάκα, Αικατερίνη Τσαμπή και Ρωξάνη Φράγκου (4.7.2016).

- Συμμετοχή στο πρόγραμμα του Συμβουλίου της Ευρώπης, ToT for trainers και παρουσίαση της αποστολής και του έργου της ΕΕΔΑ στην Ελλάδα σε αντιπροσωπεία από τον Ombudsman του Καζακστάν που επισκέφτηκε το Συμβούλιο της Ευρώπης προκειμένου να λάβει τεχνογνωσία για το πώς μπορεί να αναβαθμιστεί ο Εθνικός Θεσμός Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Καζακστάν σε Status A. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (26-28.9.2016).

- Συμμετοχή στη συνάντηση της Ad Hoc Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για θέματα Ρομά και Ταξιδευτών (CAHROM) του Συμβουλίου της Ευρώπης με θέμα την ενίσχυση και συμμετοχή των Ρομά στα όργανα λήψης αποφάσεων και στην πολιτική ζωή. Στη συνάντηση που έλαβε χώρα στην Αθήνα, την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε το μέλος της Ελευθέριος Δημητρίου (17-18.10.2016).

- Συμμετοχή σε συνάντηση με εκπροσώπους του Συμβουλίου της Ευρώπης προκειμένου να συζητηθεί με τους ενδιαφερόμενους προς εργασία φορείς της χώρας η υλοποίηση του κοινού προγράμματος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ΓΔ Δικαιοσύνης και Καταναλωτών) και του Συμβουλίου της Ευρώπης με τίτλο «Κοινό Πρόγραμμα για την Πρόσβαση Γυναικών Ρομά και Ταξιδευτών στη Δικαιοσύνη». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (20.10.2016).

2. Εθνικές Συναντήσεις

- Η ΕΕΔΑ υπέβαλε παρατηρήσεις επί του σχεδίου της δεύτερης περιοδικής έκθεσης της χώρας μας στο Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, στο πλαίσιο της Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης των κρατών (UPR), και συμμετείχε στη σχετική διαβούλευση που έλαβε χώρα

στο Υπουργείο Δικαιοσύνης. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (25.1.2016).

- Επίδοση της ετήσιας έκθεσης της ΕΕΔΑ στον Πρόεδρο της Βουλής, Νικόλαο Βούτση, από τον Πρόεδρο της ΕΕΔΑ, Γεώργιο Σταυρόπουλο, την Α' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου και τη Β' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ Έλλη Βαρχαλαμά (27.1.2016).

- Συμμετοχή στη συνάντηση ενημέρωσης που οργάνωσε το γραφείο της Αναπληρώτριας Υπουργού Παιδείας Αθανασίας (Σίας) Αναγνωστοπούλου, για την ανταλλαγή απόψεων στο πλαίσιο της εκστρατείας «No Hate Speech Movement» του Συμβουλίου της Ευρώπης με στόχο τη συγκρότηση Εθνικής Επιτροπής και την πραγματοποίηση εκδήλωσης για την προβολή της εκστρατείας αυτής. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα, Αικατερίνη Τσαμπή (3.2.2016).

- Επίδοση της ετήσιας έκθεσης της ΕΕΔΑ στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Προκόπη Παυλόπουλο, από τον Πρόεδρο της ΕΕΔΑ Γεώργιο Σταυρόπουλο, την Α' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου και τη Β' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ Έλλη Βαρχαλαμά (5.2.2016).

- Συμμετοχή στη συνάντηση που διοργάνωσε το ΚΕΕΛΠΝΟ για τη σύνταξη της Εθνικής Αναφοράς του 2016 για το HIV/AIDS προς UNAIDS και Παγκόσμιο Οργανισμός Υγείας. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (25.4.2016).

- Συμμετοχή στη συνάντηση διαβούλευσης με θέμα: «Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα» που πραγματοποιήθηκε με την πρωτοβουλία του Συνηγόρου του Πολίτη/Συνηγόρου του Παιδιού και της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν η Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Έλλη Βαρχαλαμά και η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (12.5.2016).

- Συμμετοχή στη συνάντηση που διοργάνωσε το ΥΠΕΞ για την εφαρμογή των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ), με τη συμμετοχή φορέων του ιδιωτικού τομέα. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (26.5.2016).

- Συνάντηση με εκπροσώπους της International Rescue Committee (IRC) σχετικά με την προσφυγική κρίση. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν οι επιστημονικές συνεργάτιδες Άννα Μπάκα και Αικατερίνη Τσαμπή (19.9.2016).

- Συμμετοχή στη συνάντηση που διοργάνωσε το ΥΠΕΞ για την εφαρμογή των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ), με τη συμμετοχή φορέων του δημοσίου τομέα. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (20.9.2016)

- Συνάντηση με εκπροσώπους της Πανελληνίας Ένωσης Μεταφραστών. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν το μέλος της Βασιλείας Τζούφης και οι επιστημονικές συνεργάτιδες Άννα Μπάκα και Ρωξάνη Φράγκου (28.9.2016).

- Συνάντηση με τον Πρόεδρο της Κ.Ο. του κόμματος *Το Ποτάμι* Σταύρο Θεοδωράκη και τον βουλευτή Παναγιώτη Καρκατσούλη, στην οποία μετείχε και η Γιάννα Παναγοπούλου, μέλος της ΕΕΔΑ ορισθέν από το κόμμα *Το Ποτάμι*. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ Γεώργιος Σταυρόπουλος και η Α' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου. Στη συνάντηση ήταν παρόν και το επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό της ΕΕΔΑ Άννα Μπάκα, Αικατερίνη Πάντου και Αικατερίνη Τσαμπή (19.10.2016).

- Συνάντηση της ΕΕΔΑ με τον Γεώργιο Τσαρμπόπουλο, Senior Liaison Officer της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. Στη συνάντηση με τον Πρόεδρο της ΕΕΔΑ Γεώργιο Σταυρόπουλο και τη Β' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ Έλλη Βαρχαλαμά συμμετείχε η Βοηθός συντονίστρια του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Τίνα Σταυρινάκη. Στη συνάντηση ήταν παρούσα και η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή και η επικεφαλής της γραμματείας της ΕΕΔΑ Αικατερίνη Πάντου (2.11.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην παρουσίαση του Κοινού Προγράμματος ΕΕ και Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόσβαση Γυναικών Ρομά και Ταξιδευτών στη Δικαιοσύνη. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε το μέλος της Ελευθέριος Δημητρίου, και η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (22.11.2016).

Γ. Συμμετοχή σε Συνεδριάσεις της Βουλής

- Παρουσίαση της ετήσιας έκθεσης ΕΕΔΑ 2014 από τον Πρόεδρο της ΕΕΔΑ Γεώργιο Σταυρόπουλο, την Α' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου και τη Β' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ Έλλη Βαρχαλαμά σε κοινή συνεδρίαση της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης & της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Ισότητας, Νεολαίας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Βουλής. Ακολούθησε σχετική συζήτηση (24.2.2016).

- Η ΕΕΔΑ συμμετείχε στην ειδική συνεδρίαση της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Ισότητας, Νεολαίας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Βουλής με θέμα συζήτησης την ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων σύμφωνα με τη CEDAW. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε με παρουσίασή της, η Προεδρεύουσα του Ε' Τμήματος για τη Διεθνή Επικοινωνία και Συνεργασία Μαρία Γαβουνέλη. Στη συνεδρίαση παραβρέθηκε εκ μέρους της ΕΕΔΑ και η επιστημονική συνεργάτιδα Ρωξάνη Φράγκου (2.3.2016).

Δ. Συμμετοχή σε Συμβούλια, Επιτροπές και Ομάδες Εργασίας

- Η ΕΕΔΑ υποδεικνύει τακτικό και αναπληρωματικό μέλος για την σύσταση Επιτροπής για την σύνταξη Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 4 του Ν 4332/2015. Τακτικό μέλος ορίστηκε ο Δημήτρης Χριστόπουλος, Αν. Καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου, Αντιπρόεδρος της Διεθνούς Ομοσπονδίας για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, με αναπληρωτή τον Γιάννη Ιωαννίδη, Δικηγόρο και μέλος της ΕΕΔΑ (25.1.2016).

- Η ΕΕΔΑ συμμετείχε ως παρατηρητής στην ομάδα εργασίας για την εποπτεία εφαρμογής του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που συνεδρίασε στο Υπουργείο Δικαιοσύνης υπό την προεδρία του Γενικού Γραμματέα Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Ρωξάνη Φράγκου (13.4.2016).

- Σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 15 επ. Ν 4356/2015 (ΦΕΚ Α 181/24-12-2015), η

ΕΕΔΑ συμμετέχει στο Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου που πραγματοποιήθηκαν κατά το έτος 2016, την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν τα ορισθέντα ως τακτικό και αναπληρωματικό μέλη της στο Συμβούλιο, Βασιλική Γεωργιάδου μέλος της ΕΕΔΑ και Αικατερίνη Τσαμπί επιστημονική συνεργάτιδα, αντίστοιχα (20.4.2016, 19.5.2016, 20.7.2016 και 14.9.2016). Από τα ως άνω μέλη της, η ΕΕΔΑ εκπροσωπήθηκε και στις συνεδριάσεις της Πρώτης Ομάδας Εργασίας του Συμβουλίου για το ρατσιστικό έγκλημα (23.6.2016, 3.10.2016 και 11.11.2016).

- Το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων συγκρότησε Εθνική Συντονιστική Επιτροπή για την προώθηση της εκστρατείας «No Hate Speech Movement» του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στην Επιτροπή μετέχει και η ΕΕΔΑ, η οποία εκπροσωπείται από τα μέλη της, Βασιλική Γεωργιάδου, ως τακτικό μέλος και Μαρία-Ηλιάνα Πραβίτα, ως αναπληρωματικό.

- Η ΕΕΔΑ συμμετείχε στις τακτικές συναντήσεις της ομάδας εργασίας «Protection Working Group» της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Στις σχετικές συναντήσεις την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Άννα Μπάκα (Φεβρουάριος-Απρίλιος 2016).

- Η ΕΕΔΑ συμμετείχε στις τακτικές συναντήσεις της ομάδας εργασίας «Child Protection Working Group» της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Στις σχετικές συναντήσεις την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Άννα Μπάκα (Μάρτιος-Απρίλιος 2016).

- Η ΕΕΔΑ συμμετέχει ως παρατηρητής στην ομάδα εργασίας για την επικαιροποίηση και οριστικοποίηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που συνεδριάζει στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στις σχετικές συνεδριάσεις την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπί (22.4.2016, 7.7.2016).

- Η ΕΕΔΑ συμμετέχει στην πρωτοβουλία της διεθνούς οργάνωσης WaterLex για τους Εθνικούς Θεσμούς Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Δικαίωμα στο Νερό (NHRI Water Initiative) και στη σχετική πλατφόρμα (NHRI Water Initiative Common Platform) (από τον Ιούνιο 2016).

- Η ΕΕΔΑ συμμετέχει στη Συμβουλευτική Επιτροπή υπό την Προεδρεία του Κ.Ε.Θ.Ι. στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου 1 της Πράξης: «Πρόληψη και καταπολέμηση του σεξισμού και των διακρίσεων σε θέματα ταυτότητας φύλου». Την ΕΕΔΑ εκπροσωπεί το μέλος της Αθηνά Αθανασίου (από τον Οκτώβριο 2016).

Ε. Συμμετοχή σε Συνέδρια και Ημερίδες

- Συμμετοχή στην κλειστή συνεδρίαση που θα πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο Διεθνούς Συνεδρίου που οργάνωσε η ΟΚΕ, με σκοπό τη διαμόρφωση προτάσεων για την αποτελεσματικότερη εφαρμογή και βελτίωση του θεσμικού πλαισίου για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες καθώς και για ενίσχυση σχετικών συνεργειών και δράσεων. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Α' Αντιπρόεδρος Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου (4.4.2016).

- Συμμετοχή στη συνάντηση εργασίας του Συνηγόρου του Πολίτη με θέμα: «Ρητορική μίσους και διακρίσεις: Προκλήσεις για τις Αρχές της Ίσης Μεταχείρισης». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε ο Πρόεδρος της Γεώργιος Σταυρόπουλος, απευθύνοντας χαιρετισμό (12.4.2016).

- Συνέντευξη τύπου του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για την παρουσίαση της ετήσιας έκθεσής του για το έτος 2015. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Β' Αντιπρόεδρος της Έλλη Βαρχαλαμά, απευθύνοντας χαιρετισμό. Στη συνέντευξη τύπου παραβρέθηκε και το γραφείο της ΕΕΔΑ (19.4.2016).

- Παρακολούθηση του συνεδρίου «MiGR2016 Migration Flows in Greece: The Way Ahead». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Άννα Μπάκα (18-19.5.2016).

- Συμμετοχή στο Διεθνές Συνέδριο ΟΚΕ με θέμα: «Ανθρώπινες Ροές και ο Κόσμος μας: Μπορεί η Ευρώπη να αντιμετωπίσει το Προσφυγικό και Μεταναστευτικό Ζήτημα;». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε, η Α' Αντιπρόεδρος της Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου (20.4.2016).

- Παρακολούθηση της ημερίδας της Υπηρεσίας Ασύλου με θέμα «Το Μέλλον του Ασύλου στην Ευρώπη». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η επιστημονική συνεργάτιδα Άννα Μπάκα. (9.5.2016).

- Συμμετοχή στην εκδήλωση της Διεθνούς Αμνηστίας με θέμα «Δικαίωμα στην Αντίρρηση Συνείδησης». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε, με εισήγησή του, το μέλος της, Σπυρίδων Απέργης (12.5.2016).

- Συμμετοχή στην εκδήλωση της Colour Youth με θέμα «Νεολαία, ομοφοβική/τρανσφοβική βία και διακρίσεις: ο ρόλος της Πολιτείας». Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε η Β' Αντιπρόεδρος της Έλλη Βαρχαλαμά, απευθύνοντας χαιρετισμό (17.5.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στο Πανευρωπαϊκό Συνέδριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, που πραγματοποιήθηκε στα Ιωάννινα. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε με εισήγησή του, το μέλος της Βασίλειος Τζούφης (25-27.5.2016).

- Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στην Ημερίδα «Πολυγλωσσία και Δικαιοσύνη» που διοργάνωσε το ΤΕΙ Ηπείρου-Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Την ΕΕΔΑ εκπροσώπησαν το μέλος της Βασίλειος Τζούφης και η επιστημονική συνεργάτιδα Αικατερίνη Τσαμπή (6.12.2016).

ΣΤ. Ανταπόκριση σε αιτήματα παροχής στοιχείων και ερωτηματολόγια

- Ανταποκρινόμενη σε αίτημα του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης (Αυτοτελές Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σχέσεων), η ΕΕΔΑ υπέβαλε τις παρατηρήσεις της για το προσχέδιο της σύστασης για την πρόσβαση των Ρομά και Ταξιδευτών στη δικαιοσύνη (draft concept - CAHROM (2016)13/20.04.2016) που συνετάχθη κατά την 11η Συνάντηση της Ad Hoc Επιτροπής Εμπειρογνομώνων για θέματα Ρομά και Ταξιδευτών (CAHROM) και η οποία έλαβε χώρα στις 26 - 29 Απριλίου 2016. Το ως άνω προσχέδιο σύστασης εισήχθη προς συζήτηση στην από 1 Ιουνίου 2016 συνεδρίαση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ (1.6.2016).

- Συνεισφορά της ΕΕΔΑ σε έρευνα της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Global Alliance of National Human Rights Institutions - GANHRI) σχετικά με τη σχέση των ΕΘΑΔ και του Κοινοβουλίου (30.6.2016).

- Ανταποκρινόμενη σε αίτημα του Προέδρου της Βουλής, ενόψει της συμμετοχής του στη Δι-

άσκεψη των Προέδρων των Κοινοβουλίων χωρών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, στο Στρασβούργο στις 15-16.9.2016, ως κεντρικού ομιλητή στο 1ο Θέμα της Διάσκεψης: «Μεταναστευτική και προσφυγική κρίση στην Ευρώπη: ρόλος και ευθύνες των Κοινοβουλίων» και ως παρεμβαίνοντος στο 3ο Θέμα: «Κινητοποίηση Κοινοβουλίων ενάντια στο μίσος για κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς και ρατσισμό», η ΕΕΔΑ απέστειλε συνοπτικό σημείωμα και σημεία παρέμβασης προς ενημέρωση του Προέδρου της Βουλής (13.9.2016).

- Ανταποκρινόμενη σε αίτημα του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης (Αυτοτελές Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σχέσεων), η ΕΕΔΑ υπέβαλε απαντήσεις σε ερωτηματολόγιο για την προετοιμασία της Θεματικής Επίσκεψης στην Ελλάδα της Ad Hoc Επιτροπής Εμπειρογνομώνων για θέματα Ρομά και Ταξιδευτών (CAHROM) του Συμβουλίου της Ευρώπης με θέμα «Ενίσχυση και συμμετοχή των Ρομά στα συμβουλευτικά όργανα και στα όργανα λήψης αποφάσεων καθώς και στην πολιτική ζωή (με έμφαση στις γυναίκες και στους νέους Ρομά)» (5.10.2016).

- Συνεισφορά μέσω τηλεφωνικής συνέντευξης σε ερωτηματολόγιο της ομόλογης επιτροπής της Ολλανδίας σχετικά με ζητήματα που αφορούν την αξιολόγηση των Εθνικών Σχεδίων Δράσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (29.11.2016).

- Συνεισφορά της ΕΕΔΑ σε έρευνα του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΕΘΑΔ/ENNHRI) και του Συμβουλίου της Ευρώπης με θέμα τα εναλλακτικά μέτρα κράτησης μεταναστών στη χώρα μας (2.12.2016).

Ζ. Διαβουλεύσεις και ακροάσεις φορέων

- Διενέργεια διαβούλευσης φορέων, στο πλαίσιο κοινής συνεδρίασης των Α' και Β' Τμημάτων της ΕΕΔΑ, με σκοπό την επεξεργασία και διαμόρφωση της έκθεσής της «Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση: κύριοι άξονες». Στη διαβούλευση συμμετείχαν ο Αναστάσιος Γιαννίσης, Ομότιμος Καθηγητής Οικονομικών, Πρώην Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ο Γεώργιος

Κουτρουμάνης, Πρώην Υπουργός Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ο Γεώργιος Ρωμανιάς, Πρώην Γενικός Γραμματέας Κοινωνικής Ασφάλισης, η Πατρίνα Παπαρρηγοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Δημοσίου Δικαίου ΕΚΠΑ, ο Άγγελος Στεργίου, Καθηγητής Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης ΑΠΘ εκπροσωπώντας την ΕΔΕΚΑ (Εταιρία Δικαίου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης), η Άρτεμις Αναγνώστου-Δεδούλη, Πρόεδρος της Ένωσης για την Προάσπιση των Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΚΠΟΔΙ), και η Παυλίνα Κοντογεωργοπούλου, Δρ. Εργατικού Δικαίου Πανεπιστημίου Παρισιών και Ειδική Επιστήμονας στο Συνήγορο του Πολίτη. Είχαν επίσης προσκληθεί, αλλά λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων δεν μπόρεσαν να παραβρεθούν, ο Αναστάσιος Πετρόπουλος, Υφυπουργός του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ο Σάββας Ρομπόλης, Ομότιμος Καθηγητής Οικονομικών και Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου, και ο Κωνσταντίνος Παπαδάκης, εκπρόσωπος της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας στην Ελλάδα-liaison officer ILO. Η πρόσκληση για τη διαβούλευση ήταν ανοικτή στα μέλη της ΕΕΔΑ που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στη συνεδρίαση (18.2.2017).

- Διενέργεια διαβούλευσης φορέων, στο πλαίσιο του Β' Τμήματος της ΕΕΔΑ, με σκοπό την επεξεργασία και διαμόρφωση της δήλωσής της για τη Διασφάλιση της έγκαιρης έναρξης του σχολικού έτους για τα παιδιά με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Στη διαβούλευση συμμετείχαν εκπρόσωποι του Συνηγόρου του Πολίτη (Κύκλος Δικαιωμάτων Παιδιού), της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία (ΕΣΑμεΑ), του Κέντρου Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής της ΓΣΕΕ (ΚΑΝΕΠ-ΓΣΕΕ), της Ομοσπονδίας Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Ελλάδας (ΟΙΕΛΕ), των Αποφοίτων Τμημάτων Ειδικής Αγωγής (ΣΑΤΕΑ), του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού και του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Γονέων και Κηδεμόνων Παιδιών με Δυσλεξία και Μαθησιακές Δυσκολίες προέβη σε έγγραφη υποβολή των θέσεών της για το θέμα της διαβούλευσης (13.7.2016).

- Διενέργεια διαβούλευσης φορέων, στο πλαίσιο του Γ' Τμήματος της ΕΕΔΑ, με θέμα τις

συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων, τη μεταστέγαση των προσφύγων και τους ασυνόδετους ανήλικους. Στη διαβούλευση μετείχαν εκπρόσωποι του ΚΕΕΛ-ΠΝΟ και του IRC που υλοποιεί σε κέντρα φιλοξενίας προσφύγων, μεταξύ άλλων, το πρόγραμμα WASH (Water and Sanitation Hygiene) καθώς και του Γενικού Γραμματέα Πρόνοιας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (8.9.2016).

- Διενέργεια διαβούλευσης με αρμόδια Υπουργεία για θέματα Ρομά, στο πλαίσιο του Α', Β' και Δ' Τμήματος της ΕΕΔΑ. Στη διαβούλευση μετείχαν εκπρόσωποι του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, του Υπουργείου Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, του Υπουργείου Υγείας, του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμά-

των και του Υπουργείου Εξωτερικών καθώς και το μέλος της ΕΕΔΑ που ορίζεται από την ΠΟΣΕΡ, Ελευθέριος Δημητρίου (22.9.2016).

- Η ΕΕΔΑ έλαβε ενημέρωση, στο πλαίσιο της Ολομέλειάς της, από τον Συντονιστή των Επιτροπών Προσφυγών του Π.Δ. 114/2010 (Backlog) Κωνσταντίνο Κορδάτο, για ζητήματα λειτουργίας των εν λόγω Επιτροπών (26.9.2016).

- Διενέργεια διαβούλευσης φορέων, στο πλαίσιο του Γ' Τμήματος της ΕΕΔΑ, για το σχέδιο νόμου για την επιτροπεία ασυνόδετων ανήλικων τρίτων χωρών. Στη διαβούλευση μετείχαν εκπρόσωποι του Νομικού Τμήματος της Υπηρεσίας Ασύλου και του ΕΣΠ. Η πρόσκληση για τη διαβούλευση ήταν ανοικτή στα μέλη της ΕΕΔΑ που επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στη συνεδρίαση (5.12.2016).

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ
ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΕΕΔΑ

Α. Δημόσια Συζήτηση για τις «Συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών: προβλήματα και προοπτικές» (24.10.2016)

Η ΕΕΔΑ, με αφορμή την επίσκεψή της στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών της Αττικής και της Κω, διοργάνωσε δημόσια συζήτηση με τίτλο: **«Συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών: προβλήματα και προοπτικές»**, τη Δευτέρα 24 Οκτωβρίου 2016, στην αίθουσα εκδηλώσεων του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

Ο Γεώργιος Σταυρόπουλος, Πρόεδρος της ΕΕΔΑ και Επίτιμος Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου Επικρατείας, κήρυξε την έναρξη της εκδήλωσης εκφράζοντας την επιθυμία του να διεξαχθεί ένας ειλικρινής διάλογος και να εξαχθούν συγκεκριμένα συμπεράσματα για τις συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων στα κέντρα φιλοξενίας. Τόνισε πως η Ελλάδα βρίσκεται σήμερα ενώπιον τεράστιων προκλήσεων λόγω της γεωγραφικής της θέσης. Το ελληνικό κράτος φάνηκε απροετοίμαστο, επεσήμανε ο Γ. Σταυρόπουλος, εν μέσω αυτής της νέας πραγματικότητας και τα μεγάλα κενά ήλθε να καλύψει η Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε. για τους Πρόσφυγες όπως και μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ). Μολαταύτα, συνέχισε, η ΕΕΔΑ ανέλαβε δράση με ανακοινώσεις, παρατηρήσεις σε νομοσχέδια και δηλώσεις προτείνοντας συνολική αλλαγή της μεταναστευτικής πολιτικής της Ελλάδας και της Ε.Ε, προς την κατεύθυνση της τήρησης των αρχών του διεθνούς δικαίου στο προσφυγικό ζήτημα. Ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ αναφέρθηκε επιπλέον στην υποχρέωση αποτελεσματικής στελέχωσης των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων οργάνων εξέτασης αιτημάτων ασύλου τονίζοντας παράλληλα την επιτακτική ανάγκη να μην υφίστανται πολιτικές παρεμβάσεις στη λειτουργία τους, ολοκλήρωσε δε την εισαγωγική ομιλία του επισημαίνοντας ότι παρόλο που δεν κατέστησαν δυνατές επισκέψεις σε όλα τα κέντρα φιλοξενίας της χώρας, οι μαρτυρίες που συλλέχθηκαν ήταν εξαιρετικά πολύτιμες για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Στη συνέχεια της εκδήλωσης χαιρετισμό απήθυνε η Adriana C.J. van Doonijeweert, Πρόεδρος

του Ολλανδικού Ινστιτούτου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και συμπροεδρεύουσα με την Μαρία Γαβουνέλη της ομάδας εργασίας για το Άσυλο και τη μετανάστευση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ENNHRI).

Ακολούθως η συζήτηση αναπτύχθηκε σε δύο μέρη. Κατά το Α' μέρος, κατατέθηκαν οι μαρτυρίες της αντιπροσωπείας της ΕΕΔΑ από τις επισκέψεις στα κέντρα φιλοξενίας. Για το κέντρο φιλοξενίας Ελληνικού Ι μίλησε η Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου, Α' Αντιπρόεδρος ΕΕΔΑ. Για το κέντρο φιλοξενίας Ελληνικού ΙΙ εξέφρασε τις εντυπώσεις του ο Σπύρος Απέργης, Μέλος ΕΕΔΑ, Δικηγόρος, ενώ για το κέντρο φιλοξενίας Ελαιώνα Ι η Κατερίνα Καλογερά, Μέλος ΕΕΔΑ και Πρόεδρος του Ελληνικού Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας. Ο Φοίβος Ιατρέλλης, Μέλος της ΕΕΔΑ, Επίτιμος Νομικός Σύμβουλος του Κράτους, αναφέρθηκε στην εμπειρία από το κέντρο φιλοξενίας Σχιστού ενώ για το κέντρο φιλοξενίας Σκαρμαγκά μίλησε η Μαρία Γαβουνέλη, Προεδρεύουσα Ε' Τμήματος ΕΕΔΑ, Επίκουρη Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ. Για την κατάσταση που επικρατεί στο Κέντρο Φιλοξενίας Κω μίλησε ο Γεώργιος Σταυρόπουλος, Πρόεδρος ΕΕΔΑ. Καθότι δεν κατέστη δυνατό να πραγματοποιηθούν συστηματικές επισκέψεις στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στη Βόρεια Ελλάδα για οικονομικούς λόγους, το λόγο έλαβε και η Ευαγγελία Παλαιολόγου, Διδάκτωρ Εγκληματολογίας και Πρόεδρος της Εταιρίας Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες, προκειμένου να μεταφέρει τις εντυπώσεις της από το hotspot της Χίου.

Κατά το Β' μέρος, πραγματοποιήθηκε συζήτηση σε στρογγυλή τράπεζα υπό το συντονισμό του Προέδρου της ΕΕΔΑ, που αποτελείτο από τους εξής συζητητές: τον Γιώργο Καμίνη, Δήμαρχο Αθηναίων, τον Γιώργο Μόσχο, Βοηθό Συνήγορο του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού και την Ann Maymann Βοηθό Αντιπρόσωπο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα. Η εκδήλωση ολοκληρώθηκε με την παρουσίαση των βασικών συμπερασμάτων από την Αγγελική Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου, Α' Αντιπρόεδρο της ΕΕΔΑ.

Πρόσκληση-Πρόγραμμα Εκδήλωσης

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

**Συνθήκες διαβίωσης στα κέντρα φιλοξενίας
προσφύγων και μεταναστών: προβλήματα
και προοπτικές**

**Δευτέρα 24 Οκτωβρίου 2016 και
ώρα 18:00**

Αίθουσα του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών
Ακαδημίας 60, Αθήνα

• **Ann Maymann**, Βοηθός Αντιπρόσωπος,
Υπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους
Πρόσφυγες στην Ελλάδα

• **Δανιήλ Εσδράς**, Επικεφαλής του Διεθνούς
Οργανισμού Μετανάστευσης στην Ελλάδα

Συντονιστής: **Γεώργιος Σταυρόπουλος**,
Πρόεδρος ΕΕΔΑ

**ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: Αγγελική Αργυροπού-
λου-Χρυσόχοϊδου**, Α' Αντιπρόεδρος ΕΕΔΑ

Π.Α. για την παρουσία σας: 210 7233221-2,
info@nchr.gr.

Θα χορηγηθούν βεβαιώσεις συμμετοχής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

- Εισαγωγικές σκέψεις: **Γεώργιος Σταυρό-
πουλος**, Πρόεδρος ΕΕΔΑ, Επίτιμος Αντιπρόεδρος
του Συμβουλίου της Επικρατείας
- Χαιρετισμός της **Adriana C.J. van
Dooijeweert**, Προέδρου του Ολλανδικού Ινστι-
τούτου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Α' ΜΕΡΟΣ:

**ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ από επισκέψεις αντιπροσω-
πείας ΕΕΔΑ σε κέντρα φιλοξενίας**

• Κέντρο φιλοξενίας Ελληνικού Ι: **Αγγελική
Αργυροπούλου-Χρυσόχοϊδου**, Α' Αντιπρόεδρος
ΕΕΔΑ

• Κέντρο φιλοξενίας Ελληνικού ΙΙ: **Σπύρος
Απέργης**, Μέλος ΕΕΔΑ, Δικηγόρος

• Κέντρο φιλοξενίας Ελαιώνα Ι: **Κατερίνα
Καλογερά**, Μέλος ΕΕΔΑ, Πρόεδρος του Ελληνικού
Τμήματος Διεθνούς Αμνηστίας

• Κέντρο φιλοξενίας Σχιστού: **Φοίβος
Ιατρέλλης**, Μέλος ΕΕΔΑ, Επίτιμος Νομικός
Σύμβουλος του Κράτους

• Κέντρο φιλοξενίας Σκαρμαγκά: **Μαρία
Γαβουνέλη**, Προεδρεύουσα Ε' Τμήματος ΕΕΔΑ,
Επίκουρη Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

• Κέντρο φιλοξενίας Κω: **Γεώργιος
Σταυρόπουλος**, Πρόεδρος ΕΕΔΑ

Β' ΜΕΡΟΣ:

ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ ΤΡΑΠΕΖΑ

- Γιώργος Καμίνης**, Δήμαρχος Αθηναίων
- Γιώργος Μόσχος**, Βοηθός Συνήγορος του
Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Β. Τρίτη συνάντηση των εκπροσώπων για την Πλατφόρμα OPRE (COE-FRA-EQUINET- ENNHRI Operational Platform for Roma Equality- «the OPRE Platform»)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του
Ανθρώπου, σε συνεργασία με το Συμβούλιο της
Ευρώπης, φιλοξένησε στα γραφεία της στην Αθήνα
την τρίτη συνάντηση των εκπροσώπων για την
Πλατφόρμα OPRE (COE-FRA-EQUINET-ENNHRI
Operational Platform for Roma Equality ->the
OPRE Platform»), στις 7 και 8 Ιουνίου 2016.

Η Πλατφόρμα OPRE εγκαινιάστηκε στο
Στρασβούργο στις 30 Ιανουαρίου 2015 σε συνέ-
χεια της κοινής διάσκεψης μεταξύ του Συμβουλίου
της Ευρώπης (COE), του Οργανισμού Θεμελιωδών
Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), του Ευρωπαϊκού
Δικτύου Θεσμών για την Ισότητα (EQUINET) και
του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα
Δικαιώματα του Ανθρώπου (ENNHRI) που έλαβε
χώρα στην Βιέννη στις 9 Οκτωβρίου 2013. Με
την ευκαιρία αυτή, μέσω της υιοθέτησης κοινής
δήλωσης, οι τέσσερις αυτοί εταίροι διακήρυξαν
τη δέσμευσή τους να εργαστούν από κοινού
ώστε να ενισχυθεί η προστασία των δικαιωμάτων
στην Ευρώπη και αποφάσισαν να εγκαθιδρύσουν
στενότερη συνεργασία μεταξύ των εθνικών και
ευρωπαϊκών θεσμών που εργάζονται για την
προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου δη-
μιουργώντας τέσσερις κοινές θεματικές πλατ-
φόρμες για συνεργασία σε επείγοντα ζητήματα.
Η πλατφόρμα για την ισότητα των Ρομά αποτελεί
μία από τις τέσσερις αυτές πλατφόρμες και είναι
ήδη διαθέσιμη διαδικτυακά.

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΟΟ
ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΣΤΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΕΔΑ

A. Σε Εθνικό Επίπεδο

1. Η επίδραση των συστάσεων της ΕΕΔΑ στο νομοθετικό έργο

1.1. Ν 4361/2016 «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 10/1.2.2016)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου, ως του ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχει επιδείξει διαρκές ενδιαφέρον για θέματα που άπτονται της ελευθερίας συνείδησης. Ειδικότερα, έχει ασχοληθεί επανειλημμένα με χρόνια ζητήματα παραβιάσεων των δικαιωμάτων των αντιρρησιών συνείδησης¹, αναδεικνύοντας παράλληλα την ανάγκη εναρμόνισης της συναφούς ελληνικής νομοθεσίας με τα διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως αυτή προκύπτει από τις συστάσεις διεθνών και ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων².

Το 2016, με αφορμή το σχέδιο νόμου «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπι-

κού και άλλες διατάξεις», μετέπειτα Ν 4361/2016, η ΕΕΔΑ επανήλθε στις θέσεις της για τους αντιρρησίες συνείδησης. Η, ήδη από το 2001, σύσταση της ΕΕΔΑ για την ανάληψη συνολικής πρωτοβουλίας νομοθετικής ρύθμισης του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης, παραμένει εντούτοις επίκαιρη.

Στις 15 Σεπτεμβρίου 2016, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) εξέδωσε ακόμα μία καταδικαστική για τη χώρα μας απόφαση σε σχέση με τα δικαιώματα των αντιρρησιών συνείδησης. Στην απόφαση καταδεικνύεται η κρισιμότητα των συστάσεων της ΕΕΔΑ, η οποία διαχρονικά επισημαίνει την έλλειψη ανεξαρτησίας και αμεροληψίας της αρμόδιας Αρχής που αποφασίζει για την υπαγωγή σε καθεστώς αντιρρησιών συνείδησης, ιδίως στις περιπτώσεις όπου λαμβάνουν χώρα ακροαματικές διαδικασίες χωρίς την παρουσία όλων των μελών της νομοθετικά προβλεπόμενης σύνθεσης της ειδικής επιτροπής, τη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας που είναι σημαντικά μεγαλύτερη από τη στρατιωτική υπηρεσία και την επανειλημμένη τιμωρία αντιρρησιών συνείδησης κατά παραβίαση της αρχής "*ne bis in idem*".

Στις συστάσεις αυτές της ΕΕΔΑ σχετικά με την αναγκαία ανεξαρτησία των μελών της αρμόδιας ειδικής επιτροπής του Ν 3421/2005, ως *conditio sine qua non* της αμερόληπτης λειτουργίας ενός αποτελεσματικού μηχανισμού εξέτασης αιτημάτων υπαγωγής στο καθεστώς των αντιρρησιών συνείδησης, παραπέμπει το ΕΔΔΑ, καταδικάζοντας την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ (ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας), στην απόφαση *Παπαβασιλάκης κατά Ελλάδος*, που εξέδωσε το Α' Τμήμα του³. Η ΕΕΔΑ αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα της απόφασης, εξέδωσε ειδικό δελτίο τύπου γι αυτήν.

Η ΕΕΔΑ επέδειξε επίσης ενδιαφέρον για τα ζητήματα που αφορούν τους αντιρρησίες συνείδησης και εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Υπέβαλε, το Δεκέμβριο 2016, ειδικές παρατηρήσεις ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων σχετικά με τη συνεχιζόμενη παραβίαση της εν λόγω διάταξης.

1. ΕΕΔΑ, Προτάσεις για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας (2001), Προτάσεις της 10.6.2004 όπως τροποποιήθηκαν την 1.7.2004 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα (2004), Πρόταση επί της παρ. 5, άρθρου 64 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις» (2005), Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) (2013), Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (2016). Για την επεξεργασία των ανωτέρω Προτάσεων και Παρατηρήσεων καθοριστική υπήρξε η συμβολή του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, το οποίο μετέχει ως μέλος στη σύνθεση της ΕΕΔΑ σύμφωνα με το άρθρο 2, παρ. 1γ', του Ιδρυτικού της Νόμου.

2. Βλ. ενδεικτικά UN, Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, CCPR/C/GRC/CO/2, 3 Δεκεμβρίου 2015, παρ. 37-38. Στην ίδια κατεύθυνση βλ. και Concluding observations on the initial report of Greece, CCPR/CO/83/GRC, 25 Απριλίου 2005, παρ. 15.

3. ΕΔΔΑ, Παπαβασιλάκης κ. Ελλάδας [αριθ. προσφυγής: 66899/2014], 15.9.2016.

1.2. Ν 4359/2016 «Κύρωση Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη» (ΦΕΚ Α 5' /20.1.2016)

Δεδομένης και της γενικής κατάστασης στην χώρα μας κατά τα τελευταία έτη εφαρμογής μέτρων λιτότητας, η ΕΕΔΑ κρίνει ως μεγάλης σπουδαιότητας την κύρωση του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη από την Ελλάδα και εκφράζει την ικανοποίησή της για την υλοποίηση της σχετικής σύστασης που επανειλημμένα απηύθυνε προς την Ελληνική Πολιτεία η ΕΕΔΑ¹.

Επισημαίνεται μάλιστα θετικά ότι ο νομοθέτης προνόησε, στο άρθρο 2 του κυρωτικού νόμου, για τη διατήρηση των ευνοϊκότερων για τους εργαζόμενους προβλέψεων του εθνικού δικαίου όσον αφορά την απαγόρευση του δικαιώματος ανταπεργίας (lockout) των εργοδοτών καθώς και των ρυθμίσεων που αφορούν το δικαίωμα μονο-

μερούς πρόσβασης στην διαιτησία σε περίπτωση αποτυχίας των συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Η ΕΕΔΑ έχει εκφράσει την άποψη ότι η επικύρωση και η αποτελεσματική εφαρμογή του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα για την επίτευξη κοινωνικής προόδου στην παρούσα οικονομική και πολιτική συγκυρία. Στο πλαίσιο αυτό και σε ανταπόκριση στη θεσμική της αποστολή, η ΕΕΔΑ θα παρακολουθεί στο εξής την εφαρμογή του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Ήδη μάλιστα εφιστά την προσοχή της Πολιτείας στις δεσμεύσεις της από την πρόσφατη αυτή επικύρωση, καλώντας την να λαμβάνει υπόψη της διατάξεις του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη κατά τη διαδικασία νομοθέτησης σε ζητήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του².

1. GNCHR, *Observations on the 24th Greek Report on the application of the European Social Charter and on the 9th Greek Report on the application of the Additional Protocol to the European Social Charter (2014) and GNCHR, Observations and proposals concerning the Bill on the «Ratification of the Revised European Social Charter, 2010.*

2. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες διατάξεις» (20.9.2016).

1.3. Ν 4375/2016 «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης, σύσταση Γενικής Γραμματείας Υποδοχής, προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «σχετικά με τις κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας (αναδιатύπωση)» (L 180/29.6.2013), διατάξεις για την εργασία δικαιούχων διεθνούς προστασίας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 51/3.4.2016)

Η ΕΕΔΑ γνωμοδότησε δύο φορές, από το Δεκέμβριο 2015¹, επί των σκοπούμενων τροποποιήσεων στο σύστημα της διεθνούς προστασίας στην Ελλάδα, ζήτημα για το οποίο ήδη είχε εκδώσει σειρά σχετικών Αποφάσεων και Συστάσεων και για το οποίο συνεχίζει να επιδεικνύει τη δέουσα προσοχή.

Ο Ν 4375/2016 επέφερε σειρά τροποποιήσεων στο ισχύον καθεστώς, ακολουθώντας ανά σημεία και συστάσεις που υιοθέτησε η ΕΕΔΑ. Αποτιμάται θετικά η ρητή από την πλευρά του νομοθέτη πρόβλεψη πως τα μέλη των Επιτροπών Προσφυγών θα πρέπει να απολαμβάνουν τόσο προσωπικής όσο και λειτουργικής ανεξαρτησίας. Επίσης, θετικά κρίνεται η παροχή, για πρώτη φορά, νομοθετικής εξουσιοδότησης για το καθορισμό του καθεστώτος ανιθαγενούς, η έλλειψη της οποίας συνιστούσε σοβαρό κενό για την εν λόγω ευάλωτη κατηγορία.

Σε ό,τι αφορά άλλωστε και την ίδια τη συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη διαδικασία επιλογής προσωπικού της Αρχής Προσφυγών, ο νομοθέτης προέβη στις αναγκαίες επεμβάσεις επί των ρυθμίσεων σεβόμενος τη σχετική εισήγηση της ΕΕΔΑ². Η ΕΕΔΑ είχε σχετικά επισημάνει το ρόλο της ως *συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας* σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου, και το γεγονός ότι στις αρμοδιότητές της κατά τα οριζόμενα στον

ιδρυτικό της Ν 2667/1998 ανήκει μεταξύ άλλων η υποβολή συστάσεων και προτάσεων, η εκπόνηση μελετών καθώς και η υποβολή εκθέσεων και γνωμοδοτήσεων για τη λήψη νομοθετικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που συμβάλλουν στη βελτίωση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ως εκ του ανεξάρτητου συμβουλευτικού της ρόλου προς την πολιτεία, η ΕΕΔΑ είχε διευκρινίσει πως είναι αντικειμενικά αδύνατο η τελευταία να επικουρήσει το Υπουργείο, είτε διοικητικά είτε γραμματειακά, σε μία τόσο απαιτητική διαδικασία επιλογής προσωπικού καθώς δεν διαθέτει ούτε την απόλυτα αναγκαία υλικοτεχνική υποδομή ούτε το ανθρώπινο δυναμικό για την υλοποίηση των απαιτητικών αυτών διαδικασιών.

1. Παρατηρήσεις ΕΕΔΑ επί του Σ/Ν που τροποποιεί τους Ν. 3907/2011 και 4251/2014 και προσαρμόζει την Ελληνική νομοθεσία στις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ (7.3.2016)

2. Πρβλ. το μεταγενέστερο Ν 4399/2016.

1.4. Ν 4443/2016 «Ι) Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία και της Οδηγίας 2014/54/ΕΕ περί μέτρων που διευκολύνουν την άσκηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, ΙΙ) λήψη αναγκαίων μέτρων συμμόρφωσης με τα άρθρα 22, 23, 30, 31 παρ. 1, 32 και 34 του Κανονισμού 596/2014 για την κατάχρηση της αγοράς και την κατάργηση της Οδηγίας 2003/6/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και των Οδηγιών της Επιτροπής 2003/124/ΕΚ, 2003/125 ΕΚ και 2004/72/ΕΚ και ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/57/ΕΕ περί ποινικών κυρώσεων για την κατάχρηση αγοράς και της εκτελεστικής Οδηγίας 2015/2392, ΙΙΙ) ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/62 σχετικά με την προστασία του ευρώ και άλλων νομισμάτων από την παραχάραξη και την κιβδηλεία μέσω του ποινικού δικαίου και για την αντικατάσταση της απόφασης - πλαισίου 2000/383/ΔΕΥ του Συμβουλίου και ΙV) Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α'232/9.12.2016)

Ο Ν 4443/2016 που ρυθμίζει σειρά θεμάτων αρμοδιότητας της ΕΕΔΑ, αποβλέπει στην αντιμετώπιση κενών στην ελληνική έννομη τάξη σε ότι αφορά την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης και συστήνει Εθνικό Μηχανισμό Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την «εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής,

χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας ή χρόνιας ασθένειας, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου και άλλες διατάξεις», η ΕΕΔΑ έχει διατυπώσει στο πλαίσιο της θεσμικής αποστολής της, συστάσεις προς την Πολιτεία για την καταπολέμηση των διακρίσεων, του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Σε ό,τι ειδικότερα αφορά τους απαγορευμένους λόγους διάκρισης στο πεδίο της εργασίας και κατ'έκταση την άνιση μεταχείριση των εργαζομένων ή των υποψηφίων προς εργασία, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει την ανάληψη της παρούσας νομοθετικής πρωτοβουλίας στη βάση των συστάσεών της. Πρόκειται ιδίως για τις συστάσεις που είχε διατυπώσει η ΕΕΔΑ ήδη από το 2005, ενόψει της ψήφισης του Ν 3304/2005, και έκτοτε επικαιροποιεί αδιαλείπτως στη βάση των διαπιστώσεων που προκύπτουν από τα σοβαρά προβλήματα εφαρμογής του νομοθετικού αυτού πλαισίου. Τον περασμένο Σεπτέμβριο, μάλιστα, η ΕΕΔΑ υπέβαλε συγκεκριμένες παρατηρήσεις επί του αυτοτελούς Σ/Ν για την ίση μεταχείριση που της απεστάλη, επισημαίνοντας παράλληλα την αναγκαιότητα αποστολής και των αιτιολογικών εκθέσεων που συνοδεύουν τα Σχέδια Νόμου.

Επίσης, η ΕΕΔΑ καλωσορίζει τη διεύρυνση της προστασίας της εθνικής νομοθεσίας με το πρώτο κεφάλαιο του νόμου και την επέκταση των λόγων διάκρισης, με τη συμπερίληψη της ταυτότητας φύλου και των χαρακτηριστικών φύλου καθώς και της κοινωνικής ή οικογενειακής κατάστασης. Θετική κρίνεται η αποκατάσταση του κατακερματισμού ως προς την παρακολούθηση και τον έλεγχο εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, που πλέον ανατίθενται ενιαία στο Συνήγορο του Πολίτη, τόσο για τους εργαζόμενους στο δημόσιο τομέα όσο και για τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα καθώς και η συνεκτίμηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης στο σύνολο των δράσεων της δημόσιας διοίκησης. Η απαλλαγή από την καταβολή παραβόλου για τα νομικά πρόσωπα που έχουν ως σκοπό τους την διασφάλιση της τήρησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης και τα οποία ασκούν πρόσθετη παρέμβαση σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία αποτελεί επίσης ένα θετικό βήμα.

Σε ό,τι αφορά τη σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης, η ΕΕΔΑ κρίνει μεγάλης σημασίας τη μέριμνα της Πολιτείας για την αναμόρφωση του θεσμικού του πλαισίου.

Η σύσταση και αποτελεσματική λειτουργία ενός ανεξάρτητου και αποτελεσματικού μηχανισμού διερεύνησης καταγγελιών για την αστυνομική κακομεταχείριση, αποτελεί πάγια σύσταση της ΕΕΔΑ¹. Ο παρών νόμος ρυθμίζει εκ νέου τα ζητήματα που αφορούν έναν τέτοιο μηχανισμό. Πράγματι, με το παρόν ΣχΝ συστήνεται *Εθνικός Μηχανισμός Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης* (εφεξής «Εθνικός Μηχανισμός»), σε αντικατάσταση του *Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας* που είχε συσταθεί με το άρθρο 1 του Ν 3938/2011² στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη.

Η ΕΕΔΑ αποτιμά κατ' αρχήν θετικά την μεταφορά των αρμοδιοτήτων σε μία ανεξάρτητη αρχή όπως είναι ο Συνήγορος του Πολίτη, θεωρώντας ότι η θεσμική του ανεξαρτησία αφενός και η πρακτική του εμπειρία³ αφετέρου αποτελούν εχέγγυα για την αποτελεσματικότερη ανταπόκριση στις ανάγκες που καλείται να καλύψει ένας μηχανισμός διερεύνησης περιστατικών αυθαιρεσίας⁴.

Στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου η ΕΕΔΑ θα παρακολουθεί με ενδιαφέρον τα αποτελέσματα της λειτουργίας του εθνικού μηχανισμού.

1. Βλ. για τη σχετική επισκόπηση, ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (2013), σελ. 32 επ.

2. Βλ. και Ν 4249/2014.

3. Βλ. τις παλαιότερες παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για την απουσία πρόβλεψης επιστημονικού και πολιτικού προσωπικού, αναγκαίου για τη στήριξη της λειτουργίας του Γραφείου (ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη "Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις", *op. cit.*). Ο Συνήγορος του Πολίτη με αλληπάλληλα πορίσματά, με την Ειδική Έκθεση «Πειθαρχική-διοικητική διερεύνηση καταγγελιών σε βάρος αστυνομικών υπαλλήλων» (2004) και σχεδόν σε κάθε Ετήσια Έκθεσή του από το 1998 μέχρι σήμερα, εντοπίζει και διατυπώνει μακρά σειρά αναλυτικών παρατηρήσεων για ποικίλες πλημμέλειες στη μέχρι στιγμής διενέργεια διοικητικών εξετάσεων ιδίως από την ΕΛ.ΑΣ.

4. Εκτός του νέου Μηχανισμού, ο Συνήγορος του Πολίτη διατηρεί, φυσικά, τη γενική αρμοδιότητά του και για καταγγελίες κάθε άλλου περιεχομένου, οι οποίες θα συνεχίσουν να διερευνώνται με τα υπάρχοντα νομοθετημένα μέσα του Ν 3094/2003, επί πλέον δε, ειδικά για τα Καταστήματα Κράτη-

σης, με τις διαδικασίες του «Εθνικού Μηχανισμού Πρόληψης των Βασανιστηρίων» βάσει του ν. 4228/2014 (Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων).

1.5. Ν 4430/2016 «Κοινωνική και Αλλη- λέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις» - Μέρος Δεύτερο-Κεφάλαιο Β': Σύστα- ση Ειδικής Γραμματείας Ρομά (ΦΕΚ Α' 205/31.10.2016)

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), στο πλαίσιο του θεσμικού της ρόλου ως εθνικού φορέα προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ανεξάρτητου συμβουλευτικού οργάνου της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρακολουθεί την εφαρμογή των δικαιωμάτων των Ρομά στην Ελλάδα¹.

Η σύσταση Ειδικής Γραμματείας Ρομά με το Ν 4430/2016 αποτελεί μία θετική εξέλιξη που βρίσκεται σε συμφωνία με το πνεύμα και σειράς παρεμβάσεων της ΕΕΔΑ για τα σχετικά ζητήματα.

Στην αρμοδιότητα της νέας Ειδικής Γραμματείας Ρομά εμπίπτει μεταξύ άλλων η διαμόρφωση των κατευθυντηρίων γραμμών για κάθε τομέα πολιτικής συναφούς με την κοινωνική ένταξη των Ρομά και η άρρηκτη συνεργασία με τα συναρμόδια Υπουργεία, φορείς σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και με ιδιωτικούς φορείς για το σχεδιασμό και την υλοποίηση των παρεμβάσεων για ζητήματα των Ρομά. Το πλαίσιο αυτό αποτελεί γόνιμη συνθήκη για τη διαβούλευση και μεταξύ των ενδιαφερομένων φορέων.

Η ΕΕΔΑ έχει αναδείξει τη σημασία της διαβούλευσης για τη συνολική συζήτηση των ζητημάτων. Το Σεπτέμβριο 2016, η ΕΕΔΑ ανέλαβε την πρωτοβουλία να διοργανώσει διαβούλευση για τα ζητήματα προστασίας των δικαιωμάτων των Ρομά με αρμόδια Υπουργεία για θέματα Ρομά, στο πλαίσιο του Α', Β' και Δ' Τμήματος της ΕΕΔΑ. Στη διαβούλευση μετείχαν εκπρόσωποι του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, του Υπουργείου Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, του Υπουργείου Υγείας, του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων και του Υπουργείου Εξωτερικών καθώς και το μέλος της ΕΕΔΑ που ορίζεται από την ΠΟΣΕΡ, Ελευθέριος Δημητρίου (22.9.2016). Ευκαιρία για την ανταλλαγή απόψεων μεταξύ

των εμπλεκόμενων φορέων και με εκπροσώπους Ευρωπαϊκών οργανισμών υπήρξε και η 3^η συνάντηση της Πλατφόρμας OPRE για την ισότητα των Ρομά που φιλοξένησε η ΕΕΔΑ στην Αθήνα στις 7.6.2016 και 8.6.2016².

Στο πλαίσιο του Ν 4430/2016, ο νομοθέτης προέβλεψε, μεταξύ άλλων και τη σύσταση Συμβουλίου Εμπειρογνωμόνων, το οποίο απαρτίζεται και από δύο πρόσωπα, που υποδεικνύονται από τις κοινότητες των Ρομά, λόγω της ιδιαίτερης γνώσης και εμπειρίας σε θέματα κοινωνικής ένταξης.

Η συμμετοχή εκπροσώπων από την ίδια την κοινότητα των Ρομά αποτελεί ζήτημα καίριας σημασίας για την προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά και η ΕΕΔΑ έχει ενθαρρύνει την περαιτέρω ανάδειξη του ζητήματος στα σχετικά fora. Μάλιστα, η ενίσχυση και η συμμετοχή των Ρομά στα όργανα λήψης αποφάσεων και στην πολιτική ζωή της χώρας αποτέλεσε θέμα της συνάντησης της Ad Hoc Επιτροπής Εμπειρογνωμόνων για θέματα Ρομά και Ταξιδευτών (CAHROM) του Συμβουλίου της Ευρώπης που έλαβε χώρα στην Αθήνα. Στη συνάντηση, την ΕΕΔΑ εκπροσώπησε το μέλος της, ορισθέν από την ΠΟΣΕΡ, κύριος Ελευθέριος Δημητρίου (17-18.10.2016).

Η ΕΕΔΑ θα παρακολουθεί με ενδιαφέρον το έργο της Ειδικής Γραμματείας Ρομά στο πλαίσιο της θεσμικής της αποστολής και δεδομένου και του ενδιαφέροντος που έχει επιδείξει για την υλοποίηση στην Ελλάδα του Κοινού Προγράμματος ΕΕ και Συμβουλίου της Ευρώπης για την Πρόσβαση Γυναικών Ρομά και Ταξιδευτών στη Δικαιοσύνη.

1. http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/roma/ROMA_list.pdf.

2. Η COE-FRA-EQUINET-ENNHRI Operational Platform for Roma Equality ("the OPRE Platform") εγκαινιάστηκε στο Στρασβούργο στις 30 Ιανουαρίου 2015 σε συνέχεια της κοινής διάσκεψης μεταξύ του Συμβουλίου της Ευρώπης (COE), του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA), του Ευρωπαϊκού Δικτύου Θεσμών για την Ισότητα (EQUINET) και του Ευρωπαϊκού Δικτύου Εθνικών Θεσμών για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ENNHRI) που έλαβε χώρα στην Βιέννη στις 9 Οκτωβρίου 2013.

1.6. Πρόταση για τη θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων προς το σκοπό της αναμόρφωσης της νομοθεσίας για την Αναπηρία σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία¹

Στις 29 Δεκεμβρίου 2016 αναρτήθηκε στον ιστότοπο της *Διαύγειας* για προνομοθετική δημόσια διαβούλευση πρόταση για τη θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων προς το σκοπό της αναμόρφωσης της νομοθεσίας για την Αναπηρία σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία.

Τα πεδία της προνομοθετικής δημόσιας διαβούλευσης διαρθρώνονται σε τέσσερις ενότητες: Ενότητα 1: αναθεώρηση υφιστάμενης νομοθεσίας/υιοθέτηση σε νέα νομοθετική υλη της θεώρησης του κοινωνικού μοντέλου της αναπηρίας- Ενότητα 2: εξειδίκευση των γενικών αρχών της σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία- Ενότητα 3: ενσωμάτωση και επέκταση επιμέρους δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στη σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία- Ενότητα 4: καταγραφή προτάσεων και επισημάνσεων, γνωστοποίηση και μεταλαμπάδευση βέλτιστων πρακτικών από άλλα κράτη.

Η ΕΕΔΑ εκτιμά ως σημαντική αυτή την πρωτοβουλία της Πολιτείας, υπό το φως και των παρατηρήσεων που έχει κατά καιρούς διατυπώσει σε σχέση με τις απορρέουσες από τη Διεθνή Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία υποχρεώσεις.

Η Σύμβαση και το Πρωτόκολλο κυρώθηκαν με τον Ν 4074/2012, επικυρώθηκαν την 31η Μαΐου 2012² και άρχισαν να ισχύουν διεθνώς για την Ελλάδα από την 31η Ιουνίου 2012, σύμ-

φωνα με το άρθρ. 45 § 2 της Σύμβασης και το άρθρ. 13 § 2 του Πρωτοκόλλου. Συνεπώς, από την 31^η Ιουνίου 2012, η Ελλάδα υπόκειται στον έλεγχο εφαρμογής της Σύμβασης που διενεργεί η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (Επιτροπή), την οποία συνέστησε το άρθρ. 34 της Σύμβασης. Επίσης, από την 31^η Ιουνίου 2012, άρχισε να ισχύει έναντι της Ελλάδας η αρμοδιότητα της Επιτροπής να δέχεται και να εξετάζει «αναφορές» από άτομα ή ομάδες ατόμων που υπόκεινται στη δικαιοδοσία του Ελληνικού Κράτους, με τις οποίες αυτά προβάλλουν ότι τα ίδια ή άλλα άτομα ή ομάδες, για λογαριασμό των οποίων ενεργούν, είναι θύματα παραβίασης της Σύμβασης (άρθρ. 1 Πρωτοκόλλου).

1. <http://opengov.diavgeia.gov.gr/minadmin/2016/12/27/%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CF%80%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CF%81%CF%85-3/>.

2. Βλ. http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=68&Lang=en.

2. Αναφορά στο έργο της ΕΕΔΑ στις Εθνικές Εκθέσεις ενώπιον Διεθνών Οργάνων

2.1. Η ΕΕΔΑ στην Εθνική Έκθεση που υπεβλήθη στο πλαίσιο του δευτέρου κύκλου του μηχανισμού Οικουμενικής Περιοδικής Αξιολόγησης του ΟΗΕ

Εθνική Έκθεση κατατεθείσα σύμφωνα με την παράγραφο 5 του Παραρτήματος του Ψηφίσματος 16/21 του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (A/HRC/WG.6/25/GRC/1), Working Group on the Universal Periodic Review, 25th Session, 22.2.2016

1. *The purpose of this report is to present in a concise, but comprehensive, and objective manner the main developments, achievements and challenges in the field of human rights protection since 2011, year of Greece's first review. The drafting of the report was coordinated by the Ministry of Foreign Affairs, in close cooperation with all Ministries involved in the promotion and protection of human rights. An open invitation to a public consultation with civil society representatives of the General Secretariat for Transparency and Human Rights of the Ministry of Justice, Transparency and Human Rights was posted on the Ministry's website on 15 December 2015 and was widely disseminated. The **National Commission for Human Rights (NCHR)** has also informed its members about the consultation. A public hearing of civil society organizations (CSOs) who had submitted written comments following the above-mentioned invitation was held on 25 January 2016, organized by the General Secretariat for Transparency and Human Rights. In addition, the draft report was submitted to the **NCHR**. Views expressed by CSOs and the **NCHR** were taken into consideration in the drafting of the final report.[...]*

3. *The **NCHR** has consistently drawn the attention of national authorities and international stakeholders to the need to respect human rights during the implementation of the fiscal and social exit strategy from the debt crisis. In its latest statement, dated 15.7.2015, the **NCHR** stressed that the relevant rules of the international or European mechanisms involved cannot circumvent the obligation to respect international and European human rights law, which is binding on all States participating in such mechanisms.*

4. *The strong migratory pressure traditionally facing Greece due to its geographic position at the external border of the EU has evolved to a migration/refugee crisis in 2015, with more than 800,000 persons, most of whom refugees, reaching the Greek islands of the Eastern Aegean. Greece has made tremendous efforts to rescue those people in need and receive them in a humane way in the frontline islands, with the aid and mobilization also of the local population (see *infra*, paras. 25 et seq.). It is clear that a long-term comprehensive strategy is needed to deal with all aspects of a problem, which also has a European dimension. In this respect, the **NCHR** has put strong emphasis on the need to redesign EU's asylum policy and the Dublin III Regulation system on asylum issues.*

5. *Greece has witnessed, during the period 2012-2013, an important surge in the number of attacks against foreigners living in Greece by extremist organizations or individuals attempting to exploit the discontent of some segments of the population severely affected by the economic crisis, against the background of a sharp increase in irregular migration. Laws and policies have been adopted as a response to acts of violence, which are contrary to and undermine the fundamental values underpinning the country's democratic society (see *infra*, paras. 39 et seq.). Other stakeholders have also responded to the challenges raised by the increase in racist violence, in particular through the creation by the **NCHR** and the Office of the UNHCR in Greece, in 2011, of the "Racist Violence Recording Network" (RVRN) in which participate 38 NGOs and other bodies, having as a primary goal the documentation of racist incidents.*

6. The first National Action Plan on Human Rights, covering the period 2014-2016, has been prepared, under the coordination of the Ministry of Justice, Transparency and Human Rights. The Ministry, through its General Secretariat for Transparency and Human Rights, is currently examining ways and means of further developing an effective, inclusive and operational human rights planning mechanism, taking also into account the relevant recommendations of the **NCHR**. CSOs have stressed the need for the adoption of a National Action Plan in the form of a comprehensive strategy document, incorporating specific and prioritized commitments on the part of the authorities, the implementation of which should be entrusted to an effective mechanism. [...]

9. The **National Commission for Human Rights** has been very active, during the reporting period, in discharging its tasks. In particular, the **NCHR** has adopted, since 2010, a number of recommendations to national authorities and international stakeholders on the adverse impact of the economic crisis on the enjoyment of human rights, focusing both on the national and the European dimensions of the crisis. The **NCHR** has also paid particular attention to the fight against racism. In addition, it has adopted recommendations and reports on a wide variety of issues, including the right to water, protection of children's and older persons' rights, gender identity, citizenship, etc. The work and the recommendations of the **NCHR** are very often referred to in the reports of universal and regional human rights mechanisms and the decisions and judgments of quasi-judicial and judicial bodies. The competent authorities take duly into account the recommendations of **NCHR** in the legislative and administrative procedure. Moreover, a recent legislative amendment has further strengthened the **NCHR** in the accomplishment of its mission.[...]

11. The competent authorities cooperate with NGOs and civil society organizations in a number of fields, in particular the protection of refugees and asylum seekers, including unaccompanied children, assistance to persons in vulnerable situations due to the economic crisis, fight against trafficking in human beings, promotion and protection of women's and children rights, etc. NGOs are consulted in the preparatory stage of significant legislative initiatives, such as, recently, the law on the "civil partnership pact", which has been extended to same-sex persons. Moreover, the Racist Violence Recording Network, consisting of 38 NGOs (see paras. 5 and 45) participates in the National Board against Racism and Intolerance and the Working Group on Racist Violence. Finally, six of the most representative NGOs are members of the **National Commission of Human Rights**. [...]

16. As documented by the **NCHR**, international monitoring bodies have pointed out to violations or persistent challenges with regard to respect, protection and fulfillment of labor and pension rights, caused by the austerity measures. The Government's priority is to provide support to the unemployed in order to mitigate the effects of the current economic situation

17. The prolonged economic crisis has had adverse consequences on health care. It is estimated that there are 2,500,000 uninsured citizens and that a large part of the population live below the poverty line, whereas the number and rate of persons with unmet healthcare needs has increased sharply. Furthermore, the health system of Greece is under-financed, a fact also deplored by the **NCHR**, given that the public health expenditure as GDP percentage is approximately 4.5%, much lower in comparison with the EU average of 7.5%. The Government's aim is to bring the level of spending gradually closer to the EU average, thereby ensuring universal access to health care, while also establishing a resilient primary health care system that is able to respond to current challenges. In this vein, the Government has decided to increase the public health care 2016 budget and cover uninsured citizens.

18. Following the ratification of the CRPD, the Ministry of Labour, Social Security and Social Solidarity has been designated by virtue of a Prime Minister's decision, as the focal point for monitoring the implementation of the Convention, in cooperation with a network of competent bodies within the Administration, and as the coordinating mechanism for facilitating relevant activities. Moreover, the same decision provides, in accordance with Article 33(3) of the Convention, that civil society, in particular persons with disabilities and their representative organizations, will be involved and fully participate in the monitoring process. In addition, there are ongoing consultations with the civil society for the establishment of an independent mechanism to monitor the implementation of the Convention. The **NCHR** and CSOs have expressed their concern about the delay in establishing such independent mechanisms.[...]

49. As already mentioned, a recent law provides for the establishment of the "National Board against Racism and Intolerance" (see *supra*, para. 8), with the participation, *inter alia*, of the **NCHR**, the RVRN, the UNHCR and the Greek Ombudsman. The purpose of this Board is the development of a comprehensive anti-racist strategy, the coordination of all relevant stakeholders and the monitoring of the application of international, European and national legislation. A National Action Plan against Racism and Intolerance is also among the tasks of the Board. In addition, a mechanism monitoring hate speech will also be designed.[...]

51. With regard to the fight against discrimination based on sexual orientation or gender identity, apart from the inclusion of such grounds in the anti-racism legislation and soon in Law 3304/2005 on equal treatment which is currently amended, the law on the civil partnership pact was recently (December 2015) extended to same-sex couples (Law 4356/2015), recognizing family ties between the parties and conferring rights similar, in many fields, to those deriving from marriage. It is considered that the recognition of same-sex partnerships will contribute to the elimination of social prejudices and stereotypes against LGBTQI persons. Furthermore, art. 347 of the Criminal Code providing a higher age of consent for male homosexual acts was abolished by the same law, effectively resulting in equalization of the age of consent. The **NCHR**, the Greek Ombudsman and CSOs have highlighted the importance of introducing legislation on legal gender recognition which is already scheduled by the Ministry of Justice. Moreover, LGBTQI CSOs have raised the issue of same sex marriage recognition. While welcoming the reinforcement of its role in the fight against discrimination through the current amendment of L. 3304/2005, the Greek Ombudsman, as well as CSOs, have expressed concerns about persistent challenges on equality and non-discrimination in various fields.[...]

54. The **NCHR** has repeatedly highlighted the disproportionate impact of the crisis and austerity measures on women, and, in particular, the high female unemployment rates. To tackle women's unemployment, the General Secretariat for Gender Equality is implementing the Project "Supporting NGOs (Women Organizations)". Additional steps have been taken to promote employment opportunities, in the context of the National Strategic Reference Framework 2007-2013. Specific measures have been adopted, targeting women in different age groups who were unemployed or threatened with unemployment. Many of these women have received financial support enabling them to start their own businesses. Also, within the scope of the implementation on the legislation on equal opportunities and equal treatment of men and women in work and employment (Law 3896/2011), a special education training program for Labour Inspectors has been implemented. Moreover, the Greek Ombudsman has expressed concerns about gender equality mainly in the private sector, pointing out challenges to working women's rights related to the impact of the economic crisis to small and medium businesses.[...]

67. The establishment of the "Office responsible for handling alleged instances of abuses" was foreseen by Law 3938/2011, as amended. Up to now, the staffing of the aforementioned Office has not been possible, mostly because of financial reasons. Article 10 of Law 4249/2014 enlarged the circle of persons who may be appointed as members of the three-member Committee of the Office, in order to render its operation possible with qualified persons wishing to offer their services. Constant efforts are being made for the prompt operation and the staffing of the Office, in conformity with the political leadership's explicit will. The **NCHR**, the Greek Ombudsman and CSOs have expressed their concerns about the fact that the Office has yet to start operating, as well as the latter's overall institutional structure.[...]

75. During the last years, a number of laws have been adopted to rationalize, accelerate and improve the efficiency of judicial (civil, criminal and administrative) proceedings, issues which, along with the increase of litigation costs and the issue of ensuring the right to interpretation and translation, are also of concern to the **NCHR** and to CSOs. Law 4055/2012, in particular, provides for the acceleration of provisional judicial protection, establishes the procedure of judicial mediation and develops alternative methods of resolving private disputes. In criminal, civil and administrative law judicial procedures, reforms have been introduced aiming at court decongestion and trial time shortening, which have yielded positive results. The Ministry of Justice, Transparency and Human Rights focuses its current policy on the establishment of a modern system of managing the workload of the courts in order, in particular, to harmonize the judicial practice with the case-law of the European Court of Human Rights.[...]

89. The situation of Roma in Greece continues to present challenges to the authorities, as documented, in particular, by the Greek Ombudsman, the **NCHR** and CSOs. Inadequate housing conditions, risk of poverty and social exclusion, high school dropout rates are, according to different stakeholders, among the main problems faced by the Roma population, which have been exacerbated by the economic crisis.

ΕΕΔΑ, «Δήλωση της ΕΕΔΑ για την επίδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου», 2015, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEDA_Dilwsi_%20metra_litotitas_2015.pdf

ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες διατάξεις"», 2015, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/diakriseis/EEDA_SN_Sumfwno%20Sumbiwshs_askhsh%20dikaioamatvn%20kl.pdf

ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ για την Προστασία των δικαιωμάτων των ηλικιωμένων ατόμων», 2014, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/Hlikiomena_atoma/EEDA_Ilikiwmena_atoma.pdf

ΕΕΔΑ, «Απόφαση της ΕΕΔΑ για το Δικαίωμα στο Νερό». 2014, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/perivallon/apofasi_gia_to_nero.pdf

ΕΕΔΑ, «Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη», 2011, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/diakriseis/EEDA_RV_AstynDikfinal.pdf

ΕΕΔΑ, «Έκθεση και προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα», 2009, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/roma/Apofasi_EEDA_Tsigganoi_2009_FINAL.pdf

Β. Σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο**1. Αναφορά στο έργο της ΕΕΔΑ από όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης****1.1. Η ΕΕΔΑ στη Νομολογία του ΕΔΔΑ****1. Η.Α. ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΟΣ, 21.1.2016 (προσφυγή υπ' αριθμ. 58424/11)****Παραβίαση άρθρου 3 ΕΣΔΑ****Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ****Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ**

§§ 23-24

«B. Les constats de la Commission nationale pour les droits de l'homme et du Médiateur de la République

23. Du 18 au 20 mars 2011, la Commission nationale pour les droits de l'homme et le Médiateur de la République ont visité les centres de rétention des départements d'Evros et de Rodopi afin d'examiner les conditions de détention des étrangers et l'application de la législation relative à l'asile.

24. Selon le directeur du centre de rétention de Soufli, sa capacité maximale était de 36 personnes et à condition que la détention ne dure que quelques jours, le centre ne se prêtant pas pour des détentions de longue durée. À la date de la visite de la Commission, le centre en accueillait 56, dont la plupart étaient détenus pendant trois ou quatre mois. Dans un passé récent, le nombre avoisinait les 150 personnes. Les conditions de détention étaient « inadmissibles ». Le plus grand nombre de détenus dormait par terre dans les dortoirs mais aussi dans le hall qui servait pour la promenade de détenus. L'une des deux installations sanitaires (comprenant des toilettes et douches) était en panne. Ainsi, l'ensemble des détenus utilisait l'autre installation, avec toutes les conséquences que cela pouvait entraîner d'un point de vue hygiénique. La promenade dans la cour extérieure du centre dépendait du nombre des détenus, car celui des gardiens ne suffisait pas pour assurer la sécurité et empêcher les évasions. La Commission et le Médiateur concluaient que la présence d'un médecin, d'un psychologue et d'une infirmière ne pouvait pas compenser les conditions de détentions inhumaines et dégradantes».

ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», 2011, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/sunthikes_krathseis/porisma_evrou_2011.pdf.

2. Ρ.Τ. ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΟΣ, 11.2.2016 (προσφυγή υπ' αριθμ. 5124/11)**Παραβίαση άρθρου 3 ΕΣΔΑ****Παραβίαση άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ****Απουσία παραβίασης άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ****Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ**

§§ 37-39

«B. Les constats de la Commission nationale pour les droits de l'homme et du Médiateur de la République

37. Du 18 au 20 mars 2011, la Commission nationale pour les droits de l'homme et le Médiateur de la République ont visité les centres de rétention des départements d'Evros et de Rodopi afin d'examiner les conditions de détention des étrangers et l'application de la législation relative à l'asile.

38. En ce qui concerne le poste frontière de Tycherio, le médiateur indiquait que la capacité maximale du centre était de 80 personnes. À la date de la visite de la Commission, le centre en accueillait 122, dans trois lieux séparés. Le premier espace, destiné aux détenus qui allaient être interviewés par FRONTEX (Agence européenne pour la gestion de la coopération opérationnelle aux frontières extérieures), accueillait des femmes et des hommes qui étaient assis ou allongés au sol. Les locaux n'étaient pas suffisamment éclairés, ventilés et chauffés, et l'atmosphère était étouffante. Un téléphone public à cartes fonctionnait dans cet espace. En raison de l'accès limité aux toilettes, les détenus sortaient dans la cour intérieure ou dans un couloir devant les cellules afin de faire leurs besoins. Les deux autres espaces, destinés aux demandeurs d'asile ou des personnes détenus en vue de leur expulsion, ne répondaient pas aux exigences des conditions de détention « même pas pour un jour », étant donné le manque d'éclairage et d'aération et des mauvaises conditions d'hygiène.

39. Les autorités auraient affirmé à la Commission que les détenus ne restaient dans les lieux que de trois à quinze jours, à cause des mauvaises conditions de détention. Cependant, la Commission a constaté que plusieurs détenus y séjournaient depuis deux, trois et cinq mois. À cause du nombre insuffisant de policiers, il n'y avait aucune possibilité de se promener. Enfin, selon les autorités, un médecin et une infirmière fournissaient des soins médicaux et un assistant social et un psychologue visitaient le centre.

ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», 2011, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/sunthikes_krathseis/porisma_evrou_2011.pdf.

3. SAKIR KATA ΕΛΛΑΔΟΣ, 24.3.2016 (προσφυγή υπ' αριθμ. 48475/09)**Παραβίαση άρθρων 3 και 13 ΕΣΔΑ****Παραβίαση άρθρου 3 ΕΣΔΑ**

§ 22

«2. Le Réseau d'enregistrement d'agressions à caractère raciste

22. Le Réseau d'enregistrement d'agressions à caractère raciste (« le Réseau ») est un réseau de coordination de plusieurs organisations non gouvernementales, créé en 2011 et s'activant dans le domaine de la protection des droits de l'homme. Son objectif est d'enregistrer de manière systématique des incidents de violence ayant des motifs racistes. Sa fonction est coordonnée par la Commission nationale des droits de l'homme et le Bureau du Haut-Commissariat des Nations Unies pour les réfugiés. En ce qui concerne la période de janvier à septembre 2012, le Réseau a enregistré 87 incidents de violence raciste, surtout dans le centre d'Athènes. Dans 48 cas, les victimes ont affirmé que les auteurs appartenaient à des groupes extrémistes. En 2013, 166 incidents de violence raciste ont été enregistrés, dont 143 concernaient des migrants ou des réfugiés. Selon le Réseau, un certain nombre de violences provenaient de groupes organisés et dans certains cas elles émanaient d'agents de la police. En 2014, 81 incidents de violence policière ont été enregistrés dont 46 concernaient des migrants ou des réfugiés. Le Réseau constatait une tendance à banaliser le phénomène de violence raciste. Elle relevait aussi que le grand nombre de victimes d'actes de haine étaient des migrants ou des réfugiés. Elle notait aussi avec inquiétude l'implication d'agents des forces de l'ordre dans les incidents racistes. L'absence d'un cadre d'investigation indépendante des incidents de violence raciste au sein de la police était, selon le Réseau, l'une des raisons principales de l'attitude abusive de la part de certains policiers ».

§§ 70-71

« 70. En dernier lieu, la Cour considère que le contexte général dans lequel s'inscrit la présente affaire revêt une importance particulière. En particulier, il n'est pas contesté par les parties que le requérant, ressortissant étranger, a été victime d'une agression effectuée par un groupe de personnes armées dans le centre d'Athènes, à savoir dans le quartier d'Aghios Panteleïmon. Sur ce point, des rapports provenant de plusieurs organisations non gouvernementales internationales, telles que Human Rights Watch et Amnesty International ainsi que des instances nationales, telles que le médiateur de la République et le Réseau d'enregistrement d'agressions à caractère raciste, ont mis l'accent sur le phénomène de violence à caractère raciste au centre d'Athènes. Les conclusions de ces rapports convergent sur deux points principaux : d'une part, ils soulignent la nette augmentation d'incidents violents à caractère raciste au centre d'Athènes depuis 2009, à savoir l'année durant laquelle les faits litigieux se sont produits. Ils relèvent l'existence d'un schéma récurrent d'assauts contre des étrangers, perpétrés par des groupes d'extrémistes, entretenant souvent des liens avec le parti politique « néo-fasciste » l'Aube dorée. De plus, il est noté que la plupart de ces incidents ont eu lieu dans des quartiers spécifiques, notamment celui d'Aghios Panteleïmon et de la place d'Attiki. Ainsi, le médiateur de la République a relevé dans son rapport spécial de 2013 sur les assauts à caractère raciste au centre d'Athènes que trois sur quatre de ces incidents avaient eu lieu dans le quartier d'Aghios Panteleïmon.

71. D'autre part, ces rapports font état d'omissions sérieuses de la part de la police en ce qui concerne tant ses interventions au moment des agressions au centre d'Athènes que l'effectivité

des enquêtes policières subséquentes. À ce titre, le rapport dressé par le médiateur de la République relate des incidents où les organes de la police, malgré leur présence sur le lieu du crime, ont omis d'intervenir, n'ont pas enregistré l'agression ou même ont arrêté la victime de l'agression au lieu de son auteur ».

Οι Ετήσιες Εκθέσεις του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας είναι διαθέσιμες σε: <http://rvrn.org/category/%CE%B5%CF%84%CE%AE%CF%83%CE%B9%CE%B5%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/>.

4. Η.Α. Α. ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΟΣ, 21.4.2016 (προσφυγή υπ'αριθμ. 58387/11)

Παραβίαση άρθρου 3 ΕΣΔΑ

Απουσία παραβίασης άρθρου 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ

Παραβίαση άρθρου 5 παρ. 4 ΕΣΔΑ

§§ 17-19

« B. Les constats de la Commission nationale pour les droits de l'homme et du Médiateur de la République

17. Du 18 au 20 mars 2011, la Commission nationale pour les droits de l'homme et le Médiateur de la République ont visité les centres de rétention des départements d'Evros et de Rodopi afin d'examiner les conditions de détention des étrangers et l'application de la législation relative à l'asile.

18. En ce qui concerne le poste frontière de Tycheron, le médiateur indiquait que la capacité maximale du centre était de 80 personnes. À la date de la visite de la Commission, le centre en accueillait 122, dans trois lieux séparés. Le premier espace, destiné aux détenus qui allaient être interviewés par FRONTEX, accueillait des femmes et des hommes assis ou allongés au sol. Les locaux n'étaient pas suffisamment éclairés, ventilés et chauffés, et l'atmosphère était étouffante. Un téléphone public à cartes fonctionnait dans cet espace. En raison de l'accès limité aux toilettes, les détenus sortaient dans la cour intérieure ou dans un couloir devant les cellules afin de faire leurs besoins. Les deux autres espaces, destinés aux demandeurs d'asile ou des personnes détenus en vue de leur expulsion, ne répondaient pas aux exigences des conditions de détention « même pas pour un jour », étant donné le manque d'éclairage et d'aération et les mauvaises conditions d'hygiène.

19. Les autorités auraient affirmé à la Commission que les détenus ne restaient dans les lieux que de trois à quinze jours à cause des mauvaises conditions de détention. Cependant, la Commission a constaté que plusieurs détenus y séjournaient depuis deux, trois et cinq mois. À cause du nombre insuffisant de policiers, il n'y avait aucune possibilité de se promener. Enfin, selon les autorités, un médecin et une infirmière fournissaient des soins médicaux et un assistant social et un psychologue visitaient le centre».

§ 28

« 28. La Cour note que les conditions de détention prévalant dans les locaux du poste frontière de Tychoero où le requérant fut placé pendant quatre mois environ sont révélées par plusieurs rapports d'organisations et organes grecs et internationaux qui les ont visités peu après la libération du requérant, notamment le CPT, la Commission nationale des droits de l'homme et le Médiateur de la République. Ces organes mettent en avant le manque d'espace sévère dont souffraient les détenus : selon le CPT, à la date de sa visite en janvier 2011, il y avait 139 détenus et cent environ étaient « entassés » dans un espace de 35 m² ; selon la Commission nationale des droits de l'homme et le Médiateur de la République, en mars 2011, il y avait 122 détenus dans trois dortoirs, d'une capacité de 80 personnes (voir paragraphes 16-19 ci-dessus et, aussi, A.Y. c. Grèce, no 58399/11, §§ 57-61, 5 novembre 2015) ».

ΕΕΔΑ, «Αξιολόγηση των ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από την Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Συνήγορο του Πολίτη στα κέντρα κράτησης αλλοδαπών της περιοχής του Έβρου», 2011, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/sunthikes_krathseis/porisma_envrou_2011.pdf.

5. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΟΣ, 2.6.2016 (προσφυγή υπ' αριθμ. 18880/15)

Απουσία παραβίασης άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ

§ 18

«18. Commentant le projet de loi, la Commission nationale des droits de l'homme affirmait que la nouvelle disposition aurait pour effet de rendre impossible le revirement de la jurisprudence et l'évolution interprétative du droit ainsi que l'adaptation de celui-ci au droit supranational et au changement des conditions sociales. La disposition devrait aussi inclure, comme motif de recevabilité du pourvoi ou de l'appel, la contradiction de l'arrêt attaqué avec la jurisprudence d'une cour internationale ou européenne faisant naître des règles protectrices des droits de l'homme contraignantes. Il serait aussi opportun d'enlever la référence à la « décision définitive d'une juridiction administrative » et d'y inclure celle d'une jurisprudence « constante » du Conseil d'Etat et d'autres juridictions suprêmes. La Commission nationale relevait cependant que, même avec ces modifications qui étaient indispensables, le problème du « gel » de la jurisprudence n'était pas adéquatement traité ».

§ 42

« 42. L'adoption de l'article 12 a suscité des critiques de la part des parties de l'opposition au Parlement, du service juridique du Parlement, de la Commission nationale des droits de l'homme et d'une partie de la doctrine (paragraphes 17-18 et 24-25 ci-dessus). Toutefois, la Cour ne peut pas prendre position sur ces critiques, dont certaines sont reprises par le requérant. La tâche de la Cour consiste à examiner les faits de la présente affaire en s'inspirant du principe de la subsidiarité et de sa jurisprudence en matière de mécanismes de filtrage, relatifs aux voies de recours devant les juridictions suprêmes».

ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης "Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις"», 2010, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/dikaih_dikh/Paratiriseis_dioikitiki_diki_final2010.pdf.

6. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΑΚΗΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΟΣ, 15.09.2016 (προσφυγή υπ'αριθμ. 66899/14)**Παραβίαση του άρθρου 9 της ΕΣΔΑ****§ 29**

«29. Dans ses commentaires du 20 janvier 2016 sur l'article 12 du projet de loi du ministère de la Défense nationale réglant des questions en matière de mutation des soldats et de protection des personnels ainsi qued'autres sujets, dont celui des objecteurs de conscience, la Commission nationale pour les droits de l'homme soulignait :

« L'autorité compétente qui décidera si un individu doit accomplir un service de remplacement devra être indépendante et ne pas comprendre des membres de l'administration militaire. Cette position, qui avait été incluse dans les observations de la Commission nationale sur le projet du deuxième rapport périodique de la République hellénique portant sur le Pacte international relatif aux droits civils et politiques, se fonde sur une position antérieure de la Commission nationale, qui sollicitait le respect de ce que prévoyait la Recommandation n° R(87)8 du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe. La proposition est conforme aux recommandations récentes du Comité des droits de l'homme des Nations unies (...) de soumettre l'examen des demandes au contrôle exclusif des autorités civiles. Dans tous les cas, il faudrait que les décisions de rejet de la Commission d'examen de la conscience soient pleinement motivées et que la composition de cette Commission soit modifiée par l'ajout de deux représentants civils supplémentaires : l'un du ministère de l'Intérieur et l'autre du ministère de la Santé.».

§41

«41. Le requérant soutient aussi que le mécanisme institué par l'article 62 de la loi n° 3421/2005 n'est pas en conformité avec la Recommandation n° R(87)8 du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe. À cet égard, il critique la relation étroite qui existerait entre la commission spéciale et le commandement militaire et affirme que l'étape finale décisive de la procédure relève en définitive de la compétence de l'administration militaire. Se prévalant de la jurisprudence de la Cour en matière d'impartialité des tribunaux militaires turcs incluant aussi des commentaires de la Commission nationale pour les droits de l'homme sur le projet de loi concernant les objecteurs de conscience (paragraphe 29ci-dessus), il est d'avis que le manque d'impartialité et d'indépendance de la commission spéciale est évident dans son cas.»

ΕΕΔΑ, «Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας "Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις" (Αντιρρησίες Συνείδησης)», 2016, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/antirrisies_suneidisis/EEDA%20SxN_Antirrisies%20syneidisis_2016.pdf.

1.2. Η ΕΕΔΑ στις Δηλώσεις του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης

1. Δήλωση του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης (21.11.2016)

«Ενημερώθηκα με λύπη ότι το Σχέδιο Νόμου για τη δημιουργία ενός εθνικού μηχανισμού διερεύνησης περιστατικών αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης, το οποίο πρόκειται να συζητηθεί αύριο στη διαρκή Επιτροπή Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης του Ελληνικού Κοινοβουλίου, δεν εξασφαλίζει τη δημιουργία ενός πραγματικά αποτελεσματικού μηχανισμού. Το παρόν Σχέδιο Νόμου παραβλέπει τις συστάσεις που η **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** κι εγώ διατυπώσαμε προς ενίσχυση της αποτελεσματικότητας αυτής. Προτρέπω τα μέλη του Κοινοβουλίου να αναθεωρήσουν το Σχέδιο Νόμου και να το τροποποιήσουν σύμφωνα με τις συστάσεις μου και τα διεθνή πρότυπα.

- Η επιστολή μου, της 25ης Ιουλίου 2016, στον κ. Τόσκα, Αναπληρωτή Υπουργό Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, και στον κ. Ν. Παρασκευόπουλο, Υπουργό Δικαιοσύνης της Ελλάδας: <http://bit.ly/2gdfDCo>

- Συστάσεις από την **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**: <http://bit.ly/2fk64Cn>

ΕΕΔΑ, «Ανακοίνωση της ΕΕΔΑ για το Σ/Ν του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που κατατέθηκε στη Βουλή στις 9.11.2016», 2016, διαθέσιμη σε: <http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/astunomia/polynomosxedio2016.pdf>.

2. Δήλωση του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης: «Εθνικές δομές δικαιωμάτων του ανθρώπου: προστατεύοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα κατά την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας» (6.12.2016)

«Press interventions, public events, online campaigns and other means of communication are important in this context. For example, the French National Consultative Human Rights Commission (CNCDH) organised a [conference](#) last February entitled "Terrorism: permanent state of emergency?", and the German Institute for Human Rights hosted a [symposium](#) last May on the oversight of the German Federal Intelligence Service (BND). As stressed by the European Commission against Racism and Intolerance in its General Policy Recommendation No. 8, counter-narratives developed by NHRs can highlight the need to avoid pernicious stereotyping and to combat racism and intolerance while fighting terrorism. The **Greek National Commission for Human Rights** did exactly this in a [statement](#) of 23 November 2015».

ΕΕΔΑ, «Δήλωση της ΕΕΔΑ για τις αποτρόπαιες τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και έκκληση στην Ευρωπαϊκή Ένωση να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προάσπιση των δικαιωμάτων όλων των ευρισκομένων στην επικράτειά της», 2015, διαθέσιμο σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/tromokratia/EEDA%20Tromokratikes_epitheseis_Paris_el.pdf.

2. Αναφορά στο έργο της ΕΕΔΑ από όργανα του ΟΗΕ

2.1. Η ΕΕΔΑ στις Εκθέσεις των Ειδικών Εισηγητών του ΟΗΕ

1. Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή για τις επιδράσεις του εξωτερικού χρέους και άλλων σχετικών διεθνών οικονομικών υποχρεώσεων των Κρατών στην πλήρη απόλαυση όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως, των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων για την αποστολή του στην Ελλάδα (A/HRC/31/60/Add.2), Human Rights Council, 31st Session, 21.4.2016

«[...] 2. During the visit, the Independent Expert met with the Deputy Prime Minister; the Minister of Economy, Development and Tourism; the Minister of Health; the Minister of Labour, Social Security and Social Solidarity; and the Alternate Minister for Migration Policy. He also met with senior officials from the Ministries of Education, the Economy, Finance, Foreign Affairs, the Interior and Administrative Reconstruction, Justice and Transparency and Human Rights as well as the Presidents of the Supreme Court and of the Council of State, Members of Parliament and members of the former Truth Committee on Public Debt. His programme included meetings with representatives of the Central Bank of Greece, the European Commission, the International Monetary Fund (IMF), the Greek Ombudsman, the **Greek National Commission for Human Rights**, trade unions and employer organizations, civil society representatives, academic experts and officials from the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees. [...]

27. In the context of the adjustment programmes implemented in Greece, the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, the Committee on the Rights of the Child, the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, the Independent Expert and the **Greek National Commission for Human Rights** had recommended to the Government of Greece and to the lending institutions that human rights impact assessments be conducted.

28. It should be noted that the European Commission has also set out guidelines for undertaking systematic human rights or social impact assessments of its own legislative proposals and developed methodologies for conducting human rights impact assessments of external policies, but has so far failed to undertake any meaningful human rights impact assessments when designing the adjustment programmes. [...]

44. The social impact assessment is not a human rights assessment. It does not make any reference to human rights, rulings by the Greek Council of State or recommendations by the **Greek National Commission for Human Rights**, or to the comprehensive country study carried out on behalf of the European Parliament on the impact of the crisis on fundamental rights in Greece. It does not consider the views of the Council of Europe, the European Committee of Social Rights, which monitors the implementation of the European Social Charter, or findings and recommendations of human rights mechanism of the United Nations, including those of the previous mandate holder. [...]

53. Similarly, the **Greek National Commission for Human Rights**, voiced its concerns about violations of social rights, mounting barriers to access to justice and the lack of adequate consideration of recommendations and decisions of national, European and international human rights monitoring bodies in relation to the implementation of austerity measures and economic reform policies in Greece. The Commission is concerned that the drastic cuts in social expenditure will undermine the ability of the State to guarantee basic economic and social rights. In a statement issued on 15 July 2015, it expressed concerns about the dismantling of the welfare State,

an increase in extremist and intolerant elements within society and lack of capacity of the Greek State to fulfill its human rights obligations in the context of immigration and the management of refugee flows.

54. The Independent Expert regrets that the concerns and recommendations of the Greek Ombudsman and the **Greek National Commission for Human Rights** have not been taken into account by European and national stakeholders in the design and implementation of the economic adjustment programmes. In his view both bodies need to be further strengthened if they are to fulfill their mandates. In particular, the Commission needs to be adequately staffed to carry out its important functions. [...]

81. The Independent Expert wishes to draw attention to the recommendations made by the previous mandate holder (A/HRC/25/50/Add.1, paras. 93-93), which have largely not been implemented, and recent recommendations of the Committee on Social, Economic and Cultural Rights (E/C.12/GRC/CO/2). In addition, he recommends that the Government of Greece and its international lenders:

(a) Carry out a comprehensive human rights impact assessment of the structural adjustment programme in cooperation with all relevant stakeholders, including the institutions, the **Greek National Commission for Human Rights**, the Ombudsman and civil society. The assessment should include, at a minimum, an evaluation of past failures to protect economic, social and cultural rights of the Greek population and ex ante forecasts of the social and human rights impacts of particular adjustment measures;

82. The Independent Expert recommends that the Government of Greece:

(a) Implement the structural adjustment programme outlined in the memorandum of understanding with due respect for human rights, taking fully into account judgments and decisions by national and international courts and human rights bodies and recommendations of the **Greek National Commission for Human Rights** as well of European and international human rights bodies;

(l) Ensure that the Greek Ombudsman continues to receive sufficient funds and increase the resources and staffing of the **Greek National Commission on Human Rights**. [...]».

ΕΕΔΑ, «Δήλωση της ΕΕΔΑ για την επιδραση των συνεχιζόμενων μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου», 2015, διαθέσιμη σε: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/oikonomikh_krish/EEDA_Dilwsi_%20metra_litotitas_2015.pdf.

2. Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, φυλετικής διάκρισης, ξενοφοβίας και σχετιζόμενης μισαλλοδοξίας για την αποστολή του στην Ελλάδα (A/HRC/32/50/Add.1), Human Rights Council, 32nd Session, 4.5.2016

«[...]3. In addition, the Special Rapporteur met with representatives of the **National Commission for Human Rights**, the Greek Ombudsperson, United Nations agencies, non-governmental organizations, community members and other groups and individuals working in the field of racism, as well as migrant workers and asylum seekers. [...]

21. The Special Rapporteur was pleased to note that there are credible institutions active in the fight against racism and discrimination in Greece. He met with representatives of the **National Commission for Human Rights**, a statutory national human rights commission having consultative status with the State on issues pertaining to human rights protection, established by Law No. 2887/1998 in accordance with the principles relating to the status of national institutions for the promotion and protection of human rights (the Paris Principles). In the course of its actions, the

Commission has issued several reports and recommendations regarding human rights issues in Greece, which have been raised in both international and European forums. The major issues concern non-discrimination on the grounds of race, ethnic origin or sex; protection of minority populations; immigration policies; education and promotion of human rights; protection of the social rights of refugees and asylum seekers; implementation of the International Labour Organization Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111); social and legal protection of Roma; and the overhaul of relevant policies and legislation on racial discrimination. In 2011, the Commission expressed its concern in particular about rising racist and xenophobic violence by issuing a number of recommendations, including for improved training of police and the judiciary with regard to racist crimes, and issued guidelines on the investigation and registration of these violent acts. In December 2013, the Commission called for a change of Law No. 927/1979 (A 139) to adapt it to European Council framework decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, a recommendation which was followed by the enactment, in September 2014, of Law No. 4285/2014 for that purpose. In January 2015, the **National Commission for Human Rights**, in the context of delivering its opinion regarding the periodic report of Greece on the implementation of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, coordinated by the Ministry of Foreign Affairs, had the opportunity to assess the status of implementation of that Convention. In that respect, the Commission cited a series of comments, expressing concern at the rapid and dramatic deterioration of living standards in Greece, which had led to the impoverishment of a large section of the population, widened social gaps, disrupted the social fabric and caused a resurgence of extremist and intolerant elements, thus undermining democratic institutions. It has also repeatedly urged the authorities to take joint action with the Governments and parliaments of other States members of the European Union and the European Parliament so that every measure of "economic governance" is adopted and applied with the protection of the fundamental human rights. (These recommendations were also made in 2010, 2011 and 2013.) [...]

22. The **National Commission for Human Rights** has also commented on the inadequate support of the authorities of Greece with regard to combating discrimination against Muslim women, and has highlighted the lack of a comprehensive legal and regulatory framework for the effective implementation of the action plan for the social integration of Greek Roma. The Commission has thus proposed the expansion of the sociomedical community centres, the enhancement of action towards equal treatment in housing, the immediate registration of Roma at the municipal level and the creation of educational programmes on human rights for state officials.

23. The Special Rapporteur was pleased to hear that United Nations experts, as well as several entities of the Council of Europe, had quoted excerpts of the recommendations of the **National Commission for Human Rights** in their reports on Greece. The Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, explicitly referred to a more dynamic approach to systematically analysing the impact of austerity on human rights. The Commission has also expressed satisfaction with the legislative initiative of the Ministry of Interior and Administrative Reconstruction regulating the establishment of departments and agencies of response against racist violence, and has highlighted the need for unreserved condemnation of each act of police violence or arbitrariness. The Commission has further highlighted the need for collaboration among state agencies; the Racist Violence Recording Network, which monitors racist incidents nationally; non-governmental organizations (NGOs); and immigrant communities. [...]

35. The Special Rapporteur was pleased to meet with the Racist Violence Recording Network, which was created in October 2011 by an initiative of the **National Commission for Human Rights**, the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) and other civil society organizations. Today, it counts 38 member organizations, which provide legal, medical, social and other support services to victims of racist violence. The Network records racist incidents and analyses the quantitative and qualitative trends relating to racist violence in Greece. Stakeholders respect the principle of confidentiality, and incidents are reported to the network without any reference to personal data. [...]

67. Greece has undergone dramatic changes in recent decades, including significant positive developments in the area of human rights, reflected in the work of the well-respected **National Commission for Human Rights** and civil society, which play a fundamental role in safeguarding the progress made. Similarly, the Government has made important progress in addressing the issue of racism and xenophobia in the midst of a continued economic downturn and the arrival of hundreds of thousands of asylum seekers and migrants due to the ongoing conflicts in the Middle East and North Africa. In particular, the creation of the public prosecutor for racist crimes and special police units, along with the adoption of the human rights action plan for the period 2014-2016, are some of the important initiatives that have been undertaken. These developments have provoked an important debate on diversity, racism and xenophobia in the country, despite the many challenges facing vulnerable individuals and groups, as discussed above. [...]».

Οι θέσεις της ΕΕΔΑ για τις επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου είναι διαθέσιμες σε: <http://www.nchr.gr/index.php/el/2013-04-03-10-23-48/2013-04-03-10-41-02>.

Οι Ετήσιες Εκθέσεις του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας είναι διαθέσιμες σε: <http://rvrn.org/category/%CE%B5%CF%84%CE%AE%CF%83%CE%B9%CE%B5%CF%82-%CE%B5%CE%BA%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/>.

2.2. Η ΕΕΔΑ στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων

Καταληκτικές Παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων για την εικοστή έως την εικοστή δεύτερη περιοδική έκθεση της Ελλάδας (CERD/C/GRC/CO/20-22), 3.10.2016

«6. The Committee is concerned that austerity measures taken to address the economic crisis in the State party generated a disproportionate impact on minority groups, such as Roma, migrants, refugees and asylum seekers. The Committee is also concerned about the decrease in budget to public institutions that work on combating racial discrimination, such as the **National Commission for Human Rights**, the Ombudsman and the labour inspectorate (arts. 1,2 and 5)».

ΜΕΡΟΣ ΕΝΑΤΟ
ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ
ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΟΡΙΣΕΙ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΣ
ΣΤΗΝ ΕΕΔΑ ΓΙΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Εκθέσεις Υπουργείων που έχουν ορίσει εκπροσώπους στην ΕΕΔΑ για ζητήματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Σύμφωνα με το άρθρο 6, παρ.1, του ιδρυτικού Νόμου 2667/1998 της ΕΕΔΑ, τα Υπουργεία που μετέχουν με εκπρόσωπό τους στην ΕΕΔΑ καταθέτουν, κάθε χρόνο, έκθεση με τις παρατηρήσεις τους για την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον τομέα ευθύνης τους.

Οι Εκθέσεις αυτές αναρτώνται στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://nchr.gr/index.php/el/2013-04-03-11-07-36/115-etisies>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ



01002811812980008



4341

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 281

18 Δεκεμβρίου 1998

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2667

Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

Εθνική Επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου

Άρθρο 1

Σύσταση και αποστολή

1. Συνιστάται Εθνική Επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η οποία υπάγεται στον Πρωθυπουργό.

2. Η Επιτροπή υποστηρίζεται ως προς τη στελέχωση και την υποδομή της από τη Γενική Γραμματεία του Υπουργικού Συμβουλίου, και ο προϋπολογισμός της εντάσσεται στον προϋπολογισμό της υπηρεσίας αυτής.

3. Η Επιτροπή έχει δική της γραμματεία. Της γραμματείας προΐσταται ο Πρόεδρος της Επιτροπής.

4. Η Επιτροπή αποτελεί συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

5. Η Επιτροπή έχει ως αποστολή:

α) Τη διαρκή παρακολούθηση αυτών των θεμάτων, τη δημόσια ενημέρωση και την προώθηση της σχετικής έρευνας.

β) Την ανταλλαγή εμπειριών σε διεθνές επίπεδο με ανάλογα όργανα διεθνών οργανισμών, όπως ο Ο.Η.Ε., το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο Ο.Α.Σ.Ε. ή άλλων κρατών.

γ) Τη διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής σε θέματα του αντικείμενου της.

6. Η Επιτροπή ιδίως:

α) Εξετάζει ζητήματα σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου που της θέτει η Κυβέρνηση ή η Διάσκεψη των Προέδρων της Βουλής ή της προτείνουν τα μέλη της ή Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

β) Υποβάλλει συστάσεις και προτάσεις, εκπονεί μελέτες, υποβάλλει εκθέσεις και γνωμοδοτεί για τη λήψη

νομοθετικών, διοικητικών ή άλλων μέτρων που συμβάλουν στη βελτίωση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

γ) Αναπτύσσει πρωτοβουλίες για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης σε θέματα σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

δ) Αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την καλλιέργεια του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος.

ε) Εκφέρει γνώμη για εκθέσεις που πρόκειται να υποβάλει η χώρα σε διεθνείς οργανισμούς για συναφή θέματα.

στ) Διατηρεί μόνιμη επικοινωνία και συνεργάζεται με διεθνείς οργανισμούς, παρεμφερή όργανα άλλων χωρών, καθώς και εθνικές ή διεθνείς Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις.

ζ) Γνωστοποιεί δημόσια τις θέσεις της με κάθε πρόσφορο τρόπο.

η) Συντάσσει ετήσια έκθεση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

θ) Οργανώνει Κέντρο Τεκμηρίωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου.

ι) Εξετάζει την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και εκφέρει σχετική γνώμη προς τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας.

Άρθρο 2

Σύνθεση της Επιτροπής

1. Η Επιτροπή απαρτίζεται από τα εξής μέλη:

α) Από τον Πρόεδρο της ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας.

β) Από έναν εκπρόσωπο της Γ.Σ.Ε.Ε. και έναν εκπρόσωπο της Α.Δ.Ε.Δ.Υ..

γ) Από τέσσερις εκπροσώπους Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που η δράση τους καλύπτει την περιοχή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η Επιτροπή μπορεί, με την επιφύλαξη του άρθρου 9, να αποφασίζει τη διεύρυνσή της με τη συμμετοχή δύο επιπλέον εκπροσώπων άλλων Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων.

δ) Από εκπροσώπους των αναγνωρισμένων κομμάτων κατά τον Κανονισμό της Βουλής. Κάθε κόμμα ορίζει έναν εκπρόσωπο.

ε) Ένα Σύμβουλο της Επικρατείας και έναν Αρεοπαγίτη, που ορίζονται με απόφαση του Προέδρου του οικείου Δικαστηρίου.

στ) Από το Συνήγορο του Πολίτη.

ζ) Από ένα μέλος της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, που προτείνεται από τον Πρόεδρό της.

η) Από ένα μέλος του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, που προτείνεται από τον Πρόεδρό του.

θ) Από ένα μέλος της Εθνικής Επιτροπής Βιοηθικής, που προέρχεται από τις επιστήμες της Βιολογίας, της Γενετικής ή της Ιατρικής και προτείνεται από τον Πρόεδρό της.

ι) Από δύο πρόσωπα εγνωσμένου κύρους με ειδικές γνώσεις σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου που ορίζονται από τον Πρωθυπουργό.

ια) Από έναν εκπρόσωπο των Υπουργείων Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Εξωτερικών, Δικαιοσύνης, Δημόσιας Τάξης, Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Τουρισμού και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, που ορίζονται με απόφαση του αρμόδιου Υπουργού.

ιβ) Από τρεις καθηγητές ή αναπληρωτές καθηγητές του Δημοσίου Δικαίου ή του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου. Κατά την πρώτη μετά τη συγκρότησή της συνεδρίαση η Επιτροπή διενεργεί κλήρωση, στην οποία μετέχουν τα εξής Τμήματα των Α.Ε.Ι. της χώρας: α) το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, β) το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, γ) το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Θράκης, δ) το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, ε) το Γενικό Τμήμα Δικαίου του Πάντειου Πανεπιστημίου, στ) το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πάντειου Πανεπιστημίου. Τα Τμήματα αυτά προτείνουν από έναν καθηγητή ή αναπληρωτή καθηγητή Δημοσίου Δικαίου ή Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου. Τα Τμήματα των Α.Ε.Ι. υποχρεούνται να ορίσουν τον εκπρόσωπό τους εντός δμήνου από τη λήψη της πρόσκλησης της Επιτροπής.

Με απόφαση της Επιτροπής είναι δυνατόν να προστεθούν, για τις επόμενες κληρώσεις, και άλλα Τμήματα των Α.Ε.Ι. της χώρας με όμοιο αντικείμενο. Η Επιτροπή διενεργεί έξι (6) μήνες, πριν από τη λήξη της θητείας της, κλήρωση μεταξύ των παραπάνω Τμημάτων, για την επόμενη θητεία.

ιγ) Από ένα μέλος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

2 Για τα μέλη της Επιτροπής προβλέπονται ισάριθμοι αναπληρωτές, που ορίζονται όπως και τα τακτικά μέλη της.

3 Τα μέλη της Επιτροπής και οι αναπληρωτές τους ορίζονται με απόφαση του Πρωθυπουργού για θητεία τριών (3) ετών.

4 Ο Πρωθυπουργός καλεί με έγγραφό του τα μέλη της Επιτροπής σε συνεδρίαση, προκειμένου να εκλεγεί ο Πρόεδρος, ο Α' και ο Β' Αντιπρόεδρος της. Για την εκλογή Προέδρου και Αντιπροέδρων απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών της Επιτροπής που διαθέτουν ψήφο. Ως Πρόεδρος και Αντιπρόεδροι μπορεί να εκλεγούν μέλη που προέρχονται από τις

κατηγορίες των εδαφίων α', β', ε', ι' και ιβ' της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.

5. Οι εκπρόσωποι των Υπουργείων συμμετέχουν στη λήψη των αποφάσεων χωρίς δικαίωμα ψήφου.

6. Η Επιτροπή θεωρείται ότι έχει νόμιμα συγκροτηθεί, εφόσον έχουν ορισθεί δύο από τα μέλη του εδαφίου α' και τα μέλη των εδαφίων γ', ε', ι' και ια' της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.

7. Τα μέλη της νέας σύνθεσης της Επιτροπής ορίζονται το αργότερο δύο (2) μήνες πριν από τη λήξη της θητείας της προηγούμενης.

8. Ο τρόπος συγκρότησης της Επιτροπής και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια ρυθμίζεται με απόφαση του Πρωθυπουργού.

Άρθρο 3

Ανάθεση εξειδικευμένων μελετών

1. Η Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας του Υπουργείου Ανάπτυξης μπορεί να αναθέτει, ύστερα από πρόταση της Επιτροπής, με σύμβαση έργου την εκπόνηση εξειδικευμένων μελετών για τους σκοπούς της σε επιστημονικές ομάδες εργασίας.

2. Οι ομάδες εργασίας μετά το πέρας της σχετικής μελέτης υποβάλλουν έκθεση στην Επιτροπή, η οποία μπορεί να δημοσιοποιείται με απόφασή της.

Άρθρο 4

Λειτουργία της Επιτροπής

1. Η Επιτροπή συνεδριάζει τακτικά κάθε δύο μήνες και εκτάκτως ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου ή αίτηση πέντε (5) τουλάχιστον μελών της. Τα μέλη προσκαλούνται από τον Πρόεδρο με οποιονδήποτε πρόσφορο τρόπο.

2. Η Επιτροπή βρίσκεται σε απαρτία εφόσον: α) παρίσταται η απόλυτη πλειοψηφία των μελών της και β) μεταξύ των παρόντων μελών της περιλαμβάνεται ο Πρόεδρος της Επιτροπής ή ένας Αντιπρόεδρος.

3. Οι Αντιπρόεδροι αναπληρώνουν τον Πρόεδρο κατά τη σειρά της τάξεώς τους, όταν ο τελευταίος ελλείπει, κωλύεται ή απουσιάζει.

4. Οι αποφάσεις της Επιτροπής λαμβάνονται με πλειοψηφία των παρόντων μελών. Σε περίπτωση ισοψηφίας υπερισχύει η ψήφος του Προέδρου.

5. Η Επιτροπή καλεί κατά την κρίση της σε ακρόαση πρόσωπα, τα οποία μπορεί να διευκολύνουν το έργο της με την παρουσίαση προσωπικών εμπειριών ή τη διατύπωση απόψεων σχετικών με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

6. Με απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Οικονομικών καθορίζεται η αποζημίωση των μελών της Επιτροπής, κατά παρέκκλιση των ισχυουσών διατάξεων περί αμοιβής ή αποζημίωσης λόγω συμμετοχής σε συμβούλια και επιτροπές του δημόσιου τομέα.

7. Με απόφαση του Πρωθυπουργού καταρτίζεται ο Κανονισμός λειτουργίας της Επιτροπής. Με τον Κανονισμό ρυθμίζεται η δημιουργία τμημάτων, η κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των τμημάτων και των μελών, η διαδικασία κλήσης και ακρόασης των προσώπων που καλούνται και κάθε άλλη λεπτομέρεια. Με απόφαση του

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)

4343

Πρωθυπουργού, ύστερα από γνώμη της Επιτροπής, μπορεί να τροποποιείται ο Κανονισμός.

Άρθρο 5 **Ετήσια έκθεση**

Η Επιτροπή υποβάλλει έως το τέλος Ιανουαρίου κάθε έτους την έκθεση στον Πρωθυπουργό, στον Πρόεδρο της Βουλής και στους αρχηγούς των κομμάτων που εκπροσωπούνται στο Εθνικό και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Άρθρο 6 **Συνδρομή δημοσίων υπηρεσιών**

1. Στο τέλος κάθε έτους τα Υπουργεία που μετέχουν με εκπρόσωπό τους στην Επιτροπή καταθέτουν έκθεση με τις παρατηρήσεις τους για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στον τομέα ευθύνης τους.

2. Για την εκπλήρωση της αποστολής της η Επιτροπή μπορεί να ζητά από τις δημόσιες υπηρεσίες καθώς και από ιδιώτες κάθε πληροφορία, έγγραφο ή οποιοδήποτε στοιχείο σχετίζεται με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ο Πρόεδρος μπορεί να λαμβάνει γνώση εγγράφων και άλλων στοιχείων που χαρακτηρίζονται ως απόρρητα. Οι δημόσιες υπηρεσίες οφείλουν να διευκολύνουν το έργο της Επιτροπής.

Άρθρο 7 **Επιστημονικοί Συνεργάτες**

1. Συνιστώνται δύο (2) θέσεις ειδικού επιστημονικού προσωπικού, κατά την έννοια της παρ. 2 του άρθρου 25 του ν. 1943/1991 (ΦΕΚ 50 Α'), με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου διάρκειας τριών (3) ετών. Η σύμβαση αυτή μπορεί να ανανεώνεται.

Η πλήρωση των θέσεων πραγματοποιείται ύστερα από δημόσια πρόσκληση της Επιτροπής για υποβολή υποψηφιοτήτων. Η επιλογή μεταξύ των υποψηφίων γίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις των παραγράφων 2, 5 και 6 του άρθρου 19 του ν. 2190/1994 (ΦΕΚ 28 Α'), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 4 του ν. 2527/1997 (ΦΕΚ 206 Α'), από πέντε μέλη της Επιτροπής που διαθέτουν ψήφο, τα οποία ορίζονται από τον Πρόεδρό της.

2. Οι επιστημονικοί συνεργάτες επικουρούν την Επιτροπή, προετοιμάζοντας εισηγήσεις για θέματα που τους ανατίθενται και την ενημερώνουν για τις εργασίες των διεθνών οργανισμών και διεθνών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επίσης τηρούν σχετικό αρχείο κειμένων και επιστημονικών μελετών.

3. Οι αποδοχές των επιστημονικών συνεργατών που προσλαμβάνονται κατά την παράγραφο 1 αυτού του άρθρου καθορίζονται με την απόφαση της παρ. 6 του άρθρου 4 του παρόντος νόμου, κατά παρέκκλιση των ισχυουσών διατάξεων περί αποδοχών ειδικού επιστημονικού προσωπικού.

Άρθρο 8 **Γραμματεία της Επιτροπής**

1. Συνιστώνται μία (1) θέση γραμματέα και τρεις (3)

θέσεις γραμματειακής και τεχνικής υποστήριξης της Επιτροπής.

2. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Εξωτερικών, Οικονομικών και Δικαιοσύνης ρυθμίζονται:

α) Η κατά κατηγορία, κλάδο και ειδικότητα κατανομή των θέσεων της παρ. 1, καθώς και τα θέματα της οργάνωσης της γραμματείας και τεχνικής υποστήριξης της Επιτροπής.

β) Η πλήρωση των θέσεων της παρ. 1 που μπορεί να γίνει και με διάθεση ή απόσπαση δημοσίων υπαλλήλων ή υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ. ή εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου στο Δημόσιο, τα Ν.Π.Δ.Δ. ή σε Ν.Π.Ι.Δ. οποιασδήποτε μορφής που τελούν υπό τον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο του Κράτους.

γ) Κάθε θέμα που αφορά την υπηρεσιακή κατάσταση και τις αποδοχές αυτού του προσωπικού.

3. Με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και του κατά περίπτωση συναρμόδιου Υπουργού επιτρέπεται να αποσπάται ως γραμματέας της Επιτροπής υπάλληλος Υπουργείου ή Ν.Π.Δ.Δ. με βαθμό Α' ή Β' της κατηγορίας ΠΕ, τον οποίο προτείνει ο Πρόεδρος της Επιτροπής.

4. Ως την έκδοση του προεδρικού διατάγματος της παρ. 1, η Επιτροπή επιτρέπεται να απασχολεί υπαλλήλους και χρησιμοποιεί τεχνική υποστήριξη που της διαθέτουν τα Υπουργεία Εξωτερικών και Δικαιοσύνης σύμφωνα με αποφάσεις των αρμόδιων Υπουργών.

Άρθρο 9 **Μεταβατικές διατάξεις**

Στην πρώτη σύνθεση της Επιτροπής εκπροσωπούνται οι εξής Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις: η Διεθνής Αμνηστία, η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες.

4346

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ (ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ)

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄
Τελική διάταξη
Άρθρο 19**

Η ισχύς του νόμου αυτού αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 17 Δεκεμβρίου 1998

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΣΗΜΙΤΗΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΣΩΤΕΡΩΝ, ΔΗΜ. Δ/ΣΗΣ & ΑΠΟΚ/ΣΗΣ

ΑΛ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

Θ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΓΙΑΝ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΒΑΣ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΠΕΡΙΒ/ΝΤΟΣ, ΧΩΡ/ΞΙΑΣ & ΔΗΜ. ΕΡΓΩΝ

Κ. ΛΑΛΙΩΤΗΣ

ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Λ. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΕΥΑΓ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ

ΦΙΛ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ

ΤΥΠΟΥ & ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Δ. ΡΕΠΠΑΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα, 18 Δεκεμβρίου 1998

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΥΑΓ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ



ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 24

16 Φεβρουαρίου 2000

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 2790

Αποκατάσταση των παλιννοστούντων ομογενών από την τέως Σοβιετική Ένωση και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 15

1. Το τελευταίο εδάφιο της παραγράφου 4 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 (ΦΕΚ 281 Α') αντικαθίσταται, αφότου ίσχυσε, ως εξής:

«Ως Πρόεδρος και Αντιπρόεδροι μπορεί να εκλεγούν μέλη που προέρχονται από τις κατηγορίες των εδαφίων α', β', γ', ε', ι' και ιβ' της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.»

2. Η παράγραφος 6 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 αντικαθίσταται, αφότου ίσχυσε, ως εξής:

«6. Η Επιτροπή θεωρείται ότι έχει νόμιμα συγκροτηθεί εφόσον έχουν ορισθεί δύο από τα μέλη του εδαφίου γ' και τα μέλη των εδαφίων α', ε', ι' και ια' της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.»

Άρθρο 16 Έναρξη ισχύος

Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, εκτός αν ορίζεται διαφορετικά σε επί μέρους διατάξεις του.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 15 Φεβρουαρίου 2000

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
Β. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
Α. ΤΣΟΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΡΓΩΝ
Κ. ΛΑΛΙΩΤΗΣ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
Γ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ
Γ. ΑΝΩΜΕΡΙΤΗΣ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΣΦΑΛΙΣΕΩΝ
Μ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ

ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
Λ. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Ε. ΠΑΠΑΖΩΗ

ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ
Μ. ΧΡΥΣΟΧΟΙΔΗΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ
Ι. ΜΑΓΚΡΙΩΤΗΣ

ΑΙΓΑΙΟΥ
Σ. ΜΠΕΝΟΣ

ΑΝΑΠΛ. ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Χ. ΡΟΚΟΦΥΛΛΟΣ

ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
Γ. ΝΙΩΤΗΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα, 15 Φεβρουαρίου 2000

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Ε. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ



ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 220

20 Σεπτεμβρίου 2002

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3051

Συνταγματικά κατοχυρωμένες ανεξάρτητες αρχές, τροποποίηση και συμπλήρωση του συστήματος προσλήψεων στο δημόσιο τομέα και συναφείς ρυθμίσεις

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 18

Η θητεία των μελών της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου που μετέχουν στην πρώτη σύνθεσή της λήγει, ανεξάρτητα από το χρόνο διορισμού τους, τη 15η Μαρτίου 2003.

Άρθρο 25 Ισχύς

1. Γενικές ή ειδικές διατάξεις που είναι αντίθετες με τις διατάξεις του παρόντος νόμου καταργούνται.

2. Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, εκτός εάν ορίζεται διαφορετικά σε επί μέρους διατάξεις.

Η ισχύς των διατάξεων της παρ. 2 του άρθρου 7, του άρθρου 8 και των παραγράφων 1, 2, 3 και 4 του άρθρου 9 του παρόντος αρχίζει τρεις (3) μήνες μετά τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως Νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 20 Σεπτεμβρίου 2002

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
Ν. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΔΗΜ.ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
ΚΩΝ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
Π. ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΕΡΓΑΣΙΑΣ
Δ. ΡΕΠΠΑΣ

ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΚΩΝ. ΣΤΕΦΑΝΗΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
Φ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ

ΤΥΠΟΥ ΚΑΙ ΜΕΣΩΝ
ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ
Χ.ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΣ

ΑΙΓΑΙΟΥ
Ν.ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα, 20 Σεπτεμβρίου 2002

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Φ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ



ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 157

25 Ιουνίου 2003

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 3156

Ομολογιακά δάνεια, τιτλοποίηση απαιτήσεων και απαιτήσεων από ακίνητα και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 23

Θέματα Γενικής Γραμματείας Υπουργικού Συμβουλίου

1. Το δεύτερο εδάφιο της παρ. 6 του άρθρου 30 του ν. 1558/1985 (ΦΕΚ 137 Α'), όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 2 του άρθρου 22 του ν. 1735/1987 (ΦΕΚ 195 Α'), αντικαθίσταται ως ακολούθως:

«Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών και Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης ρυθμίζονται, κατά παρέκκλιση από κάθε άλλη διάταξη, τα θέματα που αφορούν στην οργάνωση και λειτουργία τους, στον τρόπο πλήρωσης των θέσεων, στη μισθολογική και βαθμολογική διαβάθμιση, ένταξη και εξέλιξη, καθώς και στα ειδικότερα προσόντα διορισμού και στα καθήκοντα του προσωπικού των ανωτέρω γραφείων.»

2. α) Η περίπτωση ε' της παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 (ΦΕΚ 281 Α') καταργείται.

β) Οι επιστημονικοί συνεργάτες της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που προβλέπονται στο άρθρο 7 του ν. 2667/1998, αυξάνονται σε τρεις.

γ) Η παρ. 7 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 δεν εφαρμόζεται κατά τον ορισμό των μελών της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σε αντικατάσταση εκείνων των οποίων η θητεία έληξε τη 15η Μαρτίου 2003.

δ) Το άρθρο 9 του ν. 2667/1998 εφαρμόζεται και κατά τον ορισμό των μελών της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σε αντικατάσταση εκείνων των οποίων η θητεία έληξε τη 15η Μαρτίου 2003.

Άρθρο 28

Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 24 Ιουνίου 2003

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
Ν. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗΣ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
Γ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
Κ. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ

ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΑΠ. - ΑΘ. ΤΣΟΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ
Γ. ΔΡΥΣ

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
Φ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους

Αθήνα, 24 Ιουνίου 2003

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
Φ. ΠΕΤΣΑΛΝΙΚΟΣ



8077

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 265

23 Δεκεμβρίου 2014

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4314

Α) Για τη διαχείριση, τον έλεγχο και την εφαρμογή αναπτυξιακών παρεμβάσεων για την προγραμματική περίοδο 2014-2020, Β) Ενσωμάτωση της Οδηγίας 2012/17 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 2012 (ΕΕ L 156/16.6.2012) στο ελληνικό δίκαιο, τροποποίηση του ν. 3419/2005 (Α 297) και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

ΜΕΡΟΣ Ι: ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΣΥΜΦΩΝΟ ΓΙΑ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ - ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΥ ΠΟΥ ΕΦΑΡΜΟΖΕΤΑΙ ΣΤΑ ΕΠ ΤΟΥ ΕΤΠΑ, ΕΚΤ ΚΑΙ ΤΑΜΕΙΟΥ ΣΥΝΟΧΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ - ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ - ΟΡΙΣΜΟΙ

Άρθρο 1 Αντικείμενο

Αντικείμενο του παρόντος νόμου είναι η θέσπιση των κανόνων που διέπουν το συντονισμό, τη διαχείριση, τον έλεγχο και την εφαρμογή των αναπτυξιακών παρεμβάσεων για την προγραμματική περίοδο 2014-2020, ώστε να διασφαλιστεί η αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ) και της εθνικής συμμετοχής, ο συντονισμός μεταξύ τους, καθώς και με τα άλλα μέσα χρηματοοικονομικής τεχνικής της Ένωσης.

Άρθρο 2 Πεδίο εφαρμογής

Οι διατάξεις του παρόντος νόμου έχουν εφαρμογή στα προγράμματα που περιλαμβάνονται στο Εταιρι-

κό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) της περιόδου 2014 - 2020 και χρηματοδοτούνται από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ).

Άρθρο 3 Ορισμοί

Για τους σκοπούς του παρόντος νόμου ισχύουν οι ακόλουθοι ορισμοί:

1. «Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία» εφεξής ΕΔΕΤ: τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Ταμεία: α) Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), β) Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), γ) Ταμείο Συνοχής και τα Επενδυτικά Ταμεία: α) Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και β) Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ), τα οποία λειτουργούν βάσει ενός κοινού πλαισίου που ορίζεται από τους κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. «Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020»: Το έγγραφο που καταρτίζεται από το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας με τη συνεργασία των συναρμόδιων Υπουργείων, Περιφερειών και των λοιπών οικείων εταίρων, και εγκρίνεται, μετά από διάλογο, από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (εφεξής Επιτροπή) και το οποίο αποτελεί το πλαίσιο για την κατάρτιση του προγραμματισμού του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ), του Ταμείου Συνοχής, του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ) και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ) για την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη.

του ανάγκες. Ο αιτών διατηρεί το δικαίωμα να ζητήσει παράλληλα με την ηλεκτρονική και την ταχυδρομική αποστολή του Πιστοποιητικού Καταγωγής.

Ε. Έναρξη ισχύος

Η ισχύς του σημείου Δ' αρχίζει μετά την παρέλευση εξαμήνου από τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Άρθρο 110

Θέματα «Ελληνικής Εταιρείας Επενδύσεων και Εξωτερικού Εμπορίου Α.Ε.»

1. Η «Ελληνική Εταιρεία Επενδύσεων και Εξωτερικού Εμπορίου Α.Ε.» κατά τη συμμετοχή της σε διεθνείς εκθέσεις, συνέδρια και λοιπές εκδηλώσεις δημοσιότητας στην ημεδαπή και την αλλοδαπή μπορεί να εκμισθώνει ή να παραχωρεί μετά ή άνευ ανταλλάγματος ή στο πλαίσιο συμφωνίας εκατέρωθεν ανταλλαγής υπηρεσιών, εκθεσιακό χώρο ή χώρο προώθησης σε ημεδαπή ή αλλοδαπή νομικά ή φυσικά πρόσωπα με σκοπό την προώθηση και προβολή της χώρας, των επενδύσεων και του εμπορίου διεθνώς. Το ύψος του μισθώματος, το αντικείμενο ανταλλαγής υπηρεσιών και οι λοιπές λεπτομέρειες των ως άνω εκμισθώσεων ή παραχωρήσεων ρυθμίζονται με αποφάσεις του διοικητικού συμβουλίου της εταιρείας και στο πλαίσιο αυτό από τις σχετικές συμβάσεις μέσω των οποίων καθορίζονται οι όροι της συνεργασίας.

2. Για τη διοργάνωση της συμμετοχής της «Ελληνικής Εταιρείας Επενδύσεων και Εξωτερικού Εμπορίου Α.Ε.» σε διεθνείς εκθέσεις και σε παρεμφερείς εκδηλώσεις προβολής, η εταιρεία δύναται - όπου είναι αυτό απαιτητό από τους διοργανωτές - να προκαταβάλλει το μίσθωμα των εκθεσιακών και άλλων χώρων, καθώς και το κόστος του τιμήματος της κατασκευής περιπτέρου και λοιπών λειτουργικών δαπανών και δαπανών προβολής χωρίς την υποβολή από πλευράς του αναδόχου ισόποσης έντοκης εγγυητικής επιστολής, αλλά με την προσκόμιση προς την εταιρεία προτιμολογίου (proforma invoice) ή τιμολογίου.

Άρθρο 111

Παράταση προθεσμίας ολοκλήρωσης επενδυτικών σχεδίων του ν. 3908/2011

Παρατείνεται μέχρι 31 Δεκεμβρίου 2016 η προθεσμία ολοκλήρωσης των επενδυτικών σχεδίων που έχουν υπαχθεί στις διατάξεις του ν. 3908/2011, ανεξάρτητα αν έχει συμπληρωθεί η αρχική προθεσμία ολοκλήρωσης και εφόσον αυτή ορίζεται πριν τις 31.12.2016.

Άρθρο 112

Ρυθμίσεις θεμάτων για την αντιστοίχιση αδειών τεχνικών επαγγελματιών

1. Η προσδιοριζόμενη προθεσμία για την αντιστοίχιση με αντικατάσταση αδειών ή αναγγελιών, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 9 του π.δ. 112/2012 (Α' 197), στο άρθρο 10 παρ. 1 εδάφιο α' του π.δ. 113/2012 (Α' 198), στο άρθρο 9 του π.δ. 114/2012 (Α' 199), στο άρθρο 13 και άρθρο 21 του π.δ. 115/2012 (Α' 200) και στο άρθρο 9 του π.δ. 1/2013 (Α' 3), με την επιφύλαξη της κατωτέρω παραγράφου 2 του παρόντος άρθρου, αρχίζει από τη δημοσίευση της κοινής υπουργικής απόφασης που εκδίδεται δυνάμει του άρθρου 5 παράγραφοι 13 και 15 του ν. 3982/2011 (Α' 143), όπου δε στις ανωτέρω διατάξεις προβλέπεται προθεσμία δύο ετών, αυτή τρέπεται σε προθεσμία δύομισι ετών.

2. Ειδικά, για τους χειριστές μηχανημάτων έργου, για κάθε, μετά την έκδοση της οικ. 1032/166/Φ.Γ.9.6.4(Η) /5.3.2013 (Β' 519) υπουργικής απόφασης, νεότερη όμοια που θα εκδοθεί δυνάμει του άρθρου 4 παρ. 5 του ν. 3982/2011 για την κατάταξη των μηχανημάτων έργου, το χρονικό διάστημα

των δύο ετών και έξι μηνών για τη σχετική αντιστοίχιση με αντικατάσταση άδειας ή αναγγελίας αρχίζει από τη δημοσίευση της κάθε φορά εκδιδόμενης απόφασης.

Άρθρο 113

Ρυθμίσεις θεμάτων της Ανεξάρτητης Αρχής «Συνήγορος του Καταναλωτή»

1. Στο τέλος του άρθρου 3 του ν. 3297/2004 (Α' 259) προστίθεται παράγραφος ως ακολούθως:

«12. Στον Συνήγορο του Καταναλωτή ανατίθεται η αρμοδιότητα εποπτείας και λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Κέντρου Καταναλωτή της Ελλάδας.»

2. Στο τέλος της παρ. 3 του άρθρου 2 του ν. 3297/2004 (Α' 259) διαγράφεται η τελεία, τίθεται κόμμα και προστίθεται η φράση «με δυνατότητα ανανέωσης θητείας, με την ίδια διαδικασία». Η ισχύς της παρούσας καταλαμβάνει και εκκρεμείς θητείες.

3. Στην παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 (Α' 281), στη θέση της περίπτωσης ε' που είχε καταργηθεί με την περίπτωση α' της παραγράφου 2 του άρθρου 23 του ν. 3156/2003 (Α' 157), προστίθεται νέα περίπτωση ε' ως ακολούθως:

«ε) Τον Συνήγορο του Καταναλωτή ή τον Αναπληρωτή του.»

Άρθρο 114

Έναρξη ισχύος

Ο παρών νόμος ισχύει από τη δημοσίευση του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, εκτός αν άλλως ορίζεται σε επιμέρους διατάξεις του.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευσή του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 23 Δεκεμβρίου 2014

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΚΑΡΟΛΟΣ ΓΡ. ΠΑΠΟΥΛΙΑΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ	ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΓΚΙΚΑΣ ΧΑΡΔΟΥΒΕΛΗΣ	ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΤΑΪΚΟΥΡΑΣ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ	ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΑΓΓΥΡΗΣ ΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΣ	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΚΡΕΚΑΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ	ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΟΒΕΡΔΟΣ	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΑΣΟΥΛΑΣ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ	ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗΣ	ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΡΟΥΤΣΗΣ
ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΤΡΟΦΙΜΩΝ	ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΣΜΑΝΗΣ	ΜΙΧΑΗΛ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ	ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ, ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΙΑΤΗΣ	ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους.

Αθήνα, 23 Δεκεμβρίου 2014

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ



* 0 1 0 0 2 6 5 2 3 1 2 1 4 0 0 5 6 *

ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ 34 * ΑΘΗΝΑ 104 32 * ΤΗΛ. 210 52 79 000 * FAX 210 52 21 004



ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 18

15 Φεβρουαρίου 2016

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4366

Κύρωση: α) της από 24.12.2015 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Ρύθμιση κατεπειγόντων θεμάτων των Υπουργείων Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Υγείας, Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και Οικονομικών» (Α' 182) και β) της από 30.12.2015 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Ρύθμιση κατεπειγόντων θεμάτων των Υπουργείων Οικονομικών, Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής, Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Εθνικής Άμυνας, Υγείας και Οικονομίας, Ανάπτυξης και Τουρισμού και της ΕΡΤ Α.Ε.» (Α' 184) και άλλες διατάξεις.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο 12 Τροποποίηση του Κεφαλαίου Α' του ν. 2667/1998 (Α' 281)

1. Η παρ. 1 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998, αντικαθίσταται ως εξής:

«1. Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.»

2. Η παρ. 2 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998 αντικαθίσταται ως εξής:

«2. Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου υπάγεται στον Πρωθυπουργό και υποστηρίζεται ως προς τη στελέχωση και την υποδομή της από τη Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης. Οι δαπάνες λειτουργίας της Επιτροπής βαρύνουν τον Κρατικό Προϋπολογισμό. Οι αναγκαίες πιστώσεις εγγράφονται κάθε έτος σε ιδιαίτερο φορέα και με ιδιαίτερους κωδικούς αριθμούς στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Οικονομικών. Η διάθεση των πιστώσεων γίνεται με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών και η διενέργεια των αντίστοιχων δαπανών γίνεται από τον Πρόεδρο της Επιτροπής ως κύριο διατάκτη. Για το σκοπό αυτόν, η Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης παρέχει στην Επιτροπή την αναγκαία λογιστική υποστήριξη.»

3. Η παρ. 4 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998 διαγράφεται.

4. Στα στοιχεία β', γ', δ' της παρ. 1 του άρθρου 2

του ν. 2667/1998 όπου αναφέρονται οι λέξεις «εκπρόσωπο» ή «εκπροσώπους» αντικαθίστανται από τις λέξεις «πρόσωπο οριζόμενο από» ή «πρόσωπα οριζόμενα από» αντίστοιχα.

5. Στο τέλος του στοιχείου στ' της παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, προστίθενται οι λέξεις «ή τον Αναπληρωτή του».

6. Στην παρ. 3 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 η λέξη «ορίζονται» αντικαθίσταται από τη λέξη «διορίζονται».

7. Στο πρώτο εδάφιο της παρ. 4 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 διαγράφονται οι λέξεις «Ο Πρωθυπουργός» και αντικαθίστανται από τις λέξεις «Ο απερχόμενος Πρόεδρος». Στο τελευταίο εδάφιο της ίδιας παραγράφου, όπως τροποποιήθηκε, διαγράφονται τα στοιχεία α' και ε'.

8. Στην παρ. 5 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998 διαγράφονται οι λέξεις «στη λήψη των αποφάσεων» και αντικαθίστανται από τις λέξεις «στις εργασίες της Επιτροπής».

9. Στην παρ. 6 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, όπως τροποποιήθηκε, διαγράφεται το στοιχείο ε'.

10. Η παρ. 8 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, διαγράφεται.

11. Στην παρ. 7 του άρθρου 4 του ν. 2667/1998 διαγράφονται οι λέξεις «Με απόφαση του Πρωθυπουργού» και αντικαθίστανται από τις λέξεις «Με απόφαση της Ολομέλειας καταρτίζεται ο Κανονισμός λειτουργίας της Επιτροπής, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως με πράξη του Προέδρου της».

12. Στο πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 7 του ν. 2667/1998 διαγράφεται η λέξη «εργασίας».

13. Το στοιχείο β' της παρ. 2 του άρθρου 8 του ν. 2667/1998 αντικαθίσταται ως εξής:

«β) Η πλήρωση των θέσεων της παρ. 1 που μπορεί να γίνει και με διάθεση ή απόσπαση ή μετάταξη δημοσίων υπαλλήλων ή υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ. ή εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου στο Δημόσιο, τα Ν.Π.Δ.Δ. ή σε Ν.Π.Ι.Δ. οποιασδήποτε μορφής που τελούν υπό τον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο του Κράτους».

14. Στην παρ. 3 του άρθρου 8 του ν. 2667/1998 διαγράφονται οι λέξεις «με βαθμό Α' ή Β'».

Άρθρο Πέμπτο

Η ισχύς του νόμου αυτού αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.
Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 15 Φεβρουαρίου 2016

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Β. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΡΟΥΜΠΛΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΘΑΚΗΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΦΙΛΗΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΞΥΔΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ
ΟΥΡΑΝΙΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Ν. Δ. ΜΠΑΛΤΑΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΚΗΣ
ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ ΚΑΙ
ΝΗΣΙΩΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΔΡΙΤΣΑΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΜΜΕΝΟΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΤΡΟΥΓΚΑΛΟΣ
ΥΓΕΙΑΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΞΑΝΘΟΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΣ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΚΟΥΡΛΕΤΗΣ
ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΤΡΟΦΙΜΩΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΖΑΛΑΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΙΤΣΑΣ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΡΙΑ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ
ΘΕΑΝΩ ΦΩΤΙΟΥ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΥΓΕΙΑΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΟΛΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΤΡΥΦΩΝΑΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ
ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΠΙΡΤΖΗΣ
ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους.

Αθήνα, 15 Φεβρουαρίου 2016

Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ

* 0 1 0 0 1 8 1 5 0 2 1 6 0 0 2 8 *

ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ 34 * ΑΘΗΝΑ 104 32 * ΤΗΛ. 210 52 79 000 * FAX 210 52 21 004



1643

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 71

20 Απριλίου 2016

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4382

Κύρωση της Ευρομεσογειακής Συμφωνίας Αεροπορικών Μεταφορών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών - μελών της αφενός και της Κυβέρνησης του κράτους του Ισραήλ αφετέρου και άλλες διατάξεις.

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

Άρθρο δεύτερο

Τροποποίηση του Κεφαλαίου Α΄ του ν. 2667/1998 (Α΄281)

Το τέταρτο εδάφιο της παρ. 2 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998 (Α΄ 281), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 4366/2016 (Α΄18), αντικαθίσταται ως εξής:

«Η διάθεση των πιστώσεων γίνεται με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών και η διενέργεια των αντίστοιχων δαπανών γίνεται από τον Γενικό Γραμματέα της Κυβέρνησης ως κύριο διατάκτη.»

Άρθρο έκτο

Η ισχύς του παρόντος νόμου αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και της Συμφωνίας που κυρώνεται, από την πλήρωση των υποθέσεων του άρθρου 30 αυτής.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευσή του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 20 Απριλίου 2016

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Β. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ**

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΡΟΥΜΠΛΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ, ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ**ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΘΑΚΗΣ**

ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ, ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ**ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΤΡΟΥΓΚΑΛΟΣ**ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ
ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΚΟΥΡΛΕΤΗΣ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

ΥΠΟΔΟΜΩΝ, ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΠΙΡΤΖΗΣ

ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους.

Αθήνα, 20 Απριλίου 2016

**Ο ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ**



ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

4 Απριλίου 2017

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟ

Αρ. Φύλλου 47

ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4465

Ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας 2014/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Ιουλίου 2014 για τη συγκρισιμότητα των τελών που συνδέονται με λογαριασμούς πληρωμών, την αλλαγή λογαριασμού πληρωμών και την πρόσβαση σε λογαριασμούς πληρωμών με βασικά χαρακτηριστικά και άλλες διατάξεις.

**Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ**

Εκδίδομε τον ακόλουθο νόμο που ψήφισε η Βουλή:

**Άρθρο 38
Τροποποιήσεις του Κεφαλαίου Α'
του ν. 2667/1998 (Α' 281)**

1. Η παρ. 3 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«3. Η Επιτροπή έχει δικό της επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό. Ο Πρόεδρος της ΕΕΔΑ επιβλέπει και συντονίζει το έργο του συνόλου του προσωπικού της Επιτροπής.»

2. Στην παρ. 6 του άρθρου 1 του ν. 2667/1998 προστίθεται στοιχείο ια' ως εξής:

«ια) παρακολουθεί και διατυπώνει γνωμοδοτήσεις προς την πολιτεία για τη μόνιμη και σταθερή ανάλυση των επιπτώσεων των μέτρων πολιτικής στα δικαιώματα του ανθρώπου και την τήρηση αξιόπιστου και αποτελεσματικού συστήματος καταγραφής περιστατικών διακρίσεων, ρατσισμού και μισαλλοδοξίας».

3. Το στοιχείο β' της παραγράφου 1 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«β) από ένα πρόσωπο οριζόμενο από τη Γ.Σ.Ε.Ε., ένα πρόσωπο οριζόμενο από την Α.Δ.Ε.Δ.Υ. και ένα πρόσωπο οριζόμενο από την Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.).»

4.α) Η παρ. 2 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«2. Οι φορείς που ορίζουν τα μέλη της Επιτροπής επιλέγουν τα κατάλληλα πρόσωπα με διαφανή τρόπο και σύμφωνα με τους ειδικούς κανόνες λειτουργίας τους. Για τα μέλη της Επιτροπής προβλέπονται ισάριθμοι αναπληρωτές, που ορίζονται όπως και τα τακτικά μέλη της.

Ως μέλη της Επιτροπής ορίζονται πρόσωπα με αποδεδειγμένες γνώσεις και εμπειρία στο πεδίο της προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Για όλες τις περιπτώσεις της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου, πλην της περίπτωσης του στοιχείου ια', δεν ορίζονται ως μέλη της Επιτροπής: α) πρόσωπα που έχουν τη βουλευτική ιδιότητα, εκτός του Προέδρου της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής, β) μέλη της Κυβέρνησης και Υφυπουργοί, Γενικοί και Ειδικοί Γραμματείς, αιρετοί σε ΟΤΑ α' και β' βαθμού. Επιγενόμενη απόκτηση των ιδιοτήτων αυτών επιφέρει αυτοδικαίη απώλεια της ιδιότητας του μέλους της Επιτροπής.»

β) Η παρ. 2 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, όπως αντικαθίσταται με το εδάφιο α' της παρούσας παραγράφου, εφαρμόζεται από την αμέσως επόμενη μετά τη δημοσίευση του παρόντος νόμου συγκρότηση της Επιτροπής.

5. Η παρ. 3 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«3.α. Τα μέλη της Επιτροπής και οι αναπληρωτές τους διορίζονται με απόφαση του Πρωθυπουργού για θητεία τριών (3) ετών. Ο διορισμός των μελών ανακαλείται μόνο για ανικανότητα εκτέλεσης των καθηκόντων τους, καθώς και για αποδεδειγμένη ανεπάρκεια κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Τα μέλη της Επιτροπής εκπίπτουν αυτοδικαίως από τη θέση τους, αν εκδοθεί σε βάρος τους αμετάκλητη δικαστική απόφαση για αδίκημα που συνεπάγεται κώλυμα διορισμού σε θέση δημοσίου υπαλλήλου ή έκπτωση δημοσίου υπαλλήλου, σύμφωνα με τις διατάξεις του Υπαλληλικού Κώδικα (ν. 3528/2007). Σε περίπτωση ανάκλησης ή έκπτωσης το νέο μέλος συμπληρώνει την αρξάμενη θητεία του προκατόχου του. Η θητεία των μελών παρατείνεται μέχρι τη νόμιμη συγκρότηση της Επιτροπής για την επόμενη κάθε φορά θητεία των μελών της.

β. Οι εκπρόσωποι των Υπουργείων είναι δυνατόν να αντικαθίστανται με πρόταση του αρμοδίου Υπουργού για σοβαρούς υπηρεσιακούς λόγους που εμποδίζουν τη συμμετοχή τους στις εργασίες της Επιτροπής. Ο νέος εκπρόσωπος συμπληρώνει την αρξάμενη θητεία του προκατόχου του.»

6. Η παρ. 5 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«5. Ο Πρόεδρος της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής και οι εκπρόσωποι των Υπουργείων συμμετέχουν στις εργασίες της Επιτροπής χωρίς δικαίωμα ψήφου και αποχωρούν πριν τη λήψη αποφάσεως. Οι εκπρόσωποι των Υπουργείων ενημερώνουν στην αρχή κάθε συνεδρίασης την Ολομέλεια ή τα Τμήματα της Επιτροπής για τα ζητήματα της αρμοδιότητάς τους.».

7. Η παρ. 6 του άρθρου 2 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«6. Η Επιτροπή θεωρείται ότι έχει νόμιμα συγκροτηθεί εφόσον έχουν ορισθεί ένα από τα μέλη του εδαφίου β', δύο από τα μέλη του εδαφίου γ', ένα από τα μέλη του εδαφίου ιβ' και τα μέλη των εδαφίων θ' και ιγ' της παραγράφου 1 του παρόντος άρθρου.».

8. Στο άρθρο 2 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, προστίθεται νέα παράγραφος 8 ως εξής:

«8. Τα μέλη της Επιτροπής δεν ευθύνονται, δεν διώκονται και δεν εξετάζονται για γνώμη που διατύπωσαν ή ψήφο που έδωσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους βάσει του παρόντος νόμου. Δίωξη επιτρέπεται κατόπιν εγκλήσεως μόνο για συκοφαντική δυσφήμιση, εξύβριση ή παραβίαση του απορρήτου.».

9. Στο άρθρο 3 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, προστίθεται παράγραφος 3 ως εξής:

«3. Η Επιτροπή, με απόφαση της Ολομέλειας μπορεί να συνάπτει συμφωνίες συνεργασίας με ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και άλλους φορείς για την εκπλήρωση της αποστολής της.».

10. Η παρ. 3 του άρθρου 4 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«3. Ο Πρόεδρος έχει τη διαρκή παρακολούθηση, επίβλεψη και συντονισμό των εργασιών της Επιτροπής. Την εκπροσωπεί ενώπιον κάθε αρχής, ημεδαπής ή αλλοδαπής, καθώς και ενώπιον των διεθνών οργανισμών και των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ). Όταν αυτός κωλύεται, ελλείπει ή απουσιάζει, εκπροσωπούν την ΕΕΔΑ κατά σειρά οι Αντιπρόεδροι (Α' Αντιπρόεδρος, Β' Αντιπρόεδρος). Ο Πρόεδρος και οι δύο Αντιπρόεδροι αποτελούν το Προεδρείο της Επιτροπής, το οποίο επιλαμβάνεται των τρεχόντων και εκτάκτων θεμάτων που σχετίζονται με την αποστολή ή τη λειτουργία της Επιτροπής στο μεταξύ δύο τακτικών συνεδριάσεων της Ολομέλειας διάστημα.».

11. Η παρ. 7 του άρθρου 4 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«7. Με απόφαση της Ολομέλειας καταρτίζεται και τροποποιείται ο Κανονισμός λειτουργίας της Επιτροπής, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως με πράξη του Προέδρου της. Με τον Κανονισμό ρυθμίζονται, μεταξύ άλλων, η δημιουργία τμημάτων, η κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των τμημάτων και των μελών, η διαδικασία κλήσης και ακρόασης των προσώπων που καλούνται και κάθε άλλη λεπτομέρεια.».

12. Το άρθρο 5 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«Η Επιτροπή υποβάλλει την ετήσια έκθεσή της στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, στον Πρωθυπουργό, στον Πρόεδρο της Βουλής, στους Υπουργούς, στους αρχηγούς των κομμάτων που εκπροσωπούνται στο Εθνικό και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στους Προέδρους των Ανωτάτων Δικαστηρίων της χώρας. Η συζήτηση της ετήσιας έκθεσης στη Βουλή γίνεται κατά τα προβλεπόμενα στον Κανονισμό της.».

13. Η παρ. 1 του άρθρου 7 του ν. 2667/1998 αντικαθίσταται ως εξής:

«1. Συνιστώνται έξι (6) θέσεις ειδικού επιστημονικού προσωπικού, κατά την έννοια της παρ. 2 του άρθρου 25 του ν. 1943/1991 (Α' 50) και του πρώτου εδαφίου της παρ. 7 του άρθρου 4 του ν. 3051/2002 (Α' 220), με σύμβαση ιδιωτικού δικαίου διάρκειας τριών (3) ετών. Η σύμβαση αυτή μπορεί να ανανεωθεί μέχρι δύο (2) φορές. Η πλήρωση τριών (3) εκ των ανωτέρω θέσεων πραγματοποιείται ύστερα από δημόσια πρόσκληση της Επιτροπής για υποβολή υποψηφιοτήτων. Η επιλογή μεταξύ των υποψηφίων γίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις των παραγράφων 2, 5 και 6 του άρθρου 19 του ν. 2190/1994 (Α' 28), όπως ισχύει, από πέντε (5) μέλη της Επιτροπής που διαθέτουν ψήφο, τα οποία ορίζονται από τον Πρόεδρό της. Οι λοιπές τρεις (3) θέσεις ειδικού επιστημονικού προσωπικού καλύπτονται είτε με απόσπαση μόνιμων ή με σύμβαση ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου υπαλλήλων του δημόσιου τομέα, όπως αυτός ορίζεται στο άρθρο 14 του ν. 4270/2014 (Α' 143), εφόσον συγκεντρώνουν τα προσόντα που προβλέπονται στο εδάφιο α' της παρούσας είτε με μετάταξη υπαλλήλων κατηγορίας θέσεων Ειδικού Επιστημονικού Προσωπικού με σύμβαση αορίστου χρόνου ιδιωτικού δικαίου. Η επιλογή, η απόσπαση και η μετάταξη διενεργούνται σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις.».

14. Στο άρθρο 7 του ν. 2667/1998 προστίθεται παράγραφος 4 ως εξής:

«4. Του επιστημονικού και διοικητικού προσωπικού της Επιτροπής προΐσταται ένας εκ των μελών του ειδικού επιστημονικού προσωπικού της Επιτροπής, ο οποίος ασκεί καθήκοντα Συντονιστή. Ο Συντονιστής ορίζεται με απόφαση της Ολομέλειας μετά από εισήγηση του Προέδρου της Επιτροπής. Ο Συντονιστής επικουρεί τον Πρόεδρο της Επιτροπής στην επίβλεψη και το συντονισμό των εργασιών του διοικητικού και επιστημονικού προσωπικού της, παρίσταται στις συνεδριάσεις του Προεδρείου της Επιτροπής και παρέχει την αναγκαία ενημέρωση για την πρόοδο των εργασιών της Επιτροπής, επικουρεί από κοινού με το λοιπό επιστημονικό προσωπικό της Επιτροπής την Ολομέλεια και τα τμήματα στη λειτουργία τους και μετέχει στις εργασίες τους. Ο Συντονιστής λαμβάνει πρόσθετη αμοιβή ίση με το ποσό της περίπτωσης αζ' του στοιχείου α' της παρ. 1 του άρθρου 16 του ν. 4354/2015 (Α' 176).».

15. Η παρ. 1 του άρθρου 8 του ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αντικαθίσταται ως εξής:

«1. Συνιστώνται μία (1) οργανική θέση γραμματέα κατηγορίας ΠΕ και πέντε (5) οργανικές θέσεις γραμματειακής και τεχνικής υποστήριξης της Επιτροπής κατηγορίας ΠΕ ή ΤΕ.».

16. Το πρώτο εδάφιο της παρ. 2 του άρθρου 8 του ν. 2667/1998, αντικαθίσταται ως εξής:

«2. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Διοικητικής Ανασυγκρότησης και του Υπουργού Οικονομικών ρυθμίζονται μετά από εισήγηση της Ολομέλειας της Επιτροπής.».

17. Το στοιχείο β' της παρ. 2 του άρθρου 8 του ν. 2667/1998 αντικαθίσταται ως εξής:

«β. Η πλήρωση των θέσεων της παραγράφου 1 μπορεί να γίνει και με απόσπαση ή μετάταξη ή μετακίνηση δημοσίων υπαλλήλων ή υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ. ή εργαζομένων με σύμβαση εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου στο Δημόσιο, στα Ν.Π.Δ.Δ. ή σε Ν.Π.Ι.Δ. οποιασδήποτε μορφής που τελούν υπό τον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο του κράτους, σύμφωνα με τις ισχύουσες διατάξεις του Υπαλληλικού Κώδικα και της κείμενης νομοθεσίας.».

Άρθρο 62

Η ισχύς του παρόντος αρχίζει από τη δημοσίευσή του στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, εκτός εάν ορίζεται διαφορετικά σε επιμέρους διατάξεις του.

Παραγγέλλομε τη δημοσίευση του παρόντος στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και την εκτέλεσή του ως νόμου του Κράτους.

Αθήνα, 4 Απριλίου 2017

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας

ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Β. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Οι Υπουργοί

Εσωτερικών ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΚΟΥΡΛΕΤΗΣ	Αναπληρωτής Υπουργός Εσωτερικών ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΣΚΑΣ	Οικονομίας και Ανάπτυξης ΔΗΜΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Αναπληρωτής Υπουργός Οικονομίας και Ανάπτυξης ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΧΑΡΙΤΣΗΣ	Εθνικής Άμυνας ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΜΜΕΝΟΣ	Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΑΒΡΟΓΛΟΥ
Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΟΝΤΟΝΗΣ	Οικονομικών ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ ΤΣΑΚΑΛΩΤΟΣ	Αναπληρωτής Υπουργός Οικονομικών ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΚΗΣ
Υφυπουργός Οικονομικών ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΠΑΝΑΤΣΙΟΥ	Διοικητικής Ανασυγκρότησης ΟΛΓΑ ΓΕΡΟΒΑΣΙΛΗ	Υποδομών και Μεταφορών ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΠΙΡΤΖΗΣ
Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΡΟΥΜΠΛΗΣ	Τουρισμού ΕΛΕΝΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ	Επικρατείας ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΖΑΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Θεωρήθηκε και τέθηκε η Μεγάλη Σφραγίδα του Κράτους.

Αθήνα, 4 Απριλίου 2017

Ο επί της Δικαιοσύνης Υπουργός

ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΟΝΤΟΝΗΣ



26859

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

11 Αυγούστου 2016

ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Αρ. Φύλλου 2474

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Αριθμ. 451

Κανονισμός της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ).

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (ΕΕΔΑ)

Έχοντας υπόψη:

α) Την παράγραφο 7 του άρθρου 4 του Ν. 2667/1998 «Σύσταση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου» (ΦΕΚ 281/Α'/1998), όπως τροποποιήθηκε με την παράγραφο 11 του άρθρου 12 της από 24.12.2015 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου (ΦΕΚ Α' 182/24.12.2015), η οποία κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του Ν. 4366/2016 (ΦΕΚ Α' 18/15.2.2016).

β) Την από 13.6.2016 απόφαση της ολομέλειας της ΕΕΔΑ για την κατάρτιση νέου κανονισμού λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

γ) Το γεγονός ότι από τις διατάξεις της παρούσας πράξης δεν προκαλείται δαπάνη σε βάρος του κρατικού προϋπολογισμού, αποφασίζουμε:

Άρθρο 1

Εκδίδουμε τον κανονισμό λειτουργίας της Εθνικής Επιτροπής για τα δικαιώματα του ανθρώπου (ΕΕΔΑ), το κείμενο του οποίου έχει ως εξής:

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (ΕΕΔΑ)

1. Η ΕΕΔΑ συστήθηκε και λειτουργεί με βάση το Ν. 2667/1998 (ΦΕΚ 281/Α'/1998), όπως ισχύει.

2. Η ΕΕΔΑ αποτελεί τον ανεξάρτητο εθνικό θεσμό προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στις διεθνείς σχέσεις ο τίτλος «Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)» αποδίδεται ως «Greek National Commission for Human Rights (GNCHR)».

3. Η αποστολή της ΕΕΔΑ προσδιορίζεται στις παραγράφους 5 και 6 του άρθρου 1 και στο άρθρο 3 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει.

4. Η ολομέλεια της ΕΕΔΑ.

4.1 Η ολομέλεια της ΕΕΔΑ αποτελείται από τα μέλη που ορίζονται στο άρθρο 2 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει.

4.2 Ως μέλη της ΕΕΔΑ ορίζονται πρόσωπα με αποδεδειγμένες γνώσεις και εμπειρία στο πεδίο της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

4.3 Τα μέλη της νέας σύνθεσης της ΕΕΔΑ ορίζονται το αργότερο δύο μήνες πριν από τη λήξη της θητείας της προηγούμενης. Η σχετική πρόσκληση του Προέδρου για τον ορισμό των Μελών βάσει του άρθρου 2 παρ. 1 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει, αναρτάται στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ.

4.4 Οι φορείς που ορίζουν τα μέλη της ΕΕΔΑ επιλέγουν τα κατάλληλα πρόσωπα με διαφανή τρόπο και σύμφωνα με τους ειδικούς κανόνες λειτουργίας τους. Οι σχετικές αποφάσεις δημοσιεύονται στην ιστοσελίδα της ΕΕΔΑ.

5. Ο Πρόεδρος

5.1 Ο Πρόεδρος έχει τη διαρκή παρακολούθηση, επίβλεψη και συντονισμό των εργασιών της ΕΕΔΑ. Την εκπροσωπεί ενώπιον κάθε αρχής, ημεδαπής ή αλλοδαπής καθώς και ενώπιον των διεθνών οργανισμών, των αντιστοίχων εθνικών θεσμών για τα δικαιώματα του ανθρώπου και του ευρωπαϊκού και διεθνούς δικτύου τους, καθώς και των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ).

Όταν αυτός κωλύεται, ελλείπει ή απουσιάζει, εκπροσωπούν την ΕΕΔΑ κατά σειρά οι Αντιπρόεδροι (Α' Αντιπρόεδρος, Β' Αντιπρόεδρος)

5.2 Ο Πρόεδρος μπορεί να εξουσιοδοτήσει μέλος της ΕΕΔΑ να τον εκπροσωπήσει, λόγω ειδικότητας, για συγκεκριμένο θέμα σε εθνικά ή διεθνή συνέδρια, διασκέψεις, συναντήσεις κ.λπ.

5.3 Ο Πρόεδρος συγκαλεί τις τακτικές και έκτακτες συνεδριάσεις της ΕΕΔΑ, προεδρεύει σε αυτές και υπογράφει, μαζί με το πρόσωπο που εκτελεί χρέη γραμματέα, τα σχετικά πρακτικά. Σε περίπτωση απουσίας ή κωλύματος του Προέδρου τον αναπληρώνουν στα καθήκοντά του του παρόντος άρθρου, κατά σειρά ο Α' και ο Β' Αντιπρόεδρος.

5.4 Ο Πρόεδρος, ύστερα από απόφαση της ΕΕΔΑ ή με δική του πρωτοβουλία, καλεί σε ακρόαση ενώπιον της ΕΕΔΑ πρόσωπα που μπορούν να διευκολύνουν το έργο της με τη διατύπωση απόψεων σχετικών με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή με την παρουσίαση των προσωπικών τους εμπειριών. Η πρόσκληση γίνεται με κάθε πρόσφορο τρόπο.

5.5 Ο Πρόεδρος συντονίζει τη λειτουργία των τμημάτων και την εργασία του επιστημονικού προσωπικού.

5.6 Ο Πρόεδρος επιβλέπει τη λειτουργία της Γραμματείας της ΕΕΔΑ.

6. Το Προεδρείο

6.1 Το Προεδρείο απαρτίζεται από τον Πρόεδρο και τους δύο Αντιπροέδρους.

6.2 Ο Πρόεδρος καταρτίζει την ημερήσια διάταξη των συνεδριάσεων της ΕΕΔΑ, σε συνεννόηση με τους δύο Αντιπροέδρους, και ορίζει τους εισηγητές.

6.3 Το Προεδρείο επιλαμβάνεται των τρεχόντων και εκτάκτων θεμάτων που σχετίζονται με την αποστολή ή τη λειτουργία της ΕΕΔΑ στο μεταξύ δύο τακτικών συνεδριάσεων της ολομέλειας διάστημα. Προς τον σκοπό αυτό και για τον αποτελεσματικό προγραμματισμό των εργασιών της ΕΕΔΑ, το Προεδρείο συνεδριάζει τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα. Κατά το μήνα Αύγουστο τα μέλη του Προεδρείου έχουν εναλλάξ την ευθύνη παρακολούθησης της λειτουργίας της ΕΕΔΑ. Σε κάθε συνεδρίαση της ολομέλειας το Προεδρείο ενημερώνει για τις ως άνω δραστηριότητές του.

6.4 Το Προεδρείο συντονίζει την τυχόν έκδοση δημοσιευμάτων, περιοδικών ή μη, συνεπικουρούμενο από άλλα μέλη της ΕΕΔΑ και από το επιστημονικό προσωπικό.

7. Η λειτουργία της ΕΕΔΑ

7.1 Η ολομέλεια της ΕΕΔΑ συνεδριάζει τακτικά τουλάχιστον κάθε δύο μήνες και εκτάκτως ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου ή αίτηση πέντε τουλάχιστον Μελών της. Η πρόσκληση γίνεται με οποιοδήποτε πρόσφορο τρόπο. Οι προσκλήσεις σε τακτική συνεδρίαση απευθύνονται με ευθύνη του Γραμματέα στα μέλη τουλάχιστον 8 ημέρες προ της συνεδρίασης. Για τις έκτακτες συνεδριάσεις η προθεσμία περιορίζεται στις 3 ημέρες.

7.2 Η ολομέλεια της ΕΕΔΑ βρίσκεται σε απαρτία όταν παρίστανται τουλάχιστον τα μισά συν ένα μέλη της στη συγκεκριμένη συνεδρίαση και μεταξύ των παρόντων περιλαμβάνεται ο Πρόεδρος ή ένας Αντιπρόεδρος.

7.3. Οι εκπρόσωποι των Υπουργείων που αναφέρονται στο στοιχείο ια) της παρ. 1 του άρθρου 2 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει, ενημερώνουν στην αρχή κάθε συνεδρίασης την ολομέλεια ή τα τμήματα της ΕΕΔΑ για τις εξελίξεις στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου που αφορούν την αρμοδιότητα του Υπουργείου τους και αποχωρούν πριν από τη συζήτηση για τη λήψη των αποφάσεων.

7.4 Οι αποφάσεις της ολομέλειας της ΕΕΔΑ λαμβάνονται με πλειοψηφία των παρόντων Μελών της που έχουν δικαίωμα ψήφου. Σε περίπτωση ισοψηφίας υπερισχύει η ψήφος του Προέδρου.

7.5 Για κάθε απόφαση της ολομέλειας καταγράφονται η πλειοψηφούσα και οι μειοψηφούσες απόψεις.

7.6 Τα πρακτικά τηρούνται με ευθύνη του Προέδρου από τον Γραμματέα της ΕΕΔΑ ή, σε περίπτωση έλλειψης ή κωλύματος του τελευταίου, από υπάλληλο της Γραμματείας. Αν η ολομέλεια κρίνει ότι για συγκεκριμένο θέμα πρέπει να συζητήσει και αποφασίσει χωρίς την παρουσία του Γραμματέα, τα πρακτικά τηρούνται από ένα από τα μέλη της.

7.7 Στις συνεδριάσεις παρίστανται τα τακτικά και τα αναπληρωματικά μέλη της ΕΕΔΑ. Δικαίωμα ψήφου έχουν τα τακτικά μέλη, και εφόσον αυτά απουσιάζουν ή κωλύονται, τα αντίστοιχα αναπληρωματικά.

7.8 Οι συνεδριάσεις της ολομέλειας δεν είναι δημόσιες.

7.9 Η ψηφοφορία είναι φανερή εκτός από τις περιπτώσεις θεμάτων των μελών της ΕΕΔΑ που τους αφορούν προσωπικά, οπότε είναι μυστική.

7.10 Η ολομέλεια με απόφασή της, στις αρχές κάθε εξαμήνου, καθορίζει τις θεματικές προτεραιότητές της ΕΕΔΑ τόσο για την ολομέλεια όσο και για τα τμήματα. Θέματα που έχουν επείγοντα χαρακτήρα ή εξαιρετική σοβαρότητα μπορούν να προστίθενται κατά τη διάρκεια του εξαμήνου ή να προτάσσεται η συζήτησή τους.

7.11 Όσα θέματα τυχόν δεν περιλαμβάνονται στο αντικείμενο των τμημάτων ανήκουν στην αρμοδιότητα της ολομέλειας της ΕΕΔΑ. Η ολομέλεια με απόφασή της παραπέμπει σε τμήματα την εξέταση και επεξεργασία συγκεκριμένων θεμάτων που περιλαμβάνονται στην αποστολή της.

8. Τα τμήματα

8.1 Στο πλαίσιο της λειτουργίας της ΕΕΔΑ συνιστώνται τα παρακάτω τμήματα:

Α) Ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων

Β) Κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων.

Γ) Εφαρμογής των δικαιωμάτων του ανθρώπου στους αλλοδαπούς.

Δ) Προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης, ΜΜΕ, εκπαίδευση και άλλα μέσα)

Ε) Διεθνούς επικοινωνίας και συνεργασίας (επιθεώρηση εκθέσεων κατ'εφαρμογή συμβατικών υποχρεώσεων της Ελλάδας, ανταλλαγή πληροφορήσης και επικοινωνία με διεθνείς οργανισμούς, οργανώσεις κλπ.).

8.2 Σε θέματα που από τη φύση τους εμπίπτουν στη θεματική αρμοδιότητα περισσότερων του ενός τμημάτων, τα τμήματα αυτά θα συνεργάζονται.

8.3 Στα τμήματα μετέχουν τακτικά και αναπληρωματικά μέλη, κατ'επιλογή τους, λαμβανομένης υπόψη και της ανάγκης εξισορρόπησης της συμμετοχής τους σε αυτά.

Κάθε μέλος μπορεί να συμμετέχει σε δύο το πολύ τμήματα. Απαρτία υπάρχει όταν παρίστανται τουλάχιστον τα μισά συν ένα μέλη του τμήματος.

8.4 Στα τμήματα που τυχόν μετέχουν ο Πρόεδρος ή οι Αντιπρόεδροι προεδρεύουν ενός συγκεκριμένου τμήματος. Στα λοιπά τμήματα τα μέλη τους εκλέγουν το προεδρεύον μέλος με σχετική πλειοψηφία. Σε όλα τα τμήματα τα μέλη εκλέγουν και τον αναπληρωτή του προεδρεύοντος με σχετική πλειοψηφία. Δικαίωμα ψήφου και εκλογής έχουν τακτικά και αναπληρωματικά μέλη που μετέχουν στο τμήμα, με εξαίρεση τους εκπροσώπους των Υπουργείων. Η απόφαση εκλογής προεδρεύοντος ανακαλείται από τα μέλη του τμήματος με απόλυτη πλειοψηφία.

8.5 Ο προεδρεύων έχει την ευθύνη της σύγκλησης και λειτουργίας του τμήματος, της τήρησης των πρακτικών, της επαφής με την ολομέλεια και το Προεδρείο και της ενημέρωσής τους.

8.6 Τα τμήματα συνεδριάζουν τακτικά τουλάχιστον μία φορά το μήνα και έκτακτα όταν το αποφασίσουν τα μέλη τους.

8.7 Οι αποφάσεις στα τμήματα λαμβάνονται με απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών τους. Σε κάθε περίπτωση καταγράφονται οι τυχόν μειοψηφίες.

8.8 Οι αποφάσεις των τμημάτων διαβιβάζονται στην ολομέλεια, η οποία και παίρνει την τελική απόφαση. Αυτή αποφασίζει και τη δημοσιοποίησή τους, εφόσον το κρίνει σκόπιμο.

8.9 Οι συνεδριάσεις των τμημάτων δεν είναι δημόσιες. Τα τμήματα μπορούν να καλέσουν κατά την κρίση τους πρόσωπα που λόγω ειδικότητας ή πείρας μπορούν να συνεισφέρουν ουσιαστικά στην επεξεργασία συγκεκριμένου θέματος.

8.10 Το επιστημονικό προσωπικό της ΕΕΔΑ επικουρεί τα τμήματα στη λειτουργία τους και μετέχει στις εργασίες τους.

8.11 Τα τμήματα εκφέρουν κρίσεις για τις εθνικές εκθέσεις, που συντάξαν άλλες υπηρεσίες σε εφαρμογή συμβατικών υποχρεώσεων της Ελλάδας και που σχετίζονται με το αντικείμενο τους, εφόσον τους ζητηθεί από το τμήμα Ε'.

8.12 Τα αναπληρωματικά μέλη δικαιούνται την κατά νόμο προβλεπόμενη αποζημίωση των τακτικών Μελών, εφόσον παρίστανται κατά τη συγκεκριμένη συνεδρίαση της ολομέλειας ή των τμημάτων.

9. Ετήσια Έκθεση.

9.1 Η ΕΕΔΑ συντάσσει ετήσια έκθεση, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 5 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει.

9.2 Τα τμήματα ενημερώνουν την ολομέλεια για τα πεπραγμένα τους έως την 15η Ιανουαρίου κάθε έτους.

9.3 Τα Υπουργεία που μετέχουν με εκπρόσωπό τους στην ΕΕΔΑ, καταθέτουν έως τα τέλη κάθε έτους πληροφορίες και παρατηρήσεις για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στον τομέα της αρμοδιότητάς τους.

9.4 Στην έκθεση της ΕΕΔΑ περιλαμβάνονται όλες οι συστάσεις, προτάσεις, εκθέσεις, γνωμοδοτήσεις τις οποίες αυτή ολοκλήρωσε κατά τη διάρκεια του έτους, και οι οποίες προήλθαν από θέματα που έθεσε η Κυβέρνηση, η διάσκεψη Προέδρων της Βουλής και ΜΚΟ, ή από πρωτοβουλίες της ολομέλειας ή των τμημάτων της ΕΕΔΑ. Στην ετήσια έκθεση επίσης καταγράφονται οι εκτιμήσεις της ΕΕΔΑ για τη γενική κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ελλάδα ή για ειδικότερα θέματα που κατά την κρίση της πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής.

9.5 Η έκθεση, ύστερα από εισήγηση του Προεδρείου, συζητείται στην ολομέλεια και εγκρίνεται κατ' απόλυτη πλειοψηφία. Σε αυτήν καταγράφεται και η άποψη της μειοψηφίας.

9.6 Η ΕΕΔΑ δίνει στη δημοσιότητα την ετήσια έκθεση μετά την υποβολή της στον Πρωθυπουργό και στη Βουλή.

9.7 Η ΕΕΔΑ με την υποβολή της ετήσιας έκθεσης στη Βουλή, ζητεί τον ορισμό ημερομηνίας για τη διεξαγωγή σχετικής συζήτησης επ' αυτής.

10. Επιστημονική και διοικητική πλαισίωση της ΕΕΔΑ

10.1 Η επιστημονική πλαισίωση της ΕΕΔΑ γίνεται από το επιστημονικό προσωπικό που επικουρεί την ΕΕΔΑ με προετοιμασία εισηγήσεων, με επιστημονικές έρευνες πάνω σε θέματα που του αναθέτει η ολομέλεια ή τα τμήματα, καθώς και με ενημέρωση για τις εξελίξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου στους διεθνείς κυβερνητικούς οργανισμούς και στις διεθνείς κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις. Το επιστημονικό προσωπικό οργανώνει αρχείο κειμένων και επιστημονικών μελετών και εργάζεται για την έκδοση εντύπων, περιοδικών ή μη, που θα περιέχουν τη δράση της ΕΕΔΑ και άλλη ύλη δικαιωμάτων του ανθρώπου.

10.2 Σε ομάδες εργασίας μπορεί να ανατίθεται η διεξαγωγή εξειδικευμένων μελετών κατά το άρθρο 3 του Ν. 2667/1998, όπως ισχύει.

10.3 Η γραμματεία της ΕΕΔΑ αποτελείται από ένα γραμματέα και τρία πρόσωπα γραμματειακής και τεχνικής υποστήριξης, διοριζόμενα και αμειβόμενα κατά το άρθρο 8 του Ν. 2667/98, όπως ισχύει. Ο γραμματέας διευθύνει το έργο της γραμματείας. Ο Πρόεδρος επιβλέπει τη λειτουργία της.

11. Θητεία ΕΕΔΑ και μελών της

11.1 Η θητεία των μελών της ΕΕΔΑ είναι τριετής. Η αντικατάσταση μέλους αποφασίζεται από την ολομέλεια μόνο για σπουδαίο λόγο σχετικό με τη συμμετοχή του στην ΕΕΔΑ. Η ολομέλεια αποφασίζει με μυστική ψηφοφορία σύμφωνα με τη διαδικασία των παραγράφων 7.2, 7.4., 7.8. και 7.9 του παρόντος κανονισμού. Το νέο μέλος συμπληρώνει την αρξάμενη θητεία του προκατόχου του.

11.2 Οι εκπρόσωποι των Υπουργείων είναι δυνατόν να αντικαθίστανται με πρόταση του αρμοδίου Υπουργού για σοβαρούς υπηρεσιακούς λόγους που εμποδίζουν τη συμμετοχή τους στις εργασίες της ΕΕΔΑ. Ο νέος εκπρόσωπος συμπληρώνει την αρξάμενη θητεία του προκατόχου του.

Άρθρο 2

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 1 Αυγούστου 2016

Ο Πρόεδρος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ISSN: 2241-259X